ALGEMEENE GESCHIEDENIS

DES

VADERLANDS,

DOOR

J. P. Arend.

TWEEDE DEEL. VIERDE STUK.

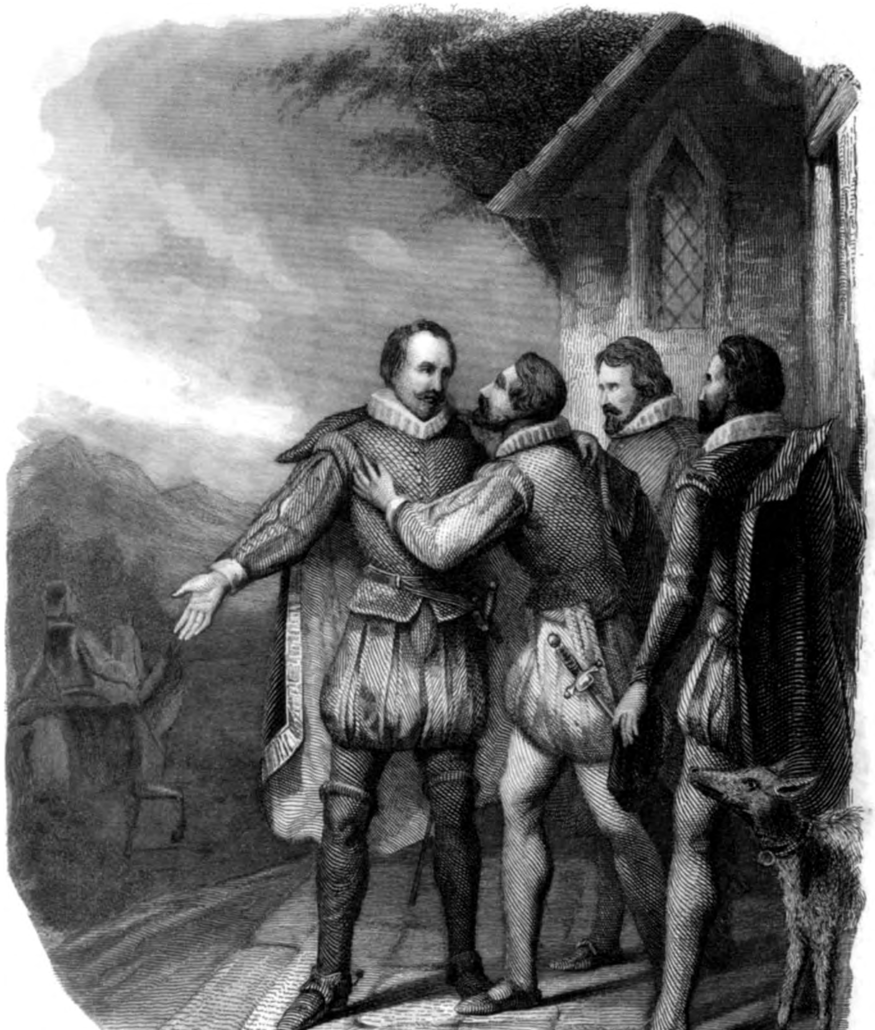

Bl. 461.

Te AMSTERDAM, bij

J. F. SCHLEIJER.

1851.

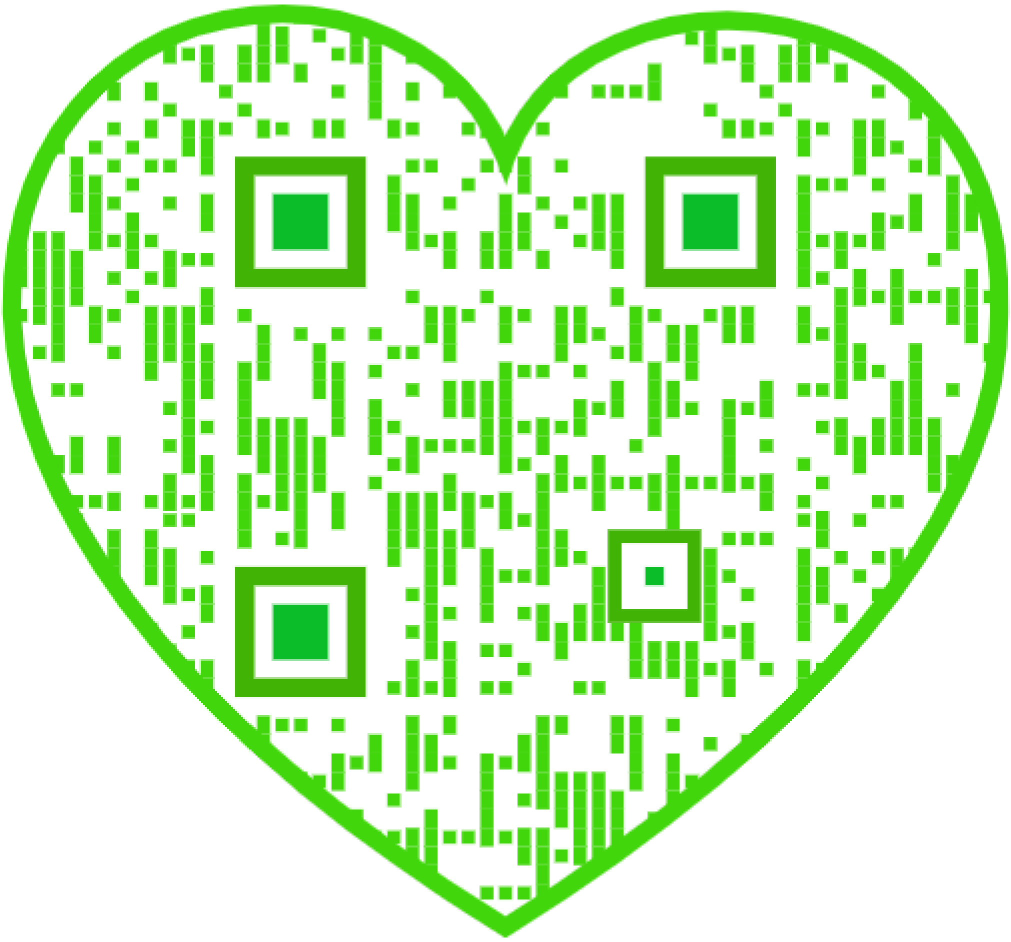

ALGEMEENE GESCHIEDENIS

DES

VADERLANDS,

VAN DE

VROEGSTE TIJDEN TOT OP HEDEN,

DOOR

Dr. J. P. AREND.

TWEEDE DEEL.

VAN HET JAAR **900** TOT **1581** NA CHRISTUS.

Vijfde Stuk.

MET PLATEN, KAARTEN EN PORTRETTEN.

TE AMSTERDAM, BIJ
J. F. SCHLEIJER.
1851.

ZESDE BOEK.

VAN DE

VEREENIGING VAN AL DE NEDERLANDEN ONDER KEIZER KAREL V,

TOT OP

DE AFZWERING VAN FILIPS II.

1543—1581.

TWEEDE GEDEELTE.

1568—1581.

EERSTE HOOFDSTUK.

VAN HET

BEGIN VAN DEN TACHTIGJARIGEN OORLOG TEGEN SPANJE,

TOT HET

VERBOND TE GENT GESLOTEN.

1568—1576.

De Hertog van ALBA, nu met het oppergezag bekleed, verzuimde geene middelen, 1568—1576 om aan zijne zending te beantwoorden. Hij trachtte niet minder dan de misdadige of kwade steden te veroordeelen; den ingezetenen eene goede som gelds af te persen, nadat de voornaamste schuldigen eene voorbeeldige straf ondergaan hadden; de koninklijke inkomsten uit *de Nederlanden* op vasten voet te brengen; en 's Lands voorregten in te krimpen. De Koning moest, naar zijn oordeel, vooreerst geene algemeene vergiffenis verleenen, opdat de vrees elk gedurig in onrust hield, de steden zich onderwierpen aan hetgeen men haar opleggen wilde, degenen die hunne vergrijpen moesten afkoopen te aanzienlijker sommen aanboden, en de Staten zich niet aankantten tegen hetgeen ten opzigte der inkomsten des Konings werd voorgesteld. Tevens zou hij zich bezig houden, om, naar 's Konings wil, al de Nederlandsche gewesten aan dezelfde wetten te onderwerpen, ofschoon hem deze taak zeer moeijelijk voorkwam (1). Sinds zijne komst was echter, vooral door de losbandigheid van het krijgsvolk, de staat van zaken in *de Nederlanden* derwijze verergerd, dat men in *Duitschland* meende, dat ORANJE zou geroepen worden, om dien te herstellen (2). ALBA zelf getuigde, dat de soldaten geene tucht kenden, roofden wat zij konden, en vele hunne vanen verlieten en naar *Italië* en *Spanje*, zelfs naar *Frankrijk* trokken (3). FILIPS gaf niettemin op

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 4, 5.

(2) *Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 73.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II T. II. p. 3.

1568—1576 nieuw zijne tevredenheid over 's Hertogs bedrijf te kennen, en zond hem een aanzienlijken onderstand in geld (1). Evenwel blijkt niet onduidelijk, dat destijds aan het Hof van *Madrid* sprake geweest is, den Kardinaal GRANVELLE weder naar *de Nederlanden* te zenden, waar velen hem terugwenschten (2). Wat hiervan zij, niet onwaarschijnlijk is 't, dat de spanning, de wrevel, het misnoegen, de vrees zelfs, welke in *de Nederlanden* heerschten, in eenige uitgewekene Edelen den moed ontvlamd hebben om, getrouw aan den stelregel: *de Adel is de beschermer der volksvrijheid*, te beproeven, die vrijheid te herstellen. Zij sloten althans om dezen tijd een nieuw Verbond met elkander, waarvan de volijverige BREDERODE zich weder aan het hoofd stelde. De hoofdinhoud van hun verbondschrift komt hierop neder: »Het was genoeg bekend, met welke genegenheid voor den Koning zij in alles gehandeld hadden; door eenige kwaadwilligen echter waren hunne daden en personen bij hem derwijze in een hatelijk licht gesteld, dat nu geene gunst of genade meer voor hen te verwachten was, dewijl de Koning zich naar niets anders wilde regelen, dan naar hetgeen hem door hunne lasteraars ingeblazen werd. Men zag dagelijks, hoe de Landvoogden, Stadhouders en andere Ambtenaren te werk gingen, geen acht gevende op God, 's Lands voorregten, gewoonten en vrijheden, maar alleen trachtende hunne heerschzucht en gierigheid te verzadigen ten koste van het bloed der Nederlanders, wien zij den afgrijsselijksten dood aandeden, hunne goederen verbeurd verklaarden, en hunne kinderen tot den bedelzak bragten, onder voorwendsel, dat geen kind van een Ketter zijn vaders of moeders goed erven kan, zelfs tot in den zesden graad toe. Op deze wijze poogden zij zich in het bezit van alles te stellen, en anderen voor altijd in het verderf te storten. Zij gaven, wat meer is, openlijk hunne verwondering te kennen, dat men nog eenige landzaten hier liet wonen, dewijl de Koning, eer zij uit *Spanje* vertrokken, hun het gansche Land gegeven had. Het bleek alzoo, dat zij niet gekomen waren, om, gelijk zij aanvankelijk voorgaven, de welvaart des Lands te herstellen, maar om die geheel en voor altijd te vernietigen, en alle Nederlanders tot arme en eeuwige slaven te maken. Men kon ligt bemerken, dat zij *de Nederlanden* met *de Indiën*, eertijds door hen verwonnen, wilden gelijkstellen. Om hierin te slagen, trachtten zij door alle middelen, de voornaamste hoofden, Heeren, Edelen, handelaars, en alle andere vrome lieden uit te roeijen, zonder acht te slaan op de diensten, welke deze en hunne voorvaders sedert lang den Koning bewezen hadden, voor wien zij den laatsten druppel van hun bloed en den laatsten penning van hun goed waagden. Ten bewijze hiervan strekte de Graaf van *Egmond*, welke twee veldslagen voor den Koning had gewonnen, zonder welke de koninklijke kroon zoo goed als ge-

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 7.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 16, 17.

vallen zou zijn, doch door de beide overwinningen den Koning weder op het hoofd is 1568—
gezet. Nu ziet men den dank en het loon, welke EGMOND, als een dief en moordenaar 1576
gevangen genomen, daarvoor ontvangt. Hetzelfde lot heeft den Graaf van *Hoorne* getroffen, die als een booswicht, welke tienduizend dooden verdiend had, in de gevangenis is geworpen, ofschoon hij den Koning in den tijd van twaalf jaren overal meer dan een nederige slaaf gevolgd, al het zijne daarbij opgezet, en hem oneindig meer andere diensten bewezen heeft. Het was ook blijkbaar, wat zij bedoelen, daar zij de achtergeblevene Edelen met den Graaf van *Aremberg* naar *Frankrijk* ter slagtbank gezonden hebben, om alzoo *Nederland* te beter en ongestoorder te kunnen bezitten. De Heer van *Montigny*, naar *Spanje* gereisd, in het denkbeeld den Koning eene aangename dienst te bewijzen, was aldaar insgelijks gevangen gehouden, zonder dat men weet, of hij dood of levend is. Schoone vergelding voor al zijne getrouwe diensten! God weet, hoe men met den Markgraaf van *Bergen* gehandeld heeft, wiens nagelaten goederen aangeslagen en met zijn huis aan een Spanjaard gegeven zijn. Men zegt, dat dit 's Konings wil is. Om nu niet te spreken van zoo vele Heeren en Edelen, die den Koning veelvuldige diensten bewezen hebben, maar nu verjaagd, gebannen en van hunne goederen ontzet zijn, alles onder schijn van godsdienst, zoo als deze lasteraars voorwenden, maar van welke zij niets bezitten, ten ware godslastering, dieverij, vrouwenschennis, het vermoorden van vrome lieden, of dergelijke gruwelen en boosheden, in welke zij allen genoegzaam volleerde meesters zijn, voor godsdienst moesten gehouden worden. Welke hoop, troost, of uitzigt was er dan langer te verwachten? Wat anders, dan dat zij dagelijks meer en meer in wreedheid en boosheid zullen toenemen, ten zij daarin door zulke middelen voorzien worde, als God in Zijne genade daartoe zal beschikken, en waaraan men niet behoort te twijfelen, aangezien de zaak der Nederlanders voor God en menschen opregt, goed en regtvaardig is. Dit alles in overweging genomen en in het bijzonder, dat God hun geen kleiner hart gegeven heeft dan aan hunne voorvaders, die 's Lands rust en vrijheid altijd beschermden, oordeelden de Edelen zich insgelijks daartoe verpligt. Zij konden niet nalaten voor hunne eer, ter bescherming van vrouw en kinderen, vooral tot welvaart en veiligheid der gemeente, in zulk eene regtvaardige zaak te beproeven, wat de kleine magt konde uitrigten, die hun nog was overgebleven, om Vaderland en vrijheid te herwinnen en zoo velen bedrukten en verjaagden lieden weder rust en vrede te verschaffen. En dewijl hiertoe gelden noodig waren, wilde elk van hen naar zijn beperkt vermogen, maar uit een zuiver en rein geweten, iets bijdragen. Hoewel eene zoo geringe som niet toereikend zou zijn, om krijg tegen hunnen vijand te voeren, hoopten zij nogtans, dat de goede en barmhartige God, door Zijne genade, hen niet verlaten zou. Het was, dachten zij, beter voor zulk eene regtvaardige zaak op het bed van eer en vroomheid te sterven, dan als verachte slaven te leven. Wanneer zij zich van hunnen pligt kweten, was voor

1568—1576 hen, met Gods hulp, eeuwige lof en eer te gelijk met de vrijheid des Vaderlands en de verlossing van alle arme gekerkerden te wachten. Zij twijfelden niet, of alle vrome en regtschapene lieden zouden gaarne, elk naar zijn vermogen, hunne eer en hun geweten hierin bevredigen. Zij baden den Almagtige, dat Hij door Zijne kracht, hunne zaken zoo bestieren wilde, dat zij mogten uitloopen tot Zijne eer en tot aller zaligheid." De onderteekenaars van dit mannelijk vertoog verbonden zich tevens tot eene geldelijke bijdrage. HENDRIK *van Brederode* beloofde twaalf duizend Karelsgulden, ADOLF *van der Aa*, ALBRECHT *van Huchtenbroek*, DIEDERIK *van Sonoy* elk vier honderd, en CHRISTOFFEL *van Liefdael* tweehonderd Brabandsche guldens; DIRK *van Haaften* honderd gouden kroonen; WILLEM *van Zevenberg* honderd Karelsguldens; CRISPINUS *van Alburg* twee honderd gulden, met zijn persoon, en A. DOMBERG honderd kroonen, insgelijks boven zijn persoon (1). De spoedig daarop gevolgde dood van BREDERODE zal wel eene der voornaamste redenen geweest zijn, dat dit Verbond zonder uitwerking gebleven is; ook is nooit gebleken, of de beloofde gelden zijn opgebragt, veel min, hoe zij besteed zijn geworden.

De Raad van Beroerten zette thans met verdubbelden ijver zijne werkzaamheden voort. Deze vreesselijke regtbank alleen mogt kennis nemen van zaken, welke ook slechts de minste betrekking op de beroerten hadden, en van hare vonnissen bestond geen hooger beroep. Hierdoor bleven alle andere regtbanken, zelfs de Groote Raad te *Mechelen*, bijna werkeloos; de Raad van State schorste zijne zittingen, en de Hertog riep dikwijls en willekeurig eenige leden daarvan in zijne woning bijeen. Elk Nederlander, van wat rang of staat ook, kon voor den Raad van Beroerten gedagvaard worden. Wie verstandig was verscheen niet, en kwam vrij met verbeurdverklaring zijner goederen en ballingschap; wie zich vertoonde, of op eene of andere wijze gevat werd, was bijna zonder redding verloren. Naar de bepalingen van dit geregtshof, door den Koning en het Geloofsonderzoek bekrachtigd, werden voor doodschuldig gehouden alle Onroomsche Leeraars, hunne aanhangers, begunstigers en toehoorders, wie zij ook zijn mogten; allen, die de wapenen tegen den Koning hadden opgevat; allen, die eenig deel hadden aan het inleveren van smeekschriften tegen het geloofsonderzoek, de bloedbevelen en de nieuwe Bisschoppen; allen, die geuzenliedekens vervaardigd of gezongen, de Calvinistische begrafenissen bijgewoond, de kerkschenders niet wederstaan, of gezegd hadden, dat de nieuwe godsdienst ook binnen kort in *Spanje* opgang zou maken; allen, welke zelfs den minsten twijfel koesterden, dat zij, die den opstand niet naar hun beste vermogen

---

(1) TE WATER, *Verb. d. Edel.* D. II. bl. 109—113. D. IV. bl. 60—67. Op dit verbondschrift staat jaar noch dagteekening uitgedrukt; het moet tusschen de gevangenneming van EGMOND en HOORNE, en het overlijden van BREDERODE waarschijnlijk in het laatst van 1567, zijn opgesteld.

nieuwe opbrengsten (1). Van *Braband* werden, behalve het te kort aan de vorige 1543—1555
bede van zesmaal honderd duizend gulden, nog twee tonnen gouds geëischt. Tot het eerste konde men niet besluiten, maar de laatste werden, na veel onderhandelens, toegestaan (2). Ondertusschen kon de hoop op de herleving van handel en scheepvaart door den vrede met *Frankrijk* alleen ten deele verwezenlijkt worden, zoo lang de oorlog van dat rijk tegen *Engeland* voortduurde, welke eerst met het verdrag te *Campo* in vijftienhonderd zes en veertig eindigde. Eene koopvaardijvloot van Brabandsche, Hollandsche en Zeeuwsche schepen naar *Frankrijk* bestemd, werd
door de Engelschen aangehouden en niet dan op sterken aandrang van den Heer 1545
VAN MOLEMBAIS, 's Keizers afgezant in *Engeland*, weder ontslagen. Kort daarna bragt een Engelsche kaper een Fransch schip van oorlog, hetwelk, ondanks den vrede, een Zeeuwsch vaartuig had aangerand, in *Arnemuiden* op. Het scheepsvolk, zeventig man sterk, werd naar *Middelburg* gevoerd, en men was op het punt, hen naar bevel van het Hof als zeeroovers aan het leven te straffen, toen een vreesselijke brand in de stad de uitvoering daarvan belette. Door de verpeste lucht van den kerker, waren er alleen negen of tien overgebleven. Om hun treurig lot in *Frankrijk* bekend te maken en hunne verlossing te bewerken, vond een van hen middel te ontsnappen, door zich als een doode te laten wegdragen. Op het kerkhof sprong hij uit de kist, en de omstanders waren te verschrikt, om hem het vlugten te verhinderen (3).

Was de vrede met *Frankrijk* minder dan men verwacht had bevorderlijk voor de belangen van den handel, hij was het even weinig voor die der fabrijken. De lakenweverijen leverden in *de Nederlanden*, bovenal in *Holland*, een zeer voornamen tak van bestaan op (4). Men sloeg derhalve naauwkeurig acht, dat zij door buitenlanders bedorven, noch door inlanders naar elders verplaatst werden. Zoo waren in *Arnhem* in vijftien honderd negen en dertig drie lakenwevers (*drapeniers*), welke, tegen hun burgereed, die nering naar *Munster* hadden overgebragt, bij Schepenen gevonnisd, de oogen uitgestoken en twee vingers afgekapt te worden, welk vonnis, bij de uitvoering, door het gemis der beide vingers alleen verzacht was geworden (5). Thans verzuimden de steden *Haarlem* en *Leiden* niet, door den Stadhouder bij het

---

(1) WAGENAAR, D. V. bl. 274—277. VAN WIJN op WAGENAAR, St. V. bl. 64.

(2) V. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. I. bl. 514.

(3) REIGERSBERGEN, *Chron. v. Zeel.* D. II. bl. 478, 479.

(4) Vgl. *Charterb. v. Vriesl.* D. III. bl. 50.

(5) *Kron. v. Arnhem*, bl. 94.

1543—1555 Fransche Hof ernstig aan te dringen, dat het namaken van de merken harer lakens in *Frankrijk* verboden werd; doch, naar het schijnt, zonder gevolg. Men verzocht naderhand, dat de nagemaakte lakens, welke te *Antwerpen* aangehouden waren, openlijk verbrand wierden; het is onzeker, of hieraan gehoor gegeven is (1).

Middelerwijl waren de bevelschriften tegen de Hervormingsgezinden in *de Nederlanden* weder hernieuwd geworden (2). Ook werd den Bisschop van *Utrecht* door den Keizer vrijheid verleend, alle Geestelijken onder zijn stift, welke hij van ketterij verdacht hield, te laten vatten en in *Utrecht* te regt te stellen (3). Dit baarde in *Holland* groot misnoegen, en de Staten toonden zich ongezind, zulk een groot gezag over hunne ingezetenen in den Kerkvoogd te erkennen (4). Niets scheen de Keizer thans vuriger te wenschen, dan in zijn geheel gebied de eenheid van geloof, en daardoor de rust van *Duitschland* te herstellen. De vrede met *Frankrijk*, het sluiten van een bestand met SOLYMAN, en de verzekering van den Pauselijken gezant op den rijksdag te *Worms*, dat de Paus niet alleen genegen was, hem tot dat einde op de bijeengeroepen algemeene kerkvergadering te *Trente* met geestelijke wapenen, maar ook met geld en volk te ondersteunen, begunstigden dit voornemen (5). Hij voorzag echter te wel, dat de handelingen dier vergadering slechts de Protestantsche Duitsche Vorsten in hunne gevoelens zouden bevestigen en hen tot krachtige zelfverdediging opwekken, dan dat hij zich niet tijdig en met nadruk tot het voeren van den krijg tegen hen zou in staat stellen. Hij eischte aanzienlijke sommen van *de Nederlanden*, en liet niet af tot zij er in toegestemd hadden. *Braband* bewilligde in eene bede van tweemaal honderd en vijftig duizend gulden voor den tijd van drie jaren (6). *Holland* moest zesmaal honderd duizend gulden in vier jaren opbrengen (7). Ongetwijfeld om geldelijken onderstand te verwerven, kwam de Landvoogdes met een schitterend gevolg in den Zomer te *Utrecht* (8). Van daar trok zij naar *Gelre*, alwaar de Staten den Keizer driemaal honderd duizend

---

(1) ADR. V. D. GOES, *Regist. d. Dagv.* D. II. bl. 228—230, 232, 239.

(2) *Charterb. v. Friesl.* D. III. bl. 31, 35.

(3) *Repert. der Plac.* bl. 52, bij WAGENAAR, D. V. bl. 279.

(4) ADR. V. D. GOES, *Regist. d. Dagv.* D. II. bl. 97, 98.

(5) ROBERTSON, *Hist. of* CHARLES V, B. VII. p. 589—597.

(6) V. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. I. bl. 516.

(7) ADR. V. D. GOES, *Register d. Dagv.* D. II. bl. 235.

(8) H. V. ERP, *Annales*, p. 119.

goudgulden toestonden (1). Toen begaf zij zich naar *Groningen* en verwierf van 1543—1555
die stad en *de Ommelanden* haren eisch van twee en veertig duizend gulden, in drie jaren te voldoen. De Groningers schonken haar daarenboven een gouden beker met guldens gevuld, drie voeders wijn, drie last tarwe, drie last haver en drie vette ossen (2). Hierdoor trachtten zij waarschijnlijk 's Keizers bescherming te winnen tegen de stad *Emden*, met welke zij over het heffen van een tol op *de Eems* in hevig geschil geraakt waren; en drie jaren later besliste KAREL inderdaad het pleit te hunnen 8 v. Hooim. 1545
voordeele (3). Van *Groningen* vertrok de Landvoogdes naar *Leeuwarden* en verkreeg van de Friezen zestig duizend Karelsgulden, binnen vier jaren te voldoen, op voorwaarde, dat zij eenige grieven en bezwaren uit den weg zou ruimen (4). Hierop keerde zij naar *Brussel* terug, en zond eerlang eenige zaakgelastigden naar *Holland*, dewijl men bespeurd had, dat de ontvangers, denkelijk in overeenstemming met de Staten van dat gewest, om het vermogen der ingezetenen voor het Hof te bedekken, bij de invordering der twee tienden van de inkomsten veel oogluiking gebruikten. Het geheim werd ontsluijerd en het vermogen van elk naauwkeuriger bekend, hetgeen met den tijd tot zwaarder opbrengsten aanleiding gaf (5).

De Keizer had zich intusschen naar *Duitschland* begeven, doch kwam tegen den Winter in *de Nederlanden* terug. Plegtig werd hij te *'s Hertogenbosch* ontvangen 4 v. Winterm.
en door de regering met twee voeders wijn, twee vette ossen en honderd malders haver beschonken. Van hier toog hij naar *Utrecht* en hield er in het begin des 1546
jaars een kapittel der Ridders van het Gulden Vlies. Vervolgens liet hij zich in *Arnhem*, *Zutphen* en *Nijmegen* huldigen, en vertrok weder over *Maastricht*, om den Rijksdag te *Regensburg* bij te wonen (6). Vergeefs nam hij den schijn aan, de geschillen met de Protestantsche Vorsten in der minne te willen slissen. De oorlog van het Opperhoofd des Rijks tegen de hervormingsgezinde Rijksleden was onvermijdelijk geworden. De Keizer bragt in *Duitschland* eene krijgsmagt bijeen; uit *de Nederlanden* waren dertig duizend man voetvolk en zeven duizend ruiters onder MAXIMI-

---

(1) PONTANUS, *Hist. Gelr.* Lib. XIII. p. 847. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. XIII. bl. 479, 480.

(2) E. BENINGA, *Hist. v. Oost-Friesl.* bl. 718.

(3) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XX. bl. 684, 690.

(4) *Charterb. v. Friesl.* D. III. bl. 63—78. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XX. bl. 685—687.

(5) WAGENAAR, D. V. bl. 285—287.

(6) H. V. ERP, *Annales*, p. 119, 120. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac.* Lib. XII. p. 289. GOUTHOEVEN, *Chron. v. Holl.* bl. 618. PONTANUS, *Hist. Gelr.* Lib. XIII. p. 848. SLICHTENHORST *Geld. Gesch.* B. XIII. bl. 480. V. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. I. bl. 515, 516.

1543—1555 LIAAN *van Egmond*, Graaf van *Buren*, LAMORAAL, Graaf van *Egmond*, HENDRIK *van Brederode* en andere Edelen derwaarts in aantogt; en uit de staten van den
19 v. Paus naderde een leger onder bevel van OCTAVIO FARNESE. De Protestantsche Hertog
Zomermaand. MAURITS *van Saksen* schaarde zich aan de zijde des Keizers, en werd hierin door
1546 verscheidene Vorsten en steden gevolgd, toen het leger van den Keurvorst van *Saksen* en den Landgraaf van *Hessen*, tachtigduizend man voetvolk en tienduizend paarden sterk, uit gebrek aan eenstemmigheid in de krijgsbewegingen tusschen de beide Opperbevelhebbers, zonder iets belangrijks verrigt te hebben was uiteen geraakt. De Graaf van *Buren* maakte zich meester van *Darmstadt* en *Frankfort aan den Mein. Augsburg*, *Straatsburg*, *Ulm* vielen insgelijks in handen des Keizers, en van de verwonnen steden werden overgroote sommen afgeperst (1). De Heer VAN KRUININGEN, een Zeeuwsch Edelman, bemagtigde aan het hoofd eener aanzienlijke krijgsbende onderscheidene graafschappen en steden in *Westfalen.* Een aanslag
1547 op *Bremen* mislukte; hij zelf werd bij een uitval der belegerden door een geweerkogel doodelijk getroffen (2).

Terwijl de oorlog in *Duitschland* woedde, bediende zich de Landvoogdes van de rust, welke in *de Nederlanden* heerschte, tot verbetering van het burgerlijk bestuur, van eenige takken van handel en nijverheid, en bovenal van de zeeweringen, inzonderheid die bij *Petten* en het *Hondsbosch*, van de duinen aldaar, en de vuren langs de stranden van *Holland.* Zij bezocht *Zeeland* en vorderde en verkreeg ter versterking van *Walcheren* tegen vijandelijke aanvallen, geldelijken onderstand van de Staten. Het bouwen van eenige blokhuizen op dat eiland, welke zij op 's Keizers kosten van volk en geschut zou voorzien, werd mede ingewilligd, en het kasteel *Zeeburg* of *Rammekens* om dezen tijd opgeworpen, doch eerst tien jaren later voltooid. Voorzeker zal de groote invloed van den Admiraal MAXIMILIAAN *van Bourgondië*, welke door den vrijwilligen afstand van LODEWIJK *van Praat*, tot Stadhouder van *Holland* en *Zeeland* was verheven, hiertoe medegewerkt hebben. Bij het aanvaarden zijner nieuwe waardigheid, had hem 's Lands Advokaat Mr. ADRIAAN VAN DER GOES, welke zijn vader Mr. AERT sinds drie jaren in die betrekking was
2 v. Bloeim. opgevolgd, uit naam der Staten van *Holland*, in den Raad plegtig en met den titel van: »Edele, vermogende, welgeboren Heer" begroet. De gewigtige bedie-

---

(1) SLEIDANUS, *Comment.* Lib. XVI. p. 481 sqq. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac.* Lib. XII. p. 289—295. ROBERTSON, *Hist. of* CHARLES V, B. VIII. p. 597—607. WAGENAAR, D. V. bl. 287—291.

(2) REIGERSBERGEN, *Chron. v. Zeel.* D. II. bl. 486, 487. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac.* Lib. XIII. p. 297. GOUTHOEVEN, *Chron. v. Holl.* bl. 618. VAN WIJN op WAGENAAR, St. V. bl. 68.

J. W. Kaiser sculps.

ningen van Vlootvoogd en Stadhouder waren alzoo in éénen persoon vereenigd, en hierdoor die hevige twisten, uit naijver ontsproten en van welke reeds is gesproken (1), vooreerst althans geëindigd. Denkelijk was het doel des Keizers, zijn eigen gezag door de uitbreiding van dat eens ambtenaars, welke hem vertegenwoordigde en van zijne wenken vloog, te verhoogen; hij voorzag niet, dat deze magtsvergrooting voor zijn opvolger noodlottig zou worden, tegen wiens geweld de veelvermogende Stadhouders zich verzetten en als verdedigers der volksregten optraden. Zijn streven naar het volstrekte oppergebied in *de Nederlanden* was niet te miskennen, sinds hij na het eindigen van den Duitschen krijg besloot, voortaan, ook in tijd van vrede, op de grenzen dier gewesten drie- of vierduizend ruiters te onderhouden, die van hem afhingen en in zijnen eed stonden, maar door de Staten moesten bezoldigd worden; hij bevroedde niet, dat zijn zoon FILIPS, door het navolgen van dit verleidelijk voorbeeld, den ondergang zijner heerschappij over *de Nederlanden* zou voorbereiden (2). 1543—1555

Ondertusschen belemmerden de Schotten, thans met de Engelschen in oorlog en daarin door de Franschen ondersteund, grootelijks de haringvisscherij der Nederlanders, ofschoon deze laatste zoowel met *Frankrijk* als met *Engeland* verbonden waren. Ten einde hieraan perken te stellen, sloeg de Landvoogdes voor, dat elke tiende buis ten krijg zou uitgerust worden. Dit echter vond geene goedkeuring in *Vlaanderen*, *Holland* en *Zeeland*, die eindelijk besloten, eenige schepen van oorlog in zee te brengen. Tot bestrijding der kosten werd een inkomend regt van twee gulden op elk last haring en visch gelegd; maar de meeste visschers, om dit te ontduiken, verkochten hunne lading in *Engeland*, hetgeen tot vele en ernstige klagten van den kant des Stadhouders aanleiding gaf (3). Moeijelijk was het, in hetgeen op deze wijze der schatkist ontvreemd werd langs een anderen weg te voorzien. De openbare geldmiddelen bevonden zich in verwarden toestand. De zes groote steden van *Holland* waren sinds drie jaren met eenen rentelast van zes en zeventig duizend gulden bezwaard, en wegens wanbetaling daarvan had men in *Vlaanderen* eenige burgers van *Dordrecht* aangehouden en niet ontslagen, vóór het verschuldigde was afgelost. Ten einde verderen achteruitgang te voorkomen, werden nieuwe maatregelen genomen, om de onwillige kleine steden en Heeren tot voldoening der gemeene lasten te nood-

---

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. III. bl. 644.

(2) WAGENAAR, D. V. bl. 292—296, 298, 299. V. WIJN op WAGENAAR, St. V. bl. 72. *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 238—240. TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. III. bl. 43, 44. CERISIER, *Hist. d. Prov. Unies*, T. II. p. 566, 567.

(3) WAGENAAR, D. V. bl. 296—298. V. WIJN op WAGENAAR, St. V. bl. 69—72.

1543—1555 zaken, welke dan ook hiertoe bijna allen gedrongen werden. De geestelijkheid moest weder de helft harer inkomsten afstaan, en die van *Utrecht*, welke vier jaren te voren met tienduizend gulden was vrij geraakt, zag zich thans verpligt, omtrent driemaal honderd en zestig duizend gulden in twee bepaalde tijden op te brengen (1). In *Braband* stond het geldwezen op geen beteren voet dan in *Holland*. De stad *'s Hertogenbosch* had, om aan de keizerlijke beden te voldoen, elders gelden opgenomen, doch door den beperkten staat harer middelen, vele rentheffers onbetaald gelaten, waardoor op onderscheidene plaatsen hare burgers in groote moeijelijkheden geraakten. De regering trachtte het te kort door het heffen van nieuwe of verhoogde belastingen te dekken, doch dewijl, naar het schijnt, de meeste last op de schouders van het gemeen gelegd werd, verwekte dit een hevig misnoegen, hetwelk in een volslagen opstand dreigde te ontaarden. De komst der Landvoogdes bragt de gemoederen tot bedaren, en tevens eene verandering in de wijze van het innen der stadsbelastingen, hetgeen de rust herstelde (2).

Inmiddels trok eene zaak van groot belang voor *de Nederlanden* de aandacht tot zich. Zij betrof de leenroerigheid dezer gewesten aan het Duitsche Rijk, en het bijdragen in de Rijkslasten, hetgeen daaruit van zelf voortvloeide. Men weet, dat sinds de ontbinding van het Rijk van KAREL *den Groote*, onder welk alle *Nederlanden* behoord hadden, eenige daarvan als leenroerig aan *Duitschland*, en andere aan *Frankrijk* of aan *Lotharingen* gerekend werden. *Holland* en *Zeeland* schijnen oudtijds soms ten deele tot het Duitsche, ten deele tot het Frankische Rijk behoord te hebben. Het graafschap *Holland* althans is zijne stichting deels aan een Duitschen, deels aan een Frankischen Vorst verschuldigd (3). De Zeeuwsche eilanden, die van *Vlaanderen* afhingen, waren ongetwijfeld, even als dat gewest, leenroerig aan *Frankrijk*. Later werden beide *Holland* en *Zeeland* geheel onder het Keizerrijk begrepen, en zelfs ten tijde der Graven uit de drie laatste stamhuizen, oefende men er het regt uit »in naam des Keizers en van den Graaf van *Holland* (4)." Minder zeker is, dat zij, gelijk *Gelre*, het *Sticht* en *Friesland*, in de Rijkslasten gedragen of het Rijk met manschap gediend hebben, hoewel beide dikwerf van hen gevorderd zijn. Bij de verdeeling van het Duitsche Rijk ten jare veertienhonderd acht

(1) WAGENAAR, D. V. bl. 299—301, 325.

(2) V. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. I. bl. 517—521.

(3) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 18—23.

(4) Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 16, 346, 378, 483, 484. St. II. bl. 159 160, 169, 453, 467. St. III. bl. 5, 61.

en dertig in vier kreitsen, werden *Braband*, *Gelre*, *Holland* en *Utrecht* onder den 1543—1555
derden gerekend. Keizer FREDERIK III ontsloeg echter vier jaren later *Braband* van leenroerigheid aan het Rijk (1). Maar toen MAXIMILIAAN in vijftienhonderd twaalf het Rijk in tien kreitsen splitste, omvatte de zoogenaamde Bourgondische kreits al de *Nederlanden*, behalve *Gelre* en het Sticht *Utrecht*, welke onder den Westfaalschen behoorden. Blijkbaar waren deze verdeelingen hoofdzakelijk geschied, ten einde de omslagen der Rijkslasten te regelen. Maar de Nederlanders betwistten den Keizer het regt, de erflanden van zijnen kleinzoon ten behoeve van het Rijk te bezwaren, hetgeen men echter in *Duitschland* geheel anders begreep. Het geschil werd op den Rijksdag te *Neurenberg* in vijftienhonderd drie en veertig, nu *Utrecht*, *Gelre* en *Zutphen* aan den Keizer waren afgestaan, weder opgehaald, doch door de krachtige vertoogen van VIGLIUS *van Zuichem* onbeslist gelaten. Daar evenwel de Rijksvorsten het als ontegensprekelijk beschouwden, dat *Utrecht* ten minste in de Rijkslasten moest deelen, waartoe het sinds lang niet had bijgedragen, verzochten zij eerlang den Keizer, gevolmagtigden uit het *Sticht* naar *Spiers* te zenden, om met het kamergerigt, hier sinds vijftienhonderd dertig gevestigd, het achterstallige te verrekenen. VIGLIUS vertoonde den Stenden, aldaar in vijftienhonderd vier en veertig vergaderd, dat de Stichtschen, naar het oordeel des Keizers, » zooveel tot de Rijkslasten moesten bijdragen, als zij onder de Bisschoppen gewoon geweest waren; dat zij zelve echter beweerden, van al die lasten vrij te zijn; en dat men hun, die zooveel tot eigen bescherming tegen MAARTEN *van Rossem* hadden opgebragt, geen nieuwen last behoorde op te leggen." De zaak der Stichtschen werd eenigzins gewijzigd en tevens het geschil over de achterstallen vereffend. Moeijelijker werd de taak van VIGLIUS, toen de Stenden op den Rijksdag te *Worms* in vijftienhonderd vijf en veertig, welken hij op last des Keizers bijwoonde, niet van de Rijkslasten spraken, maar het geschil tot dit punt bragten, of *de Nederlanden* door eenigen band aan het Rijk verknocht waren. Immers konde hij dit, met opzigt tot eenige landschappen, in gemoede en zelfs zonder de bedoelingen des Keizers tegen te werken niet ontkennen. Men rekende het ook in strijd met de belangen der *Nederlanden*, hen geheel aan het Rijk te willen onttrekken, en moest daarenboven den Stenden geene aanleiding geven, om, gelijk zij reeds gedreigd hadden, insgelijks te weigeren in de Rijkslasten te dragen, of den Keizer te verwijten, dat hij zijne onlangs gedane beloften vergat en verbrak. VIGLIUS trachtte derhalve van de Rijksvorsten eene verklaring te erlangen, welke gewesten zij toch onder den Bourgondischen kreits begrijpen wilden. Maar hierover liepen de gevoelens zoo geheel uiteen, dat men tot geen besluit geraken

(1) v. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. I. bl. 525.

1543—1555 konde. Het geschil bleef nu, door den oorlog tegen de Protestantsche Vorsten, twee jaren hangende, maar werd toen op den Rijksdag te *Augsburg* van den grond op behandeld en wederzijds met ijver bepleit (1). KAREL V bepaalde eindelijk, dat zijne Bourgondische erflanden met *Gelre*, *Zutphen* en *Utrecht* in éénen kreits begrepen zouden zijn, zoo veel als twee Keurvorsten in de Rijkslasten dragen, en onder de bescherming en hoede des Rijks gesteld worden, behoudens hunne vrijheden, regten en regtsgebied. 26 v. Zomermaand 1548 Op denzelfden dag trof hij eene overeenkomst met de Stenden, het verdrag van *Augsburg* genoemd, in hetwelk de betrekking tusschen *de Nederlanden* en het Duitsche Rijk aldus nader geregeld wordt: de Keizer en zijne opvolgers, als erfheeren der *Nederlanden*, en deze gewesten zelve, staan voortaan onder de bescherming, hoede, bewaring en hulpe der Keizers, der Roomsch-Koningen en van het Heilige Roomsche Rijk welks vrijheden en regten zij zullen genieten als Aartshertogen van *Oostenrijk* hebben zij, of hunne afgevaardigden, zitting en stem op alle Rijksdagen; zij dragen tot de gemeene lasten des Rijks in geld en manschap zooveel bij als twee Keurvorsten, of als drie in geval van oorlog met de Turken; de achterstallige schulden komen in geene aanmerking; al de genoemde gewesten vormen eenen kreits alleen, de *Bourgondische* genaamd, 't zij zij daar te voren toe behoord hebben of niet; bij gebreke van hun aandeel in de gemeene lasten te bestemden tijde te voldoen, moeten zij zich voor het kamergerigt ter verantwoording stellen, en, gelijk andere Rijksstenden, daarvoor in regten betrokken worden; in alle andere gevallen blijven zij in het bezit hunner vrijheden, regten, voorregten, ook van hun regtsgebied, zonder aan dat des Rijks in eenig opzigt onderworpen te zijn; voorts zijn deze landen geheel vrij en onafhankelijk, worden als zoodanig door den Keizer en de Stenden erkend, en zijn slechts in het voorgemelde alleen aan de Rijkswetten verbonden, mits zij, die leenen van het Rijk waren, dit blijven; zij moeten den Landvrede, door MAXIMILIAAN afgekondigd, onder elkander en met *Duitschland* onderhouden, en wie daartegen handelt, wordt door den beleedigde voor zijn gewonen regter betrokken; ten slotte belooft de Keizer, de bevestiging van dit alles en de toestemming zijner erflanden binnen het jaar te leveren (2).

Men gist, dat KAREL met dit verdrag ten doel had, zich van de bescherming en hulp des Rijks tegen *Frankrijk* te verzekeren, aan welks vijandelijkheden *de Nederlanden* bij eenen krijg tusschen de huizen van *Valois* en *Oostenrijk* terstond blootgesteld waren, gelijk de ondervinding in vijftienhonderd twintig en vijftienhonderd

(1) WAGENAAR, D. V. bl. 301—313.

(2) DUMONT, *Corps Diplom.* T. IV. P. II. p. 340—343. *Charterb. v. Friesl.* D. III. bl. 133—138.

vier en dertig had bewezen (1). Ofschoon nu de Augsburgsche overeenkomst het Rijk 1543-1555
nadeeliger was dan den *Nederlanden*, werd zij evenwel in vele gewesten met moeite bekrachtigd. In *Gelre* geschiedde dit niet vóór het midden des volgenden jaars, en welligt hebben de bedenkingen, welke men aldaar maakte, tot 's Keizers verklaring aanleiding gegeven, dat beide *Gelre* en *Zutphen* geene engere betrekking tot het Rijk hadden dan de overige *Nederlanden*, en dat de burgers van *Nijmegen* niet meer voor het Keizerlijke geregt te *Aken* konden gedaagd worden (2). In *Holland* wilde men de Rijkslasten uit de gewone Keizerlijke beden betaald hebben, en hoewel dit onbepaald bleef, gaven echter eindelijk de Staten aan de gemaakte schikking hunne goedkeuring (3). Minder rekkelijk waren de Staten van *Friesland*. Zij verklaarden, het verdrag niet te zullen aannemen dan op voorwaarde, »dat *Friesland* daardoor nu en in de toekomst niet gehouden of verbonden zal zijn, in eenige aanslagen des Rijks te dragen; dat de Keizer het aandeel van *Friesland* in de Rijkslasten, uit zijne Bildlanden en de gewone inkomsten betalen zal, welke hij in dit gewest ontving; dat de ingezetenen, krachtens deze goedkeuring, niet buiten *Friesland* behoeven te trekken; en dat alle voorgaande verbindtenissen van den Keizer met de Friezen, gelijk mede hunne vrijheden, voorregten en gewoonten onverkort zullen blijven." Het Hof van *Brussel* nam in deze voorstellen geen genoegen; en het is ons niet gebleken, dat de Friezen, ondanks de bedreigingen van 's Keizers zijde, het verdrag bekrachtigd hebben (4). Men verwondert zich, dat hoezeer er bij geene mogelijkheid twijfel bestaan kon over *Hollands* leenroerigheid aan het Rijk, de Staten van dat gewest evenwel om dezen tijd, in zeker geschil met *Braband*, geregtelijk beweerden, dat zij tot het Rijk nimmer in eenige betrekking gestaan hadden. Het is waarschijnlijk, dat *de Nederlanden* in het algemeen, en *Holland* met *Zeeland* in het bijzonder, sedert niet veel tot de Rijkslasten bijgedragen hebben. FILIPS, de zoon en opvolger van KAREL, trachtte de Nederlandsche Staten aan de leenroerigheid des Rijks, in hetwelk hij niets te gebieden had, steeds meer en meer te onttrekken. Zij daarentegen drongen in vijftien honderd negen en vijftig, en tijdens den opstand tegen *Spanje*, gelijk in vijftien honderd zes en zeventig, op de handhaving daarvan ernstig aan, en verklaarden twee jaren later op den Rijksdag te *Worms*, bij monde van MARNIX van

---

(1) TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. III. bl. 51.

(2) PONTANUS, *Hist. Gelr.* Lib. XIII, p. 854—855. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. XIII, bl. 482. *Chron. v. Nijmegen*, bl. 124.

(3) WAGENAAR, D. V, bl. 316—319.

(4) *Charterb. van Vriesl.* D. III, bl. 164, 166—172, 174, 176, 181—188. Vgl. TE WATER *Vaderl. Hist.* D. III, bl. 53—58.

1543—1555 *St. Aldegonde*, dat *de Nederlanden* van ouds aan *Duitschland* verbonden geweest waren, en Keizer RUDOLF nog onlangs verzekerd had, dat hij hen onder de voortreffelijkste leden des Roomschen Rijks rekende; op welken grond zij dan ook de hulp des Rijks inriepen, zoo als dit reeds in vijftienhonderd acht en zestig door den Prins van *Oranje*, en twee jaren later door de Graven van *Kuilenburg*, van *den Berg*, van *Hoorne* en een groot aantal gevlugte Nederlanders geschied was. Ten tijde van het verbond (*Unie*) te *Utrecht* en der afzwering van FILIPS, gaven *de Vereenigde Nederlanden* ondubbelzinnig te kennen, hoe zij, en met reden, veel belang stelden, om als leden des Rijks beschouwd te worden. In vijftienhonderd twee en tachtig zonden zij hunne gemagtigden naar den Rijksdag te *Augsburg*, niet slechts om den Keizer en Stenden de redenen te ontvouwen, welke hen tot het afzweren van FILIPS en het aannemen des Hertogs van *Anjou* bewogen hadden, maar ook tevens om, gedachtig aan de verbindtenissen met *de Nederlanden*, de hulp des Rijks tegen hunne vijanden in te roepen. Op gelijken toon spraken zij nog in vijftienhonderd negentig, doch veranderden dien en zwegen zelfs geheel van leenroerigheid aan het Rijk, toen de dikwijls verzochte onderstand achterbleef, en de Keizer met de Stenden in vijftienhonderd vier en negentig, acht en negentig, en zestienhonderd drie zich als middelaars tusschen hen en *Spanje* aanboden. Immers als Keizer RUDOLF II in zestienhonderd zeven hun zijne bevreemding uitte, dat *de Vereenigde Nederlanden*, welker leenroerigheid aan *Duitschland* boven allen twijfel verheven was, voor een vrij en onafhankelijk gemeenebest wilden erkend worden, gaven zij eenvoudig in een antwoord, waarin de Nederlanders als een vrij volk beschouwd worden, hunne verwachting te kennen, dat de Keizer en het Rijk, om een einde aan den krijg te maken, zouden goedkeuren, wat hier verrigt was. Van leenpligtigheid wordt geen enkel woord gerept, en deze verloor men te meer uit het oog, naar mate *de Nederlanden* in aanzien stegen, zoo verre zelfs, dat de Staten in zestienhonderd negentien en zestienhonderd een en veertig den Keizerlijken gezanten gehoor weigerden, omdat men hen in de geloofsbrieven, »Onze en des Rijks Lieven en Getrouwen" betitelde. Hoewel door Keizer FERDINAND III in zestienhonderd zeven en dertig beweerd was, dat al *de Nederlanden* een leen des Duitschen Rijks waren, werd dit punt echter bij den Munsterschen vrede, en in de bekrachtiging van het drie en vijftigste lid des verdrags door den Keizer en de Stenden in zestienhonderd vier en vijftig, stilzwijgend voorbij gegaan. De Algemeene Staten der *Vereenigde Nederlanden* behielden den titel van *Hooge en Mogende Heeren*, hun in dat verdrag gegeven, tot in zeventien honderd tien, toen de Keizer hen *Hoog Mogende Heeren* noemde, welken titel zij sedert gevoerd hebben, maar die hun zeer ongepast zou gegeven zijn, indien zij als den Rijke onderhoorig beschouwd waren (1). Vatten wij, na dezen uitstap, den draad der geschiedenis weder op.

(1) WAGENAAR, D. V, bl. 320—324. VAN WIJN op WAGENAAR, St. V, bl. 75. TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. III, bl. 58—61.

De voortdurende vijandelijkheden der Schotten en de vrees voor een krijg tusschen 1543—1555
Frankrijk en *Engeland*, leidden tot veelvuldige doch vruchtelooze beraadslagingen over de middelen, om handel en zeevaart te beveiligen. Tot bescherming der haringvisscherij echter werden weder vijf schepen ten oorlog uitgerust (1). Eenige maanden later trof men eene schikking met den Koning van *Denemarken*, over de tollen in *de Sond*, die merkelijk verhoogd geworden waren (2). Intusschen had de Keizer eene nieuwe bede van twee maal honderd en vijftig duizend gulden van *Holland* geëischt, welke door de Staten in de eerste opwelling van vreugde over het winnen van een regtsgeding voor den Grooten Raad te *Mechelen*, betrekkelijk de afschaffing van het verlofgeld op het uitgaande koorn, zonder tegenkanting was ingewilligd. Behalve de gewone geschenken van toortsen en suiker, zond men nog verscheidene amen wijns aan de leden van dien Raad (3). Te midden van al deze onderhandelingen overleed te *Brussel* MAXIMILIAAN *van Egmond*, Graaf van *Buren*, Stadhouder van *Friesland*, *Overijssel* en *Groningen*, en Kapitein-Generaal der *Neder-* 23 v.
landen. Plotseling door eene ongesteldheid aangetast, kondigde 's Keizers lijfarts, AN- Wintern.
DRIES VAN WEZEL of VESALIUS, hem aan, dat hij, zoo de regels der kunst niet faalden, 1548
binnen vijf of zes uren moest sterven, en het derhalve raadzaam ware, zijne zaken te schikken. Zonder te ontstellen, ontbood de Graaf terstond zijne twee voornaamste vrienden GRANVELLE en den Graaf van *Aremberg* bij zich, maakte zijn uitersten wil, en gebruikte den gewijden ouwel. Hij liet zich daarop geheel geharnast, in plegtgewaad en versierd met het ordeteeken van het Gulden Vlies naar de groote zaal zijner woning voeren, waar de bedienden en vele aanzienlijke mannen, op het berigt van zijn naderend verscheiden, waren zamengevloeid, om hem het laatste vaarwel te zeggen. Hij sprak allen minzaam toe, beval zijne bedienden den Heer VAN GRANVELLE en den Graaf van *Aremberg* ernstig aan, bepaalde voor hen gedachtenissen, drukte hun de hand, en eischte toen den rijkversierden beker, welken hij gewoonlijk bij vrolijke maaltijden ledigde. Na het schetsen van zijn levensloop, gaf hij het ordeteeken van het Gulden Vlies aan AREMBERG, om het den Keizer te overhandigen, en wijdde, door twee kamerjonkers gesteund, de laatste teug aan KAREL V, die hem met gunsten had overladen en wien hij, hoe dikwijls daartoe aangezocht, nimmer ontrouw was geworden, zoodat hij zelfs nooit met Protestanten gedronken had. Hierop

---

(1) ADR. V. D. GOES, *Regist. d. Dagv.* D. II, bl. 440, 442, 451, 463, 471, 479, 498, 502—505, 510.

(2) ADR. V. D. GOES, *Regist. d. Dagv.* D. II, bl. 541, 591, 621, 625, 638, 649. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 261.

(3) ADR. V. D. GOES, *Regist. d. Dagv.* D. II, bl. 514, 515, 517, 518, 519, 520—526, 540.

1543—1555 dankte hij GRANVELLE en AREMBERG voor de hem thans bewezene dienst, zeide nogmaals de omstaande Hop- en Edellieden vaarwel, omhelsde VESALIUS en beval, dat men hem weder te bed zou helpen, doch gaf, onder het nederleggen, den geest (1). In *Friesland*, *Groningen* en *Overijssel*, alwaar de Graaf van *Aremberg* hem als Stadhouder opvolgde, werd zijne uitvaart plegtig gevierd (2). ANNA *van Egmond*, zijne eenige dochter en erfgename, bragt door haren echt met Prins WILLEM in vijftien honderd een en vijftig, *Buren*, *IJsselstein*, *Leerdam*, *St. Maartensdijk* in *Zeeland*, en andere heerlijkheden aan het huis van *Oranje* (3).

Na het beslissen van het geschil over de leenroerigheid der *Nederlanden* aan het Duitsche Rijk, was de eerste zaak, welke de Keizer behartigde, de inhuldiging van zijn eenigen echten zoon FILIPS, als »toekomenden oversten Heer en natuurlijken Prins" dezer gewesten. Men is oneens, wat hem hiertoe bewogen hebbe. Zeker wilde hij daardoor den nieuwen band, welke de *Nederlanden* aaneenstrengelde, nader aan zich en zijnen zoon hechten, de vereeniging van alle onder éénen wettigen Heer met de daad verzekeren en tevens, terwijl hij nog het oppergezag in handen had, de

1 v. Grasmaand. 1549 erfopvolging, naar de wijze door hem bepaald, invoeren. Immers betuigde hij den Staten, dat »zoo om *andere merkelijke redenen*," welke echter verzwegen worden, »als ten blijke zijner genegenheid voor *de Nederlanden*, welker rust, vrede en welvaart hem zoo na aan het harte lagen, hij zijn zoon herwaarts had ontboden, om hem te laten huldigen en tevens in de gelegenheid te stellen, de Nederlanders te leeren kennen en hun blijken van zijne liefde te geven;" maar voegde er bij, dat hij, »in het welbegrepen belang der onderzaten, het noodig oordeelde, dat *de Nederlanden* onder éénen Vorst vereenigd bleven, en derhalve besloten had, met toestemming der Algemeene Staten, eene wet te bepalen, naar welke de erfopvolging in het hoog bewind, zoo in de regte en zijdelingsche, als in de mannelijke en vrouwelijke lijn in al de gewesten zou stand grijpen; van daar dan ook verklaarde hij eerlang, dat in *Gelre* en *Zutphen* insgelijks vrouwen in de regering mogten opvolgen (4). FILIPS kwam uit *Spanje*, waar hij geboren en in de staatkundige en godsdienstige begrippen des volks geheel was opgevoed, met een schitterend gevolg van Edelen over *Italië* en *Duitsch-*

---

(1) BRANTOME, *Oeuvres*, T. I, p. 275—280. La Haye, 1740.

(2) *Charterb. v. Friesl.* D. III, bl. 130, 147.

(3) GOUTHOEVEN, *Chron. v. Holl.* bl. 132, 133.

(4) WAGENAAR, D. V, bl. 328—330, 334—336. VAN WIJN op WAGENAAR, St. V, bl. 81. TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. III, bl. 62, 63, 64. CERISIER, *Hist. d. Prov. Unies*, T. II, p. 574, 575. BILDERDIJK, D. V, bl. 157, 158. Jonkh. Mr. A. M. C. V. ASCH V. WIJCK, *Plegtige Intrede van* PHILIPS II, *binnen de stad Utrecht*, bl. 1—3.

land in *Namen* en weldra te *Brussel* aan. Te zijner *Blijde Inkomst* hadden de Staten der *Nederlanden* aanzienlijke sommen afgezonderd. Door *Braband* waren tot dat einde honderd duizend Filipsgulden toegestaan (1). *Holland* had in vijftigduizend dezer guldens, elk van zeven en twintig stuivers, bewilligd, ofschoon het vele moeite baarde, hen bijeen te brengen (2). *Utrecht* zonderde daartoe twaalf duizend Karelsgulden af, waarvan elk nagenoeg op twee onzer hedendaagsche guldens berekend wordt (3). *Gelre* bragt dertien duizend gouden leliën op (4). En *Friesland* schonk tienduizend Karelsgulden met tien of twaalf van de schoonste paarden, die men in *Groningerland* vinden konde (5). FILIPS werd in het begin van Hooimaand eerst te *Leuven*, toen te *Brussel* tot toekomstig Hertog van *Braband* gehuldigd. Hij bezwoer te onderhouden, al wat FILIPS *de Goede* en zijne opvolgers als Hertogen van *Braband* bezworen hadden, en nog daarenboven eenige punten, welke in de *Blijde Inkomsten* dier Vorsten niet waren uitgedrukt. Onder anderen bevestigde hij » *alle* regten, vrijheden, voorregten, gewoonten en herkomsten des lands en der ingezetenen, voorheen door de Hertogen en Hertoginnen van *Braband* verleend en gegeven, zwerende bij het Heilig Evangelie voor zich en zijne opvolgers, deze eeuwiglijk vast, zeker en ongeschonden te handhaven en te laten handhaven. Mogt door hem of zijne nakomelingen, hetzij in persoon, hetzij door anderen, hiertegen, op welke wijze ook, gehandeld worden, zoo gaf hij den Geestelijken, Edelen, Steden, en al zijnen onderdanen vrijheid, hem noch zijnen nakomelingen eenige dienst te bewijzen, of in eenige zaken, die hij verzoeken of noodig hebben mogt, gehoorzaam te zijn; verklarende, dat alles wat men voortaan tegen het bezworene ondernemen of verrigten mogt, van geener waarde zijn zou, en hij nooit zou mogen inbrengen, aan zijne geloften niet gehouden te zijn" (6). Nadat de inhuldiging in *Braband*, *Vlaanderen*, *Henegouwen*, *Artois*, te *Mechelen*, en inzonderheid te *Antwerpen* met groote pracht en praal geschied 1543—1555

---

(1) V. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. I, bl. 527.

(2) ADR. V. D. GOES, *Regist. d. Dagv.* D. II, bl. 559, 561, 564, 571, 574, 601. D. III, bl. 82, 121.

(3) VAN ASCH VAN WIJCK, *Plegtige Intrede van* PHILIPS II, *binnen de stad Utrecht*, bl. 42. (1).

(4) SLICHTENHORST. *Geld. Gesch.* B. XIII, bl. 482.

(5) *Charterb. v. Friesl.* D. III, bl. 161, 162.

(6) *Blijde Inkoomst van* PHILIPS, bij VAN MIERIS, *Hist. d. Nederl. Vorst*, D. III, bl. 222, 223. V. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. I, bl. 527—532. Vgl. de redenering van BILDERDIJK, D. V, bl. 158, 159, wier gezochtheid en onjuistheid wel geen betoog behoeven.

1543—1555 was, begaf FILIPS, die zijn trotschen en stuggen aard te midden der opgewondene Nederlanders niet verloochende, zich over *Bergen op Zoom* naar *Zeeland* (1). Om spoed te maken liet hij zich niet in *Middelburg* en *Zierikzee*, maar alleen te *Reimerswaal*
20 v. Herfstmaand. 1549 huldigen, alwaar de voornaamste Zeeuwsche Geestelijken en Edelen zich bevonden. Hij beloofde onder eede de handhaving der gewoonten en herkomsten, welke tot het overlijden van FILIPS *den Schoone* en voorts onder Keizer KAREL in gebruik geweest waren. De Zeeuwen zwoeren hem trouw, doch voegden er bij »volgens de regten en voorregten van *Zeeland*" (2). Toen keerde hij onverwijld naar *Bergen op Zoom*
22 v. Herfstmaand. terug, kwam over *Breda* te *'s Hertogenbosch* en ontving er de hulde (3). Van hier trok hij door *Heusden* en *Gorinchem* naar *Dordrecht*, werd er statig ingehaald, en door de Staten van *Holland* gehuldigd in tegenwoordigheid van de Landvoogdes der *Nederlanden*, van EMANUEL, Hertog van *Savoije*, FERDINAND *de Toledo*, Hertog van *Alba*, Prins WILLEM van *Oranje*, MAXIMILIAAN *van Bourgondië*, Oppervlootvoogd der *Nederlanden* en Stadhouder van *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht*, de Graven van *Egmond* en *Hoorne*, den Markgraaf van *Bergen*, en onderscheidene andere Spaansche en Nederlandsche Grooten, onder welke VIGLIUS *van Zuichem* (4). Ook hier zwoer FILIPS plegtig dat, »wanneer hij het bewind over *Holland* zou aanvaard hebben, hij een goed en regtvaardig Heer zou zijn; *alle* der Edelen, Steden, Gemeenten en onderzaten, zoo geestelijke als wereldlijke, en des Lands van *Holland* en *West-Friesland*, *voorregten en vrijheden*, hun door zijne voorzaten, Graven en Gravinnen van *Holland*, verleend, en voorts hunne gewoonten, herkomsten, gebruiken en regten, die zij in het algemeen en in het bijzonder bezitten en genieten, wel en getrouw zou houden en laten onderhouden, en in één woord verrigten, al wat een goed en braaf Vorst en Heer van regtswege verpligt is." Hierop zwoeren hem de Staten trouw en gehoorzaamheid, en beloofden »zijnen ambtenaren onderwerping en hulp in het waarnemen hunner bedieningen, zoo als zij van

---

(1) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac.* Lib. XIII, p. 305. V. HEERIS, *Hist. d. Nederl. Vorst.* D. III, bl. 224—228.

(2) REIGERSBERGEN, *Chron. v. Zeel.* D. II, bl. 494, 495. BOXHORN op REIGERSBERGEN, D. II, bl. 497—499.

(3) REIGERSBERGEN, *Chron. v. Zeel.* D. II, bl. 495. V. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. I, bl. 532—535.

(4) ADR. V. D. GOES, *Regist. d. Dagv.* D. II, bl. 598, 603, 606, 608. GOUTHOEVEN, *Chron. v. Holl.* bl. 619. BEVERWYCK, *Beschr. v. Dordr.* bl. 345, 346. BALEN, *Beschr. v. Dordr.* bl. 828, 829.

regts- en redenwege schuldig waren (1)." *Rotterdam*, *Delft*, *Leiden*, *Haarlem* en *Amsterdam* ontvingen en huldigden den aanstaanden Graaf met groote plegtigheid (2). Den volgenden dag na zijne komst te *Amsterdam*, begaf hij zich naar *Utrecht* (3). In de aloude bisschopsstad bovenal werd de Prins, overeenkomstig zijn hoogen rang, met ongemeene pracht en luister ontvangen (4). Als toekomstig Heer van *Utrecht* zwoer hij, »den Bisschop, de Geestelijken, de Edelen, Ridderschap, stad, steden en alle onderzaten des Lands van *Utrecht*, in personen en goederen te zullen beschermen en beschutten, hen in hunne regten, voorregten, vrijheden en gewoonten te onderhouden en te laten onderhouden, het regt te handhaven, en alles te verrigten wat een goed Vorst betaamt." Daartegen beloofden hem de Bisschop en de Staten onder eede, en genoegzaam in dezelfde bewoordingen als de Hollanders, »trouw en gehoorzaamheid (5)." 's Prinsen inhuldiging te *Deventer* ontmoette tegenkanting van de steden *Kampen* en *Zwol*, als strijdig met hare oude voorregten, naar welke de Vorsten voorheen in persoon binnen hare muren den eed deden; en de Ridderschap met de kleine steden verklaarden er zich insgelijks tegen, omdat zij niet naar ouder gewoonte op den *Spoelderberg* geschiedde. Men sloeg geen acht op deze vertoogen, en in *Deventer* werd de wederzijdsche eed afgelegd (6). Toen trok FILIPS naar *Zutphen*, *Arnhem*, *Nijmegen* en *Roermonde*, en werd er, onder genoegzaam dezelfde verpligtingen als elders, voor toekomenden Landsheer erkend (7). In *Friesland*, *Groningen* en *Drenthe* echter ontving de Graaf van *Aremberg*, in zijn naam, de hulde der Staten, en legde hun in het begin des volgenden jaars den eed af (8). Veel was in *Friesland* over den eed, van gelijken inhoud als die aan KAREL V in vijftien honderd vijftien, onderhandeld, dewijl de Staten eenige veranderingen daarin voorgeslagen, doch welke den Keizer niet behaagd had-

1543—1555

2 v. Wijnmaand 1549

11 v. Wijnmaand.

13—21 van Wijnmaand.

(1) *Groot Placaatb.* D. IV, bl. 35. V. WIJN op WAGENAAR, St. V, bl. 82.

(2) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austr.* Lib. XIII, p. 306. GOUTHOEVEN, *Chron. v. Holl.* bl. 619.

(3) WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. I, bl. 258.

(4) VAN ASCH VAN WIJCK, *Plegtige Intrede van* PHILIPS II, *binnen de stad Utrecht*, waar deze gebeurtenis uitvoerig en naauwkeurig beschreven wordt.

(5) *Utr. Placaatb.* D. 1, bl. 33, 34.

(6) J. REVIUS, *Daventria Illustr.* Lib. III, p. 270—273.

(7) *Geld. Placaatb.* D. I. *Praelem. Punkt.* bl. 36—46.

(8) *Charterb. v. Friesl.* D. III, bl. 175, 178. BOR, *Nederl. Hist.* D. I. *Bijvoegs. v. Authent. Stukk* bl. 3. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austr.* Lib. XIII, p. 306. PICART. *Chron. v. Drenthe*, bl. 220.

1543—1555 den, die het ongepast oordeelde, dat men in eene zaak van zoo veel gewigt eenige verandering invoeren, of zijn zoon verpligten wilde, meer te zweren, dan hij zelf weleer bezworen had. Voorzeker stond den Keizer deze aanmerking vrij, maar niet, om tegen de waarheid aan er bij te voegen, dat al de overige *Nederlanden*, den ouden eed onveranderd gelaten hadden, waarvan het tegendeel in *Braband*, *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht* gebleken was (1). Doch de verstandige voorzorgen van eenige Nederlandsche Staten, beveiligden hen even weinig als anderen voor overheersching en inbreukmaking op hunne vrijheden en voorregten. Inmiddels liet de Keizer van de inhuldiging zijns zoons aanteekening houden in den grooten Raad te *Mechelen*, in den Raad van *Braband*, en in de Rekenkamers van *Rijssel*, *Brussel*, en *den Haag*. In vijftienhonderd een en vijftig beleende hij FILIPS bij eene gouden bulle, met de *Erf-Nederlanden*, en deed dit door den Roomsch-Koning bevestigen (2).

Zoodra de inhuldiging afgeloopen, en de Koningin-Weduwe MARIA, welke haar ontslag verzocht had, in de landvoogdij bevestigd was (3), verklaarde KAREL V, met bewilliging der Staten, dat *de Nederlanden* nooit van elkander zouden gescheiden worden, maar altijd onder éénen Vorst moesten blijven (4). Men vermoedt, dat de Keizer, even als KAREL *de Stoute*, in den zin had, *de Nederlanden* tot een Koningrijk te verheffen, maar dit ontwerp liet varen, dewijl hij geen middel kende, deze gewesten, welke van elkander in taal, zeden, belangen, vrijheden, voorregten, herkomsten en gewoonten verschilden, onder éénen vorm van bestuur te brengen (5).

18 v. Lentemaand 1550 Om dien tijd handhaafde KAREL, door een gewijsde, *Holland* en de steden *Middelburg*, *Goes* en *Mechelen*, in het oude regt, eenen vreemdeling, op wien men iets te vorderen had, aan te houden, welk regt door de Brabanders, op grond van de gouden bulle van KAREL IV, was betwist geworden (6). Minder bekommerde zich de Keizer om regten en vrijheden, wanneer het de uitroeijing der Hervormingsgezinden betrof. Er werd alom in *de Nederlanden* een bevel afgekondigd, waarbij de leengoederen van veroordeelde ketters verbeurd verklaard werden, in weerwil der voorreg-

---

(1) Zie de *Acte van den Franeker Landdag*, den 17 van Louwmaand 1550, in het *Charterb. v. Friesl.* D. III bl. 181—188.

(2) WAGENAAR, D. V, bl 339—341. TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. III, bl. 66.

(3) ADR. V. D. GOES, *Regist. d. Dagv.* D. II, bl. 620.

(4) *Suplem. au Corps Diplom.* T. II, P. I, p. 131.

(5) STRADA, *de Bello Belgico. Dec.* I. Lib. I, p. 35. Antv. 1650.

(6) *Groot Placaatb.* D. II, bl. 2987. WAGENAAR, D. V, bl. 350, 351.

ten en gewoonten, naar welke men in vele plaatsen, de verbeurdverklaring der goe- 1543—1555
deren van ten dood veroordeelden, met eene kleine som meende te kunnen afkoopen (1). Aan de bekeerlingen uit de Joden, die men *Nieuwe Christenen* noemde en welke, uit vrees voor vervolging, *Portugal* ontvlugtten, werd herhaalde malen het verblijf in *de Nederlanden* ten strengste ontzegd, om »de eenheid des geloofs aldaar," gelijk men zich uitdrukte, »niet te verstoren," en tevens de verdere ontvolking, ook van *Spanje*, waar nog vele dezer *Nieuwe Christenen* leefden, tegen te gaan (2). Veel opzien en schrik baarde een allerscherpst en uitvoerig bevelschrift, of veeleer eene verzameling en uitbreiding van al de vorige strafbepalingen tegen de ketters (3). Allen ambtenaren werd gelast, »den geloofsonderzoekers in het aanbrengen van verdachte personen behulpzaam te zijn; den aanbrenger en hem, die eene ongeoorloofde vergadering aanwees, werd de helft van de goederen der ver- 29 v. Grasm. 1550
oordeelden beloofd (4)." De geloofsonderzoekers ontvingen bijzonderen last van den Keizer, voor de stipte uitvoering van dit bevelschrift te waken; en de Paus vermaande schriftelijk RUARD TAPPER van *Enkhuizen*, Opper-geloofsonderzoeker in *de Nederlanden* zich wel van zijnen pligt te kwijten (5). De besluiten werden aanstonds ten uitvoer gelegd en verwekten overal klagten, gemor en verslagenheid. Men vreesde het invoeren van het Spaansche geloofsonderzoek met al zijne verschrikkingen, het schenden van 's lands voorregten, en het verloop van den handel door de vervolging, welke de vreemde kooplieden, die meestal de nieuwe gevoelens omhelsden, te wachten hadden. Onderscheiden Brabandsche steden, bovenal *Antwerpen*, waar zich reeds vele aanzienlijke handelaars tot hun vertrek voorbereidden, het koopen en verkoopen stil stond, en de huizen eensklaps in prijs daalden, weigerden het bevelschrift af te kondigen (6). VIGLIUS, naar het schijnt, de ontwerper er van, trachtte het te verdedigen, betoogende, dat geen ander geloofsonderzoek bedoeld werd, dan hetwelk reeds in *de Nederlanden* in gebruik en op beschreven kerkelijke regten gegrond was, terwijl

---

(1) WAGENAAR, D. V, bl. 344, 345. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I, bl. 156.

(2) *Charterb. v. Vriesl.* D. III, bl. 211. Mr. H. J. KOENEN, *Gesch. d. Joden in Nederl.* bl. 127—130.

(3) Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. III. bl. 301, 610, 621, 622. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. I. bl. 6.

(4) *Charterb. v. Vriesl.* D. III, bl. 191—207.

(5) *Repert. d. Placaat.* bl. 63, 64, bij WAGENAAR, D. V, bl. 345.. DEWEZ, *Hist. Générale de la Belgique.* T. V. p. 256—261. Zie over RUARD TAPPER, BRANDT, *Hist. v. Enkh.* bl. 296—307.

(6) BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I, bl. 158, 160.

1543—1555 het algemeene belang het weren der ketterij vorderde. Hij bekende echter aan den Kanselier van *Braband*, »dat hem de gestrenge maatregelen tegen de borst stuitten, en zij hoofdzakelijk aan den invloed van 's Keizers biechtvader en van eenige monniken toegeschreven moesten worden. Hij zelf had er reeds veel in verzacht, doch minder dan hij wenschte, dewijl men aan het Hof beweerde, dat gestrengheid van straf alleen van ketterij kon afschrikken. Thans bleef er, naar zijn inzien, alleen over, dat hij en zijne ambtgenooten voor eene gematigde uitvoering der bevelen zorgden (1)." De Landvoogdes deelde in dit gevoelen. Zij begaf zich naar *Augsburg*, om zelve den Keizer tot matiging te bewegen, en bewerkte eindelijk het uitvaardigen van een nieuw besluit, waarin de bepalingen omtrent de uitheemsche
25 v. Herfstmaand. 1550 kooplieden eenigzins verzacht, en de gehate woorden: *Inquisitie* en *Inquisiteurs*, door die van »*Geestelijke regters*," met welke men echter hetzelfde bedoelde, vervangen waren. Overigens was het even scherp als het vroegere, alleen werden er ook straffen in bepaald tegen valsche aanklagers, en dit was ten minste een middel, om het vermenigvuldigen van boosaardige aantijgingen en onregtvaardige pleitgedingen tegen te houden (2). Het stuk stelde het volk tevreden, en werd zoowel te *Antwerpen* als elders afgekondigd, doch onder openlijke betuiging, dat de stad met geen geloofsonderzoek bezwaard, of in hare voorregten en vrijheden verkort zou worden (3). Nu ging het vervolgen van andersdenkenden over de godsdienst hevig voort, en velen werden van goed en leven beroofd; echter schijnt het, dat de *Noordelijke Nederlanden*, in de laatste regeringsjaren van KAREL, minder daarbij geleden hebben dan de *Zuidelijke*, waar de straffen met onverbiddelijke gestrengheid ten uitvoer gebragt werden (4). VAN METEREN beweert, dat vijftigduizend menschen, onder het bestuur des Keizers, ter zake van godsdienst, door beulshanden zijn omgekomen (5). HUGO DE GROOT voert dat getal tot honderd duizend op (6).

Had KAREL door het beslissen van het geschil met *Braband* de genegenheid der Hollanders gewonnen, van den anderen kant trachtte hij ook zoo veel mogelijk voordeel van hen te trekken. Dit bleek uit het plan, de quohieren der verponding in

(1) VIGLII *Epist. Select.* p. 348, 351.

(2) *Charterb. v. Vriesl.* D. III, bl. 216—226. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. I. bl. 7—12.

(3) BRANDT, *Hist. d. Ref.* D. I, bl. 161, 162. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I, bl. 32.

(4) BRANDT, *Hist. d. Ref.* D. I, bl. 162 enz. GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk en Godsd. in de Nederl.* D. III, bl. 179.

(5) *Nederl. Hist.* B. I. bl. 16. Dit getuigde ook de Prins van *Oranje* openlijk in 1568.

(6) *Annalium* Lib. I. p. 12. Amstel. 1658.

Holland te laten hernieuwen. De Staten zelve hadden sedert jaren de noodzakelijkheid daarvan ingezien, doch tevens begrepen, dat dit niet door gemagtigden des Keizers alleen, maar ook door den Stadhouder en eenen afgevaardigde uit elke der zes groote steden moest verrigt worden, uit vrees, dat anders eenige steden, inzonderheid *Amsterdam*, te zwaar belast wierden. Dertig duizend Karelsgulden werden den Stadhouder MAXIMILIAAN *van Bourgondië*, van wiens invloed ten Hove men zich veel goeds voorspelde, ten geschenke gegeven; doch reeds bestaande en te voorziene zwarigheden maakten de zaak zoo moeijelijk, dat zij geheel achterwege bleef (1). Dit betrof *Holland* in het bijzonder. 's Keizers hernieuwd bevelschrift tegen de kleederpracht, welke, naar het schijnt, in alle standen tot het buitensporige was opgevoerd, betrof *de Nederlanden* in het algemeen. Verbeurdverklaring der kleedingstukken en geldboeten daarenboven, waren op de overtreding van 's Keizers bevelen en bepalingen in dezen gesteld (2). Om denzelfden tijd werd een scherp Keizerlijk bevel uitgevaardigd tegen het schrijven van brandbrieven, hetgeen dagelijks in *Friesland* geschiedde, en ten strengste verboden, op gedane bedreigingen, gelden naar aangewezene plaatsen te brengen. Wie eenen brandstichter in handen van het geregt leverde, ontving vergoeding der kosten van het gevangennemen, en vijftig Karelsgulden tot belooning (3). 1543—1555

Belangrijk voor de handeldrijvende gewesten der *Nederlanden*, was een verdrag met *Frankrijk*. HENDRIK II had bevolen, dat niet slechts vijandelijke en verboden koopwaren op de schepen of wagens, waar zij aangetroffen werden, maar ook al de overige daarbij gevonden goederen verbeurd verklaard zouden worden, waarop de Keizer een gelijk bevel in *de Nederlanden* had uitgevaardigd. Thans echter kwam men aan beide kanten overeen, de verbeurdverklaring bij de vijandelijke en verboden waren alleen te bepalen (4). De langdurige vijandelijkheden tusschen de Nederlanders en Schotten, namen insgelijks vóór den afloop des jaars een einde door een verbond van vrede en vriendschap te *Binch* in *Henegouwen* gesloten, waarin de Koningen van *Frankrijk*, *Engeland*, en *Denemarken*, de Roomsch-Koning en de Rijksstenden van wederzijde begrepen waren, en hetwelk door den Keizer te *Augsburg* bekrachtigd werd (5). Ondanks den herstelden vrede, werd evenwel het verbod, mondbehoeften 15 v. Win-term. 1550

(1) WAGENAAR, D. V, bl. 351—354. VAN WIJN op WAGENAAR, St. V, bl. 85, 86.

(2) *Charterb. v. Vriesl.* D. III, bl. 208—210.

(3) *Charterb. v. Vriesl.* D. III, bl. 214—216.

(4) DUMONT, *Corps Diplom.* T. IV. P. III. p. 3, 4.

(5) DUMONT, *Corps Diplom.* T. IV. P. III, p. 10—22. *Groot Placaatb.* D. IV, bl. 260. *Charterb. v. Vriesl.* D. III, bl. 229. Vgl. WAGENAAR, D. V, bl. 354—357.

1543—1555 uit te voeren, niet opgeheven, en zelfs het verlof, tot verzending van eenige bepaalde levensmiddelen, onlangs toegestaan, weder geheel ingetrokken (1). En dewijl de zeerooverijen, zoo al niet door de Schotten, dan toch door vrijbuiters en kapers van andere volken werden voortgezet, vaardigde KAREL V eene regeling (*ordonnantie*) uit over het toerusten van zeeschepen en omtrent de zeeregten, welke voor de ken-
19 v. Hooim. 1551 nis van het zeewezen dier dagen belangrijk is (2).

Ondertusschen was de geschorste Kerkvergadering op aandrang des Keizers, welke het vernietigen der nieuwe leer nimmer uit het oog verloor, weder te *Trente* bijeengeroepen, en ging nu voort. Op zijn bevel waren uit *de Nederlanden* RUARD TAPPER, en de Onder-geloofsonderzoeker FRANCISCUS SONNIUS, die zich beide door den bittersten haat tegen de Hervormings-gezinden kenmerkten, met JOHANNES HASSELIUS GERARD *van Hamericourt*, JOHANNES MAHUSIUS, MARTINUS RIETHOVEN en CORNELIUS JANSENIUS derwaarts gezonden, om alzoo deze gewesten aan de besluiten der Kerkvergadering te onderwerpen. Het is opmerkelijk, dat de vier laatstgenoemde mannen, even als SONNIUS, bij de oprigting der nieuwe Nederlandsche bisdommen eenige jaren later, elk met een daarvan begiftigd werden (3). Doch de opstand van MAURITS *van Saksen*, en de snelle voortgang van de wapenen der Protestantsche Vorsten in *Duitschland* tegen den Keizer, veroorzaakten, dat de Kerkvergadering het volgende jaar in de grootste ontsteltenis en verwarring uiteenging, en niet dan tien jaren daarna weder bijeengeroepen is (4). De Keizer werd zoo langer zoo meer in de engte gebragt, sinds de verbonden Duitsche Vorsten Koning HENDRIK II, den erfgenaam van den haat zijns vaders tegen het huis van *Oostenrijk*, in hunne belangen overgehaald hadden. Hij voorzag wel den oorlog met *Frankrijk*, maar kon dien noch voorkomen, noch zoolang de zaken in *Duitschland* niet tot rust gekomen waren, zich er met nadruk tegen wapenen (5). Onverhoeds begonnen de Franschen de vijandelijkheden door het nemen van een aantal Nederlandsche koopvaardijschepen en haringbuizen; zelfs te *Hamburg* werden schepen, voor hunne rekening, ten oorlog uitgerust. Men vreesde een aanslag op *Zeeland* en had geene vloot, om het gevaar af te weren (6). Ook was men voor eenen inval der Franschen in andere gewesten

(1) *Charterb. v. Vriesl.* D. III, bl. 260, 277.

(2) *Charterb. v. Vriesl.* D. III, bl. 261—277.

(3) WAGENAAR, D. V. bl. 362—365.

(4) ROBERTSON, *Hist. of* CHARLES V. B. X, p. 633—636, 639—641, 643—649.

(5) VIGLII *Epist. Select.* p. 355.

(6) ADR. V. D. GOES, *Regist. d. Dagv.* D. III, bl. 131, 188, 287—298.

beducht, en had den Graaf van *Hoogstraten*, Stadhouder van *Gelre*, met eenig krijgs- 1543—1555
volk naar de grenzen gezonden, om den vijand den toegang te beletten (1). De handel
met *Frankrijk* en het reizen derwaarts werd elk gestreng verboden en uit weerwraak, 21 v. Herfstmaand.
al wat Franschen onderdanen in *de Nederlanden* behoorde, verbeurd verklaard (2).
Vijf dagen daarna kondigde men *Frankrijk* plegtig den oorlog aan (3). Niet alleen 1551
werd het verbod van verkeer met *Frankrijk* herhaald, maar ook uitdrukkelijk allen 9 en 16 v. Wijnmaand.
Franschen gelast, die hier geen jaar vast verblijf gehad hadden, *de Nederlanden* te
ruimen (4). Men begon nu met meer ernst aan middelen van tegenweer te denken.
VAN ROSSEM kreeg bevel, volk te werven, en bragt spoedig een goed aantal geoefende krijgslieden bijeen (5). In *Holland* sloeg de Stadhouder den Staten voor, eenige sterkten in *de Maas*, het *Marsdiep* en *'t Vlie* te leggen, of het getal der oorlogsschepen te vermeerderen. Het eerste oordeelden de Staten nutteloos en te kostbaar, en het vergrooten der zeemagt beschouwden zij als eene zaak, over welke al *de Nederlanden*, en niet *Holland* alleen, moesten beschreven worden. Het uitvoeren van oorlogsbehoeften werd verboden, en een tweehonderdste penning op alle andere uitgaande koopgoederen gelegd (6). Later werd dit verbod ook op het buitenlandsch vervoer van granen en zuivel toegepast, en niemand mogt zich, zonder toestemming des Keizers, in dienst van vreemde Heeren of landen begeven. De Stadhouders ontvingen last, den
derden weerbaren man te wapenen, en daarover eene naauwkeurige wapenschouwing 15 v. Louwmaand.
te houden (7). De Landvoogdes beschreef al *de Nederlanden* te *Brugge*, en eischte
van elk eene bede ter bestrijding der oorlogskosten tegen *Frankrijk*. *Braband* be- 1552
willigde in viermaal honderd duizend Karelsgulden (8). *Holland* en *Zeeland* besloten, na vele bedenkingen en beraadslagingen over de middelen om geld te vinden, tot het opbrengen van twee tonnen gouds. De belasting op de haardsteden, tot dat einde uitgeschreven, werd met gestrengheid ingevorderd. Men verpligtte de steden, voor hare onvermogende ingezetenen te betalen; de Prins van *Oranje* en de Graaf van *Hoorn*, die hun aandeel weigerden, werden in regten betrokken (9). Uit de

(1) *Kron. v. Arnh.* bl. 105—107. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. XIII, bl. 484.
(2) *Charterb. v. Friesl.* D. III, bl. 279.
(3) HARAEUS, *Annal. Brab.* T. II, p. 662.
(4) *Charterb. v. Friesl.* D. III, bl. 280—285.
(5) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austr.* Lib. XIII. p. 318. PONTANUS, *Hist. Gelr.* Lib. XIII, p. 857.
(6) ADR. V. D. GOES, *Regist. d. Dagv.* D. III, bl. 138, 146—148.
(7) *Charterb. v. Friesl.* D. III, bl. 285—287, 290, 291.
(8) V. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. I, bl. 538.
(9) WAGENAAR, D. V, bl. 371—377.

1543—1555 onderhandelingen met de Landvoogdes en den Voorzitter VIGLIUS had men genoegzaam bespeurd, dat deze gelden niet tot beveiliging der Hollandsche en Zeeuwsche haringvaart zouden aangewend worden. Men sloeg derhalve ter staatsvergadering voor: het verwerven van vrijgeleibrieven van *Frankrijk*, of het uitrusten van een behoorlijk getal oorlogsschepen. *Holland* en *Zeeland* verklaarden zich voor het eerste; doch de Landvoogdes, welke beweerde, dat men den Koning van *Frankrijk* niet konde vertrouwen, dreef door, dat acht schepen ten oorlog werden uitgerust. Dit verhinderde niet, dat omtrent vijftig haringbuizen door de Franschen genomen werden, wier vloot denkelijk talrijker was, dan men vermoedde. De Landvoogdes, op het beveiligen der Hollandsche, Zeeuwsche en Friesche kusten en stranden bedacht, gaf aan de Stadhouders daartoe de noodige bevelen. Tot dekking van de kosten der scheepsuitrusting, legde men een impost van twee ten honderd op alle waren, die van en naar het Westen gevoerd werden (1). Deze en andere voorzorgen tegen de Franschen, verwierven de goedkeuring des Keizers, welke den Koning van *Frankrijk* van verstandhouding in *de Nederlanden* verdacht hield. Dit vermoeden was niet ongegrond. Immers beklaagde zich de Landvoogdes over de trouwloosheid en lafhartigheid dergenen, aan wie zij de versterkte plaatsen had toevertrouwd, zoowel als over de verwaarloosde krijgstucht in het leger, het gebrek aan een bekwamen Opperbevelhebber, en over den heerschzuchtigen naijver der Grooten op elkander (2).

Ondertusschen was het Fransche leger in *Lotharingen* en *Luxemburg* gevallen en had verscheidene plaatsen bemagtigd. *Toul*, *Verdun* en *Mets* waren reeds vroeger door HENDRIK II veroverd. VAN ROSSEM en de Graaf van *Reulx*, Keizerlijk opperbevelhebber, daarentegen verwoestten *Champagne* en *Artois* (3). Prins WILLEM van *Oranje*, toen nog geen twintig jaren oud, nam als bevelhebber van tien vaandels voetvolk wakker deel aan dezen togt (4). Doch niet dan na het sluiten van den vrede te *Passau*, welke de rust in *Duitschland* herstelde, was het
2 v. Oogst-maand. 1552 den Keizer mogelijk, zelf iets van belang tegen *Frankrijk* te ondernemen. De Landvoogdes had dikwerf bij hem vruchteloos op geldelijken onderstand aangedrongen, om de belegering van *Mets* te openen (5). Thans bragt hij een leger van zestig duizend

(1) WAGENAAR, D. V, bl. 377—381. VAN WIJN op WAGENAAR, St. V, bl. 87, 88.

(2) K. LANZ, *Correspondenz des Kaisers* KARL V, B. III. S. 171, 201, 299, 344, 388. Leipzig, 1846.

(3) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac.* Lib. XIII, p. 319, 321.

(4) GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. I, p. 29—42. *Archives de la maison d'Orange-Nassau*, T. I, p. 1—14.

(5) LANZ, *Correspond. v.* KARL V. B. III. S. 493.

man bijeen, hetwelk door den Hertog van *Alba*, den Graaf LAMORAAL *van Egmond*, den Heer van *Bossu* en andere krijgshelden aangevoerd, en door eene talrijke hulpbende van den Keurvorst ALBERT van *Brandenburg* nog versterkt werd. Men sloeg het beleg voor *Mets;* maar ofschoon ALBA niets onbeproefd liet, om door het hernemen dier stad zijn krijgsroem te verhoogen, zag de Keizer, welke er dertig duizend man voor verloren had, zich eindelijk genoodzaakt af te trekken. »Ik ondervind nu," zeide hij, »dat de fortuin, even als andere vrouwen, hare gunsten aan jonge mannen schenkt, maar den ouden den rug toekeert (1)." Hij wanhoopte evenwel niet, haar weder voor zich te winnen. Om den krijg spoedig en met kracht voort te zetten, werden van de Algemeene Staten der *Nederlanden* te *Brussel* weder geldelijke offers geëischt; van *Braband* zesmaal honderd duizend Karelsgulden, van *Holland* de helft dier som, en van de andere gewesten naar evenredigheid. De Hollanders bragten, naar gewoonte, vele zwarigheden daartegen in, maar moesten, evenzeer naar gewoonte, ten laatste in de volle bede bewilligen. Hierbij bleef het niet. Weinig maanden later, dwong men hen nog tweemaal honderd duizend gulden af (2). Het blijkt, dat ofschoon alles werd ingewilligd, echter niet alles dadelijk in 's Keizers schatkist vloeide. Immers ziet men uit eenen oorspronkelijken Staat van Oorlog, dat *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht*, het *Land van Voorne en Putten*, *Overijssel*, *Groningen* en *Drenthe* te zamen ruim vijfmaal honderd twee en dertig duizend gulden, van welke *Holland* alleen viermaal honderd duizend leverde, den Keizer dit jaar hebben opgebragt, welke som nog ver af was van de ingewilligde bede. Het is opmerkelijk, dat *Gelre* en *Friesland* in dat stuk niet opgenoemd worden. De uitgaven overtroffen dit jaar de inkomsten der *Nederlanden* met meer dan vijfmaal honderd en vijftig duizend gulden (3). De kleine steden, welke in deze drukkende lasten moesten deelen, zonder op de Grafelijke beden, gelijk oudtijds, beschreven te worden, dienden een geschrift in, dat zij ten minste vier stemmen mogten hebben, om hare belangen voor te staan, en eindigden het verzoek met de woorden: »dit doende zal uwe Keizerlijke Majesteit weldoen." Men gevoelt, dat de Keizer, wien het reeds zoo veel moeite kostte, het klein getal afgevaardigden der groote steden naar zijn wil te buigen, te verstandig was, voor zichzelven nieuwe hinderpalen op te werpen. Het verzoekschrift werd dan ook ontwijkend door de Landvoogdes beantwoord, en daarbij bleef de zaak rusten (4).

1543—1555

20 v. Wijnmaand. 1552

26 v. Winterm.

(1) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac.* Lib. XIII. p. 323, 324. ROBERTSON, *Hist. of* CHARLES V, B. XI, p. 656, 657.

(2) WAGENAAR, D. V, bl. 381—384.

(3) VAN WIJN op WAGENAAR, St. V, bl. 88, 89.

(4) WAGENAAR, D. V, bl. 385. CERISIER, *Hist. d. Prov. Unies.* T. II, p. 585.

1543—1555 1553 Vroegtijdig bragt KAREL het volgende jaar eene strijdmagt in het veld, om de smet der nederlaag voor *Mets* uit te wisschen, en de Franschen te tuchtigen. VAN ROSSEM werd naar *Luxemburg* gezonden, om er het bevel te voeren. De Graaf van *Reulx* belegerde *Terouane*, welk stormenderhand bemagtigd, geheel uitgemoord, en op 's Keizers bevel, tot den grond geslecht werd. *Hesdin* onderging eerlang het-
20 v. Zomer- zelfde lot door EMANUEL FILIBERT van *Savoije*, welke later een der grootste veldheeren
maand. zijner eeuw geworden is. De Graaf van *Egmond* en eenige andere bevelhebbers rukten met een gedeelte des heirs tot *Amiens* door, en geraakten in een hevig, doch ongelukkig gevecht met de Franschen onder den Hertog van *Montmorency*, waarmede dit jaar de veldtogt eindigde (1).

Inmiddels had de Keizer, steeds bedacht op het uitbreiden van de grootheid en den luister zijns geslachts, het plan ontworpen, ook de kroon van *Engeland* daarin over te brengen. *Engeland*, *Nederland*, *Spanje* en *Duitschland*, met elkander onder één Huis vereenigd, konden het vijandige *Frankrijk* van alle zijden insluiten (2). Tot dat einde stelde hij aan MARIA TUDOR, welke haren broeder EDUARD VI op den Engelschen troon was gevolgd, een huwelijk voor met zijnen zoon FILIPS, weduwnaar van MARIA *van Portugal*, de moeder van DON CARLOS. De Koningin van *Engeland*, niet minder vol ijver voor het Roomsche geloof en afkeerig van de nieuwe leer dan FILIPS, vond, even als hij, behagen in 's Keizers voorslag. De Engelschen daarentegen beefden op het denkbeeld, dat zij onder het Spaansche juk zouden geraken, en het Huis der Gemeente verklaarde zich openlijk tegen dezen echt. Doch KAREL had door goud en beloften, de meestvermogende staatsdienaars van MARIA voor zich gewonnen, en zond een plegtig gezantschap met den Graaf van *Egmond* aan het hoofd naar
1554 *Engeland* (3). Onverwijld trad men in onderhandeling over de huwelijksvoorwaarden, welke VIGLIUS had ontworpen (4). Er werd, onder meer andere punten, bepaald, dat »FILIPS, gedurende het huwelijk met de Koningin, den titel van Koning van *Engeland* zou voeren, maar het bestuur van zaken en het begeven van ambten geheel aan MARIA moest overlaten, wier lijftogt (*douarie*) op zestig duizend gulden werd bepaald, van welke twintig duizend haar uit *de Nederlanden* werden aangewe-

---

(1) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac.* Lib. XIII, p. 325, 326. HARAEI *Annal. Brabant.* T. II. p. 669. GARNIER, *Hist. de France*, T. XXVI. p. 453—456, 461—466, 472.

(2) V. KAMPEN, *Verk. Gesch. d. Nederl.* D. I, bl. 236.

(3) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac.* Lib. XIII, p. 327. ROBERTSON, *Hist. of* CHARLES V, B. XI, p. 664.

(4) VIGLII *Vita*, p. 30.

zen; de kinderen uit dit huwelijk zouden, benevens de kroon van *Engeland*, ook 1543—1555
Bourgondië en *de Nederlanden*, ja zelfs, wanneer DON CARLOS kinderloos overleed, ook *Spanje* en de overige staten van FILIPS erven, onder voorwaarde, dat zij de wetten, regten, gewoonten en vrijheden der landen, die hun ten deel vielen, ongeschonden lieten en het bewind alleen aan inboorlingen opdroegen." Bij een geheim punt zag FILIPS af »van alle regt op de Engelsche Kroon, indien MARIA vóór hem 12 v. Louwmaand. 1554
zonder kinderen overleed; en beloofde, dat hij geen oorzaak tot eene vredebreuk tusschen *Engeland* en *Frankrijk* geven, noch *Engeland* in den bestaanden krijg van den Keizer met HENDRIK II wikkelen zoude (1)." Deze voorwaarden, hoe gunstig en veelbelovend ook, konden geenszins de vrees der Engelschen voor Spaansche overheersching en geloofsdwang verdringen. Het beraamde huwelijk verwekte onder hen algemeen misnoegen. Zelfs brak een opstand uit, die evenwel spoedig bedwongen werd, en derhalve alleen strekte tot bevestiging van het gezag der Koningin, die eerlang het weerstrevend Parlement ontbond en een ander, dat geheel van haar afhing, bijeenriep, welk het huwelijksverdrag bekrachtigde (2). *De Nederlanden* konden insgelijks geen genoegen vinden in eene echtverbindtenis, welke hen niet alleen met groote geldelijke opofferingen bedreigde, maar ook in gevaar bragt, te eenigen tijde onder eenen Koning van *Engeland* te geraken, of tusschen verscheiden Engelsche Prinsen of Prinsessen verdeeld, en alzoo vaneen gescheurd te worden. Het eenige nut, welk dit huwelijk voor hen te weeg bragt, was, dat MARIA aan de Maatschappij van Duitsche en Nederlandsche kooplieden te *London*, onder den naam van *Stillyard* en *Duitsche Hanze* bekend, de vrijheden weder verleende, welke onder een vorig bestuur waren ingetrokken (3). FILIPS was inmiddels met de rijken van *Napels* en *Jeruzalem* door den Keizer begiftigd, opdat men der Engelsche Koningin niet mogt verwijten, dat zij hare hand aan een Vorst schonk, welke niet den titel van Koning voerde (4). Met een schitterend gevolg stapte hij eerlang te *Southampton* aan land, 19 v. Hooim. 1554
en voltrok weinig dagen daarna zijn huwelijk te *Westminster*. Vruchteloos beproefde hij zich de genegenheid der Engelschen te verschaffen, zelfs niettegenstaande hij zijne gemalin, welke de andersdenkenden in geloofszaken met buitensporige woede vervolgde, tot gematigdheid en zachtheid vermaande. Teregt mistrouwde men zijne be-

(1) RIJMER, *Act. Publ. Angl.* T. VI. P. IV. p. 27—31.

(2) HUME, *Hist. of Engl.* Ch. XXXVI. p. 376—379. Ed. London, 1838. ROBERTSON, *Hist. of* CHARLES V, B. XI, p. 665.

(3) WAGENAAR, D. V. bl. 395—397.

(4) CAMPANA, *Vita del* FILIPPO II, T. I. *Lib.* VI. p. 127 verso.

1543—1555 doelingen, sinds de Keizer op de kusten van *Vlaanderen* twaalf duizend man gereed hield, om zich naar *Engeland* in te schepen en zijn zoon in alle ondernemingen te ondersteunen (1).

Terwijl KAREL V zijne geheele aandacht op de handelingen over het huwelijk van FILIPS had gevestigd, waren de Franschen in *de Nederlanden* gevallen. Reeds hadden zij *Artois* verwoest, onderscheidene steden en sterkten in *Luxemburg* en *Henegouwen* bemagtigd, en op den terugtogt het beleg voor *Renti* geslagen, toen de Keizer zelf zich aan het hoofd zijns legers stelde en hen derwaarts volgde. In een hevig gevecht behaalden zij wel de overwinning, maar met zulk een verlies, dat zij vooreerst niets verder ondernemen konden en zelfs de belegering van *Renti* moesten opbreken. De keizerlijke benden trokken over *de Somme* en verwoestten verscheiden plaatsen, waarna de wederzijdsche legers de winterkwartieren betrokken (2). Ter zee was een hardnekkig gevecht geleverd. Eene Nederlandsche koopvaardijvloot van twee en twintig schepen, wel bemand en van geschut voorzien, ontmoet op hare terugreis uit *Spanje*, tusschen *Douvres* en *Calais*, eene Fransche scheepsmagt van negentien groote en zes kleine ten oorlog gewapende schepen. Ofschoon door de koopgoederen belemmerd, ontwijkt zij den strijd niet, die spoedig met gelijke hevigheid aan beide zijden gevoerd wordt. Dikwerf pogen de Franschen, sterker in getal, de Nederlanders aan te klampen, die meer ervaren in het besturen der schepen en het gebruiken van het geschut, steeds trachten de ruimte te behouden. Eindelijk echter hechten vijftien Fransche schepen zich aan een gelijk getal Nederlandsche bodems vast. Het gevecht wordt elk oogenblik geweldiger, bloediger, en woedt van des morgens negen tot des namiddags drie uren voort, toen de Franschen vruchteloos een wapenstilstand voorslaan. De strijd eindigt niet dan nadat de vlammen, voorbedachtelijk of toevallig ontstoken, door den wind uit de zeilen der Franschen in die der Nederlanders overslaan. Velen springen in zee, zwemmen naar de schepen, welke het vuur nog niet bereikt heeft, en worden, zoowel vijand als vriend, opgenomen. Deze menschlievendheid kwam den Nederlanders, die eene menigte Fransche drenkelingen geborgen hadden, duur te staan. De Franschen immers, bespeurende dat zij op eenige Nederlandsche schepen de sterkste waren, maakten er zich meester van en bragten op die wijze vijf bodems te *Dieppe* op. Aan beide zijden waren zes schepen ver-

(1) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austr.* Lib. XIII. c. 20. p. 327. HUME, *Hist. of Engl.* Ch. XXXVI p. 379, 380. ROBERTSON, *Hist. of* CHARLES V, B. XI. p. 666.

(2) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac.* Lib. XIII. c. 21. p. 329. HARAEI *Annales Brab.* T. II. p. 674—677. GARNIER, *Hist. de France.* T. XXVI. p. 515—524.

brand, en een Fransch vaartuig was in den grond geschoten. Elk aan zijnen kant verzekerde, dat hij drie honderd, maar de vijand duizend man verloren had (1). 1543—1555

De nadeelen, welke den handeldrijvenden *Nederlanden* uit dezen krijg voortvloeiden, werden nog door nieuwe beden verzwaard. In Lentemaand dezes jaars had *Holland* in eenen eisch van tweemaalhonderd duizend gulden, en in Oogstmaand daaraanvolgende, in eenen anderen van hetzelfde bedrag bewilligd, ofschoon het land voor den schuld van viermaalhonderd en tachtig duizend gulden, jaarlijks zeven en veertig duizend gulden, alzoo bijna tien ten honderd, aan rente opbrengen moest (2). Van *Braband* werden insgelijks viermaal honderd duizend gulden gevorderd en verkregen (3). De toenemende bloei en welvaart dezer gewesten door den handel, de vermeerderde opbrengst der imposten door de weelde en de verteringen der ingezetenen, die met de rijkdommen in gelijke mate stegen, en het aflossen van verschillende oude renten, hoezeer dit in het geheim geschiedde, waren ten Hove niet onbekend. Dit gaf aanleiding tot steeds verhoogde beden, zonder dat men zich sterk om de gewone klagten der Staten bekreunde, die, daar zij telkens en somtijds zonder genoegzamen grond werden aangeheven, hare kracht verloren en met koele onverschilligheid aangehoord werden. Bij het inwilligen van bijna elke bede, trachtten de Staten van *Holland*, die zich geene gelegenheid lieten ontglippen, om voor hunne regten en vrijheden te waken, eenige voordeelen te bedingen. Thans wenschten zij, dat de Landvoogdes de ambten alleen aan inboorlingen der Keizerlijke erflanden zou geven, wier landtaal Duitsch was, en dan nog slechts aan dezulken, in wier gewest de Hollanders niet buiten de ambten gesloten werden. Door het eerste wilde men de Spanjaarden, door het andere de Brabanders uit het bestuur houden. De Landvoogdes verklaarde bij monde van VIGLIUS, »dat het thans geen tijd was, hierop aan te dringen; dat zij uitheemschen zoowel noodig had als inboorlingen; dat zij echter geene Brabanders tot ambten in *Holland* zou bevorderen, zoolang men de Hollanders daarvan in *Braband* bleef uitsluiten." Nog minder slaagden de Staten in hunne op nieuw herhaalde klagte over het gedurig schenden van het belangrijke

---

(1) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac.* Lib. XIII. p. 334, en THUANUS, *Hist.* T. I. Lib. XVI. p. 493, 494 plaatsen dezen scheepsstrijd in 1555, welke door GOUTHOEVEN, *Chron. v. Holl.* bl. 622 in 1553 gesteld wordt. VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 265, 266, geeft, meer waarschijnlijk, het jaar 1554 aan, en wordt hierin door WAGENAAR, D. V. bl. 400—402, VAN WIJN op WAGENAAR, St. V. bl. 90, DE JONGE, *Gesch. v. h. Nederl. Zeewezen,* D. I. bl. 164 en anderen gevolgd.

(2) WAGENAAR, D. V. bl. 402—405, 419.

(3) V. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. I. bl. 541, 542.

1543—1555 voorregt, dat een Hollander niet buiten het graafschap in regten kon betrokken en gevonnisd worden. Men beweerde ten Hove, dat Majesteitschennis niet tot de gewone regtbank, maar tot 's Keizers bijzondere vierschaar behoorde; dat ketterij eene Majesteitschennis omtrent God was, en derhalve degenen, die daaraan schuldig waren, door eene vierschaar buiten *Holland* konden gevonnisd worden. Dit wanbegrip kostte menigen braven het leven, en onder hen den eerbiedwaardigen, hoogbejaarden Priester te *Heenvliet*, ENGEL WILLEMSZOON DE MERLE, of MERULA, die in vijftienhonderd drie en vijftig om ketterij in hechtenis geraakt, van kerker in kerker gesleept, en na tallooze mishandelingen, in vijftienhonderd zeven en vijftig te *Bergen* in *Henegouwen* tot den brandstapel veroordeeld werd, doch op het punt van de strafuitvoering, biddende den geest gaf (1). Intusschen maakte het verkrachten van een der grootste voorregten des volks, de Staten opmerkzaam, om de oorspronkelijke voorregtsbrieven, welke hier en ginds verstrooid bewaard werden, bijeen te zamelen, ten einde ook daardoor te voorkomen, dat zij niet, gelijk men ten Hove begeerde, naar elders gebragt en verdonkerd wierden. Er werd bepaald, dat voortaan alleen echte afschriften daarvan aan het Hof zouden geleverd worden (2).

Behalve de rampen des oorlogs, teisterden dit jaar onderscheidene landplagen een groot gedeelte der *Nederlanden*. Eene gestrenge vorst had tot diep in het voorjaar de wateren gesloten gehouden, en onverlet reed men met paarden en sleden over de *Zuiderzee* en den *Dollart* van den eenen oever naar den anderen (3). Op den harden winter was een vochtige zomer gevolgd. In *Braband* kon door de geweldige regens het koorn niet opkomen, hetgeen eene groote schaarschheid verwekte, welker vreesselijke gevolgen voor de schamele gemeente, door het opkoopen van granen in *Holland* voorkomen werden. Hierbij kwam eene aanstekende ziekte, die een geruimen tijd voortwoedde en in *'s Hertogenbosch* inzonderheid eene menigte slagtoffers maakte (4). *Overijssel*, waar twee jaren geleden, onweders en watervloeden schromelijke verwoestingen hadden aangerigt, werd thans door brandstichters in onrust gehouden (5). Grooter ramp dreigde *Gelre* door de Jezuiten, die er zich poogden te vestigen. Merkwaardig is het scherp besluit, hetwelk in *Nijmegen* tegen hen uitgevaardigd werd en hoofdzakelijk hierop nederkomt: »sinds eenige lieden,

---

(1) BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 198—213.

(2) WAGENAAR, D. V. bl. 405—411. TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. III. bl. 85—97.

(3) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XX. bl. 695.

(4) V. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. I. bl. 542.

(5) A. MOONEN, *Chron. v. Deventer*, bl. 100, 101.

die zich Jezuiten noemen, allengs de stad zijn binnengeslopen, en zich ver- 1543—1555
stouten in eenige kerken dienst te doen; daarenboven zekere zamenkomsten houden, om het zaad van tweespalt beter te zaaijen en tevens stedelijke erfgoederen aan zich te brengen, zoo heeft de regering van *Nijmegen* deze nieuwe ingeslo- 1555
pen Jezuiten uit hare muren gebannen, binnen welke reeds meer Geestelijken zijn dan men voeden of onderhouden kan, en hun door een roedrager bekend gemaakt, dat zij eerstdaags de stad moeten ontruimen." Toen de Jezuiten den Raad de reden van zulk een vreemd en, naar hun oordeel, onheusch vonnis afvroegen, werd hun slechts het besluit voorgelezen en verwittigd, dat men zich daaraan stiptelijk dacht te houden. Krachtens dit besluit, werd eenige jaren later de verkoop van zeker huis aan de Jezuiten, door de stedelijke regering van geener waarde verklaard en vernietigd (1).

De Keizer en de Koning van *Frankrijk* door den langdurigen krijg uitgeput, haakten beide naar vrede, maar de onderhandelingen deswege geopend, liepen vruchteloos af (2). KAREL bragt derhalve in het begin des jaars bij *Givet* een leger van twintig duizend man te zamen, en gaf het bevel daarover aan MAARTEN *van Rossem.* Doch deze veldheer, eerlang door de besmettelijke ziekte aangetast, welke reeds groote verwoestingen onder zijne benden had aangerigt, werd naar *Antwerpen* gevoerd, alwaar hij, volgens eenigen, aan het eten van vergiftigde duiven overleed (3). Men heeft VAN ROSSEM den Gelderschen ACHILLES, een tweeden HANNIBAL genoemd, en voorzeker heldenroem noch uitstekende krijgsmansbekwaamheden kunnen hem betwist worden. Maar menschelijkheid moet wel zelden de borst van den man verwarmd hebben, die »branden het sieraad (*magnificat*) van den oorlog" plagt te noemen; die alleen streed uit lust om te strijden, en zich weinig bekommerde, wien en welke belangen hij diende, indien hij slechts het oorlogszwaard voeren konde. Het huis door hem te *Arnhem* gebouwd en bewoond, is nog aanwezig Zijn graf in de kerk te *Rossem* werd in den opstand tegen *Spanje* geheel vernield, doch zijn gebeente, op last des Kardinaals van *Oostenrijk*, in vijftienhonderd negen en negentig in de hoofdkerk van *'s Hertogenbosch* bijgezet. Hij liet eene eenige, doch stomme dochter na, die echter in volwassen leeftijd, door eene plotselinge ontsteltenis of schrik, het gebruik der spraak wederkreeg en voorts behouden heeft. Zijne nalatenschap geraakte door de twist- en ijverzucht der erfgenamen grootendeels in vreemde handen, en van

---

(1) SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. XIII. bl. 487. *Chron. v. Nijmeg.* bl. 125.

(2) *Correspond. de* GUILLAUME *le Taciturne.* T. I. p. 60.

(3) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriae.* Lib. XIII. p. 334. THUANUS, *Hist.* T. I. Lib. XVI. p. 489.

1543–1555 daar het gezegde, dat »ROSSEMS goederen met den degen waren gewonnen, en met de pen weder verteerd (1).''

Met voorbijgang van zoo vele wakkere krijgslieden, die zich in vorige oorlogen onderscheiden hadden, zoo als de BOSSU's, de LALAINGS, de AREMBERGS, de MEGHEMS, de EGMONDS, werd de twee en twintigjarige Prins WILLEM van *Oranje*, door den Keizer met het bevelhebberschap in stede van VAN ROSSEM bekleed. 's Prinsen eerste zorg was maatregelen te nemen, om de Franschen te beletten, *Mariënburg* van leeftogt te voorzien, en tevens de vestingwerken van *Charlemont*, eene sterkte, op last des Keizers nabij *Givet* opgeworpen en naar zijn naam genoemd, te voltooijen. Hij vermeesterde middelerwijl in den omtrek onderscheidene sloten door de vijanden bezet, doch behandelde de verdedigers menschelijk. Het ongunstige jaargetijde, de slechte staat der wegen door de zware regens, en bovenal de sterfte onder het volk, meer aan gebrek van het benoodigde, dan aan de immer voortheerschende pestziekte, maakten het den Prins onmogelijk, in *Frankrijk*, overeenkomstig 's Keizers verlangen, te rukken, om zich op de Franschen over de verwoestingen, in *Artois* aangerigt, te wreken. Opdat evenwel de krijgslieden »hun loon niet werkeloos en met niets doen zouden verdienen,'' beval de Keizer het stichten eener sterkte, welke *Henegouwen* en *Braband* tegen de bezetting van *Mariënburg* konde dekken, en liet de keuze van de plaats, den vorm en de grootte daarvan geheel aan den Prins over. Weldra werd het werk begonnen en de vesting gebouwd, die
22 v. Herfstmaand 1555 WILLEM, ter eere van Koning FILIPS, *Philippeville* (*Filipsstad*) noemde (2). Men was intusschen weder in vredesonderhandelingen getreden. Tot het welslagen daarvan, waren gebeden en plegtige ommegangen in *de Nederlanden* uitgeschreven (3). Doch er werd alleen den vijfden van Sprokkelmaand des volgenden jaars een vijfjarig bestand gesloten (4).

Hoewel men thans den krijg niet dan flaauw en slepend gevoerd had, waren *de Nederlanden* echter tot het inwilligen van zware beden genoodzaakt geworden. Van *Braband* had men viermaal honderd duizend gulden geëischt en verworven (5).

---

(1) PONTANUS, *Hist. Gelr.* Lib. XIII. p. 866. SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. XIII. bl. 488. V. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. I. bl. 543.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. I. p. 65—315. Vgl. de *Préface* van GACHARD, p. XIX—XXIV. THUANUS, *Hist.* T. I. Lib. XVI. p. 491. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac.* Lib. XIII. p. 334.

(3) *Charterb. v. Vriesl.* D. III. bl. 375.

(4) DUMONT, *Corps Diplom.* T. IV. P. III. p. 82—84.

(5) V. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. I. bl. 544.

Eene gelijke som was van *Holland* gevorderd, en de aanzoeken der Staten, om in dat *ellendig jaar*, gelijk zij het noemden, van deze bede verschoond te blijven, hadden even weinig ingang gevonden, als hunne klagende vertoogen. De Edelen en steden dachten intusschen na over de middelen, om de Landsimposten vruchtbaarder (*productiver*) te maken. De eerstgenoemden begrepen uit dien hoofde, dat deze niet, gelijk tot nu toe, door ontvangers, van Landswege aangesteld, geïnd, maar jaarlijks in de steden verpacht moesten worden. *Dordrecht* en *Amsterdam*, waar de ontvangst door leden van de vroedschap geschiedde, met wier belang het verpachten misschien minder strookte, vonden aanvankelijk hierin eenige zwarigheid, doch werden overstemd. Hoe ongegrond hun gevoelen geweest was, dat de voorgestelde nieuwe wijze niet aan het doel zou beantwoorden, bleek reeds in het eerste jaar, nadat de verpachting was ingevoerd, toen de imposten op de wijnen en bieren meer dan veertig duizend gulden opleverden, welke bij de laatste afrekening, nog geene twintigduizend hadden opgebragt. Sinds dien tijd heeft het verpachten van 's Lands gemeene middelen bijna twee eeuwen stand gehouden, toen het in zeventienhonderd acht en veertig op eenmaal werd afgeschaft (1). 1543—1555

Te midden der krijgsbedrijven en vredesonderhandelingen, besloot Keizer KAREL het voornemen, zich van de heerschappij te ontslaan, om in stille afzondering in *Spanje* zijne dagen te eindigen, welk hij reeds lang gekoesterd had, ten uitvoer te brengen. Vele zijn de gissingen naar de oorzaken, welke dien Vorst, bijna nog op de middaghoogte van den mannelijken leeftijd, tot dezen afstand, welke *Europa* met verbazing vervulde, bewogen hebben (2). Zeker is, dat 's Keizers ziekelijke toestand veel invloed op dit besluit gehad, zoo niet geheel of grootendeels alleen daartoe aanleiding gegeven heeft. Toen hij ten volle in het werkzame leven trad, was hij niet gezond meer; en op zijn veertigste jaar, naar de getuigenis eens tijdgenoots, gevoelde hij zijne krachten reeds half gebroken. Hem verliet het vorige vertrouwen in zich zelven en in zijn geluk; en het is opmerkelijk, dat hij zijne lotgevallen vóór dien tijd zich beter wist te herinneren, dan de volgende, ofschoon deze zoo veel naderbij lagen. Sinds werd hij, inzonderheid na zijn vijftigste jaar, door de jicht gekweld, wier aanvallen steeds heviger werden en dreigden, hem eenmaal plotseling van het leven te berooven. De neiging tot zwaarmoedigheid en eenzaamheid, hem van

(1) WAGENAAR, D. V. bl. 417—422.

(2) STRADA, *de Bello Belgico*, p. 16—23. V. D. VIJNCKT, *Hist. d. Troubles d. Pays-Bas.* T. I. p. 107—109. WAGENAAR, D. V. bl. 423—427. TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. III. bl. 98, 99. CERISIER, *Hist. des Prov. Unies.* T. II. p. 594, 595.

1528—1555 zijne moeder aangeërfd, vermeerderde met de jaren en ongemakken. In den laatsten tijd zijner regering verscheen hij zelden in het openbaar en zag niemand, wien hij niet uitdrukkelijk had ontboden, bij zich, behalve zijne beide zusters en eenige gunstelingen of vertrouwde dienaren. Dikwerf konde hij zich met geene staatszaken bemoeijen, en was maanden achtereen niet te bewegen, zijnen naam te teekenen, noch vermogt, door het handeuvel, zelf eenen brief te openen. In een met zwart laken behangen vertrek, door zeven fakkels verlicht, lag hij uren lang op de knieën; en toen zijne moeder, JOHANNA *van Arragon*, die sedert den dood van haren gemaal bijna eene halve eeuw in eenen kindschen toestand van geest verkeerd had, overleden was, meende hij somtijds hare stem te hooren, die hem riep, haar te volgen (1). Behoeft men staatkundige of andere beweegredenen op te zoeken, om 's Keizers besluit te verklaren, zich aan het gewoel der wereld te onttrekken? Was het in den Regent, naar geest en ligchaam afgemarteld, te verwonderen, dat hij, niet langer in staat zelf de teugels van het bewind behoorlijk te voeren, die vrijwillig aan eenen zoon overliet, van wiens kunde en bekwaamheden, om zoo vele landen te besturen, hij zich verzekerd hield? Ongetwijfeld echter zullen 's Keizers tegenspoeden en teleurgestelde verwachtingen, misschien ook de wenschen van FILIPS, de uitvoering zijns plans verhaast hebben (2).

Dit plan werd in *de Nederlanden* verschillend opgenomen. Vonden eenigen daarin een bewijs van 's Vorsten grootheid, zelfbeheersching en godsvrucht; anderen, welke zich weinig goeds van den aanstaanden Heer voorspelden, keurden het af. VIGLIUS zag althans de toekomst met bezorgdheid te gemoet; hij vreesde, dat de Landvoogdes zich nu aan het bestuur van zaken onttrekken, en FILIPS, onbekend met den aard en de instellingen der Nederlanders, het oor aan nieuwe, onervarene staatslieden leenen zoude, waaruit onvermijdelijk heilloozo botsingen moesten voortvloeijen; hij zelf sprak van het nederleggen zijner ambten en het verlaten van het Hof (3). Vóór de Keizer zijn besluit voltrok, wilde hij eenigen Nederlandschen Grooten bewijzen geven van zijne genegenheid, en verhief de heerlijkheden van *Bossu* en van *Kuilenburg* tot graafschappen, en die van *Veere* en *Vlissingen* tot een markgraafschap. Belangrijker

---

(1) L. RANKE, *Fürsten und Völker von Süd-Europa*, B. I. S. 112, 113. VON SCHEPELER, *Beiträge zu der Gesch. Span.* S. 134. TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. III. bl. 99—102.

(2) ROBERTSON, *Hist. of* CHARLES V, B. XI. p. 680. WAGENAAR, D. V. bl. 426. VAN WIJN op WAGENAAR, St. V. bl. 91 (i). Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER, *Prolégomènes* in de *Archives de la Maison d'Orange-Nassau.* T. I. 2de Edit. p. 125, 126.

(3) VIGLII *Vita*, in HOIJNCK VAN PAPENDRECHT, *Analect. Belg.* T. I. P. I. p. 31.

was zijne verzekering aan de Edelen en steden van *Holland*, dat de ambten aan geene 1543-1555
vreemdelingen zouden gegeven worden, de Stadhouders en Ridders van het Gulden Vlies daarvan echter uitzonderende, hetgeen naderhand mede door FILIPS bekrachtigd werd (1). Ondertusschen was deze Vorst, op ontbod des Keizers, uit *Engeland*, waar hij zich een groot jaar had opgehouden, teruggekeerd, even ontevreden over de Engelschen, als teleurgesteld in de hoop op erfgenamen uit zijn huwelijk met hunne 8 v. Herfstmaand. 1555
Koningin (2). Statig was hij te *Brussel* ontvangen, in welke stad de Algemeene Staten en de aanzienlijkste Edelen der *Nederlanden* tegen den dertienden van Wijnmaand, ter bijwoning van de overdragt des bewinds aan FILIPS, beschreven werden (3).

Op den dag, tot de belangrijke plegtigheid bepaald, zette KAREL V zich voor de laatste maal op den staatsiezetel in de groote zaal van het paleis te *Brussel*, nadat 25 v. Wijnmaand
hij vooraf FILIPS tot Grootmeester der Orde van het Gulden Vlies had verheven. Hij was in rouwgewaad over den dood zijner moeder. Aan de eene zijde was zijn zoon geplaatst, aan de andere de Landvoogdes der *Nederlanden*, omgeven door een schitterenden stoet van Vorsten en Vorstinnen, Rijksgrooten, Ridders van het Gulden Vlies, en afgevaardigden uit de Staten van al *de Nederlanden*, behalve *Overijssel*. Op zijn bevel verklaarde FILIBERT DE BRUXELLES, Lid van den Raad van State en van den Geheimen Raad, dat »de klimmende jaren en ligchaamskwalen den Keizer ernstig vermaand hadden, aan zijn einde te denken en zich van den zwaren last der regering te ontslaan, welken hij naar eisch niet meer torschen konde; dat hij derhalve besloten had, het bewind over *Bourgondië* en *de Nederlanden* aan zijnen zoon FILIPS, welke genoegzame jaren en wijsheid bezat, af te staan, in de verwachting, daardoor het geluk van zichzelven, van zijn zoon en van de landzaten te bevorderen; dat hij uit dien hoofde zijne onderdanen van den eed aan hem ontsloeg, en van hen verlangde, dien op zijn zoon over te brengen, wien hij vrijwillig en van ganscher harte het opperbewind afstond; dat hij eindelijk den Staten de handhaving van de godsdienst, van regt en billijkheid aanbeval en verzocht, zijnen zoon met die trouw en dien ijver te dienen, welke zij hemzelven zulk eene lange reeks van jaren in het bestuur van zaken bewezen hadden." Toen rees de Keizer, steunende op den schouder van Prins WILLEM *van Oranje*, met een papier in de hand, om zijn geheugen te gemoet te komen, van zijnen zetel op, en hield in de Fransche taal eene aanspraak,

(1) WAGENAAR, D. V. bl. 427—429.

(2) HUME, *Hist. of Engl.* Ch. XXXVII. p. 380, 385. ROBERTSON, *Hist. of* CHARLES V, B. XI. p. 681. Dat zich echter nog kort te voren een gerucht van de zwangerschap der Koningin, zelfs van hare op hand zijnde bevalling verspreid had, blijkt uit een brief des Keizers van den 8sten van Zomermaand 1555. LANZ, *Correspond. d. Kaisers* KARL V. B. III, S. 661.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 16. GOUTHOEVEN, *Chron. v. Holl.* bl. 623.

1543—1555 in welke hij met waardigheid, maar zonder pralerij, zijne moeijelijke reizen, zware krijgstogten, belangrijke overwinningen, veelvuldige verbonden van vrede en vriendschap, en andere groote zaken vermelde, welke hij sinds het begin zijner regering verrigt had. »De bescherming der godsdienst en van den staat," vervolgde hij »is steeds het eenig doel van al mijne pogingen geweest. Zoo lang mijne gezondheid het gedoogde, heb ik met Gods hulp ijverig getracht, dit te bereiken, zoodat het mijnen vijanden alleen smarten kan, dat ik geleefd en geheerscht heb. Maar nu mij de kracht en het leven zelf bijna begint te begeven, gaat mij de welvaart mijner onderdanen meer ter harte dan de lust van te regeren. In de plaats van een oud man, die het gebruik zijner leden mist en met het eene been in het graf staat, stel ik nu een jongen, wakkeren, kloekmoedigen Vorst, en bid u uit den grond mijner ziel, dat gij en alle onderzaten hem gehoorzaam, onderling eendragtig en in de ware leer standvastig blijft. Houdt mij ten goede, zoo ik in het behartigen uwer belangen te eenigen tijde mogt gefaald hebben; wat mij betreft, ik zal uwe trouw en gehoorzaamheid, bij Gode, voor wien ik in den korten tijd, die mij nog overschiet, eeniglijk denk te leven, altijd ten goede gedenken." Zich toen tot FILIPS wendende, zeide hij: »Indien ik u deze rijke erfgoederen, zoo grootelijks door mij vermeerderd, bij mijn dood had achtergelaten, zou ik reeds eenige aanspraak hebben op uwe achting; maar nu ik u vrijwillig afsta, wat ik nog konde behouden, mag ik met regt de warmste erkentelijkheid van u verwachten. Ik begeer die echter niet voor mij; uwe belangstelling in de liefde en welvaart uwer volken, zal ik als het beste, het eenige bewijs uwer dankbaarheid jegens mij beschouwen. Andere Vorsten achten zich gelukkig, dat zij hunnen zonen het leven gegeven hebben en het gebied zullen nalaten. Ik wil de dubbele vreugde genieten, u te zien leven en regeren. Weinigen zijn mij hierin voorgegaan; weinigen zullen mijn voorbeeld volgen. Men zal echter mijn besluit dan eerst prijzen, wanneer gij door wijsheid, godvreezendheid, onverwrikte gehechtheid aan de Katholijke godsdienst, en stipte handhaving van de wetten en voorregten uwer volken, die te zamen de hechtste zuilen der regering zijn, u het vertrouwen waardig maakt, hetwelk ik in u heb gesteld. Ik eindig met den wensch, dat de Almagtige u ook eenen zoon schenke, wien gij het bewind kunt, maar niet behoeft af te staan." De Keizer, wien stem en krachten begaven, zonk in zijnen zetel. Nimmer inderdaad had KAREL zich grooter getoond, dan nu bij afstand deed van alle grootheid; nimmer voorzeker was hij beminnelijker geweest; zijne aanspraak, welke van zijne teederheid voor zijnen zoon, en van zijne liefde voor het volk zoo treffend getuigde, had den ongevoeligste zelfs tranen ontperst. Diep bewogen gaven de Staten bij monde van den welsprekenden Pensionaris van *Antwerpen*, JAKOB MAES, hunne innige smart te kennen, »over het verlies van eenen Vorst, welke *de Nederlanden*, zijn geboortegrond, steeds door bijzondere bewijzen van achting en verknochtheid had onderscheiden; en

zij verklaarden, overeenkomstig 's Keizers verlangen, FILIPS tot Heer aan te nemen, en hem hulde en trouw te zweren." Nu naderde FILIPS zijnen vader, viel voor hem op de knieën, en erkende, dat hij zoo vele gunst onwaardig was. » Ik ben echter zoo snood en ondankbaar niet," zeide hij, » van mij tegen uw welbehagen te verzetten. Op uw bevel aanvaard ik het gebied over *de Nederlanden*, en zal u nooit reden geven, mij van pligtverzuim te beschuldigen in iets, wat een regtvaardig bestuur en eene ernstige bescherming en handhaving der wetten en der godsdienst van mij eischen." Hierop drukte hij vol gevoel de hand des Keizers, en smeekte hem om zijnen zegen, dien hij onder een vloed van tranen ontving. Toen oprijzende, wendde hij zich met een minzaam gelaat tot de Staten, betuigde hun zijne onbedrevenheid in de landtaal, om zijne genegenheid en liefde voor de Nederlanders uit te drukken, en verzocht hen, om hetgeen de Bisschop van *Atrecht* in zijn naam zou zeggen, aan te merken, alsof hij zelf de gevoelens van zijn hart ontdekt had. GRANVELLE ontvouwde nu in sierlijke woorden, de opgegeven redenen, welke KAREL tot den afstand der *Nederden* genoopt hadden, en verklaarde voorts, dat 's Keizers wil en de wensch der Staten den Koning aanspoorden, het bewind op zich te nemen, in afwachting van 's Hemels hulp en der Staten bijstand. » FILIPS," verzekerde hij, » had alles, zijn leven zelfs, voor deze gewesten over, en zou er zoo lang vertoeven, of er telkens in wederkeeren, als het noodig en hem mogelijk was; de onderschraging van de Katholijke godsdienst ging hem boven alles ter harte; de Nederlanders wilde hij naar billijkheid regeren, hen met kracht verdedigen, hunne oude vrijheden, voorregten en gewoonten ongeschonden laten, en, niettegenstaande hij dit laatste reeds voor jaren bezworen had, op begeerte der Staten, zich hiertoe op nieuw door den eed aan de bijzondere gewesten verbinden; eindelijk beloofde hij niets te verzuimen, wat tot de pligten van eenen goeden Vorst behoorde." Na het eindigen dezer betuigingen, maakte de Landvoogdes in eene uitgebreide aanspraak, in welke zij den afstand des Keizers billijkte en veel tot lof van FILIPS uitweidde, den Staten bekend, dat zij het bewind over *de Nederlanden*, sinds vijf en twintig jaren aan haar toevertrouwd, had nedergelegd. De Pensionaris MAES bedankte haar in naam der Staten voor haar regtvaardig en wijs bestuur, en voor de zorgen en moeiten, welke zij zich, ten oorbaar van het land, getroost had. Hiermede eindigde deze merkwaardige plegtigheid, die het begin was der rampen, welke eerlang de *Nederlanden* met eenen geheelen ondergang bedreigden (1). Op denzelfden dag teekende en bezegelde Keizer KAREL het staatsstuk, in 1543—1555

(1) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac.* Lib. XIV, p. 335—341. HARAEUS, *Annal. Brabant* T. II, p. 681, 682. V. D. HAER, *de Initiis Tumultuum Belgicorum*, Lib. I, c. 2, p. 48—61. STRADA, *de Bello Belgico.* Lib. I, p. 6—10. VAN METEREN, *Nederl. Hist.* B. I, bl. 17. *'s Gravenhage*, 1614. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I B. I, bl. 3—5. *Amst.* 1679.

1543—1555 hetwelk hij *de Nederlanden*, ten behoeve zijns zoons, afstaat en zich uit die overdragt veel heils belooft, dewijl »door de nabijheid van *Engeland*, FILIPS te beter in staat zou zijn, dat rijk en *de Nederlanden* te regeren, en tegen den aanstoot van vijanden te bewaren of te beschermen (1).”

Des anderendaags werd in eene vergadering der Algemeene Staten, Koning FILIPS voor natuurlijken Erfheer en Vorst ontvangen. Hij vernieuwde en bevestigde toen den eed bij zijne inhuldiging in vijftienhonderd negen en veertig afgelegd, waarna de Staten, elk afzonderlijk en naar rang, hem trouw en gehoorzaamheid zwoeren (2). In den eed aan de afgevaardigden van *Friesland*, onder welke VIGLIUS zich bevond, beloofde FILIPS, onherroepelijk te handhaven en te laten handhaven, al wat de Graaf van *Aremberg* in vijftienhonderd vijftig op zijn naam beloofd en bezworen had; ook bekrachtigde hij de voorregten der Friezen, en wel de verbindtenissen door de Hertogen van *Saksen* en Keizer KAREL met hen aangegaan. Het is opmerkelijk, dat hunne gevolmagtigden, niet knielende, gelijk de andere, maar staande beloofden en beëedigden, dat zij voortaan goede en getrouwe onderdanen des Konings zijn zouden, en onverbrekelijk onderhouden en laten onderhouden alles, wat hem tijdens zijne inhuldiging beloofd en gezworen was, en waartoe zij, na ’s Keizers overlijden, verbonden zouden geweest zijn (3). Kort daarna bragten zij vele grieven over het
3 v. Win-term. 1555 schenden van verscheidene hunner voorregten en vrijheden, welke bij den Keizer en de Landvoogdes geen gehoor gevonden hadden, onder de oogen van FILIPS, die op de meeste bezwaren een schriftelijk antwoord zond, hetwelk hun geenszins bevredigde (4). Van daar dat zij naderhand op den Landdag te *Leeuwarden* in vijftienhonderd acht en vijftig besloten, den Koning geen geld op te brengen, vóór dat aan al de punten van hun beklag gehoor gegeven en alles hersteld werd, wat tegen ’s Lands voorregten, verbindtenissen en oude gewoonten misdreven was (5). Niet minder sterk dan de Friezen, hielden zich de Staten van *Overijssel* aan hunne regten en gebruiken. Zij weigerden volstandig, afgevaardigden naar *Brussel* te zenden, op grond, dat, naar ouder

---

GOUTHOEVEN, *Chron. v. Holl.* bl. 623—627. ROBERTSON, *Hist. of* CHARLES V, B. XI, p. 681, 682. TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. III, bl. 104—110.

(1) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac.* Lib. XIV, p. 341. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I, bl. 5. DUMONT, *Corps. Diplom.* T. IV. P. III, p. 93. *Charterb. v. Vriesl.* D. III, bl. 377.

(2) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac.* Lib. XIV, 341. BOXHORN op REIGERSBERGEN, *Chron. v. Zeel.* D. II, bl. 505. *Groot Placaatb.* D. IV, bl. 38.

(3) *Charterb. v. Vriesl.* D. III, bl. 378—384.

(4) *Charterb. v. Vriesl.* D. III, bl. 386—398.

(5) *Charterb. v. Vriesl.* D. III, bl. 422—428.

gewoonte, de inhuldiging van een nieuwen Heer in hun gewest zelf moest geschieden. 1543—1555
Derhalve werd de Graaf van *Aremberg*, hun Stadhouder, gemagtigd, om er in naam van FILIPS de hulde te ontvangen, hetgeen den zestienden van Wintermaand vijftienhonderd zes en vijftig te *Deventer* geschiedde, doch niet dan nadat hij de handhaving hunner voorregten en vrijheden plegtig bezworen had (1).

Kort na de overdragt der *Nederlanden*, stond Keizer KAREL de kroon van *Spanje* met de landen, die er toe behoorden, beide in de Oude en Nieuwe wereld, aan FILIPS af, en behield van al deze uitgestrekte en rijke bezittingen niets voor zich, dan een jaarlijksch inkomen van honderd duizend kroonen. Gaarne had hij tevens 1556
het bewind van het keizerrijk aan zijn zoon opgedragen. Het herschenschimmige plan, zijn huis tot de wereldheerschappij te verheffen, hetwelk zijn geest steeds had bezig gehouden, was hij nog niet gezind op te geven. De ondervinding mogt hem van het ijdele aller aardsche grootheid overtuigd hebben, zeker had zij hem niet overtuigd, dat er meer dan menschelijke wijsheid en kracht gevorderd werden, zoo vele verspreide staten, van elkander verschillende in zeden, belangen, wetten en bestuur, naar eisch te regeren. Door heerschzucht beneveld, wilde hij FILIPS eenen last opleggen, onder welken hij zelf bezweken was. Niet dan na herhaalde vruchtelooze pogingen, zijnen broeder, den Roomsch-Koning FERDINAND, te bewegen, van de keizerlijke waardigheid af te zien, liet hij dit ontwerp varen. De Prins *van Oranje* ontving bevel, den brief van afstand, op het kasteel *Zeeburg* in *Walcheren*, den zeven en twintigsten van Oogstmaand geteekend, met de rijkskroon en den schepter naar *Frankfort* over te brengen. Met smart en tegenzin verrigtte WILLEM twee jaren later dezen last, want toen eerst namen de Keurvorsten 's Keizers afstand aan, en erkenden FERDINAND als zijn wettigen opvolger (2).

Door niets langer verhinderd, zijn geliefkoosd plan te verwezenlijken, had KAREL V, verzeld door FILIPS, de Koninginnen-Weduwen van *Frankrijk* en *Hongarije*, en een groot aantal Nederlandsche Edelen, zich uit *Braband* door *Vlaanderen* naar *Walcheren* begeven, alwaar eene groote vloot gereed lag, om hem naar *Spanje* over te voeren. Hij wachtte eenigen tijd op het kasteel *Zeeburg* of *Rammekens* naar gun-

(1) REVIUS, *Daventria Illustr.* Lib. III, p. 307—310, 314—321. MOONEN, *Chron. v. Deventer.* bl. 101, 102.

(2) LANZ, *Correspond. v.* KARL V, B. III, S. 15, 67, 624, 708. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac.* Lib. XIV, p. 342, 344. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I, B. I, bl. 6. D. II, *Authent. Stukk.* bl. 71. V. METEREN, *Nederl. Hist.* B. I, bl. 17 verso, welke verhaalt, dat KAREL een jaarlijksch inkomen van tweemaal honderd duizend Dukaten voor zich bedong. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I, bl. 3, 4. *Amst.* 1677. GOUTHOEVEN, *Chron. v. Holl.* bl. 627. ROBERTSON, *Hist. of* CHARLES V, B. XII, p. 682, 695.

1543—1555 stigen wind, en ging toen aan boord met zijne beide zusters, welke hem vrijwillig volgden, nam van allen een teeder afscheid, en omhelsde zijn zoon voor het laatst, hem nogmaals de handhaving der Katholijke Godsdienst en van de voorregten der Nederlanders dringend aanbevelende. Den volgenden dag, den zeventienden van Herfstmaand, stak hij in zee, en landde binnen weinige dagen voorspoedig te *Laredo* in *Biscaije*. Bij zijne aankomst viel hij op den grond, kuste de aarde en zeide: »Naakt kwam ik uit den schoot mijner moeder, en naakt keer ik nu tot u terug, gij algemeene moeder der menschen." Van hier vertrok hij naar *Burgos*, en konde zijne verwondering noch misnoegen verbergen, over het klein getal Spaansche Grooten, welk hem begroette, en het wachten naar de gelden, om zijne lijfwacht en andere bedienden te beloonen en weg te zenden. Men heeft daaruit het gevolg getrokken, dat hem de afstand van het gebied toen reeds berouwde; en er wordt bijgevoegd, dat FILIPS zich later aan GRANVELLE liet ontvallen: »dat de dag van 's Keizers afstand, ook de eerste dag van 's Keizers berouw daarover geweest was;" hetgeen echter, het karakter van FILIPS in aanmerking genomen, ten minste zeer onwaarschijnlijk is. Eindelijk begaf zich KAREL over *Valladolid*, in welke stad de twee Koninginnen-Weduwen op zijn bevel, doch met tegenzin, achterbleven, naar het klooster van ST. JUSTUS nabij *Piacenza* in *Estramadura*, en betrok de kleine woning, welke men er onlangs, naar zijn eigen plan, voor hem had ingerigt. De Vorst, die eene halve eeuw geheel *Europa* in beweging gehouden en met den schrik zijns naams en zijner wapenen vervuld had, trachtte hier den troon en den luister der wereld te vergeten. Van zijn talrijk gevolg had hij alleen twaalf huisbedienden bij zich gehouden, veroorloofde zelden den toegang tot zijn persoon, en nimmer, dat er over staatszaken gesproken werd. Hij hield zich bezig met te paard rijden, het kweeken van boomen en planten, het lezen van stichtelijke boeken, het getrouw bijwonen der godsdienstplegtigheden, en het vervaardigen van kunstwerken, waartoe hij veel aanleg bezat, met behulp van den beroemden werktuigkundige TURRIANO. Beweegbare beelden (automaten), door hem zamengesteld, wekten somtijds bij de monniken het vermoeden op, dat hij met den boozen geest in aanraking stond. Bovenal trokken klok- en uurwerken zijne aandacht tot zich. Men verhaalt, dat hij eens, na vele vruchtelooze pogingen, om er twee naauwkeurig gelijk te laten gaan, de dwaasheid erkende van getracht te hebben, alle menschen aan ééne en dezelfde kerkleer te onderwerpen. Zes maanden vóór zijnen dood, werd hij, na eene langere tusschenpoos dan gewoonlijk, geweldig door de jicht aangetast. Zijne geest- en ligchaamskrachten verzwakten. Hij werd somber, zwaarmoedig, en verviel tot de buitensporigheden van een kinderachtig en woest bijgeloof. Tot uitdelging zijner zonden, tuchtigde hij zich in het geheim met zoo veel gestrengheid, dat na zijn dood, de zweep, door hem gebezigd, met zijn bloed bespat gevonden werd. Hij geraakte op het zonderlinge denkbeeld, zijne lijkdienst bij zijn leven te laten vieren. Op zijn

bevel was een graf in de kapel des kloosters gedolven. De bedienden gingen derwaarts, gelijk bij eene uitvaart, met zwarte waskaarsen in de hand. Hij zelf volgde gewikkeld in een doodskleed. Men legde hem met veel plegtigheid in de kist. De lijkdienst werd gezongen. KAREL vereenigde zijne gebeden met die, welke voor de rust zijner ziel werden opgezegd, en mengde zijne tranen met die, welke de aanwezigen stortten, alsof zij inderdaad eene begrafenis bijwoonden. Men eindigde met het gebruikelijk sprenkelen van wijwater op de kist, en toen elk vertrokken was, werden de deuren van de kapel gesloten. KAREL stond nu uit de doodkist op, en begaf zich naar zijn vertrek, vervuld van de sombere indrukken, welke zulk eene gebeurtenis moest achterlaten. Den volgenden dag werd hij door eene koorts aangetast, en bezweek daaraan den een en twintigsten van Herfstmaand, vijftien honderd acht en vijftig. Hij had acht en vijftig jaren, zes maanden en vijf en twintig dagen geleefd (1). Het vermoeden, dat KAREL, kort voor zijnen dood, de gevoelens van LUTHER omhelsd heeft, is even ongegrond, als dat hij in zijn laatsten leeftijd zou getracht hebben, Paus te worden (2). 1543—1555

KAREL V was ontegenstrijdig de grootste Vorst van zijnen tijd. De natuur had hem met uitstekende geestvermogens begiftigd, die zich echter eerst laat ontwikkelden. Bij een helder oordeel groot verstand en sterk geheugen, paarde hij de gelukkige gave, zoo onontbeerlijk in eenen regent, miskende of sluimerende verdiensten in anderen te ontdekken, aan te kweeken en voor zich dienstbaar te maken; hierdoor vormde hij om zich henen een kring van voortreffelijke mannen, zoowel in de raadzaal als op het veld. Grootmoedig, regtvaardig en openhartig, wanneer zijne belangen hem niet tot geveinsdheid, willekeur en trouweloosheid verleidden; milddadig, spraakzaam, vriendelijk, toegankelijk voor elk, gemeenzaam zelfs, zonder echter zijn verheven stand ooit uit het oog te verliezen, boeide hij de harten; terwijl de vlugheid, met welke hij zich in het Fransch, Spaansch, Italiaansch, Hoog- en Nederduitsch uitdrukte, hem te gemakkelijker de genegenheid der verschillende volken verschafte, welke aan zijnen schepter onderworpen waren, en naar wier zeden hij zich met bewonderenswaardige bekwaamheid voegde. »Zoò veel talen een man kent," plagt hij te zeggen, »zoo veel malen is hij een mensch." De schranderheid, het geduld, de omzigtigheid, de

(1) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac.* Lib. XIV, c. 6. p. 344. STRADA, *de Bello Belgico.* Lib. I, p. 11—17. V. METEREN, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 18. ROBERTSON, *Hist. of* CHARLES V, B. XII, p. 686, 687, 698, 699.

(2) TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. III, bl. 114. BRANTOME, de eenige schrijver, welke dit laatste verhaalt, *Oeuvres*, T. V, p. 112, heeft waarschijnlijk KAREL met MAXIMILIAAN verwisseld. Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II, St. III, bl. 299. Hoe weinig KAREL naar de Pauselijke waardigheid streefde, blijkt uit LANZ, *Correspond. v.* KARL V, B. III, s. 654, 666.

1543—1555 buigzaamheid en bedaardheid van geest, het bedachtzaam wikken en wegen van alles, en de zelfbeheersching van den staatsman, vereenigde hij met de standvastigheid, het beleid, de voorzigtigheid en den onverschrokken moed van den veldheer. Geen Vorst overtrof hem in onverpoosde werkzaamheid, in rusteloos streven naar het voorgestelde doel, bij hem het stichten eener wereldheerschappij. Hij was overal, waar zijne tegenwoordigheid gevorderd werd; nu in *Rome*, om bij de Kardinalen, zich over de onverzoenlijke vijandschap van FRANS I te beklagen, en dan weder in *Parijs*, om de gunst van 's Konings minnares D'ESTAMPES te verwerven; nu in *Duitschland* de rijksdagen leidende, om de godsdienstgeschillen bij te leggen, dan in de *Nederlanden*, de Staten-vergaderingen bijwonende, om de beden door te drijven, of in *Spanje*, om de Cortes naar zijnen wil te laten stemmen. *Italië*, *Frankrijk*, *de Nederlanden*, *Duitschland*, *Hongarijë*, de kusten van *Afrika* zelfs, waren getuigen van zijne oorlogsdaden; de Middellandsche zee en de Oceaan van zijne veelvuldige scheepstogten. Als Heerscher moeten ongetwijfeld zeldzame begaafdheden den man gekenmerkt hebben, die in eenen hoogst woeligen tijd van overgang tot nieuwe godsdienstige en staatkundige begrippen, in zijne erflanden, hoe onmetelijk ook en van elkander gescheiden, geweldige botsingen voorkwam, rust en vrede handhaafde, en de volkswelvaart, bovenal in *de Nederlanden*, onder zijne magtige bescherming, tot eene vroeger ongekende hoogte opvoerde. Doch niet alleen als regent en krijgsman, ook als vriend en bevorderaar der letteren, onderscheidde zich KAREL V. Openlijk erkende hij menigmalen de voordeelen, welke de omgang met kundige mannen hem verschafte. »De groote Heeren vleijen mij," was zijn gewoon gezegde, »de Geleerden onderrigten mij, en de Kooplieden verrijken mij." Hij was met de taal der Geleerden vertrouwd; men beweert zelfs, dat hij een roman, *de Kloeke Ridder* getiteld, geschreven, of in het Spaansch overgezet heeft. Het nageslacht zou gewis hem den eervollen naam van: »Vader zijner volken" niet betwisten, indien onbegrensde heerschzucht, en overdrevene gehechtheid aan de Roomsche Kerk, deels uit overtuiging, deels uit staatkunde, hem niet tot veler geesel gemaakt hadden. Indien hij aan het *Nondum* (*'t is nog niet bereikt.*) de zinspreuk zijner jeugd, en aan het *Plus Ultra* (*Verder!*) de spreuk van zijnen rijperen leeftijd, niet eigen rust en die van *Europa* had opgeofferd, zou hij bij het nederleggen van het gezag, welligt niet betuigd hebben: »dat zelfs de grootste voorspoed, hem nooit eenig waar genot had opgeleverd (1)."

---

(1) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac.* Lib. XIV, c. 7. p. 345—347. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I, B. I, bl. 6. Vgl. ROBERTSON, *Hist. of* CHARLES V. B. XII, p. 699. V. KAMPEN, *Vaderl. Karakterk.* D. I, bl. 236—249. STIJL, *Opkomst en bloei d. Nederl.* bl. 459, Uitg. 1772. BILDERDIJK, D. V, bl. 172—176. L. RANKE, *Fürsten und Völker von Süd-Europa.* B. I. S. 103—113.

TWEEDE HOOFDSTUK.

VAN DEN

AFSTAND VAN KAREL V ALS HEER DER NEDERLANDEN,

TOT HET

BEGIN VAN DEN TACHTIGJARIGEN OORLOG TEGEN SPANJE.

1555—1568.

Toen FILIPS het gebied aanvaardde vond hij *de Nederlanden*, over het geheel genomen, »in het breedste van hun bloeijen, bebouwd met meer dan tweehonderd steden, honderd vijftig opene vlekken, zoo goed als vele bemuurde steden, zesduizend dorpen, alle vol inwoners, rijkdom, nering, welvaart en weelde tot dartelheid toe (1)." Zij bragten, het eene jaar door het andere, alleen aan *buitengewone beden*, viermaal honderd en vijftig duizend dukaten in 's Vorsten schatkist (2). In negen jaren had Keizer KAREL meer dan vierhonderd ton gouds of veertig millioen gulden van hen getrokken (3). Van al zijne staten bragten zij de grootste sommen op, zonder dat hun dit hinderde (4). *Nederland*, getuigt men, was het rijkste gewest, en *Antwerpen* de grootste handelplaats van *Europa* (5). In die stad telde men tweemaal honderd duizend inwoners, twaalf duizend huizen, van welke er vele achthonderd of duizend kroonen in huur deden, die eene eeuw vroeger voor honderd kroonen ver-

1555—1568

(1) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I, bl. 4.

(2) RANKE, *Fürsten und Völker von Süd-Europa.* B. I, S. 342.

(3) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I, bl. 4.

(4) RANKE, *Fürst. u. Völk. v. Sud-Europ.* B. I, S. 342.

(5) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* B. I, bl. 5.

1555—1568 huurd waren. Uit alle oorden der aarde werden er de voortbrengselen van natuur, nijverheid en kunstvlijt aangebragt; zij was een prachtig schouwtooneel van de werken des Scheppers en der menschen. Dikwijls lag voor de haven op de *Schelde* eene koopvaardijvloot van meer dan vijf en twintig honderd zeilen; dagelijks voeren vijfhonderd vaartuigen, en op marktdagen bijna een dubbel getal, af en aan; en wekelijks kwamen er tweeduizend vrachtwagens, tienduizend boerenkarren, en twaalf of veertienhonderd rijtuigen binnen. Er waren meer dan duizend vreemde handelshuizen, en de beurs werd tweemaal daags door meer dan vijfduizend menschen bezocht. Men wil, dat *Antwerpen* toen in ééne maand meer en grooter handel dreef dan *Venetië*, in het bloeijendste tijdperk zijns bestaans, in twee volle jaren. Koningen zelfs namen, door zaakgelastigden, deel aan dezen wereldhandel, welks aangebragte schatten de weelde, overdaad, en wulpschheid ten top voerden, die KAREL V te vergeefs getracht had door beperkende wetten te beteugelen. De stedelijke inkomsten aan regten, marktgelden, tollen en dergelijke beliepen jaarlijks bij de twee millioen gulden, eene som, welke toen veel meer dan thans beteekende; de belasting op den wijn alleen bedroeg zestigduizend dukaten 's jaars. En echter, in weerwil van dien overvloed aan geld, was de wettige rente twaalf ten honderd in het jaar. *Brussel*, de prachtige hofstad, met vijf en zeventig duizend inwoners; *Brugge*, ofschoon door het verleggen des handels naar *Antwerpen* in bloei verminderd, echter nog eene belangrijke koopstad; *Gent*, eene der grootste steden van *Europa*, hoewel sinds den even stouten als heilloozen oorlog tegen FILIPS *den Goede*, allengs in welvaart afgenomen en tot eene bevolking van zeventig duizend zielen teruggebragt; *Luik*, met honderdduizend inwoners, waren de zetels van verfijnde weelde en genietingen. Aan de zijde van het ongemeen bloeijende *Braband* en *Vlaanderen*, verhief zich *Holland*, beschouwd als de voornaamste korenschuur van *Europa*, in welke jaarlijks zestig duizend last graan alleen uit de *Oostzee* werden ingevoerd. *Amsterdam* was, na *Antwerpen*, de grootste koopstad van *Nederland*, en werd toen reeds met *Venetië* vergeleken. Menigmaal lagen over de vijfhonderd groote schepen op het IJ, en tweemaal 's jaars zag men er vloten van twee of driehonderd zeilen uit de *Oostzee* binnenloopen. Mogt de oude stapelstad *Dordrecht*, den aanwassenden bloei van *Rotterdam* en andere zustersteden gevoelen, zij was echter welvarend. Doch niet alleen de handel, ook de volksnijverheid was eene bron van rijkdom. In de meeste steden waren alom vermaarde lakenweverijen, en in *Amsterdam* werden jaarlijks twaalfduizend stukken laken vervaardigd, welke met de voortbrengselen der zaag-, papier- en oliemolens, der linnen-, mutsen- en kousenfabrieken, door geheel *Europa* vervoerd en tegen andere benoodigdheden ingeruild werden. Aan boter en kaas werd 's jaars voor een millioen dukaten gewonnen. De haringvangst was, inzonderheid voor de Noord-Hollanders, eene goudmijn; onder de zevenhonderd buizen, die jaarlijks uitzeilden, waren

er honderd veertig van *Enkhuizen*. In het vruchtbare *Zeeland* heerschte insgelijks welvaart, welke in de thans vergane stad *Reimerswaal* op *Zuid-Beveland* de dartelste weelde had gekweekt. *Friesland*, eeuwen lang door binnenlandsche onlusten verscheurd en door buitenlandsche Vorsten in de laatste tijden uitgemergeld, ging, even als *Gelre*, hetwelk na een vijftigjarigen krijg, naar verademing hijgde, onder het vreedzaam bestuur des Keizers eene betere toekomst te gemoet; het weleer handelrijke *Stavoren* verviel echter geheel door de toenemende ondiepte voor de haven. De bloei en welvaart van *Groningen* hadden minder onder de woelingen van den rusteloozen KAREL *van Gelre* geleden, dan die der koopsteden van het *Boven-* en *Neder-Sticht*, wier vroeger uitgebreide handel, naar het schijnt, aanmerkelijk was afgenomen, en zich hoofdzakelijk thans tot het binnenland bepaalde. *Luik*, *Namen* en *Henegouwen* bloeiden door mijnen en steengroeven (1). 1555—1568

In dien toestand onving FILIPS *de Nederlanden*, rijk en magtig, maar bewoond door volken, die door alle eeuwen heen, zoo ver de herinnering reikt, buitengemeen gehecht waren aan hunne voorregten en vrijheden, welke zij hunne Heeren, wel verre dat het dezen immer gelukt zoude zijn, hen daarvan te berooven, verpligt hadden, steeds te vermeerderen of uit te breiden, en die door hen tegen den ontzaggelijken KAREL *van Oostenrijk* zelfs, naar vermogen beschermd waren. Overigens vindt men hen afgeschilderd als » over het geheel, groot van gestalte, even blank van zeden als van ligchaam, den handel genegen, vreedzaam en zachtmoedig van aard, wanneer zij niet getergd worden, maar weerspannig en onbedwingbaar, wanneer het gevoel van smaad en de begeerte tot wraak hen aanprikkelt (2)." Elders worden zij echter als onmatig aan den drank verslaafd, voorgesteld (3). Onder de geestelijkheid en den adel heerschte een schroomelijk zedebederf; en de Landvoogdes MARIA had aan den Keizer de verregaande losbandigheid der jonge Edelen met sterke kleuren afgemaald (4). Hoewel de Nederlanders toen de beminnelijke kunsten des vredes aankweekten, was echter de krijgsmansgeest onder hen uitgedoofd, noch het handteren der wapenen in onbruik geraakt. De heldhaftige KAREL *van Gelre*, die eene halve eeuw met

---

(1) Vgl. GUICCIARDINI, *Belgii Descriptio*, aangehaald bij VAN KAMPEN, *Verk. Gesch. d. Nederl.* D. I, bl. 239—244. *La Richesse de la Hollande*, T. I, p. 19—42, 186—191. SCHILLER, *Gesch. d. Abfalls. d. Vereinigt. Niederl.* B. I, S. 793—796. *Sämmtl. Werke*, München 1830. CORVIN-WIERSBITZKY, *De tachtigjarige oorlog*, D. I, bl. 6, 7.

(2) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* B. I, bl. 4, 5.

(3) PEDRO CORNEJO, *Sumario de las Geurras Civiles de Flandres*, aangehaald in *de Gids* voor 1845, D. I, bl. 276 (1).

(4) Brief van MARIA, aangehaald in *de Gids* voor 1845, D. I, bl. 273—279.

1555—1568 onverzwakten moed het Huis van *Oostenrijk* bestreed; 's Keizers oorlogen tegen de Franschen en de Protestantsche Vorsten van *Duitschland*, in welke vele Nederlanders deel namen; de zeevaart, die krachtige en onversaagde mannen vormde door het bestrijden van kapers en vrijbuiters; en eindelijk de schutteroefeningen en feesten, steeds het geliefde vermaak des volks, hadden beide levendig gehouden; de Friezen waren zelfs nog zoo krijglustig, dat jaarlijks bevelen bij hen moesten uitgevaardigd worden, tegen het dienstnemen bij vreemde Heeren. Daarenboven waren er, betrekkelijk, slechts weinig jaren verloopen, sinds de hevige en langdurige burgeroorlogen in *Holland* en *Friesland*, in welke zelden het zwaard was afgelegd geworden, geëindigd waren. De ingezetenen hadden zich daardoor in het voeren van den binnenlandschen oorlog geoefend, kenden volkomen den bodem op welken zij streden, en wisten van zijne sterkte en zwakte voordeel te trekken. De Noord-Nederlanders waren alzoo, evenmin als de eeuwig woelende Vlamingen, een volk, welk het voeren der wapenen vreemd was, of dat den krijg schuwde. Niets kan derhalve meer in strijd zijn met de waarheid dan hen, bij het ontwikkelen van den opstand tegen *Spanje*, als enkel stille kooplieden, rustige visschers, en eenvoudige landbouwers voor te stellen. Men moge dit den dichter vergeven, welke daardoor eene treffender tegenstelling met de reuzenmagt van *Spanje* poogt te leveren, om de daden van het wakker voorgeslacht te schitterender te laten uitkomen, en er een waas van het wonderbare over te werpen. Maar die daden behoeven geen geleenden tooi; en er bestaat geene noodzakelijkheid wonderen aan te nemen, waar zich alles natuurlijk laat verklaren (1). De Edelen hadden hunne aloude fierheid, dapperheid, en het besef van onafhankelijkheid even weinig als de burgers verloren. Hiervan getuigen de brieven van FLORIS *van Egmond*, van HENDRIK *van Nassau*, van JAN *van Wassenaar* en andere Grooten aan de Landvoogdes MARGARETHA *van Oostenrijk* zoowel, als de stoute eischen van REINOUD *van Brederode* tegen KAREL V (2). Zelfs velen van den Nederlandschen adel onderscheidden zich door uitstekende veldheersbekwaamheden, en eerlang zou de tijd toonen, dat de weelde, welke hunne schatten verslond, hunne geestkracht niet verlamd had.

Om zulke volken te besturen en in het gareel te houden, werden al de hoedanigheden van eenen KAREL V vereischt, welke zijn opvolger niet bezat. FILIPS had uiterlijk veel overeenkomst met den Keizer; hetzelfde meer blanke dan bleeke gelaat, hetzelfde blonde haar, dezelfde kin, denzelfden mond. Zij waren beide niet groot.

---

(1) Vgl. hierbij BOSSCHA, *Nederl. Heldend. te Land*, D. I, bl. 127—133.

(2) Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II, St. III, bl. 637. V. D. BERGH, *Gedenkstukken*, D. III, bl. 264.

FILIPS DE TWEEDE.

J. F. C. Reckleben sculps.

FILIPS was nog iets kleiner, fraaijer, tengerder dan zijn vader; in wezen geleek hij 1555—1568 den Nederlander zoo veel te meer, als hij in zeden den Spanjaard had aangenomen. Zeer middelmatig waren zijne geestvermogens, en zijne deugden grensden na aan zwakheden. Het ontbrak hem aan doorzigt, schranderheid en geestkracht, om zoo vele onderscheidene staten te beheerschen; echter wilde hij, uit argwaan en wantrouwen, eigen aan kleine geesten, alles zelf bestieren, zelf verrigten, ofschoon zijne gunstelingen gewoonlijk naar willekeur regeerden, terwijl hij zelf doof bleef voor de klagten der onderdanen, die trouwens zelden, daar hij bijna voor elk ongenaakbaar was, den troon bereikten. Vreesachtig en beschroomd, waagde hij zich nimmer in het oorlogsveld; en geneigd tot rust, had hij een afkeer van al, wat eenige vermoeijenis van het ligchaam vorderde. Daarentegen werkte hij te ijveriger in het kabinet, doch op eene wijze, die meer eenen geheimschrijver dan eenen Vorst betaamde. De kleinste, beuzelachtigste zaken ontsnapten zijner opmerkzaamheid niet, maar daardoor werd hij ongeschikt, zich tot de groote op te heffen. Zonder uit eigen oogen te zien, meende hij de wereld uit zijne afgezonderde eenzaamheid te kunnen beheerschen, en moest zich derhalve geheel op de berigten van anderen verlaten, die hem ongetwijfeld dikwerf misleidden. Even dralend in het uitvoeren zijner plannen, als langzaam in het besluiten, liet hij niet zelden de gelegenheid voorbijgaan van wel te slagen. Is het raadselachtig, dat bijna zijne geheele regering, in welke hij, naar men berekent, vijfduizend vijfhonderd vier en negentig millioen dukaten verspild heeft, eene aaneenschakeling werd van staatkundige misslagen en voor hem heillooze teleurstellingen? In heerschzucht was hij KAREL V gelijk, maar overtrof hem in kalmte van geest. Bedaard, schier ongevoelig, bij den grootsten voorspoed zoowel als bij de treffendste rampen, konden vreugde noch smart eenige verandering op zijn gelaat voortbrengen. Zijn somber, ernstig, trotsch voorkomen, hetwelk hij te vergeefs nu en dan poogde af te leggen, maakte hem bij de Franschen bespottelijk, bij de Engelschen verachtelijk, bij de Duitschers gehaat, bij de Nederlanders onverdragelijk, en de Keizer zelf had hem de noodlottige gevolgen daarvan voorspeld. » De Spanjaarden echter aanbaden hem," zegt een tijdgenoot, » en hielden zijne bevelen voor zoo heilig, dat men deze niet konde weêrstreven zonder God te beleedigen." Opregt en te goeder trouw mogen zijne denkbeelden over de godsdienst geweest zijn; zij waren geheel gevormd naar de kerkleer van *Rome*, buiten welke, naar zijne meening, geene zaligheid mogelijk was. Zijne onverzettelijke gehechtheid aan die leer, moge, van zijn standpunt beschouwd, verontschuldigd, zelfs verdedigd kunnen worden, dewijl 's Vorsten gezag en het Roomsch-Katholijk geloof naauw aan elkander verbonden waren; maar de blinde drift, met welke hij haar, in weerwil eener welbegrepene staatkunde, handhaafde, bewijst tevens, hoezeer de priesteropleiding zijner jeugd, zijnen geest beneveld, zijn verstand verwrongen, zijnen blik beperkt had. Geheel door eenen

1555—1568 monnikachtigen geloofsijver beheerscht, zette hij, anders geenszins oorlogszuchtig, veeleer lafhartig van aard, *Europa* in vuur en vlam; zichzelven overredende, dat hij daardoor het welzijn der wereld, ja zelfs het heil der zielen bevorderde. Rampzalige verstandsverbijstering, door welke een aanzienlijk deel der *Nederlanden* voor hem verloren ging, zijne Afrikaansche bezittingen in handen der ongeloovigen geraakten, *Zuid-Amerika* grootendeels ontvolkt, en de grondslag van *Spanje's* ondergang gelegd werd! Deze geloofsijver maakte hem, die oorspronkelijk goedhartig, regtvaardig, zelfs toegevend, minzaam en niet geheel van edelmoedigheid ontbloot was, wreed, geveinsd, onverbiddelijk, onmenschelijk. De zachtmoedige Vorst, welke zijne gemalin, MARIA TUDOR, tot gematigdheid in het vervolgen van andersdenkenden vermaande, en in een geheimen brief aan de Hertogin van *Parma* schreef: »God weet, dat ik niets liever vermijd dan het storten van menschenbloed, bovenal van mijne Nederlandsche onderdanen; en ik zou het voor eene der gelukkigste omstandigheden mijner regering achten, indien dit nimmer noodig mogt zijn," werd door dien ijver in een monster vervormd, hetwelk de buitensporigste vreugde over de verschrikkelijke bloedtooneelen van den afgrijsselijken St. Bartholomeusnacht betuigde, en aan zijnen verdelgenden geloofsdwang de dierbaarste en heiligste regten zijner onderdanen, de belangen van den staat, millioenen schats en duizenden menschenlevens ongevoelig ten offer bragt. »Ik wil liever al mijne rijken derven, ja het leven laten, dan de geringste verandering dulden in het Katholijke geloof, of in de tucht der Kerk" zeide hij; en liet zich zelfs eenmaal ontvallen »dat hij liever in het geheel niet, dan over ketters regeren wilde." Kunnen de misslagen, de wandaden en gruwelen van dezen Vorst, als uit geloofsijver gepleegd, vergoelijkt worden; welke andere misdrijven van godsdienstige dweeperij zal men veroordeelen? FILIPS was een zwak hoofd, een geloovig, maar bekrompen zoon der kerk, wien de natuur tot een stil, vredelievend, ingetogen, werkzaam burger bestemd, maar het lot op den eersten troon der wereld geworpen had, op welken hij noodzakelijk eene treurige vertooning moest maken. Aan het einde zijns levens zag hij dan ook zijn rijk aan menschen uitgeput, met schulden beladen; zijne vijanden en opgestane onderdanen magtig, krachtig en ten aanval toegerust. De Prins van *Oranje* getuigde van hem »dat hij noch de bekwaamheid bezat, noch waardig was te regeren (1)."

---

(1) *Apologie van* WILLEM I, bl. 70. Leiden 1581. Vergelijk over het karakter van FILIPS, HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I, bl. 4. V. METEREN, *Nederl. Hist.* B. XX, bl. 417. V. REYD, *Hist. d. Nederl. Oorl.* bl. 346—348. HUGO GROTIUS, *Annalium* Lib. I, p. 6. Lib. VII, p. 331, 332. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* 630—632. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. II, p. 81, 82. *Los digos y hechos del Rey* PHELIPE II, Brusselas, 1666, in welk werkje de deugden, die FILIPS

En juist thans werden meer dan ooit buitengewone begaafdheden gevorderd, om 1555—1568 het roer van staat wel te sturen. FILIPS besteeg eenen troon, welken KAREL V in neteligen ,toestand verlaten had. De magt en het aanzien zijner erfstaten hielden steeds den naijver en argwaan der naburige mogendheden in beweging. *Frankrijk* inzonderheid, op de vernedering van zijnen gehaten mededinger, het huis van *Oostenrijk*, bedacht, greep elke gelegenheid aan, welke daartoe leiden konde. Hadden de tegenspoeden des Keizers getoond, dat de Oostenrijksche reuzenmagt niet onverwinnelijk was, nog minder werd zij te duchten, sinds de Duitsche kroon op een ander hoofd dan van FIIIPS was overgegaan; *Oostenrijk* en *Spanje* waren hierdoor verschillende, soms van elkander gescheiden Mogendheden, en de eenheid en kracht van het Habsburgsche huis verbroken geworden. Maar niet alleen had FILIPS bijna zoo vele vijanden als naburen, ook de uitgebreidheid en verscheidenheid zijner staten, de tegenstrijdige belangen van zoo vele verschillende volken, en de natuurlijke afkeer, welken de meeste van elkander hadden, waren bronnen van onophoudelijke zorgen en botsingen. De Roomsch-Katholijke godsdienst, ten naauwste met de staatsinrigtingen verbonden, werd van alle kanten door geloofsbegrippen aangevallen, welke tot de omverwerping des bestaanden maatschappelijken verdrags schenen te strekken. De beleedigende trots en onverzadelijke hebzucht der Spanjaarden, wekten haat en wrok bij de onderhoorige volken, wier eigenliefde reeds door de vreemde overheersching alleen, geweldig moest gekwetst worden. Men ijsde, en voorzeker nergens meer dan in *de Nederlanden*, bij het denkbeeld aan de godsdienstige en staatkundige instellingen van *Spanje* (1). Het groot verschil tusschen de geaardheid der Nederlanders en die der Spanjaarden had reeds, naar men wil, tijdens het verblijf van FILIPS *den Schoone* in *Kastilië* wederzijds eene vijandschap verwekt, welke het

---

bezat, en die welke hij niet bezat, even als bij LETI, *Leven v.* FILIPS II. D. II, bl. 693—744. hemelhoog verheven worden. *Leven van* WILLEM I, D. I, bl. 136—184. WATSON, *Hist. v.* PHILIPS II, D. I, bl. 57—59, D. IV, bl. 284—288. STIJL, *Opkomst en Bloei d. Nederl.* bl. 470—473. V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubles des Pays-Bas*, T. II, p. 1—7. SCHILLER, *Sämmtl. Werke*, S. 799, 801. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigjarige Oorlog*, D. I, bl. 8—16. VAN KAMPEN, *Vaderl. Karakterk.* D. I, bl. 281—287. *Verk. Gesch. d. Nederl.* D. I, bl. 246—248. RANKE, *Fürsten und Völker v. Süd-Europa*, B. I, S. 113—130. GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, 2de Ed. p. 152*—157*. II, p. 91, 212, 443—448, 487, IV, p. 330—358. A, p. 30*. V. p. 4. VI, p. 283—286, 629, 657—665. VIII, p. 45, 55, 147, 157. Supplement, 46*, 98*, 125*. GACHARD, *Rapport à Mons. le Ministre de l'Interieur*, p. XLVII—LV, in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. Brux. 1848.

(1) Vgl. GROEN VAN PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p. 127, 128*, 151*, 152*, 158*. 2e Ed.

1555—1568 gedrag der Nederlanders, die zijnen zoon KAREL naar *Spanje* verzelden, versterkt had, en onder FILIPS II, welke geheel Spanjaard was, tot volle rijpheid gekomen, den tachtigjarigen krijg ontstak (1). Hoe dit zij, in *de Nederlanden* waren buitendien overvloedige brandstoffen, om den opstand te ontvlammen, welke in de gevolgen voor de Noordelijke gewesten zoo heilrijk geweest is. Reeds onder het bestuur van MAXIMILIAAN waren de zaden tot eene omwenteling uitgestrooid. Toen immers werden de regten des adels en der steden miskend, de Staten slechts bijeengeroepen, om hun gewone en buitengewone beden, die elkander schier onafgebroken opvolgden, af te persen, de krijgsbenden en ambtenaren, uit volslagen geldgebrek, onbetaald gelaten, en de ingezetenen met steeds zwaarder en zwaarder belastingen gedrukt, terwijl de handel door de oorlogen en den naijver der omliggende volken, verkwijnde. Het volksgevoel (nationaliteit) werd daarenboven grievend beleedigd. De Landsvorst MAXIMILIAAN hield zijn verblijf in *Duitschland*, en weigerde herwaarts te komen, ten ware men hem de reiskosten vergoedde. Alles werd in het Fransch behandeld, de volkstaal veracht, en menig vreemdeling met de eerste waardigheden in den staat en aan het Hof bekleed. Dit laatste vooral, een hevige inbreuk op 's volks voorregten, bragt de gemoederen in zulk eene onheilspellende gisting, dat de Heer van *Chevigny* hiervan de Landvoogdes uitdrukkelijk verwittigde, en eene geweldige muiterij voorzag, welke door de Grooten geleid werd, indien de Keizer niet in persoon verscheen (2). KAREL V, onder wien dezelfde misbruiken en grieven in verhoogden graad voortduurden, had daarenboven, door het vervolgen der Hervormingsgezinden, den wrevel en het misnoegen vergroot. De leer van volksvrijheid en oorspronkelijk volksgezag, naar welke het Protestantismus, even als het Katholicismus tot die van goddelijken oorsprong des gezags en volstrekte onderwerping daaraan, scheen heen te leiden, vond meer en meer ingang bij de Nederlanders, wier gezigtskring door de beoefening der oude letteren, wetenschappen, kunsten en van het Romeinsche regt, het dagelijksch verkeer en den omgang met vreemden uit alle oorden der wereld, en een uitgestrekten handel verbazend was uitgebreid (3). Men meent de oorzaak dezer gemeenebestgezinde rigting nog dieper, en wel in de aloude staatsregeling der Friesche volken tusschen *de Maas* en *de Wezer*, die veel van de Frankische verschilde, en in den Frieschen vrijheidszin te vinden, » welke, ook nadat het volk voor der Franken overmagt had moeten bukken, eenen niet geringen invloed bleef uitoefenen op de inrigting van het geheel, op de stemming der menigte, en op de gebeurtenissen

(1) V. KAMPEN, *Vaderl. Karakterk.* D. I, bl. 231—233, 239, 268.

(2) V. D. BERGH, *Gedenkst.* D. III, bl. 264—266.

(3 Vgl. V. KAMPEN, *Vaderl. Karakterk.* D. I, bl. 272—277. BILDERDIJK, D. VI, bl. 5, 6.

der volgende eeuwen." Wat vóór de geheele onderwerping der Friesche volksstammen 1555—1568
aan KAREL *den Groote*, zegt men, *regtens* bestond, bleef later, als blijk van de gunstige stemming des overwinnaars, voortduren, maar was tevens van die gunstige stemming afhankelijk. De wetten en regten, welke door de grafelijke handvesten bekrachtigd werden, waren dikwijls *ouder* dan het landsheerlijk regt; maar de steden verlangden die regten door handvesten bekrachtigd te zien, dewijl zij vreesden, dat op hare volksgewoonten inbreuk zou worden gemaakt. Beweert men, dat de Landsheer deze handvesten *uit vrije gunst*, *volgens zijn regt* verleende, dan was dit regt dat van den sterkste, en de gunst bestond hierin, dat *dit* regt niet tot het uiterste werd gehandhaafd. Deze onuitroeibare vrijheidszin kampte tegen de aanmatigingen van den Frankischen adelstand, welke tegenover de Friesche bevolking ontstaan was; en hieruit wordt die vijandschap tusschen de Edelen en steden afgeleid, » welke naderhand in andere omstandigheden voedsel vond, en, schoon door den tijd gewijzigd, eene worsteling veroorzaakte, die eigenlijk niets anders was dan de voortzetting van der Friezen eeuwen ouden strijd om volksvrijheid en onafhankelijkheid, tegen het Frankische beginsel van adelheerschappij (1)." KAREL V verhinderde het uitbarsten van het smeulend vuur der omwenteling. Als Nederlander van geboorte en aard, beminden hem de Nederlanders; en terwijl » zijne roofgierige benden bezig waren in hunne bezittingen te wroeten, zijne legers hunne koornvelden vertrapten, zijne stadhouders geld afpersten, en zijne beulen slagtten, wist hij zich door eene vriendelijke houding van hunne harten te verzekeren (2)." Buitengewone, schier bovenmenschelijke kracht werd in FILIPS, geheel zijn tegenbeeld en die geen hoog gevoelen van zich had ingeboezemd, gevorderd, om te breidelen, wat hij, de lieveling des volks en met zoo vele bekwaamheden toegerust, naauwelijks had kunnen beteugelen. FILIPS, de alleenheerscher in *Spanje*, moest wantrouwen verwekken in volken, wier staatsregeling wel eenhoofdig, maar bij wie het vorstelijk gezag door de regten der drie standen: geestelijkheid, adel en gemeente, beperkt was (3). Dit wantrouwen bleek ten duidelijkste uit den meer bepaalden eed, welken de Koning aan de verschillende gewesten moest afleggen, hetgeen hij gevoeld, en zeker zijne welwillendheid jegens de Nederlanders niet verhoogd zal hebben (4).

De eerste daad van FILIPS bij de aanvaarding van het bewind, was een besluit, dat

(1) *de Gids* voor 1842, D. I, bl. 140—142.

(2) SCHILLER'S, *Sämmtl. Werke*. S. 799.

(3) GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p. 159*—165*. 2de Ed.

(4) CORVIN-WIERSBITSKY, *de Tachtigjarige Oorlog*, D. I, bl. 16.

1555—1568 alle ambtenaars vooreerst in hunne posten zouden blijven, doch aan hem of aan de bijzondere Stadhouders hunne lastbrieven moesten ter hand stellen, om door hem vernieuwd
27 v. Wijnmaand. 1555 te worden, hetgeen hij sommigen aanstonds veel opzien en achterdocht baarde (1). In plaats der Koningin-Weduwe van *Hongarije*, benoemde hij kort daarna tot Landvoogd der *Nederlanden* EMANUEL FILIBERT, Hertog van *Savoije*, bijgenaamd *IJzerhoofd*, zijn neef van moederszijde, Ridder van het Guldenvlies, in vijftienhonderd drie en vijftig opperbevelhebber van het Keizerlijk leger, en wiens vader, als bondgenoot van KAREL V, door de Franschen grootendeels van zijn land was beroofd geworden. Om hem in het bestuur van zaken te ondersteunen, werden verscheiden aanzienlijke mannen tot leden van den Raad van State aangesteld. Men vermoedt, dat de Bisschop van *Atrecht*, ANTHONIE PERRENOT *van Granvelle*, de Hertog van *Aarschot*, de Graven van *Egmond*, van *Bossu*, van *Megen*, en de Heer VAN BARLAYMONT er onder geweest zijn, bij welke naderhand de beroemde en geleerde VIGLIUS gevoegd werd (2). Zeker is, dat FILIPS den Prins van *Oranje* met die waardigheid bekleedde, »zoowel
17 v. Slagtmaand. 1556 uit hoofde van zijn verstand, zijne voorzigtigheid en ondervinding, als der goede, getrouwe en aangename diensten, welke hij den Keizer bewezen had, en hemzelven nog dagelijks bewees (3).” De Heer VAN BEVEREN bleef Stadhouder van *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht*, en waarschijnlijk werden ook de overige Stadhouders in hunne betrekkingen bevestigd (4). Om de Nederlandsche Grooten nog nader aan zich te verbinden, benoemde FILIPS op de eerste plegtige viering van het jaarfeest zijner verheffing tot Grootmeester der Orde van het Gulden Vlies, Prins WILLEM *van Oranje*, FILIPS *van Montmorency*, Graaf van *Hoorne*, FILIPS *van Croy*, Hertog van *Aarschot*, KAREL, Baron van *Barlaymont*, KAREL van *Brimeu*, Graaf van *Megen*, JAN *van Glimes*, Markgraaf van *Bergen*, FILIPS *van Stavele*, Baron van *Chaumont* en *Glaion*, JAN *van Montmorency*, Heer van *Courrieres*, JAN, Graaf van *Oost-Friesland*, tot Vliesridders (5). De leden dezer Orde hadden op de belangrijke zaken van staat, ten minste eenen zijdelingschen invloed; de handhaving der godsdienst was hun in het bijzonder aanbevolen. Nevens hen waren er nog drie ligchamen in *de Nederlanden*, welke aan

---

(1) *Charterb. v. Vriesl.* D. III, bl. 384. TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. III, bl. 112.

(2) WAGENAAR, D. VI, bl. 7.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, 2e Edit. p. 23, 24. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. I, p. XXVIII, XXIX. p. 217, 227.

(4) WAGENAAR, D. VI, bl. 6.

(5) LE PETIT, *Cronique de Hollande*, T. II, p. 6. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I, B. I, bl. 18. Vergelijk echter WAGENAAR, D. VI, bl. 6.

het bestuur van zaken deel namen: de Raad der Geldmiddelen voor het beheer 1555—1568
van 's Vorsten eigendommen (domeinen) en inkomsten, de Geheime Raad vóor de regtszaken, en de Raad van State voor het staatsbestuur, die echter, even als de overige, slechts berigt uitbragt en overigens den Vorst gehoorzaamde (1). De waardigheid van Landvoogd was van weinig beteekenis, zoo lang FILIPS in *de Nederlanden* vertoefde, dewijl hij zelf de teugels van het bewind voerde, en de Bisschop van *Atrecht*, BARLAYMONT en VIGLIUS het meest op hem vermogten (2). Het pleit voor zijn karakter, dat de uitstekende mannen, welke des Keizers gunst genoten hadden, ook in zijn vertrouwen deelden, en dat hij trachtte, hen aan zijne dienst te verbinden. Hiertoe had hij, onder anderen, VIGLIUS bewogen, die willens geweest was, zijne betrekking van Voorzitter des Geheimen Raads neder te leggen. Hij begiftigde hem met de waardigheid van medehelper (*Coädjutor*) van den Abt van ST. BAVO te *Gent*, naar welke de Markgraaf van *Veere*, de Graaf van *Bossu*, de Heer van *Brederode* en andere Grooten voor hunne zonen of nabestaanden gedongen hadden (3).

Zoowel uit overtuiging en staatsbelang, als overeenkomstig de belofte aan den Keizer, trok de handhaving der Roomsch-Katholijke godsdienst, in de eerste plaats de aandacht des Konings tot zich. Door zijne opvoeding geheel vooringenomen tegen al wat van de H. Moederkerk afweek, werd hij hierin versterkt door de hevige beroerten en burgeroorlogen, welke de nieuwe leerstellingen in *Duitschland*, *Frankrijk* en *Engeland* verwekt hadden; en te wel begreep hij, dat de verandering van godsdienst in eenen staat nooit geschiedt, zonder dien staat zelven te schokken, om niet alles aan te wenden, dit in *de Nederlanden* te voorkomen, rondom welke alles ontvlamd en in beweging was, en waar zelfs de Hervorming menigen aanhanger vond (4). Hij behoefde derhalve voorzeker de aansporing van GRANVELLE niet, gelijk men vermoedt, om reeds den volgenden dag, nadat hij het bewind over *de Nederlanden* had aanvaard, den ambtenaren uitdrukkelijk te gelasten, des Keizers bevelen tegen de ketters stiptelijk op te volgen (5); evenmin als om eene maand later 's Keizers berigtschrift aan de geloofsonderzoekers, en het bloedbevel van vijftienhonderd vijftig tegen de Hervormingsgezinden te vernieuwen en te bekrachtigen (6). Door den ernstigen tegenstand echter, welke de afkon-

---

(1) GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p. 165*. 2e Edit.

(2) BURGUNDUS, *Hist. Belgica*. Lib. I, p. 7, 23. Ingolstad, 1633.

(3) *Vita* VIGLII, p. 31, 32. Vgl. VAN WIJN op WAGENAAR, St. VI, bl. 12, 13.

(4) V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubles*. T. II, p. 6.

(5) *Charterboek v. Vriesl.* D. III, bl. 384—386.

(6) V. D. HAER, *Init. Tumult* Lib. I, c. 13, p. 161—175.

1555—1568 diging van dit besluit in *Antwerpen* en elders ondervond, werd het eerlang, op 's Konings last, in geheel *Braband* ingetrokken of buiten werking gesteld (1). Vreemd zou deze toegeeflijkheid schijnen, indien niet *Braband* het aanzienlijkste gewest der *Nederlanden* geweest ware en grooten invloed op de overige uitgeoefend had, aan welke het, in de meeste gevallen, ten rigtsnoer strekte. Zoo beroemd waren de voorregten van *Braband*, dat zelfs moeders uit de aangrenzende landschappen tegen den tijd harer verlossing derwaarts trokken, om dáár haren kinderen door de geboorte de regten der Brabandsche burgers te verschaffen. Bovenal moest FILIPS thans trachten, dit rijke gewest aan zijne belangen te verbinden. Hij voorzag, dat het vijfjarig bestand met *Frankrijk* spoedig zou verbroken worden en wenschte deswege, het leger in *de Nederlanden* voltallig te houden, waartoe geld vereischt werd, hetwelk ten eenenmale ontbrak. Uit wanbetaling liep het krijgsvolk het platte land af, en men vreesde zelfs voor muiterij onder hen (2). De geheele magt bestond uit drie afdeelingen voetvolk en verscheidene benden ruiterij, aan welke men twee millioen, zeven duizend gulden achterstallig loon schuldig was. Bovendien moesten ook de drie duizend Nederlandsche ruiters, of zoogenaamde *Benden van Ordonnantiën*, door KAREL V aangesteld en sedert in dienst gehouden, betaald, de onlangs aangelegde vestingwerken voltooid, en de bezettingen in de grensplaatsen versterkt worden; tot bestrijding van dit een en ander werden achttien tonnen gouds gevorderd (3). Het onderhoud der benden van Ordonnantiën alleen kostte den Staten jaarlijks meer dan driemaal honderd duizend gulden (4). De geheele schuldenlast der *Nederlanden* bedroeg, naar eene opgave, den Staten, onder aanbeveling van geheimhouding voor de Franschen, in Wijnmaand des verleden jaars op last van FILIPS overgelegd, drie millioen, drie maal honderd duizend gulden (5). De Koning, die nu meende alles genoegzaam voorbereid te hebben, beschreef de Algemeene Staten te *Brussel*, werwaarts hij den Hertog van *Savoije*, den Prins van *Oranje*, de Graven van *Brederode*, van *Bossu*, van *Egmond*, van *Aremberg*, van *Megen*, den Heer VAN BARLAYMONT en andere Grooten had ontboden, »om hem met hunnen raad, ten nutte van het Land te ondersteunen (6)." Bij monde van

10 v. Louwmaand. 1556

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I, bl. 14, 15. BRANDT, *Hist. d. Ref.* D. I, bl. 192, 193.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. I, p. 181—291.

(3) WAGENAAR, D. VI, bl. 9, 10.

(4) V. WIJN op WAGENAAR, St. VI, bl. 13.

(5) WAGENAAR, D. VI. bl. 10.

(6) ADR. V. D. GOES, *Regist. d. Dagv.* D. IV, bl. 245. *Correspond. de* GUILL. *le Taciturne*, T. I, p. 316.

FILIBERT DE BRUXELLES eischte hij tot bede, den honderdsten penning van alle onroerende goederen, en den vijftigsten van alle koopmanschappen. Dergelijke belastingen, door welke men tot de ontdekking van ieders vermogen geraakte, waren bij de handeldrijvende Nederlanders zeer gehaat. Daarenboven was het niet mogelijk den Koopman, door zijne ondernemingen aan vele wisselvalligheden blootgesteld, juist te schatten, en dikwerf liep hij gevaar van te hoog te worden aangeslagen. Liet men de opgave aan de opregtheid der belanghebbenden over, dan had men voor vele valsche eeden te vreezen (1). De gewesten weigerden, en FILIPS trad terug. Hij verzocht de toestemming der Staten van *Braband*, om vijf maal honderd duizend gulden, in mindering der gevorderde bede, op te nemen, en bovendien eenige domeinen in hun gewest, ten bedrage van zes maal honderd duizend gulden, te verpanden (2). Dit vond veel tegenkanting in *'s Hertogenbosch*, werwaarts de Prins van *Oranje* door FILIPS gezonden werd, om de regering voor zich te winnen (3). Na lange beraadslagingen verklaarden de Staten, » dat zij tot de opneming van gelden, in mindering der bede, niet konden toestemmen, vóór dat de Koning hunne klagten over de regtspleging en andere zaken uit den weg geruimd had; het verpanden van eenige zijner domeinen werd hem echter toegestaan." Niet dan na geruimen tijd, bewilligden zij in eene opbrengst, wier bedrag ons onbekend gebleven is (4). In stede der bede, bragt *Vlaanderen* achtmaal honderd duizend gulden op. Van *Holland* werd de helft dier som gevorderd, doch naderhand tot drie maal honderd drie en dertig duizend gulden ingekrompen, uit aanmerking, naar het schijnt, dat de Koning onlangs den Prins van *Oranje* en de Graven van *Egmond* en *Hoorne* van de opbrengsten voor hunne goederen in *Holland* gelegen, ontheven en daardoor de inkomsten van dat gewest aanmerkelijk benadeeld had. De Stadhouder VAN BEVEREN en de Heer van *Brederode* hadden veel toegebragt, om de Staten, welke eene menigte van bezwaren in het midden bragten, tot bewilliging over te halen (5). Om dezen tijd had FILIPS bij de Friezen op de voldoening van den tweeden termijn eener opbrengt van zestig duizend gulden aangedrongen, doch ten antwoord ontvangen, dat men deze aan den Keizer

1555—1568

12 v. Lentemaand 1556

---

(1) ADR. V. D. GOES, *Regist. d. Dagv.* D. IV, bl. 246, 251, 290. WAGENAAR, D. VI, bl. 10, 11.

(2) V. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. II, bl. 4.

(3) *Correspond. de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. I, p. 326—336. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p. 24—26. 2e Edit.

(4) V. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. II, bl. 4.

(5) ADR. V. D. GOES, *Regist. d. Dagv.* D. IV, bl. 299, 304—307, 311, 314—322, 328—334, 341—351, 361—389, 393—403, 411—432, 437—448. WAGENAAR, D. VI, bl. 11—13.

1555—1568 had toegestaan op voorwaarde, dat hij de grieven zou opheffen over welke men klaagde; en, dewijl dit niet geschied was, de Koning verpligt was, de inbreuken op der Friezen voorregten te verhelpen, vóór zij in de betaling stemden (1). De Gelderschen bewilligden den Koning tweemaal honderd duizend, en den Stadhouder FILIPS *van Montmorency* tien duizend Karelsguldens, na de verzekering, dat men het verdrag van *Venlo* onderhouden, hunne voorregten handhaven, en de ingeslopen veelvuldige misbruiken uit den weg ruimen zoude (2).

Ondertusschen had de Koning van *Frankrijk*, overeenkomstig een verbond met Paus PAULUS IV in vijftien honderd vijf en vijftig gesloten, krijgsbenden naar *Italië* gezonden, om de plannen van den Opperkerkvoogd tegen de Spanjaarden aldaar te ondersteunen (3). Het bestand van *Vaucelles*, dat nog vier jaren moest loopen, werd
1557 hierdoor verbroken. De Franschen openden, vóór dat de oorlog verklaard was, op aandrang en onder bevel van den Admiraal DE COLIGNY den veldtogt in *de Nederlanden* met een aanslag op *Douai*, welke mislukte. Zij trokken toen naar *Lens* in *Artois* en legden het in de asch (4). FILIPS liet terstond op deze vredebreuk den Franschen gezant aan zijn Hof in hechtenis nemen, verbood alle handelsbetrekkingen met *Frankrijk*, en legde beslag op de Fransche bezittingen in *de Nederlanden* (5). Hij gelastte, eene aanzienlijke krijgsmagt op de grenzen van *Picardië* bijeen te trekken, en trachtte de dapperste bevelhebbers van *Duitschland* aan zijne dienst te verbinden. De Prins van *Oranje* ontving deswege bevel, met den Kolonel GEORGE VON HOLL in onderhandeling te treden, hetgeen echter niet aan het doel beantwoordde (6). Inmiddels stak FILIPS zelf over naar *Engeland*, en verkreeg van zijne gemalin eene versterking van achtduizend man onder den Graaf van *Pembroke*, nadat zij aan *Frankrijk* den oorlog verklaard had. GRANVELLE zond hem het plan van den veldtogt, door 's Konings Raad goedgekeurd, en welks juistheid de uitslag heeft bewezen (7). Het leger bestond nu uit twaalf duizend ruiters en veertig of vijftig

---

(1) SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XX, bl. 700, 701.

(2) SLICHTENHORST, *Geld. Gesch.* B. XIII, bl. 491.

(3) GARNIER, *Hist. de France*, T. XXVII, p. 300—343. WATSON, *Hist. v.* PHILIPS II, D. I, bl. 38—65. ROBERTSON, *Hist. of* CHARLES V. p. 687, 688.

(4) VAN METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. I, bl. 19. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I, bl. 6, 7. GARNIER, *Hist. de France*, T. XXVII, p. 343—346.

(5) GARNIER, *Hist. de France*, T. XXVII, p. 346. *Charterb. v. Vriesl.* D. III, bl. 398.

(6) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*. T. I, p. 339—346, 349, 350, 351—359.

(7) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. V. p. 115—119.

duizend voetknechten. Onder de Nederlandsche Grooten, die er zich in bevonden, waren de Prins van *Oranje*, de Hertog van *Aarschot*, de Graven van *Egmond*, van *Hoorne*, van *Megen*, van *Mansfeld*, van *Aremberg*, de Heer VAN BARLAYMONT en LODEWIJK *van Brederode*. FILIPS, die niet eerzuchtig was naar krijgsroem, liet het opperbevel over aan den Hertog van *Savoije*, en de uitkomst regtvaardigde zijne keus. De Connétable DE MONTMORENCY voerde het Fransche leger aan, bestaande slechts uit zes duizend ruiters en achttien duizend man voetvolk. Om hem te misleiden, maakte de Hertog eene beweging naar *Champagne* en berende *Guize*, maar trok terstond af, zoodra de vijand hier heen gelokt was, en sloeg het beleg voor *St. Quentin*, dat geene sterke bezetting in had en welks verovering hem den weg tot in het hart van *Frankrijk* baande. DE COLIGNY geraakte er echter met eenige manschappen binnen. Twee duizend voetknechten, door DE MONTMORENCY tot ontzet afgezonden, werden geslagen. Nu trachtte de Connétable zelf met zijne geheele krijgsmagt de plaats te ontzetten; hij wierp er eenige versterking in, maar werd bij zijnen terugtogt, op raad en sterken aandrang des Graven van *Egmond*, aangetast. EGMOND, aan het hoofd der ruiterij, begon den aanval en werd door het voetvolk, onder den Hertog van *Savoije* zelven, dapper ondersteund. De overwinning bleef bij zoo veel overmagt, niet lang twijfelachtig. De Franschen leden eene volkomen nederlaag. De Connétable zelf, wanhopig strijdende en gevaarlijk gewond, werd met den Maarschalk DE ST. ANDRÉ en den Rijngraaf krijgsgevangen gemaakt (1). De Franschen hadden acht en veertig vaandels voetvolk, vijfduizend ruiters, eenige Prinsen van den bloede, en een groot aantal hoofdbevelhebbers, zoo aan gesneuvelden als gevangenen verloren, en zestien stukken geschut, behalve eene menigte wagens met krijgsvoorraad, achtergelaten. Vijfduizend Duitsche en vijftienhonderd Fransche gevangenen werden vrijgelaten onder eede, van binnen een bepaalden tijd niet tegen den Koning van *Spanje* te dienen (2). Den aanzienlijksten krijgsgevangenen wees men in onderscheidene Nederlandsche steden, onder behoorlijk toezigt, eene verblijfplaats aan (3). De Maarschalk de ST. ANDRÉ en de Rijngraaf werden op het slot te *Breda*

[Margin: 1555—1568]

[Margin: 10 v. Oogstmaand. 1557]

---

(1) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac.* Lib. XV, c. II, p. 350. THUANUS, Lib. XIX, p. 647—650. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II, p. 6—9. VAN METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. I, bl. 19 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I, bl. 7, 8. GARNIER, *Hist. de France*, T. XXVII, p. 354—370. ROBERTSON, *Hist. of* CHARLES V, B. XII, p. 689, 690. WATSON, *Hist. v.* PHILIPS II, D. I. bl. 65—74. GACHARD, *Rapport*, p. 193, en de schrijvers aangehaald door SCHOTEL, FLORIS I *en* II *van Pallant*, Aant., bl. 10.

(2) *Charterb. v. Friesl.* D. III, bl. 416. Vgl. VAN WIJN op WAGENAAR, St. VI, bl. 13—15.

(3) LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II, p. 9.

1555—1568 gekerkerd (1). De Hertog van *Brunswijk*, in wiens handen zij gevallen waren, had hen reeds naar *Duitschland* gevoerd, doch tegen honderd en twaalf duizend gulden aan FILIPS afgestaan, welke hem, voor het derde gedeelte dier som, het slot en de heerlijkheid *Woerden* verpandde, ofschoon MARGARETHA *van Henegouwen* en FILIPS *de Goede* beloofd en bepaald hadden, dat men deze heerlijkheid nimmer zou mogen verpanden of vervreemden (2). De overwinnaars hadden slechts tachtig, naar anderen twee honderd geneuvelden, onder welke de broeders des Hertogs van *Brunswijk*, de Heer van *Brederode*, twee Graven van *Spiegelberg* en de Graaf van *Waldek* (3).

De tijding dezer belangrijke zege werd den Koning te *Kamerijk* overgebragt, waar hij de uitkomst van den slag afwachtte en, naar eenigen, in zijne kapel tusschen twee geestelijken lag te bidden, terwijl zijne dapperen voor hem streden. Verrukt van vreugde, begaf hij zich terstond met een schitterend gevolg naar de legerplaats, ontving den Hertog van *Savoije* en den Graaf van *Egmond* op de minzaamste wijze, en omarmde den eerste hartelijk, welke knielde, om zijne hand te kussen. »Het voegt mij veeleer" zeide hij, »uwe handen te kussen, welke mij zulke eene schitterende en bijna bloedelooze overwinning verschaft hebben." Tot gedachtenis van dezen veldslag, welke op den dag van ST. LAURENTIUS was geleverd, stichtte FILIPS, ingevolge eene gelofte, ter eere van dien Heilige het kostbare *Escuriaal* en wel in den vorm van eenen rooster, waarop deze martelaar gebraden was (4).

Ondanks den raad des Hertogs van *Savoije* en andere bevelhebbers, om nu onmiddellijk naar het ontstelde *Parijs* op te rukken, begreep FILIPS, dat hij zich eerst van *St. Quentin* moest meester maken. Hij hield het voor te gevaarlijk, deze vesting in handen van den vijand achter zich te laten en in een magtig rijk te dringen, zonder zich, bij mislukking, van eenen veiligen terugtogt verzekerd te hebben. De bevelhebbers stemden te gereeder in dit gevoelen, dewijl zij vertrouwden, dat *St. Quentin* slechts weinig tijd weerstand zou bieden. Maar de dappere DE COLIGNY had besloten zich met de bezetting, achthonderd man sterk, tot het uiterste te verdedigen, om zijnen Koning tijd te verschaffen, eene nieuwe krijgsmagt bijeen te brengen; en *Frankrijk* voor grooter onheil te bewaren. Zestien dagen had hij het overmagtige

(1) *Correspond. de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. I, p. 382—384.

(2) WAGENAAR, D. VI, bl. 15, 16.

(3) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austr.* Lib. XV, p. 351. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II, p. 9. VAN METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. I, bl. 19. verso. WATSON, *Hist. v.* PHILIPS II, D. I, bl. 74.

(4) ROBERTSON, *Hist. of* CHARLES V, B. XII, p. 691, 692. WATSON, *Hist. v.* PHILIPS II, D. I, bl. 74.

vijandelijke leger opgehouden, toen de stad, nadat er elf bressen waren geopend, aan 1555—1568
vier kanten te gelijk aangetast en stormenderhand ingenomen werd. DE COLIGNY zelf 27 v.
was, onversaagd strijdende, krijgsgevangen gemaakt. Bij het bestormen had FILIPS Oogst-maand
voor den eersten en laatsten keer in zijn leven, zich in volle wapenrusting vertoond. 1557
Hij gaf de stad ter plundering over, maar beval stiptelijk, de kerken te sparen en vrouwen en kinderen ongemoeid te laten. De verovering van *St. Quentin* en het vermeesteren der steedjes *Catelet*, *Ham* en *Noyon* waren de eenige vruchten van eene der meest beslissende en schitterende overwinningen in die eeuw behaald. De Franschen hadden, naar de bedoeling van DE COLIGNY, zich intusschen hersteld en de geheele Noordelijke grens van *Frankrijk* in staat van tegenweer gebragt, hetgeen den vijand het verder doordringen belette; terwijl de bloedige twisten tusschen de Engelsche en Spaansche benden, ziekten onder de hoofdbevelhebbers zelfs, en ongetwijfeld ook geldgebrek FILIPS noopten, een groot gedeelte zijns legers af te danken en de Engelschen huiswaarts te zenden (1).

Middelerwijl heerschte in *de Nederlanden*, bovenal in *Braband* en *Holland*, een verschrikkelijke hongersnood. De felle vorst van vijftienhonderd zes en vijftig had de wintervruchten bevrozen en bedorven; en de Hollanders, ofschoon van hooger hand op den dreigenden krijg met *Frankrijk* opmerkzaam gemaakt en vermaand, middelen te beramen ter beveiliging van handel en scheepvaart, hadden met beraadslagingen, wie de kosten tot uitrusting der oorlogsvaartuigen zou dragen, den tijd verspild, en de krijg was losgebroken vóór de korenschepen waren binnengeloopen. Een last rogge gold honderd zestien goudgulden; en de Enkhuizers weigerden zelfs aan de burgers van *Hoorn* drie last tarwe, welke eenige regeringsleden van hen verzochten. In *Brussel*, waar de levensmiddelen tot een bovenmatig hoogen prijs gestegen waren, trachtte Koning FILIPS den nood der schamele menigte zoo veel mogelijk te verzachten, en hij voorzag dagelijks in de dringendste behoeften van meer dan driehonderd noodlijdenden. Maar hierdoor werd eene menigte armen derwaarts gelokt en hun aantal op eene onrustbarende wijze vermeerderd. De pestziekte, welke het gebrek gewoonlijk verzelt, sleepte duizenden ten grave. Eindelijk zonden de Staten van *Holland*, in overeenstemming met *Amsterdam* en de Noord-Hollandsche zeesteden, zes oorlogsvaartuigen met vijf-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p. 27—30. 2e Ed. THUANUS, *Hist.* Lib. XIX, p. 660. PONTUS HEUTERUS, Lib. XV, p. 351. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II, p. 9, 10, 11. v. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. I, bl. 19, 20. GARNIER, *Hist. de France.* T. XXVII, p. 393—398, 414—420. ROBERTSON, *Hist. of* CHARLES V, B. XII, p. 691, 692.

1555—1568 honderd koppen bemand in zee; hierdoor geraakte de korenvloot gelukkig binnen, en de hongersnood eindigde (1).

De herhaalde oorlogen met *Frankrijk* hadden de schatkist uitgeput; en tot voortzetting van den krijg was veel noodig. KAREL *van Lalaing*, welke het opperstadhouderschap in de afwezigheid des Hertogs van *Savoye* bekleedde, had uit dien hoofde de Afgevaardigden der *Nederlanden* om dezen tijd te *Brussel* beschreven. Op bevel des Konings, werd den Staten van *Holland* voorgehouden, acht gelastigden derwaarts te zenden, welke de Fransche (Waalsche) taal magtig waren, die sedert lang aan het Hof te *Brussel* gebezigd was, en thans ook meer en meer in de Algemeene Statenvergaderingen in gebruik kwam. Uit liefde voor de moedertaal echter namen zij het hooghartig besluit, »dat de Gedeputeerden, ten Hove komende, niet en sullen treden in Communicatie met de Gedeputeerden van de andere Staten nog oock yet pogen in Walsch te besoigneren, dan midts eerst hebbende Acte van *geen praejudicie*." Kort daarna besloten zij den Koning schriftelijk te verzoeken »hun eene zoodanige acte te verleenen, gemerkt de Staten Privilegie hebben, niet te besoigneren, ofte eenige antwoord te doen dan in Duytsche tale;" en weinig dagen later, stelden zij, onder verbetering van VIGLIUS, het ontwerp van zulk eene acte op (2). Het schijnt, dat FILIPS niet verder op deze zaak heeft aangedrongen. Zeker is, dat hij later, de kennis der Nederlandsche taal in zijne onechte zuster, MARGARETHA *van Parma*, als eene reden van hare benoeming tot Landvoogdes voordroeg, dewijl zij daardoor den Nederlanderen te aangenamer zou zijn (3). Ondertusschen had LALAING den Algemeenen Staten eene opgave der staatsschulden overgelegd, uit welke bleek, dat de jaarlijksche renten der opgenomen gelden, tegen acht ten honderd berekend, omtrent vier tonnen gouds beliepen. Het land was daarenboven meer dan twee millioenen gulden schuldig, en de overige uitgaven, zonder de renten, gingen de jaarlijksche inkomsten omtrent drie tonnen schats te boven. Om in dezen ongunstigen staat der geldmiddelen te voorzien, opperde men wederom een honderdsten penning op de onroerende goederen, en een vijfden en tienden penning op sommige koopwaren. Maar de Staten merkten aan, dat de bewuste schulden den Koning, niet *de Nederlanden* betroffen, dewijl zij uit oorlogen voortvloeiden, die evenzeer ten behoeve van het Duitsche Rijk, *Milaan*, *Napels* en *Spanje* gevoerd waren, en deze gewesten derhalve zoo wel als *de Nederlan-*

---

(1) LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II, p. 6. GOUTHOEVEN, *Chron. v. Holl.* D. II, bl. 5, 6. WAGENAAR, D. VI, bl. 19, 20.

(2) ADR. V. D. GOES, *Register d. Dagv.* D. V, bl. 189, 256, 262.

(3) VAN WIJN op WAGENAAR, St. V, bl. 17, 18.

den er hun aandeel in moesten dragen. FILIPS zag van deze opbrengst weder af, en vroeg nu eene jaarlijksche bede van acht tonnen gouds voor negen achtereenvolgende jaren. Met meer of minder goedwilligheid, werd dit eindelijk ingewilligd, onder voorwaarde nogtans, dat de Staten deze gelden beheeren en het krijgsvolk betalen zouden. Zulk een openlijk blijk van wantrouwen, en het gedurig weigeren of bestrijden van 's Konings voorstellen, waren zeker niet berekend, FILIPS gunstig voor de Nederlanders te stemmen, wier genegenheid, men kan het niet ontkennen, hij door toegeeflijkheid aan de wenschen des volks en door gunstbewijzen aan de Grooten trachtte te verwerven. Enkele gewesten bewilligden den Koning nog eene buitengewone bede; de Hollanders onder anderen stonden hem driemaal honderd duizend gulden toe, van welke hij het aandeel liet korten, hetwelk ORANJE, EGMOND, en HOORNE daarin behoorden te dragen (1). Eene zending van den Prins van *Oranje* naar *Antwerpen*, om met de kooplieden aldaar over eene leening van honderd duizend kroonen, onder waarborg der Nederlandsche Heeren, te handelen, mislukte, dewijl eene vroegere leening, onder denzelfden waarborg gesloten, nog niet was afgelost (2). 1555—1568 1558

Calais, welk twee eeuwen in de magt der Engelschen geweest was en hun te allen tijde een gemakkelijken en veiligen weg verschafte, om tot in het hart van *Frankrijk* te dringen, was onderstusschen door de Franschen veroverd. FILIPS had het Engelsche bewind vruchteloos vermaand, die stad te versterken; en zijn aanbod, er eenig krijgsvolk in te legeren, was uit wantrouwen van de hand gewezen (3). Het verlies van *Calais* voor *Engeland*, was eene winst voor de Nederlanders. De stapel der Engelsche wol werd nu van daar naar *Brugge* verlegd, toen het middelpunt van den handel tusschen *Italië* en het Noorden van *Europa*, dewijl men de reis uit de *Middellandsche* naar de *Oostzee* niet binnen een jaar volbragt, en alzoo tusschen beide eene overwinteringplaats noodig had (4). De Franschen besteedden het voorjaar met het versterken hunner krijgsmagt, en rukten tegen den Zomer in *de Nederlanden*. De Hertog van *Guise* nam de sterke vesting *Diedenhoven* (*Thionville*) in, nadat de Graaf van *Hoorne* te vergeefs beproefd had, haar te ontzetten. De Maarschalk DE THERMES maakte zich meester van *Duinkerken*, *St. Wijnoksbergen*, en drong, alles op zijnen weg verwoestende, tot *Nieuw-* 8 v. Louwmaand. 22 v. Zomermaand.

(1) WAGENAAR, D. VI, bl. 20—26.

(2) *Correspond. de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. I, p. 385—393, 395, 396.

(3) HUME, *Hist. of Engl.* Ch. XXXVII, p. 387. ROBERTSON, *Hist. of* CHARLES V, B. XII, p. 694. GARNIER, *Hist. de France*, T. XXVII, p. 424—427, 436—445.

(4) BILDERDIJK, D. VI. *Opheldering. en Bijvoegs.* bl. 222, 223.

1555–1568 *poort* door. Filips zond in allerijl den Hertog van *Savoye* naar *Namen*, den Hertog van *Guise* te gemoet. De Graaf van *Egmond* moest aan het hoofd van twaalf duizend man voetvolk en twee duizend ruiters, den Maarschalk de thermes het verder voortdringen in *Vlaanderen* beletten. De thermes trachtte met den aanzienlijken buit langs de kust der *Noordzee* op *Calais* terug te trekken, maar egmond volgde hem op den voet. Toen hij echter *de Aa* was overgetrokken en stand moest houden, plaatste hij zijn leger nabij *Grevelingen* in eene zeer voordeelige stelling; de regtervleugel ten Noorden werd beschut door de zee, de linker ten Zuiden door eene
13 v. Hooim. 1558 verschansing, uit den wapentros opgeworpen, en *de Aa* dekte hem den rug. Egmond was derhalve genoodzaakt van voren aan te vallen. »Ons is de overwinning," roept hij uit, »mij volge maar degene, wien de eer en het vaderland ter harte gaat." Een goed gerigt en wel onderhouden geschutvuur van den vijand, maakte eene groote slagting onder zijne ligte ruiterij, welke het gevecht opende. Den Graaf van *Egmond*, die haar aanvoerde en buitengewonen moed aan den dag legde, werd een paard onder het lijf doodgeschoten. Wederzijds streed men met gelijke dapperheid, en spoedig vocht woedend bende tegen bende, man tegen man. Welligt zou de overwinning zich eerder voor egmond verklaard hebben, indien zijne Duitsche knechten, zich, even als de Nederlandsche, behoorlijk van hun pligt gekweten hadden; nu bleef het krijgsgeluk een tijd lang wankelend, en het gevecht werd steeds hardnekkiger, bloediger. Eene dier toevallige omstandigheden, welke geene menschelijke wijsheid kan voorzien en die, over het geheel, meer dan zij groote zaken beslissen, verhaastte den uitslag van den strijd. Een smaldeel Engelsche schepen, welk op de kust kruiste, door het gebulder van het geschut en den kruiddamp gissende, wat er gebeurde, verscheen op de hoogte van *Grevelingen*. Eenige der ligtste vaartuigen liepen *de Aa* in en openden het vuur op de Franschen, doch rigtten, door den verren afstand, weinig uit. Zulk een onverwacht voorval te midden van den strijd, moest bij de vijanden ontsteltenis en verwarring verwekken, van welke de Graaf van *Egmond* zich uitmuntend tot zijn voordeel bediende. Met al zijne magt aanstormende, werd de Fransche ruiterij overhoop geworpen, welke in hare vlugt het voetvolk medesleepte. De zege was niet meer twijfelachtig. Bijna twee duizend Franschen bleven op het slagveld, en velen vonden hun graf in *de Aa*, of werden vlugtende door de verbitterde boeren vermoord. Slechts een klein getal ontkwam. De zwaargewonde Maarschalk de thermes, verscheidene Edelen en bevelhebbers van rang, en drieduizend strijders met den geheelen legertros vielen in handen der overwinnaars, wier verlies vierhonderd man niet te boven ging. Twee honderd krijgsgevangenen werden in zegepraal naar *Engeland* gevoerd. Egmond, aan wien filips ten tweedemale eene schitterende en belangrijke zege verschuldigd was, werd door den Hertog van *Alba*, welke uit *Italië* was gekomen, berispend toegevoegd:

FILIPS VAN MONTMORENCY,
GRAAF VAN HOORNE.

J. W. Kaiser sculps.

» Gij hebt buiten noodzake en op eigen gezag slag geleverd, en daardoor 's Konings landen en onderdanen onvoorzigtig in de waagschaal gesteld." » Indien de Spanjaarden," antwoordde EGMOND » hier even veel als de landzaten te verliezen hadden, zouden zij de zaak met een ander oog bezien." Dit voorval is welligt niet zonder invloed geweest op het lot, hetwelk EGMOND tien jaren later heeft getroffen (1). 1555—1568

Eene landing op de kust van *Frankrijk* door eene Engelsche vloot van honderd twintig zeilen, bij welke FILIPS dertig schepen gevoegd had, die grootendeels in *Holland* en *Zeeland* waren uitgerust, was ongunstig afgeloopen. Men had bedoeld *Dieppe* of *Brest* te veroveren, doch was, na het verbranden van *Conquet* in *Normandye*, door eenige Fransche benden, in der haast zamengebragt, met verlies van zes honderd man naar de schepen teruggedreven, die onverrigter zake huiswaarts keerden (2). Koningin MARIA overleefde niet lang dezen mislukten togt. FILIPS verloor met zijne gemalin den titel van *Koning van Engeland* en van *Frankrijk*, en de hoop op onderstand uit dat rijk (3). Ongetwijfeld zal deze omstandigheid zijn verlangen naar het einde van den oorlog met *Frankrijk* versterkt hebben, waartoe reeds onderhandelingen in het geheim geopend waren, terwijl de beide vijandelijke legers werkeloos tegenover elkander lagen, en men wederzijds een beslissend gevecht vermeed. Niet minder dan FILIPS, wiens hart bovendien naar *Spanje* getrokken werd, haakte HENDRIK II naar vrede, tot welken de onlangs geleden tegenspoeden, de vrees dat de vijand, wanneer er zich de gelegenheid weder toe aanbood, niet verzuimen zou, in het hart van *Frankrijk* te dringen, gebrek aan geld en verwarringen in het rijk hem aanspoorden. De Hertogin-Weduwe van *Lotharingen* had den eersten weg tot de vredesonderhandeling gebaand, toen zij verzeld door den Bisschop van *Atrecht* te *Peronne* was gekomen, om, zoo 't heette, haren zoon, Hertog KAREL van *Lotharingen*, welke de zijde van *Frankrijk* aankleefde, te bezoeken, tot welk einde de Kardinaal van *Lotharingen* zich insgelijks derwaarts had begeven (4). GRANVELLE oefende 17 v. Slagtmaand. 1558

(1) THUANUS, *Hist.* Lib. XX, p. 694. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac.* Lib. XV, c. 4. 5. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. I, bl. 20, 21. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I, bl. 12—15. BOR, *Nederl. Oorl.* D. I. B. I, bl. 16. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II, p. 14, 15. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. I, p. 26. GARNIER, *Hist. de France*, T. XXVII, p. 512—517. WATSON, *Hist. v.* PHILIPS II. D. I, bl. 82—85.

(2) GARNIER, *Hist. de France.* T. XXVII, p. 517. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I, bl. 15. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. I, bl. 21.

(3) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac.* Lib. XV, p. 355. WATSON, *Hist. v.* PHILIPS II, D. I, bl. 91. VAN WIJN op WAGENAAR, St. VI, bl. 19, 20.

(4) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. V. p. 168.

1555—1568 in *de Nederlanden*, en de Kardinaal in *Frankrijk* den grootsten invloed op het bestuur van zaken uit. Gene hield dezen voor, »hoe veel leed het den Koning van *Spanje* baarde, dat de twee magtigste rijken van *Europa* elkander door een aanhoudenden krijg verzwakten, daar men veeleer met vereende krachten tegen den ouden vijand der Christenheid, den Turk, behoorde te veld trekken; of, zoo men liever naderbij bleef, de ketters, nog erger vijanden van het ware geloof dan de Muzelmannen, moest uitroeijen. » Deze," vervolgde hij, » strooiden hun vergiftigd zaad zoowel in *de Nederlanden* als in *Frankrijk* uit, terwijl de oorlog ondertusschen de Koningen belette, het insluipend verderf te keer te gaan. De Kardinaal," zeide hij ten slotte, » zou dus zijnen Meester eene wezenlijke dienst bewijzen en zichzelven eenen onvergankelijken roem verwerven, door eenen duurzamen vrede tusschen de beide Vorsten te bewerken, om dan naderhand met gemeen overleg de ketterij, beide in *Frankrijk* en in *de Nederlanden*, te verdelgen. Hij zelf was gereed hem, tot bereiking van dat doel, de hulpzame hand te bieden, onder voorwaarde, dat men over eene zaak van zoo veel gewigt slechts door vertrouwde personen handelde, en voorts over alles het stilzwijgen bewaarde." Men wil, dat deze voorstellen bij den Kardinaal van *Lotharingen* ingang vonden, en hij sedert over den vrede als ook over het uitroeijen der ketters met GRANVELLE onderhandelingen heeft aangeknoopt (1).

Op bevel van FILIPS, had insgelijks de Prins van *Oranje* in het geheim den Maarschalk DE ST. ANDRÉ, welke op zijn eerewoord was ontslagen, en den Connetable DE MONTMORENCY, die steeds te *Rijssel* in hechtenis gehouden werd, over den vrede gepolst, met dien uitslag, dat' hij weldra, benevens RUY GOMEZ DE SILVA en den Bisschop van *Atrecht*, naar *Rijssel* was gezonden, om de voorslagen des Konings van *Frankrijk* te vernemen en, zoo mogelijk, de bedoelingen zijner staatsdienaars te doorgronden. Nadat men met het beramen der voorwaarden tot zekere hoogte gekomen was, waren de openlijke onderhandelingen omtrent het midden van Wijnmaand te *Cercamp*, eene abdij in *Artois* tusschen *Doullens* en de legerplaats des Konings van *Spanje*, begonnen (2). FILIPS had den Hertog van *Alba*, den Prins van *Oranje*, RUY GOMEZ DE SILVA, GRANVELLE en VIGLIUS, die echter wegens ziekte eerlang naar *Brussel* terugkeerde, derwaarts gezonden (3). Van de Fransche zijde waren de Kardinaal van *Lotharingen*, de Connetable DE MONTMORENCY, de Maarschalk DE ST. ANDRÉ, JEAN DE MORVILLIERS, Bisschop van *Orleans*, en de geheimschrijver van staat CLAUDE D'AUBESPINE afgevaardigd. De Koningin van *Engeland* en de Hertog van *Savoye* hadden er elk drie ge-

(1) WAGENAAR, D. VI, bl. 29—31.

(2) *Correspond. de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. I, p. 402—410.

(3) *Vita* VIGLII, p. 32, 33.

volmagtigden gezonden. De Hertogin-Weduwe van *Lotharingen* was met haar zoon 1555—1568
insgelijks tegenwoordig geweest, om de rol van bemiddelaarster te vervullen. Terstond had men een wapenstilstand van veertien dagen gesloten, die later nog tweemaal verlengd werd, en wederzijds was een groot aantal krijgsbenden afgedankt (1). Bij de geheime onderhandelingen, in welke men onder anderen een huwelijk van DON CARLOS, den zoon van FILIPS, met ELIZABETH, de oudste dochter van HENDRIK II, en eene echtverbindtenis van den Hertog van *Savoye* met de zuster des Franschen Konings had bepaald, waren de vredesvoorwaarden reeds in zoo verre geregeld, dat er nog maar twee voorname punten ter behandeling overbleven: de teruggave van *Savoye* aan Hertog EMANUEL FILIBERT, en van de stad *Calais* aan *Engeland* (2). Door den onverwachten dood van Koningin MARIA echter werden de beraadslagingen afgebroken, en niet vóór Sprokkelmaand des volgenden jaars te *Chateau-en-Cambresis* hervat, dewijl deze plaats beter dan *Cercamp*, voor de zamenkomst der gevolmagtigden geschikt was (3).

FILIPS, verbolgen op Koningin ELIZABETH, welke zijne voorslagen tot een huwelijk afwees, nadat zij hem aanvankelijk door hoop misleid had, liet het regelen der zaak van *Calais* met *Frankrijk* aan haar over. Er kwam dan ook spoedig, doch niet zonder medewerking der Spaansche gezanten, een afzonderlijk verdrag tusschen *Frankrijk* en *Engeland* tot stand, waarbij Koning HENDRIK zich verbond, de genoemde stad binnen acht jaren den Engelschen over te leveren; 2 v. Grasm. 1559
en zoo hij dit weigerde, of daarmede op eene onbehoorlijke wijze vertraagde, vijfmaal honderd duizend kroonen als eene boete aan *Engeland* uit te keeren, zonder dat deze boete hem ontslaan zoude, *Calais* af te staan (4). Den volgenden dag werd de vrede met *Spanje* geteekend, de minst eervolle dien *Frankrijk* ooit geslo-

(1) DUMONT, *Corps Dipl.* T. V. P. I, p. 23—27. *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. V. p. 169—208, 215—379. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I, bl. 16, 17. GARNIER, *Hist. de France* T. XXVII, p. 525—530.

(2) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. V. p. 243, 321, 327, 339.

(3) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. I, bl. 21 verso. Zeker moet *Cercamp* eene zeer ongeschikte plaats voor het houden van vergaderingen geweest zijn, daar van *Chateau-en-Cambresis*, hetwelk men voor beter hield, gezegd wordt: »une portion en est assez logeable, mais le surplus est tout défourni de fenêtres et de verrieres: a quoi se pourroit remedier pour bien peu d'argent, en faisant faire à grande diligence: *fenestres de papier et chassis de latteaulx. Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. V. p. 410.

(4) DUMONT, *Corps Diplom.* T. V, P. I, p. 31—34. Vgl. WAGENAAR, D. VI, bl. 33 (2), wiens gissing over de voorwaarden betrekkelijk *Calais*, bevestigd wordt door de *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. V. p. 534.

1555—1568 ten heeft, en waarbij HENDRIK II bijna tweehonderd steden en vestingen verloor. De hoofdpunten kwamen hierop neder: de Hertog van *Savoye* zou met de zuster des Konings van *Frankrijk* huwen en al de staten, zijnen vader ontnomen, terug ontvangen, behalve eenige steden, welke in het bezit van HENDRIK II bleven, tot dat beider geschillen in der minne bijgelegd waren. FILIPS zou HENDRIKS dochter ELIZABETH tot gemalin nemen (1). Hij moest *St. Quentin*, *Ham* en *Catelet* aan den Koning van *Frankrijk* wedergeven, maar daarentegen in het bezit van het graafschap *Charolois* en van al de ingenomene steden hersteld worden. Wie van beide het eerst de plaatsen, bij het verdrag aangewezen, overleverde, zou vier gijzelaars kiezen uit den hoogen adel van den andere, totdat deze insgelijks aan zijne verpligtingen voldaan had. Den wederzijdschen onderdanen moesten de leengoederen, welke zij in 's vijands land bezaten, teruggegeven worden. Prins WILLEM, onder anderen, zou het prinsdom *Oranje*, waarvan hij tot hiertoe verstoken geweest was, terugbekomen even als zijne overige bezittingen, en hem regt wedervaren betrekkelijk de goederen, op welke hij aanspraak maakte; dit gold ook ten opzigte des Hertogen van *Aarschot* en des Graven van *Egmond*. Voorts beloofden de beide Koningen elkander wederkeerig de Katholijke godsdienst te handhaven; waaronder men zeker niets anders verstond dan de ketters te vervolgen en eene algemeene kerkvergadering bijeen te roepen, om, zoo mogelijk, de rust in de Kerk te herstellen (2).

Kort na het sluiten van het verdrag, werden, op verzoek van HENDRIK II, de Hertog van *Alba*, de Hertog van *Aarschot*, de Prins van *Oranje*, en de Graaf van *Egmond* als gijzelaars naar *Frankrijk* gezonden en om tevens bij het voltrekken der
10 v. Hooim. 1559 ondertrouw van 's Konings dochter tegenwoordig te zijn, waartoe ALBA door FILIPS was gemagtigd (3). Op een steekspel, te dezer gelegenheid gegeven, ontving HENDRIK II

---

(1) Den 12[den] van Lentemaand beraadslaagde men nog over den schat, welken ELIZABETH *van Frankrijk* aan DON CARLOS zou ten huwelijk brengen. Zie *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. V. p. 544. En reeds den 2[den] van Grasmaand schreven de zaakgelastigden aan FILIPS: que le roy de *France* se contenterait que le mariage de votre Majesté se fist sur les mêmes articles et conditions que celluy dudict Sr. prince son filz était traicté etc. p. 576.

(2) DUMONT, *Corps Diplom.* T. V, P. I, p 34—41. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taci turne*, T. I. p. 407—412, 415—418, 428. GARNIER, *Hist. de France*, T. XXVII. p. 534—542, 554—570. ROBERTSON, *Hist. of* CHARLES V, B. XII, p. 701—703. HUME, *Hist. of Engl.* Ch. XXXVIII, p. 394.

(3) *Correspond. de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. I. p. 416—419. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 19. V. D. HAER, *Init. Tumult. Belg.* p. 67, 68, welke in plaats van den Hertog van *Aarschot*, den Graaf van *Hoorne* noemt. *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. V. p. 578, 649.

eene wonde, aan welke hij tien dagen daarna in den ouderdom van een en veertig jaren overleed. Het huwelijk zijner zuster MARGARETHA *van Valois* met den Hertog van *Savoye*, was echter in stilte nog vóór zijnen dood voltrokken (1). Het verblijf des Prinsen van *Oranje* te *Parijs*, hoe kortstondig ook, was van de belangrijkste gevolgen voor *Europa* in het algemeen en voor *de Nederlanden* in het bijzonder. Koning HENDRIK, welke ORANJE als een der vertrouwdste raadslieden van FILIPS beschouwde en die zelfs aan de geheime onderhandelingen had deel genomen, was eens op de jagt met hem in gesprek geraakt over den bijzonderen last des Hertogs van *Alba*, om middelen te beramen, ten einde allen, die van ketterij verdacht gehouden werden, in *Frankrijk*, *de Nederlanden*, en door de geheele Christenheid uit te roeijen. De Prins, veinzende, dat hij der zake volkomen bewust was, had den Koning al de bijzonderheden van dit groote geheim ontlokt en, naar zijne eigene getuigenis, van dat oogenblik het onverwrikt besluit genomen, dit plan met kracht tegen te werken en de Spanjaarden, welke het moesten uitvoeren, uit het Land te jagen (2). Dit is echter moeijelijk overeen te brengen met eene andere getuigenis, mede van den Prins zelven en meer dan een jaar na zijne terugkomst uit *Frankrijk* afgelegd. Hij verklaart daarin aan GRANVELLE, dat hij met smart vernomen heeft, hoe ook de *verfoeijelijke* (méchantes) ketterijen in zijn prinsdom *Oranje* zijn doorgedrongen, terwijl hij tevens de maatregelen mededeelt, welke hij daartegen genomen heeft (3). Hetzelfde meldt hij een jaar 1555—1568

(1) THUANUS, *Hist.* T. I. Lib. XXII. p. 678. GARNIER, *Hist. de France*, T. XXVII, p. 598—600. ASTORGA, *Leven van den Hertog van Alba*, D. II. bl. 151—161.

(2) *Apologie van* WILLEM I, bij BOR, D. II. *Authent. Stukk.* bl. 77.

(3) » Je suis mervilleusement mari," schrijft WILLEM den 21 van Wijnmaand 1560 uit *den Haag*, » de veoir comme ces *méchantes hérésies* se augmente partout, et mesmes qui sont venu en ma principaulté d'*Orange.* L'aultre jour, aiant receu novelles de *France* qu'il y commenciont jà à prêcher, je escripvis incontinent à mon gouverneur et à ceulx de mon conseille qu'ilx regardissent par tous moiens du monde, de point endurer que l'on fisse *altération à nostre vray et ancienne religion*, et que nullement ilz consentissent à ces *méchants* de se retirer à ma principaulté, et que incontinent ilz me mandissent en quel estat que les choses estiont, affin que selon cela je puisse pourveoir. Maintenant, véant que les choses se augmentent, je ne délesseray d'y amvoier ung gentilhomme expressément, selon l'advis de Son Alteze, avecque ample commandement qu'il fasse tout debvoir du monde, tant par puplication, comme par force (autant qui j'en porrois la avoir) de remédier à telle désordre, qui est si *domagable à tout la Christienté.* Mais je crains bien fort, puisque tout le royaulme de *France* est si fort *emfecté*, et mesmes en ce quartier là, que nul commandement ne petite force aiderat, si ne fusse avecque une bonne force; et, ne l'aiant si grande comme il conviendroit bien pour ung tel effect, je vous vauldrois supplier que je puisse avoir quelques lettres, tant de Madame, comme de vous, adressantes au légat, ou, en son absence, au vice-légat d'*Avignon*, que, estant requis par le

1555–1568 later aan Paus PIUS IV, wien hij van zijne verknochtheid aan het Roomsch-Katholijke geloof verzekert (1). Het is daarenboven bekend, dat hem later nog vooral ergerde de onvoorzigtige belofte van bescherming door de Edelen aan de Hervormden verleend, en dat hij den raad gaf, den scheurmakers het vertrouwen, welk zij op de Edelen stelden, te ontnemen (2). In tegenspraak met dit alles is insgelijks 's Prinsen verklaring »dat hij de Hervormingsgezinden *nooit gehaat heeft*; dat hunne leer, in welke hij van der jeugd was opgevoed, en waarin zijn vader geleefd had en gestorven was, zóó in zijn hart was gegrift en er zulke diepe wortels in had geschoten, dat zij te haren tijde vruchten heeft gedragen, en hij groote reden heeft God te danken, dat dit heilig zaad, door God zelven in hem gestrooid, niet is verstikt geworden, ofschoon hij zoo vele jaren aan het Hof des Keizers was opgevoed, en zich toen met de vermaken der jeugd, met krijgs- en staatszaken meer had bezig gehouden, dan met hetgeen zijne zaligheid betrof (3)."

Geldgebrek, zoowel als de zucht naar *Spanje*, had FILIPS aangespoord, den vrede met *Frankrijk* te bespoedigen. Vruchteloos had de Koning, omtrent het midden des vorigen jaars, van de Algemeene Staten der *Nederlanden*, te *Atrecht* beschreven, op nieuw den honderdsten en den vijftigsten penning, of wel eene aanzienlijke som in eens geëischt, en tevens op het verhoogen der belasting op het zout en het verdubbelen van die op de wijnen voor den tijd van vier jaren aangedrongen (4). In *Braband* hadden de Geestelijkheid en Edelen hem daarentegen wel eene bede van vijfmaal honderd duizend Karelsgulden willen aanbieden, doch hiertoe de steden niet kunnen overhalen (5). Door de Staten van *Friesland* was den Koning eene goede som (*propyn*) beloofd, mits hij herstelde, wat tegen 's Lands voorregten verrigt en gehandeld was (6). FILIPS had, zonder op zijne eischen verder aan te dringen, zich om gelde-

---

gentilhomme qui je amvoieray là, que, pour chose qui touche tant *le service de Dieu* et *le bien de la Christienté*, qu'il luy veuillent estre favorable, et luy assister avecque les forces de Sa Sainctité si y besoigne fusse (s'il en fut besoin): car je aimerey mieulx emploier le forces du pape, que non celles de *France*, pour me non préjudicier à ma souverainité, etc. etc. GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. I. p. 461.

(1) GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 119, 2de Edit. Zie ook bovenal p. 197*, 202*—205*. Vgl. hierbij W. BROES, FILIP VAN MARNIX *aan de hand van* WILLEM I, D. I. bl. 146—149.

(2) Het tijdschrift *de Gids* voor 1845, D. I. bl. 348, 349.

(3) *Apologie van* WILLEM I, bij BOR, D. II. *Authent. Stukk.* bl. 77.

(4) WAGENAAR, D. VI. bl. 36.

(5) V. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. II. bl. 1 , 11.

(6) *Charterb. v. Friesl.* D. III. bl. 426—430

lijken onderstand tot *Spanje* gewend. Men heeft deze toegeeflijkheid als zwakheid beschouwd van een Vorst, »die geen tegenspraak gewoon zijnde, tegen het tegenspreken niet bestand was, en dus glippen liet, wat hij de bekwaamheid niet had, vast te houden (1)." Hoe dit zij, een teeken van dwingelandij of willekeur was het zeker even weinig, als een bewijs van afkeer van de Nederlanders. *Spanje* had aan 's Konings verwachting beantwoord, en door FILIPS was den twaalfden van Sprokkelmaand dezes jaars aan GRANVELLE verwittigd, dat hij, tot onderschraging van den krijg, een millioen, tweemaal honderd duizend dukaten, uit dat rijk getrokken, binnen den tijd van twee of drie maanden verspild had; en nog een millioen dukaten tot aan Lentemaand zou behoeven (2). In Grasmaand daaraanvolgende hadden de Staten van *Braband*, na kort te voren, door tegenwerking der steden, eene opbrengst van vijf en zeventig duizend gulden den Koning, naar het schijnt, geweigerd te hebben, hun aandeel van ruim tweemaal honderd duizend gulden in de negenjarige bede van acht tonnen gouds bewilligd, onder voorwaarde, dat zekere andere bede van tweemaal honderd vijftig duizend gulden, in vijftien honderd zeven en vijftig voor den tijd van zes jaren toegestaan, zou ophouden (3). Door de Staten van *Holland* waren twee honderd en vijftig duizend gulden bewilligd; ook hadden zij nog in eene bede van honderd en vijf en twintig duizend gulden gestemd, maar een lateren voorslag van FILIPS, hem een rentebrief van jaarlijks vijftienduizend gulden te teekenen ter betaling van het krijgsvolk, van de hand gewezen (4). De moeijelijkheden, welke steeds het eischen van beden veroorzaakte, schijnen FILIPS op het denkbeeld gebragt te hebben, in *de Nederlanden*, even als met goed gevolg in *Kastilië* geschied was, in stede daarvan, het regt op de verkoopen (*alcabalas*, *droit sur les ventes*) ten behoeve van 's Vorsten schatkist in te voeren. GRANVELLE stelde het den Staten voor, doch vond bij hen geen ingang. Hij zelf raadde het den Koning af. »De Staten," schreef hij, »gaan gebukt onder een zwaren schuldenlast voor welken zij renten betalen; en al hunne bronnen zullen niet alleen niet toereikend zijn, de hoofdsom af te lossen, maar zelfs niet, om de renten te dekken, die hen knagen (5)." Nu wenschte de Koning, bij wijze van bede, nog driemaal honderdduizend gulden te heffen; en toen dit mislukte, verklaarde hij aan GRANVELLE, den geldelijken onderstand, dien hij in *de Nederlanden* niet kon vinden,

1555—1568

(1) BILDERDIJK, D. VI. bl. 10.

(2) *Papiers d'état du Cardinal de* GRANVELLE, T. V. p. 454.

(3) V. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. II. bl. 10, 11.

(4) WAGENAAR, D. VI. bl. 37.

(5) *Papiers d'état du Cardinal de* GRANVELLE, T. V. p. 594, 597, 598.

1555—1568 in *Spanje* te gaan zoeken. Nadat GRANVELLE hem hierop het volslagen onvermogen der Staten, wier hulpmiddelen geheel waren uitgeput, ontvouwd had, schreef hij terug: « Ik ontveins evenmin het geldgebrek, waarin dit land zich bevindt. — God weet, hoe zeer ik tracht aan een dergelijken staat van zaken een einde te maken, al ware het ook ten koste van mijn eigen bloed. *Kastilië* bevond zich insgelijks in den uitersten nood; ik had reeds mijne renten in dat rijk verkocht en verpand, en nogtans heeft men mij verscheidene millioenen kroonen gezonden, zoo dat men op deze bron volstrekt niet meer kan rekenen, om in de behoeften der *Nederlanden* te voorzien, zooals ik vurig wensch te doen, indien het in mijn vermogen ware. Maar dit is ongelukkig het geval niet; men moet dus een middel opsporen, welk zoo min mogelijk zwarigheden oplevert, want men kan niet verwachten, ze alle te vermijden (1)." Na zulk eene getuigenis, na zoo vele pogingen des Konings, om de genegenheid des adels en des volks te verwerven, zal men wel niet langer beweren, dat FILIPS toen reeds « tegen de Nederlanders eenen onverzoenlijken haat koesterde, het plan tot hunne onderdrukking in hem rijpte en de wensch geboren werd, de maatregelen, welke daartoe leidden, nog vóór zijn vertrek naar *Spanje* te beramen (2)."

Er is reeds opgemerkt, dat zoowel staatsbelang als innerlijke overtuiging, FILIPS aanspoorden, 's Keizers vermaning, met betrekking tot het handhaven des Roomsch-Katholijken geloofs, op te volgen, waarin hij door GRANVELLE, een hevig vervolger der Ketters, versterkt werd (3). Hij had met weerzin vernomen, dat als het ware onder zijne oogen, Kettersche leeraars in den omtrek van *Antwerpen* vergaderingen hielden, en de maatregelen ter beteugeling daarvan goedgekeurd (4). Niet alleen vermaande hij GRANVELLE, » op middelen bedacht te zijn, de ketterijen te voorkomen, maar ook die uit te roeijen, welke reeds in zoo grooten getale in *de Nederlanden* bestonden. Dit moest de eerste zaak zijn, met welke men zich vóór zijn vertrek zou bezig houden, dewijl zij de belangrijkste van alle was (5)." Kort daarop werd een

(1) *Papiers d'état du Cardinal de* GRANVELLE, T. V. p. 597, 603, 608, 612, 613.

(2) CORVIN-WIERSBITZKY, *De tachtigjarige oorlog*, D. I. bl. 60.

(3) *Papiers d'état du Cardinal de* GRANVELLE, T. V. p. 614—619. Hoezeer GRANVELLE de Ketters haatte, blijkt uit zijn brief aan den Koning in 1557, in welken hij hen noemt: *hombres desesperados, y sin miedo de la muerte.*" *Papiers d'état*, T. V. p. 61; en dat hij met alle gestrengheid de bloedbevelen tegen hen wilde ten uitvoer gebragt hebben, blijkt uit een ander schrijven aan FILIPS, in l. c. p. 112.

(4) *Papiers d'état du Cardinal de* GRANVELLE, T. V. p. 398, 399, 402.

(5) *Papiers d'état du Cardinal de* GRANVELLE, T. V. p. 591.

kapittel der Ridders van het Gulden Vlies, het eerste na 's Konings troonsbeklimming, te 1555—
Brussel gehouden. Drie punten werden den leden voorgelegd: 1° niemand tot Ridder 1568
te kiezen dan een Roomsch-Katholijke, die, wat de zuiverheid zijns geloofs betrof, 29 v. Hooim.
boven alle verdenking verheven was; 2° met de grootste zorg, tegenwoordig en in 1559
de toekomst, te waken voor de onderschraging van de godsdienst in hunne landen, en de misdaden, tegen haar gepleegd, te beteugelen; en 3° elken dag de mis te hooren, zoo veel men dit, zonder hoogst wettige verhindering, verrigten konde. Na vele en ernstige tegenbedenkingen, werden deze drie punten, op eenige wijziging na, aangenomen, en vervolgens eenige jonge Edelen tot Ridders verheven (1).

Weinig dagen te voren was CHRISTINA, Hertogin-Weduwe van *Lotharingen*, te *Brussel* gekomen, om de landvoogdij over *de Nederlanden* voor zich te verzoeken, dewijl de Hertog van *Savoije* deze waardigheid zou nederleggen, om van zijne staten bezit te nemen, welke hem door het verdrag van *Chateau en Cambresis* waren teruggegeven (2). Zij was de dochter van CHRISTIAAN II, Koning van *Denemarken*, en van ISABELLA, de zuster van KAREL V, en na het overlijden van haren eersten echtgenoot FRANS SFORZA VISCONTI, Hertog van *Milaan*, gehuwd geweest aan FRANS, Hertog van *Lotharingen*, wien zij in vijftienhonderd vijfenveertig insgelijks verloor. Thans voerde zij met vaste hand de teugels der regering voor haren onmondigen zoon, en stond in hooge achting bij de Nederlanders, welke zij door het bespoedigen van den vrede met *Frankrijk*, aan zich had verbonden. Zij vond eene vermogende mededingster in 's Konings onechte zuster, MARGARETHA, Hertogin van *Parma;* en Keizer FERDINAND trachtte evenzeer den opengevallen aanzienlijken post voor zijnen zoon, den Aartshertog MAXIMILIAAN, te verwerven. Indien het waar is, dat de Nederlanders gaarne ORANJE of EGMOND met het algemeen bewind over hen bekleed gezien hadden, en dat beide er inderdaad naar gedongen hebben, was het verstandig van FILIPS, hieraan geen gehoor te leenen; de verheffing des eenen immers zou ongetwijfeld de afgunst des anderen gewekt, en eene bron van eindelooze twisten opgeleverd hebben. De Koning konde, naar gewoonte, moeijelijk tot een besluit geraken, maar verspreidde, om inmiddels alle geheime kuiperijen te voorkomen, het gerucht, dat hij zijn zoon DON CARLOS tot Algemeen Landvoogd zou aanstellen. Vruchteloos had hij beproefd, de voormalige Landvoogdes MARIA te bewegen, weder het bestuur over *de Nederlanden* op zich te nemen (3). Eindelijk bepaalde zich

(1) *Papiers d'état du Cardinal de* GRANVELLE, T. V. p. 628—631.

(2) *Papiers d'état du Cardinal de* GRANVELLE, T. V. p. 627 (1), 647 (1).

(3) GACHARD in de *Compte rendu des séances etc.* T. IX. p. 309, aangehaald in SCHOTEL's *Aant.* op FLORIS I en II *van Pallant*, bl. 13.

1555—1568 zijne keuze bij MARGARETHA *van Parma*, voor wie GRANVELLE en de Hertog van *Alba* zich verklaard hadden als meer Spaanschgezind dan de Hertogin van *Lotharingen*, welke door ORANJE en EGMOND gesteund werd, en wier staten te digt aan *Frankrijk* grensden, waardoor zij, gaf men voor, meer of min van dat rijk afhankelijk was. Daarenboven dong de Prins van *Oranje* naar de hand van DOROTHEA, CHRISTINA's dochter, om zich alzoo den grootsten invloed op de regering te verzekeren, hetgeen niet strookte met de bedoelingen van 's Konings raadslieden. Zelfs, beweert men, werd hem het voorgenomen huwelijk geheel belet, dewijl eene vermaagschapping met het Koninklijk huis in zijnen geest eerzuchtiger voornemens zou ontvlammen, dan die waren, welke men reeds meer dan eens duidelijk in hem ontdekt had. GRANVELLE wordt beschuldigd, dit bewerkt te hebben. Zeker is, dat hij die echtverbindtenis gewenscht heeft, maar dat de Prins zelf nog geen bepaald besluit genomen had en dit, waarschijnlijk, van de benoeming der moeder afhankelijk maakte. Geheel onjuist wordt derhalve verhaald, dat sinds dien tijd ORANJE's vroegere innige vriendschap voor den Kerkvoogd verkoelde en eerlang in den onverzoenlijksten haat verkeerde (1). Het blijkt uit echte stukken, dat WILLEM nog steeds voor GRANVELLE de hoogste achting koesterde (2). Naar het beeld, door een tijdgenoot ons van CHRISTINA *van Lotharingen* opgehangen, is het te betreuren, dat 's Konings keuze niet op deze beminnenswaardige en schrandere Vorstin zich gevestigd heeft (3). Van den anderen kant is het echter waar, dat niet alleen eigen- of staatsbelang, maar ook de meening, dat MARGARETHA *van Parma*, de dochter van KAREL V, wiens nagedachtenis den Nederlanders dierbaar was, die daarenboven in *Nederland* geboren en naar 's Lands zeden en gebruiken was opgevoed, den volke welgevallig moest zijn, den Koning tot hare benoeming bewogen hebben (4).

---

(1) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austr.* Lib. XV. p. 358. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 20, 21. GROTII *Annal.* Lib. I. p. 12. BURGUNDI *Hist. Belg.* Lib. I. p. 16—19. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. II. p. 43. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 10. 11. *Leven van* WILLEM I, D. I. bl. 106—109. GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 191*, 35, 36. 2de Edit.

(2) Zoo, onder anderen, schreef WILLEM in het laatst van 1560 aan GRANVELLE: Je remès le tout à vous, comme à celluy qui entent mieulx le tout, et aussi qui scait qui me soit le plus profitable, selon *la grande affection* que jé toujours cognen que me avés porté, dont me sens *tellement obligé, que tout ma vie me aurés à commander, comme a ung serviteur et perfaict amy vostre;* vous suppliant y voloir toujours continuer. — Vous baisant Monsieur, les mains, priant le Créateur vous donner bonne vie et longe." GACHARD, *Correspond. de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. I. p. 462.

(3) BRANTOME, *Oeuvres*, T. I. p. 484—500.

(4) STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. I. p. 53—55.

De Raad van State werd op den ouden voet hersteld. Zoo lang FILIPS, de Opperheer, zich in *de Nederlanden* ophield, was dit ligchaam natuurlijk de klem des gezags kwijt geweest (1). Den Vliesridders, den Leden van den Geheimen Raad, van den Raad der Geldmiddelen, en van den Grooten Raad te *Mechelen* werd daarin, gelijk eertijds, de toegang vergund, mits zij vooraf door de Landvoogdes beschreven werden. GRANVELLE, de Prins van *Oranje*, de Graaf van *Egmond*, FILIPS *van Stavele*, Heer van *Glaion*, KAREL, Baron van *Barlaymont*, Voorzitter van den Raad der Geldmiddelen, en VIGLIUS *van Zuichem*, Voorzitter van den Geheimen Raad, vormden dezen Raad (2). ORANJE, welke te voren zijne Raadsheersplaats had nedergelegd, dewijl men hem, naar zijne meening, slechts beroepen had, om de handelingen van dien Raad door zijn naam en aanzien bij het volk kracht bij te zetten, liet zich nu, doch niet dan op sterken aandrang des Konings, bewegen, daarin weder zitting te nemen (3). Naast den Raad van State, en als een onderdeel daarvan, werd nog eene afzonderlijke *Consulta* ingesteld, bestaande uit GRANVELLE, BARLAYMONT en VIGLIUS, met welke de Landvoogdes zich moest beraden in zaken, die spoed eischten, of welke zij niet geschikt oordeelde in den vollen Raad van State voor te dragen (4). Al het gezag van dat ligchaam was nu eigenlijk in handen van GRANVELLE; niet alleen vlogen BARLAYMONT, zijn begunstigde, en VIGLIUS, zijn ijverige vriend, van zijne wenken, maar de Landvoogdes raadpleegde in vele en gewigtige zaken hem alleen (5). Eenigen melden zelfs, dat zij gehouden was, hem alleen te hooren (6). De Geheime Raad, onder wiens leden, behalve de Voorzitter VIGLIUS, PERRENOT, Abt van *Traveren*, broeder des Bisschops van *Atrecht*, CHRISTOFFEL *van Assonville*, en JOACHIM HOPPERUS geteld werden, was, even als de Raad der Geldmiddelen, reeds te voren geregeld (7). De dagvaarten der Algemeene en Gewestelijke Staten bleven op denzelfden voet, niettegenstaande GRANVELLE den Koning geschreven had: » eene zaak blijft nog ter overweging overig, welke wij Uwer Majesteit dikwerf onder de oogen hebben gebragt, namelijk, het gevaar, welk deze dag- 1555—1568

(1) V. WIJN op WAGENAAR. St. VI. bl. 21.

(2) HOPPERUS, *Memorial des Troubles*, *in* HOYNCK V. PAPENDRECHT, *Analect. Belg.* T. II. P. II. p. 18. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. I. p. 22, 23.

(3) *Verantwoording* van WILLEM I, bij BOR, D. I. *Authent. Stukk.* bl. 4. D. II. *Authent. Stukk.* bl. 72.

(4) STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. I. p. 56.

(5) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 14. *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 248.

(6) BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. I. p. 23.

(7) HOPPERUS, *Memorial. d. Troubl.* p. 18.

1555—1568 vaarten opleveren, waarin de Staten met elkander beraadslagen; dagvaarten, die reeds zoo vele treurige uitkomsten hebben opgeleverd. Men heeft gezien, hoeveel tijd er verloopt, zulk een groot getal stemmenden tot één gevoelen te brengen, en van hen een bepaald besluit te erlangen over de zaken, welke zij behandelen; en dan blijven er altijd nog velen overig, die later al hun boozen aard te kennen geven (1)."

Behalve over *Braband*, waar de Hofplaats was en welk onmiddellijk onder den Algemeenen Landvoogd, of de Opperlandvoogdes behoorde, was over elk gewest een Stadhouder gesteld; daar echter eenige dier gewesten zeer klein waren, hadden verscheidene te zamen soms éénen Stadhouder, welke in zijn gebied het bewind voerde over het krijgsvolk en de burgerlijke zaken niet alleen, maar ook, in verband met de gewestelijke geregtshoven, het opzigt had over het regtswezen, uitgezonderd in *Vlaanderen*, waar hem alle bemoeijing met het laatste ontzegd werd. De stadhouderschappen werden, even als alle andere ambten, tot 's Vorsten wederopzegging toe bekleed, en vielen open bij de komst van een nieuwen Landsheer, die naar zijn goedvinden af- en aanstelde (2). FILIPS verkoos bijna uitsluitend Nederlanders van geboorte tot deze waardigheid. De Graaf van *Egmond* werd over *Vlaanderen* en *Artois*; JAN, Markgraaf van *Bergen*, over *Henegouwen*, *Valenciennes* en *Chateau en Cambresis*; KAREL, Baron van *Barlaymont*, over *Namen*; FLORIS *van Montmorency*, Baron van *Montigny*, broeder des Graven van *Hoorne*, over *Doornik* en het omliggende grondgebied; JAN *van Montmorency*, Heer van *Courières*, over *Rijssel*, *Douai* en *Orchies*; PIETER ERNST, Graaf van *Mansfeld*, over *Luxemburg*; en JAN, Graaf van *Oost-Friesland*, over *Limburg* gesteld. KAREL, Graaf van *Megen*, verkreeg door bewerking van GRANVELLE, het stadhouderschap over *Gelderland* en *Zutphen*. De Graaf van *Hoorne*, welke sinds vijftienhonderd vijf en vijftig deze waardigheid bekleed had en gaarne behouden zou hebben, werd in zijne betrekking als Admiraal der Nederlandsche zeemagt bevestigd. JAN *van Ligne*, Graaf van *Aremberg*, behield het stadhouderlijk bewind over *Friesland*, *Groningen*, *Overijssel* en *Lingen* (3). Prins WILLEM *van Oranje* werd Stadhouder van *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht*, *West-Friesland*, *Voorne* en *den Briel*, in plaats van MAXIMILIAAN *van Bourgondië*, Heer van *Beveren* en Markgraaf van *Veere* en

(1) *Papiers d'état du Cardinal de* GRANVELLE, T. V. p. 599.

(2) V. WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 22.

(3) HOPPERUS, *Memorial d. Troubl.* p. 19. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austr.* Lib. XV, p. 359. V. D. HAER, *Init. Tumult.* Lib. I. p. 89—91. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. I. p. 35—37. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. IX. p. 25. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 21. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. I. bl. 26. verso. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. I. bl. 22.

Vlissingen, welke onlangs was overleden. Even als bij WILLEMS eerste aanstelling tot Lid van den Raad van State, verklaarde ook thans de Koning, »dat hij den Prins, zijn beminden en getrouwen neef, Ridder van het Gulden Vlies, Raadsheer van Staat en Kamerheer, Luitenant en Kapitein-Generaal in den jongsten oorlog tegen *Frankrijk*, uithoofde der diensten hem en wijlen den Keizer bewezen, zoowel als wegens zijne wijsheid, dapperheid en ondervinding, tot Stadhouder en Luitenant-Generaal over de genoemde landen aanstelde, hem volle magt verleenende, voortaan gezag en bevel in zijn gebied uit te oefenen; er 's Konings regten, hoogheid en heerlijkheid te handhaven; het welzijn der gezegde gewesten en inwoners te behartigen; hen te hoeden en te beschermen tegen alle knevelarij en onderdrukking; regt en geregtigheid te laten weêrvaren aan elk, die er om verzocht; alle vonnissen, door het Hof van *Holland* of *Utrecht* geslagen, ten uitvoer te leggen; Burgemeesters, schepenen en vroedschappen, waar het noodig was, naar oud gebruik te vernieuwen; de steden en vestingen te bewaken; de Staten bijeen te roepen, wanneer het belang des Lands zulks vorderde; en voorts al datgene naar eisch te verrigten, wat een goed en getrouw Stadhouder verpligt is, en dezen van ouds toekwam; alles onder genot van hetzelfde gezag, dezelfde voorregten, inkomsten en voordeelen, welke zijne voorgangers bezeten hadden en aan dien post verbonden waren. Elk, van wat rang of staat in zijn gebied, moest den Prins van *Oranje* in zijne waardigheid erkennen, gehoorzamen, de verschuldigde eer bewijzen als aan den Koning zelven, hulp verleenen, en ongehinderd al die voordeelen laten genieten, welke hem toebehoorden (1)." Behalve dezen algemeenen, ontving de Prins nog een bijzonderen lastbrief, in welken hem bevolen werd, »steeds zijn verblijf in zijn gebied te houden, om de moeijelijkheden te voorkomen, welke in zijne afwezigheid konden ontstaan, zoo met betrekking tot de godsdienst als anderzins; en dat hij verpligt was aan de brieven en bevelen der Landvoogdes te gehoorzamen en zich te onderwerpen, dewijl zij, even als de Koning, het oppertoezigt en gezag had over al de besturen dezer gewesten (2)." Naar eenigen, had ORANJE zich met het stadhouderschap over *Vlaanderen* gevleid, en beschouwde de opdragt van het bestuur over de minder belangrijke gewesten van *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht*, als een blijk van wantrouwen in hem bij den Koning (3). Ondertusschen heeft de Prins zelf naderhand verklaard, dat hem deze bediening en andere waardigheden, overeenkomstig de

1555—1568
9 v. Oogstmaand 1559

(1) GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. I. p, 487—490. Den achtentwintigsten van Oogstmaand legde de Prins den eed af in handen der Landvoogdes.

(2) GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 36. 2de Edit.

(3) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 21. Vgl. GROEN VAN PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 36. 2de Edit.

1555—1568 begeerte van Keizer KAREL waren opgedragen (1). In *Holland*, waar men zich vroeger ijverig tegen het aanstellen van eenen vreemdeling tot Stadhouder gekant had, achtte men zich thans gelukkig, den Prins van *Oranje* als bewindvoerder te ontvangen. Immers niet alleen stamde hij af uit een zeer aanzienlijk huis en bezat uitgestrekte goederen in *Holland*, aan welks voornaamste geslachten hij door zijn huwelijk met wijlen ANNA *van Egmond*, Gravin van *Buren*, vermaagschapt was, maar ook den Hervormingsgezinden moest een regent aangenaam zijn, wiens naaste betrekkingen de Protestantsche beginselen aankleefden, ofschoon hij zelf de Roomsch-Katholijke godsdienst beleed (2). Twee jaren later werd de Prins tot Opperhoutvester van *Holland*, en tot Landvoogd van *Bourgondië* benoemd (3). Van dit laatste ambt betuigde hij sedert, nimmer eenig voordeel genoten te hebben (4). De winstbelovende betrekking van Voorzitter in den Raad der Geldmiddelen, hem reeds vroeger aangeboden, had hij van de hand gewezen, verklarende, » dat hij zich daaraan had onttrokken, wel bewust, dat degeene, die eenig bewind uitoefent, bovenal zuivere handen behoort te hebben, ja, zoo mogelijk, ook vrij van alle kwaad vermoeden zijn moest (5)." Er wordt verhaald, dat hij en de Graaf van *Egmond* insgelijks het opperbevel weigerden over de Spaansche benden, die op de grenzen in bezetting lagen, hetwelk men hun, wier achting en invloed bij het volk groot was, had opgedragen, om het misnoegen over het verblijf der uitheemsche knechten, zoo bij de Staten als ingezetenen te lenigen (6). Beide mannen, zegt men, hadden den moed, of liever de stoutheid gehad te verklaren, » dat door de dapperheid en de wapenen der landzaten de vrede te vergeefs bevochten was, indien zij inwendig met het juk der vreemdelingen slaafsgewijze belast bleven (7)." Deze vrees zou voorzeker even overdreven, als de wijze, op welke zij werd te kennen gegeven, ongepast en beleedigend geweest zijn. Teregt heeft men gevraagd, wat toch vierdehalf duizend Spanjaarden op zijn hoogst, vermogten tegen de Stadhouders, welke de burgerijen en in oorlog geharde landzaten, naauwelijks uit de dienst ontslagen, ter verdediging konden oproepen? En of

---

(1) *Apologie* van WILLEM, *bij* BOR, D. II. *Authentik. Stukk.* bl. 72.

(2) WAGENAAR, D. VI. bl. 43.

(3) GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 36. 2de Edit

(4) *Apologie* van WILLEM, bij BOR, *Authentik. Stukk.* D. II. bl. 72.

(5) *Apologie* van WILLEM, bij BOR, *Authentik. Stukk.* D. II. bl. 82.

(6) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. II. p. 62. Vgl. J. B. DE TASSIS, *Comment.* in HOYNCK V. PAPENDRECHT, *Anal. Belg.* T. II. P. II. p. 133.

(7) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 24. GROTIUS, *Annal.* Lib. I. p. 13.

men niet wel zeer scherpzigtig zijn moet, om eene zucht tot onderdrukking van het Land te vinden in het verblijf van een handvol krijgsvolk, waarover men ORANJE en EGMOND zelven het opperbevel in handen wilde stellen? Er is derhalve beweerd, dat deze weigering voortvloeide: 1° omdat ORANJE het nuttig oordeelde den Koning, wiens bedoelingen hij, teregt of te onregt, wantrouwde, het houden van alle vreemd krijgsvolk als strijdig met 's Lands voorregten te doen voorkomen, en hem alzoo den weg af te snijden, er meer te zenden; en 2° omdat hij en EGMOND op FILIPS ontevreden waren, sinds elk van hen de opperlandvoogdij voor zich, doch te vergeefs, begeerd had (1). De Prins zelf heeft naderhand verklaard, dat hij opzettelijk uit *Frankrijk* herwaarts was gekomen, om de aanzienlijksten van den Lande aan te sporen, op het vertrek dier benden aan te dringen, dewijl FILIPS zich daarvan wilde bedienen ter onderschraging van het willekeurig gezag (2). Het blijkt ondertusschen, dat hij en EGMOND werkelijk het bevel over het Spaansche krijgsvolk op zich genomen en een geruimen tijd gevoerd hebben (3). Een nieuwe wenk, dat men met behoedzaamheid van 's Prinsen betuigingen moet gebruik maken. Op zijn gezag wordt ook beweerd, dat het GRANVELLE was, welke, tot uitroeijing der Ketters en tot handhaving van een onbepaald gebied, op het blijven der Spaansche benden aandrong (4). Het is echter zeker, dat GRANVELLE juist het tegenovergestelde begeerde, en FILIPS de Spanjaarden in het Land wilde laten, alleen uit vrees, dat wanneer zij vertrokken waren, de Franschen den vrede mogten breken (5). Zij bleven dan ook waar zij waren, doch maakten zich door moorden, rooverijen en het plegen van de grofste baldadigheden algemeen gehaat (6). De benden van Ordonnantiën, door KAREL V op drie duizend ruiters gebragt, doch thans niet voltallig, waren in veertien afdeelingen gesplitst en stonden onder bevel der bovengenoemde Stadhouders, uitgezonderd de Graaf van *Oost-Friesland* benevens den Heer van *Courrieres*, en onder dat van FILIPS *van Croy*, Hertog van *Aarschot*, ANTHONIE *van Lalaing*, Graaf van *Hoogstraten*, MAXIMILIAAN *de Hennin*, Graaf van *Bossu*, JOAN *van Croy*, Graaf van *Roeux*, en HENDRIK *van Brederode*. Onder elk dezer Heeren was een ridmeester, die in hunne

1555—1568

(1) BILDERDIJK, D. VI. bl. 16.

(2) *Apologie v.* WILLEM I, bij BOR, *Authentik. Stukk.* D. II. bl. 77.

(3) GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 46, 61. 2e Edit.

(4) *Verantw. v.* WILLEM I, bij BOR, *Authent. Stukk.* D. I. bl. 5, 6.

(5) *Papiers d'état du Cardinal de* GRANVELLE, T. V. p. 653, 672. GROEN VAN PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange.* T. I. p. 184, 185*. 2e Edit.

(6) *Remonstrance au Roi*, in de *Resolut. v. Holland*, bl. 98, aangehaald door WAGENAAR, D. VI. bl. 48.

1555–1568 afwezigheid het bevel voerde. Alleen bij onvoorziene omstandigheden bediende men zich van deze ruiters, welke FILIPS te vergeefs getracht had op het vorig getal terug te brengen. Er was nog Duitsch voetvolk, hetwelk FILIPS zelf gaarne wilde, doch uit geldgebrek niet konde afbetalen. Daarentegen gaf hij voor, eenige benden landzaten in dienst te willen houden, indien de Staten voor het krijgsloon zorgden, doch welke hierin, naar het schijnt, huiverig waren; deze manschappen althans werden voldaan en afgedankt (1).

Zoo mogelijk, trachtte FILIPS, nog vóór zijn vertrek naar *Spanje*, de besluiten der kerkvergadering te *Trente* in *de Nederlanden* in te voeren en tegen de Ketters te bezigen. Hij besloot insgelijks, zoowel ter bevordering van dat doel, als ter beteugeling en verbetering der Geestelijken, het getal der Bisschoppen aldaar van vier op zeventien te brengen. Dit denkbeeld was reeds in FILIPS *den Goede*, KAREL *den Stoute*, FILIPS *den Schoone*, en KAREL V opgerezen. Deze laatste was zelfs hiertoe door Paus PAULUS III gemagtigd, en had onder anderen *Haarlem*, *Middelburg*, *Leeuwarden*, *Deventer* en *Groningen* tot bisschopszetels, en *Mechelen* tot den eersten stoel der *Nederlanden* bestemd. Veelvuldige zaken hadden hem de uitvoering van dit plan verhinderd, welks voltooijing hij bij zijn troonsafstand aan FILIPS had opgedragen. Het was alzoo geenszins door GRANVELLE opgewekt of aangemoedigd, gelijk men beweerd heeft. Het vermeerderen der bisschopszetels streed veeleer derwijze met zijne belangen en inzigten, dat hij er nimmer mede ingenomen geweest is, ofschoon hij haar, uit achting voor den wil des Konings, niet tegengewerkt heeft (2). FILIPS zelf getuigt, dat de Bisschop van *Atrecht* er geene kennis van droeg, vóór de Geloofsonderzoeker FRANCISCUS SONNIUS naar *Rome* was vertrokken, om dit werk te bevorderen (3).

Inmiddels was de Hertogin van *Parma* uit *Italië* herwaarts gekomen, en door den Koning met het geheele Hof plegtig ingehaald. Om haar het bewind op te dragen, en tevens zelf van *de Nederlanden* afscheid te nemen, riep FILIPS, wiens reis naar *Spanje*

---

(1) VAN METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. I. bl. 24. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. I. p. 38. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. I. p. 19, 20.

(2) GRANVELLE's Vertoog, medegedeeld door GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 76. 2e Edit.

(3) *Papiers d'état du Cardinal de* GRANVELLE, T. V. p. 635 (1). GROEN VAN PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 186*. 2e Edit. LANARIO, *La Guerra di Fiandra*, p. 4, 5. CHAPPUYS, *Hist. Gén. de la guerre de Flandre*, Liv. I. p. 9, 10. VAN WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 23—25. SONNIUS had zijn naam ontvangen naar het dorp *Son* in de *Brabandsche Kempten*. Zijn geslacht heette VAN DEN VELDE. Hij was Doctor te *Leuven* en Kanonik van *Utrecht*.

op handen was, de Algemeene Staten te *Gent* bijeen. De Hertog van *Savoije*, de Hertog 1555—1568
en Hertogin van *Parma* met hun zoon ALEXANDER FARNESE, de vreemde gezanten, al de staatsdienaars en staatsraden, de geheele Hooge Adel der *Nederlanden*, en een schitterende hofstoet waren er vereenigd. Onder de luisterrijke feesten, welke de opening der Statenvergadering vooraf gingen, was het drieëntwintigste en laatste feest der Orde van het *Gulden Vlies*, hetwelk vier dagen achtereen met buitengewone pracht gevierd werd. 29 v. Hooim. 1559
Onder de Ridders, welke er op benoemd werden, waren de Heer van *Hachicourt* en de Baron van *Montigny*, beide uit het geslacht van MONTMORENCY; WILLEM *van Croy*, Markgraaf van *Renti;* FILIPS, Graaf van *Ligne;* en ANTHONIE *van Lalaing*, Graaf van *Hoogstraten* (1). Den zevenden van Oogstmaand opende Koning FILIPS de zitting met de plegtige benoeming der Hertogin van *Parma* tot Opperlandvoogdes. Uit zijn naam werd den Staten voorgehouden: »dat de toestand van *Spanje* hem noodzaakte *de Nederlanden* te verlaten, alwaar hij anders, uit opregte liefde tot de ingezetenen, gaarne zijne dagen zou willen eindigen; dat, nu hij den vrede met *Frankrijk*, na eenen kostbaren oorlog, om welken te voeren zijne overige rijken en staten vele millioenen dukaten hadden bijgedragen, gelukkig had gesloten, hij geruster konde vertrekken. Gaarne had hij vóór dien tijd het overbodige Duitsch krijgsvolk afgedankt, maar tot nog toe de geheele afbetaling dier benden niet kunnen te weeg brengen, ofschoon hij onlangs nog elf maal honderd duizend gulden in wissels op *Spanje* tot dat doel had bijeengebragt; dat hij derhalve eene afdeeling Duitschers, aan welke men nog veel geld schuldig was, in het land moest laten en de Staten verzoeken, in hun onderhoud te voorzien, belovende echter, zoodra het hem mogelijk was, ook daarvoor uit *Spanje* gelden over te zenden, en zelfs in persoon terug te keeren, als dit noodig mogt zijn." Voorts werd verklaard, »dat, dewijl de Koning, om gewigtige redenen, de landvoogdij voor als nog niet aan zijn zoon DON CARLOS konde opdragen, hij zijne zuster, de Hertogin van *Parma*, daarmede had bekleed; zij, eene Nederlandsche vrouw, sprak de landtaal, koesterde eene bijzondere genegenheid voor het volk, en verdiende derhalve boven den eerbied en de gehoorzaamheid, ook de liefde der ingezetenen. Haar was men gelijke achting en onderdanigheid als aan den Koning zelven verschuldigd." Het slot der aanspraak behelsde eene ernstige vermaning aan de Landvoogdes en allen, die met eenig bewind belast waren, »om de bevelen tegen de Ketters stiptelijk uit te voeren, naardien verandering in de godsdienst dikwijls

---

(1) V. WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 25, 26, en de aldaar aangehaalde schrijvers, bij welke nog kunnen gevoegd worden: V. D. HAER, *de Init. Tumult. Belg.* Lib. I. c. 6. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, P. I. p. 4. verso. *Vita di* FILIPPO II, P. II. Lib. XI, p. 75. LE PETIT, *Chron. d. Holl.* T. II. p. 23.

1555—1568 verandering in de regering en altijd groote rampen over den staat brengt, zoo als uit eenige omliggende rijken was gebleken." Eindelijk moest men het regt omtrent allen, zonder onderscheid, nadrukkelijk handhaven (1).

Hierop werd den Koning door de Algemeene Staten een uitvoerig met redenen omkleed vertoog overgeleverd, hetwelk op dit tweeledig voorstel nederkwam: 1° »dat 's Lands grenzen niet door uitheemsche knechten gelijk thans, maar door landzaten bewaakt, en de vreemdelingen afgedankt, of elders heengezonden mogten worden"; dit zag voornamelijk op de Spanjaarden. 2° dat het land geregeerd mogt worden bij den raad van *Nederlanders*, niet van vreemden"; dit zag op GRANVELLE, die echter in *Bourgondië* geboren, niet als vreemdeling kon beschouwd worden, sinds dat gewest door het verdrag van *Augsburg*, hetwelk *de Nederlanden* hadden aangenomen, met deze landschappen éénen kreits vormde. De Prins van *Oranje* en de Graaf van *Mansfeld* waren veelmeer vreemdelingen dan hij (2). Maar schoon men hem ook als zoodanig konde aanmerken, en zelfs vreesde, dat er nog een tweede, de Graaf van *Feria*, zou bijgevoegd worden, werd daarom het Land niet bij den raad van Nederlanders bestuurd, daar al de onderscheiden afdeelingen van bestuur genoegzaam geheel uit hen waren zamengesteld? Voorts klaagde men »over den overlast van het uitheemsche krijgsvolk, hetwelk in dienst was gehouden, terwijl de inboorlingen waren afgedankt." Dit zag inzonderheid op de Duitschers, niettegenstaande de Koning in die zelfde vergadering en in hetzelfde oogenblik weder op nieuw had verklaard, dat hij gewenscht had en nog wenschte, hen naar huis te zenden en naar huis zenden zou, zoodra hij er geld toe had, hetzij uit *Spanje* of van elders. Het was geen wonder, dat FILIPS bij dit onheusche en door den vorm beleedigende vertoog, zijne zelfbeheersching vergat en de vergadering uitging met de vraag, »of zij hem, die een vreemdeling en Spanjaard was, ook niet ten lande wilden uitjagen?" Het antwoord echter, dat hij twee dagen later gaf was zeer gematigd, en luidde, »dat zijn oogmerk volstrekt niet was, buitenlanders in het bestuur te dringen, hetgeen de benoeming der Landvoogdes en der Leden van den Raad van State overvloedig bewees; dat het Spaansche krijgsvolk, drie duizend man sterk, tot bescherming van het Land tegen een onverwachten vijandelijken aanslag van buiten noodig was, en hij elke drie maanden voor de betaling dier benden zorgen zou, waardoor de vrees voor overlast ophield; zij konden dienen, om zijn zoon DON CARLOS, dien hij tot de landvoogdij bestemde, af te halen; en zoo de begeerte der Staten eerder te zijner kennis gekomen ware, zou hij gaarne

---

(1) *Groot Placaatb.* D. III. bl. 28—31. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. bl. 19—21, waar echter verkeerdelijk deze aanspraak op den 26 van Oogstmaand gesteld wordt.

(2) GROEN VAN PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 184*. 2e Edit.

deze knechten op de vloot, welke hem naar *Spanje* moest overvoeren, ingescheept 1555—1568
hebben; thans bleven zij hier buiten kosten van het land ter verdediging der grenzen, een blijk zijner genegenheid voor de Nederlanders; hij was niet voornemens al het inlandsche voetvolk af te danken, maar twaalf honderd man daarvan ten behoeve en laste dezer landen in dienst te houden; zijne bedoeling was geweest, de Spanjaarden niet langer dan zes of zeven maanden achter te laten, doch thans zou hij, ten genoegen der Staten, hen binnen drie of vier maanden laten vertrekken, onder beding, dat men dan voor de betaling van het volk zou zorgen, hetwelk ter bewaring der grenzen in dienst genomen wierd (1)."

Eenigen hebben in dit antwoord meer bewijzen gevonden van verlegenheid en achterhoudendheid, dan van openhartigheid en toegenegenheid (2). Het blijkt ondertusschen, dat 's Konings bedoelingen omtrent *de Nederlanden* welgemeend en opregt waren. In een vertrouwelijken brief aan GRANVELLE, den dag vóór zijn vertrek naar *Spanje* geschreven, verklaart hij, »dat hem het vertragen zijner reis grootelijks hindert, niet om het jaargetijde, of dat zijne gezondheid gevaar loopt, maar alleen omdat hij niet zoo spoedig, als hij wel begeerde, zich konde bezig houden met de middelen, ten einde den treurigen staat van zaken in *de Nederlanden* te verhelpen. De minste vertraging beschouwt hij als eene ramp. Echter, daar de wil van God alle menschelijke zaken regelt, in deze omstandigheden zoowel als in alle andere, berust hij er in en hoopt tevens, dat de Voorzienigheid, die hem uit nog grootere zwarigheden gered heeft, hem in de tegenwoordige niet verlaten, maar de middelen verschaffen zal, om zijne staten te onderschragen, en niet te gedoogen, dat zij verloren gaan uit gebrek van hun ter hulp te kunnen komen; dit zou de grootste aller rampen en voor zijn gevoel oneindig smartelijker zijn, dan wanneer hij er zich door de kansen des oorlogs van beroofd zag. Maar in welke ernstige zwarigheden men zich thans ook bevinde, men moet trachten er uit te geraken; dat heeft hij van zijnen kant besloten, en maakt hem het vertragen zijner inscheping zoo moeijelijk (3)." Nog sterker komt deze genegenheid voor de Nederlanders uit in een schrijven uit *Spanje* insgelijks aan GRANVELLE, waarin FILIPS te kennen geeft, »hoe vurig hij wenschte, iets voor *de Nederlanden* te kunnen verrigten, maar dat hij *Spanje* in een nog treuriger toestand dan deze gewesten gevonden heeft, en hij op dit oogenblik buiten de mogelijkheid is, het eene noch de andere te ondersteunen. Zijne pogingen, hun verligting te bezorgen, zullen niettemin zijn eerste pligt en voornaamste taak zijn. Men weet, hoe opregt hij *den*

(1) WAGENAAR, D. VI. bl. 51—53. BILDERDIJK, D. VI. bl. 18, 19, 20, 21.

(2) WAGENAAR, D. VI. bl. 54, 55.

(3) *Papiers d'état du Cardinal de* GRANVELLE, T. V. p. 643.

1555– *Nederlanden* genegen is en thans meer dan ooit; elks pogingen moesten zich met
1568 de zijne vereenigen, want voor een algemeen kwaad, wordt een geëvenredigd geneesmiddel gevorderd." Voorts verklaart de Koning, »dat hij tot het vertrek der Spaansche benden uit *de Nederlanden* besloten heeft, ofschoon hij de vrees voor een inval der Franschen niet konde onderdrukken. Eene der hoofdredenen, welke hem tot deze maatregel bewogen hebben, is de onmogelijkheid, voor het oogenblik iets anders in het belang der *Nederlanden* te kunnen verrigten. Van nu aan zullen de landzaten ten minste den goeden wil kennen, met welken hij voor het algemeen welzijn bezield is, dewijl hij dit tracht te bevorderen, zelfs ten koste van zijne eigene veiligheid. In elk geval zal hij de voldoening genieten, de pligten van een goed Vorst jegens zijne onderdanen vervuld te hebben" (1).

Filips begaf zich uit *Gent* naar *Walcheren*, om naar *Spanje* te stevenen, niettegenstaande granvelle oordeelde, dat een langer verblijf in *de Nederlanden*, de gelukkigste gevolgen zou hebben; hij verzekert echter den Koning, »dat hij al wat mogelijk is zal aanwenden tot verbetering der zaken," maar tevens, »dat het dralen der Staten in het nemen van besluiten, een dralen dat na het vertrek van den Vorst zal toenemen, en de uitgeputte staat der geldmiddelen eene menigte van zwarigheden zullen opleveren (2)." Te *Middelburg* ontving filips van zijn gezant te *Rome* de langgewenschte tijding, dat de Paus in het oprigten der nieuwe bisdommen bewilligd
25/26 had (3). Toen ging hij te *Vlissingen* met een prachtig gevolg aan boord eener
v. Oogst- vloot van negentig schepen, over welke de Graaf van *Hoorne*, de Admiraal der *Ne-*
maand. 1559 *derlanden*, het bevel voerde (4). Vóór zijn vertrek bestemde hij onderscheidene

(1) *Papiers d'état du Cardinal de* granvelle, T. V. p. 666. »Vereis por los despachos como me contento que vengan los Españoles, aunque cierto con temor que ha de ser una de las cosas que ha de dar voluntad a Franceses de romper; y cierto una de las cosas que mas me ha movido à ello, ha sido porque no tenia otra forma de dar ay algun socorro como lo deseaba, sino tomandoles su consinacion que les abia dejado, que hera my dote. Plazera a Dios que agora conoceran, todos ay con el amor y sinceridad que yo trato sus cosas que por complazerles, hago lo que temo que ha de ser tanto daño myo, y que con esto no le tomaran tal amor que à los Franceses les pareira que son tan bastantes fuerzas para defender esos estados como los Españoles; á lo menos si no lo hizieron asi no me pagaran bien al gran amor que yo les tengo y que quedaré satisfecho de aver hecho de my parte lo que un buen prencipe deve a sus vasollos."

(2) *Papiers d'état du Cardinal de* granvelle, T. V. p. 639.

(3) hopperus, *Memorial d. Troubl.* Liv. I. p. 21. *Papiers d'état du Cardinal de* granvelle T. V. p. 641.

(4) v. meteren, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. I. bl. 27.

LAMORAAL GRAAF VAN EGMOND.

giften (gratificatiën) voor den Prins van *Oranje*, de Graven van *Egmond*, van *Megen*, van *Aremberg*, den Markgraaf van *Bergen*, en den Heer van *Glaion*, welke hem naar *Vlissingen* uitgeleide gedaan hadden, en den Graaf van *Hoorne* (1). Hieruit blijkt, welke waarde men aan het sprookje moet hechten, dat de Koning, op het punt van zich in te schepen, bij zijn afscheid met een onvriendelijk gelaat den Prins van *Oranje* toeduwde, »dat hij hem voor den man aanzag, wiens geheime listen en lagen zoo vele hinderpalen aan de uitvoering zijner plannen in den weg legden, en dat hij de zaken in de war zocht te sturen." En toen de Prins antwoordde, dat alles op begeerte der Staten geschied was, hem driftig bij de borst vattende en heen en weder schuddende uitriep: »*Neen, niet de Staten, maar jy, jy, jy!*" (No, no los Estados, mas vos, vos, vos!") (2). Daarenboven verhaalt WILLEM zelf, dat de Koning, zich naar boord begevende, hem »uitdrukkelijk gelastte en beval, vele lieden van eer, welke men van de Hervormde leer verdacht hield, van het leven te berooven (3)." Het is echter zeer onwaarschijnlijk, zoo niet geheel ongelooflijk, dat FILIPS dit bloedbevel aan den Prins gegeven hebbe, die zelf, wel is waar, Katholijk was, maar wiens vader, moeder en broeders ijverige Protestanten waren, en wien hij, ongetwijfeld deswege, niet deelgenoot gemaakt had van het geheim verbond met den Koning van *Frankrijk* ter verdelging der ketterij (4). 1555—1568

Binnen veertien dagen stapte de Koning te *Laredo* in *Biscaije* aan land, na het doorstaan, of, gelijk anderen meenen, kort vóór het opkomen van een hevigen storm, in welken meer dan duizend menschen omkwamen en verscheidene schepen te gronde gingen, die met kostbare kunstvoortbrengselen van alle soort, door den Keizer sinds veertig jaren in *Duitschland*, *Italië* en *de Nederlanden* bijeenverzameld, geladen waren. FILIPS geloofde zijnen dank aan de Voorzienigheid voor de redding uit dit

---

(1) *Papiers d'état du Cardinal de* GRANVELLE, T. V. p. 653. EGMOND werden door den Koning 50000, ORANJE 40000, BERGEN, MEGEN, HOORNE en GLAION elk 15000, en AREMBERG 6000 kroonen toegekend. Er is reden, aan de stipte voldoening dezer sommen te twijfelen. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 185.

(2) AUBERY, *Mémoires de Hollande*, Ch. I. p. 9. Bij oudere schrijvers wordt van dit, op zich zelf reeds zeer onwaarschijnlijk voorval, niets gevonden. DE BEAUFORT, V. D. VYNCKT, SCHILLER, BILDERDIJK, DEWEZ, CORVIN-WIERSBITZKY en anderen hebben er echter nog geloof aan gehecht. In brieven, later tusschen FILIPS en WILLEM gewisseld, heerscht eenen toon, die met zulk een afscheid, als men verhaalt, niet overeenstemt. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. I. p. 430, 435.

(3) *Apologie* van WILLEM, bij BOR, D. II, *Authent. Stukk.* bl. 83.

(4) Zie hiervoor, bl. 73.

1555—1568 gevaar niet beter te kunnen betoonen, dan door openlijk de gelofte af te leggen, dat hij zijn leven en zijne krachten zou toewijden aan de verdediging van het Roomsche geloof en ter uitroeijing der ketterij. Hoezeer hem dit ernst was, bleek dadelijk na zijne aankomst, toen hij het verbranden van eenige Ketters, zoo vrouwen als mannen, te *Valladolid* bijwoonde, na plegtig gezworen te hebben, de Inquisitie en hare ambtenaren te zullen handhaven, en zijne onderdanen te dwingen, zich aan de bevelen dier geduchte regtbank te onderwerpen. Een der ongelukkigen, DON CARLOS DE SESSA, naar den brandstapel gevoerd wordende, riep hem toe: »En ook gij, o Koning, kunt getuige zijn van de ellende uwer onderdanen! Red ons van dien gruwelijken dood; wij verdienen hem niet." — »Neen," riep FILIPS uit, »ik zou voor mijn eigen zoon den brandstapel oprigten, indien hij zoo misdadig was als gij zijt (1)."

De Koning moge ontevreden met zichzelven naar *Spanje* vertrokken zijn, de Nederlanders hadden voorzeker weinig reden, op hem misnoegd te wezen. Hij had den hoogen adel zijne gunsten niet onttrokken; alom, waar hij konde, zich jegens het volk genegen betoond; toegegeven wat, van zijn standpunt beschouwd, toegegeven konde worden; zijne handelingen naar de bevelen en inzigten des Keizers geregeld; het verwijderen der vreemde benden beloofd, en bijna alleen aan inboorlingen het bestuur van zaken toevertrouwd. Maar dit alles was magteloos, het welig ontkiemen der reeds voor lang uitgestrooide zaden van onrust en omwenteling te verbinderen (2). FILIPS was te kortzigtig, om zijne staatkunde naar den geest des tijds, naar de wenschen des volks te wijzigen. De losbandigheid der Spaansche benden, welke inzonderheid de mindere en lagere standen verbitterde; het veldwinnend gerucht van het vermeerderen der bisschopszetels, terwijl de nieuwe leerstelsels steeds meer en meer wortel schoten; de verwarringen en nadeelen uit zoo vele langdurige oorlogen onvermijdelijk voortgesproten; de uitgeputte geldmiddelen, waardoor het bewind in de noodzakelijkste behoefte zelfs niet konde voorzien, en nieuwe opofferingen van de Staten eischte, strekten ten hefboom, om het volk in beweging te brengen. Op de burgers ging spoedig de misnoegdheid van den hoogen adel over, welke deels uit naijver op de Spaansche Grooten, die nu den boventoon voerden, deels uit heerschzucht of teleurgestelde verwachting was voortgevloeid. Vele Nederlandsche Edelen waren daarenboven door de langdurige veldtogten, in welke

---

(1) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac.* Lib. XX. p. 359. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. I. bl. 27. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 26. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 26. WATSON, *Hist. v.* PHILIPS II, D. I. bl. 139—141. Behalve CABRERA en MARIANA, door WATSON aangehaald, en PONTUS HEUTERUS, zwijgen de meeste andere Spaanschgezinde schrijvers, gelijk STRADA, BENTIVOGLIO, CAMPANA, BURGUNDIUS, V. D. HAER en LETI van deze kettersverbranding.

(2) Zie hiervoor bl 55—57.

zij grootendeels op eigen kosten deel namen; door de aanzienlijke gezantschappen, die hun opgedragen werden, doch meer tot eer dan voordeel strekten; maar inzonderheid door het kostbare leven aan het Hof, en de zucht den rijken kooplieden in pracht en weelde niet toe te geven, verarmd geworden en in schulden gedompeld. Slechts eenige van hen zagen zich met ambten begiftigd; de meeste hadden vruchteloos op eene bediening gewacht, ten einde hunne vervallen zaken te herstellen. Uit den oorlog waren zij rijk aan eer en krijgsroem teruggekeerd; »de vrede vond hen berooid en droeg hun de moeijelijke taak op, hunnen rang en invloed aan het Hof van de opbrengsten hunner bezwaarde en verpande goederen, of van de karig toegemeten weldaden des Konings te onderhouden." Men acht, dat zij derhalve tot eene omwenteling van zaken niet ongenegen waren (1). Het bezigen van onzedelijke middelen, om het doel te bereiken is voorzeker niet te bevreemden in eenen adel, wiens wetenschappelijke vorming en zedelijke ontwikkeling geheel verwaarloosd waren. »Onder de Grooten des Lands," schreef de Landvoogdes MARIA aan den Keizer, »wast eene jeugd op, met wier zeden ik mij noch wil, noch kan verdragen; goede trouw, eerbied voor God en den Koning zijn verloren; met uitzondering van weinigen is het bederf zoo algemeen, dat ik, al ware ik een man, niet alleen hen niet zou willen besturen, maar hen naauwelijks kunnen zien of op gelijken voet met hen leven. God is mijn getuige, wanneer ik uwe Majesteit verzeker, dat ik liever met mijne handen mijn brood zou winnen, dan met hen in aanraking zijn (2)." De jongelingen van haren tijd waren nu tot mannen gerijpt, doch, over het algemeen, even onbeschaafd van geest als los van zeden, trotsch, woelziek, ijverzuchtig tegen elkander, alleen dan niet onderling verdeeld, zoo lang zich »een klein gevaar vertoonde dat allen of den adel in het gemeen bedreigde," en steeds in strijd met de immer rijker en daardoor onafhankelijker wordende steden, »die op hare beurt het waagden, de hand te slaan aan de met schulden bezwaarde goederen der Edelen (3)." 1555—1568

De Geestelijken waren over het oprigten van nieuwe bisdommen ten hoogste misnoegd. Bij de vier bestaande bisschopszetels in *de Nederlanden: Utrecht*, *Kamerijk*, *Atrecht* en *Doornik*, had Paus PAULUS IV, op aanzoek van FILIPS, den twaalfden van Bloeimaand dezes jaars nog veertien andere gevoegd, namelijk *Mechelen*, *Antwerpen*, *Haarlem*, *Deventer*, *Leeuwarden*, *Groningen*, *Middelburg*,

(1) GROEN VAN PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 37—40. 2e Ed. VAN REYD, *Nederl. Hist.* D. I. bl. 1, 2. *De Gids* voor 1846. D. II. bl. 441, 526. Mr. M. C. VAN HALL, HENDRICK, *Graaf van Brederode*, bl. 182. SCHOTEL, FLORIS I en II *van Pallant*, bl. 10—12.

(2) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. IV. p. 456.

(3) *de Gids* voor 1846, D. II. bl. 598, alwaar dit fraai en uitvoerig wordt uiteengezet.

1555—1565 *'s Hertogenbosch*, *Roermonde*, *Namen*, *St. Omer*, *Iperen*, *Gent* en *Brugge*; en van deze achttien zetels, *Kamerijk*, *Mechelen* en *Utrecht* tot aartsbisdommen verheven. Onder *Kamerijk* stonden de bisdommen van *Atrecht*, *Doornik*, *St. Omer* en *Namen*; onder *Mechelen*, die van *Antwerpen*, *Gent*, *Brugge*, *Iperen*, *'s Hertogenbosch* en *Roermonde*; en onder *Utrecht*, de zetels van *Haarlem*, *Deventer*, *Leeuwarden*, *Groningen* en *Middelburg*. De Koning bezat het regt van benoeming tot Bisschop; de aanstelling en bevestiging stonden aan den Paus. Veler belangen werden hierdoor gekrenkt. De oude Bisschoppen voorzagen, dat hun gezag en regtsgebied aanmerkelijk zouden worden ingekrompen; de abten en monniken waren beducht, dat zij onder gestrenger toezigt zouden geraken en hunne inkomsten ten behoeve der nieuwe Kerkvoogden gebezigd worden; de adel vreesde bovenal voor den te grooten invloed van zoo vele hooge Geestelijken in de vergaderingen der Staten; en het gemeen wist men in gisting te brengen, door de aanstaande Bisschoppen voor te stellen, als bestemd om de bedoelingen des Konings, ter vernietiging van 's volks vrijheden en voorregten, te ondersteunen (1). Roomschgezinden zoowel als Onroomschen waren ontevreden, en elk zag met angstige verwachting de toekomst tegen. In deze algemeene spanning der gemoederen, vatte de Hertogin van *Parma* de teugels van het bewind op.

MARGARETHA *van Parma* was de dochter van KAREL V en de schoone JOHANNA VAN DER GHEENST, te *Oudenaarde* in vijftien honderd twee en twintig geboren. Hare opvoeding werd aan 's Keizers moei, de Landvoogdes MARGARETHA *van Oostenrijk*, en na den dood van deze, aan de Koningin-weduwe MARIA toevertrouwd. Reeds in hare prilste jeugd werd zij aan eenen Hertog van *Ferrara* verloofd, doch dit weder opgezegd, en zij in haar tiende jaar door den Keizer, tot onderpand zijner verzoening met Paus CLEMENS VII, aan ALEXANDER DE MEDICIS, Groothertog van *Toskane*, een neef, of meer waarschijnlijk, een zoon van zijne Heiligheid zelve, uitgehuwelijkt. ALEXANDER werd in het eerste jaar zijner echt door een nabestaande vermoord, en MARGA-

(1) *Verantw. van* WILLEM, bij BOR, *Auth. Stukk.* D. I. bl. 6. HOPPERUS, *Memorial*, p. 21—24. V. D. HAER, *Init. Tumult. Belg.* p. 130 sqq. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* bl. 32. HARAEI *Annales. Brabant.* T. III. p. 2—4. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 27. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. I. bl. 23—27. GROTIUS, *Annal.* Lib. I. p. 14, 15. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. II. p. 63—67. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. IX. p. 34. LANARIO, *La Guerra di Fiandra*, p. 7. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 14, 17. CAMPANA, *Della Guerra di Fiandra*, T. I. p. 2, 3. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. I. p. 33—36. WAGENAAR, D. VI. bl. 62—67. TE WATER, *Verbond der Edelen*, St. I. bl. 43, 219—222. CORVIN-WIERSBITZKY, *Tachtigj. Oorl.* D. I. bl. 104, 105. *Oudh. en Gesticht. v. Deventer*, D. I. bl. 1—32. *Oudh. en Gesticht. v. Vriesl.* D. I. bl. 218—248. GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in de Nederl.* D. III, bl. 248—254.

J. W. Kaiser sculps.

RETHA, zeven jaren later, weder uit staatsbelang, aan den dertienjarigen OTTAVIO FARNESE, een kleinzoon van Paus PAULUS III, met de hertogdommen van *Parma* en *Piacenza* geschonken. Gelijk hare moei MARIA, schepte zij vermaak in mannelijke uitspanningen, bijzonder in de jagt, maar stond in geestbeschaving zoo verre bij hare beroemde voorgangsters ten achter, dat zij de taal, in welke de eerste MARGARETHA verzen vervaardigde en die te *Brussel* altijd aan het Hof gesproken werd, het Fransch, naauwelijks schrijven kon. Zij was van de bevalligheden harer kunne ontbloot, had een mannelijk voorkomen, en leed aan de podagra. Zijn de groote en goede hoedanigheden, welke eenigen haar toekennen, overdreven voorgesteld, de bitterheid met welke anderen haar beoordeelen, is niet minder onregtvaardig. Geheel bezield door IGNATIUS DE LOYOLA, haar biechtvader, ijverde zij voor het Roomsche geloof en verrigtte stipt, maar met verstand en overleg, wat zij meende, dat de Heilige Kerk en de Eere Gods vorderde. Onverpoosde werkzaamheid en eene zeldzame kracht van geest kunnen haar niet betwist worden. Opgevoed in de leerschool van MACHIAVELLI, bezigde zij eene voorzigtige, soms fijne en looze staatkunde, schond woord of belofte en vergat bewezen diensten, wanneer haar belang zulks vorderde. De regel: »verdeel om te heerschen" was door haar met gewenschten uitslag in werking gebragt, toen ALBA naar *de Nederlanden* gezonden werd en de rust, welke zij met zoo veel beleid hersteld had, door zijn onstaatkundig gedrag voor altijd vernietigde. Hare afkeuring van 's Hertogs geweldige maatregelen, tegen welke zij zich met nadruk verzette, pleiten zoo wel voor haar verstand als voor haar hart, ofschoon dan ook gekrenkte eerzucht niet geheel zonder invloed op haar oordeel geweest zij. Met welke gestrengheid zij zelve de bloedbevelen tegen de Hervormingsgezinden ten uitvoer gelegd, en het geduld des volks tot de uiterste grenzen gevoerd had, toch was haar bewind, in vergelijking met dat van haren opvolger, zacht te noemen en liet een gunstigen indruk achter. Tot niet geringen lof van MARGARETHA strekt haar beroemde zoon ALEXANDER FARNESE, welke de eer, van hetgeen hij in zich goeds en groots gevoelde, aan haar toeschreef. Zij leefde in onmin met haren echtgenoot, en bekommerde zich weinig om de bloedverwanten harer moeder, die met zekeren JAN *van den Dycke* gehuwd was, welke tot armoede vervallen, in vijftien honderd een en zestig de ondersteuning der Landvoogdes inriepen. Den ganschen tijd, in welken de Hertogin het bewind over *de Nederlanden* voerde, heeft zij hare geboorteplaats nimmer bezocht, is er zelfs niet éénmaal doorgereisd (1).

1555—1568

(1) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. XXIV. bl. 1095. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. B. XXI. bl. 693. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. X. bl. 186 verso, XIII. bl. 236. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 79. STRADA, *de Bello Belgico*, T. I. p. 44—52, 366, 425, 550. T. II.

1555— 1568 Om MARGARETHA in het hoogstmoeijelijk bestuur te onderschragen, had FILIPS haar den Bisschop van *Atrecht* ter zijde gesteld. GRANVELLE, in vijftien honderd zeventien te *Besançon* geboren, was de tweede zoon van NIKOLAAS DE PERRENOT, uit deftige ouders ontsproten, Kanselier van KAREL V en een der merkwaardigste en uitstekendste mannen dier tijden. Na zijne geleerde opvoeding aan verscheidene hoogescholen, onder anderen ook te *Leuven*, voltooid te hebben, werd hij vroegtijdig in de staatkundige loopbaan geleid, in vijftien honderd veertig tot Bisschop van *Atrecht* verheven, en tot 's Keizers afgevaardigde op de kerkvergadering te *Trente* benoemd. Hij had voorts een werkzaam deel genomen in al de onderhandelingen ter zake van de godsdienst in *Duitschland*, en was zijnen vader, die in vijftien honderd vijftig overleed, in de gunst des Keizers opgevolgd. KAREL V had bij zijn troonsafstand hem dringend bij FILIPS aanbevolen, in wiens vertrouwen hij ingelijks deelde. Zijn broeder JEROME PERRENOT was door den Keizer tot opvoeder (gouverneur) van WILLEM *van Oranje* aangesteld, wien hij in den Franschen veldtogt van vijftien honderd vier en vijftig volgde, doch aan eene wonde in het beleg van *Montreuil* overleed. THOMAS PERRENOT, een andere broeder, was opperbevelhebber van *Antwerpen*, en stierf aldaar in vijftien honderd een en zeventig. Hij had in vijftien honderd negen en veertig HELENA *van Brederode* gehuwd. FREDERIK PERRENOT *de Champagney*, de derde broeder, zal later als deelgenoot in het verbond der Edelen voorkomen (1). Een bekwamer Raadsman dan de Bisschop van *Atrecht*, had FILIPS der Landvoogdes welligt niet kunnen toevoegen. Met welk oog hij den staat van zaken in *de Nederlanden* beschouwde, blijkt uit zijne brieven aan den Koning. »Wat mij het meest bedroeft," zegt hij, »is, dat ik hier in de gemoederen niet al die genegenheid vind, welke 's Konings dienst en pligt vorderen, en gelijk men die met regt zou mogen verwachten na zoo vele bewijzen van Uwer Majesteits hooge welwillendheid. Evenwel hoop ik, dat wanneer deze wolk eens voorbijgetrokken is, en de Landvoogdes haar bestuur op een vasten voet gebragt heeft, de zaken van gedaante zullen veranderen, indien men met de gepaste gema-

---

p. 181—191, 529. *Leven van* WILLEM I, D. I. bl. 612—614. V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troub. d. Pays-Bas*. T. II. ch. III. p. 228—231. SCHILLER, *Sämmtl. Werke*, S. 80P. V. KAMPEN, *Vaderl. Karakterk*. D. I. bl. 287—291. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl*. D. I. bl. 72—75. BROES, FILIP *van Marnix*, D. I. bl. 3—19, 65—73, 87, 88. SCHOTEL, FLORIS *I en II van Pallant*, 19, 20. NIJHOFF, *Bijdr. v. d. Vaderl. Gesch. en Oudheidk*. D. IV. *Aank*. bl. 19, 20. GROEN VAN PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 182*. T. VI. p. 373, GACHARD, *Rapport* etc. in de *Correspondance de* PHILIPPE II. T. I. p. CLXI—CLXIV.

(1) *Hist. du Cardinal* DE GRANVELLE, p. 2—273. Paris, 1761. *Notice Préliminaire des Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. I. p. II—XVIII.

tigdheid te werk gaat, hetgeen ik haar dikwijls aanbeveel, behoudens echter, dat men in niets het gezag uwer Majesteit of het hare krenke. Overigens bemerk ik niet, dat de geesten, in het algemeen, vervreemd zijn; en van twee zaken eene: of de kwade bedoelingen zullen ophouden, dewijl de bewerkers daarvan geene lieden zijn, om lang genoeg, in welk plan ook, te volharden, ten einde tot groote uitkomsten te geraken, hetgeen hoop geeft, dat zij eens tot betere gedachten zullen komen; of, in het tegenovergestelde geval, wanneer dezelfde personen hardnekkig hunne eerste dwalingen volgen, moet men aan een krachtig hulpmiddel denken." Tot verbetering van den staat van zaken raadt hij aan, » dat men alle uitgaven afschaffe, welke niet volstrekt noodig zijn, zoo als die der overtollige bezettingen; dat men het Koninklijk gezag zoo veel mogelijk bevestige, en dat der regtvaardigheid handhave. Het verblijf der Spaansche benden in *de Nederlanden*," zegt hij, » is voortaan onmogelijk, dewijl dit ten voorwendsel strekt van het geschreeuw der misnoegden. Deze benden zijn daarenboven te klein in getal, om wezenlijk van dienst te zijn in tijd van nood. Het is derhalve dringend noodzakelijk het vertrek daarvan te bespoedigen. Maar men zal haar door andere moeten vervangen, op gevaar, de veiligheid des lands in de waagschaal te stellen; de Staten zullen waarschijnlijk het oor leenen aan den onderstand, welken men hun gevraagd heeft (1)." Later meldt hij FILIPS » met welke hardnekkigheid men het terugroepen der Spaansche benden vordert, maar voornamelijk de weinige genegenheid, die voor den Koning zekere lieden aan den dag leggen, welke hem zoo veel verpligt zijn (2)." Tegen het einde des jaars echter verwittigt hij zijnen Meester, » dat de Landvoogdes elken dag meer veld wint; ongelukkig veroorlooft de staat der geldmiddelen niet, in alle behoeften te voorzien. Van den Koning verwacht men hulp, bovenal in hetgeen de vestingwerken betreft, met welke men zich moet bezig houden, zonder tijd te verliezen, in al de plaatsen, waar zij noodig zijn. Men eischt nog altijd levendig het vertrek der Spanjaarden, en beschouwt het verlengen van hun verblijf, als een blijk van wantrouwen aan den kant des Konings; de Staten zijn zelfs op het punt, de wegzending dier benden, als de eerste voorwaarde te eischen, om in de beden te bewilligen (3)."

1555—1568

9 v. Win-term. 1559

Kort na het vertrek van FILIPS, hadden de bijzondere Stadhouders voorgeslagen, de benden van ordonnantie van twee duizend op drie duizend ruiters te brengen. De gewestelijke Staten, althans die van *Holland*, weigerden hierop, ondanks de pogingen des Prinsen van *Oranje*, eenig besluit te nemen en begeerden, dat de Algemeene

(1) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. V. p. 651—653.

(2) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. V. p. 665.

(3) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. V. p. 636.

1555—1568 Staten over dat punt beschreven wierden (1). De Landvoogdes was hiertoe niet genegen, en verklaarde sedert, dat het bijeenroepen der Algemeene Staten met 's Konings begeerte streed. Men was evenmin te bewegen, het krijgsvolk te bekostigen, hetwelk in plaats der Spanjaarden op de grenzen zou gelegd worden, en weigerde in iets te treden, vóór de Spaansche benden vertrokken waren. Daar dit laatste zoo vurig gewenscht werd, had GRANVELLE zich gevleid, dat het eerste weinig tegenkanting zou ontmoeten. Hij verheimelijkte echter niet voor den Koning, dat in *Braband*, over hetgeen de andere beden en onderstandgelden betrof, geenzins die stemming heerschte, welke men konde verwachten; dat de Staten, tot nadeel der Koninklijke achtbaarheid, op het beheer der beden aandrongen; dat dit het gevolg was van het bijeenroepen der Algemeene Staten vóór meer dan drie jaren, ter stemming over de toen gevorderde beden; dat zij, welke deze bijeenroeping hadden aangeraden, alleen bedoelden, 's Vorsten gezag te verminderen en in handen der Staten te spelen, ten einde hun eigen invloed te vermeerderen; vandaar zag men dan ook zoo dikwerf, dat zij, die eenige nieuwigheid begeerden, en wien men het regt van voordragt niet zou veroorloven, hunne eischen bij monde der Algemeene Staten kenbaar maakten, waaruit die buitensporige voorstellen ontsproten, welke der regering zulke ernstige verwikkelingen veroorzaakten. »Indien het niet door een of ander middel gelukt," zegt hij, »de *Nederlanden* eenigen tijd te onderschragen, zal het onmogelijk zijn den last te torschen, en het geheele gebouw zal instorten. Ik ken al de toegenegenheid Uwer Majesteit voor deze gewesten; en zeker verdienen zij zulks uithoofde van het vele goede, welk er in gevonden wordt. Zij hebben daarenboven zoo veel verrigt en geleden, en de lasten, welke op de inwoners drukken zijn zoo aanmerkelijk, dat van dit oogenblik tot den tijd, in welken zij zich van de geledene verliezen hersteld hebben, zij buiten staat zullen zijn, iets op te brengen. Men bedenkt en stelt steeds nieuwe middelen voor, maar ongelukkig verdwijnen zij in rook, zoodra zij ter tafel gebragt worden. Ik vrees daarenboven, dat de gelden, door Uwe Majesteit op de domeingoederen aangewezen, ongenoegzaam zijn, om de Spaansche knechten te betalen en af te danken; blijven deze hier zonder betaling, want de Staten zullen daarin niet voorzien, dan geraken wij in de grootste zwarigheden (2)." Uit *Spanje* nogtans was geen onderstand te hopen. Men was aldaar aan het krijgsvolk eene meer dan tweejarige achterstallige soldij verschuldigd; zelfs konden de uitgaven van 's Konings huis, die zijner tafel uitgezonderd, niet bestreden worden, en eene menigte bedieningen bleef

(1) GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 43—46. 2e Edit.

(2) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 25—28.

onbetaald (1). De Hollanders echter bewilligden in dezen nood aan de Landvoogdes 1555—1568
jaarlijks honderd duizend gulden voor den tijd van drie jaren (2). Intusschen was de tijd, voor het vertrek der Spanjaarden bepaald, verstreken; men begon er derhalve weder ernstig bij de Landvoogdes op aan te dringen, welke het steeds onder verschillende voorwendsels verschoof (3). De opgewondenheid vermeerderde sinds zich een gerucht verspreidde, dat bij de aanwezige vierduizend man nog achtduizend andere en twintigduizend Walen zouden gevoegd worden, om het Spaansche geloofsonderzoek met geweld in te voeren (4). Dit was slechts een verzinsel. Immers trachtte FILIPS veertig of vijftig duizend kroonen bijeen te brengen, om het Spaansche krijgsvolk te voldoen (5). Hun vertrek beschouwde hij evenwel als het sein tot nog grootere ongeregeldheden in het godsdienstige (6). Ook GRANVELLE oordeelde, dat de tijdsomstandigheden hun verblijf noodzakelijk maakten, maar vreesde een algemeenen opstand, indien zij niet vertrokken, daar het volk hen als de onderdrukkers der vrijheid beschouwde, voor welker handhaving »allen wilden sterven (7)." De Landvoogdes had reeds op eigen gezag hen uit de grensvestingen naar *den Briel* en op *Walcheren* verplaatst, tot de schepen gereed zouden zijn, met welke zij moesten vervoerd worden, toen zij, in spijt harer vertoogen, van den Koning bescheid ontving, dat de benden nog eenigen tijd in de *Nederlanden* moesten vertoeven. Dit bevel bragt de Hertogin in de uiterste verlegenheid. In *Zeeland* konde zij het krijgsvolk niet laten, dewijl de Zeeuwen dreigden, liever de dijken door te steken en het land aan de golven prijs te geven, dan langer de prooi te blijven van de knevelarij en wreedheid der Spanjaarden (8). In *Vlissingen* geraakte de bevolking met de vreemde bende handgemeen, wier bevelhebbers echter met beleid spoedig de rust herstelden (9). ORANJE en EGMOND hadden kort te voren het bevel over het Spaan-

---

(1) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 11.

(2) WAGENAAR, D. VI. bl. 57.

(3) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. II. p. 62.

(4) *Leven van* WILLEM I, D. I. bl. 195.

(5) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 79.

(6) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 150.

(7) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 192. *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 166, 184, 195, 205.

(8) STRADA, *de Belle Belgico*, Lib. III. p. 107.

(9) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 205.

1555—1568 1561 sche krijgsvolk nedergelegd, om niet hun naam en invloed bij de Staten te verliezen (1). De Landvoogdes stelde nu den Bisschop van *Atrecht*, VIGLIUS en BARLAYMONT voor, de soldaten weder in de grensplaatsen te leggen. Dit echter werd onuitvoerbaar geacht, daar men hier, evenzeer als elders, op hen verbitterd was en hun met geweld den toegang zou beletten. De *Consulta*, noch de geheele Raad van State zagen eenig ander middel, dan het gehate krijgsvolk zoodra mogelijk te verwijderen. MARGARETHA drong derhalve bij den Koning op den spoedigen aftogt der Spaansche benden, die zij onmogelijk langer in het land konde houden, met vernieuwden nadruk aan. Eindelijk ontving zij een bevredigend antwoord, hetgeen wel-
12 v. Wintermaand 1560 ligt niet het geval geweest zou zijn, indien geene nederlaag op de kusten van *Afrika* FILIPS genoodzaakt had, het aanzienlijk verlies van manschappen weder aantevullen (2). Door gebrek aan gunstigen wind, konden de Spanjaarden niet vóór de helft van Louwmaand uit *Vlissingen* vertrekken (3). Ondertusschen hadden zij de arbeiders aan de dijken van *Walcheren*, die in een gevaarlijken toestand verkeerden, van tijd tot tijd uitgeplunderd, verjaagd en het werk aanmerkelijk vertraagd (4). Tot grooten overlast der ingezetenen, waren zij alzoo een geheel jaar langer in de *Nederlanden* gebleven dan de Koning beloofd had, en op kosten der Staten van *Holland* en *Zeeland* den geheelen winter van vuur en bier verzorgd geworden (5). GRANVELLE zelfs uitte zijne vreugde over hun vertrek (6). Men acht het niet onwaarschijnlijk, dat hun verblijf in *Zeeland* den grond gelegd heeft tot dien onverzoenlijken haat, welken de Zeeuwen later tegen het Spaansche krijgsvolk aan den dag gelegd hebben (7).

Het stichten van nieuwe bisdommen verwekte niet minder argwaan tegen de bedoelingen des Konings, dan het vertoeven der vreemde benden (8). Evenwel was deze maatregel in vele opzigten staatkundig en verstandig. Het geestelijk regtsge-

---

(1) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 197. GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 61. 2e Edit.

(2) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. III. p. 109—111.

(3) GACHARD, *Corresp. de* PHILIPPE II, T. I. p. 192, 193. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. III. p. 111.

(4) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 194, 250.

(5) WAGENAAR, D. VI. bl. 60, 61.

(6) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 286.

(7) V. WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 27, 28.

(8) Zie hiervoor, bl. 91, 92.

bied in de *Nederlanden* werd voor een groot gedeelte door buitenlandsche Bisschoppen uitgeoefend. *Luxemburg* was aan zes verschillende Kerkvoogden onderworpen, van welke niet een in het land zelf zijnen zetel hield. De Bisschop van *Luik* had het geestelijk gezag over een deel van *Braband*, over *Namen* en bijna geheel *Gelderland*. Een gedeelte van *Vlaanderen* hing af van het bisdom *Terouanne*, tot welk ook de helft van *Artois* behoorde. De Aartsbisschop van *Keulen* had regtsgebied te *Nymegen* en in eenige andere plaatsen van *Opper-Gelderland*. Even zoo bezaten de Bisschoppen van *Munster*, van *Osnabruck*, en van *Paderborn* kerkelijk gezag in sommige deelen van *Friesland*, *Overijssel*, *Groningen* en *Drenthe*. Er waren slechts drie bisdommen in *de Nederlanden*: *Doornik*, *Atrecht* en *Utrecht*. Het laatste omvatte geheel *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht*, het grootste gedeelte van *Friesland*, *Groningen*, *Drenthe* en *Overijssel*; men telde er bijna elf honderd kerken en meer dan tweehonderd bemuurde plaatsen. Het getal der inwoners, en met hen dat der steden, dorpen en vlekken, was door den immer aanwassenden bloei aanzienlijk vermenigvuldigd; en daar de kudde zoo talrijk was geworden, werd het noodzakelijk de herders te vermeerderen. De bisdommen waren daarenboven te uitgestrekt, en bijna in geen sprak de bevolking dezelfde taal. Het toezigt der Bisschoppen over de mindere Geestelijken, die zich, over het geheel, kwalijk van hunne pligten kweten, was daardoor ten uiterste moeijelijk. Eene gestrengere kerkelijke tucht en grootere waakzaamheid waren onmisbaar, om het verder indringen der nieuwe geloofsbegrippen tegen te gaan. Het bestuur der vreemde Bisschoppen, die, zoo ver de herinnering reikte, nimmer hunne Nederlandsche gemeenten bezochten, werkte ook nadeelig op de regten en vrijheden der ingezetenen, ja was zelfs gevaarlijk voor den Landsheer, dewijl deze Kerkvoogden dikwijls hunne magt misbruikten, en niet altijd schroomden de voorregten en de waardigheid van den Vorst aan te randen, waardoor gedurige botsingen ontstonden tusschen hen en het openbaar gezag (1). Het lang beraamde plan van eene verdeeling der bestaande en de stichting van nieuwe bisdommen, werd door FILIPS verwezenlijkt en tevens uitgebreid, want hij besloot tot het oprigten van veertien nieuwe bisschopszetels, terwijl KAREL V dat getal op zes bepaald had (2). Niet minder dan Paus PAULUS IV, was zijn opvolger PIUS IV gereed, in 's Konings wenschen te bewilligen. Hij bekrachtigde GRANVELLE's benoeming tot Aartsbisschop van *Mechelen*, verhief hem tot Kardinaal, en zijn stift tot den eersten stoel der *Nederlanden*. Het bisdom *Antwerpen* werd aan den Kanselier FILIPS NIGRI, la-

1555—1568

(1) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 322. GACHARD, *Rapport à M. le Ministre de l'intérieur*, in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. XCIII—CI.

(2) Zie hiervoor, bl. 84.

1555—1568 ter aan FRANCISCUS SONNIUS; en dat van *'s Hertogenbosch* eerst aan den laatstgenoemde, toen aan LOURENS METS geschonken. De zetel van *Gent* werd, naar eenigen, aanvankelijk aan VIGLIUS, doch sedert aan CORNELIUS JANSENIUS; die van *Brugge* aan PETRUS CURTIUS, en na hem aan REMIGIUS DRUTIUS; die van *Iperen* aan MARTINUS RIJTHOVE, en van *Roermonde* aan WILLEM DAMAAS LINDANUS, welke naderhand het onderinquisiteurschap over de Noord-Nederlandsche gewesten bekleedde, opgedragen. MAXIMILIAAN *van Bergen* ontving het aartsbisdom *Kamerijk*. De bisdommen *Atrecht*, *Doornik*, *St. Omer* en *Namen*, vielen FRANCOIS RICHARDOT, KAREL *van Croy*, GERARD *van Hamericourt* en ANTONI HAVET ten deel. Het aartsbisdom *Utrecht* kwam aan FREDERIK SCHENK *van Tautenburg*, die onlangs GEORGIUS *van Egmond* was opgevolgd. Aan het hoofd der bisdommen *Haarlem*, *Deventer*, *Leeuwarden*, *Groningen* en *Middelburg*, werden NICOLAUS A NOVA TERRA, of VAN NIEUWLAND, Abt van *Egmond*, GILLES *van den Berge*, REMIGIUS DRUTIUS en later CUNERUS PETRI, JOANNES KNYF, en NICOLAUS DE CASTRO geplaatst (1). Met uitzondering der Bisschoppen van *Utrecht* en *Haarlem*, waren zij alle mannen van wezenlijke verdiensten, onberispelijk van zeden, geleerd en ijverig voor de Kerk.

GRANVELLE bewerkte, dat de inkomsten der nieuwe Kerkvoogden uit onderscheidene abdijen en kloosters, aan hunne zetels onderworpen, gevonden werden. Tot dat einde werd aan *Mechelen* de rijke abdij van *Afflighem*, aan *Gent* die van *St. Bavo*, aan *Brugge* de proostdij van *St. Donaas*, aan *Iperen* die van *St. Maarten*, aan *Antwerpen* de abdij van *St. Bernard*, aan *'s Hertogenbosch* het klooster *Tongerloo*, aan *Haarlem* de abdij van *Egmond*, aan *Middelburg* die van *St. Pieter*, aan *Leeuwarden St. Mariëngaard* en *Lidden*, aan *Groningen* het klooster *Selwert*, en aan *Deventer* de proostdij van *St. Lebuinus* toegevoegd (2). De Geestelijken dezer gestichten hieven terstond over het verlies hunner regten en goederen, de luidste klagten aan. De Abten der overige kloosters waren misnoegd over de vermindering hunner leden in de staatsvergaderingen, dewijl de nieuwe Bisschoppen, als Kerkvoogden der hun toegevoegde abdijen, nu daarin

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 190, 193. *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 285. V. D. HAER, *de Init. Tumult. Belg.* Lib. I. p. 147—151. HARAEUS, *Annal. Brab.* T. III. p. 2—4. STRADA, *de Bello Belgico.* Lib. III. p. 115. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. I. p. 33—36. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. IX. p. 34, 35. CHAPPUYS, *Hist. Gén. de la Guerre de Flandre*, Liv. I. p. 10, 11. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. I. bl. 23—27.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 188—195. GACHARD'S *Rapport*, p. CI—CIII. V. D. HAER, *Init. Tumult. Belg.* p. 148. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. IX. p. 35. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. I. bl. 32. KOK, *Vaderl. Woordenb.* D. VI. bl. 563—572.

den toegang verkregen. De Aartsbisschoppen van *Keulen* en *Trier*, de Bisschoppen 1555—1568
van *Luik*, *Munster*, *Osnabruck*, *Kamerijk* en *Utrecht*, ofschoon de beide laatsten eenen hoogeren rang verwierven, verborgen niet hunne verbolgenheid over eenen maatregel, welke hun beheer zoo aanmerkelijk beperkte (1). De Staten, zoowel als de Edelen, zagen ongaarne in de hooge Landsvergaderingen zoo vele aanzienlijke Geestelijken naast zich geplaatst, en klaagden met den Adel, dat men in zulk eene teedere zaak, als het stichten van nieuwe bisdommen, hen niet gekend had. Eenige Grooten meenden, dat men hunne zonen en nabestaanden van deze hooge kerkelijke waardigheid wilde uitsluiten, om er slechts doctoren in de godgeleerdheid mede te begiftigen, dewijl velen van de aanzienlijkste geboorte, en overigens al het noodige onderrigt bezittende, zich niet zouden willen verbinden, dien graad te verkrijgen (2). Anderen vreesden, dat hoewel de thans benoemde Mijtervorsten al de gewenschte hoedanigheden in zich schenen te vereenigen, hunne opvolgers mannen van veel minder verdiensten konden zijn, welke de middelen hunner stiften mogten verkwisten (3). Meer waarschijnlijk ontsproot de verbolgenheid der hooge adellijken, dat men de nieuw benoemde Bisschoppen meerendeels uit den burgerstand, niet uit hunne geslachten gekozen had, voor welker leden eenmaal de oude Nederlandsche bisschopszetels bestemd geweest waren (4). Hoe dit ook zij, GRANVELLE raadde den Koning aan, door een eigenhandigen brief den Prins van *Oranje* en den Graaf van *Egmond* ter gunste der nieuwe instelling te stemmen. »Hunne aanhangers," zegt hij, »zijn talrijk, en wat aan hunne tafel gezegd wordt, maakt dikwijls een levendigen indruk op de toehoorders" (5). FILIPS gaf daaraan gehoor en verzocht den Prins, aan wiens goede bedoelingen hij niet twijfelde, ernstig de bewuste zaak te bevorderen (6). Om te voorkomen, dat zijne onderdanen zich te *Geneve* of elders, waar de Hervorming was doorgedrongen, lieten onderwijzen, verbood hij hen buitenlandsche geleerde inrigtingen te bezoeken, en stichtte te *Douai* eene hoogeschool, waar tegen *Leuven*, de oude en eenige kweekschool der Nederlandsche Geestelijken, zich met nadruk liet hooren (7).

---

(1) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 291, 292, 322, 397.

(2) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 250. Vgl. *Correspond. de* PHILIPPE II, T. I. p. 190.

(3) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 260.

(4) *De Gids* voor 1846, D. II. bl. 534—546.

(5) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 261. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 69. 2de Edit.

(6) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 33.

(7) HOPPERUS, *Mémorial*, p. 21. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. I. p. 43, 44. Vgl. *Papiers*

1555—1568 De ontevredenheid des Adels en der Geestelijkheid vond spoedig weerklank bij de overige standen. Het is waar, elk bisschoppelijk hof zou eene bron van winst worden voor de stad, in welke het gevestigd was; en, insgelijks tot welzijn des volks, kwamen nu de lagere Geestelijken onder betere tucht en toezigt; maar door het inkrimpen der kloosterinkomsten, zou daarentegen de rijke uitdeeling dier gestichten aan de armen merkelijk verminderen. Het vermeerderen van de magt en den invloed der Hooge Geestelijkheid, moest bovenal bekommering wekken bij den burgerstand, onder welken de hervórmde godsdienstbegrippen steeds meer en meer ingang hadden gevonden, zoo zelfs, dat GRANVELLE zich verwonderde, dat er nog geene beweging in *de Nederlanden* uit ontstaan was (1). Het schrikbeeld van het Spaansche geloofsonderzoek vervulde aller gemoederen. Het is echter zeker, dat noch GRANVELLE, noch de Koning zelfs aan de invoering daarvan in *de Nederlanden* dachten (2). Bezwaarlijk evenwel kan ontkend worden, dat, in verband met de omstandigheden, beider staatkundig stelsel daarheen scheen te leiden (3). Ongetwijfeld wilden zij de handhaving van dat geloofsonderzoek, hetwelk sinds het bewind van KAREL V alhier bestond, waarvoor evenmin iemand veilig was en dat zich van het Spaansche alleen door minder gezag, aanzien en luister onderscheidde (4). »Het groote bezwaar, waarin men geheel het volk medesleepte, was het vervreemden van de geestelijke goederen en fundatiën, door Nederlanders gesticht, aan Bisschoppen, die vreemdelingen konden zijn; en dus eene beschikking over *Nationale Eigendommen*, zonder en in weerwil van de Staten zoowel als van de wettige bezitters (5)." Het in bezitnemen der opgerigte bisschopszetels en het aanslaan der geestelijke goederen, ontmoetten dadelijk tegenstand. De Geestelijken van *Braband*, in overeenstemming met de Staten van dat gewest, ontwikkelden in een geschrift aan den Koning het wederregtelijke van het aantasten der kloostergoederen, en verzochten hem hierin te voorzien. GRANVELLE echter verklaarde, dat een der voorregten, op welk de Brabanders zich beriepen, door hunne

d'état du Cardinal DE GRANVELLE, T. VI. p. 412. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 183, 185. VAN METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. I. bl. 30. *Leven van* WILLEM I, D. I. bl. 269—271.

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 191. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. I. bl. 33. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 28. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* D. I. B. I. bl. 17.

(2) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 202, 207. *Rapport*, p. CLXXIII. *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 564.

(3) *De Gids* voor 1846, D. II. bl. 529.

(4) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 31. GROTIUS, *Annal.* Lib. I. p. 11.

(5) BILDERDIJK, D. VI. bl. 226 in de *Opheldering. en Bijvoegs.* Vgl. echter STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. II. p. 67—70. *Oudh. en Gesticht. v. Delft*, bl. 312—315.

voorouders aan MARIA *van Bourgondië* afgedwongen en sedert ingetrokken was, onder 1555—1568
bepaling van de straffe des doods tegen degenen, die er zich voortaan op beroepen of van bedienen zouden. Na een weigerend antwoord, beproefden zij hunne zaak in regten te achtervolgen, maar moesten eindelijk het vervreemden hunner inkomsten, tegen eene jaarlijksche uitkeering van achtduizend gulden, ten behoeve der Bisschoppen, afkoopen. Even stout, doch met beter gevolg, verzette zich *Antwerpen*. Immers veroorloofde FILIPS de bevestiging van den Bisschop aldaar tot zijne eigene overkomst uit te stellen. Door dit voorbeeld gesteund, weigerden *Roermonde*, *Deventer*, *Groningen* en *Leeuwarden* aanvankelijk hunne Kerkvoogden te ontvangen, doch namen hen later aan, in navolging van *Mechelen*, *Utrecht*, *'s Hertogenbosch*, *Haarlem* en *Middelburg* (1).

Zoo werd allengs eene zaak tot stand gebragt, welke FILIPS in gemoede als de zaak van God zelven, als het eenig en onfeilbaar middel beschouwde, om *de Nederlanden* te behouden, en er de zuiverheid des Roomsch-Katholijken geloofs in te bewaren (2). GRANVELLE was van een tegenovergesteld gevoelen en had alleen *om te gehoorzamen*, 's Konings bedoelingen in dit opzigt bevorderd (3). Hij had de botsingen voorzien, welke er uit voortvloeiden, en die hem nu den wensch ontlokten: »ach, dat men toch nimmer aan het oprigten der nieuwe bisdommen gedacht hadde (4)!" En inderdaad, het doordrijven van dit plan was onstaatkundig en gewaagd. Even als door het wegzenden der Spanjaarden, moest men ook thans door het intrekken der ontworpen verandering in het geestelijk regtsgebied getracht hebben, een voorwendsel tot misnoegen te voorkomen, ofschoon er evenwel vroeg of laat, om de eene of andere reden een opstand zou uitgebroken zijn. GRANVELLE hield zich hiervan overtuigd; en de toestand der *Nederlanden* gaf hem daartoe alle regt (5). Men kan dien niet juister en aanschouwelijker voorstellen, dan met zijne eigene woorden aan den Koning. « De geldverlegenheid is hier zoo groot," zegt hij, » de hulpbronnen van alle soort zijn derwijze

---

(1) HOPPERUS, *Memorial*, p. 28—30. *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 307, 464, 503, 602. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 198, 199, 200, 201, 203, 217. V. D. HAER, *de Init. Tumult. Belgic.* p. 191. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. III. p. 138—141. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. I. p. 42. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. I. bl. 33, 34. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. I. bl. 27—30. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 35, 36. GROTIUS, *Annal.* Lib. I. p. 15, 16. Zie voorts de Schrijvers aangehaald door V. WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 34.

(2) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 52, 55, 610.

(3) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 532 (1), 578.

(4) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 341.

(5) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 166, 183.

1555—1568 uitgeput en de lasten, welke de jongstleden oorlog op deze gewesten geworpen heeft, zoo drukkend, dat men er niet aan denken kan, iets te verwerven. Daarenboven hebben de Staten zich zulk eene magt aangematigd, dat Uwe Majesteit zich niet moet verwonderen, dat men sinds uwe afwezigheid niets op hen kan verwinnen, daar zij reeds, toen gij nog hier waart, zich zoo wederspannig betoonden. Dikwijls herinneren wij hun de aanzienlijke sommen, welke *Spanje* ten behoeve der *Nederlanden* heeft bijgedragen; maar dan blijven zij niet in gebreken ons te herhalen, wat men eenige jaren geleden met luider stemme op de staatkundige gastmalen en bijeenkomsten verkondigde, dat de onkosten, door *Spanje* gemaakt, geen ander doel hadden, dan op deze gewesten de rampen des oorlogs te werpen; dat deze oorlog zelf niet in het belang der *Nederlanden* gevoerd is, maar uitsluitend om voor de Koningen van *Spanje* een vasten voet in *Italië* te bewaren, en den Paus tegen den Hertog van *Parma*, te onderschragen; dat *Spanje* er niets bij geleden en zijnen handel, door middel van Fransche geleibrieven, niet meer noch minder dan in tijd van vrede gedreven heeft, terwijl *de Nederlanden* al de treurige gevolgen der vijandelijkheden hebben verduurd, en hunne grenzen aan de vlammen en verwoestingen ter prooi zien geven, zonder te spreken van de aanmerkelijke verliezen van menschen, paarden en wagens (*carros*); dat de velden sinds dien tijd onbebouwd zijn gebleven; dat uwe Majesteit, het is waar, zich groote opofferingen aan geld, ten koste der kroongoederen in *Spanje*, getroost heeft, maar daarentegen veel minder door uwe onderdanen van dat rijk, dan door die der *Nederlanden* ondersteund is geworden, en dat het verschil tusschen de lasten, welke door de beide volken gedragen worden, geheel ten nadeele van dit laatste is. In waarheid, de sommen, hoofdsom en rente, tot heden voor rekening der Vlaamsche gewesten gebleven, zijn bovenmate groot. Te vergeefs tracht men hen te overtuigen, dat de krijgsverrigtingen tegen de Franschen in *Italië* ten doel gehad hebben, 's vijands strijdkrachten te verdeelen, opdat zij zich niet op de *Nederlanden* wierpen; dat het gebeurde in *Parma* door den Koning van *Frankrijk* bewerkt was, welke poogde zich in het Schier-eiland te vestigen, om dan, van die zijde geene afleiding te duchten hebbende, al zijne magt tegen *de Nederlanden* te wenden; dat de Staten van *Spanje* tot de oorlogskosten veel meer hebben bijgedragen dan gewoonlijk; dat overal waar de vijand zich vertoont, men zich haasten moet, om hem tegenstand te bieden, en nooit zoo gemakkelijk de inwoners, van welk gewest ook, zal overhalen, in de kosten van eenen verwijderden krijg te deelen, als wanneer de vijand hen zelve van nabij bedreigt; dat de Nederlanders het als eene daad van geweld zouden beschouwen, indien men in zulk eene omstandigheid zich meester maakte van het geld van bijzondere personen, hetgeen echter in *Spanje* met sommen, die uit de *Indiën* kwamen, geschied was. Maar dit alles baat niets. Evenwel draagt men der Landvoogdes nog zoo veel achting toe, dat men zich in hare

tegenwoordigheid niet zoo openlijk uitlaat als vóór hare komst. Doch het ergste is, dat de Staten het beheer (*administracion*) over de inning der beden behouden en veelvuldig bijeenkomen, wanneer zij tot het stemmen over den negenjarigen onderstand zijn opgeroepen (1). En zij zullen nog dikwijls bijeenkomen, hetgeen men niet kan verhinderen, dewijl dit de uitvoering der bede ten doel heeft. Een ander niet minder treurig misbruik dan de magt, welke zij zich aangematigd hebben, is de stoutheid van alles te zeggen, wat hun voor den mond komt, en het stellen van onredelijke voorwaarden. Men tracht zich hiertegen zoo veel mogelijk te verzetten, maar dit zijn zwarigheden, welke men niet terstond uit den weg kan ruimen, en in weerwil der ijverigste pogingen, zullen er jaren en jaren gevorderd worden, om de zaken tot dat punt te brengen, op welk zij zijn moesten. Ik kan evenwel Uwe Majesteit verzekeren, dat de Landvoogdes daarin, gelijk in alles wat haren post betreft, bewijzen geeft van zulk eene groote voorzigtigheid en standvastigheid, dat men niet meer, bij Uwe afwezigheid van hier, zou kunnen wenschen. Men houdt dikwijls in het oog, wat Uwe Majesteit ons aanbeveelt, namelijk: de pogingen te verdubbelen naar mate de nood stijgt; maar alle bronnen zijn opgedroogd, en men ziet geene mogelijkheid er nieuwe te scheppen; de behoeften, die bevredigd moeten worden, zijn daarentegen zoo talrijk, dat men wezenlijk buiten magte is, met hetgeen hier en elders moeijelijk wordt bijeengezameld, er aan te voldoen, zelfs wanneer men zich tot het allernoodzakelijkste bepaalt. Ik kan in waarheid verzekeren, dat men vaak zeer verlegen is, om slechts tien dukaten te vinden. Hieruit kan Uwe Majesteit den toestand der Landvoogdes beoordeelen, welke met het bestuur van zulk een groot werktuig belast is, en zoo weinig middelen bezit, om het in beweging te brengen. Ten tijde der Koningin-Weduwe MARIA vond men middelen, om zich geld te verschaffen, maar thans heeft een oorlog van acht jaren bijna alle uitgeput. Sedert haar vertrek en dat van Uwe Majesteit, heeft men andere opgespoord, maar hoe meer toevlugt men er toe genomen heeft, te minder blijft er te beproeven over. Na de aanzienlijke verkoopen en verpandingen der koninklijke domeinen, zijn alle beleeningen op onderpand voortaan onmogelijk. Elken dag raadplegen wij over nieuwe middelen, door eenigen voorgesteld, maar na lang wikken en wegen, eindigen wij met te bevinden, dat zij onuitvoerbaar zijn, dewijl zij op geene goede gronden berusten, of de toestemming der Staten zouden behoeven, op welke wij volstrekt niet rekenen kunnen (2)." Voorts dringt GRANVELLE weder aan op onderstand uit *Spanje*, ofschoon de Koning hem kort te voren den benarden staat der geldmiddelen aldaar uitvoerig opengelegd en verzekerd

1555—1568

(1) Zie hiervoor, bl. 67.

(2 *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 178—182.

1555–1568 had, dat hem dit verhinderde in de behoeften zijner geliefde *Nederlanden*, die hem geheel bezig hielden, te voorzien (1). »Geloof mij," had FILIPS er bijgevoegd, »dat de nood dezer gewesten mij zoo diep treft, dat ik dien met mijn bloed, wanneer ik konde, zou verhelpen, hoeveel te meer nog met geld. Hun welzijn ligt mij na aan het hart, en ik weet hen te waarderen." — »Slechts over ééne zaak," vervolgde hij, »ben ik met regt verontwaardigd: namelijk over de hardnekkigheid der Staten in hetgeen de beden betreft; eene hardnekkigheid geheel ongepast in de tegenwoordige omstandigheden. Ik geloof gaarne, dat ook zij verlegen zijn; maar toch, indien zij goeden wil bezaten, zouden zij wel een middel tegen het bestaande kwaad vinden. Ik ben met U overtuigd, dat men trachten moet, met den tijd het gezag te herwinnen, hetwelk men, door hun het geheele beheer der beden af te staan, verloren heeft; thans ten minste, genoegzaam door de ondervinding voorgelicht, zal ik wel zorg dragen, niet weder in denzelfden misslag te vervallen (2)."

Ondertusschen werd de toestand des Lands hoe langer zoo hagchelijker, en het gezag der Hertogin verminderde dagelijks (3). In *Braband* bovenal werd de bevolking door geschriften tegen de Hooge Regering opgezet, en bewerkt (4). GRANVELLE vreesde zelfs voor muiterij onder het krijgsvolk. Hij was overtuigd, dat *zekere lieden* uit eigenbelang het vuur der tweedragt aanstookten, en indien de Heeren een weinig minder luid spraken, het volk er niet aan zou denken, den mond te openen (5). Het gedrag van verscheidene Edelen boezemde hem wantrouwen in over hunne bedoelingen. Zij hielden talrijke vergaderingen onder verschillende voorwendsels, en achtten de bevelen der Landvoogdes niet (6). Een treffend blijk daarvan levert de Graaf van *Mansfeld.* Om het aanknoopen van vriendschapsbetrekkingen tusschen de Nederlandsche Grooten en Protestantsche Duitsche Vorsten, waaruit men voor de rust des Lands zich weinig goeds beloofde (7), zoo veel mogelijk te voorkomen, had MARGARETHA den Stadhouders verboden, de feesten, ter gelegenheid der echtvereeniging van den Graaf van *Schwartzenburg* met de zuster des Prinsen van *Oranje*, in *Duitschland* bij te wonen. De Graaf van *Mansfeld* echter vertrok naar

(1) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 156—166.

(2) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 145, 148.

(3) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 340.

(4) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 459, 528, 542.

(5) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 329, 330.

(6) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 548.

(7) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 216, 217, 219, 223, 226.

Saksen, en verwittigde der Landvoogdes in een achtergelaten brief, dat hij zijn woord aan Hertog AUGUSTUS gegeven had, bij de bruiloft tegenwoordig te zijn, en dit niet konde breken, maar dat hij binnen twintig dagen hoogstens zou terug zijn. Vroeger had hij zijn stadhouderschap eens veertien maanden verlaten, in plaats van de twee, welke de Hertogin hem had toegestaan, waardoor de zaken van zijn bestuur grootelijks geleden hadden. Deze nieuwe daad van ongehoorzaamheid werd door de Landvoogdes hoog opgenomen, en zij stond op het punt, haar ontslag of dat van den Graaf bij den Koning aan te vragen. GRANVELLE echter, onderrigt dat de overige Stadhouders zich ter gunste van MANSFELD verklaarden, en geen van hen de betrekking zou willen aanvaarden, welke door zijne ongenade zou openvallen, bragt de Vorstin tot andere gedachten. Zoo zwak gevoelde zich het bewind tegenover den euvelmoed der Grooten, dat GRANVELLE den Koning verzocht, met niemand over die zaak te spreken, zelfs hem er niet op te antwoorden (1). Daarentegen spoorde hij, in overeenstemming met de Landvoogdes, FILIPS gedurig ten sterkste aan, zich naar *de Nederlanden* te begeven, als het eenige middel, om den staat van zaken te herstellen, en te noodzakelijker, dewijl eenige Grooten," gelijk hij zegt, »er voor beducht waren." FILIPS was hiertoe ook niet ongenegen, maar meende, dat zijn togt niet aan het doel zou beantwoorden, ten ware hij over eene aanzienlijke som beschikken konde, hetgeen thans het geval niet was (2). 1555—1568

Ofschoon nog onlangs driemaal honderd duizend gulden uit *Spanje* waren overgemaakt, was hier de schatkist derwijze uitgeput, dat men zelfs geen renbode kon bekostigen, wanneer dit gevorderd werd (3). Het Hoog Bewind had al het mogelijke beproefd, om in de dringendste behoeften te voorzien, en met zeer beperkte hulpmiddelen tot hiertoe de zaken gaande gehouden. De tegenstand van *Braband* had de Staten van andere gewesten tot voorbeeld gestrekt, welke door invloedhebbende mannen gesteund werden, die, onder voorwendsel van het noodzakelijke eener geheele overeenstemming van handelen tusschen de verschillende Staten, zich hadden vereenigd, om hen bij het raadplegen over de negenjarige bede te onderschragen. GRANVELLE verklaarde, dat deze vereeniging (*union*) geen ander doel had, dan haar eigen invloed op de Staten te versterken en hen tot zoodanige vertoogen te bewegen, welke hare leden en huns gelijken niet voor eigene rekening zouden wagen. Alles moest aan de

(1) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 395. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 223.

(2) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 280, 375, 461, 582, 583. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 212, 213, 216, 221.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 193.

1555—1568 goedkeuring der Staten worden onderworpen, van welke de Hooge Regering geene hulp konde verwachten, dewijl zij indedaad zelve zwaar belast waren. Het openbaar maken van den waren staat van zaken, zou, naar het oordeel van GRANVELLE, zeer ernstige buitensporigheden uitlokken; want de gemoederen waren ten uiterste opgewonden, en aanzienlijke personen, wier bedoelingen niet konden miskend worden, toonden eene buitengewone geestdrift voor al wat in naburige landen geschiedde en verhieven dit hemelhoog, terwijl zij het bewind der Landvoogdes naar evenredigheid vernederden, er wantrouwen tegen verwekten, en door schoone beloften de menigte poogden te winnen. De bewegingsgezinden waren rusteloos werkzaam en hielden onderling een levendigen briefwissel, welke bij de bewindslieden veel opzien baarde. Met moeite ontkwamen de staatsstukken of regeringsberigten van en naar *Spanje* aan hunne handen, en van daar, dat de Regering het niet waagde, den geheelen staat van zaken den Koning schriftelijk te openbaren. Geene geldelijke opofferingen werden door hen gespaard, om te weten, wat er geschreven werd, en dikwijls lekte veel meer uit dan voor het bewind aangenaam was. Het bevel over het krijgsvolk in *de Nederlanden* eenen inboorling op te dragen, werd als gevaarlijk voor het gezag der Landvoogdes beschouwd; en aan de bevelen van eenen vreemdeling zou niemand zich goedschiks onderwerpen (1). De nieuwe leer nam, in weerwil der bloedbevelen, hand over hand toe. De Rederijkers beschimpten openlijk in hunne spelen van zinne de gebreken der Geestelijkheid, en hekelden de vervolgzucht, ter zake van godsdienst, op het scherpste (2). Zij werden gretig door het volk gehoord en geloofd, en bekommerden zich weinig om de bevelen, welke de Regering tegen hen uitvaardigde (3). De leerstellingen der Protestanten geraakten langs dien weg spoedig algemeen bekend. Maar door het verschil van geloof, en het twisten en haarkloven over godgeleerde punten, werden vele gemoedelijke lieden het spoor ten eenenmale bijster, zoodat zij in eindelooze en ellendige mijmeringen, ja in vertwijfeling vielen. Anderen, luchtiger van aard, oordeelden vlugtig, dat de redenen aan beide zijden elkander in gewigt weinig ontliepen, en over het geheel geringe waarde hadden. Zonder de nieuwe leeringen te omhelzen, verzaakten zij de oude begrippen en sloegen over tot losbandigheid en baldadigheid. Eenige van hen plunderden op eenen nacht het klooster te *Ouderghem*, niet ver van *Brussel*, eischten de nonnen op, die echter ontvlugtten, en legden de kerk in asch. De Hervormden hielden hier en daar in de steden, gelijk te *Doornik* en *Valencien-*

---

(1) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 454—468.

(2) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 36.

(3) WAGENAAR, D. VI. bl. 70, 71. V. WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 34.

nes, des nachts godsdienstige vergaderingen met Psalmgezang. Het uitvoeren der vonnissen tegen hen ontmoette groote zwarigheden. De standvastigheid der veroordeelden sloeg over in de harten der omstanders, en maakte hen onversaagd in het uiten van hun medelijden. Velen schroomden niet, den ongelukkigen op den weg naar brandstapel of schavot troost en moed in te spreken, ofschoon hen binnen weinig dagen een zelfde lot wachtte. Het uitzigt op eeuwige zaligheid verbrak de banden der vrees voor kortstondige smarten, en een grooter getal dan raadzaam was in hechtenis te nemen, begon nevens de verwezenen met luider stem Psalmen aan te heffen. Niet zelden werden met geweld de gevangenen uit de handen der geregtsdienaars verlost, zoo als dit met twee Hervormde leeraars te *Valenciennes* het geval was (1). 1555—1568

De Nederlandsche Grooten schenen met dezen staat van zaken niet kwalijk geholpen, dewijl het gezag van het Hoog Bewind daardoor verzwakte en de kans schoon stond, uit deze woelingen tot eene regering naar *hunnen* zin te geraken (2). Men moet echter hierbij niet vergeten, dat de afgunst, welke GRANVELLE door zijne standsverheffing en overwegenden invloed op de zaken des lands verwekte, het gedrag der Edelen, die op hun gezag en aanzien niet minder ijverzuchtig waren dan hij, mede bestuurd heeft (3). Men verhaalt, dat hij den kardinaalshoed aan den invloed der Landvoogdes bij Paus PIUS IV, buiten weten des Konings, te danken had (4). Zeker is, dat FILIPS hem de benoeming tot die hooge waardigheid bekend maakte, en dringend vermaande, haar aan te nemen (5). Het was insgelijks op 's Konings vleijenden wensch, dat hij den stoel van *Atrecht* met dien van *Mechelen*, toen de eerste zetel der *Nederlanden*, had verwisseld, welke minder voordeelig en met meer moeijelijkheden dan gene verzeld was (6). Het aanvaarden van het aartsbisdom, ofschoon met een jaargeld van drieduizend dukaten, het dubbele inkomen der andere Bisschoppen, heeft men derhalve ten onregte aan inhaligheid of geldzucht toegeschreven. Maar als

---

(1) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 36, 37. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. I. p. 39. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. III. p. 131, 134.

(2) Vgl. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 36.

(3) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. I. p. 87. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 18, 19.

(4) STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. III. p. 115. V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl. d. Pays-Bas*, T. II. p. 51. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. I. bl. 119.

(5) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 304. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 194. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 18.

(6) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE T. VI. p. 83, 97, 151.

1555—1568 Kardinaal-Aartsbisschop was hij nu in rang en aanzien boven alle Nederlandsche Edelen verheven, en matigde zich steeds meer en meer gezag aan. De Landvoogdes voerde in naam, GRANVELLE in de daad het bewind. Hij was tot dien top van magt niet alleen door eigen schranderheid opgestegen, maar ook begunstigd door de aanvankelijke traagheid der meeste Grooten, welke, verzwolgen in de wellusten, zijn aanwassend vermogen niet tegenwerkten, dan toen het niet zonder gevaar konde bestreden worden (1). Eenige aanzienlijken hadden zich ook aan het bestuur met voordacht onttrokken, dewijl zij niet verantwoordelijk wilden zijn voor de treurige gevolgen, welke zij uit 's Konings maatregelen te gemoet zagen (2). GRANVELLE, welke betuigde zijn leven voor de handhaving der Roomsch-Katholijke godsdienst veil te hebben, werd echter allengs minder gestreng in het toepassen der strafbevelen tegen de Hervormingsgezinden; hij trachtte veeleer door zachte middelen, de rust en veiligheid van den staat te verzekeren (3). Maar de willekeur met welke hij ambten en waardigheden uitdeelde, zijne trotschheid en heerschzucht verschaften hem een groot aantal vijanden. Hij steunde op het vertrouwen bij zijnen Meester, buiten wien hij niemand boven zich erkende. Slechts jegens de Landvoogdes verloor hij niet alle achting uit het oog, doch hield dit, ten aanzien van den Nederlandschen Adel, voor overbodig. Uit hoogmoed of staatkunde verscheen hij zelden aan het Hof; zelfs zag hij soms de Hertogin niet, al bevond hij zich met haar op reis en in hetzelfde verblijf gehuisvest. Zij beraadslaagden gewoonlijk schriftelijk met elkander, en de Kardinaal zag niet ongaarne, dat deze briefwissel, in welken hij dikwijls eenen hoogen toon voerde, bekend werd. Hij bewoonde een groot paleis te *Brussel*, doch onthield zich ook zeer dikwijls in een huis op den heuvel van *Etterbeek*, een vierendeels uurs van de stad, en verzond van daar zijne geheime berigten naar *Spanje*. Dewijl men toen, en later nog meer, oordeelde, dat in dit landelijk verblijf de boeijen voor het volk werden gesmeed, noemde men het: *de smederij* (4). Grooten en geringen vervreemdde hij op deze wijze geheel van zich, en eerlang ving men aan, hem openlijk blijken van vijandschap te toonen. Bij zijne intrede te *Mechelen* was niemand uit den Adel tegenwoordig. Elk gaf voor, dat hij niet genoodigd

---

(1) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. I. p. 87, 88. GROTII *Annal.* Lib. I. p. 14.

(2) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 34.

(3) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 460, 536. (Note.)

(4) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. I. p. 87. V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl. d. P. B.*, T. II. p. 51, 52.

was, en GRANVELLE verklaarde, dat hij daartoe niet besloten had, om weigering te voorkomen (1). 1555—1568

ORANJE en EGMOND werkten in het geheim tegen den veelvermogenden Priester op denzelfden oogenblik, dat deze den grooten ijver van den Prins voor 's Konings dienst en belangen bij het Spaansche Hof aanbeval (2). Beide hadden in den Raad van State de Landvoogdes naar vermogen ondersteund en, naar de getuigenis van GRANVELLE zelven, steeds bewijzen van den besten wil gegeven (3). Thans echter over de aanmatigingen van den Kardinaal verbolgen, wendden zij zich tot den Koning en herinnerden hem, »hoe zij, tot Leden van den Raad van State benoemd, zwarigheid gemaakt hadden, deze waardigheid aan te nemen, niet uit gebrek aan ijver, maar dewijl zij onder het bestuur des Hertogs van *Savoije*, in denzelfden Raad zitting hebbende, bespeurd hadden, dat zaken van belang afzonderlijk en buiten hen behandeld werden, hetgeen hunne eer en hun goeden naam te na kwam; hoe de Koning, in *Zeeland* zijnde, hun had verzekerd, dat alle belangrijke zaken in den Raad van State behandeld en besloten zouden worden, en hun bevolen had, de genoemde betrekking aan te nemen, waardoor zij hem eene aangename dienst zouden bewijzen; hoe zij hem toen verzocht hadden, dat het hun, indien zijne bedoelingen niet vervuld werden, zou vrijstaan hun ontslag in te dienen, waarop hij had geantwoord, dat hij in dit geval wenschte daarvan vooraf verwittigd te worden, om er in te kunnen voorzien." Voorts geven zij te kennen, dat sinds het vertrek des Konings, »men hen in den Raad van State meestal roept voor zaken van geen of weinig belang, terwijl de gewigtige aangelegenheden buiten hunne voorkennis door een of twee personen behandeld worden. Daaruit vloeide voort, dat elk met hen, die den naam zonder de daad voerden, den spot dreef. Zij zouden hierin nog berust hebben, hoewel het kwaad van dag tot dag toeneemt, indien GRANVELLE zich niet in den Raad had uitgelaten, dat al de Raadsleden even verantwoordelijk waren voor de gevolgen. Daar zij nu niet begeerden aansprakelijk te zijn voor hetgeen buiten hen verrigt werd, verzochten zij den Koning hun ontslag aan te nemen, of te bevelen, dat voortaan alle zaken in den vollen Raad van State medegedeeld, behandeld en besloten zouden worden." Ten slotte geven zij over de Landvoogdes hunne tevredenheid te kennen (4). 23 v. Hooim. 1561

(1) HOPPERUS, *Memorial d. Troubl.* p. 24. *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 328.

(2) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 263.

(3) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 35.

(4) GACHARD, *Correspond. de* PHILIPPE II, T. I. p. 195. *Rapport*, p. CLXXXII.

1555—1568 Men moet ongetwijfeld een hoog gevoelen van de regtvaardigheid en billijkheid des Konings gehad hebben, om zich aan zulk eene onverbloemde aanklagte tegen eenen hooggeplaatsten gunsteling te wagen. EGMOND zond den brief aan den Geheimschrijver van Staat FRANCESCO DE ERASSO met verzoek, dien zelf den Vorst te overhandigen, dewijl de zaak geheim moest blijven. Hij verklaarde tevens, dat geene bijzondere belangen, maar alleen die des Konings en de heerschzucht van GRANVELLE, welke een volstrekt gezag wilde uitoefenen, hem en ORANJE tot dien stap bewogen hadden (1). Het antwoord van FILIPS behelsde eene dankbetuiging voor hun ijver in zijne dienst, aan welken hij geenszins twijfelde. De Graaf van *Hoorne*, eerlang naar *de Nederlanden* terugkeerende, zou zijn besluit over het onderwerp hunner klagte medebrengen. Intusschen vermaande hij hen de gewesten, aan hunne zorgen toevertrouwd, wel te besturen, maar bovenal voor de instandhouding der Roomsch-Katholijke godsdienst te waken en de afvalligen te straffen, want door niets konden zij hem meer verpligten. Genoegzaam hetzelfde gaf ERASSO in bijzondere brieven aan ORANJE en EGMOND te kennen en verwittigde hen tevens, dat de Koning de Landvoogdes zou aansporen, hunne klagte uit den weg te ruimen, en dat het besluit, hetwelk HOORNE overbragt, van dien aard was, dat de »zaken voortaan geheel anders zullen behandeld worden dan weleer. GRANVELLE, die altijd van gevoelen geweest is, dat elk aan hem onderworpen en hij de beheerscher der wereld moet zijn, zal zich daartegen verzetten." Ondertusschen vermaant hij de beide Heeren, in het belang des Konings, met den Kardinaal in goede verstandhouding te leven (2). Het is ons onbekend, welke maatregelen FILIPS in deze zaak genomen heeft. Alleen blijkt, dat HOORNE bij zijne terugkomst zich gunstig over den Koning uitliet en diens bedoelingen, met betrekking tot de godsdienst en de nieuwe bisdommen, ondersteunde (3). Echter schreef hij in denzelfden tijd aan een der Geheimschrijvers van Staat in *Spanje*, hoe men hier meende, dat het welzijn des Lands geheel van het invoeren der Bisschoppen afhing, hetgeen hij veeleer als den ondergang daarvan beschouwde (4). EGMOND had, hetzij wel- of niet gemeend, zich voor het vermeerderen der bisschopszetels verklaard, en werd uit dien hoofde door GRANVELLE, die onbewust was, welke strikken men hem spande, den Koning aanbevolen, ofschoon hij tevens erkende, dat 's Graven ijver, misschien

(29 v. Herfstmaand 1561)

(1) GACHARD, *Correspond. de* PHILIPPE II, T. I, p. 196.

(2) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 197, 198.

(3) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 453.

(4) GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 125. 2de Edit.

uit vrees voor de anderen, sinds eenigen tijd verflaauwd was. Hij telde EGMOND, 1555—1568
even als BARLAYMONT en GLAION, onder de mannen, op welke de Koning zich het meest kon verlaten, althans »indien de schijn niet bedriegt." Het vermoeden, dat de levendige briefwissel tusschen den Graaf en den Koning van *Boheme* ten doel had, dezen Vorst aan het hoofd van zaken in *de Nederlanden* te plaatsen, baarde den Kardinaal geene onrust, welke dien briefwissel als een gevolg van beider gemeenzamen omgang aan het Hof van KAREL V beschouwde. Dit vermoeden was echter niet geheel zonder grond, sinds een der Nederlandsche Grooten zich had laten ontvallen, dat men veeleer eenen anderen Prins van den bloede tot Opperhoofd zoude roepen dan te gedoogen, dat in *Braband* iets ter zake der nieuwe bisdommen tegen 's lands regten geschiedde (1). Het wekt verwondering, dat een staatsman als GRANVELLE zich door EGMOND liet verschalken, en niet naauwkeuriger zijne tegenstanders in het oog hield. Hij toch was overtuigd, dat vele Edelen hem vijandig waren en uitstrooiden, dat hij uit persoonlijke belangen den Koning tegen hen poogde voorin te nemen. Weinig baatte zijne plegtige verklaring dat hij nimmer anders dan het beste, zelfs aan den geringsten onder hen toegewenscht en elk, wanneer de gelegenheid zich aanbood, krachtdadig ondersteund had. Hij roept den Koning tot getuige, of hij ooit heeft verzwegen, wanneer zij iets ten nutte van 's Vorsten dienst verrigtten (2).

Men kan echter niet ontkennen, dat GRANVELLE reeds aanstonds eenige Edelen tegen zich had ingenomen. Door zijn invloed was de Graaf van *Hoorne*, wiens zwager LALAING hij van pligtverzuim had beschuldigd, van het stadhouderschap over *Gelderland* ontzet, en ROBERT *van Brederode* niet met het aartsbisdom *Kamerijk* begiftigd geworden (3). De rijke abdij van *St. Amand*, die vijftienduizend gulden 's jaars opbragt en welke de Graven van *Egmond*, van *Bergen* en van *Megen*, elk voor een hunner betrekkingen verzochten, had hij voor zich behouden (4). Bij het benoemen van een stedevoogd over *Hesdin* in *Artois* had hij EGMOND misleid, en dien post aan een zijner eigene vrienden bezorgd. Van dat oogenblik had zich de Graaf aan den Prins van *Oranje* aangesloten, met wien hij te voren oneens geweest was (5). De

(1) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 531—538.

(2) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 534.

(3) GROTIUS, *Annal.* Lib. I. p. 14. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. II. p. 89. Zie hiervoor, bl. 80.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 187. *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. V. p. 650.

(5) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 34, 35. GROTIUS, *Annal.* Lib. I. p. 14. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. 2. p. 90. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. I. p. 32, 33.

1555–1568 ongehuichelde achting en opregte vriendschap, welke ORANJE steeds GRANVELLE had toegedragen (1) en uit verpligting aan diens vader, welke hem ter verkrijging van het prinsdom *Oranje* de behulpzame hand geboden had, voortvloeiden, waren door misnoegen en haat vervangen, ofschoon de Prins nog immer den Kardinaal een vriendelijk gelaat toonde (2). De eerste oorzaak dezer vriendschapsbreuk was, naar het schijnt, de listige wijze, op welke GRANVELLE in 's Prinsen regten bij het kiezen van regeringsleden te *Antwerpen* getreden was (3). De verwijdering was grooter geworden, sinds de Kardinaal het pogen van WILLEM, om Stadhouder van *Braband* te worden, tegengewerkt en betuigd had, dat ORANJE zich een grooter gezag op de Staten van dat gewest aanmatigde dan hem voegde (4). Hij had insgelijks diens misnoegen opgewekt, toen de Koning, op zijnen raad, den Prins te kennen gaf, dat de toestemming der Staten van *Braband* tot het oprigten der nieuwe bisdommen van hem afhing; immers werd hierdoor ORANJE voor het niet gelukken daarvan aansprakelijk gesteld (5). De Kardinaal had daarenboven dikwerf zijne afkeuring over 's Prinsen tweede huwelijk met ANNA *van Saksen*, welke der Luthersche leere was toegestaan, te kennen gegeven (6). »Nooit," schreef hij den Koning, »heb ik in ORANJE iets bespeurd, hetgeen in mij ongunstige vermoedens tegen hem verwekken konde; integendeel; maar zulk eene verbindtenis zal weinig de belangen van den Staat en der godsdienst bevorderen (7)." Het was ook indedaad in het oogvallend, dat terwijl de Landsheer de nieuwe godsdienstleer door gestrenge bloedbevelen vervolgde, zijn Stadhouder over drie gewesten, en door wiens gezag de geestelijke vonnissen ten uitvoer gelegd moesten worden, eene Prinses huwde, welke die leer openlijk beleed (8). De Prins had den Koning, wien hij zegt »veel verschuldigd en verpligt te zijn," het voorgenomen huwelijk bekend gemaakt en zijne toestemming verzocht, verzekerende, dat hem »niets nader aan het

---

(1) GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. I. p. 2, 60–63, 317, 320, 323, 397. Préface, p. XL.

(2) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 551.

(3) GROTIUS, *Annal.* Lib. I. p. 14.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 107. 2e Edit. VIGLII *Vita*, p. 35.

(5) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 552.

(6) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI.p. 333. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. I. p. 33. V. D. HAER, *de Init. Tumult. Belg.* Lib. I. p. 223.

(7) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 29.

(8) BILDERDIJK, D. VI. bl. 26.

harte ging dan de eer van God, de ware Katholijke godsdienst, en de belangen des Konings, zoo als hij hoopte met den tijd overvloedig te zullen toonen." In een zeer heusch antwoord was hij naar de Landvoogdes verwezen, om 's Konings gevoelen over deze zaak te vernemen (1). FILIPS echter had geenszins zijne meening aan MARGARETHA te kennen gegeven, welke derhalve op eigen gezag den Prins verzekerde, dat de Koning in het huwelijk genoegen zou nemen, indien ANNA *van Saksen* de Roomsche godsdienst omhelsde. Op fieren toon had WILLEM haar te gemoet gevoerd, » dat de Nederlandsche onderdanen vrij waren in de keuze eener echtgenoote; dat hij de Koning van zijn voornemen niet had behoeven te verwittigen, en dit uit enkele achting verrigt had; dat hij niet wist, of het tot nut van den Vorst zou strekken, de Nederlanders zulk eenen dwang op te leggen; dat hij meende aan alles voldaan te hebben, wat men van hem vorderen konde, daar hij gezorgd had vooraf, met betrekking tot het stuk van godsdienst, gerust gesteld te worden; en dit moest voldoende zijn. Indien hij of zijne gemalin zich in *de Nederlanden* niet gedroegen zoo als betaamde, stond het aan den Koning hen te straffen. Openhartig wilde hij bekennen, dat hem tot heden de bepaalde wil der Prinses, ter zake van de godsdienst, onbekend was; maar dat hij zich overtuigd hield, dat zij daarin naar behooren zou handelen; eindelijk verwonderde hij zich, dat de Koning hem op dit punt wantrouwde, hem, die daartoe nooit aanleiding gegeven en zich altijd als een man van eer gedragen heeft (2)." Maar FILIPS konde onmogelijk genoegen vinden in een huwelijk met eene ketterin, de dochter van dien MAURITS *van Saksen*, welke aan de zegepralen van KAREL V perken gesteld had; evenwel had hij bevolen, in geval het mogt doorgaan, de verzochte magtiging te geven (3). Denkelijk was dit het gevolg geweest van 's Prinsen verzekering aan den Koning, zoo wel als aan de Landvoogdes en GRANVELLE, dat hij nimmer zou gedoogen, dat zijne echtgenoote eene andere godsdienst beleed dan de Roomsch-Katholijke, dewijl zijn geweten hem niet veroorloofde, zich met eene vrouw te vereenigen, welke van die leer afweek (4). Maar op hetzelfde oogenblik had hij plegtig haren bloedverwanten verklaard, dat hij zijner aanstaande gemalin niet alleen niet verhinderen zou hare godsdienst uit te oefenen,

1555—1568

(1) GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. I. p. 430—433, 435.

(2) DE REIFFENBERG, *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 274.

(3) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 150, 176. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 262, 267. GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 52, 63—66. 2e Edit.

(4) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 188, 190, 288. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 261, 262, 267, 268.

1555—1568 maar dat ook de kinderen, welke uit hun echt mogten voortspruiten »in de *ware* godsdienst der Augsburgsche geloofsbelijdenis getrouw zouden onderwezen worden (1).” Te *Dresden* had hij zelfs de Evangelische godsdienstoefening vlijtig bijgewoond, en den Keurvorst van *Saksen* in den waan gebragt, dat hij bijna Protestantsch was. Dit echter had hem niet belet tevens elders het Roomsch-Katholijke geloof »onze *ware* en oude godsdienst” te noemen (2). WILLEM handelde, in dit opzigt, geheel overeenkomstig met hetgeen hij zich in een gesprek met de Landvoogdes over de onroomsche Vorsten liet ontvallen, »dat zij weinig van de godsdienst doordrongen waren en haar alleen bezigden, om hunne plannen en bedoelingen te bereiken, maar overigens als lieden leefden, die er slechts weinig acht op gaven (3).” De Koning, hoe ongaarne hij ook het bewuste huwelijk zag voltrekken, had echter op 's Prinsen verzoek eenen vertegenwoordiger, den Heer van *Montigny*, op het bruiloftsfeest gezonden, welke der bruid in zijn naam een kostbaar juweel, ter waarde van drieduizend kroonen, vereërde (4). De echtvereeniging was met veel pracht zeven dagen achtereen op het raadhuis te *Leipzig*, in tegenwoordigheid van zeventien vreemde Vorstelijke personen gevierd (5). ORANJE hernieuwde bij zijne terugkomst de belofte aan de Landvoogdes betrekkelijk de godsdienst zijner gemalin (6). De Prinses woonde dan ook dagelijks de Mis bij (7). Zij betuigde ondertusschen den Landgraaf van *Hessen*, haar geloof getrouw te zullen blijven (8). Evenzoo had de Graaf van *Schwartzenburg* het Hof te *Dresden* verzekerd, dat de Prins haar een Evangelischen huisprediker en de bediening der Sacramenten op hare wijze zou

(1) GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 103. 2e Edit.

(2) GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 50, 53, 102, 106. 2e Edit.

(3) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 268. Vgl. GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 123. 2e Edit.

(4) DE REIFFENBERG, *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 280, 284, 285, 288. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. III. p. 113, 114. *Leven van* WILLEM I, D. I. bl. 204—212.

(5) GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 115. 2e Edit. AUGUSTUS bevond er zich met zijn geheele Hof en 1544 paarden; Prins WILLEM met een groot gevolg van Nederlandsche en Nassausche Grooten en 1100 paarden. Men wil, dat er in het geheel 5500 gasten en 6000 paarden geweest zijn, zoodat men der opgave, dat er 4000 schepels tarwe, 8000 schepels koorn, 13000 schepels haver, 3600 emmers wijn en 1600 vaten bier verbruikt werden, geloof kan schenken.

(6) STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. III. p. 114.

(7) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 287.

(8) GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 124. 2e Edit.

toestaan (1). En indedaad, de Prinses oefende eerlang binnen haar Hof hare godsdienst uit, hetgeen niet alleen door haar gevolg, maar ook door vele aanzienlijke lieden, onder den naam van huisgenooten, bijgewoond werd (2). WILLEM zelf toonde zich op dit punt geheel onverschillig. Men verhaalt ten minste, dat hij der Keurvorstin van *Saksen* gezegd heeft, » dat hij zijne gemalin met die zwaarmoedige dingen niet lastig wilde vallen, maar dat zij liever, in plaats van de Heilige Schrift, den Roman *Amadis van Gaule* en dergelijke tijdverdrijvende werken, welke *de amore* handelden, moest lezen; en in plaats van breijen en naaijen, eene Galliarde leeren dansen, en dergelijke Courtoisie meer, overeenkomstig 's Lands zeden en gebruiken (3)." Blijkbaar had hij de Prinses, wier bevalligheden, zoo naar ligchaam als geest, weinig geroemd worden, om haar groot vermogen en aanzienlijke namaagschap gehuwd. Het schijnt, dat hij haar nimmer gezien had, toen hij naar hare hand dong, en die niet begeerd zou hebben, indien de Landvoogdes den verwarden staat zijner geldmiddelen eenigzins te hulp gekomen ware (4).

1555–1568

Ondanks dit huwelijk, ondanks zijn gedrag in de zaak van het Spaansche krijgsvolk, ondanks het bemoeijelijken van het invoeren der nieuwe bisdommen, en het afkeuren der stichting eener Hoogeschool te *Douai*, waarschijnlijk om de Staten van *Braband* te believen, wist de Prins zoo meesterlijk zijn rol te spelen, dat FILIPS en GRANVELLE nog geen argwaan tegen hem koesterden. De Koning had hem zelfs onlangs tot Landvoogd over *Bourgondië* aangesteld, en alleen zich ontevreden getoond, dat ORANJE, buiten zijne toestemming, LODEWIJK *van Nassau* als stedehouder derwaarts wilde zenden; hij beschouwde dit als eene inbreuk op zijne regten, en vermaande de Landvoogdes hierop te letten (5). Denkelijk had ORANJE elk kwaad vermoeden bij FILIPS van zich geworpen, dewijl hij steeds de Hervormingsgezinden of Hugenooten in zijn prinsdom liet vervolgen (6). Niettemin bewees hij van terzijde hunnen ge-

(2) GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange.* T. I. p. 50. 2e Edit.

(2) LANARIO, *la Guerra di Fiandra*, p. 8. *Leven van* WILLEM I, D. I. bl. 212—215.

(3) GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 123. 2e Edit.

(4) GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 49. *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 30, 191, 333.

(5) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 580, 619. In een brief van den 17 van Hooimaand 1562 gaf de Koning aan GRANVELLE zijne vreugde te kennen, dat ORANJE goede gevoelens over de godsdienst koestert en men niets anders van hem hoort. (que el este bien en lo de la religion, e no se sienta otra cosa del)." GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 138.

(6) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 323, 324. Vgl. HOPPERUS, *Memorial* Liv. II. p. 38.

1555—1568 loofsgenooten in *Frankrijk* eene niet geringe dienst. Om den Franschen Koning tegen hen te ondersteunen, gelastte FILIPS de benden van Ordonnantie uit de *Nederlanden* derwaarts te zenden. ORANJE en EGMOND verzetten zich hiertegen, bewerende, dat deze benden tot bescherming der *Nederlanden* strekten, niet om ter hulp aan vreemde Mogendheden gezonden te worden, en dat men, in elk geval, daarover vooraf de Algemeene Staten moest raadplegen, welke hare verwijdering in de tegenwoordige omstandigheden ongetwijfeld zouden weigeren. GRANVELLE verklaarde en regtvaardigde dezen tegenstand, en verborg den Koning niet, dat het thans onraadzaam was, zich in de geschillen van *Frankrijk* te mengen. »De *Nederlanden*," voegde hij er bij, »zijn niet als *Italië* en *Milaan;* eer men er zulke volstrekte bevelen geeft, moet men te rade gaan, of het mogelijk is, die uit te voeren." Hij bewerkte echter, dat in plaats van manschappen, een geldelijke onderstand van hier naar *Frankrijk* gezonden werd, waarmede FILIPS genoegen nam (1). Ondertusschen was men beducht over den invloed,
1562 welke de godsdienstoorlog aldaar, op de *Nederlanden* konde hebben (2). De Landvoogdes beschreef de Vliesridders en Stadhouders te *Brussel*, stelde hun bij monde van den Voorzitter VIGLIUS het gevaar voor, in welk het land verkeerde, benevens eenige middelen, om het te voorkomen, en gaf hun drie dagen tijd, om hunne bedenkingen daarover in te leveren. ORANJE ontbood allen, die daarvoor opgeroepen waren, uitgezonderd GRANVELLE en VIGLIUS, bij zich en hield hun voor: ten eerste, »dat men gezamenlijk over het voorstel der Landvoogdes behoorde te raadplegen en de onderlinge gevoelens, zoo mogelijk, tot eenparigheid te brengen;" ten tweede: »dat men deze gelegenheid niet moest laten voorbijgaan, om over de algemeene regering des Lands te spreken, dewijl de Staat ten ondergang helde, zoo men geen wakend oog hield op het gedrag van eenige Staatsdienaren." Elk begreep, dat hiermede hoofdzakelijk GRANVELLE bedoeld werd. Eenige leden namen dadelijk genoegen in dit tweeledig voorstel, andere keurden het af, en eindelijk antwoordde elk afzonderlijk op den voorslag der Landvoogdes naar hij gezind was (3). Eene poging, om de Staten tot het toestaan van penningen, in geval van nood, te bewegen, mislukte (4). De Landvoogdes achtte nu geraden den Heer van *Montigny* naar *Spanje* te zenden, om FILIPS den staat van zaken te openbaren en

---

(1) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 201, 206, 207, 211, 220. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. III. p. 127.

(2) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI. p. 540.

(3) HOPPERUS, *Memorial,* Liv. I. p. 24, 26. *Vita* VIGLII, p. 36. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 38, 39. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. III. p. 145.

(4) WAGENAAR, D. VI. bl. 77.

onderstand in geld te verzoeken (1). MONTIGNY ontving tevens brieven van zijnen 1555—1568
broeder, den Graaf van *Hoorne*, van den Prins van *Oranje*, den Graaf van *Egmond* en den Markgraaf *van Bergen* in welken zij den Koning het gedrag van den Karninaal openlegden (2). De Landvoogdes hiervan door BARLAYMONT in het geheim onderrigt, verwittigde FILIPS, nog vóór de komst van MONTIGNY in *Spanje*, om elken kwaden indruk te voorkomen, dat het misnoegen der Nederlandsche Grooten tegen GRANVELLE en tegen hem zelven daaruit ontsproot, dat de Koning hunne trouw verdacht hield en hunne diensten miskende; dat zij om die reden alleen niet in den 14 v. Zomermaand. 1562
Geheimen Raad geroepen werden; dat de Kardinaal alles in het werk stelde, om zijn gezag in *de Nederlanden* te handhaven; dat hij alleen, door zijne slechte raadgevingen, hen bij den Koning in een ongunstig daglicht stelde; dat hij zelfs den Koning geschreven had, dat deze nimmer geheel meester zijn zou, zoolang er niet vijf of zes hoofden van de voornaamsten des Lands gevallen waren, en een ontzagwekkend leger in *de Nederlanden* was gerukt, om de overigen in toom te houden; dat dit het middel was, om den Vorst aan het volstrekte opperbewind te helpen; dat hij daardoor zulke wetten en voorwaarden konde opleggen als hij raadzaam oordeelde, zoodat de Nederlanders indedaad slaven zouden worden; eindelijk, dat GRANVELLE alleen de oorzaak was van het vermeerderen der bisdommen, waardoor hij bedoelde het Spaansche geloofsonderzoek in te voeren; zoo dit laatste gebeurde, verzekerden zij, dat *de Nederlanden* tegen den Staatsdienaar en tegen den Koning zouden opstaan. »Dit zijn de klagten," dus gaat de Hertogin voort, »die mij door den Heer van *Barlaymont* zijn medegedeeld, en welke de Prins van *Oranje* en de Graaf van *Egmond* zich tegen U verstouten. Maar zie hier, wat ik mij verpligt reken u deswege te schrijven. Om over eene zaak gezond te oordeelen, moet men beide partijen hooren. In antwoord op hunne klagten, zal ik u derhalve zeggen: dat ik de Heeren van het Hof niet uit den Raad heb verwijderd, bovenal wanneer er behandeld werd, wat hen aanging; dat de Kardinaal niet de bekwaamheden mist, om te besturen, zoo als zijne benijders uitstrooijen. Gij weet, dat hij van zijne jeugd aan, beleid, geest en goed gedrag heeft ten toon gespreid. Keizer KAREL V heeft er getuigenis van gegeven en U zelfs aangeraden, hem aan het hoofd van de zaken des Rijks te stellen. Gij hebt dat gedaan en weet, dat gij niets beters kondet doen, bovenal thans nu de ondervinding hem een schat van kennis geschonken heeft. Indien zijne benijders hem in staat geoordeeld hebben overijld te handelen, is hetgeen zij over hem denken niet meer waarschijnlijk, dan hetgeen zij over hem

(1) *Vita* VIGLII, p. 37. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. III. p. 146.

(2) *Memoires* DE GRANVELLE, T. II. p. 13, aangehaald door V. WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 34.

1555—1568 spreken. Het is U niet onbewust, dat hij zich nooit van zijne magt bediend heeft, om zijne vijanden te grieven. Hij is nog minder in staat eenen raad te geven, gelijk aan dien, welken men hem te laste legt. Gij kunt het zelf zeggen: heeft hij U ooit aangeraden eenige Nederlandsche Heeren van kant te laten maken, omdat zij voor zijne mededingers doorgingen, of uwe wapenen in *de Nederlanden* te voeren? Gij ziet nu, dat deze betigtingen slechts op vooringenomenheid gegrond en volstrekt van waarschijnlijkheid ontbloot zijn; want is het niet bespottelijk te denken, dat GRANVELLE zoo geheel van gezond verstand ontbloot geweest zou zijn, U aan te raden tegen U zelven krijg te voeren, de wapenen over te brengen in een land dat U behoort, en uwe eigene onderdanen te bestrijden? Laat mij hier bijvoegen, dat de benijders van GRANVELLE niet juister gedacht hebben over het oprigten der nieuwe bisdommen, dan over hetgeen zij tegen hem hebben aangevoerd. Gij weet, dat hij niets verrigt heeft dan op uw bevel en naar de bedoeling van Zijne Heiligheid. Wat het Spaansche geloofsonderzoek betreft, wij hebben nooit de Nederlanders kunnen overtuigen, dat het aanstellen van nieuwe Bisschoppen niet strekte, om dit in de *Nederlanden* in te voeren, maar alleen beoogde, de godsdienst te onderschragen, die door deze verdeeldheden en onlusten zoo geschokt is geworden. — Het is waar, GRANVELLE heeft den haat en afkeer van eenige Heeren van het Hof op zich geladen, en men heeft zelfs een aanzienlijken aanhang tegen hem gevormd, maar deze haat en afkeer vloeijen voort, dewijl de Kardinaal met te veel ijver de belangen van Uwe Majesteit behartigt, en met vuur de zaak der godsdienst ondersteunt. Wij zijn er niet verwonderd over, en Gij moet het evenmin zijn; dit immers is gewoonlijk het lot van hen, die het wél meenen en hunnen meesters getrouw zijn. Ziedaar al wat ik U te melden had. Ik geloof, dat Gij vertrouwen zult schenken aan hetgeen ik U zeg, en regt laten weêrvaren aan GRANVELLE en zelfs aan mij (1)."

Te gelijken tijde riep GRANVELLE zelf de bescherming des Konings in tegen zijne belagers, die hem alleen vervolgden, omdat hij het Koninklijk gezag handhaafde. De tegenkanting, welke het oprigten der nieuwe bisdommen nog steeds in *Braband* ontmoette, vloeide, naar zijne meening, daaruit voort, dat de bewegingspartij ongaarne in het bestuur over dat gewest mannen zag deel nemen, die oogen hadden, om te zien wat er omging; zij wenschte veeleer zich zelve eene onbepaalde magt te verzekeren en de Staten te bezigen, om den Koning en zijn gezag aan te randen. En wat het gerucht betreft, door de twee voornaamste Edelen, ORANJE en EGMOND, op een berigt uit *Lotharingen* verspreid, dat hij zelfs FILIPS had ver-

(1) DE REIFFENBERG, *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 3. GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 202. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. III. p. 146, 147.

maand, dezen en nog een viertal anderen het hoofd voor de voeten te leggen, zoo hij 1555—1568
ooit Heer dezer gewesten zijn wilde, maar hen tot dat einde naar *Spanje* moest ontbieden, dewijl dit hier niet konde geschieden zonder het volk in opstand te brengen; hij liet aan den Koning zelf ter beoordeeling over, of ooit zulk een denkbeeld in hem was opgekomen. Tevens had hij de beide Heeren uit de dwaling gebragt, dat door zijne tusschenkomst de Koning met het huis van *Guize* in betrekking stond, zonder dat zij er in gekend waren. Hij had hun insgelijks verzekerd, dat de onderhandeling des Hertogs van *Alba* met HENDRIK II, om het Spaansche geloofsonderzoek in *Frankrijk* en *de Nederlanden* in te voeren, hem geheel onbekend was, dat hij er geen geloof aan hechtte en 't voor even onwaarschijnlijk hield, als dat de biechtvader des Konings, vóór zijn vertrek uit *de Nederlanden*, zou gezegd hebben, dat men nieuwe bisdommen in deze gewesten moest oprigten, om dat doel te bereiken. »Ik voegde er nog bij," dus gaat hij voort, »dat al dat gesnap over geloofsonderzoek slechts diende, om het volk te verbitteren en tot opstand aan te sporen, want dat zij, die vermeenden verstandiger te zijn, alleen trachten, de zaken derwijze te leiden, dat Uwe Majesteit niets zou vermogen dan met hunne toestemming en door hunne handen." — »Indien ik minder de dienst Uwer Majesteit dan mijn eigen voordeel behartigde," dus eindigt hij, »zou ik mij spoedig aan de zaken onttrekken en te *Mechelen*, *Saint-Amand* of in *Bourgondië* rust gaan zoeken. Maar God verhoede, dat ik mijnen post zou verlaten nu men den moed behoort te verdubbelen, dewijl de zaken zulk eene wending nemen. Ik zal de Heeren met alle mogelijke voorkomenheid (*blandura*) behandelen, en hun, ondanks henzelve, zoo veel inschikkelijkheid betoonen, als ik kan. Maar de belangen van de dienst van God en van Uwe Majesteit moeten naar behooren gehandhaafd worden. Voor het overige zal ik hen niet lastig vallen, ten minste over hetgeen mij aangaat; doch zal nooit dulden, dat men het gezag Uwer Majesteit in het geringste ook verkorte; want dat heb ik gezworen, dat is mijn pligt, en ik ben bereid, wanneer de nood het vordert, er mijn leven voor op te offeren (1)."

GRANVELLE had kort te voren den Koning een uitvoeriger verslag over het gedrag en de bedoelingen der Edelen medegedeeld, hetwelk ten hoogste belangrijk is, om dit merkwaardig tijdvak en de mannen, die er toen en later eene rol in speelden, inzonderheid ORANJE, EGMOND, HOORNE en BERGEN, nader te leeren kennen. Eene talrijke zamenkomst van den Hoogen Adel te *Maastricht* gehouden, onder voorwendsel

(1) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI, p. 567—573. GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 203—205.

1555—1568 van den Graaf van *Schwartzenburg* te bezoeken, bevalt den Kardinaal niet, noch dat vele Nederlandsche Grooten 's Graven huwelijk met de zuster des Prinsen van *Oranje* in *Duitschland* bijwonen. Evenzeer komt hem eene op handen zijnde aanzienlijke vereeniging te *Weerdt*, zoo het heet ter viering van de huwelijken van den Graaf van *Mansfeld* en van den Heer DE LALAING, zeer verdacht voor. Wat ORANJE betreft, hij kan niet zeggen, dat deze in het godsdienstige *bedorven* (*dañado*) is, dewijl hij niets gehoord heeft, wat hem daartoe zou geregtigen, maar hij ziet niet, dat de Prinses in de leer der Roomsch-Katholijke Kerk onderwezen wordt. De broeders en zusters van den Prins, welke met hem onder hetzelfde dak wonen, en eenige broeders van den Graaf van *Schwartzenburg*, die hem bijna altijd omgeven, maken zijn gewoon gezelschap uit, doch men vreest de gevolgen van zulk eenen omgang. Indien ORANJE zijn broeder LODEWIJK naar *Bourgondië* zendt, om er in zijn naam het bewind te voeren, zal de godsdienst in dat gewest gevaar loopen. De Edelen, getuigt hij verder, verweten hem, dat hij hun den staat van zaken verborgen hield en hen bij den Koning in verdenking bragt; zij spanden niet alleen tegen hem zamen, maar verklaarden zelfs openlijk, dat zij het op zijn leven toelegden; hij echter bekommerde zich weinig om dergelijke bedreigingen. Maar het ergste in dit alles was, dat zij op den geest des volks werkten door hunne gesprekken zoo wel in het openbaar als op hunne maaltijden, en hem te last legden, dat hij *de Nederlanden* onder een volstrekt oppergezag wilde brengen, en de Koning in zich alleen alle magt zou vereenigen. De Grooten beklagen zich, dat zij van allen invloed beroofd zijn; ondertusschen beschikken zij over de meeste posten en oefenen meer gezag uit, dan ooit de bijzondere Stadhouders der gewesten bezeten hebben; er ontbreekt niets anders aan, dan dat de Koning en de Landvoogdes hier slechts om den vorm waren, het wezenlijk gezag bij deze Heeren berustte en zij, door middel van het vrij beschikken over de ambten, de Edelen en het volk naar hunnen wil konden leiden; dit, indedaad, is het eenig doel waarnaar zij streven. De hoofdoorzaak van hun verzet tegen het oprigten der nieuwe bisdommen lag daarin, dat de Koning gewaagd heeft, deze zaak buiten hen met het Hof van *Rome* te behandelen. Het was hun daarenboven gelukt, het volk diets te maken, dat de Koning, op aandrang van den Kardinaal, het Spaansche geloofsonderzoek met deze nieuwe bisschopszetels wilde invoeren. Te vergeefs tracht men het tegendeel uit 's Konings antwoord aan de stad *Antwerpen* aan te toonen, en hun te gemoet te voeren, dat het steeds tijd genoeg ware, zich tegen eenen dergelijken maatregel te verzetten, wanneer men dien ten uitvoer wilde brengen. Stelt men hun het nut voor oogen, hetwelk reeds door de nieuwe Bisschoppen gesticht is en niet kan ontkend worden, dan beweren zij, dat dit slechts geschiedt, om het ware doel te bewimpelen. »Zij beschuldigen mij insgelijks," dus gaat GRANVELLE voort; »dat ik Spanjaarden in het bestuur en beheer der *Neder-*

landen wil indringen, en om deze bij het volk gehaat te maken, spreken zij daarover in het openbaar als de verfoeijelijkste zaak van de wereld, er bijvoegende, dat ik Uwe Majesteit aanspoor, aan het hoofd van een magtig leger herwaarts te komen, om hen onder slavernij te brengen, en dat ik tracht deze gewesten in Uwe oogen hatelijk te maken. Om mij nog meer te bezwaren, verspreiden zij onder het volk, dat ik den impost op den wijn heb ingevoerd, ofschoon dit reeds door de Koningin-Weduwe MARIA, op raad van den Heer VAN PRAET en andere Raadsleden, geschied is, in eenen tijd zelfs, dat ik mij bij wijlen den Keizer in *Duitschland* bevond, zoo als ik geantwoord heb aan degenen, welke er mij over spraken. Ik deed hun tevens opmerken, dat ik den genoemden impost zonder eenigen weerzin betaalde, maar zij niet, welke er zich altijd tegen verzetten en de ontvangers der belastingen kwalijk behandelden, zoo als al degenen, welken zij schuldig zijn; niets betalende noch willende betalen, de omverwerping van het gezag van den Vorst en dat des geregts wenschende, om niet genoodzaakt te zijn hunne schulden te voldoen. Zij geven hunnen schuldeischers te kennen, dat zij hun vermogen in de dienst van Uwe Majesteit verspild, en noch schadevergoeding noch belooning ontvangen hebben, alles om Uwe Majesteit gehaat te maken en zich zelven uit de verlegenheid te redden." Hij verwittigt voorts den Koning, »hoe men hem verwijt, dat hij het invoeren der nieuwe bisdommen heeft doorgedreven, om zijne eerzucht te bevredigen; de Vorst echter weet beter dan iemand, of hij het aartsbisdom *Mechelen* begeerd en niet dikwijls ernstig verzocht heeft, het te mogen weigeren. De Graaf van *Mansfeld* bewimpelde het minst zijn haat tegen hem, die echter menigmalen de billijke verontwaardiging der Landvoogdes over het gedrag van eenige Edelen, maar vooral van dien Heer, welke, in spijt harer bevelen, in den loop van drie jaren geene drie weken achtereen in zijn stadhouderschap had doorgebragt, zocht te temperen. De Grooten wenschten, dat men thans oorlogstoerustingen maakte, om voor zich de aanzienlijkste krijgsambten te verwerven, en verweten hem, dat hij te veel op de Franschen vertrouwde, hoewel zij geheel anders van hem spraken, toen hij voor drie jaren over den vrede te *Chateau-Cambresis* onderhandelde; maar men heeft zijne goede diensten, op dat tijdstip bewezen, reeds vergeten. Om nog meer het volk tegen hem op te zetten, verspreidt men schotschriften, in welke niet alleen hij, maar ook de Paus en de geheele geestelijkheid met zoo weinig ontzag behandeld worden, als of zij in het midden van *Duitschland* geschreven werden. Waarschijnlijk vloeiden zij, op ingeving van RENARD, uit de pen der Rederijkers, die op hem verbitterd waren, dewijl hij hun, twee jaren geleden, verboden had, de Heilige Schrift in hunne tooneelvoorstellingen te mengen, gelijk vele op zulk eene kettersche wijze gewoon waren, dat de priesters er luide klagten over aanhieven."
SIMON RENARD, van wien hier gesproken wordt, uit *Vesoul* in *Bourgondië* geboortig,

1555—1568

1555—1568 was een man van vernuft en groote bekwaamheid, vooral bij onderhandelingen, maar stijfhoofdig, verwaand en hekelzuchtig. Hij had zich de gunst der beide GRANVELLE's verworven, onderscheidene belangrijke gezantschappen in *Frankrijk* en *Engeland* bekleed, en was in vijftienhonderd vijf en vijftig door FILIPS tot Lid van den Geheimen Raad aangesteld. Sinds men zich echter over het verdrag van *Vaucelles*, onder zijne medewerking gesloten, weinig tevreden getoond had, was hij de bitterste vijand van den Kardinaal geworden, dien hij als de oorzaak dezer ontevredenheid beschouwde. Nu had hij zich geheel den misnoegden Edelen aangesloten, en hield zich den meesten tijd in het verblijf van EGMOND op. GRANVELLE vermoedde, dat aldaar het laatste schimpschrift tegen hem was opgesteld. »Mijne vijanden zouden zich verheugen," zegt hij, »indien ik geleek naar het beeld, welk zij van mij in hun geschrift hebben opgehangen; ik ben verzekerd, dat ik beter bij hen zou aangeschreven staan, dewijl er dan meer overeenkomst van zeden tusschen ons zijn zoude; getuige de schandelijke streek *(copa)* van den Graaf van *Schwartzenburg*, de abdis DE VERGER, de vader, welke drie zijner dochters aan drie van deze Heeren verkocht heeft, en duizend andere onbetamelijke daden *(suziedades)*, van welke zij openlijk op hunne gastmalen met even veel zelfvoldoening spreken, alsof zij een grooten veldslag tegen den Turk gewonnen hadden. En zij zouden zich te meer verheugen, wanneer ik hunne gedragslijn volgde, dewijl ik mij dan weinig met de zaken van Uwe Majesteit konde bezig houden; mijne werkzaamheid daarin wekt hunnen nijd op; gave God, dat zij zelve die zaken en met al die zorg behartigden, welke het gezag en de dienst van Uwe Majesteit en het algemeen welzijn vorderen! Zeker zou ik niet in gebreke blijven, hun dit in het aangezigt te zeggen en mij over het ongelijk, welk zij mij aandoen, weten te wreken, indien ik niet voorzag, dat dit verwarring in de zaken zou brengen tot groot nadeel van Uwe Majesteit. Ik geloof, dat ik even veel invloed heb op het volk als een van hen, en zelfs meer dan zij op de welgezinden. Ik moet glimlagchen, wanneer zij meenen mij te beleedigen, door niet meer aan mijne tafel te verschijnen; zelfs verzekeren mij eenigen, dat zij er zich gaarne zouden laten vinden, indien vrees voor de anderen hen niet wederhield. Ondertusschen ontbreekt het mij daarom niet aan gezelschap; mij bezoeken Ridders, Raadsleden en zelfs burgers, die ik noodig, ten einde hunne genegenheid te winnen, in geval de anderen trachten mogten, de zaken nog meer te verwarren. Ik houd mij in en laat alles stilzwijgend voorbijgaan; de dienst van Uwe Majesteit komt mij voor zulks te vorderen, en dit weegt bij mij oneindig zwaarder, dan mijne bijzondere belangen. Mij bemoedigt de gedachte, dat de tegenspoeden uit de hand van God komen, die altijd degenen beloont, welke aan Hem de wraak overlaten en die, gelijk ik, om het geloof, de godsdienst, de regtvaardigheid en de dienst van Uwe Majesteit vervolgd worden." Als het doeltreffendste middel ter herstelling van de geschokte rust, ver-

maant GRANVELLE nogmaals den Koning, binnen kort herwaarts te komen en vóór dat men hem door duizend kwade diensten de toegenegenheid heeft doen verliezen, welke het volk nog voor hem konde koesteren. Hij moest door eenen indrukwekkenden hofstoet en eene gewapende magt verzeld worden, genoegzaam voor de veiligheid van zijnen togt, maar bovenal geld met zich brengen; men zou dan geen gebrek hebben aan krijgsvolk, om, in geval van nood, tegen de naburen te handelen, terwijl zijne tegenwoordigheid veel zou bijdragen, om de onderdanen tot bedaren te brengen (1). 1555—1568

Bij FILIPS vonden de beschuldigingen tegen GRANVELLE geenen ingang. Op een toon, welke zijn hart tot eer strekt, drukt hij zijn leedgevoel uit over het miskennen en verguizen van den getrouwen dienaar, wien hij tot volharding op den ingeslagen weg aanspoort. Naar zijn oordeel, was de vrees, dat lieden, aan zijne dienst gehecht, in de Staten van *Braband* zitting zouden nemen, de ware oorzaak van den haat en kwaden wil tegen den Kardinaal. Hij vermaande GRANVELLE, de waarschijnlijkheid zijner reize naar *de Nederlanden* te verspreiden, maar ondertusschen de zaken zoo goed mogelijk gaande te houden, opdat er geene nieuwe zwarigheden ontstaan mogten, en hem steeds te melden, wat er verrigt moest worden, ten einde hij dit ten uitvoer konde leggen tot hij in persoon kwame, om alles naar zijne begeerte te regelen (2). Onder dezelfde dagteekening, gaf hij aan de Landvoogdes zijn misnoegen over de zamenspanning der Edelen tegen GRANVELLE, en tevens zijne verontwaardiging te kennen, dat lieden, welke haar het meest met raad en daad moesten ondersteunen, niet alleen daarin te kort schoten, maar zelfs anderen gelegenheid gaven, onrust en wrevel in de gemoederen te verspreiden. Hij was overtuigd, dat niemand beter dan de Hertogin wist, hoe kwalijk gegrond de klagten tegen den Kardinaal waren, wien hij nooit over het oprigten der nieuwe bisdommen geraadpleegd, voor wien hij in het begin zelfs er een geheim van gemaakt, en dien hij er eerst van verwittigd had, toen de zaak reeds aanmerkelijk gevorderd was; de Markgraaf van *Bergen* was er vóór hem van onderrigt geweest tijdens 's Konings verblijf in *Engeland*, en eer SONNIUS naar *Rome* vertrok. Het had hem veel moeite gekost GRANVELLE te bewegen het aartsbisdom *Mechelen* aan te nemen, en het was onwaar, dat de Kardinaal hem aangeraden had, ter verzekering van de rust in *de Nederlanden*, een half dozijn hoofden te laten vallen, » ofschoon ," voegt hij er bij, » dit misschien niet kwaad zou zijn." » Het was even logenachtig ," gaat FILIPS voort, » dat hij het voornemen koesterde, het Spaansche geloofsonderzoek in *de Nederlanden* in te voeren; de Kardinaal had hem dit niet voorgeslagen,

(1) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI, p. 548—562.

(2) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI, p. 575—582. GACHARD *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 208.

1555–1568 en hij zelf er nooit aan gedacht; daarenboven was het geloofsonderzoek in *de Nederlanden* onmeedoogender dan dat in *Spanje*. De Landvoogdes moest de Edelen onder elkander verdeeld houden, hunne bijeenkomsten zoowel als die der Staten beletten, en SIMON RENARD verwijderen (1)." GRANVELLE hield dezen man voor zijn gevaarlijksten vijand, welke de Edelen, meest »jonge lieden, die, bij een weinig eerzucht, aanspraak maakten veel te weten," tegen hem in beweging bragt, om zich langs dien weg in de zaken van staat te mengen en zijne heerschzucht te bevredigen. De Kardinaal getuigt, dat hij wel trachtte door zachtmoedigheid de stormen, die opgestoken waren, te bedaren, zich naar de omstandigheden te schikken en alle aanleiding tot nieuwe verwikkeling te voorkomen, maar tevens te zorgen, dat men hem noch de dienst des Konings schaadde. Het ongenoegen verminderde niet. De Edelen beschuldigden hem steeds, dat hij hunne voorregten wilde vernietigen, om het gezag des Konings te verhoogen, dat belangrijke zaken voor hen geheim gehouden, en zij slechts om den vorm in den Raad van State geroepen werden, dewijl de besluiten gewoonlijk reeds genomen waren (2). Hun daarentegen verweet men verstandhouding met Duitsche Vorsten en dat zij vergaderingen hielden, om de opstandelingen in *Frankrijk* te ondersteunen. De vrees voor eenen geheelen volksopstand vermeerderde dagelijks; ORANJE, EGMOND, HOORNE, MANSFELD, MEGEN en andere Grooten, verzekerde men, waren hiertoe ook genegen, en wenschten niets dan onrust in het land, ja schenen zelfs te betwijfelen, of de Koning wel de Heer der Staten was (3). Eenige leden van 's Konings raad handelden, alsof zij van hen, niet van den Vorst afhingen. De overmoed ging zoo ver, dat de Kanselier van *Braband* eenen brief, welken FILIPS eigenhandig aan hem over punten de godsdienst betreffende geschreven had, den Staten niet mededeelde, uit vrees, dat hij alle aanzien of invloed bij hen zou verliezen. Met de uiterste omzigtigheid moest de Hooge Regering te werk gaan; want indien het volk opstond vreesde men, dat alles verloren zou zijn; vandaar, dat zij zich zelden tegen de handelingen van de Pensionarissen der Brabandsche steden verzette, welke zich stoutweg op de bevelen hunner Meesters beriepen. De geldmiddelen waren en bleven in den wanhopigsten toestand. Men konde er zelfs niet aan denken, om de vervallen vestingwerken te herstellen; het eenig heil wachtte men van de komst des Konings. VIGLIUS verloor bij deze omstandigheden dikwerf den moed, en zou zelfs zijne betrekking nedergelegd hebben, indien het niet den Koning gelukt ware door overreding, den man, wiens diensten

---

(1) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 207, 208.

(2) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 210, 211

(3) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 214, 215, 216.

hij zoo zeer behoefde, tot andere gedachten te brengen. Het geduld, met welk GRANVELLE de aanvallen tegen hem gerigt verduurde, kon slechts voor eene poos de hartstogten zijner tegenstanders stillen. Men woelde afwisselend voort. Onder voorwendsel van de regten en vrijheden des lands te handhaven, bedoelde men het gezag der Staten en des volks te vergrooten. GRANVELLE verklaarde zijn leven voor de belangen des Konings veil te hebben, zich geheel aan 's Vorsten wil te onderwerpen, en *de Nederlanden* te willen verlaten, zelfs het aartsbisdom *Mechelen* af te staan, indien zijn Meester dit noodig keurde. Ondertusschen werd de toevloed van Hugenooten uit *Frankrijk* onrustbarend voor de Hooge Regering. In *Antwerpen* was hun aantal derwijze toegenomen, dat wie voorstelde, hen buiten de stad te zetten, gevaar liep van gesteenigd te worden. Onder de bedienden van ORANJE waren vele der nieuwe leer toegedaan; het was echter gewaagd daarover den uiterst ligtgeraakten Prins te onderhouden, wiens zoon FILIPS WILLEM men, hetzij uit belangstelling in de godsdienst, hetzij uit staatkunde, naar *Spanje* wilde ontbieden, om hem met DON CARLOS op te voeden (1). ORANJE en BERGEN stonden in betrekking met vele leden der Staten van *Braband*, die zij bij zich onthaalden en op welke zij grooten invloed uitoefenden. Als lid van den Raad van State, trad de Prins tusschenbeide in al de beraadslagingen over *Braband* en vatte nooit het woord op, dan om de eischen der Staten van dat gewest te ondersteunen. Ongetwijfeld drong hij even sterk als BERGEN, thans het hoofd der bewegingspartij, op eene bijeenroeping der Algemeene Staten aan. De Landvoogdes trachtte dit met niet minder zorg te voorkomen, dan eene zamenkomst van Bisschoppen, Kerkvoogden en Doctoren in de godgeleerdheid, door BERGEN voorgeslagen, om zich met kerkelijke hervormingen bezig te houden. Zij beproefde insgelijks de Grooten onderling te verdeelen, doch de haat tegen GRANVELLE hield hen bijeen. Zelfs achtte zij het gevaarlijk, de schrijvers der schimpschriften tegen den Kardinaal op te sporen, uit vrees van schuldigen te vinden, die men niet konde straffen. Ondertusschen drong zij bij den Koning nader aan op de verwijdering van SIMON RENARD, die sinds eenigen tijd bijna elken avond den Prins van *Oranje* bezocht, en weinig goeds stichtte. Hoezeer men geslaagd was, GRANVELLE in algemeenen haat te brengen, blijkt onder anderen uit het verzoek der Staten van *Henegouwen*, door den Markgraaf van *Bergen* bewerkt, dat CHARLES DE LARGILLA, een landsman van den Kardinaal, van het bestuur over *Landrecies* mogt ontzet worden, dewijl hij een vreemdeling was. Immers als zoodanig »beschouwden zij de Bourgondiërs, maar hielden voor inboorlingen des lands hen, die in *Frankrijk* of *Duitschland* geboren en geene leenpligtigen (*vasali*) waren van den Koning, gelijk de Bour-

1555—1568

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II T. I, p. 216—219.

1555—1568 gondiers." Overeenkomstig den raad der Landvoogdes, sloeg de Koning geen acht op dit verzoek, maar gaf zijne bevreemding over het vertoog der Staten van *Henegouwen* te kennen, » daar het graafschap *Bourgondië* nooit voor een vreemd gewest gehouden, maar altijd, zoo als nog heden, geweest was onder een zelfde bestuur, onderworpen aan dezelfde kanselarij en den Geheimen Raad der *Nederlanden*, en onderhoorig in alle zaken van oppermagt (*en toutes choses souveraines*) aldaar (1)."

Ondertusschen was de Rijksdag te *Frankfort* bepaald tot het kiezen en kroonen van den Aartshertog MAXIMILIAAN, Koning van *Boheme*, tot Roomsch-Koning. MARGARETHA koos tot gezant derwaarts FILIPS *van Croy*, Hertog van *Aarschot*, Prins van *Chimay*, Graaf van *Beaumont*, Heer van *Avesnes* en Ridder van het Gulden Vlies. Daar hij aan het Keizerlijk Hof was opgevoed en de Duitsche taal verstond, geloofde zij, dat die keus den Keizer aangenaam zou zijn, en bovendien welligt naijver en twist onder de Nederlandsche Grooten konde verwekken. De Prins van *Oranje*, welke op bevel van FILIPS, haar niet mogt verlaten en in wien zich een groot plan scheen te ontwikkelen, verklaarde onbeschroomd, dat hij zich onmogelijk van den togt naar *Frankfort* ontslaan konde, maar als Graaf van *Nassau* op de Rijksvergadering zou verschijnen, om den Keizer en den Keurvorst van *Saksen* in het belang van zijn huis te raadplegen. Hij vertrok onverwijld, zelfs niet de bevalling zijner hoogzwangere gemalin afwachtende, welke twee
2 v. Slagtmaand. 1562 dagen later hem eene dochter schonk, EMILIA *van Nassau*, die door den Pastoor van *St. Gudula* met al de plegtigheden der Roomsche kerk gedoopt werd. Nevens hem verschenen op den Rijksdag de Graven van *Egmond*, *Hoorne*, *Hoogstraten*, *Aremberg*, *Megen*, *Mansfeld*, *van den Berg*, *Culemborg* en *Brederode*, zoo het heette, ter bevordering hunner bijzondere zaken. Zij hadden echter vooraf gezamenlijk bijeenkomsten gehouden, doch gezworen, niet te openbaren, wat er verhandeld was. De Ridder ANTONIE VAN STRAALEN, Burgemeester van *Antwerpen*, en WILLEM MARTINI, Pensionaris van *Brussel*, werden door de Staten van *Braband*, met toestemming der Landvoogdes, ter Rijksvergadering gezonden, om van den Keizer de bevestiging der voorregten, in de gouden Bulle vervat, te verzoeken (2). Men beweert, dat de Nederlandsche Edelen den Rijksdag bezochten in de hoop, de belangen des Lands bij de Rijksvorsten te bevorderen, en dat men hun schoone beloften gaf, die echter, door bewerking der Landvoogdes, onvervuld bleven (3).

(1) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 219—224.

(2) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 224—229. STRADA, *de Bello Belgic.* Lib III, p. 149.

(3) TE WATER, *Verbond der Edelen*, St. I, bl. 21—23. St. II, bl. 287—290. Vgl. V. WIJN op WAGENAAR, St. VI, bl. 35, 36.

Kort na den afloop der krooningsfeesten, kwam MONTIGNY uit *Spanje* terug. Bij zijn afscheidsgehoor had hij, op aanmaning des Konings van zich vrijmoedig over de oorzaken van het heerschende misnoegen in *de Nederlanden* te verklaren, de drie volgende grieven opgegeven: 1°. het oprigten der nieuwe bisdommen, zonder dat iemand in het Land er van wist of er in gekend was; 2°. het verspreide gerucht, dat men in deze gewesten het geloofsonderzoek wilde invoeren op de wijze als in *Spanje;* en eindelijk 3°. den haat, welken niet alleen de Edelen, maar ook het volk tegen den Kardinaal GRANVELLE koesterden, en die zoo ver ging, dat er een opstand uit te vreezen was. FILIPS had hierop verzekerd, dat in hem nooit het denkbeeld was opgekomen, of door anderen opgewekt, om het Spaansche geloofsonderzoek in *de Nederlanden* te vestigen; dat het vermeerderen der bisdommen aldaar alleen bedoelde, het gebrekkige kerkelijk toezigt en godsdienstig onderrigt te verbeteren; dat de Kardinaal hiervan geheel onbewust geweest was tot na de terugkomst van SONNIUS uit *Rome*, en hij den Nederlandschen Heeren geene kwade diensten bewees, zoo als zij schenen te gelooven (1). Het is evenwel zeker, dat wat het stichten der nieuwe bisdommen betrof, de Koning in die zaak derwijze den Kardinaal op den voorgrond geplaatst had, dat deze zulks als de bron van den algemeenen afkeer tegen zich beschouwde (2). MONTIGNY moest, op hoog bevel, het ontvangen antwoord in *de Nederlanden* openlijk bekend maken. Het verslag zijner zending in den Raad van State, welke door de Hertogin van *Parma*, den Prins van *Oranje*, den Graaf van *Egmond*, BARLAYMONT en VIGLIUS werd bijgewoond, behaagde weinig. Hij zelf beschuldigde den Koning, wiens gunsten aan hem bewezen hij niettemin erkende, van partijdigheid ten voordeele van den Kardinaal. FILIPS had ook inderdaad goedgekeurd, dat men verdeeldheid onder de Nederlandsche Grooten zaaide, indien zij, na de terugkomst van MONTIGNY, geene perken stelden aan hunnen haat tegen GRANVELLE, doch vermaand, daarin met de meeste omzigtigheid te werk te gaan. De Edelen ondertusschen, aangespoord door den Heer DE GLAJON, welke in het vertrouwen van den Prins van *Oranje* en den Graaf van *Egmond* deelde, vereenigden zich tegen den gunsteling, en MONTIGNY trachtte, doch te vergeefs, BARLAYMONT daartoe over te halen. Bijna allen beweerden steeds, dat het oprigten der nieuwe bisdommen strekte, om het Spaansche geloofsonderzoek te gemakkelijker in te voeren; en dat de Landvoogdes alleen den raad van den Kardinaal volgde, door wien de Hooge Adel op geenerlei wijze wilde geregeerd worden. ORANJE, EGMOND en andere Heeren toonden

1555—1568
23 v. Winterm. 1562

28 v. Winterm.

(1) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p, 230. V. D. HAER, *de Init. Tumult.* p. 219, 220. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. III. p. 149, 150.

(2) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. VI, p. 340. STRADA, p. 149.

1555— 1568 zich daarenboven ten uiterste beleedigd, dat men hen, naar het uitgebragt vertoog van MONTIGNY, in *Frankrijk* als hoofden der Hugenooten beschouwde. Het was gevaarlijk de mannen der beweging te grieven. Ten bewijze hoezeer men hen, bovenal ORANJE, moest ontzien, strekt onder anderen, dat de Landvoogdes een brief, in welken de Koning zich eenigzins twijfelachtig over den Prins had uitgedrukt, verbrandde uit vrees voor de gevolgen, indien de inhoud daarvan ruchtbaar werd (1).

GRANVELLE beproefde inmiddels, de misnoegde Grooten te bevredigen. Hij stelde der Landvoogdes voor, den Graaf van *Egmond* te kennen te geven, dat wanneer hij en de andere leden van den Raad van State gebelgd waren, dat zij geen deel hadden aan de *Consulta* en in het vernieuwen der stedelijke overheden, zij den Koning hiervan onderrigten, en op diens bevel hen gaarne oproepen zou. Hij voegde er bij, dat zij tevens den Koning konde voorslaan, hem uit *de Nederlanden* te zenden, indien de Hooge Adel hem volstrekt uit het bewind verwijderd wilde hebben (2). FILIPS beschouwde het voordragen van deze beide punten aan de ontevredenen, als nadeelig voor zijne dienst en in strijd met alle rede; hij gaf echter der Landvoogdes daartoe volmagt, indien het onmogelijk ware anders te handelen, maar met last, de uitvoering vervolgens zoo lang doenlijk te rekken (3). De Kardinaal trachtte, doch altijd vruchteloos, uit de Edelen de beweegredenen der klagten tegen hem te vernemen, hetgeen zijn vermoeden versterkte, dat zij andere oogmerken koesterden, dan zij voorgaven (4). Eenigen betuigden, dat zij den Kardinaal geen kwaad toewenschten, maar niet konden dulden, dat hij de staatszaken bestuurde (5). De Graaf van
1563 *Hoorne*, onlangs uit *Spanje* met de waardigheid van Raadsheer van Staat teruggekeerd, vormde het plan eens bondgenootschaps (*ligue*) tegen hem. ORANJE, EGMOND, BERGEN en MEGEN namen er terstond deel in, verklarende, dat zij allen, welke GRANVELLE ondersteunden, als hunne vijanden zouden beschouwen, en bestempelden hen met den naam van *Kardinalisten.* Zonder gewenschten uitslag werden de Hertog van *Aarschot*, de Graaf van *Aremberg*, BARLAYMONT en anderen aangezocht in dit verbond te treden. AARSCHOT geraakte zelfs in hevigen woordwissel met EGMOND, zeide, „dat hij niets op den Kardinaal had aan te merken, en den Koning wet noch maat wilde voorschrijven, hoe en in

(1) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 232, 233, 235, 236.

(2) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 236.

(3) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 237.

(4) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 238.

(5) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 242. HOPPERI *Epist. ad* VIGLIUM, p. 55.

welke zaken hij zijne staatsdienaars moest gebruiken; er bijvoegende, dat hij noch van den Prins, noch van hem wilde leeren, wat hij doen moest, alzoo hij geen van beide voor meer dan zich of eenigen der zijnen erkende (1). MONTIGNY daarentegen sloot zich eng aan de zamenverbondenen. Hij liet zich dikwerf uit, dat het verkeerd was misdrijven ter zake van godsdienst met den dood te straffen; en behandelde, even als BERGEN, de Hervormingsgezinden met eene in het oog vallende toegevendheid. Het was welligt ten gevolge van de toenemende stoutheid des volks, dat over het geheel al de Stadhouders, naar het gevoelen der Landvoogdes, in dit opzigt niet den vereischten ijver toonden, noch de regters zich behoorlijk van hunne pligten kweten. GRANVELLE trachtte het immer meer naderende onweder af te leiden. Hij raadde den Koning aan eenige der misnoegde Edelen, die bijna alle diep in schulden staken, » van welke zij zich niet wisten te kwijten en die zij hoopten nimmer te voldoen ," met posten in *Spanje* te begiftigen, en den Prins van *Oranje*, welke bijna een millioen guldens schuld had, tot Onderkoning van *Sicilië* te verheffen (2). Indien FILIPS daaraan gehoor geleend had, zouden bezwaarlijk de voorspellende woorden van WILLEM, in dien tijd tegen MONTIGNY geuit, bewaarheid zijn geworden: » Eens zal de dag komen, op welken wij de sterkste zijn zullen." Om alle klagten en grieven, ware 't mogelijk, uit den weg te ruimen, bewoog de Kardinaal met moeite de Landvoogdes, hem niet meer in de *Consulta*, of bij het beraadslagen over de geldmiddelen te roepen, behalve in gevallen waar zij dit volstrekt noodzakelijk oordeelde. VIGLIUS drong gedurig aan, om van zijne betrekking ontslagen te worden. De schatkist was derwijze uitgeput, dat de Hertogin eene loterij opende ter betaling van het achterstallig loon der krijgslieden, en den Koning verzocht, daarin voor tweemaal honderd duizend kroonen deel te nemen. Zij wenschte tevens, dat FILIPS trachten zou, den Graaf van *Egmond*, welke meer ijver voor zijne dienst toonde dan de andere Heeren, door welwillende brieven en gedeeltelijke voldoening van het aan hem toegekende geschenk, geheel voor zich te winnen. Daartegen betuigde zij haar misnoegen over den Markgraaf van *Bergen*, die zich om het gewest, zijner zorgen toevertrouwd, weinig bekommerde en zich steeds elders bevond. In stilte had hij zich naar de abdij van *Foret* bij *Brussel* begeven, waar ook de Prins van *Oranje*, de Graaf van *Hoorne*, en later EGMOND, 1555—1568

---

(1) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 238, 241, 242. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 151. 2e Edit. HOPPERUS, *Memorial*, p. 35, 36. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. III. p. 151, 152.

(2) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 238—242. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 151—153. 2e Edit.

1555—1568 door MONTIGNY geleid, in het geheim gekomen waren (1). Hoogstwaarschijnlijk werd hier, na rijp beraad, het geschrift opgesteld, waarbij zij den Koning te kennen gaven, dat zij, zonder zijne belangen te verraden en deze Landen aan een onvermijdelijk verderf bloot te stellen, niet langer zwijgen konden; dat hier algemeen het gevoelen heerschte, dat de geheele klem der regering bij den Kardinaal berustte, 11 v. Lentemaand 1563 welk gevoelen men niet konde wegruimen, zoolang hij in het bewind bleef; dat al het volk op dezen staatsman misnoegd was, en hieraan moest toegeschreven worden, dat de zaken niet voorspoediger gingen; dat zij deswege de vrijheid namen, den Koning voor te houden, hoe veel beter het ware, zijnen voornaamsten Leenmannen en het geheele volk, dan éénen gunsteling genoegen te geven; dat hij, gelijk zij vertrouwden, met den tijd de heilzame vruchten daarvan zou inoogsten, dewijl elk over de regering der Landvoogdes ten hoogste voldaan was; dat zij, welke dit schreven, niet door zucht naar meer gezag of bijzonder voordeel gedreven werden, maar veeleer verzochten als Leden van den Raad van State ontslagen te worden, naar welbehagen Zijner Majesteit, dan aldaar langer nevens den Kardinaal zitting te hebben, dewijl dit noch de dienst des Konings, noch hunnen goeden naam bevorderlijk konde zijn; dat zij, ook wat de godsdienst betreft, altijd de pligten zullen vervullen van goede onderdanen en Katholijke Leenmannen; en dat men aan de voornaamste Heeren, den adel en andere brave lieden alleen te danken had, dat de openbare uitoefening der Katholijke eerdienst nog ongestoord was gebleven, ofschoon de menigte reeds genoeg besmet was, waaraan de levenswijze en het gezag van den Kardinaal geen goed deden.” ORANJE, EGMOND en HOORNE onderteekenden dit geschrift alleen, dewijl de de overigen, geene leden van den Raad van State zijnde, den schijn wilden vermijden, dat zij zich met de algemeene regering bemoeiden (2). De Prins van *Oranje* trok hierop met den Graaf van *Hoorne* naar *Holland*, waar hen EGMOND volgde; BERGEN en MONTIGNY begaven zich in hunne stadhouderschappen. Het plotseling vertrek dezer Heeren uit *Brussel* gaf veel te denken; men vermoedde, dat zij de Landvoogdes in verlegenheid wilden laten op eenen tijd, dat de bewegingen in *Duitschland* onrust baarden. Zij bleven echter in het land, zoowel wegens de onlusten in de omliggende gewesten, als om »andere oorzaken”; en ORANJE weigerde op dien grond zijnen broeder LODEWIJK *van Nassau*, den Landgraaf van *Hessen* naar *Zweden* te volgen.

---

(1) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 242—248.

(2) HOPPERUS, *Mémorial.* p. 26, 27. *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNES, T. II. p. 270—274. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austr.* Lib. XVI. p. 391. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. III. p. 152—154. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. I. p. 49. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 24. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I. bl. 39. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. bl. 29.

Maar zij verwijderden zich van het Hof, tot zij van den Koning een toestemmend 1555—1568
antwoord op hun verzoek zouden ontvangen hebben, en dreigden zelfs het volk in opstand te brengen, indien zij hierin te leur gesteld werden (1).

GRANVELLE bleef niet onkundig van het geschrift der zamenverbondenen tegen hem ingediend. Er is beweerd, dat hij of de Landvoogdes dit stuk onderschept en eerst later, met aanmerkingen verzeld, afgezonden heeft (2). Zeker is, dat hij den Koning verzocht, in deze zaak zulk een besluit te nemen, »als Zijne Majesteit geraden zou oordeelen, zonder eenig acht te geven op hetgeen zijn bijzonder belang betrof, daar hij geen ander doel kende dan het welzijn van de dienst des Konings en het behoud der *Nederlanden* (3)." EGMOND weet het ruchtbaarmaken van het geheim den Graaf van *Aremberg*, welke de zaak der zamenverbondenen had verlaten, doch deze beschuldiging als ongegrond van zich wees. Vruchteloos trachtte EGMOND nogmaals den Heer van *Barlaymont*, tusschen wien en VIGLIUS oneenigheid ontstaan was, tot het verbond tegen den Kardinaal over te halen. Het scheen dat hij, wien de Landvoogdes tot nu toe als opregt aan 's Konings belangen verknocht beschouwd had, de man des volks wilde worden; hij sprak gemeenzaam met alle lieden en spoorde hen aan, mede te werken tot behoud der vrijheid en van het heil des vaderlands (4). Steeds klaagde men, van de zijde der regering, over den Markgraaf van *Bergen*, die veeleer verkoos zich in staatkundige kuiperijen te mengen en zijne bijzondere zaken te behartigen, welke, naar het scheen, ten uiterste verward waren, dan zich in zijn gebied op te houden en de uitvoering van 's Konings bevelen met ernst te ondersteunen. Men beschuldigde MONTIGNY, dat hij de Vasten niet had gehouden en met zijnen broeder onbewimpeld beweerde, dat het misdadig was bloed te storten ter zake van godsdienst. Eene geheime bijeenkomst van ORANJE te *Breda* met den Hertog van *Kleef*, aan wien KAREL V *Gelre* en *Zutphen* had ontweldigd, kondc slechts den argwaan tegen den Prins versterken, wiens aanhangers, om het volk geheel in beweging te brengen, uitstrooiden, dat de Hertog van *Alba* zou komen, om den *Nederlanden* het dwangjuk op te leggen (*tyrannizar*) (5). Het regende schimpschriften, meestal

---

(1) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 245, 248, 249, 253. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 155. 2de Edit. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. I. p. 49.

(2) V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl.*, T. II. p. 57.

(3) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 246.

(4) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 248. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. III. p. 154, 155.

(5) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 249, 250. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 161.

1555–1568 uit de pen van SIMON RENARD gevloeid, op den Kardinaal, welke bij FILIPS op de verwijdering van dezen gevaarlijken mensch had aangedrongen. RENARD, hierop door den Koning gelast naar *Bourgondië* te vertrekken, was echter gebleven, en de Landvoogdes had niet gewaagd aan het bevel gevolg te geven, om de Grooten, welke RENARD beschermden, niet te beleedigen (1). ORANJE, EGMOND en HOORNE beweerden openlijk, »dat het nimmer 's Konings bedoeling geweest was het bewind in handen te laten van eenen eenigen vreemdeling, ondersteund door twee anderen, BARLAYMONT en VIGLIUS, en hen geheel uit te sluiten; dat naar regt, rede en oude gewoonten, het bestuur van den Staat, de geldmiddelen en het oppertoezigt over de uitvoering van het regt (*surintendence de la justice*) den voornaamsten Heeren en Ridders gezamenlijk toebehoorde, zoo als men uit echte stukken en bescheiden konde aantoonen; en dat oudtijds de openbare verbonden en handvesten niet alleen door den Vorst, maar ook door de eerste Edelen en Leenmannen geteekend werden." Sommigen raadden GRANVELLE aan, de misnoegden zooveel mogelijk door toegevendheid te winnen; terwijl anderen, en zeker niet geheel ten onregte, begrepen, dat zij het niet alleen op den Kardinaal geladen, maar eene geheele verandering in regering en godsdienst op 't oog hadden (2).

Het antwoord op den brief van ORANJE, EGMOND en HOORNE, waarin de Koning hen *zijne neven* noemde, hield in, »dat hij van hunnen ijver en de genegenheid voor zijne dienst ten volle overtuigd was, en eerlang zelf in *de Nederlanden* zou
6 v. Zomermaand 1563 komen, om den staat van zaken in persoon te onderzoeken; intusschen wenschte hij, dat een van hen zich naar *Spanje* begaf, om hem van alles naauwkeuriger te onderrigten, daar hun brief slechts algemeene aantijgingen behelsde, en het niet zijne gewoonte was, eenen zijner staatsdienaren zonder oorzaak te verstooten (3)." In een bijzonder schrijven aan de Landvoogdes begeerde FILIPS, dat EGMOND naar *Spanje* kwame; hij zou tevens dien wensch in een eigenhandigen brief aan den Graaf te kennen geven. Zijn doel was het driemanschap te verdeelen en tijd te winnen. EGMOND, gescheiden van de anderen, zou handelbaarder zijn en meer naar reden luisteren (4).

De Prins en de beide Graven bevroedden 's Konings oogmerk. Zij toch beschouwden

---

(1) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 233, 237, 240, 250.

(2) HOPPERUS, *Mémorial*, p. 30, 31, 32. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 41.

(3) HOPPERUS, *Mémorial*, p. 32, 33. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. III. p. 155. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. I. p. 49. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 42.

(4) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 251. STRADA, *de Bello Belgico.* Lib. III. p. 155.

zijn antwoord als door den Kardinaal ingegeven, welke de zaak op de lange baan wilde schuiven, om inmiddels zijne plannen te verwezenlijken, en hielden vele bijeenkomsten met de overige misnoegde Edelen onder toestemming der Landvoogdes, om wier weigering men zich trouwens niet zou bekommerd hebben (1). Zij overhandigden haar een geschrift, inhoudende, hoe » zij met verscheiden der voornaamste Heeren en de Stadhouders der gewesten over den staat des Lands geraadpleegd en bevonden hadden, dat het daarmede geheel anders was gesteld dan 's Konings dienst en 's Lands welzijn voegde, zoowel door de weêrspannigheid des volks, onder voorwendsel van zekere nieuwe en gevaarlijke geloofsmeeningen, als door de aanzienlijke achterstallen aan het krijgsvolk verschuldigd, den slechten staat der geldmiddelen, en het verval der grensvestingen. Ook vreesden zij, dat Nederlanders buitenlands om 's Konings schulden aangehouden zouden worden. Eene bijeenroeping der Algemeene Staten zou, naar hun oordeel, alleen aan dezen neteligen toestand een einde kunnen maken, doch daar zij in strijd was met het uitdrukkelijk verbod des Konings, waagden zij het niet, verder daarop aan te dringen. Dit verbod echter was alleen ontstaan uit het wantrouwen tusschen den Koning, de Staten en eenige leden van dat ligchaam, verwekt door de inblazingen van lieden, welken noch 's Konings dienst, noch 's Lands welvaart ter harte ging, en die geene middelen aan de hand gaven, om de verwarde zaken te verhelpen. Daarom smeekten zij Hare Hoogheid ootmoedig, het hun niet te misduiden, dat zoo lang de Koning geene verandering in de zamenstelling der regering maakte, zij zich uit den Raad van State verwijderd hielden en de schaduw, welke zij er sedert vier jaren vertoond hadden, deden verdwijnen. Zij verzekerden evenwel, dat zij de pligten hunner bijzondere betrekkingen getrouw zouden vervullen en Hare Hoogheid gehoorzamen in alles, wat zij hun zou gelieven te bevelen (2)." ORANJE, EGMOND en HOORNE zonden een afschrift van dit scherp vertoog aan FILIPS, en hielden zich van nu af uit den Raad van State. In den bijgevoegden brief betuigden zij den Koning, dat zijne overkomst hun vurigsten wensch zou bevredigen. Zij erkenden het prijzenswaardige, dat hij éénen dienaar niet zonder grond verstooten wilde, en verklaarden dat hetgeen zij tegen den Kardinaal hadden ingebragt niet strekte, om dezen te bezwaren, maar veeleer om hem van eenen last te ontheffen, die hem niet alleen weinig voegde, maar welken hij niet langer, zonder veel moeite en onrust te ver-

1555—1568

29 v. Hooim. 1563

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 164, 166. 2e Edit. GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 255, 256, 259.

(2) *Procès des Comtes* D'EGMONT *et de* HORNES, T. II. p. 281—283. HOPPERUS, *Memorial*, p. 33, 34. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. I. p. 50. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 43.

1555—1568 wekken, zou kunnen torschen. In bijzonderheden, hem betreffende, hadden zij zich niet ingelaten, dewijl de verwarring en ontevredenheid in het Land genoegzaam aantoonden, van hoe weinig nut zijne tegenwoordigheid, zijn aanzien en zijne magt hier waren. Zij wilden zich nogtans nie als zijne beschuldigers opwerpen of in een regtsgeding met hem treden, maar als getrouwe dienaren alleen berigt geven van hetgeen er omging, vooral daar zij meenden genoeg aanzien te hebben, om hierin geloof te verdienen. Op bevel des Konings zouden zij zelfs alle drie naar *Spanje* komen, indien de gesteldheid van zaken en de dienst zijner Majesteit hunne afwezigheid gedoogden op eenen tijd, in welken de naburen van alle kanten op listige aanslagen tegen den staat bedacht schenen. Eerbiedig riepen zij 's Vorsten goedkeuring in over hun besluit, vooreerst den Raad van State niet bij te wonen, in welken vele zaken buiten hun medeweten bepaald werden, wier verantwoording zij niet op zich konden nemen. Ten slotte verzochten zij nederig, dat de Koning aan hunne schriften hetzelfde geloof wilde hechten, welk zij hoopten, dat hij aan hunne woorden niet zou ontzeggen, en hunnen eenvoudigen schrijftrant ten goede duiden, alzoo zij van nature geene groote redenaars, maar meer in wel handelen dan in wel zeggen bedreven waren, gelijk lieden van hunnen stand ook het best voegde (1)." In dien zelfden geest hadden zij, verzeld door de Graven van *Megen*, van *Mansfeld*, van *Ligne*, van *Hoogstraten*, den Markgraaf van *Bergen* en den Heer van *Montigny*, zich eenige dagen te voren in een plegtig gehoor bij de Landvoogdes uitgelaten en bij monde van den Prins van *Oranje* verklaard, »dat zij besloten hadden 's Konings brief te beantwoorden, zonder evenwel een van hen naar *Spanje* te zenden, dewijl noch aan 's Konings dienst, noch aan de belangen des Lands, noch aan hun eigen naam zulk eene lange en gevaarlijke reis, om den Kardinaal te beschuldigen, voordeelig konde zijn; doch dat niet slechts een, maar allen bereid waren dien togt te ondernemen, wanneer zulks om elke andere zaak gevorderd werd." En toen de Landvoogdes haar leedwezen hierover betuigde, was door hen geantwoord, »dat het hun genoeg was als getrouwe Leenmannen en dienaren den Koning voor te stellen, wat zijner dienst nuttig was; dat zij hiertoe niet gedreven werden uit haat tegen GRANVELLE of iemand anders, maar enkel uit belangstelling in het welzijn van Vorst en Land, en dat het thans van den Koning afhing, die maatregelen te nemen, welke hem zijne wijsheid zou voorschrijven; in de tegenwoordige omstandigheden

(1) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNES, T. II. p. 276—281. HOPPERUS, *Memorial.* p. 34, 35. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 166, 167. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. I. p. 51. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 43. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. I. bl. 29. GROTII *Annal.* Lib. I. p. 16.

konden zij hem meer dienst bewijzen door in hunne stadhouderschappen te blijven, 1555—1568
dan door een van hen, ter zake van den Kardinaal, naar *Spanje* te zenden" (1).

Velen in den Lande vonden het vreemd en keurden ten hoogste af, dat Leenmannen een verbond onder elkander aangingen tegen den wil huns Konings. GRANVELLE dacht, dat FILIPS hun daarover middellijk of onmiddellijk zijn misnoegen moest te kennen geven. Hij raadde hem echter af, Spanjaarden herwaarts te zenden dewijl zij hier algemeen gehaat werden, maar zich van Katholijke Duitschers en een groot aantal zijner Nederlandsche onderdanen tegen de bewegingspartij te bedienen, welke BARLAYMONT, VIGLIUS en HOPPERUS evenzeer als hem haatte, en het land in » eene soort van gemeenebest wilde vervormen, in welk de Koning niets buiten haar vermogt (2)." Indedaad de overmoed der zamenspannende Edelen wies met den dag aan (3). De Landvoogdes had last gegeven tot het ligten van zes vaandelen voetvolk, die onmiddellijk van haar moesten afhangen, om de steeds aanhoudende onlusten te *Doornik* en *Valenciennes* te dempen, en het bevel daarover aan ANTOINE DE BLONDEL opgedragen. De Stadhouders, inzonderheid BERGEN, MONTIGNY en EGMOND, beklaagden zich over deze beschikking, bewerende, dat in hun gebied alles aan hen ondergeschikt was. De Hervormingsgezinden staken onverschrokken het hoofd op, en GRANVELLE verzekert, dat er duizenden waren tegen wie men het niet waagde iets te zeggen, en van welke 's Konings ambtenaren niet een in hechtenis namen, dewijl zij daarin vaak door plaatselijke voorregten werden verhinderd. Geldelijke onderstand was van de Staten niet te wachten, en zij die de onderhandelingen van het Hoog Bewind met hen over dit punt moesten steunen, werkten tegen en gaven onbeschroomd der Hertogin te kennen, dat indien zij zich in de armen van hunnen aanhang wierpe, de zaken anders zouden gaan en de Staten zelfs aanzienlijke sommen zouden inwilligen. De Markgraaf van *Bergen* verbloemde haar zijne verwondering niet, hoe zij gerust konde zijn in den tegenwoordigen toestand, zonder toevlugt tot het bijeenroepen der Algemeene Staten te nemen, van welke men alle heil verwachtte. Hij en ORANJE voedden het nog voortdurend verzet der Brabandsche Geestelijkheid tegen het invoeren der nieuwe bisdommen. De Prins gaf hoog op van de magt, over welke hij in *Duitschland* beschikken konde, en van het vermogen der Vorsten, zijne bondgenooten. Hij trachtte naar het bestuur van zaken in de vier hoofdsteden van *Braband*, waar tegen GRANVELLE zich met nadruk verzette, hetgeen slechts den wederzijdschen haat konde verhoogen. De Prins beantwoordde dan ook ontkennend in een gesprek met de Land-

(1) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 258, 259.

(2) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 260, 261, 264.

(3) HOPPERUS, *Mémorial*, p. 35.

1555—1568 voogdes de vraag, of er niet eenig middel ware, om de geschillen met den Kardinaal te vereffenen. EGMOND, wien hij, zoowel als het grootste deel van den adel, door de meerderheid van zijn verstand beheerschte, deelde in hetzelfde gevoelen. Ongetwijfeld was het op zijn raad, dat de Graaf, ondanks den minzamen uitnoodigingsbrief van FILIPS zelven en de herhaalde pogingen der Hertogin van *Parma*, steeds weigerde, zich naar *Spanje* te begeven, en de reden daarvan in een bijzonder antwoord den Koning ontwikkeld had. Ondertusschen werd geene moeite gespaard, om EGMOND tot de zijde der regering over te halen. GRANVELLE beschouwde dit als eene belangrijke aanwinst; men kon, naar zijn oordeel, den Graaf meer dan al de overige Edelen vertrouwen; hij immers was niet tegen het straffen der ketters, noch zoo innig aan den Prins gehecht of den Kardinaal zoo vijandig als het uiterlijk scheen; hij had een hoog gevoelen van zich zelven, en men moest hem boven de overigen door eene buitengewone gunst aan zich verpligten. Eenen post buiten *de Nederlanden*, zou hij zich echter evenmin als een der overige zamenverbondene Edelen laten welgevallen (1). Elders getuigt de Kardinaal, dat »EGMOND door den Prins verleid werd, wiens zijde hij gemakkelijk zou verlaten, zoodra men hem boven dezen stelde. Hij toch was een goed dienaar des Konings, eerlijk, opregt, en standvastig in de godsdienst. ORANJE integendeel was een gevaarlijk mensch, listig, doortrapt; onder den schijn van de belangen des volks te behartigen, slechts trachtende de gunst der menigte te winnen; nu eens Katholijk, dan Calvinist en dan weder Lutheraan schijnende, en in staat alles in het geheim te ondernemen, wat grenzelooze eerzucht en overdreven naijver kunnen ingeven (2)."

De Graaf van *Hoorne* verzekerde intusschen den Koning, dat *al* de Edelen genegen waren de Roomsch-Katholijke godsdienst te handhaven en nimmer iets te verrigten, in strijd met de pligten van getrouwe onderdanen en dienaren; maar dat GRANVELLE van weinig nut meer in *de Nederlanden* konde zijn, dewijl het grootste gedeelte des volks hem haatte (3). En indedaad er werd geene gelegenheid verzuimd, om den Kardinaal te hoonen en op het gevoeligst te kwetsen. Men stak hem onder anderen als een smeekschrift, eene spotprent in de hand in welke hij, sprekend getroffen, als zittende op eijeren en Bisschoppen uitbroeijende werd voorgesteld, terwijl een duivel boven zijn hoofd zweefde met dit mondschrift: *Hic est filius meus*,

(1) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 251—261.

(2) *Mémoires de* GRANVELLE, T. II. p. 53, aangehaald in de *Archives de la Maison d'Orange* T. I. p. 178. 2e Edit.

(3) GACHARD, *Corresp. de* PHILIPPE II, T. I. p. 261, 262.

ipsum audite: »deze is mijn zoon, hoort hem (1).” Men noemde hem den »be- 1555—1568
werker van al de schelmerij en dwingelandij in *de Nederlanden*, en den *Rooden Paap* (2).” Zijn leven zelfs werd bedreigd (3). Hemzelven beschuldigde men van een aanslag tegen eenen der drie Heeren (4). Dit had welligt even weinig grond als het gerucht, dat hij den Prins van *Oranje* en den Graaf van *Egmond* bij den Koning van ketterij en ontrouw betigt had. Het opzienbarend gedrag van MONTIGNY verborg hij niet voor FILIPS, wien hij niettemin aanraadde, dezen rijkbegunstigden, doch berispelijken dienaar het opengevallen gebied over *Rijssel*, *Douai* en *Orchies* op te dragen, indien hem dit, gelijk hij getuigde, in *Spanje* beloofd was (5). Vruchteloos beproefde MARGARETHA alle middelen, om ORANJE, EGMOND en HOORNE met den Kardinaal te verzoenen; zij bleven volhardend weigeren in den Raad van State te verschijnen, zoo lang GRANVELLE er zitting in had. Hij noch de Koning zelfs werden op hunne maaltijden gespaard, en de Roomsche godsdienst strekte dikwerf ten doel van hunnen spotlust. VAN BERGEN en MONTIGNY konden zich bij die gelegenheden het minste betoomen. Op een gastmaal bij den Prins van *Oranje*, verklaarde MONTIGNY »dat zoo er geene Hugenooten in *Bourgondië* waren, de Bourgondiërs van verstand beroofd moesten zijn;” en voegde er bij, »dat hij van de missen, welke hij onlangs in *Brussel* gehoord had, voor drie maanden verzadigd was (6).”

Ondertusschen had de Landvoogdes haren geheimschrijver THOMAS ARMENTEROS naar 12 v. Oogstmaand 1563
Spanje gezonden, om FILIPS in bijzonderheden met den staat van zaken in *de Nederlanden* bekend te maken. Zijn lastbrief hield in, dat 1°. wat de godsdienst, de nieuwe bisdommen, en de abdijen betrof, hij den Koning het berigtschrift moest overhandigen, hetwelk hem is medegegeven en waaruit blijkt, hoe de ketterij zich in *Vlaanderen*, door de betrekkingen met *Engeland* en *Normandije*, verspreid heeft. Hij moest tevens den Koning een afschrift overleggen van de bevelen, welke de Landvoogdes bij gelegenheid der bewegingen te *Doornik* en *Valenciennes* had uitgevaardigd; en hem melden, dat de aanhang van CALVIJN zich van dag tot dag in *Zeeland* uitbreidde en in dat gedeelte van *Luxemburg*, welk aan *Frankrijk*

---

(1) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 42.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 163, 164. 2e Edit. *Supplement*, p. 17*.

(3) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE, T. I. p. 264, 268, 284. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. I. p. 54. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 44. V. WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 37, 38.

(4) HOPPERUS, *Memorial*, p. 35.

(5) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 264.

(6) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 267, 268, 269, 271.

1555—1568 grensde. 2°. wat de beden aanging, moest hij zeggen, dat men sinds het vertrek des Konings, ondanks alle moeite, niets van de Staten heeft kunnen verwerven. 3°. moest hij den treurigen toestand der schatkist openleggen; de uitgaven overtroffen jaarlijks de inkomsten met meer dan zesmaal honderdduizend gulden, en alle middelen, om daarin te voorzien, waren uitgeput; de groote loterij, aan welke men gedacht heeft, zou een wezenlijken onderstand opleveren, maar de Koning moest dan daartoe de verzochte tweemaal honderdduizend kroonen bijdragen. 4°. moest hij de noodzakelijkheid aantoonen van het herstellen en vermeerderen der grensvestingen. 5°. het gedrag der Hertogin verdedigen in het wegzenden der Spaansche benden, en in de geldelijke tegemoetkoming aan den Koning van *Frankrijk*. 6°. moest hij een voorschrift verzoeken, naar welk de Hertogin zich had te gedragen, ingeval de verbondene Edelen op het bijeenroepen der Algemeene Staten aandrongen. 7°. met betrekking tot de geschillen tusschen de Heeren en den Kardinaal, moest hij verzekeren, dat de Landvoogdes vruchteloos al het mogelijke tot eene verzoening beproefd had, en deze zaak haar gevoelig treft. Zij kent al de verdiensten van den Kardinaal, zijne groote bekwaamheden, zijne ondervinding in staatszaken, zijn ijver voor de dienst van God en des Konings: al deze hoedanigheden hebben steeds hare hooge achting voor hem levendig gehouden; maar van den anderen kant erkent zij, dat het groote ongelegenheden en zelfs een geheelen opstand konde na zich slepen, hem tegen den zin der Grooten, nog langer in *de Nederlanden* te houden. Deze beweegredenen en de verpligtingen, welke haar door den post dien zij bekleedt zijn opgelegd, dringen haar, het voor en tegen onder de oogen des Konings te brengen, opdat hij besluite, wat naar zijn oordeel, zijne dienst en het behoud der *Nederlanden* vorderen. 8°. wat den Kanselier van *Braband* betreft, gelooft de Landvoogdes, aangezien den tegenwoordigen staat van zaken en den steun, welken hij bij de Heeren vindt, dat het raadzaam is, hem ongemoeid te laten. Eindelijk 9°. moest ARMENTEROS den Koning een uitvoerig verslag leveren over een gehoor van den Prins van *Oranje*, de Graven van *Egmond*, *Hoorne*, *Mansfeld*, *Megen*, den Markgraaf van *Bergen* en den Heer van *Montigny* bij de Landvoogdes, toen ORANJE de redenen ontvouwde, welke hem, EGMOND en HOORNE bewogen hadden, zich uit den Raad van State te verwijderen (1).

Dit besluit van het driemanschap had FILIPS den Hertog van *Alba* medegedeeld en zijn raad ingeroepen, hoe in deze netelige omstandigheid te handelen (2). »Zoo

(1) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 265—267. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. III. p. 157.

(2) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 271.

dikwijls ik de brieven van deze drie Heeren uit *Vlaanderen* zie," was het antwoord, 1555—1568
» ontvlammen zij mij in woede, en ik geloof dat, indien ik mij zelven geen geweld aandeed haar te beheerschen, mijn gevoelen aan Uwe Majesteit als dat van eenen krankzinnige zou voorkomen. Den Kardinaal uit de *Nederlanden* verwijderen, gelijk zij begeeren en zich verstout hebben Uwer Majesteit te schrijven, gaat met groote zwarigheden gepaard. Hen straffen zou wel het regtvaardigste zijn, maar dewijl dit thans niet uitvoerbaar is, komt het mij raadzaam voor, alles te beproeven, hen onderling te verdeelen; en daar EGMOND schrijft, dat hij genegen is te komen, mits men hem over zaken in 's Konings dienst onderhoude, moet Uwe Majesteit hem gelasten, zich zoo spoedig mogelijk op weg te begeven, en hem door vleijende beloften van het bondgenootschap trachten af te troonen. Gelukt dit, dan moet gij eenigen van de anderen uw misnoegen te kennen geven, maar EGMOND en hen, welke hij zal gewonnen hebben, met gunstbewijzen overladen. *Dengenen welke verdienen, dat hun het hoofd voor de voeten gelegd worde, moet men niets laten merken tot* 21 v. Wijnmaand 1563
dit ten uitvoer kan gebragt worden." Voorts raadt hij den Koning aan, den laatsten brief der driemannen niet te beantwoorden, maar hen bij monde van de Landvoogdes te verwittigen, dat hij van de juistheid hunner beweegredenen niet overtuigd is en hen derhalve beveelt, in den Raad van State weder zitting te nemen. RENARD was, naar 's Hertogs gevoelen, de oorzaak van al deze onlusten, en indien hij niet uit *de Nederlanden* verwijderd werd, zouden de zaken steeds van kwaad tot erger vervallen (1). GRANVELLE daarentegen was van oordeel, dat de Koning, in geval deze hem niet aan het bewind van zaken in *de Nederlanden* wilde onttrekken, den brief der drie Heeren hoogstgematigd moest beantwoorden, hun verzekeren, dat hetgeen men den Kardinaal te hunnen aanzien te laste legde bezijden de waarheid was, en hen minzaam vermanen, hunne betrekkingen te blijven waarnemen alsof de Kardinaal er niet ware; dat hij reeds de noodige toebereidselen tot zijne reis herwaarts maakte en hun bij zijne komst al die voldoening zou geven, welke zij met reden eischen konden. Verder moest de Koning zich beijveren, den Graaf *van Egmond*, door hem een weinig meer gemeenzaamheid en vertrouwen te toonen, voor zich geheel te winnen (2). Zoo ooit bevroedde thans FILIPS zelf de hooge noodzakelijkheid zijner overkomst en dacht er ernstig aan, die te volvoeren (3). Het Hof van *Frankrijk* bood

---

(1) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 272. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 175. 2e Edit.

(2) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 262. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 169. 2e Edit.

(3) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 263.

1555—1568 aan, hem tegen de misnoegde Grooten, welke met de Protestantsche Vorsten in *Duitschland* en de Hugenooten in *Frankrijk* in betrekking stonden (1), te ondersteunen. Hij wees dit echter heuschelijk van de hand, vertrouwende dat de zaken zich in der minne zouden schikken (2).

Hoezeer de Landvoogdes zich ongeloofelijke moeite getroost had, om eene bijeenroeping der Algemeene Staten, op welke de bewegingspartij steeds aandrong, te voorkomen, moest zij eindelijk voor den drang der omstandigheden zwichten. ORANJE en zijne deelgenooten hadden den Koning zelven te kennen gegeven, dat zij geen beter of heilzamer middel kenden, om de gebreken in den staat, de godsdienst en in andere zaken te verhelpen, dan wanneer hij de Hertogin gelastte, de Staten van al *de Nederlanden* te beschrijven en in overeenstemming met hen te handelen (3). GRANVELLE echter beweerde, dat zulk eene dagvaart, aan wier hoofd zich de afgevaardigden van *Braband* zouden stellen, slechts moest strekken, om den Prins van *Oranje* en den Markgraaf van *Bergen* eenen grooten invloed op den loop der zaken te verschaffen (4). De Algemeene Staten werden te *Brussel* beschreven, doch alleen om de laatste driejarige
3 v. Win-term. 1563 bede nog voor drie jaren in te willigen, tot onderhoud van het gewone krijgsvolk (5). De Prins van *Oranje*, de Graven van *Egmond*, van *Hoorne*, van *Hoogstraten*, van *Megen*, en de Heeren van *Barlaymont* en *Hachicourt* waren er tegenwoordig. Men had te kennen gegeven, geen voorstel te zullen aanhooren, indien de Kardinaal de vergadering bijwoonde (6). GRANVELLE hield zich deswege te *Mechelen* op, tot de afgevaardigden der Staten weder gescheiden waren, welke der Landvoogdes verzekerden, een gunstig verslag bij hunne Meesters te zullen indienen. ORANJE en BERGEN verklaarden zich insgelijks bereidwillig, de oogmerken der Regering te ondersteunen, maar herinnerden tevens de zware lasten, onder welke het land gebukt ging (7). Schoorvoetend werd de gedane bede bewilligd. *Holland* althans kwam er niet

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 155, 157, 158, 159, 161. 2e Edit.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 171. 2e Edit.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 167, 168. 2e Edit.

(4) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 267. BENTIVOGLIO, *Nederl, Hist.* B. I, bl. 20.

(5) *Resolutiën van Holland*, bij WAGENAAR, D, VI. bl. 87.

(6) *Vita* VIGLII, p. 38.

(7) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 274, 275.

toe vóór het midden des volgenden jaars (1); *Braband* nog later en na vele 1555—1568
moeite (2).

Indien GRANVELLE meende, dat hij eenen stap nader tot verzoening met de zamenspannende Edelen zou geraken, wanneer hij niet op de vergadering der Staten verscheen, vergiste hij zich. EGMOND beweerde in een gesprek met de Landvoogdes de noodzakelijkheid, dat de Koning, of hen uit het bestuur verwijderde en GRANVELLE er in handhaafde, of dezen terugriep en hen liet blijven; want de zaken waren te hoog geloopen, om ooit aan eene verzoening te kunnen denken (3). GRANVELLE ging onder de zorgen gebukt. »Gij zoudt mij niet herkennen," schreef hij eenen vriend, »zoo grijs zijn mijne haren geworden." Ook verklaarde hij den Koning, dat hij vroeg of laat genoodzaakt zou zijn *de Nederlanden* te verlaten. FILIPS zelf nam in ernstige overweging, hem, althans voor eenigen tijd, van daar te verwijderen. De Hertog van *Alba*, wien hij daarover raadpleegde, hield zich verzekerd, dat de Kardinaal het eerste slagtoffer van den Prins van *Oranje* en der beide Graven worden zou, dewijl gewoonlijk elke opstand tegen de Vorsten aanving met een hunner Staatsdienaars aan te vallen. Evenwel konde hij zich geenszins overtuigen, dat het terugroepen van GRANVELLE voor de dienst des Konings raadzaam was. Mogt men echter daartoe besluiten, dan was hij van oordeel, dat de Kardinaal, zonder den Koning of der Landvoogdes verlof te vragen, zich naar *Bourgondië* begeven en van daar uit beiden verwittigen moest, dat hij *de Nederlanden* verlaten had, dewijl hij er niet meer veilig was (4). Intusschen drong GRANVELLE thans meer dan immer op de overkomst van FILIPS, als het eenige middel aan, om de rust te herstellen. De Staten en het volk, verzekerde hij, waren verontwaardigd over het gedrag der verbondene Edelen, die alle meer schulden dan goederen bezaten, gene dagelijks vermeerderden om hun aanzien op te houden, en slechts een middel zochten, die niet te betalen. Hij geloofde wel niet, dat het grootste getal der misnoegden iets ernstigs tegen de regten des Konings bedoelde, maar hij vreesde steeds, dat de aanvoerders geheel verschillende plannen koesterden en de menigte zoo ver trachtten te leiden, dat zij van het eens ingeslagen spoor niet konde terugkeeren (5).

---

(1) *Resolutiën van Holland*, bl. 38, bij WAGENAAR, D. VI. bl. 87.

(2) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 279, 280, 283, 284, 292, 296, 301, 304, 306, 312, 321.

(3) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 276.

(4) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 268, 277, 279.

(5) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 275. Dat de geldelijke zaken van den Prins van *Oranje* in verwarden toestand verkeerden, blijkt uit onderscheidene plaatsen in de

1555—1568 De Landvoogdes echter prees den ijver der Edelen voor de godsdienst en voor de belangen des Konings. Het besluit van den Paus, om ORANJE van zijn prinsdom te berooven, onder voorwendsel dat hij en zijne gemalin ketters waren, en de leer der Hugenooten in zijn gebied openlijk gepredikt werd, beschouwde zij als ontijdig (*for di ragione*), dewijl men den Prins daarover niet gehoord had, en als nadeelig voor de zaak der *Nederlanden*. »Het was van het uiterste belang," merkte zij aan, »geenen
12 v. Win- term. 1563 der Nederlandsche Heeren tegen zich te stemmen; want dat hier nog geene dergelijke tooneelen als in *Frankrijk* hadden plaats gehad, was men alleen daaraan verschuldigd, dat het volk nog geen man had gevonden, die zich aan het hoofd stelde." Te regt en naar waarheid voegde zij er bij, »dat het onregtvaardig zou zijn, den Prins te wijten hetgeen in *Oranje* geschied was; hij zelf toch was er geen meester, zijn stedehouder ST. AUBAIN was dit meer dan hij. De Prins had, wel is waar, toegestaan, dat men in eene der kerken van de stad *Oranje* de nieuwe leer predikte, maar alleen dewijl hij het niet konde beletten (1). De hinderpalen, welke de Koningen van *Frankrijk* steeds hem en zijnen voorzaten, uithoofde hunner aanspraken als Souvereine Vorsten, hebben in den weg gesteld," zegt zij, »maken onwedersprekelijk zijn gezag krachteloos. Het zou dus onredelijk zijn tegen hem te werk te gaan, en nog meer hem van zijnen Staat te berooven. Ook bespeur ik tot heden niets in den Prins, hetgeen belet hem voor zeer goed Katholijk te houden; zijne gemalin gedraagt zich insgelijks op dit punt onberispelijk, en ik geloof niet, dat de Prins iets anders zou dulden. Waar de uiterlijke getuigen goed zijn, zou het kwaad wezen, de gevoelens te verdenken (2)." Niettemin werd de toestand der Hertogin hoe langer zoo hagchelijker; ook zij zag geen ander redmiddel dan in de komst des Konings of in geldelijken onderstand, op welken laatsten men te meer moest aandringen, daar het krijgsvolk over de achterstallige soldij in
1564 beweging geraakte. ORANJE, EGMOND en HOORNE waren gebelgd, dat de Koning hun jongsten brief niet beantwoordde en dreigden, zich geheel te zullen verwijderen, ten

---

Archives de la Maison d'Orange, onder anderen T. I. p. 149, 150, 174, 182, 185. 2e Edit. »Je suis toujours empêché pour faire mon estat," schrijft hij in het begin van 1564 aan zijn broeder LODEWIJK, »et peus bien dire, *sicut erat in principio*, *et nunc*, *et semper*, *et in secula seculorum*, et me samble que nous venons de race de ester un peu movés (mauvais) ménaigiers en nostre jeun temps; mais, quant nous serons vieu, serommes mellieur, comme feu Monsieur notre Père," p. 196. Zie ook *Supplement*, p. 17*. Met den Graaf van *Hoorne* was het niet beter gesteld. Den Koning schreef hij in 1562: »Je suis pour donner ordre à mes biens, que je treuve *fort diminuez*." *Procès des Comtes d'* EGMONT *et de* HORNES, T. II, p. 276.

(1) Vgl. GROEN VAN PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 183, 184. 2e Edit.

(2) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 276—278.

ware dit spoedig en naar hunnen wensch geschiedde. Zij beklaagden zich, dat hij van hen, na zoo vele bewezene diensten, niet meer werk maakte, dan of zij stroopoppen waren. De Landvoogdes vermaande derhalve den Koning ten ernstigste, ARMENTEROS met een antwoord onverwijld terug te zenden. Behaagde dit den Edelen, dan was er hoop, dat de zaken eene gunstigere wending zouden nemen, gelijk zij zelve getuigden; en in het tegenovergestelde geval, zou men er genoeg tijd door winnen, om vóór de Lente van hunne plannen onderrigt te worden en daartegen maatregelen te nemen. »Het behoud dezer gewesten," zeide zij, »is van het hoogste belang voor dat van de andere staten en rijken Uwer Majesteit. Er is geen tijd te verliezen; ik herhaal het, de gemoederen zijn in gisting. Ieder meent hier te bespeuren, dat Uwe Majesteit zich weinig om dit land bekommert, het vergeet en aan zijn lot overlaat. Ik kan U niet zeggen, hoe het volk zich hierdoor beleedigd gevoelt; men verzekert zelfs, dat U Staatsdienaren omringen, die U aanraden, in de behoeften dezer gewesten niet te voorzien, om hen aldus tot den staat van veroverde landen te brengen (1)." FILIPS betuigde haar en GRANVELLE zijne smart over zulk een onregtvaardig oordeel, dewijl hij in geen zijner staten meer belang stelde dan in *de Nederlanden*, voor hen al deed wat in zijn vermogen was, en gaarne nog meer zou verrigten, indien zoo vele andere gewigtige zaken hem dit veroorloofden (2). EGMOND, wien men nog steeds beschouwde als met den besten geest voor de dienst des Konings bezield, klaagde nu het luidste van allen. Hij vreesde voor eene volksbeweging, en dat men alsdan de bevelen van het Hoog Bewind niet zou gehoorzamen, zoo lang GRANVELLE den Raad van State bijwoonde. Dikwerf gaf hij te kennen, dat hij zelf zich geheel uit *de Nederlanden* wilde verwijderen, niettegenstaande het verzoek der Landvoogdes, haar niet op dezen tijd te verlaten, in welken zijn raad en hulp zoo dringend vereischt werden (3). 1555—1568

Hertog ERICH van *Brunswijk*, wien de Koning van *Spanje*, naar het gerucht liep, het aanwerven van vierduizend ruiters en veertig vaandels voetvolk had opgedragen, bevond zich thans, doch zeer in het geheim, in *de Nederlanden*. ORANJE echter bleef dit niet onbekend, en 's Hertogs raadplegen met GRANVELLE wekte in hem het vermoeden, dat er een plan ter breideling van de misnoegden gesmeed werd (4). Hij verspreidde openlijk, hoe de Kardinaal beweerde, dat »de Koning zonder krijgsmagt zijn gezag in *de Nederlanden* niet konde staande houden; dat de Prins zich aan Ma-

(1) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 280—282.

(2) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 286, 287.

(3) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 283, 284.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p. 194, 199, 201, 209. 2de Edit.

1555— jesteitschennis had schuldig gemaakt, en men hem het hoofd voor de voeten moest leggen,
1568 waardoor alles weldra op rust komen zoude." GRANVELLE riep weder den Koning tot getuige, of hij hem immer iets van dien aard, middellijk of onmiddellijk had te kennen gegeven. »Ik geloof," zegt hij, »dat men eene reden zoekt, en die niet vindende, er eene heeft bedacht; maar mijn pligt is te lijden, om niets te bederven; en geduld te hebben, hoe hard dit ook valle, daar zij noch verantwoording, noch opheldering vergunnen, maar het zoo willen gelooven, of toonen het te gelooven, opdat anderen het gelooven (1)." Ondertusschen openbaarde zich de haat tegen hem meer dan ooit. »Ik word van zoovele kanten bedreigd," zeide hij, »dat menigeen mij reeds voor dood moet houden; maar ik zal trachten, met Gods hulp, zoolang te leven als mogelijk, en zoo men mij doodt, hoop ik, dat men niet alles daardoor zal gewonnen hebben." In *Spanje* verwonderde men zich, dat hij zoo gerust zijn konde; en de Koning ontveinsde der Landvoogdes zijne smart niet, dat de haat tegen GRANVELLE zoo ver getrokken werd. Uit zijn naam konde zij elk verzekeren, dat de Kardinaal hem nooit datgeen geschreven had, waarvan hij beschuldigd werd. Dit strekte echter weinig om de gemoederen te bevredigen. ORANJE gaf zijnen vriend LAZARUS SCHWENDI, een zeer ervaren staats- en krijgsman en een der zaakgelastigden van FILIPS in *Duitschland*, den wensch te kennen, »dat de Koning kwame, om zelf te kunnen oordeelen, of er reden bestond, zulk een groot wantrouwen tusschen den Meester en de Leenmannen te zaaijen, die hem zoo wel en opregt gediend hadden. Hij wilde er niet meer van zeggen, want het denken alleen aan de wijze hoe men regeert, walgde hem en maakte hem toornig." Even als ORANJE beklaagde zich EGMOND bij SCHWENDI over het stilzwijgen des Konings op hunnen brief, en begeerde niet minder de komst van FILIPS, opdat deze zelf zien mogt, » hoe men hem misleidde. Men kan zich geen denkbeeld vormen," gaat hij voort, » van » de leugens en lasteringen, welke de Kardinaal en zijne vrienden bezigen, om den Koning en allen, die hen hooren willen, in den waan te brengen, dat al wat gebeurt alleen opstand en verandering van godsdienst bedoelt, hetgeen eene der grofste onwaarheden van de wereld is. Overigens," voegt hij er bij, »zijn wij, de drie vrienden, meer eensgezind dan ooit." SCHWENDI zond beide vertrouwelijke brieven aan den
20 v. Koning, met eene rondborstige uiteenzetting van de noodzakelijkheid, den Kardinaal
Sprokkelm. uit *de Nederlanden* te verwijderen. Hij herinnerde hem, hoe vele moeijelijkheden en
1564 vijanden wijlen de Keizer zich berokkend had, door het bestuur van de zaken des Rijks aan eenen vreemdeling, den vader van GRANVELLE, over te laten (2).

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p, 203. 2de Edit. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 287.

(2) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 284, 289, 290.

Inmiddels hadden de ontevredene Edelen, om den Kardinaal openlijk te honen en te bespotten, voor hunne bedienden eene kleedij ingevoerd, door den Graaf van *Egmond* op een vrolijk gastmaal bij den Heer *van Grobbendonk* bedacht. Zij bestond uit een mantel van grof zwart laken en was van alle optooisels ontbloot, doch op de hangende breede mouwen of vleugels waren menschenhoofden en veelkleurige zotskappen gestikt; de eerste zinspeelden, naar men wilde, op de vrienden van den Kardinaal; de laatste op hem zelven. Anderen evenwel meenden, dat de Edelen door dit eenvoudig gewaad, zoo treffend afstekende bij de prachtige liverei zijner bedienden, en door den zotskap hem te kennen wilden geven, dat zij den naam van ligtzinnige gekken en verkwisters, met welken hij hen bestempelde, niet vergeten hadden, en dat onder die zotskappen wel een BRUTUS konde schuilen. De nieuwe kleedij beviel den Adel en vermaakte het volk; spoedig werden meer dan tweeduizend dezer kleedingstukken in *Brussel* gedragen. De Landvoogdes drong ernstig bij de Heeren aan, de zaak niet verder te drijven, ofschoon zij zelve er geene kwade bedoeling in bespeurde. Met moeite verwierf zij, dat de zotskappen van de mouwen verdwenen; maar nu kwam er een bundel pijlen voor in plaats om, zoo het heette, de vereeniging des Adels tot 's Konings dienst aan te duiden. Wat dit zinnebeeld eigenlijk beteekende, zal voor weinigen een raadsel gebleven zijn (1). 1555—1568

Om dien tijd was ARMENTEROS uit *Spanje* teruggekeerd. Zijn berigtschrift bevatte 's Konings wensch, dat de ketters gestraft wierden; dat de Landvoogdes zich van het bijeenroepen der Algemeene Staten door alle mogelijke middelen verontschuldigde; en dat, met betrekking tot GRANVELLE, zij een nader besluit moest afwachten. Hij bragt insgelijks brieven mede voor den Prins van *Oranje* en de beide Graven, inhoudende 's Konings verwondering, dat zij hunne plaatsen in den Raad van State verlaten hadden, hun gelastende, deze terstond weder in te nemen en daardoor te toonen, dat zij het welzijn van den Lande boven bijzondere belangen stelden; tevens verklarende, dat de Koning over de zaak des Kardinaals nader zijne gedachten zou laten gaan, dewijl zij weigerden, hunne grieven tegen dezen bewindsman naauwkeurig op te geven. FILIPS echter, hoezeer hij het gedrag van GRANVELLE in allen deele goedkeurde en hem voor zijne verstandige raadgevingen dank betuigde, vermaande in een eigenhandigen geheimen brief den Kardinaal, naar hetgeen deze hem geschreven had, zich met verlof der

(1) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 294, 295. HOPPERUS, *Memorial*, p. 35. *Procès des Comtes d'* EGMONT *et de* HORNES, T. I, p. 107. *Proces van* EGMOND, in LE CLERC, *Gesch. d. Nederl.* D. I, bl. 618, 619, 646. *Verantw. v.* HOORNE, bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I, *Authent. Stukk.* bl. 62. STRADA, *de Bello Belgico.* Lib IV, p. 161. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib I, p. 53. V. D. HAER, *de Init. Tumult.* p. 248. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* B. I, bl. 23. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. I, bl. 37, 38.

1555—1568 Hertogin van *Parma*, voor eenigen tijd naar *Bourgondië* te begeven, onder den schijn van zijne moeder te bezoeken (1). Hij werd niet naar *Madrid* ontboden, geenszins uit vrees, gelijk men meent, dat alsdan 's Konings bevelen in *de Nederlanden*, als door hem ingegeven zouden aangemerkt worden en alzoo minder ingang vinden (2), maar dewijl FILIPS bedoelde, hem spoedig weder derwaarts te zenden (3). GRANVELLE verzekerde den Koning van zijne gehechtheid en gehoorzaamheid, terwijl 25 v. Sprokkelm. 1564 hij den wensch uitte, dat elk zich toch mogt beijveren, de misnoegde Edelen tot bedaren te brengen, hun de oogen te openen, en hen op den weg der pligtvervulling jegens hunnen wettigen Vorst terug te brengen; dit zou »hun eervoller en voordeeliger zijn, dan zich aan eene menigte laaghartige lieden, en aan *dat booze dier*, *het volk genoemd*, te onderwerpen (4)." De Prins van *Oranje*, getuigt hij aan GONZALO PEREZ, liet niet na, hem te belasteren, als een geweldenaar af te schilderen, welke inbreuk maakte op de regten der Staten en die beweerde, dat met het vallen van 's Prinsen hoofd alles geëindigd zou zijn. »God weet," vervolgt hij, »dat dit nooit in mij is opgekomen; het is mijne gewoonte niet, mij zelven zoo ver te vergeten, of over zulke mannen op die wijze mij uit te laten; ik spreek altijd met achting en eer van hen, ofschoon zij, zonder oorzaak en reden, zich zoo vreemd tegen mij gedragen. Maar God vergeve dengene, welke hen aansporen. Mij zijn nog andere zaken medegedeeld, die in strijd zijn met 's Konings dienst. Maar in den tijd, welken wij beleven, is het raadzaam te zwijgen, om de horzels (*erabrones*) niet te verbitteren. Houd dus dit alles voor U (5)." Overeenkomstig 's Konings wenk of bevel, verzocht GRANVELLE van de Landvoogdes verlof, om te vertrekken (6). Het gerucht, dat hij kort vóór zijne reis, om zich met ORANJE en EGMOND te verzoenen, aanbood, »hun in alles te gemoet te komen, en zelfs op de knieën om vergiffenis te verzoeken, indien hij hun iets misdaan hâd (7),"

---

(1) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 285, 286, 309. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p. 226, 254, 2de Edit. HOPPERUS, *Memorial*, p. 36. J. B. DE TASSIS, *Comment.* in HOYNCK V. PAPENDRECHT, *Analecta Belg.* T. II, p. 134. *Procès des Comtes d'* EGMONT *et de* HORNES, T. I, p. 28.

(2) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 288. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib IV, p. 165.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p. 221. 2de Edit.

(4) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 290. Vgl. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p. 250, 251. 2de Edit.

(5) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 291.

(6) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 291.

(7) E. V. REYD, *Hist. d. Nederl. Oorl.* bl. 2.

verdient evenmin wederlegging, als het sprookje, dat hij, op het berigt zijner verwijdering, als een beer bromde, zich een tijd lang alleen in eene kamer opsloot, en zoo spoedig mogelijk tot den aftogt gereed maakte (1). Maar »klein en verachtelijk is het, de nagedachtenis van eenen buitengewonen man, met zulke lasteringen te bezoedelen (2)." Wel had GRANVELLE in het eerst nog de hoop gekoesterd, dat ORANJE en EGMOND toegeven en, naar den wensch van FILIPS, weder in den Raad van State verschijnen zouden; maar zij toonden zich spoedig over het korte en koele antwoord des Konings ten uiterste misnoegd, en de Landvoogdes zag met bezorgdheid de gevolgen daarvan te gemoet (3). Onjuist is derhalve het beweren van anderen, dat de Kardinaal, door de beschimpingen, aan welke hij was blootgesteld, en de gevaren, welke hem dreigden, kleinmoedig was geworden en om zijn ontslag had aangehouden (4). De Landvoogdes was van gevoelen, dat de verwijdering van GRANVELLE wel vele gevreesde botsingen en moeijelijkheden voorkomen, maar den staat van zaken verergeren zoude (5). Hieruit blijkt genoegzaam, welke waarde gehecht moet worden aan het vermoeden van eenigen, dat zij de heerschzucht des Kardinaals en zijne voogdij, onder welke de Koning haar gesteld had, moede was; of door hem op te offeren, meende veler harten te zullen verzoenen. Meer waarschijnlijk is, dat zij bezorgd was voor de gevaren, welke hem dreigden; en met smart zich van eenen raadsman zag berooven, zoo ervaren in de Nederlandsche zaken als hij (6). GRANVELLE zelf maakte zijne voorgenome reis bekend, en vertrok acht dagen later naar *Bourgondië*, verzeld door zijne broeders FREDERIK DE PERRENOT, Heer van *Champagney*, en KAREL DE PERRENOT, Abt van *Faverney*, benevens zijne schoonzuster, met het vaste voornemen, eerlang terug te keeren (7). Hij vertoefde echter tot vijftienhonderd een en zeventig in *Bourgondië*, werd toen Onderkoning van *Napels*, en vier jaren later naar *Madrid* aan het hoofd der Spaansche zaken geroepen. Hij overleed aldaar den

1555—1568

13 v. Lentemaand. 1564

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p. 220. 2de Edit.

(2) SCHILLER, *Gesch. d. Abf. d. Vereinigt. Niederl.* S. 822.

(3) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 294.

(4) HOPPERUS, *Memorial.* p. 36. *Vita* VIGLII, p. 38. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib I, p. 54.

(5) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 291, 294.

(6) VIGLII *Vita*, p. 38. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. IV, p. 164. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* B. I, bl. 26. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II, bl. 45. GROTIUS, *Annal.* Lib. I, p. 16. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. I, p. 6.

(7) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 294, 295. HOPPERUS, *Memorial*, p. 36. *Vita* VIGLII, p. 38. GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p. 221, 226, 229, 251. 2de Edit.

1555— een en twintigsten van Herfstmaand vijftienhonderd zes en tachtig, in bijna zeventigjari-
1568 gen ouderdom. Twee jaren te voren was hij Aartsbisschop van *Besançon* geworden, en had aan die benoeming den rijkeren zetel van *Mechelen* opgeofferd (1). De onbevooroordeelde nakomelingschap heeft hem dat regt laten wedervaren, welk haar eenzijdig voorgeslacht hem weigerde, en door de uitgave zijner staatkundige stukken en brieven, den te lang miskenden man in al zijne waarde leeren kennen (2). Immers zijne brieven zoo » hartelijk, zoo gemeenzaam, zoo levendig" vertoonen, » een vurigen en opregten ijver voor dien zelfden Koning, wiens staatkunde hem weinig behaagde, doch welke hij nooit dan met beschroomdheid bestreed; eenen standvastigen en schranderen geest; eene bewonderenswaardige grootmoedigheid ook jegens zijne bitterste vijanden; eene onwrikbaarheid van ziel, op welke al de kunstgrepen van het Hof schipbreuk leden; een verklaarden afkeer van vleijen en gevleid te worden; eene opregtheid, onbekwaam zelfs voor de minste veinzerij; een edel hart, ver verheven boven den laster en de kwaadsprekendheid, ofschoon het er niet ongevoelig voor was; nimmer valsche begrippen, nimmer lage gedachten, nimmer buitensporige en geweldige beginselen uitende; integendeel, overal goedheid en milddadigheid, vriendschap, regtschapenheid, godsvrucht; en, in het laatste, een grooten weerzin van de wereld betuigende en eene sterke begeerte, het Hof te verlaten, om in den schoot zijns vaderlands gerust zijne dagen te eindigen (3)." Maar hoe leeren wij GRANVELLE uit zijne daden kennen? Niemand heeft ooit zijne ongemeene bekwaamheden als Staatsman betwist. Hij was onvermoeid werkzaam, even achterhoudend met zijne plannen, als scherpziende in die van anderen, standvastig voortgaande op zijnen weg, vindingrijk in hulpmiddelen en, zonder wreed te zijn, beslissend in zijne maatregelen. Men erkent thans bijna algemeen, dat indien het mogelijk geweest ware, de zaken der *Nederlanden* te schikken, dit alleen op het spoor, welk hij aanwees, konde geschied zijn. Als Onderkoning

---

(1) STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. IV, p. 169—172. *Hist. du Cardinal* DE GRANVELLE, p. 429—590.

(2) De geschiedschrijvers, zoowel diegenen onder hen, welke de omwenteling en de hervorming verdedigden, als zij, welke daartegen te velde trokken, hebben GRANVELLE mishandeld, vooral LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II, p. 35—44. GROTIUS, *Annal.* Lib. I, p. 13. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* B. I, bl. 19. V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl.* T. II, p. 49—52. Eenigzins billijker hebben hem DE BEAUFORT, *Leven van* WILLEM I, D. I, bl. 346 enz. WAGENAAR, D. VI, bl. 91. TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. III, bl. 157 enz. V. KAMPEN, *Vaderl. Karakterk.* D. I, bl. 291 beoordeeld. Meer fraai dan in allen deele waar is SCHILLER's karakterschets van GRANVELLE in zijne *Gesch. d. Abf. d. Vereinigt. Niederl.* S. 812. Onpartijdiger wordt hij afgemaald in de *Hist. de* GRANVELLE, p. 590—615.

(3) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. I. *Notice Prèliminaire*, p. XX.

van *Napels* minder in zijne handelingen beperkt dan in *de Nederlanden*, 1555—1568
had hij gelegenheid zijne grondbeginselen van bestuur geheel toe te passen, en nog lang na hem genoot dat rijk de heilzame vruchten van zijn verstandig en krachtig beheer (1). Maar het zaad der omwenteling had dáár geen wortel geschoten als hier; dáár waren de nieuwe godsdienstige begrippen, welke hij als gevaarlijk voor de maatschappelijke orde en het behoud van den Staat beschouwde, naauwelijks bekend, terwijl zij hier duizenden aanhangers telden; dáár stond geen magtige geest, gelijk hier die des Prinsen van *Oranje*, tegen hem over; en door de ondervinding geleerd, spaarde hij dáár welligt meer de fierheid der Edelen, dan hier de zeer prikkelbare eigenliefde der Grooten. Er is geen grond, hem van valschheid of trouwloosheid tegen de Nederlanders te beschuldigen, die hem in vele opzigten miskenden. Hij immers had het vertrek der Spaansche benden bevorderd, de vermeerdering der bisdommen afgekeurd, nooit aan de invoering van het Spaansche geloofsonderzoek gedacht, 's volks ijver voor het behoud van 's Lands voorregten gebillijkt, het bezigen van geweldige maatregelen ontraden, veeleer steeds op zachtheid en gematigdheid aangedrongen, nimmer de bedoelingen en daden der woelzieke Grooten bij den Koning in een ongunstig licht gesteld, en steeds de welvaart, de rust en den luister der *Nederlanden* beoogd (2). De Hooge Adel, wiens belangen en uitzigten hij in den weg stond; de Geestelijken, wier gezag en vermogen door het stichten der nieuwe bisschopszetels aanmerkelijk waren ingekrompen; zijne pogingen, de steeds meer en meer veldwinnende hervorming onder het volk te keeren, maar bovenal zijn ijver in de handhaving en uitbreiding van het gezag en de regten des Konings, zelfs ten koste van de vrijheden des volks, verwekten den haat tegen hem, voor welken hij moest zwichten. Men heeft hem hebzucht en gierigheid toegeschreven. Bij zijn dood, toen hij bijna eene halve eeuw de zaken van den magtigsten beheerscher van *Europa* bestuurd had, liet hij slechts een zeer middelmatig vermogen achter. Indien hij op het geld waarde stelde, was het om het edel gebruik, welk men er van kan maken. Zonder de aanzienlijke inkomsten uit zijne abdijen en geestelijke goederen, zou hij geene geleerde inrigtingen gesticht, geene uitgebreide boek- en kunstverzamelingen bijeengebragt, geene mannen van kunst en letteren door rijke belooningen aangemoedigd hebben. Men kan zeggen, dat bijna alle geletterden en kunstenaars van *Europa*

---

(1) *Notice Préliminaire*, in de *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. I, p. XXII. REIFFENBERG, *Introduction* tot de *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. XIII.

(2) GROEN VAN PRINSTERER *Prolégomenes*, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p. 183*—187*. 2de Edit. GACHARD, *Rapport*, in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. CLXX—CLXXVI.

1555—1568 in betrekking met hem stonden, in zijne vriendschap deelden en zijne weldaden genoten. Meer dan honderd werken, rekent men, zijn aan hem opgedragen (1). Hij zelf was een man van geleerdheid, welsprekend en van zulk een vlug verstand, dat hij niet zelden vijf geheimschrijvers te gelijk bezig hield, en elk in eene verschillende taal, waarvan hij gezegd wordt zeven gesproken te hebben (2). Men heeft hem van wraakzucht beschuldigd; intusschen beoordeelde en behandelde hij zelfs zijne hevigste tegenstanders met eene zeldzame gematigdheid; gaarne vergaf hij beleedigingen, en vergold dikwerf kwaad met goed (3). Onder meer anderen is een treffend voorbeeld hiervan, dat omtrent drie maanden vóór zijn vertrek, toen de zamenverbondene Edelen en inzonderheid de Prins van *Oranje* hem op het grievendst beleedigden en zijn verblijf in de *Nederlanden* bijna ondragelijk maakten, hij, en wel in het geheim, aan het Hof van *Rome* ter gunste van den Prins werkzaam was, welke door den vertoornden Paus met het verlies van zijn prinsdom bedreigd werd (4). Zeker heeft hij zichzelven vergeten, toen hij FILIPS aanraadde, den Graaf van *Buren* van de hoogeschool van *Leuven* naar *Spanje* te voeren, en hem later aanspoorde, eenen prijs op het hoofd des Prinsen van *Oranje* te stellen (5). HOPPERUS roemt zijne minzaamheid en godsvrucht; STRADA berispt zijne trotschheid; en BENTIVOGLIO noemt hem » verwaand van natuur, oploopend, vermaak vindende in twist en nijd, en door eenen geest gedreven, die dikwijls meer naar het ongewijde, dan naar het gewijde geleek (6)." Zeker haakte GRANVELLE buitensporig naar waardigheden en magt, zijne zucht om te heerschen was onbegrensd, en zijne trotschheid onverdragelijk (7). Hij leefde prachtig, weelderig en was, zonder wellustig te zijn, niet vrij van zekere zwakheden, boven welke de grootste mannen zich zelden wisten te verheffen (8). Maar welke ook zijne deugden

---

(1) *Notice Préliminaire*, in de *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. I, p. XXIII.

(2) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. II, p. 85.

(3) GROEN VAN PRINSTERER, *Prolégomènes*, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p. 188* 2de Edit. GACHARD, *Rapport*, in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. CLXXVI—CLXXVIII, welke tot staving hiervan onderscheidene voorbeelden bijbrengen.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p. 423, 2de Edit.

(5) GACHARD, *Rapport*, in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. CLXXXI.

(6) HOPPERUS, *Memorial*, p. 31. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. II, p. 90. Lib. IV, p. 164. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* B. I, bl. 19.

(7) GACHARD, *Rapport*, in de *Correspondance de* PHILIPPE, T. I, p. CLXXVIII. Zie hiervoor, bl. 110.

(8) GROEN V. PRINSTERER, *Prolégomènes*, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p. 189. REIFFENBERG, *Introduction* tot de *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. XIII.

J. W. Kaiser sculps.

en gebreken mogen geweest zijn, zijn vertrek uit *Brussel* was rijk in gewigtige gevolgen. Ware hij aan het hoofd van zaken gebleven, *Zuid-Nederland* zouden waarschijnlijk niet die tallooze rampen getroffen hebben, welke over het destijds gelukkigste en bloeijendste gewest van *Europa* verwoesting en ellende verspreidden, maar *Noord-Nederland* zou daarentegen ook nimmer geschitterd hebben onder de onafhankelijke staten van *Europa*. 1555—1568

Het vertrek van GRANVELLE verwekte uitgelatene vreugde in allen, welke zich tegen hem verklaard hadden; zij juichten »als schooljongens, die van hun gestrengen meester ontslagen zijn (1)." De straten weergalmden van de jubeltoonen der menigte over het verwijderen van een man, wien men beschuldigde, den Koning te hebben aangeraden, zich door den Paus van den eed, bij het aanvaarden van het bewind afgelegd, te laten ontslaan (2). BERGEN, MONTIGNY, MEGEN, HOOGSTRATEN en BREDERODE keerden onmiddellijk naar *Brussel* terug. HOORNE werd daarin door de ongesteldheid zijner gade verhinderd. ORANJE en EGMOND verwittigden der Landvoogdes, dat zij, overeenkomstig haar verzoek, hun post in den Raad van State hervatten, maar dien terstond weder verlaten zouden, indien de Kardinaal mogt terugkeeren. EGMOND verklaarde haar, dat GRANVELLE, zoo hij weder in *de Nederlanden* verscheen, onvermijdelijk het leven verliezen en deze gewesten voor den Koning op het spel zetten zou. BARLAYMONT zelfs hield zich overtuigd, dat zijne terugkomst den staat van zaken hagchelijker dan immer te voren zou maken. De Landvoogdes verzocht derhalve den Koning, hem elders te bezigen; en hieraan werd, hoewel schoor-

(1) Quam pueri abeunte ludimagistro. VIGLII *Vita*, p. 38.

(2) SCHOTEL, FLORIS I en II *van Pallandt*, bl. 28, haalt een liedeken aan, destijds door het volk gezongen en van dezen inhoud:

»Den edelen heer van *Bredero* soet,
Item, den graef van *Nassau*, dat edel bloet,
Seer ingenieus,
Den grave van *Culenborgh*, metter spoed,
Vive, vive le geus!
Deze hebben ons verlost van den cardinael,
En van de kettermeester in 't generael,
Van den bisschop, seer pompeus,
Dus roepen wij altemael:
Vive, vive le geus!"

Het komt ons echter voor, dat dit liedeken tot een later tijdperk behoort.

1555— voetend, later gehoor geleend (1). FILIPS bleef ondertusschen steeds den Kardinaal
1568 raadplegen, welke in *de Nederlanden* nog invloedhebbende aanhangers telde, met welke hij briefwissel hield (2). De voornaamste onder hen waren VIGLIUS VAN AYTTA *van Zuichem*, BARLAYMONT en JOACHIM HOPPERUS.

VIGLIUS VAN AYTTA was in vijftienhonderd zeven op een landgoed niet ver van het dorp *Zuichem* in *Friesland*, uit een aanzienlijk geslacht geboren (3). Hij had op onderscheidene binnen- en buitenlandsche scholen zijne wetenschappelijke opvoeding voltooid, en stond met de geleerdste mannen in betrekking. Ter belooning zijner bewezene diensten (4), was hij door KAREL V tot Voorzitter van den Geheimen Raad der *Nederlanden* verheven, en door den invloed van GRANVELLE, in wiens beginselen en denkbeelden hij geheel deelde, Lid van den Raad van State en van de *Consulta*, Zegelbewaarder, en Coadjutor van *St. Bavo* te *Gent* geworden (5). Hij was een man van uitgebreide kennis, buitengewoon ervaren in staatszaken, uitstekend letterkundige en voortreffelijk regtsgeleerde, aan wien men waarschijnlijk de *Criminele Ordonnantiën*, op naam van FILIPS in vijftienhonderd zeventig uitgevaardigd, verschuldigd is (6). Schoon niet bloeddorstig van aard, bewerkte hij nogtans het bloedbevel van vijftienhonderd vijftig, en hoezeer hij overtuigd was, dat het openbaar gevoelen den ketterbrand niet meer begunstigde, konde hij, ondanks zijn helder verstand, het vooroordeel niet overwinnen, dat men de menschen door zwaard, strop en houtmijt tot gelooven kon *dwingen;* en zoo ver ging zijn haat tegen de Hervormingsgezinden, althans tegen de beeldstormers, dat hij naar de komst van ALBA, dien hij toch kennen moest, *verlangde* (7). Het moge waar zijn, dat hij trachtte het welzijn des lands te bevorderen, zeker is, dat het hem aan kracht van geest ontbrak, om zich met nadruk te blijven verzetten tegen maatregelen, die daarmede in strijd waren. Naar het gevoelen van den edelen en moedigen RICHARDOT, Bisschop van *Arras*, »dacht hij te veel aan zichzelven." En dat hij zijne eigene belangen ten minste niet uit het oog verloor, getuigen de aanzienlijke goederen en een schat,

---

(1) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 295. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p. 226, 229. 2e Edit.

(2) GACHARD, *Rapport*, in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. CCIII.

(3) Een uitvoerig levensberigt van VIGLIUS vindt men in de *Analecta Belgica* van HOYNCK V. PAPENDRECHT, T. I. P. I.

(4) Zie *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. III. bl. 674. St. IV. bl. 15.

(5) *Archives de la Maison de d'Orange*, T. I, p. 266, 268, 274, 2e Edit.

(6) Mr. M. C. V. HALL, *Regtsgel. Verh. en Losse Geschriften*, bl. 108.

(7) V. KAMPEN, *Vaderl. Karakterk.* D. I. bl. 302, 303.

naar men wil, van tachtig duizend dukaten, welken hij achterliet. Men heeft zijne 1555—1568
regtschapenheid geprezen; maar het verzwijgen, dat hij twaalfduizend gulden van den Koning uit de verbeurdverklaarde goederen van hen, die ter zake van den opstand veroordeeld waren, ontvangen had ter bevordering van de kweekschool, welke hij te *Leuven* had opgerigt en waarvan hij den roem der weldadigheid alleen genoot, getuigt niet voor hem (1). »Ondanks al zijne bekwaamheden, was hij de man niet, welke aan *Nederland* in de *crisis* der zestiende eeuw eenige dienst bewijzen konde (2);" zoo als hij dan ook trouwens geene van belang in dat opzigt bewezen heeft.

Minder eigenlijk de vriend van GRANVELLE, dan wel de getrouwe aanklever van de staatkundige grondbeginselen des Kardinaals was KAREL, Baron, naderhand Graaf van *Barlaymont*, Ridder van het Gulden Vlies, Raadsheer van Staat, Voorzitter van den Raad der geldmiddelen, Stadhouder van *Namen* en Opperjagermeester van *Namen*, *Braband* en *Vlaanderen* (3). ORANJE liet geene middelen onbeproefd, hem voor zich te winnen, »welligt meer, om zijner tegenpartij eenen door geboorte, namaagschap en hooge betrekkingen aanzienlijken man te ontrukken, dan wel omdat hij hoogen prijs op zijne bekwaamheden stelde." Maar BARLAYMONT bleef onwankelbaar, »deels omdat hij het voor schande hield van zijn eenmaal geuit gevoelen af te wijken, deels uit eigenbaat, en ook deels uit trotschheid, daar hij het beneden zich achtte, eene partij te dienen, welke zich tot de verdedigster van de regten des gemeenen volks opwierp (4)." BARLAYMONT zelf echter verklaart, dat hij vóór noch tegen den Kardinaal partij koos, maar zich den verbondenen Heeren niet wilde aansluiten, welke eischten, dat hij, die nimmer hunne vergaderingen had bijgewoond, zou erkennen, dat al wat zij verrigt hadden, voor 's Konings dienst geschied was (5).

JOACHIM HOPPERUS of HOPPERS, de vertrouwde vriend van VIGLIUS, was uit een zeer oud geslacht ontsproten en in vijftienhonderd drie en twintig te *Sneek* geboren. Met zoo veel vrucht had hij de hoogescholen te *Leuven*, *Parijs* en *Orleans* bezocht, dat hij reeds in vijftienhonderd negen en veertig aan de eerstgenoemde geleerde inrigting tot Hoogleeraar werd aangesteld. Zijne buitengewone regtskennis verschafte

---

(1) Mr. M. C. V. HALL, HENDRICK *van Brederode*, *Aant.* bl. 232, 233.

(2) V. KAMPEN, *Vaderl. Karakterk.* D. I. bl. 305.

(3) DE REIFFENBERG, *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 4. *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. V. p. 620 (1).

(4) V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl.* T. II. p. 63. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorlog*, D. I. bl. 146.

(5) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p, 314, 315.

1555—1568 hem spoedig eene raadsheersplaats in den Grooten Raad te *Mechelen*, vervolgens in den Geheimen Raad en in den Raad van State te *Brussel.* Op het groot staatkundig tooneel echter beantwoordde hij niet aan de verwachting. Hij was een doorgeleerd, verstandig, bescheiden en vroom man, maar geen Staatsman; en daar hij immer toestemde, wat door de Landvoogdes werd voorgeslagen, gaven zijne ambtgenooten hem den bijnaam van: *Ja*, *Mevrouw.* Hij was een getrouw aanhanger van GRANVELLE, welke hem om zijne kunde, naauwgezetheid en deugd hoogachtte, en de zorg der inrigting van de nieuw gestichte Hoogeschool te *Douay* overliet (1). In vijftienhonderd zes en zestig volgde hij KAREL VAN TISNACQ op als Raad en Zegelbewaarder voor de zaken der *Nederlanden* te *Madrid*, welke gewigtige betrekking hij tot zijnen dood in vijftienhonderd zes en zeventig bekleedde. FILIPS waardeerde zijne kunde, werkzaamheid, opregtheid en ijver voor zijne dienst, en toonde dit niet alleen door eerbewijzen en geschenken aan hemzelven, maar ook door eene gift van twaalfduizend gulden aan zijne weduwe, benevens eene jaarwedde van duizend gulden tot dat de opvoeding harer kinderen voltooid zou zijn (2). Als Nederlander, die met Nederlanders briefwissel onderhield, deelde HOPPERUS geenszins in het volle vertrouwen des Konings. Niet alleen had hij geen invloed op de groote zaken, maar men hield met zorg de beraadslagingen en besluiten, tot welke zij aanleiding gaven, voor hem verborgen. Zelden werd hij in den staatsraad geroepen, en meest alleen om hem te misleiden en diets te maken, zoo wel als zijne vrienden in *de Nederlanden*, dat men naar zijnen raad luisterde (3). Hij heeft een groot aantal schriften, hoofdzakelijk over regtsgeleerde onderwerpen, nagelaten. Zijne uitgegeven *Brieven aan* VIGLIUS bevatten menige bijzonderheid over zaken en personen van zijnen tijd (4). Maar bovenal belangrijk is zijn *Recueil et Memorial des Troubles des Pays-Bas* van vijftienhonderd negen en vijftig tot vijftienhonderd vijf en zestig, in welk werkje hij, volkomen onderrigt, den oorsprong en voortgang van het algemeen misnoegen ontwikkelt (5).

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 322.

(2) *Vita* J. HOPPERI in de *Analecta Belgica* van HOYNCK V. PAPENDRECHT, T. II. P. II. p. 1—12. *Notice Préliminaire*, in de *Papiers d'état du Cardinal de* GRANVELLE, T. I. p. XXXIII. T. V. p. 26 (2). Bouwstoffen voor het leven van HOPPERUS leveren 's mans *Memorial des Troubles*, zijne *Epistolae ad* VIGLIUM, VIGLII *Vita*, *et Epistolae ad* HOPPERUM.

(3) GACHARD, *Rapport*, in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. XLI—XLIII.

(4) J. HOPPERUS, *Epistolae ad* VIGLIUM, Traj. ad Rhenum 1802.

(5) HOYNCK V. PAPENDRECHT, *Analecta Belgica*, T. II. P. II. p. 51—116. V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl.*, T. II. p. 65—67.

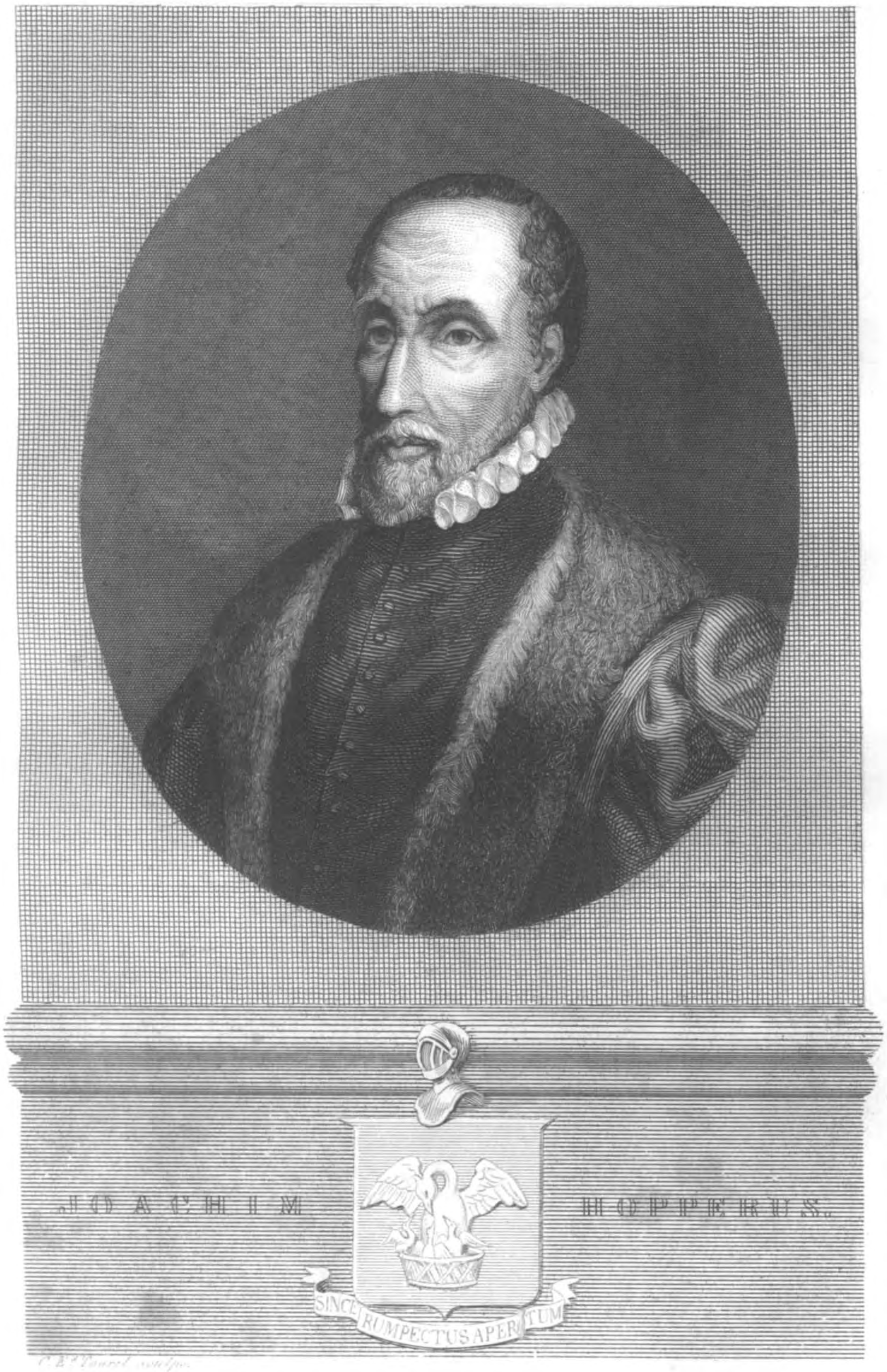

C. Ed. Taurel sculps.

Zoodra ORANJE, EGMOND en HOORNE in den Raad van State weder zitting genomen hadden, gaven zij hiervan kennis aan den Koning, wien zij tevens van hunne trouw en gehechtheid verzekerden (1). ORANJE bad hem, in eenen bijzonderen brief, geen gehoor te geven aan hen, welke zijne opregtheid poogden verdacht te maken, en verzocht tevens, dat de zaken van het prinsdom *Oranje* aan den Spaanschen gezant in *Frankrijk* gunstig mogten aanbevolen worden, dewijl hij gevaar liep dit prinsdom te verliezen, »omdat hij het *heilige Katholijke geloof en de oude godsdienst* er in wilde handhaven." 's Vorsten antwoord was, dat hij niets te zijnen nadeele vernomen had en hem voor een getrouwen dienaar hield, wien hij bescherming, ter zake van zijn prinsdom, tegen den Paus beloofde (2). In dien zelfden geest had EGMOND, insgelijks afzonderlijk, aan den Koning geschreven, welke bij eenen eigenhandigen brief zijn genoegen betuigde over 's Graven gehechtheid aan zijne dienst, en belangstelling in het algemeene welzijn zijner staten. Hoe gaarne hij hem ook bij zich zou zien, verheugde hij zich echter, dat EGMOND de Landvoogdes niet verliet, die zijn raad thans zoo zeer behoefde; hij verzocht hem, haar te ondersteunen naar het groot vertrouwen, welk hij in hem stelde, en leefde in de hoop, dat door zijn ijver en dien der andere Heeren, de Staten in de beden eindelijk zouden toestemmen. »Ik ben," voegde FILIPS er bij, »tevreden over hetgeen gij zegt, dat niemand aan iets anders denkt. Hoe hooger de nood stijgt, hoe meer gij allen moet trachten er in te voorzien, even als ik dit van mijne zijde doe (3)." FILIPS handelde hierin naar den raad der Landvoogdes, om den Prins en beiden Graven het gevoelen te ontnemen, dat hij hen wantrouwde, en bij elke gelegenheid hunnen ijver voor de dienst van God en hunne gehechtheid aan den Koning te verheffen. Zich zelven wenschte hij geluk, dat de drie Heeren weder deel aan de staatszaken genomen hadden (4). Zij toonden daarin zoo veel ijver en vlijt, dat zij alle ochtenden en soms geheele dagen in den Raad doorbragten. Aanvankelijk stonden zij op den besten voet met den Geheimen Raad en dien der geldmiddelen, behalven met BARLAYMONT. De afgevaardigden der Staten en steden trachtten zij door voorkomende beleefdheden aan zich te verpligten; ORANJE en EGMOND noodigden hen dikwijls aan hunne tafels en toonden zich steeds bereid, hunne belangen bij het Hof te bevorderen (5). Hierdoor verwierven zij vele vrienden

1555—1568

27 v. Lentemaand 1564

(1) *Procès des Comtes* D'EGMONT *et de* HORNES, T. II. p. 284. HOPPERUS, *Memorial.* p. 37.

(2) HOPPERUS, *Mémorial*, p. 38. GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 296. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 46.

(3) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 293, 300.

(4) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 296, 299.

(5) HOPPERUS, *Memorial*, p. 37. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 242. 2e Edit.

1555—1568 onder de Edelen en de Gemeente. Men heeft hen naderhand beschuldigd, dat zij toen reeds eene geheele omverwerping der regering beoogden, *de Nederlanden* aan den Koning poogden te ontrukken, en den buit onder elkander hoopten te deelen (1). Bezwaarlijk echter konden zij in dien tijd dergelijke veruitziende plannen koesteren. Zij bedoelden voor 's hands slechts: 1°. bijeenroeping der Algemeene Staten; 2°. vermeerdering van het gezag van den Raad van State; 3°. verzachting der bloedbevelen tegen de ketters (2). Vruchteloos beproefden zij de Leden van den Geheimen Raad en dien der geldmiddelen hierin voor zich te winnen. Ook poogden zij, op raad van Graaf LODEWIJK *van Nassau*, eenige nieuwe Leden in den Geheimen Raad te brengen, om hunne bedoelingen te ondersteunen. Men wil, dat zij deswege het oog gevestigd hadden op FRANCISCUS BALDUINUS en GEORGIUS CASSANDER, mannen van erkende bekwaamheid, schrander oordeel en gematigde denkwijze in het godsdienstige; doch dit plan mislukte (3).

In gelijke mate als de vreugde over het vertrek van GRANVELLE groot was, vreesde men zijne terugkomst, waarvan hij het gerucht in *de Nederlanden* verspreidde. »Ik weet niet, wat ik van de plotselinge afreis van den Kardinaal denken moet," schreef de Prins van *Oranje*, »de tijd zal ons dit leeren; eene zaak is zeker, wij moeten altijd op onze hoede zijn en ons niet laten misleiden; want misschien wil men ons door dit schijnschoon (*ce bon senblant*) in slaap wiegen, om naderhand te beter gelegenheid te hebben de plannen uit te voeren, die, naar het mij voorkomt, spoedig openbaar zullen worden. — Overigens is hier alles rustig en elk tevreden, dat de goede Kardinaal vertrokken is (4)." Het was ook indedaad het bepaalde voornemen des Konings, GRANVELLE weder herwaarts te zenden. FILIPS betuigde hem steeds de hoogste achting, en spoorde hem aan, zelfs de Landvoogdes met raad te ondersteunen. GRANVELLE bleef niet in gebreke den Koning te vermanen, om ten geschikten tijde alles te verbreken en te vernietigen, wat men van hem met geweld had afge-

---

(1) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNES, T. I. p. 25, 26. GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 230, 267. 2e Edit. Het zal wel onder de vertelsels behooren, dat EGMOND aan HOPPERUS verklaard heeft, dat men het niet op GRANVELLE, maar op den Koning zelven gemunt had, welke zeer slecht zoo wel de zaken van den staat als van de godsdienst bestuurde. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p. 247. 2e Edit.

(2) GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 222. 2de Edit.

(3) BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. II. p. 65—68. V. D. HAER, *de Init. Tumult. Belg.* Lib. I. p. 253—258. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II.-bl. 46, 47.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 226. 2e Edit. Zie ook den brief van 's Prinsen geheimschrijver J. LORICH aldaar, p. 229.

perst, en van het oogenblik gebruik te maken, even als de anderen tot hun voordeel 1555 - 1568
deden, en gelijk zijne voorzaten verpligt geweest waren te doen. Bovenal moest hij het bijeenroepen der Algemeene Staten niet gedoogen, maar zich in persoon naar *de Nederlanden* begeven (1). Niet minder ernstig drukte GRANVELLE der Landvoogdes op het gemoed, zich tegen eene dergelijke bijeenroeping te verzetten. Hij beweerde evenwel op denzelfden tijd, dat niemand meer dan hij de vrijheden en voorregten der *Nederlanden* verdedigd en ter handhaving daarvan zijn leven veil had; slechts wilde hij niet de *Blijde Inkomste* ten nadeele van het Koninklijk gezag uitgebreid hebben of gedoogen, dat *Braband*, en onder *Braband*, de andere gewesten verdrukt (*tyrannisés*) werden door lieden, die misschien geheel andere bedoelingen en oogmerken hadden dan de drie Heeren vermoedden. Hij werpt de beschuldiging verre van zich, dat hij getracht zou hebben de Nederlanders aan *Spanje* te onderwerpen en vraagt, of hij immer een Spanjaard met een post in *de Nederlanden* begiftigd heeft (2)? Het bleef ORANJE natuurlijk niet verholen, dat GRANVELLE nog steeds grooten invloed op de zaken der *Nederlanden* uitoefende. »Wij hebben met een sluwen en listigen vogel te doen," schreef hij aan den Landgraaf van *Hessen*, »welke dag noch nacht rust, om ons den gevoeligen slag toe te brengen. Echter hopen wij, vertrouwende op de regtvaardigheid onzer zaak, het werk tot een goed einde te zullen leiden. Mogt dit in eenig opzigt falen, schrijf het dan niet aan ons toe, maar aan zijne arglistigheid en booze aanslagen (3)."

Inmiddels had zich het gezag van den Raad van State, in welken nu ORANJE heerschte, aanmerkelijk uitgebreid. De beperkte invloed van dat ligchaam, was een der hoofdbezwaren tegen GRANVELLE geweest (4). Zoodra de Kardinaal vertrokken was, beweerde ORANJE, dat de Raad van State het hoofd was, of althans zijn moest, van al de overige, en hem derhalve het oppertoezigt (*surintendance*) van het geheele bestuur behoorde. Van daar, dat er van tijd tot tijd zaken voorgebragt en behandeld werden, die eigenlijk bij den Geheimen Raad of dien der geldmiddelen behoorden. Spoedig kwam het zelfs zoo ver, dat geene verzoekschriften meer aan de Landvoogdes, maar aan den Raad van State gerigt werden, en dat wie iets van de Regering wenschte, dit alleen door middel der Stadhouders, alle leden van dat ligchaam, ja dikwijls door hunne dienaren, konde verwerven. De Landvoogdes zelve vermogt niets en raadpleegde niet meer, zoo als vroeger, afzonderlijk met VIGLIUS of BAR-

---

(1) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 297, 301, 302, 303, 307, 309.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 235—240, 243, 246. 2e Edit.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 259. 2e Edit.

(4) *Verantw. van* WILLEM I. in 1568, bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. *Authent. St.* bl. 8.

1555–1568 LAYMONT (1). Alles werd afgekeurd wat ten tijde van GRANVELLE geschied was, waar de Hertogin, uit vrees, niets voor of tegen waagde in te brengen (2). Allengs verminderde het gestreng en naauwkeurig handhaven der bloedbevelen tegen de Ketters, dewijl de Staten der gewesten met de denkwijze van hen, welke thans aan het roer zaten, op dit punt bekend waren. In *Holland*, onder anderen, opperde men vele zwarigheden tegen het afkondigen van een scherp bevelschrift, bij welk allen, die sedert eene maand niet ter kerke geweest waren, strafbaar verklaard werden (3). Mogt men zich hierover verblijden, ontevreden daarentegen was men over de verwaarloozing der burgerlijke regtsoefening. ORANJE en zijne aanhangers weten dit gebrek aan den Geheimen Raad, doch deze wierp de schuld daarvan op den Raad van State en de Edelen, van welke laatsten vele weigerden, zich aan de vonnissen der lagere regtbanken te onderwerpen, zoo zij niet op last van den Raad van State geveld waren. Niet minder misnoegen verwekte het, dat sommigen, welke bij de Leden van dien Raad, van wien nu alles afhing, gunstig aangeschreven stonden, met de begeving van ambten handel dreven, vergunningen verleenden tot het oprigten van banken van leening en loterijen, wanneer hun dit voordeel aanbragt; ja zelfs, tegen geld, vergiffenis wisten te bezorgen aan misdadigers, welke door den Geheimen Raad veroordeeld waren. ARMENTEROS, de Geheimschrijver der Hertogin, moet op deze wijze veel geld bijeengeschraapt hebben (4). In *Holland* vooral hief men luide klagten aan over het verkoopen van ambten, zelfs aan vreemdelingen; ook poogde men hier het verpachten der banken van leening, van wege het Hof, te beletten (5).

Teregt klaagde derhalve GRANVELLE, dat de toestand der *Nederlanden* sinds zijn vertrek niets verbeterd was. Hij vreesde, dat men der Landvoogdes valstrikken legde, en BARLAYMONT en VIGLIUS den moed zouden verliezen (6). Trouwens VIGLIUS zelf had den Kardinaal reeds vroeger te kennen gegeven, hoe zeer hij wenschte

---

(1) HOPPERUS, *Memorial.* p. 39, 40. VIGLII *Vita*, p. 39.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 254. 2e Edit.

(3) *Resolutiën van Holl.* bl. 27. *Repert. d. Plakaten*, bl. 116, aangehaald door WAGENAAR, D. VI. bl. 99.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 265. 2e Edit. HOPPERUS, *Mémorial.* p. 39, 40. VIGLII *Vita*, p. 38, 39. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. II. p. 60. Vgl. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 47. Dat ARMENTEROS door de Kardinaalsgezinden mistrouwd werd, blijkt uit een brief aan GRANVELLE in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 250. 2e Edit.

(5) *Resolutiën van Holland*, aangehaald door WAGENAAR, D. VI. bl. 100.

(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 251, 258, 259. 2e Edit. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 301.

bij hem in *Bourgondië* te zijn; hij wist niet, hoe men 't moest aanleggen, om het 1555—1568
den drie Heeren naar den zin te maken, en wilde zijn ontslag verzoeken, vóór hij er toe gedwongen zou worden, want er werd sterk gesproken, al de Kardinaalsgezinden, en onder hen bovenal den Raadsheer HOPPERUS, weg te jagen. Hij raadde dan ook GRANVELLE ten sterkste af, naar *de Nederlanden* terug te keeren (1). De Landvoogdes bekommerde zich weinig om den Kardinaal, te wiens koste de vrede met de Heeren getroffen was. Merkwaardig is haar brief aan den Koning, in welken zij 12 v. Zomermaand. 1564
verzekert, dat, indien GRANVELLE niet vertrokken ware, de zaken thans in zulk eenen staat van onrust en beweging zouden zijn, dat zij niet zou weten, hoe de Koning zelf die zou kunnen verhelpen. »Indien de Kardinaal terugkeert", zegt zij, »zal men in eenen toestand erger dan ooit geraken. De meeste Heeren hebben mij dit gedurig en openlijk te kennen gegeven en op nieuw verklaard, dat zijne terugkomst zijn dood onvermijdelijk ten gevolge zal hebben, zonder dat iemand van hen dit zal kunnen beletten, zoo als zij dit weleer gedaan hebben; daarenboven zal de godsdienst in deze gewesten verloren gaan, en er een groote opstand geboren worden. Uwe Majesteit wete, dat de haat der Grooten tegen den Kardinaal van dag tot dag toeneemt, omdat hij, vóór zijn vertrek van hier, openlijk gezegd en na zijne komst in *Bourgondië* door eene menigte brieven en boodschappen berigt heeft, dat hij zonder twijfel in den loop dezer maand zal wederkeeren. Dit verhoogt niet alleen den haat der Heeren, gelijk ik reeds gezegd heb, maar de belangen Uwer Majesteit worden ook grootelijks benadeeld door de ontmoediging, welke zijne verwachte komst in hen verwekt en die veroorzaakt, dat zij trager en onverschilliger worden, om hier de zaken in beteren staat te brengen. Zij vooronderstellen, dat GRANVELLE zich kwanswijs heeft verwijderd, om te wachten dat diegenen van hen, welke een deel van den Raad van State uitmaken, er weder ingetreden, en de zaak der beden en andere punten van behandeling beslist of wel zoo verre gevorderd zijn, dat de Heeren niet meer kunnen terugtreden; de Kardinaal zal van dat oogenblik gebruik maken, om terug te keeren en aan de zaken de laatste hand te leggen, om alzoo voor zich alleen de gunst van Uwe Majesteit te verwerven. Maar wat ook het misnoegen der Grooten zij, ik heb hen niet te min overreed, al het mogelijke voor de dienst Uwer Majesteit te verrigten, ondanks de hindernis en het wantrouwen, welke de gedachte van 's Kardinaals terugkomst bij hen verwekt. Ik zal niet herhalen, hetgeen ik bij andere gelegenheden aan Uwe Majesteit geschreven heb over het besluit der Heeren van uit den Raad van State weg te blijven, indien de Kardinaal mogt wederkeeren. Ik smeek U echter wel in aanmerking te willen nemen

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 223, 242. 2e Edit.

1555—1568 in welke bekommering en zorg ik mij moet bevinden, zoowel om hetgeen ik hierboven gezegd heb, als ook dewijl zij, die van den Kardinaal afhangen of door hem begunstigd zijn, in stede van mij te ondersteunen, wanneer het de dienst van Uwe Majesteit betreft, mij niet alleen tegenwerken, maar wanneer ik hunne hulp behoef door hunne traagheid toonen, hoe zeer zij wenschen, dat bij de afwezigheid van den Kardinaal men niets goeds verrigte ten dienste van Uwe Majesteit, en zich niet met den gang der zaken bezig houde tot aan de terugkomst des Kardinaals, die niet in gebreke blijft, hunne hoop in dat opzigt te vleijen. Ik heb het als pligt beschouwd, Uwe Majesteit op de hoogte houden van hetgeen gebeurt, en U door het bovenstaande onder het oog te brengen, dat dit niet de minste der kwellingen is, welke ik verduurd heb en nog verduur. Maar ik laat er mij niet door ter nederslaan, dewijl, Gode zij dank! de wending, welke de zaken genomen hebben, mij veroorlooft te verzekeren, dat in korten tijd men geene vrees meer zal behoeven te koesteren, ten ware door eenig toeval van buiten. Maar elk der Heeren heeft beloofd, alsdan zijn leven en al wat hij in de wereld bezit voor de dienst van God, van Uwe Majesteit en ter verdediging van het land op te offeren, gelijk ook in alles de bevelen Uwer Majesteit te gehoorzamen; hetgeen niet het geval zou zijn indien de Kardinaal hier ware, gelijk zij mij verklaard hebben en ik reeds gelegenheid gehad heb Uwer Majesteit te berigten (1)."

De Landvoogdes onderhield niettemin met GRANVELLE den gewonen briefwissel (2). Er heerschte echter tusschen haar en de Leden van den Raad van State eene gewenschte overeenstemming (3). De zaken hadden eenen keer genomen, welken de sterkste verbeelding zich niet had kunnen voorstellen (4). ORANJE, EGMOND en andere aanzienlijke Leden kwamen genoegzaam dagelijks aan het Hof, en verzelden de Vorstin bij onderscheidene gelegenheden. Men verhaalt dat zij, ofschoon allen *beschonken* (*tous yvres*), haar eens naar de mis begeleidden; en dat EGMOND zich niet ontzag, met de uitgedachte kleedij aan hare tafel te verschijnen (5). Dit strookte weinig met die beleefdheid en eerbewijzingen, door welke de Edelen, zegt men, de Hertogin geheel voor zich wisten te winnen (6). De Vorstin prees de goede diensten des Prinsen

(1) GACHARD, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 302—305.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 311, 312. 2e Edit.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 257, 263, 267, 277, 279. 2e Edit.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 275. 2e Edit.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 256, 263. 2e Edit.

(6) VIGLII *Vita*, p. 40.

van *Oranje* en des Markgraven van *Bergen*, van den Heer van *Montigny* en andere Heeren, bovenal in het bevorderen van het inwilligen der beden bij de Staten; ook was zij van gevoelen, dat in de tegenwoordige oogenblikken het bijeenroepen der Algemeene Staten geene zwarigheden opleverde (1). VIGLIUS en BARLAYMONT waren geheel buiten invloed geraakt (2). De Koning moedigde beide ter volharding in hunne pligten aan. Tevens verzekerde hij GRANVELLE op nieuw van zijne hoogachting, vermaande hem, welke zoo geheel bekend was met de zaken der *Nederlanden*, de Landvoogdes met zijnen raad te ondersteunen, en gaf zijn misnoegen te kennen, dat de beleedigende kleedij nog steeds gedragen werd, maar achtte het thans geen tijd zulks openlijk te toonen. Intusschen betuigde hij der Landvoogdes zijne tevredenheid over haar gedrag sinds het vertrek van GRANVELLE, en erkende het moeijelijke van haren toestand, daar aan de eene zijde de vrienden des Kardinaals werkten, om den loop der zaken te bemoeijelijken, ten einde zijne terugkomst noodzakelijk te maken, en aan de andere zijde de Edelen ontmoedigd werden uit vrees, dat hij weder aan het bestuur mogt geraken. Hij vermaande haar, de eenen zoowel als de anderen aan te sporen, de belangen van Koning en Vaderland naar behooren te behartigen (3). 1555—1568

GRANVELLE verspreidde het gerucht, dat hij niet dan met den Koning, wien hij dit insgelijks verwittigde, in de *Nederlanden* zou terugkeeren (4). ORANJE hechtte hieraan weinig geloof, maar wenschte er naar, omdat alsdan de Vorst zelf zich konde overtuigen, wie het met hem 't opregtste gemeend had, en 's Prinsen onschuld en die zijner deelgenooten erkennen (5). Reeds vroeger had GRANVELLE verzekerd, dat FILIPS in den Herfst over *Italië* zich naar de *Nederlanden* zou begeven, om aldaar de zaken te regelen, dewijl de voornaamste Heeren, inzonderheid ORANJE, EGMOND en HOORNE, zich daden veroorloofd hadden, welke hem vreemd voorkwamen (6). Thans echter begon men aan die komst, hoe noodzakelijk zij ook ware, te twijfelen, waarvan de Spanjaarden zelve de oorzaak waren, »welke meenden, dat de Koning van uit *Kastilië* de geheele wereld met een stok konde rege-

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 269, 273. 2e Edit. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 306.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 257—276. 2e Edit.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 307, 308.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 307. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 279. 2e Edit.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 278, 279. 2e Edit.

(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 249, 256. 2e Edit.

1555—1568 ren (1)." Maar nu won het gerucht veld, dat DON CARLOS naar de *Nederlanden* zou gezonden worden, om aldaar, na zijn huwelijk met 's Keizers oudste dochter, de Opperlandvoogdij te aanvaarden. Men dacht hier niet gunstig over dien Prins, welken de Koning reeds in vijftienhonderd negen en vijftig voor deze waardigheid bestemd had (2).

De Landvoogdes had zich nu geheel, deels uit overtuiging, deels uit staatkunde, in de armen der Oranjesgezinden geworpen (3). De Prins en de Graaf van *Egmond* gingen voort, de afgevaardigden der Steden en Staten aan hunne tafels te noodigen, bij welke gelegenheden met onderscheidene Leden van den Geheimen Raad en dien der geldmiddelen over vele zaken van staat beraadslaagd werd. In de eerste plaats trok de godsdienst de aandacht tot zich. Men was van gevoelen, »dat het getal der Onroomschen te groot was in *de Nederlanden*, om door vuur en zwaard uitgeroeid te kunnen worden; men moest zich hiertoe veeleer van andere middelen bedienen, zoo als het verbeteren van de zeden der Geestelijkheid, en het prediken eener meer verstandige leer; de gestrenge bloedbevelen, van welke men tot hiertoe geheel geene vrucht gezien had, behoorden ingetrokken, ten minste verzacht te worden; aan ieder moest in zijn huis vrije godsdienstoefening, en overal de toediening van het Avondmaal onder de beide vormen vergund worden (4)." Weinige regters en ambtenaren kweten zich langer van hunne pligten, dewijl zij zwarigheid maakten, tegen hun geweten aan, de bloedbevelen ten uitvoer te leggen (5). Men hield zich overtuigd, » dat de geldmiddelen en de regtszaken niet naar eisch behandeld werden, en dat men alleen daarin zou kunnen voorzien door de Leden van den Raad van State met tien of twaalf der aanzienlijkste en geachtste mannen te vermeerderen, en aan dien Raad over alle andere raadsvergaderingen, zonder onderscheid, het oppergezag toe te kennen (6)." De Landvoogdes deelde, althans in schijn, geheel in deze gevoelens (7). Zij herhaalde bij den Koning haar misnoegen over de Kardinaalsgezinden en verklaarde » dat, hoezeer zijne goedkeuring over haar bestuur haar streelde, het haar van

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 283. 2e Edit.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 292, 299, 301, 302. Zie hiervoor, bl. 77, 85.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 301. 2e Edit.

(4) HOPPERUS, *Memorial*, p. 40, 41. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 48, 49.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 287. 2e Edit.

(6) HOPPERUS, *Memorial*, p. 41.

(7) VIGLII *Vita*, p. 40.

den anderen kant smartelijk was uit de staatsbrieven (*depêches*), welke zij ontving, te bespeuren, dat hij meer het oor leende aan lieden, wier bijzondere belangen en inzigten in strijd waren met het welzijn van zijne dienst en de rust des Lands, dan aan haar, welke hem zoo geheel genegen is. Ter verligting van haar geweten, meende zij thans met meer vrijmoedigheid tot hem te moeten spreken, dan tot nog toe geschied was. De staat van zaken vorderde dit, en daarenboven was zij beter van alles ingelicht dan ooit te voren. Derhalve verwittigde zij hem, dat de handelingen van den Kardinaal, VIGLIUS en hunne volgelingen (*seguaci*) niets anders bedoelden, dan dat de Koning bij zijne komst in *de Nederlanden* aldaar alles in opstand vond; zij hoopten alsdan, gelijk men zegt, in troebel water te visschen en het wit te bereiken, naar hetwelk zij sinds lang streven, namelijk, zich van het geheele bewind meester te maken; daarom waren en zijn zij nog tegen het bijeenroepen der Algemeene Staten. Zij voegde er bij, dat GRANVELLE, VIGLIUS en hunne volgers vreesden, indien de rust in het Land hersteld werd, dat men in hunne boeken lezen, en hunne onregtvaardigheden, hun handeldrijven met geestelijke ambten, en hunne knevelarijen ontdekken zoude (1)." FILIPS had kort te voren in koele en wantrouwen ademende bewoordingen den drie Heeren geschreven, welke zich daarover gekrenkt gevoelden en vermoedden, dat al de fraaijigheden, welke de Hertogin hun van zijnent wege gezegd had, slechts kunstgrepen en verzinsels waren; ja zij hadden zelfs haar niet onduidelijk te kennen gegeven, dat naar hunne meening, de Koning, de Kardinaal en zij zamenstemden, hen om den tuin te leiden. Ten einde hen uit dien waan terug te brengen, verzocht de Landvoogdes den Koning, »hun eenig blijk van vertrouwen te geven en door daden, die goede gezindheid te toonen, welke zij zeker was dat hij te hunnen opzigte koesterde. Zonder dit moest men geene verbetering in de zaken van de godsdienst en het regt te gemoet zien. Zij had den Graaf van *Egmond* van 'sKonings genegenheid te hemwaarts verzekerd, maar hij scheen er weinig van overtuigd te zijn en was levendig getroffen, dat de Koning voor het bewind van *Bethune* niemand van degenen verkozen had, welke door hem waren voorgedragen. Algemeen heerschte het gevoelen, dat FILIPS de Nederlanders op den tuil hield, niets ten einde bragt, en zich weinig om hen bekommerde; men hield zich verzekerd, dat hij over aanzienlijke sommen beschikken konde, maar hen in nood liet (2)." ORANJE en de andere Leden van den Raad van State ontveinsden hunne verwondering en misnoegen niet, dat de Koning de besluiten der Trentsche Kerkvergadering, welke in Wintermaand laatstleden was geëindigd, onvoorwaardelijk had aangenomen,

1555—1568

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 311.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 312, 313.

1555—1568 zonder hen en de Ridders van het Gulden Vlies in eene zaak van zoo veel belang te kennen (1). De Landvoogdes zelve had niet gedacht, dat de Koning daartoe zou besloten hebben, sinds de Paus aan den gezant van *Frankrijk* den voorrang boven dien van *Spanje* had toegekend, hetgeen zoo hoog door FILIPS werd opgenomen, dat hij besloot, zijn vertegenwoordiger uit *Rome* terug te roepen en geen Pauselijk zaakgelastigde aan zijn Hof te houden (2). Hij verklaarde echter, dat zijne bijzondere gevoeligheid geen invloed zou hebben op de algemeene zaak der Christenheid, en beval het invoeren van de besluiten der Trentsche Kerkvergadering. De Landvoogdes merkte daarop aan, dat hierdoor zijne en 's Keizers bevelen, ter zake van de godsdienst, opgeheven werden, waarover de kerkelijken zich zeer verheugden, dewijl zij nu dat gezag ontvingen, welk den Vorst toebehoorde. Zij maakte hem tevens opmerkzaam, dat bij het invoeren dezer besluiten, de Staten van *Braband* zullen voorgeven, dat hij inbreuk maakt op den eed door hem afgelegd, van geene nieuwigheden in te voeren buiten hunne toestemming, zoodat ook zij zich zullen beschouwen als ontslagen van hunnen eed van getrouwheid. De regering van *Antwerpen* had reeds besloten, er niet in te bewilligen dan onder zekere voorwaarden. In eene bijeenkomst van den Geheimen Raad en den Raad van State, in welke de Hertogin voorzat, verklaarden slechts twee leden, dat men den Koning moest gehoorzamen. Een beweerde onbewimpeld, dat indien de Koning dergelijke zaken verrigtte buiten raad der Heeren en zelfs der Staten, weder datgeen zou gebeuren, wat men bij het invoeren der bisdommen gezien had (3).

FILIPS vermaande ondertusschen de Landvoogdes bij brief op brief, de ketters te vervolgen, wees hunne schuilplaatsen en de middelen aan, hen te achterhalen, gaf hunne namen en bijnamen op, en maakte haar met hunne ligchaamsgestalte, jaren, nering en andere kleine bijzonderheden bekend. De Hertogin toonde zich in dit opzigt ijverig genoeg, maar ontmoette hier en elders grooten wederstand (4). De Staten van *Holland* verzetten zich tegen het wegvoeren uit het land, van twee gevangen genomen ketters (5). De regering van *Brugge* liet zelfs eenen der stadsdienaars gevangen

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 290. 2e Edit. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 325.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 308.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 312, 315, 326. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. IV. p. 176—180.

(4) STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. IV. p. 172.

(5) *Resolutiën van Holland*, bl. 85, aangehaald bij WAGENAAR, D. VI. bl. 99.

zetten, omdat hij eenige Hervormden had willen grijpen (1). Te *Antwerpen* beproefde 1555—1568
het volk eenen gewezen Karmelitermonnik, GREGORIUS FABRICIUS, welke gehuwd was en de nieuwe leer predikte, aan de handen des geregts te ontrukken. De beul werd door steenworpen op de vlugt gejaagd, doch beroofde nog vooraf in allerijl den gevangene, welke reeds ten brandstapel gevoerd was, van het leven. Den volgenden dag vond men op de markt een met bloed geschreven papier aangeplakt, waarin te kennen werd gegeven, dat een aantal lieden zich verbonden had, den dood van FABRICIUS binnen kort te zullen wreken. Sedert werd een dergenen, welke met steenen geworpen hadden, op last der Landvoogdes gehangen; hierdoor bragt zij den schrik onder de anderen, en de stad in rust (2). Het hevigst werden de Doopsgezinden vervolgd, welke men steeds met de vroegere Herdoopers verwisselde (3). Daar het openlijk teregtstellen der ketters met vele moeijelijkheden gepaard ging, liet men hen geketend in de kerkerholen versmachten, of het hoofd tusschen de knieën binden en aldus in eene waterkuip verdrinken. Maar ook dit beantwoordde niet aan het doel, want het volk belegerde, als 't ware, dag en nacht de gevangenissen, en trachtte den ongelukkigen middelen ter ontvlugting te verschaffen. Velen van deze gelukte het uit te breken, hoewel de muren soms vijf en meer voet dik waren. Een afvallig Priester, JAN HENDRIKS genaamd, welke op het slot te *Rupelmonde* gevangen zat, stak met acht of negen zijner lotgenooten den brand in het gebouw, maar het plan, om in de verwarring, welke dit veroorzaakte, te ontsnappen, faalde. Hij werd gevat, en na het verzaken der nieuwe leer, ter dood gebragt. Zijne medepligtigen ondergingen kort daarna hetzelfde lot (4). De gevlugte Roomsch-Katholijken uit *Engeland*, werden daarentegen door de Landvoogdes met open armen ontvangen, en door den Koning, ondanks den bekrompen staat der geldmiddelen, rijkelijk ondersteund (5).

FILIPS had nog niet alle hoop eener verzoening van de Oranjesgezinde Edelen met GRANVELLE opgegeven. Hieraan was echter niet te denken, en elke poging daartoe, zou slechts strekken om de verwijdering grooter te maken (6). De Koning spoorde

---

(1) STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. IV. p. 175.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 306, 310, 315, 321, 327, 335. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IV. p. 174. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 262—264.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 327. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 265.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 310, 316. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IV. p. 173, 174.

(5) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IV. p. 173.

(6) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 314.

1555—1568 niettemin de Landvoogdes ten ernstigste aan, alles tot dat einde in het werk te stellen, dewijl, krachtens de besluiten der Trentsche Kerkvergadering, de Kardinaal verpligt was, zich in zijn aartsbisdom *Mechelen* optehouden. Het antwoord der Hertogin was, dat » het verblijf van GRANVELLE aldaar dezelfde zwarigheden zou opleveren, als wanneer hij te *Brussel* terugkwam; de Koning wist beter dan zij, welk leven de Kardinaal leidde, en welke voorbeelden hij te *Mechelen* of elders geven zoude. Het ware beter, hem naar *Rome* te zenden; hij zelf had bij het ontvangen van den Kardinaalshoed haar betuigd, dat hij dien aannam, om zich des noods op eene waardige wijze derwaarts te kunnen begeven, want hij voorzag reeds de gevaren, welke hem dreigden. Toen, evenmin als thans, was hij van gedachten, dat de bewuste bepaling der Trentsche Kerkvergadering dit plan verhinderen konde.'' En op 's Koning verzekering, dat hij niet meer steeds met den Kardinaal over de Nederlandsche zaken raadpleegde, meldde zij, » dat de Edelen van dit denkbeeld niet konden teruggebragt worden (1)''. Haar ongunstig oordeel over GRANVELLE, vloeide blijkbaar voort uit de vertoogen der Oranjesgezinde Grooten, welke niet verzuimden, den Kardinaal steeds in een hatelijk daglicht te stellen. SIMON RENARD, zijn bitterste vijand, hield zich ondanks 's Konings bevel, nog in *de Nederlanden* op, welke hij echter eerlang verliet (2). Denkelijk zal hij de hand gehad hebben in een nieuw hekelschrift, welk op naam der Graven van *Hoogstraten*, van *Mansfeld*, van *Culemborg* en den Markgraaf van *Bergen* tegen den Kardinaal verspreid werd. GRANVELLE zelf wenschte nu niet langer naar *de Nederlanden* terug te keeren, geenszins uit vrees voor de gevaren, aan welke hij zich blootstelde, maar dewijl hij niet zien konde, dat het gezag des Konings en der Landvoogdes, gelijk hij zich uitdrukte, met voeten vertreden werd, zonder dit te kunnen beletten (3). Geen zijner vrienden had meer de ongenade der Landvoogdes ondervonden dan VIGLIUS, wiens toestand ook ten uiterste moeijelijk was. Nimmer had hij gelegenheid, zich met haar alleen te onderhouden; zoodra hij in de Raadzaal het woord tot haar wilde rigten, ontbood zij onmiddellijk den Prins en de beide Graven, om te toonen, dat zij niets buiten hen wilde verrigten; en bij elk afzonderlijk gehoor was ARMENTEROS tegenwoordig, zoodat hij de grootste omzigtigheid moest in acht nemen en vele zaken achterhouden, welke hij anders zou medegedeeld hebben (4).

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 317, 321, 329.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 261, 310. 2e Edit, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 315, 325, 331, 333, 337.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 322, 323, 338.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 290, 291. 2e Edit.

De Landvoogdes daarentegen klaagde, dat VIGLIUS de maatregelen tegenwerkte, welke 's Konings dienst vorderde; en dat een dubbelzinnig antwoord van hem aan de Brabandsche Geestelijken, ter zake van de bede, veel kwaads zou gewrocht hebben, indien de Prins van *Oranje* en de Markgraaf van *Bergen* dit niet hadden afgeweerd. FILIPS gaf hierover en over hetgeen zij van den Kardinaal gemeld had, zijne verwondering te kennen en vermaande haar, hem naauwkeurig omtrent het gedrag van VIGLIUS in de godsdienst en regtszaken in te lichten. De Hertogin zond hierop den Koning eene schriftelijke getuigenis van eenen Geestelijke en eenen Geleerde, in welke VIGLIUS te laste gelegd wordt, »dat hij van der jeugd af en heden nog grootelijks van ketterij, bijzonder die van MARTIJN LUTHER, verdacht gehouden werd niet alleen in *de Nederlanden*, maar ook in *Frankrijk*, *Italië* en *Duitschland;* dat hij slechts met ketters verkeerd en sinds zijne verheffing tot de waardigheid, welke hij thans bekleedde, lieden van die soort, zoo als zijne broeders, bloedverwanten en vrienden in *Friesland*, gelijk HOPPERUS, rijkelijk met ambten begiftigd had; dat hij in vergevorderden ouderdom Priester en Geestelijke was geworden, alleen om de proostdij van *St. Bavo* te verwerven, schoon zijne kwalen hem niet veroorloofden de mis te vieren, of zelfs voor het altaar te staan; dat hij de waardigheid van Bisschop van *Gent* niet verkozen had aan te nemen, maar daartoe den Abt van ST. PIERRE willen dwingen, hoewel deze door zijne onbekendheid met de Vlaamsche taal en zijn onstichtelijk leven, er niet voor geschikt was." Overgaande tot de hebzucht van VIGLIUS, beschuldigen hem de schrijvers van dit getuigschrift, »dat hij niet alleen de edelgesteenten en kostbaarheden, het zilverwerk en linnengoed, de bedden, tapijtwerken en het ander huisraad van *St. Bavo* geroofd en naar *Friesland* gezonden, maar zich ook het gereede geld van den overleden Abt, ten bedrage van wel honderdduizend gulden, toegeëigend had. Wat het regt betrof, al de regtszalen der *Nederlanden* had hij met zijne neven en vrienden bezet, waardoor het beheer van het regt geheel van hem afhing. Evenzoo had hij in de begeving van geestelijke ambten gehandeld en was, evenmin als GRANVELLE, wars geweest, daarvoor geschenken te ontvangen. MORILLON, beider zaakwaarnemer, had door hun invloed zoo vele kerkelijke inkomsten verworven, dat men hem: *Duplex a.*, *b.*, *c.* noemde, om te kennen te geven, dat hij zoo vele proven (*prebenden*) en stiften bezat als twee maal de letters van het *a*, *b*." Bij dit geschrift was eene lijst gevoegd van de bovengenoemde rijke nalatenschap des overledenen Abts van *St. Bavo*, benevens eenige schriftelijke getuigenissen van PETRUS TITELMANUS of TILETANUS, den geloofsonderzoeker van *Vlaanderen*, en andere Geestelijken, welke de regtzinnigheid van VIGLIUS in twijfel trokken; een van hen beweerde zelfs, »dat de Voorzitter eerst Luthersgezind, toen bestrijder der Sakramenten (*Sacramentaris*), eindelijk godloochenaar geworden was, welke de Heilige Schriften als verdichtselen en bedriegerij van menschen beschouwde." De Landvoogdes

1555—1568

1555—1568 maakte echter den Koning opmerkzaam, dat » VIGLIUS zich bij haar, althans schijnbaar, want over zijn hart konde zij niet oordeelen, altijd als goed Katholijk betoond, en, zoover haar bewust was, nooit een kwaad voorbeeld ter zake van de godsdienst gegeven had. Alleen had zij hem zeer gemakkelijk gevonden, berouwhebbenden ketters vergiffenis te schenken (1)." Het is zeker niet te verwonderen, dat VIGLIUS in deze omstandigheden meer dan ooit wenschte, zich geheel aan de zaken te onttrekken, even als BARLAYMONT, welke in twee maanden niet aan het Hof geweest was, om geen getuige te zijn van hetgeen er omging (2). GRANVELLE echter moedigde hem niet te vergeefs aan te volharden, verzekerende, dat de Koning hem en BARLAYMONT in de gunst der Landvoogdes zou aanbevelen, hem tevens voorschrijvende, hoe hij zich bij den tegenwoordigen staat van zaken moest gedragen (3).

Naar de getuigenis van VIGLIUS, bestuurde ARMENTEROS thans alles. Hij zelf verlangde vurig naar de komst des Konings als het eenige middel, om perken te stellen aan de toenemende verwarring in de zaken van den Staat en der Kerk. De Staten van *Vlaanderen* beklaagden zich openlijk over den geloofsonderzoeker TITELMANUS, welke inbreuk maakte op de voorregten der steden, en drongen op genoegzaam eene geheele afschaffing van het geloofsonderzoek aan. Het aannemen der nieuwe Bisschoppen, veroorzaakte steeds hier en elders geweldige botsingen, en de Landvoogdes liet zich ontvallen, dat men wel om eenige millioenen schats mogt wenschen, dat er nooit over gesproken ware. De invoering van de besluiten der Trentsche Kerkvergadering zou, vreesde men, insgelijks vele bezwaren ontmoeten. Het gezag der Stadhouders was, met oogluiking der Landvoogdes, tot zulk eene hoogte gestegen, dat elk hen trachtte te behagen, althans niet te mishagen, hetgeen op de onpartijdige bedeeling des regts geenszins voordeelig werkte (4). Tusschen de Edelen en de Steden heerschte niet altijd de gewenschte overeenstemming. HENDRIK *van Brederode* stond in vijandelijke houding tegenover de Utrechtschen, welke dreigden, zijne stad en slot *Vianen* in brand te steken. De oorsprong en de afloop van het geschil zijn ons niet gebleken (5).

Er waren nu negen maanden verloopen sinds GRANVELLE *de Nederlanden* verla-

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 314—321.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 322.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 322—326. 2e Edit.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 317—323, 330, 331. 2e Edit. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 329. J. VAN WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet ende voortganck der Religie in Nederlant*, bl. 34.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 303, 304, 308, 309. 2e Edit.

ten en zijn aanhang allen invloed verloren had. De Landvoogdes maakte bijna gemeene zaak met de misnoegde Grooten; de Koning had zich hier niet tegen verklaard, en echter, ondanks dezen schijnbaren zamenloop van gunstige omstandigheden, was de toestand des Lands dagelijks verwikkelder en hagchelijker geworden. Grove misbruiken waren ingeslopen, en het geregeld bestuur was door een mengsel van willekeur en regeringloosheid vervangen; onvermijdelijk zoodra het bewind, medegesleept door de overdrevene eischen van eene partij, niet meer door het volk geëerbiedigd wordt (1). De schatkist was niet alleen uitgeput, maar de jaarlijksche uitgaven overtroffen de inkomsten met zes maal honderdduizend gulden (2). Ongetwijfeld om middelen ter voorziening in dezen neteligen toestand te beramen, had de Hertogin besloten, de Algemeene Staten bijeen te roepen, en tevens aan den Koning tot leden van den Raad van State den Markgraaf van *Bergen*, den Graaf van *Megen* en den Heer van *Montigny* voorgesteld; den Graaf van *Aremberg* achtte zij er evenzeer voor geschikt, maar zijn stadhouderschap *Friesland* was te ver afgelegen en zijne tegenwoordigheid werd aldaar dringend gevorderd (3). Eer hierover 's Konings gevoelen was ingewonnen, gaf de Landvoogdes, wie de Oranjesgezinden de gesteldheid van *Nederland* als wanhopig hadden afgeschilderd, den Raad van State in bedenking, »of het niet raadzaam ware, den Vorst door brieven, of liever door een gezantschap, berigt te geven van het hand over hand toenemen der ketterij, van de misbruiken in het regtswezen, en van den slechten staat der geldmiddelen." De Kardinaalsgezinden kantten zich tegen dit voorstel, bewerende, dat »de ketterij, wel is waar, aanmerkelijk was toegenomen, doch ook weder zou verminderen, indien de Overheden zich naauwgezet van hunnen pligt kweten, en de besluiten der Trentsche Kerkvergadering ingevoerd werden. Het verval van het regtswezen moest minder den regters en raadsheeren, dan wel eenigen bijzonderen personen geweten worden, die hen in minachting bragten en zich hunner uitspraken niet bekommerden. In *Luxemburg*, *Gelderland* en *Utrecht*, waar de Stadhouders groot gezag uitoefenden, en in *Braband* moesten de noodige maatregelen genomen worden, ter beslechting van de aldaar bestaande oneenigheden in de geregtshoven. Het verval der geldmiddelen moest niet aan ontrouw der raden of beambten toegeschreven, maar alleen in de kostbare oorlogen, welke de Koning gevoerd had, gezocht worden, en was niet anders te herstellen dan door on- 1555—1568

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 333, 334. 2de Edit. Vgl. hiervoor, bl. 159, 160.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 328.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 329, 330, 331.

1555—1568 derstand uit *Spanje*, of het inwilligen eener aanzienlijke bede in *de Nederlanden*, waarin men echter bezwaarlijk zou slagen, ten ware de Koning zelf kwame, hetgeen ook het eenige en ware middel zijn zou, om de zaken des Lands tot een goed einde te brengen; het was niet noodig een gezantschap aan Zijne Majesteit te zenden, die van alles genoegzaam onderrigt was (1)." ORANJE bragt hiertegen in het midden, »dat in den nood des Lands, noch door gewone middelen, noch door schriftelijke berigten kon worden voorzien. Men werd gedurig door ondernemingen van de Franschen, en zelfs van de Hugenooten bedreigd; de Duitschers hadden insgelijks niets goeds in den zin; in de zaak van de godsdienst konde men zich niet meer op de onderdanen zelve verlaten, onder welke velen de nieuwe leeringen aankleefden, en de trouw aan hunnen Vorst op den achtergrond stelden. Men bezat geen penning, over welken men bij de minste beweging konde beschikken. Een man van aanzien moest den Koning mondeling het gevaar, waaraan de *Nederlanden* waren blootgesteld, openbaren, opdat hij zelf mogt komen en er in voorzien, of de middelen daartoe aanwijzen; anders moest men alles opgeven en ter prooi laten van het gemeene volk." Dit gevoelen werd door de andere Leden van den Raad van State ondersteund, wier keuze tot afgevaardigde naar *Spanje*, zich op den Graaf van *Egmond* bepaalde, welke dit verlangde, »wiens rondborstigheid men kende, en die al de vereischten tot zulk een gezantschap in zich vereenigde; hij toch was een edelman van den eersten rang, vol ijver voor de dienst van God en den Koning, en die bij deze gelegenheid nieuwe bewijzen konde geven van zijne gehechtheid aan Vorst en vaderland. Zij hielden zich overtuigd, dat hij bij den Koning gunstig zou ontvangen worden, en vertrouwden, dat hij in deze zending gelukkiger zou slagen dan zijne voorgangers (2)." De Landvoogdes, aan wie deze wensch reeds vroeger was gebleken, had er FILIPS kennis van gegeven en hem tevens onder het oog gebragt, dat EGMOND »groote aanspraken maakte op zijne verledene en tegenwoordige diensten; dat hij zich beklaagde, nimmer eenige belooning genoten te hebben dan eene kostenvergoeding (*ayuda de costa*) van vijftigduizend dukaten, die hem nog niet geheel uitbetaald waren, terwijl hij acht dochters, twee zonen, en duizenden guldens schulden had (3)." Hoezeer de Koning zich nog onlangs over EGMOND tevreden betoond, en de Hertogin van zijne goede gezindheid jegens hem verzekerd

---

(1) HOPPERUS, *Mémorial.* p. 41, 42. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. II. p. 70.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 335, 336. 2e Edit. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 332, 334, 335. HOPPERUS, *Mémorial*, p. 43. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. II. p. 71. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 49, 50.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 332.

had (1), gaf hij thans door GONZALO PEREZ aan ARMENTEROS zijne begeerte te kennen, dat 1555—1568
men 's Graven reis zoo veel mogelijk verhinderde, dewijl, behalve andere beweegredenen, de komst van EGMOND in *Spanje* niet zoude voegen nu SIMON RENARD zich aldaar bevond. Inmiddels had de Landvoogdes, op de dringende vertoogen der Oranjesgezinde Edelen, dat, indien EGMOND niet ten spoedigste vertrok, het hulpmiddel voor het kwaad te laat zou komen, in 's Graven zending toegestemd (2). Zij trachtte echter EGMOND te bewegen, den togt naar *Spanje* tot na de terugkomst van RENARD uit te stellen, om den schijn te vermijden, dat hij zich ter verdediging van dezen man naar *Madrid* begaf. De Graaf verklaarde, dat hij niets ter gunste van RENARD verrigten, veeleer den Koning verzoeken zoude, hem gestreng te straffen, wanneer hij schuldig bevonden wierd. Hij gaf tevens te kennen, dat zelfs, wanneer hij de reis niet in het belang van den Staat konde ondernemen, hij evenwel verpligt was, daartoe verlof aan te vragen, om zich met den Vorst over zijne bijzondere zaken te onderhouden (3). ARMENTEROS evenwel getuigt, dat de Graaf aanvankelijk vele zwarigheden in deze reis maakte; onder anderen, dat hij bij den tegenwoordigen staat van zaken, zijn huis (*casa*) moeijelijk konde verlaten, uit vrees, het bij zijne terugkomst door een ander bezet te vinden, welke hem den toegang zou beletten. Eindelijk had hij uit de overtuiging, den Koning eene gewigtige dienst te bewijzen, en uit liefde voor zijne vrienden, zich daartoe laten overhalen (4). Hoe dit zij, VIGLIUS stelde het berigtschrift op, naar welk de gezant moest handelen, doch in zulke algemeene en meestal weinig beteekenende bewoordingen, dat toen het stuk aan den Raad werd voorgelegd, ORANJE er geen genoegen in nam. »Men moest," zeide de Prins, »den Koning onbewimpeld onder het oog brengen, dat 's Lands toestand volstrekt niet langer zoo blijven konde, en dat bij het diepe verval, waartoe de Geestelijkheid geraakt was, geene gestrenge bloedbevelen, geene Bisschoppen, geen geloofsonderzoek bij magte waren de oude godsdienst te handhaven. Men moest den Vorst zeggen, dat de onderdanen niet langer konden dulden, dat de regtsbedeeling toevertrouwd bleef aan omkoopbare regters en raadsheeren, die elkander een vijandig hart toedroegen, gelijk de Kanselier van *Braband* en de Raadsheer ENGELBERT MAAS; in stede der onderscheidene raadsvergaderingen, die elkander in den weg waren, moest alles aan éénen Raad onderworpen, en het getal der leden van den Raad van State met eenige

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 308.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 333, 335.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 341, 342.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 344. HOPPERUS, *Memorial*, p. 43.

1555— aanzienlijke mannen vermeerderd worden. De Koning dwaalde indien hij dacht, dat de
1568 besluiten der Trentsche Kerkvergadering, welke zelfs door Katholijke Vorsten in *Duitschland* met minachting beschouwd werden, in *de Nederlanden* zouden aangenomen worden; het ware veel beter, de bloedbevelen geheel in te trekken, of althans te matigen. »Wat hem zelven betrof," dus ging ORANJE voort, »hij zou in het Katholijk geloof volharden, maar konde niet billijken, dat de Vorsten het geweten der onderdanen dwingen en hun de vrijheid van geloof en godsdienst ontrooven wilden." Deze waren de hoofdpunten van 's Prinsen uitgebreide aanspraak, die met al den gloed der welsprekendheid en de kracht der overtuiging voorgedragen, bij alle hoorders ingang vond, uitgenomen bij VIGLIUS en BARLAYMONT. Het was nu zeven uren, en daar de Landvoogdes ten avondeten geroepen werd, sloot zij de vergadering, zonder dat men over den lastbrief tot eenig besluit geraakt was. VIGLIUS, hevig geschokt, bragt den geheelen nacht slapeloos door, peinzende over hetgeen hij den volgenden dag zou antwoorden. Doch des morgens, onder het aankleeden, werd hij door eene bijna doodelijke beroerte getroffen, van welke hij niet dan langzaam herstelde. HOPPERUS werd benoemd, om inmiddels zijne betrekking in den Geheimen Raad en in den Raad van State waar te nemen. Meer onder voorkennis dan met de geheele toestemming der Hertogin, bragt de Markgraaf van *Bergen* in EGMONDS berigtschrift eenige wijziging, overeenkomstig de bedoeling van ORANJE, maar in zachter bewoordingen (1). Het stuk bevatte eene uiteenzetting van den toestand der *Nederlanden* met betrekking tot de godsdienst, het regtswezen en de geldmiddelen. EGMOND ontving van de Landvoogdes mondelingen last, den Koning tot eene reis herwaarts aan te sporen, of haar van geld en naauwkeurige voorschriften, hoe zij handelen moest, te voorzien (2). In een afzonderlijken brief verzocht zij FILIPS, den Graaf wel te ontvangen, hem hetzelfde geloof te schenken, in hetgeen de drie bewuste punten betrof, als aan haar zelve, en wanneer hij zelf niet in de *Nederlanden* mogt komen, EGMOND spoedig met een besluit, overeenkomstig de behoefte van het oogenblik, terug te zenden (3). Bij het afscheid nemen drong VIGLIUS bij den Graaf aan, voor hem zijn ontslag van den Koning te verzoeken, daar hij, »door de jaren, ziekten en zorgen afgemat, tot het ambtelooze leven wenschte terug te keeren; hij had zijn tijd gehad en wilde het wisselvallige der fortuin

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 343. VIGLII *Vita*, p. 41, 42. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriaco-Belgic.* Lib. XVI. p. 393. V. D. HAER, *de Init. Tumult. Belg.* Lib. I. p. 274—277. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. II. p. 72—76.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 337.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 336.

voorkomen; hij zag onstuimige dagen te gemoet, en was nu te oud, om met nut werkzaam te kunnen blijven (1)." 1555—1568

1565 In de laatste helft van Louwmaand vertrok de Graaf van *Egmond* uit *Brussel* (2). Verscheidene Edelen vergezelden hem tot *Kamerijk*, alwaar hij op het vrijgeleide door *Frankrijk* wachtte (3). Op de feesten, te zijner eere gegeven, werd de Aartsbisschop van *Kamerijk* op eene onwaardige wijze door BREDERODE behandeld en grof beleedigd, hetgeen EGMOND diep betreurde (4). Dewijl men den togt gevaarlijk achtte, beloofden BREDERODE, MANSFELT, PALLANT, NOIRCARMES, DE LALAING, DE SALM, en WARLUZEL schriftelijk en op hun ridderwoord, indien den Graaf op zijne heen- en terugreis, tot redding van Land en volk ondernomen, eenig ongemak van belang bejegende, dit op den Kardinaal GRANVELLE of diegenen, welke er deel aan hadden of als zoodanig beschouwd werden, te zullen wreken. Ten bewijze der waarheid, onderteekenden zij dit stuk met hun eigen bloed (5). Dit geschrift werd verzegeld aan de Gravin van *Egmond* ter hand gesteld. EGMOND bevond zich nog te *Kamerijk*, toen de Landvoogdes uit den brief van PEREZ aan ARMENTEROS, die zeer laat was ontvangen, 's Konings begeerte vernam. Zij oordeelde het echter niet raadzaam, den Graaf terug te roepen, om niet hem en tevens al de Heeren te mishagen, welke in den uitslag van deze reis zulk een groot vertrouwen stelden. »Konings dralen," voegde zij er bij, »om een besluit te nemen op de voorstellen ter voorziening in de behoeften des Lands, welke hem waren voorgelegd, was de oorzaak, dat de Heeren op het zenden van een aanzienlijk persoon naar *Spanje* hadden aangedrongen (6)." FILIPS verwittigde haar ondertusschen, dat, ofschoon hij deze zending niet gewenscht had en er zich weinig vrucht van beloofde, hij echter den Graaf ingevolge hare begeerte zou behandelen (7). ARMENTEROS was van een tegenovergesteld gevoelen. »De Graaf van *Egmond*," schreef hij aan GONZALO PEREZ, »is een man, die 't wel meent en een tamelijk hoog denkbeeld van zichzelven heeft. Schoon een Vlaminger, laat hij zich gemakkelijk overhalen tot alles wat degenen

26 v. Louwmaand 1565

(1) VIGLII *Vita*, p. 42. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. II. p. 76.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 334, 336, 337.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 339.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 341. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriaco-Belgic.* Lib. XVI. p. 393. V. D. HAER, *de Init. Tumult. Belg.* Lib. I. p. 280—283.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 345. 2e Edit.

(6) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 339, 341, 343.

(7) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 339.

1555—1568 begeeren, welke zijn vertrouwen bezitten; voor de anderen is hij zeer achterhoudend. Hij geeft voor, zeer opregt en standvastig te zijn, zooals hij zich dan ook inderdaad in vele zaken betoont. De Prins van EBOLI, bij wien hij denkt zijn intrek te nemen en dien hij, naar het schijnt, vertrouwt, zal hem gemakkelijk tot alles kunnen bewegen, wat 's Konings dienst vordert. Om vele redenen zal 't zeker het beste zijn, hem spoedig terug te zenden; zijne reis zal, indien ondertusschen hier geen oproer ontstaat, eene voortreffelijke uitwerking hebben, want zij zal de gemoederen in deze gewesten tot bedaren brengen (1)."

Omtrent dezen tijd werd ernstig aan eene vereffening der geschillen met *Engeland* gedacht. GRANVELLE's verbittering op de Engelschen, welke in vijftienhonderd twee en zestig den Hugenooten in *Frankrijk* eenige hulp zonden en ongetwijfeld ook de Hervormingsgezinden in *de Nederlanden* ondersteunden, had eene verkoeling tusschen de Hoven van *Londen* en van *Brussel* te weeg gebragt, die voor den Nederlandschen handel allernoodlottigst was en den haat tegen den Kardinaal verhoogde (2). De Engelschen roofden, naar ouder gewoonte, weg wat hen voorkwam. De Koningin ELIZABETH had, tegen de oude verdragen en verbonden aan, den invoer van Nederlandsche goederen verboden (3). De Engelsche handel was naar *Embden* verlegd en aldaar de stapel der lakenen overgebragt, tot merkelijk nadeel der Nederlanders, welke, naar men verhaalt, in dien tijd jaarlijks twaalf millioenen guldens met de Engelschen in den handel omzetten en aan lakens alleen, meer dan voor vijf millioenen ontboden (4). Hierop was den twintigsten van Bloeimaand vijftienhonderd vier en zestig in naam van FILIPS en zijnen Raad verboden, eenige goederen of koopmanschappen naar *Engeland*, *Embden* of elders, waar de Engelschen handel dreven, te voeren en Engelsche lakens hier in te brengen of te koopen, tot dat het onderling verkeer op den ouden voet hersteld zou zijn (5). Dit verbodschrift was eene voortzetting van de staatkunde des Kardinaals, schoon hij zelf toen reeds *de Nederlanden* verlaten had. Naar zijne meening konden zich de Engelschen niet staande houden, indien deze maatregel stiptelijk opgevolgd werd. Maar de Antwerpenaars, wier handel er trouwens het ge-

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 343, 344.

(2) J. V. WESEMBEECK, *Beschr. van den Staet ende Voortganck der Religie in Nederlant*, bl. 34. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. I. bl. 34 verso. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. IX. p. 49. WAGENAAR, D. VI. bl. 75.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 245, 260 2e Edit.

(4) WAGENAAR, D. VI. bl. 75.

(5) *Charterb. v. Vriesl.* D. III. bl. 617.

voeligst door leed, werkten tegen, en de Prins van *Oranje* met zijne aanhangers waren tot toegeeflijkheid jegens *Engeland* geneigd (1). Eindelijk kwam men overeen, om te *Brugge* met de afgevaardigden van ELIZABETH in onderhandeling te treden; en door beleid van den Spaanschen Gezant GUZMAN DE SILVA werd bewerkt, dat het wederzijdsch handelsverkeer onbelemmerd zijn zou, tot drie weken na den afloop der onderhandelingen (2). In Lentemaand vijftienhonderd vijf en zestig kwamen de Engelsche gevolmagtigden te *Brugge*, die gewoonlijk vroeger berigt ontvingen van hetgeen in den Raad van State behandeld was dan de Nederlandsche zaakgelastigden MONTIGNY, BARLAYMONT, HOPPERUS, de Advokaat Fiscaal en de Algemeene Schatmeester (3). De Kardinaalsgezinden beloofden zich weinig goeds van deze onderhandelingen, in welke MONTIGNY, die twintig kroonen elken dag genoot, veel ijver betoonde en goede diensten bewees. In weerwil der overeenkomst, zetten de Engelschen hunne rooverijen en geweldenarijen derwijze voort, dat de Nederlandsche gemagtigden oordeelden, dat het Hoogbewind zulks niet langer mogt dulden; doch er werden geene krachtige maatregelen tegen genomen (4). Eindelijk werd in het volgende jaar het *Groot Handelsverbond* van veertienhonderd zes en negentig vernieuwd, en daardoor het verkeer met *Engeland* op den vorigen voet hersteld (5). 1555—1568

Kort vóór het vertrek van EGMOND was in *Antwerpen* een oproer, denkelijk ter zake van de godsdienst, ontstaan; althans reeds sinds lang hielden de Hugenooten verstandhouding in die stad, en beraamden een plan ter gunste der Hervormingsgezinden aldaar. Derwaarts vlugtten uit *Brussel* degenen, welke de nieuwe gevoelens omhelsden, en vonden er eene vreedzame schuilplaats. De Kardinaalsgezinden vreesden, dat indien *Antwerpen* zich tegen den Koning verzette, de overige steden der *Nederlanden* dit voorbeeld volgen, zich met elkander vereenigen en tot vrije Rijkssteden verklaren zouden door de hulp, welke zij uit *Duitschland*, *Engeland* en *Frankrijk* ontvangen konden. Met het verlies van *Antwerpen* was het middel om geld te bekomen insgelijks verloren, en den Nederlandschen handel een gevoelige slag toegebragt; dit zou onvermijdelijk zijn, indien men bespeurde, dat de Koning zich weinig

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 324, 343.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 335. *Charterb. v. Friesl.* D. III. bl. 641.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 368, 405. 2de Edit. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 339, 343, 344, 345.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 349, 354, 371, 374, 382, 392.

(5) WAGENAAR, D. VI. bl. 75. Een uitvoerig, schoon niet in allen deele juist verhaal van de geschillen met *Engeland*, wordt gevonden bij V. METEREN, *Hist. d. Ned. Oorl.* B. II. bl. 34—39.

1555—1568 aan *de Nederlanden* liet gelegen liggen (1). Om de rust en tucht in de stad te herstellen en te verzekeren, raadde GRANVELLE aan, er een kasteel op te werpen en de regtsbedeeling zoowel, als de plaatselijke wetten tot handhaving der openbare veiligheid (*la justitia y policia de la villa*) te hervormen; of wel den handel naar *Gent* over te brengen, dewijl daar een kasteel was en de werken, te *Sas* aangelegd, groot gemak aan den handel verschaften. De Antwerpenaars, onderrigt van 's Konings misnoegen, dat zij weinig regt oefenden tegen de bewerkers van het oproer, straften een van hen aan het leven en eenige jongens gestreng aan den lijve. De Merkgraaf van *Antwerpen* betoonde sedert meer ijver in de zaak der godsdienst, of liever in het vervolgen der ketters en in het verjagen der Hugenooten, welke er zich gevestigd hadden (2).

VIGLIUS had intusschen zelf wegens den wankelenden staat zijner gezondheid, zijn ontslag bij den Koning ingediend. FILIPS was bereid dit te verleenen en verlangde, dat de Landvoogdes, indien zij althans hierover dacht als hij, hem ter plaatsvervanging van VIGLIUS eenen man zou voorstellen, die met groote werkzaamheid en geestkracht, een vurigen ijver voor de godsdienst vereenigde. Hij onderwierp tevens aan haar oordeel, of het niet beter ware in de tegenwoordige omstandigheden twee Voorzitters te kiezen: een voor den Raad van State, den anderen voor den Geheimen Raad. De Hertogin nam geheel genoegen in dit voorstel en drong te ernstiger aan, dat VIGLIUS spoedig vervangen wierd, dewijl hij nog steeds zijne kamer hield, hetgeen den loop der staatszaken grootelijks belemmerde. Zij zond den Koning twee naamlijsten van personen, om zijner keus te hulp te komen, doch beval hem HOPPERUS inzonderheid aan, als uitnemend geschikt tot Voorzitter van den Raad van State, welken zij tevens wenschte met twee leden vermeerderd te zien. Insgelijks raadde zij FILIPS aan, van VIGLIUS rekenschap, als Proost van *St. Bavo* naar het schijnt, af te eischen en hem te bevelen, het huisraad van de negen huizen dier proostdij, welk hij tot elks ergernis zich had toegeëigend, terug te geven. Ook voegde het, dat hij de staatspapieren overleverde, die onder zijne berusting waren, en dengenen toebehoorden, welke hem in zijne betrekkingen opvolgden (3). VIGLIUS echter was eerlang weder in zoo verre hersteld, dat hij de raadsvergaderingen bijwonen en zich met GRANVELLE schriftelijk onderhouden konde (4). Niet vóór het laatste

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 332, 333, 347. 2e Edit.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 338, 339, 351, 374, 377.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 340, 350, 353.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 351. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 370. 2e Edit.

vierde gedeelte des jaars, besloot de Koning tot het aanstellen van twee Voorzitters. 1555—1568
Tot dien van den Raad van State benoemde hij KAREL VAN TISNACQ, wiens betrekking in *Spanje* HOPPERUS zou bekleeden (1). VIGLIUS zou echter lid van dat staatsligchaam blijven. Het voorzitterschap van den Geheimen Raad was hij genegen aan den Voorzitter van het Hof van *Utrecht* op te dragen, indien deze daartoe de noodige bekwaamheden in zich vereenigde. De Hertog van *Aarschot* werd tot lid van den Raad van State aangesteld. VIGLIUS ontving last, de staatspapieren, welke in zijne handen waren, te rangschikken, om aan de beide Voorzitters, overeenkomstig hunne bijzondere werkzaamheden, overgeleverd te kunnen worden; hetgeen hij met te meer ijver zal verrigt hebben, daar hij vuriger dan ooit wenschte zich terug te trekken (2). Hij moest echter, zijns ondanks, nog omtrent vijf jaren het voorzitterschap bekleeden, dewijl TISNACQ eerst in het begin van vijftien honderd zeventig zijne betrekking in *de Nederlanden* aanvaardde (3).

De groote zaken van den Staat verhinderden ondertusschen ORANJE niet, aan de belangen van zijn eigen huis te denken. Hij verzocht van den Koning de opengevallen proostdij van *St. Salvador* te *Utrecht* voor zijnen broeder, Graaf HENDRIK *van Nassau*, een jongeling van zestien jaren, welke te *Leuven* eene geleerde opvoeding genoot (4). Men heeft reden te twijfelen, dat dit verzoek aan zijne moeder, de Gravin-weduwe JULIANA, en aan zijne broeders JAN en LODEWIJK aangenaam geweest is. Zij toch hadden hunne vrees niet verborgen, dat het verblijf van HENDRIK te *Leuven* veel invloed mogt hebben op zijne godsdienstige gevoelens, en hem verboden, de plegtigheden der Roomsche Kerk bij te wonen (5). De Prins was op dit punt minder naauwgezet niet alleen, maar toonde zich thans zeer gebelgd, wanneer men zijn Katholijk geloof verdacht hield; ook had hij zijn jongsten zoon op de wijze der Roomsche Kerk te *Breda* laten doopen (6). De Graaf van *Rennenberg* werd in het volgende jaar met de bewuste proostdij begiftigd, doch de Prins kwam met dien Heer overeen, dat deze jaarlijks aan HENDRIK

(1) Zie hiervoor, bl. 156.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 369, 373, 374, 384. VIGLII *Vita*, p. 45. HOPPERUS, *Memorial*, p. 60.

(3) VIGLII *Vita*, p 52. VIGLII *Epist.* p. 499. HOPPERI *Epist.* p. 242, 244, 247, 255. Vgl. *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 251—255.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 340.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 122, 205, 228, 398. 2e Edit.

(6) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 341. Vgl. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 399—402. 2e Edit.

1555—1568 zeshonderd gulden zou uitkeeren (1). Voor zichzelven had ORANJE om dien tijd aanspraak gemaakt op de zoutgroeven in *Bourgondië*, waartegen zich GRANVELLE verzette. De gelastigden, welke uit *Vlaanderen* derwaarts gezonden werden, om de zaak te onderzoeken, waren geheel door hem gewonnen, en GRANVELLE kon niet nalaten, FILIPS onder het oog te brengen: »Het is vreemd, dat zij, die in dienst zijn van Uwe Majesteit en van U loon trekken, den Prins van *Oranje* begunstigen ten nadeele Uwer geldmiddelen." Eenigen tijd te voren, had de Prins voor den Grooten Raad te *Mechelen*, een regtsgeding tegen den Koning gevoerd over de erfenis van *Châteaubélin*, hetwelk de Keizer, bij den dood van den laatsten bezitter, aan 's Prinsen goederen gehecht had (2). Dit verhinderde echter niet, dat de Koning aan ORANJE, zoowel als aan den Markgraaf van *Bergen*, schriftelijk zijnen dank betuigde voor den ijver en goeden wil, welken zij in de zaak der bede betoond hadden. Der Landvoogdes schreef hij: »aan den Graaf van *Egmond* zal ik toonen, dat ik niet alleen over hem, maar ook over den Markgraaf, den Prins en al deze Heeren voldaan ben, dewijl U dit raadzaam voorkomt." MONTIGNY begiftigde hij met het Kommandeurschap van den Heer DE COURRIÈRES. ORANJE antwoordde den Koning in bewoordingen, welke 's Vorsten goedkeuring in hooge mate verwierven (3).

Inmiddels was de Graaf van *Egmond* op de vleijendste wijze in *Spanje* ontvangen, en werd met eene onderscheiding behandeld, welke nog nimmer aan een onderdaan of leenman was te beurt gevallen (4). De Landvoogdes was overtuigd, dat dit niet slechts op den Graaf, maar op al de Heeren den gunstigsten invloed zou uitoefenen. EGMOND betuigde dan ook den Koning, dat hij hoogst voldaan naar *de Nederlanden* zou terugkeeren (5). Trouwens, hetgeen hij voor zichzelven verzocht had, was hem toegestaan, zoo als het vrij bezit van *Ninove*, de magtiging dit land tegen *Enghien* te verruilen, en de vergunning, het geschenk aan te nemen, welk hem de Staten van *Vlaanderen* hadden toegedacht (6). Daarenboven zouden hem bij zijne terugkomst in *de Nederlanden*, vijftigduizend gulden tot eene belooning worden uitgereikt; en dewijl hij verscheidene dochters had, nam de Koning hare uithuwelijking op zich en beloofde tevens, allen, die tot 's Graven huis behoorden, in zijne bij-

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 399. 2e Edit.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 336, 342.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 340, 350, 351.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 368. 2e Edit. HOPPERUS, *Memorial*, p. 44. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. IV. p. 184.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 349, 351.

(6) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 345, 348.

zondere bescherming te nemen (1). EGMOND bleef echter niet in gebreke, den Vorst een 1555—1568
uitvoerig verslag van den toestand *der Nederlanden* te geven en inzonderheid op verzachting van de bloedbevelen tegen de ketters, de vermeerdering van leden in den Raad van State, en het gezag van dat ligchaam over den Geheimen Raad en dien der Geldmiddelen aan te dringen (2). Inmiddels onderwierp FILIPS aan eenen Raad van Godgeleerden de beslissing der vraag: »of het noodzakelijk ware, den Nederlanders de begeerde vrijheid in de godsdienst toe te staan?" Het antwoord was, dat »de gesteldheid der *Nederlanden* en de vrees voor eenen algemeenen opstand, wel eenige toegeeflijkheid verschoonbaar maakten." De Koning liet weten, »dat hij niet gevraagd had, of hij vrijheid in godsdienst *mogt*, maar of hij haar *moest* inwilligen?" Zoodra dit ontkennend door den Raad beantwoord was, viel FILIPS voor een kruisbeeld neder, uitroepende: »Dan smeek ik U, Almagtige God, mij te bewaren, ooit Koning of Heer te zijn over lieden, die U miskennen (3)."

Ondanks de minzaamheid, welke de Koning aan EGMOND bewezen had, konde hij bij het afscheidsgehoor niet nalaten, hem op ernstigen toon zijn misnoegen over het verbond der Oranjesgezinde Edelen, en over de spot-kleedij te kennen te geven. De Graaf stelde deze laatste voor als eene onschuldige tafelklucht; en wat het eerste betrof, verklaarde hij, dat GRANVELLE zelf, steeds op middelen bedacht om den Adel te onderdrukken, de Edelen genoodzaakt had, tegen hem op hunne hoede te zijn. Onder eede betuigde hij, dat zij in hunne bijeenkomsten nimmer iets tegen hunnen schuldigen pligt, of ten nadeele des Konings verrigt hadden; en dat, zoo hij dit slechts van verre in iemand had kunnen vermoeden, hij hem dadelijk, al ware het ook zijn eigen broeder geweest, met zijn degen zou doorboord hebben (4).

Verzeld door ALEXANDER FARNESE, wiens huwelijk met de Prinses van *Portugal* aan het Hof zijner moeder, de Landvoogdes, eerlang zou voltrokken worden, kwam 30 v. Grasm. 1565
EGMOND, na eene afwezigheid van drie maanden, in *Brussel* terug (5). Hij weidde uit over de behandeling in *Spanje* ontvangen en het vertrouwen, welk de Koning in hem, in de Edelen, en over het geheel in al zijne Nederlandsche onderdanen stelde. Zelfs scheen hij genegen, de plannen van FILIPS, inzonderheid

(1) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 34.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 347.

(3) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IV. p. 185.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 348. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. IV. p. 185, 186.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 352, 353, 354. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IV. p. 188. BENTIVOGLIO, *Ned Hist.* B. II. bl. 34.

1555—1568 betrekkelijk de godsdienst, te ondersteunen. Daar bij zijne aankomst ORANJE zich in *Holland* bevond, hield hij tot aan 's Prinsen terugkeer in *Brussel*, de besluiten geheim, welke hij had medegebragt, hetgeen tot duizend gissingen en gesprekken aanleiding gaf (1). Er verliep uit dien hoofde eene maand, eer EGMOND in den Raad van State verslag leverde van den afloop zijner zending (2). Hij betuigde 's Konings genegenheid voor de Nederlanders, en voegde er de verzekering bij, dat alleen de oorlog met de Turken, wier vloot van den kant van *Malta* moest opdagen, den Vorst belette, dit jaar naar *de Nederlanden* te komen; echter hoopte deze, dat in het aanstaande jaar de krijg geëindigd zou zijn, en hij alsdan tijd genoeg voor de reis zou vinden (3). Daarop las de Graaf het berigtschrift voor, hem door den Koning gegeven, waarin FILIPS, na vleijenden lof aan EGMOND te hebben toegezwaaid, verklaart, »dat, wat de godsdienst betreft, hij liever honderdduizend levens wil verliezen, dan daarin eenige verandering gedoogen. Slechts vergunt hij der Landvoogdes, twee of drie Bisschoppen, eenige Godgeleerden en Raadsheeren, het getal der Bisschoppen niet te boven gaande, in den Raad van State te roepen, ten einde gezamenlijk met hen de beste middelen te beramen, om het volk behoorlijk voor te lichten, het onderwijs der jeugd te bevorderen, en den voortgang der ketterij door meer gepaste straffen, dan tot nu toe geschied was, te stuiten. Voorts beveelt hij haar de handhaving van regt en geregtigheid ten ernstigste aan en wenscht, dat zij hem berigte, eer hij tot het benoemen van meer leden in den Raad van State overgaat, welke orde men in dien Raad zal inachtnemen, en tevens te onderzoeken, of het noodzakelijk is, eenen Voorzitter in den Raad van State, en eenen in den Geheimen Raad aan te stellen. Bij de tweemaal honderdduizend kroonen voor de groote loterij, en de zestigduizend voor het te kort in het onderhoud der bezettingen, welke hij reeds heeft overgemaakt, zal hij nog honderd en vijftig duizend dukaten zenden, tot dekking van het te kort der gewone inkomsten (4)."

ORANJE en zijne vrienden berustten in de hier geuite gevoelens des Konings, wiens bevelen men reeds begon ten uitvoer te brengen. Maar hunne verbolgenheid kende

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 352, 357.

(2) HOPPERUS, *Memorial*, p. 44, stelt deze verslaggeving op den 5[den] van Bloeimaand. Maar ORANJE kwam niet vóór den 28sten dier maand te *Brussel*. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 357.

(3) HOPPERUS, *Memorial*, p. 44.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 346, 347. Vgl. HOPPERUS, *Memorial*, p. 44—46. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. IV. p. 186. V. D. HAER, *de Init. Tumult. Belg.* p. 284. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. II. p. 77. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 51.

geene grenzen, toen de Landvoogdes kort daarop uit *Valladolid* een tweede berigtschrift, hetwelk eenen anderen geest ademde, ontving. ORANJE, EGMOND en HOORNE bovenal, gaven onbewimpeld hun uiterste misnoegen daarover te kennen, en vruchteloos beproefde de Hertogin hen door ARMENTEROS tot bedaren te brengen. Rondborstig verklaarden zij, »in 's Konings woorden en beloften geen vertrouwen te stellen, dewijl hij drie dagen na het vertrek van EGMOND, wien hij eene soort van lastbrief had ter hand gesteld, om hen aan te sporen, hunne krachten te vereenigen, ten einde den staat van zaken te herstellen; buiten weten van den Graaf, brieven had afgezonden van eenen geheel tegenovergestelden inhoud, wat de voornaamste punten betreft; hetgeen, naar het schijnt, met opzet geschied was, opdat zij hun goeden naam en achting bij het volk mogten verliezen." Terstond staakten zij de werkzaamheden, ter verbetering der zaken van staat en godsdienst aangevangen. Men vreesde, dat zij tot hunne oude hebbelijkheden zouden terugkeeren, en de Landvoogdes geraakte hierover derwijze in verlegenheid, dat zij ARMENTEROS weder naar *Spanje* zou gezonden hebben, indien zijne gezondheid hem zulk eene reis veroorloofd had (1). De Koning had in dit nieuwe berigtschrift, zich ten stelligste tegen eene uitbreiding van het gezag van den Raad van State verklaard; want de voornaamste Edelen en Heeren van den Lande, zouden daardoor te zeer in magt stijgen, zij konden alsdan het bewind der Landvoogdes belemmeren, en door het beheer der geldmiddelen vroeg of laat de gelegenheid waarnemen, om nieuwigheden aan te rigten tot nadeel van het Koninklijk gezag (2). Hij had tevens gelast, alle gevangen herdoopers en andere ketters, zonder oogluiking, met den dood te straffen (3). EGMOND verklaarde, dat dit alles volstrekt in strijd was, met hetgeen hij uit den eigen mond van FILIPS gehoord had (4) Het is echter mogelijk, dat hij, »weinig geschikt voor zulke onderhandelingen, uit 's Konings algemeene uitdrukkingen van welwillendheid, alles te verrigten, wat van hem afhing, bijzondere toezeggingen gemaakt heeft, wel te goedertrouw, doch zeer te onregt (5)." Of welligt heeft »zijn goed vertrouwen in *Spanje* de met vriendelijke woorden verzachte, en door geschenken verzoete weigering voor halve toestemming

1555—1568

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 355, 356, 363, 364.

(2) STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. IV. p. 187.

(3) VIGLII *Vita*, p. 43. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 364. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. I. bl. 31.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 362, 364, 383. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. IV, p. 200.

(5) BILDERDIJK, D. VI. bl. 41.

1555–1568 opgenomen (1)." Hoe dit zij, luide klagten werden nu tegen den Graaf aangeheven. Oranje en anderen berispten hem, dat »hij zich door de eer, hem in *Spanje* bewezen, had laten verblinden, en meer voor zijne bijzondere belangen dan voor het algemeene welzijn gezorgd had (2)." Maar het meeste gebelgd was EGMOND zelf, welke zich dikwerf woorden liet ontvallen, die niet overeenkwamen met den eerbied, den Koning verschuldigd (3). Hij verklaarde der Landvoogdes, »dat hij zeer wel bespeurde, dat de Koning getracht had, hem bij het volk in wantrouwen te brengen; dat derhalve, in de onmogelijkheid gesteld den Vorst te dienen, hij zich naar huis zou begeven en der wereld bekend maken, dat het onregt niet kwam van zijne zijde, maar dat men dit aan 's Konings kwade raadgevers moest wijten (4)." De misnoegde Grooten sloten zich nu meer dan ooit aan elkander. De bekende kleedij werd, in weerwil des Konings, steeds gedragen, ook door Duitsche Vorsten en Edelen, die deswege als bondgenooten der Nederlandsche Heeren beschouwd werden (5). Filips was, of toonde zich verwonderd over het ongenoegen der Edelen, ten gevolge der verschillende berigtschriften, en wenschte nadere bijzonderheden daarvan te vernemen. »Houd in het oog," schreef zijn Geheimschrijver GONZALO PEREZ aan ARMENTEROS, »dat de Koning in vele zaken zich bedriegt en zich bedriegen zal, dewijl hij ze nu eens met dezen, dan met genen behandelt; den eenen sommige zaken verbergende, en hem andere toevertrouwende. Het is derhalve niet te bevreemden, dat verschillende staatsbrieven, en zelfs die elkander wederspreken, afgezonden worden. Dit heeft niet alleen plaats met *de Nederlanden*, maar ook met de andere gewesten. Hieruit kunnen niet anders dan groote nadeelen en moeijelijkheden voortvloeijen. Noch TISNACQ, noch COURTEVILLE droegen kennis van den lastbrief aan den Graaf van *Egmond;* en RUY GOMEZ noch ik wisten iets van de brieven, welke zij uit *Valladolid* schreven (6)."

Intusschen werd 's Konings last, door EGMOND overgebragt, opgevolgd. De Landvoogdes beschreef tegen het begin van Zomermaand naar *Brussel*, MARTIJN RITHOVE,

---

(1) BROES, FILIPS VAN *Marnix*, D. I. bl. 129.

(2) VIGLII *Vita*, p. 43. V. D. HAER, *de Init. Tumult.* Lib. I. p. 284. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 34.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 356, 363. HOPPERUS, *Memorial*, p. 44. Vgl. het geestig vertoog van BROES: EGMOND *met* EGMOND *vereffend ten opzigte zijner zending naar Spanje*, in het eerste deel van FILIPS V. MARNIX *aan de hand van* WILLEM I, bl. 113—129.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 364, 383.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 357, 363, 364.

(6) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 358.

Bisschop van *Yperen;* ANTONIE JOZEF HAVET, Bisschop van *Namen;* GERARD D'HEMRI- 1555—1568
COURT, Bisschop van *St. Omer;* JAKOB MARTIUS of MEERTENS, Voorzitter van het Hof van *Vlaanderen;* HIPPOLYTUS PERSIJN, Voorzitter van het Hof van *Utrecht;* ANTONIE MEULENAERE, Raadsheer in den Grooten Raad te *Mechelen;* JOOST DE TILLET of TILETANUS, Proost van *Walcourt;* CORNELIUS JANSENIUS, een Godgeleerde; en VOLMAR BERNAERT, Hoogleeraar in het kerkelijk regt te *Leuven.* Het heette, dat men hun gevoelen over eenige punten, de Trentsche Kerkvergadering betreffende, wenschte in te winnen; maar toen zij in den Raad van State verschenen waren, gaf men hun een afschrift van 's Konings lastbrief en eenige dagen tijd, om over den inhoud te beraadslagen. Hierop ontwikkelden zij in twee zittingen hunne gedachten over het onderrigt aan het volk te geven, de zedeverbetering der Geestelijkheid, het onderwijs der jeugd, en het verzachten van de straffen der ketters. Wat de drie eerste punten betrof, daarin had de Kerkvergadering van *Trente*, naar hun oordeel, behoorlijk voorzien. Aangaande het laatste punt, meenden zij »dat de Godsdienst en het welzijn des Lands hierin geene verandering gedoogden, ten ware misschien omtrent jeugdige en berouwhebbende ketters, die men, naar kerkelijk regt, eenigzins inschikkelijker behandelen konde." ORANJE en de beide Graven merkten hierop aan, »dat men den toestand der tijden niet uit het oog verliezen en wel toezien moest, welke straffen konden worden ingevoerd, zonder zich aan nieuwe zwarigheden en gevaren bloot te stellen." De Landvoogdes zelve liet, op aandringen der meeste Raadsleden, den volgenden dag voordragen: »wat men wegens de gesteldheid der naburen en de menigte der ketters moest in aanmerking nemen; hoe ook de regters geenen wil tot het handhaven, en eenen afkeer van de gestrengheid der bloedbevelen hadden; en dat er ligtelijk opschuddingen ontstaan konden, indien men de strafbepalingen niet verzachtte." De Bisschoppen echter beweerden, dat »in 's Konings lastbrief van geene verzachting der bloedbevelen gesproken werd; dat ook de ketterij door geene toegeeflijkheid, maar door krachtigen tegenstand te bedwingen was." Na dat men drie dagen achter elkander hierover beraadslaagd had, beval de Landvoogdes den beschrevenen, hun gevoelen in geschrift te stellen, hetgeen geschiedde en hierop nederkwam: »Het volksonderrigt was door de besluiten der Trentsche Kerkvergadering, welke zoo spoedig mogelijk moesten afgekondigd en ingevoerd worden, voldoende geregeld. Het overige bleef den 8 v. Zomermaand. 1565
ijver der priesters aanbevolen, wier gedrag door de opzigters en geloofsonderzoekers met zorg moest worden gadegeslagen. Voor de zedeverbetering der Geestelijken en het onderwijs op de scholen had de genoemde Kerkvergadering insgelijks den weg aangewezen, dien men nu slechts had te volgen. Onraadzaam was het de dwangbevelen tegen de ketters te veranderen, dewijl zij reeds meer dan vijf en dertig jaren bestonden en twee malen hernieuwd waren. Evenwel kon men den geregtshoven heimelijk aanbevelen, alleen de hardnekkigste ketters met den dood te straffen, onderscheid te

1555— 1568 maken tusschen de sekten, te letten op de jaren, den stand en de hoedanigheden der beschuldigden en hen, hetzij dan ter dood, hetzij tot galeistraf, verbanning, of verbeurdverklaring van goederen te veroordeelen. Predikanten en godsdienstleeraars echter, moest men als volslagen hardnekkige ketters behandelen. Zij, die alleen uit onbezonnenheid of nieuwsgierigheid de bloedbevelen hadden overtreden, zouden gegeeseld, beboet, verbannen of op dergelijke wijze kunnen gestraft worden. Ten slotte oordeelden zij het noodzakelijk, door openbare godsdienstige omgangen en gebeden den Hemel te smeeken, dat niet één punt van het Heilig Katholijk geloof mogt verloren gaan, met welke gevaren het ook, zoo in het geheim als openbaar, bedreigd werd." In den Raad van State waren de gevoelens over dit geschrift verdeeld. Eenigen keurden het goed; doch de Prins van *Oranje*, wiens gevoelens genoegzaam bekend waren, en de Graven van *Egmond*, *Hoorne* en *Mansfeld* weigerden te stemmen, onder voorwendsel, »dat de Koning niet naar de meening van de Leden van den Staatsraad gevraagd had; gebeurde dit, dan zouden zij hunne denkwijze openbaar maken." Velen mishaagde dit beleedigend stilzwijgen en zij vreesden, dat het tot groote moeijelijkheden aanleiding zou geven. De Landvoogdes zond het geschrift naar *Spanje* op. Later werd in den Raad van State over de andere punten van EGMONDS lastbrief gehandeld, zonder tot eenig besluit te geraken (1).

Het verhandelde met de Godgeleerden verspreidde zich spoedig onder het volk en strekte niet weinig, om het te verbitteren. Alles werd aan de inblazingen van GRANVELLE en zijne aanhangers, welke men *Papisten* noemde, toegeschreven (2). De opgewondenheid steeg nog hooger en de Koning zelf werd niet gespaard, toen de Landvoogdes zijn bevel, de besluiten der Trentsche Kerkvergadering in de *Nederlanden* in te voeren, door brieven aan de Geestelijkheid, de geregtshoven en overheidspersonen in Hooimaand bekend maakte (3). Die besluiten echter, welke op het wereldlijk regtsgebied inbreuk maakten, werden, naar het voorbeeld van andere Mogendheden, uitgezonderd. De Stadhouders en de geregtshoven ontvingen last, daartegen te waken, maar ook tevens, den Geestelijken in de handhaving der overige allen bijstand te bieden. De afkondiging geschiedde in het aartsbisdom *Kamerijk*,

---

(1) HOPPERUS, *Memorial*, p. 47, 51. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 355, 360. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 378, 381, 382. 2e Edit. V. D. HAER, *de Init. Tumult.* p. 285. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib II, p. 79—82. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. I, p. 8, 9. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II, bl. 52.

(2) VIGLII *Vita*, p. 43.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 360. VAN WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet* enz. bl. 34. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib II, p. 82.

doch niet zonder veel tegenkanting van de Geestelijkheid; en in *Mechelen*, waar geen Aartsbisschop was, om haar door te zetten, werd zij geheel vergeten. In *Utrecht* lag de Kerkvoogd met de Geestelijken overhoop, die weinig smaak in den handel hadden. Men gaf de laatstgenoemden na, »dat zij zich liever wilden laten bederven door de ketterijen, dan verbeteren door de ware Kerk, welke in de besluiten der Trentsche Kerkvergadering sprak (1).” Door invloed der Landvoogdes werd het geschil bijgelegd, en de afkondiging, na veel tegenspartelen van de Geestelijkheid, ten laatste doorgedreven (2). 1555—1568

Het vervolgen der ketters werd nu met vernieuwden ijver voortgezet. De geloofsonderzoekers, inzonderheid TITELMANUS, handelden met eene gestrengheid en willekeur, welke der Landvoogdes vrees voor hevige botsingen inboezemde. Om deze te voorkomen, raadde zij den Koning aan, de berigtschriften der geloofsonderzoekers te herzien en naar den tegenwoordigen tijd te wijzigen, met inachtneming van de beschrevene regten, naar welke de Nederlanders en niet anders behandeld wilden worden, luide roepende, dat de Bisschoppen en Kerkelijken den Spaanschen geloofsdwang, en zelfs eenen nog gestrengeren, trachtten in te voeren. De vier hoofdsteden van *Braband* zonden bij de Staten van dat gewest een geschrift in, waarin zij beweerden, dat nimmer eenig geloofsonderzoek in *Braband* gebruikelijk was geweest, als strijdende met ’s Lands voorregten en de *Blijde Inkomsten*, weshalve zij verzochten, daarvan ontlast te worden. Alom ontmoetten de geloofsonderzoekers zoo veel tegenstand en beschimpingen, dat zij zonder levensgevaar hunne betrekking niet konden uitoefenen, en de hulp des Konings inriepen. FILIPS prees »hunnen ijver en dien der Godgeleerden van *Leuven* in het handhaven van de godsdienst, vermaande hen op dezen weg voort te gaan, en zich door niets in de vervulling hunner pligten te laten weêrhouden. Zij moesten door leven, leer en invloed den krachtigsten dam opwerpen tegen de dagelijks meer en meer indringende ketterijen; hij beloofde hun zijne gunst en ondersteuning. Wat hem zelven betrof, hij had besloten, moeiten noch kosten, noch zijn leven zelfs te sparen, om het Katholijke geloof te onderschragen.” Maar dat geloof beantwoordde blijkbaar, in *de Nederlanden* althans, niet meer aan de eischen van den tijd en aan de behoeften des volks. Er werd aan de poort van het Hof, en aan de deuren der kerk van *St. Gudule* te *Brussel* een groot geschrift aangeplakt, vol schimpscheuten op de Geestelijkheid en de Kerkvergadering van *Trente*, terwijl men vrije uitoefening van de Augsburgsche geloofsbelijdenis vorderde. In *Gent* spraken de meeste regeringsleden zeer vrij over de godsdienst en met weinig eerbied over den Koning, wien de Turksche krijg, naar

(1) HOPPERUS, *Memorial*, p. 54, 55. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II, bl. 56.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 378. *Batavia Sacra*, D. III. bl. 7—25.

1555—1568 hun oordeel, te veel werk elders zou verschaffen, dan dat hij niet verpligt zou zijn, zich naar hun wil te schikken. Hun overmoed in hunne betrekkingen met het Hoogbewind was groot; en LA TROUILLIÈRE, de bevelhebber van het kasteel, was geheel den vereenigden Edelen toegedaan. ORANJE mogt zich misnoegd toonen, dat de dienaars van het geloofsonderzoek in *Holland* met weinig ijver ondersteund werden; en EGMOND beweren, dat de bloedbevelen met alle gestrengheid moesten gehandhaafd worden, men kende te wel hunne gevoelens, om deze betuigingen voor opregt te houden. MONTIGNY keurde, gelijk zij, de kettervervolging ten hoogste af; hij onderhield zelfs een levendigen briefwissel met zijne Hugenootgezinde verwanten, DE CHÂTILLONS, in *Frankrijk*, hun verklarende, »dat hij Hugenoot in zijn hart was, doch dit vooreerst nog moest ontveinzen, maar dagelijks in *de Nederlanden* veld won; dat het getal dergenen, welke in zijne gevoelens deelden, vermeerderde en deze, even als hij, het masker zouden afwerpen, wanneer het gepaste oogenblik gekomen zou zijn." Meer dan ooit, zetten thans de jonge lieden hunne wetenschappelijke opvoeding aan de geleerde, doch onkatholijke inrigtingen van *Duitschland* en *Frankrijk* voort. GRANVELLE maakte er den Koning opmerkzaam op. Tijdens zijn bewind in *de Nederlanden* had men altijd zijn voorstel, dit te verbieden, van de hand gewezen onder voorwendsel, dat zulks in strijd was met de vrijheid des volks, »alsof deze bestond," zegt hij, »om 't den jongen lieden gemakkelijk te maken, ketters te worden ten nadeele hunner ziel (1)."

Te midden der beroeringen in het godsdienstige, trachtten ORANJE en de met hem zamenspannende Grooten, hunne bedoelingen in het staatkundige te bereiken. Op nieuw poogden zij, doch weder vruchteloos, BARLAYMONT, welke nu geheel in de ongenade der Landvoogdes gevallen was, tot hun verbond over te halen. GRANVELLE, welke van den beginne af hunne vereeniging als minder tegen hem dan tegen den Koning zelven gerigt, beschouwd had, vond zich in dat gevoelen steeds meer en meer versterkt. FILIPS echter, die den Kardinaal geheel scheen te veronachtzamen, hield zich zoo weinig met de Nederlandsche zaken bezig, alsof zij hem niet betroffen, en de Landvoogdes bewandelde in vele omstandigheden eenen weg, welken zij wist, dat met zijnen wil niet overeenstemde. Naar eenigen, konden *de Nederlanden* alleen door kracht van wapenen, tot gehoorzaamheid teruggebragt worden (2). MARGARETHA daarentegen smeekte den Koning, de wenschen der misnoegde Edelen en van het volk

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 349, 353, 354, 360, 361, 362, 367, 368, 369, 372. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p. 373, 374, 2e Edit. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 13, 14, en aldaar de *Interrogatoires du Comte d'*EGMONT, p. 315, 316.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p. 372, 373, 377. 2e Edit.

eenigzins te bevredigen. Om weder regel in de zaken te brengen, verklaarde zij geen 1555—1568
ander middel te kennen dan dat, waar ORANJE steeds op aandrong, namelijk den Raad van State den voorrang boven den Geheimen Raad en dien der Geldmiddelen te geven, en daarin de groote aangelegenheden te behandelen, welke tot heden de beide laatstgenoemde staatsligchamen behandeld hadden (1). VIGLIUS begreep niet, hoe dit bestaanbaar konde zijn met het gezag en aanzien der Landvoogdes, en duchtte, dat de Koning zelf daardoor aan banden gelegd wierd (2). Het blijkt trouwens ook niet onduidelijk, dat MARGARETHA schoorvoetend tot dit voorstel aan den Koning is overgegaan. De Leden van den Raad van State dreigden, zich geheel aan de zaken te onttrekken, indien hun getal niet werd vermeerderd, aangezien het hun onmogelijk was, al de werkzaamheden te verrigten (3). De Graaf van *Egmond* verzocht den Koning schriftelijk, om op den voorslag der Landvoogdes, met betrekking tot den Raad van State, een toestemmend besluit te nemen. »Zoo lang de zaken op den ouden voet blijven," zeide hij, »zal het niet gaan. Slechts zij wier bijzonder belang er in betrokken is, wenschen de voorgestelde verandering niet. Indien hierin niet voorzien wordt, zullen er botsingen en zwarigheden ontstaan, want behalve Uwe Majesteit, die niet alles zelve doen kan, houdt zich niemand met het algemeen welzijn bezig (4)." En inderdaad, de verwarring in het bestuur steeg met elken dag. Men verhaalt immers, dat de zamenverbondene Heeren niets ten einde bragten, zelfs niet wisten, wat zij deden en vreesden dat, naar den wensch van velen, de Kardinaal weder aan het bewind zou geraken. De vriendschap tusschen ORANJE en EGMOND verkoelde, en het verbond liep gevaar van verbroken te worden. ARMENTEROS regelde alles naar willekeur, en oefende eene volstrekte heerschappij uit over de Landvoogdes. Het volk was losbandig, het ontzag voor de wet verloren, de Hertogin weinig bemind, en ORANJE bekommerde zich niet om 's Konings goed- of afkeuring (5). Het moge waar zijn, dat eenige Edelen wenschten, zich aan het verbond te onttrekken, de voornaamste echter van hen sloten zich enger aan elkander en hielden veelvuldige bijeenkomsten. *Vianen* werd hiertoe gewoonlijk uitgekozen. Deze stad

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 363, 365.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p. 378, 404. 2e Edit.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 363. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 405. 2e Edit.

4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 359. Vgl. *Interrogatoires du Comte d'*EGMONT, p. 312.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p. 413—415, 424—427. 2de Edit.

1555—1568 behoorde aan HENDRIK *van Brederode*, een gezworen vijand van GRANVELLE, en die, even als ORANJE, betuigde, dat hij met de beste bedoelingen, zich in de bewegingen gemengd had. »Wij moeten hopen en niet twijfelen," schreef hij aan LODEWIJK *van Nassau*," dat Hij, die daar boven woont, voor ons is, dewijl wij te goeder trouw handelen (1)." Vroeger reeds had eene vereeniging van den Prins van *Oranje*, de Graven LODEWIJK *van Nassau*, OTTO *van Schouwenburg*, KAREL *van Mansfeld* en verscheidene Edelen te *Vianen* plaats gehad, vanwaar alle naar *Utrecht* en *Amsterdam* vertrokken waren (2). Sedert had BREDERODE zijne stad versterkt, in welke thans de Hertog van *Kleef* met den Graaf van *Nieumaar*, de Prins van *Oranje*, de Graven van *Egmond*, *Hoorne*, *Hoogstraten*, *Schouwenburg*, *Culemborg*, en twee Graven van *Wittgenstein* bijeenkwamen. (8 v Herfstmaand. 1565) Na een verblijf van vier dagen, begaven zich de Hertog van *Kleef*, ORANJE en BREDERODE naar *Amsterdam*, en bezochten vervolgens de voornaamste plaatsen van *Holland*. EGMOND was met HOOGSTRATEN naar *Braband*, en HOORNE naar *Workum* gereisd (3). De Landvoogdes had aan EGMOND het gevraagde verlof, zich naar *Vianen* te begeven, niet geweigerd uit vrees, dat zij daardoor »zou toonen, wantrouwen in de Heeren te stellen, welke, naar hare getuigenis aan den Koning, getrouwe onderdanen waren, die, op welke plaats zij zich ook bevonden, niet zouden handelen tegen de dienst van God en van den Vorst." ORANJE en EGMOND betuigden haar, dat de Hertog van *Kleef* de belangen des Konings zeer toegedaan was (4). ALONZO DEL CANTO daarentegen schreef aan GRANVELLE: »De Prins van *Oranje*, de Graaf van *Egmond*, en de Hertog van *Kleef* zijn in *Holland*; het bekende karakter dezer Heeren moet weinig vertrouwen op hunne beweegredenen inboezemen; de Graaf alleen is minder verdacht (5)."

Het besluit des Konings omtrent den voorgestelden nieuwen vorm van den Raad van State, of liever van geheel het bestuur der *Nederlanden*, werd nog steeds te vergeefs gewacht. De Oranjemannen hieven luide klagten aan over dit uitstellen, en ARMENTEROS vreesde, dat in den aanstaanden Zomer een storm zou opsteken, indien dat besluit niet aan de verwachting beantwoordde. De Graaf van EGMOND, welke onlangs

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p. 305, 308. 2e Edit.

(2) *Dagregister* bij TE WATER, *Verbond der Edelen*, D. IV. bl. 323.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 381—385, 418, 422. 2e Edit. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 368. TE WATER, *Verbond der Edelen*, D. IV. bl. 323.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 367, 368.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I, p. 422. 2e Edit. Het was niet de Graaf van *Egmond*, maar BREDERODE, welke zich destijds in *Holland* bevond, naar het *Dagregister* bij TE WATER, *Verbond d. Edelen*, D. IV. bl. 323.

voor honderd en tienduizend dukaten de heerlijkheid *Gaesbeek* gekocht had, om zitting in de Staten van *Braband* te verwerven, bragt FILIPS zelven onder het oog, hoe zeer dit dralen zijne dienst benadeelde. Hij voegde er bij: »de Heeren, wien ik den goeden wil Uwer Majesteit voor hen zoo wel, als voor het welzijn en de rust des Lands heb kenbaar gemaakt, zullen denken, dat ik getracht heb, hen te misleiden." GRANVELLE daarentegen verzekerde den Koning, »dat de zamenverbondene Heeren bedoelden, de ambten en bedieningen aan hunne vrienden te verleenen, opdat allen van hen, niet van den Vorst afhingen; dat zij openlijk betuigden, dat de Keizer hen naar zijne wijze regeerde, maar dat zij, sinds de Koning de teugels van het bewind had opgevat, besloten hadden zoo te handelen, dat het bestuur der *Nederlanden* alleen in hunne handen geraakte, en de Koning niets buiten hen vermogt." 1555—1568

Naar de meening des Kardinaals, moest FILIPS der Landvoogdes en den Leden van den Raad van State zijn uitdrukkelijken wil te kennen geven, dat het Roomsch-Katholijk geloof gehandhaafd wierd, en het zelfs een groot kwaad geweest was te hebben toegestaan, dat men onderzocht, of het raadzaam ware, de bloedbevelen te verzachten. Hij verklaarde zich tegen elke verandering zoo wel in het godsdienstige, als in het staatkundige, en beschuldigde de Stadhouders der bijzondere gewesten, dat zij zich een onbeperkt gezag aanmatigden en de zaak der beden verwaarloosden. Tevens raadde hij den Koning aan, zich met DON CARLOS over *Italië* naar *de Nederlanden* te begeven, alwaar hij den jeugdigen Prins, na een verblijf van een paar jaren, in welken tijd hij hem door zijne toekomstige onderdanen moest laten huldigen, tot Landvoogd konde aanstellen. De Kroonprins zou op deze wijze zich voor het behandelen van zaken bekwaam maken, en door zijne tegenwoordigheid voorkomen, dat anderen zich tot volstrekte Heeren van het Land opwierpen (1). GRANVELLE zelf achtte zich gelukkig, dat hij *de Nederlanden* verlaten had; nimmer zou hij derwaarts terugkeeren, zelfs niet op bevel van den Koning, ten ware in diens gevolg (2). De Landvoogdes hield bij FILIPS op het zoo lang gewenschte antwoord aan. »Het misnoegen der Heeren," schreef zij, »neemt steeds toe, vooral bij den Graaf van *Egmond*, welke bevindt, dat de uitkomst geenszins beantwoordt aan de goede voornemens, welke Uwe Majesteit hem heeft te kennen gegeven. Zij vreezen altijd, dat Uwe Majesteit al wat U uit *de Nederlanden* geschreven wordt, aan hunne vijanden en anderen mededeelt, die uit eigenbelang U aanraden niet wat den Lande voordeelig is, maar hun het beste voegt. Ondanks de verzekeringen, welke ik hun van het tegendeel gegeven heb, volharden zij in hun gevoelen, zoolang zij niet het besluit gezien heb-

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 370, 371, 382.

(2) *Archives de la Maison de d'Orange*, T. I, p. 428, 2e Edit.

1555—1568 ben, hetwelk Uwe Majesteit betrekkelijk deze gewesten genomen heeft; en zoo dit niet binnen kort in de behoefte van het oogenblik komt voorzien, hebben zij besloten, zich aan de zaken te onttrekken, om niet behulpzaam te zijn aan den ondergang des Lands. Ik verzoek Uwe Majesteit derhalve, indien de renbode nog niet is afgezonden, dat dit ten spoedigste geschiede, om alzoo onherstelbare ongelegenheden te voorkomen (1)."

Middelerwijl had de Koning dit verlangen bevredigd. Immers ontving de Hertogin, onder dagteekening van den twintigsten van Wijnmaand, schrijven van FILIPS, waarin hij haar zijn dank betuigt voor »de zorgen, welke zij aan het bestuur der *Nederlanden* wijdt, en zijne tevredenheid te kennen geeft over hetgeen zij tot invoering der Trentsche besluiten heeft verrigt; hij verzoekt haar te waken, dat de gewestelijke kerkvergaderingen door de Aartsbisschoppen bijeengeroepen worden, om over de zedeverbetering der Geestelijken te raadplegen. Al wat de vergadering der Bisschoppen en Godgeleerden heeft voorgesteld, komt hem zeer prijsselijk voor, behalve één punt: het straffen der ketters namelijk. Wat hij uit *Valladolid* geschreven heeft, verschilt niet van den inhoud der brieven aan den Graaf van *Egmond* ter hand gesteld; alleen heeft hij, door de Hertogin over het straffen der gevangene Wederdoopers geraadpleegd zijnde, bevolen, dat op eenige van hen de wet moet toegepast worden, en dit is noodzakelijk; zijn wil is, dat op deze wijze niet alleen te hunnen opzigte gehandeld worde, maar met alle ketters, welke men zal vatten, van welken rang of staat zij ook zijn mogen. Zeer heeft hem de wijze mishaagd, op welke in *de Nederlanden* over het geloofsonderzoek gesproken wordt; deze inrigting, die reeds onder zijne voorgangers bestaan heeft, is meer dan ooit noodzakelijk, en hij zal niet dulden, dat men haar in minachting brenge. De Landvoogdes moet daarenboven geen geloof hechten aan de zwarigheden, welke uit de gestrengheid van het geloofsonderzoek zullen voortvloeijen; er zouden veel grootere ontstaan, indien de geloofsonderzoekers niet overeenkomstig hunnen last handelden. Het kan derhalve de vraag niet zijn, hun nieuwe berigtschriften te geven; integendeel verzoekt hij der Landvoogdes nadrukkelijk, hen te ondersteunen, te eeren en aan te moedigen; zij moet de geloofsonderzoekers TITELMANUS en MICHIEL DE BAY, die hun ambt nedergelegd hebben, aansporen dit weder te aanvaarden, en hun alle hulp en steun beloven. Eindelijk wil hij, dat zij de wereldlijke overheden vermane, de regtsoefeningen der geloofsonderzoekers geene hinderpalen in den weg te leggen, maar hun dien onderstand te verleenen, welken zij mogten noodig hebben. Wegens het belangrijke der zaak, heeft hij nog geen besluit kunnen nemen

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 377.

over hetgeen de Hertogin hem geschreven had, betreffende het geven van den voorrang aan den Raad van State boven den Geheimen Raad en dien der Geldmiddelen. Ingevolge haren wensch, het getal der leden van den Raad van State te vermeerderen, benoemt hij den Hertog van *Aarschot* tot die waardigheid, en heeft besloten, dat er twee voorzitters zullen zijn: een van den Raad van State en een van den Geheimen Raad. Zoolang de zaak der godsdienst niet beter verzekerd is, kan het niet raadzaam zijn de Algemeene Staten bijeen te roepen (1)." In gelijken geest was zijn brief van dezelfde dagteekening aan den Graaf van *Egmond*, wien hij vermaant, de Landvoogdes te ondersteunen in alles, wat de rust en het welzijn der *Nederlanden* en het behoud van de godsdienst kan bevorderen. Nadrukkelijk gelast hij hem mede te werken tot gestrenge handhaving der bloedbevelen tegen de ketters, »want het voegt niet," zegt hij, »in zaken van godsdienst met laauwheid of geveinsdheid te handelen." Voorts heeft hij nog geen besluit genomen over de voorgestelde veranderingen in den Geheimen Raad en dien der Geldmiddelen, »dewijl dit eene nieuwigheid is, en veranderingen gewoonlijk evenveel en zelfs grootere zwarigheden opleveren dan die, welke men tracht te vermijden (2)." 1555—1568

's Konings schrijven baarde groote opschudding in den Raad van State. ORANJE, EGMOND en HOORNE, geheel in hunne verwachtingen te leur gesteld, weigerden hun gevoelen er over te uiten, vóór zij dat van den Geheimen Raad gehoord hadden. Dit staatsligchaam stak nu weder moedig het hoofd op en oordeelde, »dat men onmiddellijk, om 's Konings wil te bevredigen, de Bisschoppen, abten, geregtshoven, hoogescholen en bevelhebbers in de steden moest aanschrijven, zich voortaan in het prediken voor het volk, in het verbeteren van de zeden der Geestelijkheid, en in het onderwijs der jeugd naar dien wil te gedragen. Tevens moest den geregtshoven worden aanbevolen, de uitvoering der bloedbevelen te ondersteunen. Wat het geloofsonderzoek betrof, daar de Koning zeer wijsselijk verklaard had, hierin geene verandering te zullen maken, zou het nu alleen noodig zijn na te gaan, of de berigtschriften der geloofsonderzoekers naauwkeurig opgevolgd waren, en zoo niet, daartoe bevel te geven; hierdoor zou men ieder overtuigen, dat de Koning niets nieuws op het oog had, en allerminst het Spaansche geloofsonderzoek wilde invoeren, zoo als eenige kwalijkgezinden het lieten voorkomen." Eenige leden van den Raad van State vereenigden zich met dit gevoelen; doch de Prins en de beide Graven weigerden

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 373—375. Vergelijk HOPPERUS, *Memorial*, p. 55—58. V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet* enz. *bl.* 39—41. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IV, p. 200. BOR, *Hist. d. Nederl.* D. I. B. I. bl. 31, 32.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 375.

1555—1568 hunne stem ter vestiging van den geloofsdwang te leenen. Zij drongen er echter op aan, dat het koninklijk bevel afgekondigd wierd met oogmerk, gelijk sommigen meenden, om het reeds morrende volk nog meer in beweging te brengen. Maar VIGLIUS, voorziende hetgeen sedert gebeurd is, verklaarde »dat hieraan niet gedacht mogt worden, zoo lang men den Koning niet op de gevolgen, welke daaruit bij de tegenwoordige opgewondenheid der gemoederen moesten voortvloeijen, opmerkzaam gemaakt had." ORANJE antwoordde, »dat 's Konings wil te bepaald was, om dien niet te gehoorzamen, ofschoon hij er wel eenige beroerte uit te gemoet zag." Vruchteloos beweerde VIGLIUS, »dat men juist daarom moest trachten, het kwaad te voorkomen en niet te verhaasten; hij wilde 's Konings ongenade alleen op zich nemen, overtuigd, dat het bewaren der algemeene rust, hem wel zou verontschuldigen." De Landvoogdes, lang weifelende, besloot eindelijk den last van FILIPS stiptelijk te volgen; waarop ORANJE eenen, die naast hem in den Raad van State zat, in het oor fluisterde: *nu zullen wij haast het begin van een groot treurspel zien* (1)." Het is zeer mogelijk, dat de Prins iets van dien aard gezegd heeft; maar dat hij deze voorspellende woorden op eene juichende en zegevierende wijze zou gesproken hebben, gelijk hem te last gelegd wordt, is geheel in strijd met dien toon van smart, in welken hij zich over deze zaak in eenen vertrouwelijken brief uitdrukt. Na gemeld te hebben, dat de Koning hem en zijnen vrienden vrij goede hoop op eenige verzachting der bloedbevelen gegeven had, zegt hij: »Vóór eenige dagen is een renbode van den Koning met brieven voor de Landvoogdes aangekomen, in welke hij ernstig beveelt, dat men niet alleen diegenen, welke tot eene andere leer overgaan, verbranden, maar ook hen, die zich weder bekeeren, onthoofden zal. Dit heeft mij waarlijk diep in de ziel getroffen, want ik kan mij niet overtuigen, dat dit Christelijk of uitvoerbaar is, ten zij men al deze *Nederlanden* in gevaar wil brengen; ook kan ik niet begrijpen, welke andere reden

(1) HOPPERUS, *Mémorial*, p. 58—60. VIGLII *Vita*, p. 45. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 442. 2e Edit. *Verantw. d. Prins. v. Oranje*, bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. *Authent. Stukk.* bl. 9. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austr. Belg.* Lib. XVI. p. 397. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. II. p. 90, 91. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 67, 68. Dit verhaal heeft men niet kunnen overeenbrengen met hetgeen de Prins den vier en twintigsten van Louwmaand des volgenden jaars aan de Landvoogdes schreef, dat »men hem in eene zaak van zoo veel gewigt en gevolg, geen raad gevraagd had." *Leven v.* WILLEM I, D. I. bl. 412. WAGENAAR, D. VI, bl. 120. V. WIJN op WAGENAAR, St. VI, bl. 46. De Heer GROEN V. PRINSTERER heeft zeer juist aangemerkt, dat de Prins zich niet beklaagt over de Hertogin, maar dat de Koning hem niet geraadpleegd had. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 447. 2e Edit.

er kan zijn, zulke bevelen te geven, dan de raad van den Kardinaal GRANVELLE, welke buiten twijfel den Koning de overwinning te *Malta* behaald, zoo groot afgeschilderd en hem ingeblazen heeft, dat nu de regte tijd gekomen is, zulke en dergelijke zaken ten einde te brengen. Gij kunt denken, in welken moeijelijken toestand ik mij bevonden heb (1)." Men verwondert zich, dat de Prins het voorstel van VIGLIUS in den Raad van State wederstreefde, maar bedenkt niet genoeg, »dat VIGLIUS de deugdzaamheid van 's Konings bevelen erkende en slechts meer omzigtigheid in de middelen wenschte, terwijl ORANJE, welke vrijheid van geweten begeerde, na zulk eene onverwrikte en thans zoo stellige weigering, bezwaarlijk zich vleijen konde, dat de Koning zijne bepalingen in dit opzigt ooit zou veranderen of wijzigen. De Prins had geene reden, zich in de onverzettelijkheid van den Vorst te verheugen. Hij konde noch hem dienen, door diegenen te vervolgen wier godsdienstige gevoelens hij eerbiedigde, noch aan het hoofd blijven van eenen tegenstand, welke door dergelijke bevelen buiten de grenzen der gematigdheid gedreven werd. Voor zichzelven konde hij slechts de noodzakelijkheid vooruit zien, zijne ambten neder te leggen en zich in ballingschap te begeven; voor *de Nederlanden* niets dan beroering, omwenteling, verwoesting (2). Eenigen meenen, dat ORANJE »deswege zoo levendig voor eene stipte opvolging van 's Konings wil pleitte, dewijl zij onvermijdelijk eene volksbeweging zou verwekken, welke of FILIPS tot toegeeflijkheid dwingen, of hem noodzaken zou, het zoo lang gedragen masker af te werpen. Had het eerste plaats, dan was voorloopig 's Prinsen doel bereikt; gebeurde het laatste, dan had men nu nog den tijd, zich voor te bereiden, terwijl later welligt reeds het ijzeren net over het volk zou uitgespreid zijn (3)." ORANJE's eerstvolgende handelingen zullen de onwaarschijnlijkheid, zoo niet de geheele onjuistheid dezer bewering genoegzaam aantoonen (4). In dit tijdstip, er is niet aan te twijfelen, »zou hem elke poging, *de Nederlanden* aan den Koning van *Spanje* te ontrukken, als misdadig, zelfs als hersenschimmig zijn voorgekomen. Immers, wanneer men hem ook de hoogste mate van staatkundige berekening toekent, welke met reden verondersteld kan worden in eenen man, wiens geest, oneindig verheven boven de gewone middelmatigheid, niet te min perken had, konde hij toen noch zijn eigen lot, noch de toekomstige grootheid, zelfs niet het bestaan van het Gemeenebest der *Nederlanden*, noch de luisterrijke ge- 1555—1568

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 440. 2e Edit.

(2) GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 448. 2e Edit.

(3) CORVIN VAN WIERBITSKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. I, bl. 221, 222.

(4) Zie ondertusschen GROEN V. PRINSTERER in de *Introduction* tot het tweede deel der *Archives de la Maison d'Orange*, p. XV etc.

1555–1568 schiedenis van het huis van *Nassau* voorzien; hij konde zich niet vleijen, met goeden uitslag den magtigsten Monarch in eene langdurige worsteling te bestrijden (1)."

Het misnoegen van den Prins en der beide Graven verspreidde zich spoedig onder de mannen, die in hunne gevoelens deelden, en eerlang ook onder het volk. Op het bruiloftsfeest van den Heer van *Montigny*, waar ORANJE, EGMOND, HOORNE, HOOGSTRATEN, LUMEI en andere van hunne vertrouwdste vrienden zich bevonden, voer men hevig uit tegen het geloofsonderzoek en de dwangbevelen; en toen de wijn de tongen geheel ontsnoerd had, werd zelfs de Koning bitter gehekeld. Er was veel
1 v. Wintern. 1565 geraadpleegd, maar niets ernstig besloten, behalve een nieuw gezantschap naar *Spanje* (2). Kort daarop werd insgelijks het huwelijk van ALEXANDER FARNESE, Prins van *Parma*, met MARIA van *Portugal* voltrokken (3). Den vorigen dag, aan ST. ANDREAS, den schutsheer der Orde van het Gulden Vlies, gewijd en die steeds op het plegtigste door haar gevierd werd, was een buitengewoon groot aantal Vliesridders, zoowel met dat oogmerk als om, gelijk vele andere Edelen, het trouwfeest bij te wonen, te *Brussel* zamengevloeid. VIGLIUS, de Kanselier der Orde, nam deze gelegenheid te baat hen, met verwijzing op het voorbeeld van hunnen beschermheilig, ter handhaving en verdediging der Roomsch-Katholijke godsdienst aan te sporen. Als waarschuwende voorspelling van hetgeen eerlang werkelijk plaats had, is het einde zijner rede merkwaardig. »Ten slotte zweren de Ridders dezer Orde, alles daar heen te zullen leiden, dat de eendragt en eensgezindheid tusschen den Vorst, de Vliesridders (*Proceres*), den Adel en het volk bewaard blijven. En dit zal zeker gebeuren, wanneer gij, onder getrouwe belijdenis der eenige Katholijke leer en met ware vroomheid, éénen enkelen wettigen Vorst erkent, aanneemt en standvastig eerbiedigt. Het tegenovergestelde echter zal plaats hebben, wanneer iets anders de Vorst, iets anders de Vliesridders, iets anders de Adel, iets anders het volk met eigenzinnigheid bejagen. — Niets is verkeerder, dan dat de Vorst nieuwe wetten en regten smeedt en de oude vernietigt; maar veel gevaarlijker en verderfelijker is het, wanneer het volk hetzelfde waagt. Tusschen beide staan de Vliesridders en Adel in het midden, welke den Vorst, behoudens den eerbied hem verschuldigd, verpligt zijn te vermanen, en waar hij dwaalt, vrijmoedig te onderrigten. Gaat het volk het spoor bijster, dan moeten zij het in zijne roekelooze vaart stuiten; eerst door kastijding met scherpe woorden, door voorstelling

---

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Introduction* tot het tweede deel der *Archives de la Maison d'Orange*, p. XVII.

(2) HOPPERUS, *Mémorial*, p. 58. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austr. Belg.* Lib. XVI. p. 379. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. II, p. 89. LANARIO, *la Guerra de Fiandra*, p. 10.

(3) VIGLII *Vita*, p. 44.

van zijn ongelijk, en door bedreiging met de gevaren, welke de ongehoorzaamheid na zich sleept. Baat dit niet, dan ondervinde het volk tot zijne schade, dat de Ridders van 't Gulden Vlies door hunne wapenen en schatten het gezag des Vorsten moeten handhaven. Wanneer de Ridders en Edelen in tijd van tweespalt zich met den Vorst vereenigen, dan zal hun voorbeeld een goed deel der gemeente op 's Vorsten zijde brengen; maar zoo zij hunne trouw jegens den Vorst verzaken, om de mannen des volks te worden, dan bereiden zij zichzelven en het volk eenen rassen ondergang. De opstand des volks wordt gemakkelijk, de afval der Edelen moeijelijk, de trouwbreuk der Ridders nimmer vergeven. Zij immers zijn de linkerhand des Vorsten; en zou dan niet deze haar afhouwen en wegwerpen, wanneer zij door een doodelijken haat tegen het hoofd en het hart bewogen wordt? De Edelen zijn de vingers; zonder hulp van palm en duim vermogen zij weinig of niets; met beide vereenigd, veel; en de gebreken, die zij hebben, zijn gemakkelijk te wijzigen en te herstellen. De gemeente kan slechts eene stompe vuist zetten zonder duim of vingers, wanneer een booze gal haar in beweging brengt; de omvang en het gewigt is groot, maar het is eene magtelooze massa, zoo duim en vinger haar niet tot aanvoerders en hooplieden strekken." Deze redevoering, welke het evenmin aan valsch vernuft, als aan geleerdheid, Roomsch-Katholijke regtzinnigheid en streng monarchale beginselen ontbreekt, had geenszins de gewenschte uitwerking en wekte zelfs veler spotlust op (1). 1555—1568

Denzelfden dag kwamen omtrent twintig hervormingsgezinde Edelen in de groote zaal van het verblijf van FLORIS VAN PALLANT, Graaf van *Culemborg*, te *Brussel* bijeen. Of VAN PALLANT zelf tegenwoordig was, is onzeker (2). Nadat FRANCISCUS JUNIUS, Leeraar bij de Fransche gemeente te *Antwerpen*, »een man van groot aanzien, ware geleerdheid, voorbeeldige deugd en zeldzame gematigdheid," gebeden en voor hen gepredikt had, raadpleegden zij lang en ernstig met elkander over de belangen van godsdienst en vaderland. » De Koning, ver van *Nederland* verwijderd, kon, naar hunne meening, niet genoegzaam bekend zijn met de stemming der Nederlanders, en daarover niet anders oordeelen, dan naar hetgeen zij hem te kennen gaven, welke ten Hove het meest gezien en geacht waren. Het zou echter eene onberekenbare schade en de treurigste zaak zijn, wanneer zulke bevolkte en bloeijende gewesten verdorven en verwoest, zoo vele getrouwe en vrome onderdanen jammerlijk vermoord wierden, of elkander van het leven beroofden, omdat men hen niet eenigzins te gemoet komen en van de drukkende kwellingen ontheffen wilde, waarvan nogtans de geheele staat en 30 v. Slagtm. 1565

---

(1) VIGLII *Vita*, p. 44. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriaco-Belg.* Lib. XVI, p. 394—397. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. II, p. 107, 108. *De Gids* voor 1846, D. II, bl. 434—436.

(2) SCHOTEL, FLORIS I en II *v. Pallant*, bl. 34.

1555—1568 ondergang des Lands af hingen. Het verzoek des volks was zoo billijk, dat niemand van hoofd en hart nalaten kon hetzelfde te wenschen, namelijk: verzachting van de groote en wreede vervolgingen, welke uit 's Konigs bloedbevelen voortvloeiden, en bevrijding van het geloofsonderzoek." De zamengekomenen overwogen derhalve, of er geen middel bestond, daarin te voorzien eer alles in rep en roer kwam en geheel omkeerde. Dewijl zij, die de klem der regering in handen hadden, door eenige kwaadgezinde geesten en vreemde overredingen verleid of belet werden, op deze zaak behoorlijk acht te geven, oordeelden de vergaderde Edelen, zoo door hun eed en trouw, als door hunnen stand verpligt te zijn, »de belangen des Lands ter harte te nemen, hunnen bijstand niet te weigeren, om alles te helpen voorzien en verrigten, daarover onderling te handelen en te beproeven, of door hunne tusschenspraak, bemiddeling en bede datgeen konde bereikt worden, wat de algemeene klagten des Lands en de zuchten des volks niet konden te weeg brengen." — Er werd in het bijzonder voorgesteld, met de Protestantsche Vorsten in *Duitschland* een verbond te sluiten en hen te bewegen, de *Nederlanden* van den gewetensdwang te ontheffen. Het schijnt, dat er ook sprake geweest is, andere vreemde Prinsen daartoe over te halen. Althans twee dagen later besloot men, zich met niemand anders dan met Duitsche Vorsten te verbinden. Doch kort daarna werd bepaald, een verbond van Nederlandsche Edelen onderling te stichten, en een of twee afgevaardigden
6 v. Wintern. 1565 naar elk gewest te zenden, om alle Adellijken daartoe uit te noodigen. Na ingewonnen raad bij geleerde en regtskundige mannen, naar welke beginselen men handelen, en door welke middelen men trachten moest het doel te bereiken, werd overeengekomen, »elkander te ondersteunen in het handhaven van 's Lands vrijheden, de een den ander, in dit opzigt, om geene redenen te verlaten, maar hetgeen den geringste van hen deswege aangedaan wierd, te beschouwen als allen in het algemeen en elk in het bijzonder aangedaan, en hem met alle kracht te beschermen." Er werd bepaald, dit in geschrift te brengen, »uit vrees, dat wanneer misschien eenigen zich van hen lieten aftrekken, de zaak zoo verkeerd mogt worden voorgesteld, dat men hunne bedoeling en vergadering euvel opnemen en anders duiden zou, dan hunne opregte meening en ijver medebragten (1)." Het verbond, of zoogenaamde *Compromis*, werd in de Fransche taal opgesteld, destijds aan het Hof en onder de aanzienlijken van den Lande het meest in gebruik, doch ook eerlang in het Engelsch, Hoog-

---

(1) *Dagregister* van F. JUNIUS, bij BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I, bl. 289, en *Bijvoegsel*, bl. 53. J. V. WESEMBEECK, *Beschr. van den Staet en de Voortganck d. Relig.* in *Nederl.* bl. 55—57. V. D. HAER, *de Init. Tumult. Belg.* Lib. II, p. 301. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II, p. 102. TE WATER, *Verbond d. Edelen*, D. I, bl. 59—67.

duitsch en Nederlandsch overgezet. FILIPS VAN MARNIX, Heer van *St. Aldegonde*, wordt in het algemeen voor den schrijver van dit merkwaardig stuk gehouden (1). Naar twee afschriften in het Fransch onder de papieren van het Huis van *Oranje* bewaard, luidt dit verbondschrift aldus: »Allen, die dezen tegenwoordigen zullen zien of hooren (lezen) weten, dat wij Onderschrevenen behoorlijk en ten volle berigt en onderrigt zijn, hoe een hoop vreemdelingen, geheel niet gezind voor het heil en de welvaart der Landen van herwaarts over, noch groote zorg dragende voor den roem en de eer van God, noch voor het algemeen welzijn, maar alleen zoekende zijne eigene heerschzucht en gierigheid te bevredigen, al ware 't ook ten koste van den Koning en van al zijne onderdanen, onder een valsch voorwendsel van grooten ijver in het handhaven van het Katholijk geloof en de eendragt des volks, op den Koning zoo veel door schoonschijnende vertoogen en leugenachtige berigten heeft verwonnen, dat hij zich heeft laten overhalen, tegen zijn eed en de hoop aan, in welke hij ons altijd heeft gehouden, om de bloedbevelen, eertijds gemaakt ten behoeve van de godsdienst, niet alleen in niets te verzachten, maar die nog meer te versterken, en zelfs met geweld bij ons het geloofsonderzoek in te voeren. Geloofsdwang is niet alleen onregtvaardig, in strijd met alle goddelijke en menschelijke wetten, en overtreft de grootste barbaarschheid, die ooit door de dwingelanden uitgeoefend werd, maar kan ook tot niets anders strekken dan tot groote oneer van Gods naam en tot geheelen ondergang en verderf van *de Nederlanden*. Het geloofsonderzoek vernietigt, onder de schaduw van valsche huichelarij van eenigen, alle orde en tucht, schaft alle regt af, verzwakt het gezag en de kracht der wetten, gewoonten en keuren van ouds uitgeoefend, neemt alle vrijheid van in 's Lands Staten te spreken geheel weg, vernietigt alle oude handvesten, voorregten en vrijheden, en maakt niet slechts de burgers en inwoners tot eeuwige en ellendige slaven der geloofsonderzoekers, tot nietelingen (*gens de néant*), maar onderwerpt zelfs de overheden, ambtenaren en den geheelen Adel aan de genade zijner nasporingen en onderzoekingen, en stelt eindelijk al de goede en getrouwe onderdanen des Konings bloot aan klaarblijkelijke en gedurige gevaren van lijf en goed. Hierdoor wordt niet alleen de eer van God en van het Heilig Katholijk geloof, hetwelk zij meenen te beschermen, grootelijks beleedigd, maar ook de Majesteit van den Koning, ons Opperhoofd, verminderd 1555—1568

(1) TE WATER, *Verbond der Edelen*, D. I, 56—59, alwaar de getuigenissen worden bijeengebragt, op welke dit gevoelen berust. De bedenkingen door BILDERDIJK, D. VI, bl. 46, en GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II, p. 13, 14, daartegen aangevoerd, hebben eenen zaakkundigen en scherpzinnigen beoordeelaar in *de Gids* voor 1845, D. I, bl. 361 (1) niet zoo als W. BROES, FILIPS *v. Marnix*, D. II, St. III, bl. 3, van het tegendeel overtuigd.

1555–1568 en hij zelf in groot gevaar gebragt al zijne staten te verliezen. Immers de gewone handelsbedrijven (*traffique*) houden op, de ambachten gaan te niet, de bezettingen en grenssteden zijn weinig verzekerd, en het volk wordt tot gedurige muiterijen aangezet; kortom, in alles heerscht de vreesselijkste verwarring en ongeregeldheid. Wij, dit alles wel en rijpelijk overwogen hebbende, en acht slaande op onze roeping en den pligt, aan welken alle getrouwe leenmannen van Zijne Majesteit, en inzonderheid Edellieden gehouden zijn, die door hunne gereede en vrijwillige diensten het gezag en de grootheid des Konings onderschragen, terwijl zij in het welzijn en heil van het Land voorzien, hebben geacht en achten nog mits dezen, dat wij aan onzen genoemden pligt niet kunnen voldoen, dan door de gemelde onheilen te voorkomen, en tevens te trachten voor het behoud van onze goederen en personen te waken, ten einde niet ten prooi gegeven te worden aan hen, die onder den schijn van godsdienst, zich zouden willen verrijken ten koste van ons bloed en goed. Om die reden zijn wij te rade geworden een heilig en wettig verbond en bondgenootschap aan te gaan, waarbij wij elkander door eenen plegtigen eed beloven en verbinden, om met al ons vermogen te verhinderen, dat het gezegde geloofsonderzoek aangenomen of op eenige wijze ingevoerd worde, hetzij openbaar of heimelijk, onder welken dekmantel of naam het zijn mogt, hetzij onder de benaming en schijn van geloofsonderzoek, bloedbevelen, of wat anders ook, maar het geheel uit te roeijen en te ontwortelen als de bron en oorzaak van alle wanorde en onregtvaardigheid, naar het voorbeeld der Napolitanen, welke het verworpen hebben tot groote verligting en rust van hun land. Wij betuigen echter met een goed geweten voor God en menschen, dat wij op geenerlei wijze bedoelen, iets te ondernemen hetgeen strekken kan ter oneer van God, of tot vermindering van de grootheid en majesteit des Konings of zijner Staten, maar integendeel, dat onze bedoeling niet anders is dan den Koning in zijnen Staat te handhaven, alle goede orde en tucht te bewaren, en zoo veel in ons vermogen is, alle oproeren, volksbewegingen, monopoliën, aanhangen en partijschappen te weren. Wij hebben beloofd en bezworen, gelijk wij beloven en zweren, dit verbond heilig en onverbrekelijk, eeuwig en te allen tijde, geduriglijk en onafgebroken zoolang wij leven, te onderhouden, en nemen den Almogenden God tot getuige op ons geweten, dat wij noch door daden, noch door woorden, noch regtstreeks, noch van ter zijde, met ons weten of willen, op eenige wijze hoe ook, daartegen iets zullen verrigten. En om dit verbond en bondgenootschap te bevestigen en voor altijd verbindend en van kracht te maken, hebben wij beloofd en beloven de een den ander, alle hulp met lijf en goed als broeders en getrouwe medgezellen te betoonen, en de een den ander te handhaven, opdat niemand van ons of onze bondgenooten opgezocht, gekweld, gepijnigd of vervolgd worde, op welke wijze ook, aan lijf of goed, uithoofde van het geloofsonderzoek of der bloedbevelen daaruit spruitende,

noch ter oorzake van dit ons bondgenootschap. En in geval eenen van onze broeders 1555—1568
en bondgenooten eenige overlast of vervolging wierd aangedaan, door wien en op welke wijze het ook zij, hebben wij beloofd en gezworen, gelijk wij beloven en zweren, hem alsdan te ondersteunen, zoo wel met ons lijf als goed, zelfs met al wat in onze magt zal zijn, zonder iets te sparen en zonder eenige uitvlugt of voorwendsel hoe ook genaamd, ja eveneens of het voor onze eigene personen ware. Voorts verstaan en verklaren wij uitdrukkelijk, dat het niets zal baten, zich van dit verbond ontslagen te rekenen, wanneer kwellers (*molestateurs*) en vervolgers hunne vervolgingen onder eenigerhande kleur of voorgeven bedekken, al ware het ook, dat zij beweerden slechts de muiterij te straffen, of wat iets soortgelijks meer mogt zijn, mits het met waarschijnlijkheid blijke, dat de aanleiding uit de bovengenoemde oorzaken voortvloeit. Derhalve beweren wij, dat in deze en dergelijke gevallen de misdaad van wederspannigheid niet kan voorgewend worden, aangezien de bron uit een heiligen ijver en loffelijke begeerte ontspringt, om de Eere Gods, de Majesteit des Konings, de openbare rust en de bescherming onzer personen en goederen te handhaven. Dit alles echter met dien verstande en onder belofte, dat elk van ons in alle ondernemingen van dien aard zich zal gedragen naar het algemeen oordeel van al de broeders en bondgenooten of hunne gemagtigden, opdat de heilige eendragt onder ons gehandhaafd worde, en wat met algemeene toestemming geschiedt, te vaster en van meer waarde blijve. Ter getuigenis en verzekering van dit verbond en bondgenootschap, hebben wij aangeroepen en roepen aan den allerheiligsten naam van den Almagtigen God, Schepper van Hemel en aarde, als Regter en Onderzoeker van ons geweten en onze gedachten, en als Hij, die weet, dat dit ons voornemen en besluit is. Hem smeeken wij ootmoedig, dat Hij ons door Zijne kracht van boven beware in eene onwankelbare standvastigheid, en ons derwijze begiftige met den geest der voorzigtigheid en der bescheidenheid, dat, steeds voorzien zijnde van goeden en rijpen raad, ons voornemen tot een goed en gelukkig einde gerake, hetwelk zal leiden tot eer van Zijnen naam, tot de dienst van zijne Majesteit den Koning, en tot heil en welzijn van het Algemeen. Amen." (1).

Dit afschrift is door HENDRIK *van Brederode*, KAREL, Graaf van *Mansfeld*, en LODEWIJK *van Nassau* geteekend. FILIPS *van Marnix* echter was naar eenigen de eerste, welke met nog zes andere Edelen dit verbond of *Compromis* onderteeken-

(1) GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 2—7. BOR geeft eene Nederduitsche vertaling van dit stuk, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. II. bl. 53, 54. Vgl. TE WATER, *Verbond d. Edelen*, D. I. bl. 68—76, en de aldaar aangehaalde Schrijvers, D. IV. bl. 331—336.

1555— de (1). Anderen melden, dat MAXIMILIAAN *van Blois*, gezegd COCQ *van Neerijnen*,
1568 met tien Edelen in het huis van NIKOLAAS DE HAMES, Wapenkoning der Orde van het Gulden Vlies, en welke der Hervormde leer was toegedaan, de eerste onderteekenaars geweest zijn (2). Elders wordt deze DE HAMES als zoodanig, en zelfs als de voornaamste bewerker van dit bondgenootschap genoemd, nevens een vijftal andere Edelen: de Baron DE GIBERCHIES, LEEFDAEL, TOULOUSE (JAN *van Marnix*), GHISTELLES en D'OHLAIN (3). Hoe gering aanvankelijk het getal der verbondene Edelen moge geweest zijn, in korten tijd was het, bovenal door de ijverige pogingen van HENDRIK *van Brederode* en LODEWIJK *van Nassau*, tot meer dan vierhonderd leden gestegen. De meeste ontsproten uit geslachten, die toen in *de Nederlanden* gevestigd waren, aldaar verscheidene heerlijke goederen bezaten, of door huwelijk met vele inlandsche Edelen naauw waren verbonden, en aanzienlijke ambten bekleedden. Zij stamden af uit de geslachten van VAN DER AA, ABBEMA, AGGEMA, ALVERINGEN, ANDRINGA, ARGENTEAU, ARKEL, ASSENDELFT, AYLVA, AYSMA, BEYMA, BENTINCK, BERCHEM, VAN DEN BERG, BERGEN, BYLAND, BINKHORST, BLOIS, BOETZELAER, BOISOT, BOMBERGEN, BONGA, BOTNIA, BRAKEL, BRECHT, BREDERODE, BRONKHORST, BUMA, BURMANIA, CAMMINGA, CAMSTRA, VAN DER CAPELLEN, CASEMBROOT, COCQ, COENEN, COPIER, CORTENBACH, COTEREAU, CUYCK, CULEMBORG, DASSA, VAN DER DOES, DONIA, DORP, DOUMA, DUVENVOORDE (WASSENAAR), EELSMA, EGMOND, EMINGA, ENTENS, EYSINGA, FIENES, GABBEMA, GALAMA, GAUMA, GHISTELLES, GLINS, GOSLINGA, GROVESTINS, HAASTRECHT, HAEFTEN, HAERSMA, HANIA, HAERDA, HAREN, HELMONT, HEMBIESE, HERINGA, HETTINGA, HINCHART, HOORNE, HOTTINGA, HOUCHIN, HUCHTENBROEK, JAERSMA, JELLERSMA, JONGEMA, VAN DER LAEN, LANDAS, LEEFDAEL, LEVIN, LIÈRE, LOEN, LONGUEVAL, MALBERGEN, MALSEN, MANSFELD, MARBAIS, VAN DER MARCK, MARNIX, MARTENA, MATENES, MAULDE, MECKAMA, MELUN, VAN DER MEREN, MERODE, MOERKERKEN, MOL, MONFALCON, MONTIGNY, NASSAU, NISPEN, VAN DER NOOT, NUYNHEM, NYENRODE, OSINGA, OYEMBRUGGE, PALLANT, PIECK, POELGEEST, PYPENPOY, QUARRÉ, RAEPHORST, RENESSE, REVEL, REYNSTEIN, RIDDERSMA, ROLLEMA, ROORDA, SAUVAGE, SCHELTEMA, SCHOONHOVEN, SONNENBERCH, SONOY, VAN DER SPANGEN, SWIETEN, TRIEST, TSEERAERTS, TURCK, UNIA, UTENHOVE, VARIK, WACHTENDONCK, DE WAAL,

---

(1) BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. II. p. 116. V. D. HAER, *de Init. Tumult.* Lib. II. p. 300.

(2) J. MARCUS, *Sententiën van* ALVA, bl. 77. Amst. 1735.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 401. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 209. Ongetwijfeld dwaalt STRADA, wanneer hij zegt, dat het *Compromis* te *Breda* is opgesteld. TE WATER, *Verbond d. Edelen*, D. I. bl. 91. DE HAMES was sinds 1561 Wapenkoning (*Toison d'or*), welke waardigheid hij in 1567 nederlegde. Hij overleed het volgende jaar als bevelhebber van eene afdeeling Duitschers in het leger des Prinsen van *Oranje*.

WINGIA, WOERDEN VAN VLIET, WTENENG, WIJNGAERDEN, IJSSELSTEIN, ZANDIJK, ZANTEN, 1555—1568
ZEGERS VAN WASSENHOVEN, ZOETE, ZUYLEN, en meer andere (1). Bij de Nederlandsche voegden zich ook eenige uitheemsche Edelen uit de geslachten van AFFAIJTADI, LOPEZ, en SALVARICA; zelfs FREDERIK DE PERRENOT, Heer van *Champagny*, een broeder des Kardinaals van GRANVELLE, trad in hun verbond (2). THOMAS VAN TIELT, abt van *St. Bernard*, naderhand predikant te *Delft*, is de eenige Geestelijke bij name bekend, welke zich aan hen heeft aangesloten. Hoewel onder de leden van dit bondgenootschap eenigen uit de huizen van *Nassau*, *Egmond*, *Hoorne*, *Bergen* en *Montigny* voorkomen, moet men echter noch Prins WILLEM I, noch de Graven van *Egmond*, van *Hoorne*, van *Megen* en van *Hoogstraten*, noch den Markgraaf van *Bergen* en den Heer van *Montigny* onder de teekenaars van het verbond optellen (3). Als Stadhouders, Ridders van het Gulden Vlies, en Leden van den Raad van State konden zij geen werkzaam deel nemen aan een verbond, hetwelk hen terstond in eene valsche stelling zou geplaatst hebben, en waarvan het hun zelfs ongeoorloofd was, het geheim te bewaren (4). Maar waren zij ook aanvankelijk van dat verbond onbewust? Men heeft met veel scherpzinnigheid beweerd, dat »ORANJE vóór Lentemaand van het volgende jaar, slechts eene onvolledige kennis daar van gehad, en er nooit zijne goedkeuring aan gehecht heeft, ja, dat het zelfs in strijd was met zijne wenschen en plannen (5)." Daartegen is met niet minder scherpzinnigheid voortreffelijk betoogd, dat »de Prins het verbond, wel is waar, niet ontworpen, maar vroeg daarvan gewe-

(1) TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. III, bl. 177—179. Min of meer uitvoerige, doch steeds zeer belangrijke berigten over deze Edelen, worden in de *Hist. v. h. Verbond der Edelen*, D. II. bl. 134—504. D. III. bl. 1—424 gevonden. Op de overgeblevene naamlijsten der eedgenooten, staan geene Zeeuwen vermeld. Hieruit leidt TE WATER, *Verbond d. Edelen*, D. I. bl. 187—226, af, en betoogt uitvoerig, dat geene Zeeuwsche Edelen tot het verbond behoorden. Het is thans zeker, dat zij er deel aan genomen hebben. Zie de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 59, waar LODEWIJK *van Nassau* op zich neemt, de verbondene Edelen in *Holland* en ZEELAND te waarschuwen. DRESSELHUYS had dit reeds tot groote waarschijnlijkheid gebragt. NIJHOFF, *Bijdragen v. Vaderl. Gesch. en Oudheidk.* D. I. bl. 75.

(2) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. I. *Notice prélim.*, p. XIII.

(3) TE WATER, *Verbond der Edelen*, D. I. bl. 101, 103—117.

(4) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 12. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorlog.* D. I. bl. 238. *De Gids* voor 1845, D. I. bl. 327. Slechts één Stadhouder misschien heeft zich openlijk voor het *Compromis* verklaard, namelijk Graaf JAN van *Oost-Friesland* of *Over-Embden*, Stadhouder van *Limburg*. *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 64, 68.

(5) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 11—16.

1555—1568 ten, doch het stilzwijgen er over bewaard heeft tot den tijd, dat het niet meer te verstikken viel; dat hij het nu en dan openlijk afgekeurd, maar waarschijnlijk in het geheim gewild heeft; dat hij het onder de hand zoodanig heeft geleid, dat de openlijke stappen, welke de Edelen deden, door hem gewijzigd werden en hij er hetzelfde doel mede heeft bejaagd, welk hij, in zijne betrekking, langs eenen anderen
4 v. Winterm. 1565 weg zocht te bereiken (1)." Indien het waar is, dat de Edelen, onmiddellijk na het ontwerpen van hun verbond, in het geheim beraamd hebben zich van *Antwerpen* meester te maken, maar hiervan afzagen, dewijl ORANJE dat plan afkeurde, hetwelk hem door zijn broeder Graaf LODEWIJK was medegedeeld, kan men bezwaarlijk ontkennen, dat de Prins reeds terstond met dat verbond bekend geweest is (2). Men heeft aangemerkt, dat men niet weet, hoeveel staat op dit verhaal te maken is, aangezien onze Schrijvers er geen gewag van maken (3). Ons komt dit berigt zeer onwaarschijnlijk voor; door zulk eene daad van geweld, zou men immers openbaar eene vijandige houding tegenover de regering aangenomen hebben; en dit bedoelden zeer zeker de eerste ontwerpers van het verbond der Edelen niet. Eenigen meenen, dat later, toen de zamenzwering tot meer rijpheid gekomen was en zich de behoefte aan een beslissenden stap liet gevoelen, dit plan gekoesterd zij (4).

Het is even onwaarschijnlijk, dat EGMOND, HOORNE, HOOGSTRATEN en andere Grooten eerst laat, en nadat het Smeekschrift aan de Landvoogdes was overgeleverd, iets van het *Compromis* gehoord zouden hebben. Op welke waarde hunne ontkenning in dezen moet gesteld worden, is elders met kracht van redenen aangetoond (5). Zonder grond en zeker geheel ten onregte, wordt door eenigen beweerd, dat de Koningin van *Engeland*, de Hertog van *Kleef*, de Vorsten van *Saksen*, de Graaf van *Schwartzenberg* en de Admiraal DE COLIGNY tot het verbond der Edelen behoord hebben. Het was denkelijk een gerucht door de Edelen verspreid, om hun bondgenootschap luister bij te zetten en het onder de menigte gereeder ingang te verschaffen (6). Adellijken niet alleen, maar ook aanzienlijke burgers, stedelijke regenten, en rijke kooplieden, zoowel Roomschen als Onroomschen namen er deel in, en eerlang werd het getal onderteekenaren tot meer dan twee

---

(1) *de Gids* voor 1845, D. I. bl. 313—339. Vgl. TE WATER, *Verbond d. Edelen*, D. I. bl. 103—111.

(2) *Dagverhaal* van JUNIUS, bij BRANDT; *Hist. d. Reform.* D. I. *Bijvoegsel* bl. 53.

(3) WAGENAAR, D. VI. bl. 127.

(4) *De Gids* voor 1845, D. I. bl. 324.

(5) *de Gids* voor 1845, D. I. bl. 318—320.

(6) TE WATER, *Verbond d. Edelen*, D. I. bl. 101—103.

duizend opgevoerd (1). Velen verpligtten zich bij het plaatsen van hun naam, 1555—1568
tevens tot het betalen eener bepaalde som, waar anderen: »en mijn persoon," nog bijvoegden (2). De menigte deelgenooten in dit verbond getuigt, hoezeer de inhoud daarvan met den geest des tijds overeenstemde. Er mogen eenigen onder hen geweest zijn, die onedele plannen en oogmerken koesterden, zoo als dit bij elke vereeniging van een groot aantal lieden, al beoogt zij ook het loffelijkste doel, het geval is; de meesten echter traden toe uit vrees voor het Spaansche geloofsonderzoek en de gestrenge uitvoering der bloedbevelen (3). Velen hebben het verbond der Edelen met warmte verdedigd, en »als een meesterstuk beschouwd van menschelijke wijsheid en doorzigtige staatkunde, hetwelk in de Geschiedenis van ons Vaderland zal blijven pronken, zoo lang men prijs stelt op de edele vrijheid, hare getrouwe voorstanders en heldhaftige beschermers (4)." In den jongsten tijd echter is dat verbond meermalen aangevallen, en als ongeregeld, onvoorzigtig, geschikt om de driften des volks op te wekken, en geleid hebbende tot de noodlottigste gevolgen, veroordeeld (5). Men moge de verdediging niet op zich nemen, dat »het verbond in zijn aanleg niet iets oproerigs had, of tot opstand leiden kon (6);" zeker is, dat de Edelen toen zelfs niet in de verte er aan dachten, FILIPS van alle gezag te berooven. Hunne hoofdgrieve was, dat »een hoop *vreemdelingen*, den Koning had overgehaald, met geweld het geloofsonderzoek in te voeren." Het is mogelijk, dat zij hier in de eerste plaats, den Kardinaal GRANVELLE bedoeld hebben; maar, in het algemeen, moet men niet vergeten, dat de naijver op den al te uitsluitenden invloed der Spanjaarden onder de oorzaken behoort, welke het meest tot de onlusten in *de Nederlanden* hebben toegebragt. De vrees voor het verlies van de onafhankelijkheid des Lands, was geenszins denkbeeldig. Het scheen, dat FILIPS alles aan het oppertoezigt van Spanjaarden wilde onderwerpen. Bijna geheel uit Kastilianen was de Raad zamengesteld, aan welken hij de zaken zijner verschillende Staten ter overweging gaf. Dit verdwijnen van eenen algemeenen Rege-

---

(1) *Correspondance* de PHILIPPE II, T. I. p. 400. TE WATER, *Verbond d. Edelen*, D. I. bl. 118—123.

(2) V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl.* T. II. p. 135.

(3) CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. I. bl. 231, 233. Verg. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 400.

(4) TE WATER, *Verbond der Edelen*, D. I. bl. 47, 76—90.

(5) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 15. Vgl. ook BILDERDIJK, D. VI. bl. 46.

(6) *de Gids* voor 1845, D. I. bl. 358.

1555—1568 ringsraad, dit omvormen van den Staatsraad in eene geheel Kastiliaansche gedaante verwekten misschien de meeste verbittering, ofschoon de zaken tot een uiterste moesten komen, vóór men het waagde, over deze zonderlinge, maar vrije keuze des Konings te klagen. Filips was naijverig op zijn gezag. Men konde voorzien, en bemerkte reeds, dat de vrijheden en voorregten der onderdanen, voornamelijk wanneer het de zaak des geloofs betrof, voor hem geen onschendbare bolwerken waren (1). Zijne plannen met *de Nederlanden* zijn niet onduidelijk af te leiden uit een ontwerp, om dien tijd of een weinig later op zijn last opgesteld en van dezen inhoud:

In den naam van God, Amen!

Dit is het ontwerp en begrip der dertien punten en deelen, hoog noodzakelijk en raadzaam, om bij den tegenwoordigen algemeenen ramp en uitersten nood, in dat land, uitgevoerd en in werking gebragt te worden. Zij zullen inderdaad het behoud van, en de gehoorzaamheid aan onze Heilige Moeder de Kerk en de Katholijke godsdienst bewerken, de grootheid, magt en zekerheid van den Koning onderschragen, en tot heil en vermeerdering strekken van de eer en het algemeen welzijn van al de gewesten en landen van *Neder-Duitschland* (*Germanie inférieure* ou *Basse-Allemaigne*).

Ten eerste en bovenal moet de Koning de Nederlandsche gewesten tot één koningrijk vereenigen, zich tot onbepaald (absolut) Koning van dat rijk laten kroonen, er den naam en titel aan geven van: Koningrijk van *Neder-Duitschland*, en *Brussel* tot hoofdstad of koninklijken zetel daarvan verheffen, zoo als *Parijs* is in *Frankrijk*, *Londen* in *Engeland*, enz.

Ten tweede moet Zijne Majesteit eene vaste staatkundige en algemeene wet voor dat geheele koningrijk ontwerpen tot behoud en vrede van onze Katholijke godsdienst. Deze wet moet met toestemming van al de volken en gewesten van het genoemde koningrijk, wettig (*léallement*) gemaakt, maar op geenerlei wijze *geloofsonderzoek* genoemd worden, dewijl er van nature niets zoo hatelijk is voor deze Noordelijke volken dan het woord: *Spaansche Inquisitie*, niettegenstaande de zaak op zichzelve en in haar beginsel heilig en eerlijk is.

Ten derde moet de Koning eenige Bisschoppen kiezen, goede en beproefde lieden, onberispelijk in Christelijke leer en wandel, welke zich steeds hebben op te houden in de plaatsen en gewesten, waar zij gezonden en noodig zullen zijn; want er is natuurlijk niets, wat meer de ongehoorzaamheid en stoutheid van het godde-

(1) Groen v. Prinsterer, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 7, 8.

looze volk opwekt, dan de afwezigheid en nalatigheid van den goeden en waakza- 1555—
men Herder en Bisschop, zoo als de ondervinding in deze tijden en rampen ons ge- 1568
leerd heeft.

Ten vierde moet Zijne Majesteit in alle groote en kleine steden van het genoemde rijk den vorm en de wijze van raadsvergadering, den zoogenaamden *Breeden Raad*, afschaffen en vernietigen, omdat uit de onbestendigheid en afwisseling van deze wijze van raadsvergadering, inderdaad al de volksberoeringen en onlusten in de jongstledene dagen, ik bedoel voornamelijk in *Antwerpen*, *Amsterdam* en *Valenciennes*, zijn voortgevloeid. Immers waren zij zoo stout en vermetel in deze raadsvergaderingen, dat zij, tegen alle reden aan, hunnen Koning en Vorst de wet wilden geven en voorschrijven, zoo als men uit de ondervinding van dezen tijd gezien heeft.

Ten vijfde moet de Koning in al de groote en kleine steden van het genoemde rijk een nieuw ambt vestigen; hij stelle namelijk in elke van haar een verstandig en kloekmoedig man aan, die, uit hoofde van dat ambt of dien post, Kapitein of Luitenant van den Koning genoemd worde, welke, krachtens deze betrekking, altijd vrijen toegang en zitting heeft in de raadsvergaderingen en bijeenkomsten van zulk eene stad, zoowel in den senaat en het collegie der Heeren, als in den Gemeenteraad. Zulk een ambt van koninklijk onderzoeker zal natuurlijk altijd, beide in de groote en kleine dezer raadsvergaderingen en bijeenkomsten, veroorzaken, dat zij steeds oplettend en wel beraden zullen zijn, van ooit iets te uiten of te verrigten, hetgeen met den wil en het gezag des Konings zou kunnen strijden.

Ten zesde moet Zijne Majesteit in deze of gene geschikte plaats, welke men mogt wantrouwen, wel bevestigde en wel voorziene kasteelen en sterkten laten oprigten en bouwen, namelijk daar, waar zij dit tot straf hunner dwaasheden en van hunnen moedwil verdiend hebben. Door dit middel zal men deze landen tegen toekomstige zamenrottingen en oproeren verzekeren, want er is natuurlijk niets, wat een moedwillig volk naar rede en den wil des Vorsten meer doet luisteren, dan steeds krijgsvolk voor hun oog en den stok in de hand te houden, om diegenen tot rust te brengen, welke twist en onrust zoeken.

Ten zevende moet de Koning aan al de groote en kleine steden van dat rijk, uitgezonderd de grensplaatsen, hare wapenen en het geschut ontnemen en zorgen, dat al deze wapenen en krijgsbehoeften in de bovengenoemde kasteelen en sterkten, welke Zijne Majesteit in het gezegde rijk zal laten bouwen, gebragt en wel bewaard worden, opdat in tijd van nood, deze wapenen en krijgsbehoeften gemakkelijk uitgedeeld en gebezigd kunnen worden, waar het noodig en den Koning aangenaam zal zijn. Niets maakt een buitensporig volk gehoorzamer en vredesgezinder dan het gezigt, dat hun Koning wel voorzien en gewapend, en het volk goed gekleed en ontwapend is. Immers is het een algemeene regel, dat het volk, welk zich arm ge-

1555—1568 voelt aan goederen, maar rijk en wel voorzien is van wapenen, altijd van toestand wenscht te veranderen; terwijl dáár integendeel, waar het volk rijk en wel voorzien is van goederen en ontbloot van wapenen, het in zijnen toestand wenscht te blijven.

Ten achtste moet de Koning zekere soort van wapen-bewaarplaats (*armoire d'armes*) laten oprigten en bouwen; dat is te zeggen, eene groote en sterke plaats tot berging van de wapenen en den krijgsvoorraad van den Koning. Men neme een voorbeeld naar de wapen-bewaarplaatsen te *Venetië*, *Konstantinopel*, *Lissabon* en *Parijs*, welke, voor een groot gedeelte, oorzaak zijn van het in stand houden (*soustenement*) der krijgskrachten en magt der genoemde Staten. Deze sterkte of bewaarplaats van krijgsbehoeften worde in de stad *Mechelen* opgerigt, als in het hart van het genoemde koningrijk gelegen en geschikt, om zoo over zee als over land en de binnenwateren, geschut en wapenen door het geheele land te zenden, waar het noodig zal zijn. Deze bewaarplaats of sterkte moet opgerigt worden, waar tegenwoordig het groote Bagijnenklooster dier stad ligt, hetwelk met weinig kosten tot de sterkste plaats in de Christenheid zal kunnen gemaakt worden, wegens den overvloed van water en de moerassen. Door dit middel zal de Koning van drie zaken verzekerd zijn; te weten: 1° van eene zeer sterke, onwinbare plaats in het hart van het genoemde koningrijk. 2° van genoegzamen krijgsvoorraad en wapenen, om een leger van veertig- of vijftigduizend man in het veld te brengen; en 3° dat het volk in dit land altijd zonder wapenen zijnde, niet zoo vaardig en bekwaam zal zijn, om tegen den Vorst op te staan. Men vindt immers, dat het volk van dat land, in het algemeen, meer gesteld en genegen is, om welgekleed en in hunne huizen met goed huisraad voorzien te zijn, dan wel uitgerust en gewapend in het veld te verschijnen. Mogt Zijne Majesteit hierin genoegen nemen, dan konden de geestelijke zusters van het gezegde Bagijnenklooster vertrekken, en zich gemakkelijk eenig ander godsdienstig gesticht of huis in de goede omliggende steden verschaffen; door dit middel zou de Koning van de plaats, en de bagijnen van woningen voorzien worden.

Ten negende moet Zijne Majesteit in dat land eene magt bijeenbrengen van twintig of dertig groote, middelbare en kleine schepen of vaartuigen, die steeds, zoowel in vrede als in oorlog, zullen onderhouden worden, ten behoeve van de scheepvaart van het geheele rijk, zoo buiten- als binnenslands, van visscherijen en verzekeringen, met vele andere zaken daartoe behoorende, naar het voorbeeld van al de andere Vorsten, Koningen en Mogendheden, die aan den Oceaan grenzen of gelegen zijn, welke eene goede zeemagt onderhouden ter verzekering, beveiliging en verdediging van hunne staten. Deze scheepsmagt zal zeker hier veel gemakkelijker kunnen bijeengebragt en onderhouden worden, dan in eenig ander rijk van de Christenheid, wegens den overgrooten handel, die hier meer dan in eenig ander oord der wereld

gedreven worden. Want ik zeg, en kan uit ondervinding bewijzen, dat men van de goederen en schatten, welke de onderdanen van Zijne Majesteit alleen sinds zeven jaren op zee door het rooven en kapen der Engelschen verloren hebben, zulk eene scheepsmagt langen tijd zou kunnen onderhouden, ja zelfs ook het koningrijk *Engeland* bijna veroveren; tot heden echter is er middel noch schijn, iets te kunnen terugbekomen van de verlorene en geroofde goederen en schatten; hetgeen alleen gebeurd is door gebrek van zulk eene zeemagt, welke andere Vorsten en Mogendheden van de Christenheid onderhouden. Het is natuurlijk, dat een Koning, hoe magtig hij ook ter land zij, indien hij geene magt ter zee heeft, zich niet volkomen een magtig Koning kan noemen; en door gebrek daarvan, zullen zijne onderdanen altijd geplunderd, beroofd en bovendien nog gehoond worden door de andere omliggende volken, en somtijds op éénmaal meer goederen op zee verliezen, dan zij hun geheel leven door op land kunnen winnen. 1555—1568

Ten tiende moet Zijne Majesteit de kasteelen en sterkten, welke hij in dit rijk zal oprigten, met vreemdelingen, bovenal Spanjaarden, Italianen, Bourgondiërs en Duitschers bezetten; want natuurlijk is de vreemdeling, die in het land in dienst en in bezetting van den Koning is, veel meer te vertrouwen, opregter en gedienstiger dan de inboorlingen. Wij vinden altijd, dat de lieden van dit land meer der nijverheid, dan den krijg gewijd en genegen zijn.

Ten elfde moet de Koning door dit geheele rijk al de voorregten in het algemeen laten onderzoeken en vernieuwen; voorts bevelen en afkondigen, dat er alom één vorm van wet, van regten, van godsdienst en van plegtigheden gebezigd en onderhouden worde; alsmede ééne soort van gewigt, maat en munt. Gewoonlijk toch zijn in een rijk, waar de gewigten, maten en munten met elkander overeenstemmen en van eene zelfde soort zijn, de gevoelens en genegenheden meer overeenstemmend en opregter, voornamelijk meer in rust en gehoorzaam aan den Koning en zijne wetten.

Ten twaalfde moet Zijne Majesteit aan al de gewesten en landen, zelfs ook in het bijzonder aan al de groote en kleine steden van dat rijk, eenige vrijheden en verloven geven en bevestigen, en wel ter uitbreiding en onderhouding van den openbaren handel, de nering en handtering van dit land. Men weet immers bij ervaring, dat de zenuw en steun van den rijkdom en overvloed van dit rijk of gemeenebest wezenlijk bestaat en afhangt van den toevloed en het verkeer van bijna alle volken van *Europa*, die er handel en nering drijven zoowel te zee als te land, niet alleen wegens de natuurlijke gesteldheid des bodems, maar ook om de bekwaamheid en geschiktheid, welke zij in het algemeen bij het volk voor handelszaken zoo te zee als te land aantreffen, en die hier over het geheel meer dan bij eenig ander volk der wereld gevonden worden.

1555—1568 Ten dertiende en ten laatste moet de Koning door dit geheele rijk eene Koninklijke kwijtschelding en algemeene vergiffenis verleenen aan het geringe volk voor hunne vorige dwaasheid, onwetendheid, oproer en dwaling, en al degenen terugroepen, die deswege het land verlaten en ontvlugt hebben; eindelijk gematigd regt (*justice mediocre*) oefenen met hen, die de hoofden en voornaamste aanleggers der verledene muiterijen en beroeringen geweest zijn. Ondertusschen wel verstaande, dat deze regtsoefening veeleer gemengd zij met goedertierenheid en zachtheid, dan met wreedheid en strafheid. Dit toch behoort en betaamt aan de grootheid der Koningen, en komt zelfs overeen met het gezegde van CESAR: dat de dapperheid en grootheid van een edelmoedig Vorst meer bestaat in liefderijk vergiffenis te schenken aan het volk, dan het met strafheid te tuchtigen; dat het eenen Vorst en Monarch voegt, hoe groot hij zij, zijne deugd en vermogen te beproeven, om door kracht en moed overwinnaar te zijn, maar dat hij daarna hetzelfde beproeve met zijne goedheid en barmhartigheid, en eindelijk door liefde regere en bevele. Dus zeg ik ten slotte, dat van alle zaken der wereld, godsvrucht en regtvaardigheid de Vorsten groot en moedig maken (1).

Het is twijfelachtig, of dit geschrift door GRANVELLE, onder wiens staatsstukken het gevonden wordt, is opgesteld. Althans van elders blijkt, dat de Kardinaal die wijze van bestuur voor *de Nederlanden* als de beste beschouwde, welke men, sinds deze gewesten onder de Hertogen van *Bourgondië* geraakt waren, aldaar gevolgd was (2). Maar uit welke pen dit stuk ook gevloeid zij, men leert er eenen schranderen staatsman uit kennen, doch om wiens verlichte denkbeelden te verwezenlijken, de tijd misschien nog niet gekomen was. Van zulk een gewigtig ontwerp, *de Nederlanden* tot een koningrijk te verheffen, eene wet ter handhaving van het geloof uit te vaardigen, nogmaals het getal der Bisschoppen te vermeerderen, de stedelijke regeringsinrigtingen te veranderen, en kasteelen of sterkten te bouwen, om het volk te bedwingen, konde ORANJE, wien dikwerf de geheimste beraadslagingen in het Spaansche Kabinet bekend waren, niet onbewust gebleven zijn. Het is niet te verwonderen, dat dit plan, hetwelk de aloude voorregten, vrijheden en vastgewortelde begrippen des volks aanrandde, hevige bestrijders ontmoette, ofschoon het door het vormen eener beveiligende zeemagt, het invoeren van gelijke regten en lasten, éénheid van maten en gewigten, en vrijheid van handel, 's volks stoffelijke welvaart ten hoogste moest bevorderen.

In geweldige gisting geraakten de gemoederen, toen de Landvoogdes 's Konings last,

---

(1) *Papiers d'état du Cardinal* DE GRANVELLE, T. V, p. 676 sqq. PONTANUS deelt den hoofdinhoud van dit geschrift mede op het jaar 1567. *Hist. Gelr.* Lib. XIV. p. 895, 896. Hoogst waarschijnlijk is het tusschen 1565 en 1567 opgesteld.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 379, 380.

betrekkelijk het geloofsonderzoek en de gestrenge uitvoering der bloedbevelen tegen de ketters, den gewestelijken Stadhouders en geregtshoven mededeelde, door welke dit besluit aan de steden werd toegezonden. In den begeleidenden brief verhief zij »'s Konings regtzinnigen ijver en deugdzaam hart voor het behoud van het oud opregt geloof, en tot uitroeijing van alle ketterijen." Zij beval hun nadrukkelijk, zich naar dezen last stiptelijk te gedragen en de stedelijke besturen bij hunnen pligt in dezen te houden; tevens wees zij eenige middelen aan, door welke men het geschiktste aan de bedoelingen des Konings konde beantwoorden (1). Niettemin was zij overtuigd van al het moeijelijke der zaak en beducht voor de gevolgen. Zelfs den Koning ontveinsde zij noch haar leedwezen over het genomen besluit, noch de vrees, dat men hem kwalijk geraden had. »Men moge vrij beweren," zegt zij, »dat het geloofsonderzoek hier altijd van kracht geweest is; de inboorlingen houden staande, dat het nieuw en nog veel gestrenger is dan dat van *Spanje*, hetwelk reeds *zoo gehaat wordt als Uwe Majesteit weet* (2)." 's Konings komst herwaarts was, naar haar oordeel, meer dan ooit noodzakelijk, maar moest, uithoofde van den toestand des lands, met veel omzigtigheid en behoedzaamheid ondernomen worden. »Lullin," zegt zij, »heeft groot kwaad gesticht door te verspreiden, dat Uwe Majesteit gewapenderhand zal komen, verzeld van een aantal Spanjaarden, Italianen en Duitschers, wier veldheer en onderbevelhebbers hij bij name heeft opgenoemd, en dat Uwe Majesteit met die toerusting zich voorstelt, groote nieuwigheden in te voeren. Ondanks al mijne pogingen, deze geruchten, aan welke de Nederlandsche Heeren zelve geen geloof hechten, als ongegrond voor te stellen, toont het volk niettemin groote verbittering. Het kan zijn," vervolgt zij, »dat men meent, dat ik hier niet genoeg verrigt; maar te midden der verwikkelingen en bezwaren van allerlei aard, welke ik in de staatsregeling en in den algemeenen geest des volks ontmoet, is het mij onmogelijk meer te verrigten dan ik verrigt, en ik verlang niets vuriger, dan mij te kunnen terugtrekken. Wanneer de voorregten en vrijheden, welke deze gewesten genieten, hun veel gezag geven en alles in hunne magt stellen, is het een groot kwaad, dat zij een nog gevaarlijker wapen hebben in de vestiging van het geloofsonderzoek, waardoor Uwe Majesteit de liefde des volks van zich vervreemd en anderen gelegenheid gegeven heeft, zich met hen te vereenigen, door zich aan het geloofsonderzoek vijandig te toonen en als verdedigers der openbare vrijheid op te treden (3)." De duurte der le-

1555—1568

18 v. Win-term. 1565

(1) v. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet* enz., bl. 41—44. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. IV. p. 201.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 385, 386, 387.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 390.

1555—1568 vensmiddelen en de ontevredenheid der krijgsbenden, welke slecht betaald werden, vervulden insgelijks de Landvoogdes met vrees en onrust (1). Er was groot gebrek aan granen, en de Graaf van *Egmond* had reeds zijne bezorgdheid, dat hieruit beweging onder het volk mogt ontstaan, den Koning te kennen gegeven (2). FILIPS gaf verlof tot het uitvoeren eener aanzienlijke hoeveelheid koorn uit *Spanje*, om in den nijpenden nood te voorzien (3). De genegenheid, welke hij hierdoor voor zich bij het volk opwekte, werd weder uitgewischt door de werkeloosheid, met welke hij de rooverijen der Engelschen aanschouwde, niettegenstaande *Engeland* het grootste belang had bij eene goede verstandhouding met *de Nederlanden*. Immers getuigt de Raadsheer D'ASSONVILLE of ASSONLEVILLE, »dat de Koningin van *Engeland* meer voordeel uit deze gewesten trok dan de Koning zelf, en dat men haar vergunde, wat men genen niet wilde toestaan. Sinds lang," zegt hij, »zijn *de Nederlanden* de *Indiën* van *Engeland*, en zoolang de Engelschen deze bezitten, behoeven zij geene andere. De Franschen trachten dikwijls onze steden en vestingen te verrassen en te overweldigen, maar de Engelschen voeren krijg tegen onze beurzen en rijkdommen; geen ander onderscheid is tusschen hen beide. Naar het voorbeeld van *Frankrijk*, heerscht bij ons zulk eene losbandigheid, dat wij, zelfs met de grootste moeite, er geen redden aan zien; men kent straf, vrees, eerbied, noch gehoorzaamheid. De ambtenaren, voor het grootste gedeelte, veinzen; de Bisschoppen worden niet gehoord; de overheidspersonen zijn flaauwhartig; het volk is stout. De ware redmiddelen hebben geene uitwerking meer. Ik heb geen uitzigt, dan in de Voorzienigheid van God en in de komst des Konings (4)." Dit laatste maakte thans meer dan ooit het onderwerp der gesprekken uit, en was de wensch van velen, welke daarvan het behoud des lands afhankelijk beschouwden (5). Anderen daarentegen hoopten, dat de wapening der Turken den Koning in zijn plan, den aanstaanden Zomer herwaarts te komen, mogt verhinderen; en eenige Edelen verklaarden, dat zij liever alles dan de nieuwe godsdienst wilden verliezen (6). Het ware of valsche gerucht, dat door de geheime listen en kunstgrepen van den Paus, de Prins van *Oranje*,

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 387.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 370.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 378, 379, 382.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 382.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 366, 383. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 445. 2e Edit.

(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 434, 444, 445. 2e Edit.

de Graaf van *Egmond*, en hunne aanhangers als Leden van den Raad van State ont- 1555—1568
zet en door anderen, onder welke ook GRANVELLE geteld werd, vervangen zouden worden, konde slechts het misnoegen verhoogen (1). De haat en verbittering tegen den Kardinaal waren zoo weinig verminderd, dat zelfs nog in *Bourgondië* zijn leven bedreigd werd (2). Tallooze schotschriften tegen hem, den Koning zelven, en het geloofsonderzoek werden onder het volk verspreid en droegen ongemeen veel bij, om de menigte op te winden. Vijfduizend van deze blaauwboekjes werden door de Landvoogdes den Koning aangewezen; en mogten eenige daarvan met oordeel en gematigdheid de vrijheid van godsdienst en de leer der Hervormers verdedigen, in de meeste spraken de hartstogten meer dan de rede, en voerden eene oproerige taal. Aan de woningen des Prinsen van *Oranje* en des Graven van *Egmond* werden geschriften geplakt, in welke de Onroomschen hunne bescherming inriepen en hen tot verdediging der goede zaak aanspoorden. Een ander boekje wekte op tot bloedvergieting en verbeurdverklaring der goederen van onderscheidene Grooten. Zelfs wist men der Landvoogdes schimpschriften in de hand te spelen, welke haar spottenderwijze de middelen aanwezen, door welke zij de invoering van het geloofsonderzoek en van de besluiten der Trentsche Kerkvergadering het best konde bevorderen. Te *Antwerpen* werd in een geschrift, op drie of vier plaatsen aangeplakt, de stedelijke regering ver- 23 v. Wintern. 1565
maand »den Koning van *Spanje*, wegens schending van 's Lands voorregten en van zijnen eed, bij het Kamergeregt van *Spiers* aan te klagen, dewijl *Braband*, als behoorende onder den vijfden Kreits des Duitschen Rijks, in den geloofsvrede van *Passau* en van *Augsburg* begrepen was, welke den Hervormden de vrije uitoefening hunner godsdienst verzekerden." Hier werd bijgevoegd, »dat, indien de burgers geene gewetensvrijheid konden verwerven, zij hunne toevlugt tot de gewestelijke Staten zouden nemen, terwijl zij alle schuld van zich afweerden, wanneer eenig oproer om het invoeren van het geloofsonderzoek mogt ontstaan (3). Dit zal vermoedelijk het geschrift geweest zijn, van hetwelk destijds de Prins van *Oranje* als steller beschouwd werd (4). Verre de meeste werken, ter uitbreiding der nieuwe godsdienstige begrippen

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 446. 2e Edit.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 380.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 386, 387, 388, 389, 393. HOPPERUS, *Memorial*, p. 61. VIGLII *Vita*, p. 47 et *Epist. ad* HOPPERUM, p. 362. V WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet* enz., bl. 45, 54, 74, 75. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 207. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. I. bl. 34, 35, 36, 43. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 68. *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 256.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 10.

1555—1568 in *de Nederlanden* verspreid, kwamen uit *Vianen* voort, alwaar BREDERODE twee of drie Predikanten tot het zamenstellen, en eene drukkerij ter uitgave daarvan onderhield (1). Te onregte heeft men gemeend, dat om dezen tijd de Geloofsbelijdenis der Hervormde Kerk van *Nederland* in het licht verscheen (2). Zij was reeds in vijftienhonderd een en zestig opgesteld, en het volgende jaar zoo in het Nederduitsch als Fransch uitgegeven. Men had er toen afdrukken van gezonden aan den Prins van *Oranje*, den Graaf van *Egmond*, LODEWIJK *van Nassau* en andere Grooten, zelfs aan FILIPS, tot wien de brief gerigt is, welke deze Belijdenis voorafgaat en waarin de uitgevers onder anderen verklaren: »dat zij wel honderd duizend leden in de *Nederlanden* sterk waren, zich echter stil hielden en de landsbelastingen even als anderen opbragten, hetgeen toonde, dat zij geen oproer in den zin hadden (3)." In de drie jaren, sinds dien tijd verloopen, was dit getal ongetwijfeld, in weerwil der vervolging, aanmerkelijk toegenomen. ORANJE, EGMOND en HOORNE beschouwden het als zoo groot, dat het onmogelijk zou zijn, alle Hervormingsgezinden uit te roeijen; anderen echter hielden de opgave voor overdreven; doch de voorzigtigsten oordeelden, dat het kwaad, gelijk men sprak, niet te groot was, om aan de genezing te wanhopen, maar ook niet te gering, om er geen acht op te slaan (4). De Landvoogdes werd door deze verschillende voorstellingen heen en weder geslingerd en wist naauwelijks, waaraan zich te houden. Zij wenschte vurig van het bewind ontslagen te worden; zelfs verspreidde zich het gerucht, dat ALEXANDER FARNESE haar zou opvolgen; zij bleef echter, dewijl haar vertrek in den tegenwoordigen staat van zaken, allernoodlottigst zou zijn voor de dienst des Konings (5). Het vervolgen om geloofsbegrippen, de duurte der granen, het stremmen van den handel, het stilstaan van vele neringen en hanteringen hadden de ellende des volks ten top gevoerd. Het land ontvolkte. Dagelijks vertrokken arbeidslieden met hunne huisgezinnen en werktuigen naar *Engeland*. Te *Londen*, *Sandwich* en in de omstreken hadden reeds meer dan dertigduizend van hen, en daaronder een groot aantal lakenwevers, zich gevestigd. Koningin ELIZABETH wees de stad *Norwich* den nieuw aankomenden tot verblijf aan,

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 389, 393.

(2) WAGENAAR, D. VI. bl. 129, 130.

(3) V. WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 49, 50. Vgl. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. I. bl. 43—51.

(4) HOPPERUS, *Memorial*, p. 62.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 391. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 433. 2e Edit.

om er ongestoord hun beroep of handwerk uit te oefenen. Zij vergiste zich niet in haar oogmerk, om langs dien weg de lakenweverijen in *Engeland* ten koste der Nederlandsche te bevorderen. Immers wekelijks kwam te *Antwerpen* een schip uit *Sandwich* aan, geladen met saijet, satijnen stoffen, baai en wollen goederen, welke vroeger uit de *Nederlanden* naar *Engeland* gezonden werden (1). 1555—1568

De Graaf van *Egmond* kon derhalve met genoegzame zekerheid aan FILIPS de rampzalige gevolgen voorspellen, welke het besluit, betrekkelijk het geloofsonderzoek en de bloedbevelen, zou hebben (2). Hij beweerde steeds, dat 's Konings jongste maatregelen geheel in strijd waren met hetgeen de Vorst zelf hem beloofd had, en gaf bij elke gelegenheid zijn misnoegen te kennen. Thans was hij de man, die het meeste zich liet hooren, en door de anderen als de tolk dier gevoelens gebezigd werd, voor welke zij zelve het niet waagden uit te komen. Hij verklaarde echter, dat hij nooit de wapenen tegen zijnen Koning zou opvatten, welke beleediging hij ook van hem mogt ontvangen, maar zich veeleer naar een oord der aarde begeven, waar niemand hem zou zien. De Prins van *Oranje* handelde met meer staatkunde, had veel meer invloed dan EGMOND, en indien men hem konde winnen, zou men zich van de overigen gemakkelijk verzekeren. Somtijds gaven beider woorden aanleiding tot het vermoeden, dat zij een voorwendsel zochten, om met den Koning te breken; en van den anderen kant toonde hun gedrag weder gevoelens van liefde en trouw voor den Vorst (3). De meeste Stadhouders, Vliesridders en Raadsleden hadden een afgrijzen van het geloofsonderzoek. VIGLIUS zelfs vermaande tot gematigdheid, en drong later aan op eene geheele afschaffing van deze schrikverwekkende regtbank, en het verzachten der bloedbevelen (4). Vele Stadhouders weigerden 's Konings bevelen ten uitvoer te leggen en verklaarden vrijmoedig aan de Landvoogdes, niet behulpzaam te willen zijn, dat men vijftig of zestig duizend menschen verbrandde. De Markgraaf van *Bergen* verzocht ontslag uit zijne bedieningen, dewijl hij niet geloofde aan de bedoelingen des Konings ter zake van de godsdienst te kunnen beantwoorden (5). Op denzelfden toon spraken de Graven van *Mansfeld*, van *Megen*, en de Heer van *Montigny* (6). HOORNE en

25 v. Wintern. 1565

1566

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 392. V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet* enz., bl. 36, 37, 38.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 385.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 390.

(4) GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 38, 39.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 386, 387, 394.

(6) HOPPERUS, *Memorial*, p. 63.

1555—1568 HOOGSTRATEN bewandelden met vasten tred het pad, door den Prins aangewezen (1). ORANJE antwoordde schriftelijk op het rondgaande bevelschrift der Landvoogdes. Hij hoopt, dat het invoeren der Trentsche Kerkbesluiten, ofschoon dit in den beginne eenig misnoegen en gemor verwekte, weinig zwarigheden zal ontmoeten, sind er eenige uitzonderingen bijgevoegd zijn; de zedeverbetering der Geestelijken behoort wel niet tot zijne roeping, maar wanneer de nood het vereischt, zal hij 's Konings bevelen in dezen opvolgen. Meer bezwaar vindt hij, den geloofsonderzoekers de behulpzame hand te bieden. 24 v. Louwmaand 1566 »Uwe Hoogheid zal zich herinneren," zegt hij, »dat de klagten, tegenkantingen en moeijelijkheden bij het aanstellen der nieuwe Bisschoppen alom in deze landen, alleen uit de vrees ontsproten zijn, dat men onder dit voorwendsel eene soort van geloofsonderzoek trachtte in te voeren; zoo zeer is niet alleen de uitvoering, maar zelfs de naam daarvan gehaat en onaangenaam. Voorts is het Uwer Hoogheid zoo wel als den meeste Nederlanders bekend, dat de Keizer en de Koningin-Weduwe MARIA, den landzaten mondeling en schriftelijk hebben verzekerd, dat het (Spaansch) geloofsonderzoek in deze landen niet ingevoerd, maar zij, gelijk van ouds, zouden geregeerd worden; ja, Koning FILIPS zelf, heeft meer dan eens den onderzaten dezelfde verzekering gegeven, om hun alle vrees deswege te benemen. Deze verzekering en belofte hebben ongetwijfeld de ingezetenen en leenmannen wederhouden van naar verandering te haken en bewerkt, dat vele lieden van eer en vermogen hunne goederen vervreemd noch andere plaatsen opgezocht hebben, waar zij zonder vrees voor eenig geloofsonderzoek konden leven. Hierdoor zijn gevolgelijk de eendragt, rust, handel en de opbrengst der oorlogsgelden behouden gebleven, daar anders het land, ontbloot van inwoners, leenmannen en geld, een prooi zou geworden zijn van elk, die er de hand aan wilde geslagen hebben." — Het uitvoeren der bloedbevelen met alle gestrengheid en zonder eenige oogluiking of matiging, komt hem ten uiterste hard en gevaarlijk voor, dewijl deze bevelen nooit ten strengste zijn opgevolgd, zelfs niet in tijden, dat noch de algemeene ellende zoo nijpend, noch het volk, uit navolging en door de kunstgrepen der naburen, zoo genegen was tot nieuwigheid als thans. »Door nu grooter strafheid in het werk te stellen, het geloofsonderzoek met meer hevigheid te hernieuwen, en de vonnissen op het strengste ten uitvoer te leggen, zal de Koning zichzelven in moeijelijkheden wikkelen, het land in oproer brengen, en de genegenheid zijner goede onderdanen verliezen. Bij elk zal het vermoeden opgewekt worden, dat de Koning op eenen anderen voet wil handelen dan hij altijd verzekerd en getoond heeft, waardoor het land gevaar zal loopen van in de handen onzer naburen te geraken, zoo wel

(1) GROEN VAN PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 39.

uit hoofde van de menigte, welke het Land zal verlaten, als van het weinig vertrouwen hetwelk men in hen, die blijven, stellen zal; en dat alles zonder eenig voordeel tot herstel van de Godsdienst." »Ik zal hier kortheidshalve," gaat de Prins voort, »over geene andere en veelvuldige bezwaren spreken, overtuigd dat Zijne Majesteit en Uwe Hoogheid daarvan dikwerf vroeger in het breede onderrigt geworden zijn; bovendien komt mij, onder verbetering, de tijd geheel ongeschikt voor, om de zinnen en hersenen des volks in beweging te brengen, hetwelk reeds door de tegenwoordige duurte en gebrek aan koorn, te veel ontsteld en geschokt is. Het zou, naar mijn oordeel, beter zijn alles uit te stellen en te verschuiven tot de komst van Zijne Majesteit, welke men zegt, dat zich daartoe gereed maakt. Ik wensch, dat de Koning zich haaste, opdat in zijne tegenwoordigheid, zulke bevelen gegeven worden, als hij oorbaar zal vinden voor de dienst van God en zijne eigene, mitsgaders de rust en den voorspoed dezer landen en onderdanen; want in geval van onrust, zou het geneesmiddel gereeder bij de hand wezen in Zijner Majesteit tegenwoordigheid dan anders. Indien echter de Koning en Uwe Hoogheid volharden en van nu aan willen, dat al de opgenoemde punten achtervolgd worden, hetgeen ik voorzie, niet zonder gevaar van den geheelen ondergang des Lands te kunnen geschieden, en waar de Koning misschien acht op slaan zou, indien hij hier ware, wenschte ik, wanneer men de zaak tot dien tijd toe niet uitstellen, maar van heden af met dit geloofsonderzoek en deze strafuitvoering voortvaren wil, dat de Koning in mijne plaats een ander aanstelde, welke den aard des volks beter kende en bekwamer ware dan ik, het in rust en vrede te houden; veeleer dan in opspraak te geraken, waardoor ik en de mijnen konden bevlekt worden, indien eenig leed de gewesten onder mijn bestuur en gedurende mijn bewind mogt treffen. Zijne Majesteit en Uwe Hoogheid mogen zich verzekerd houden, dat ik dit niet zeg, dewijl ik 's Konings bevelen niet opvolgen of anders dan als een goed Christen leven wil, gelijk mijne voorgaande daden mogen getuigen. Zijne Majesteit toch zal, zoo ik hoop, uit ondervinding weten, dat ik voor zijne dienst nooit lijf of goed gespaard heb; en hierin wensch ik voort te gaan zoo lang ik leef. Bovendien wanneer de zaken des Lands anders dan effen gingen, zou ik, bij hetgeen ik Zijner Majesteit en den vaderlande verschuldigd ben, niet alleen alles, wat ik in de wereld heb, op het spel zetten, maar ook mijn persoon, mijne vrouw en mijne kinderen, die de natuur zelve mij gebiedt te beschermen en te behoeden. Het behage Uwer Hoogheid, naar Hare voorzigtige en gewone wijsheid, op dit alles acht te geven en dit mijn vertoog ten goede te houden, als voortvloeijende uit vurigen ijver en genegenheid voor de dienst Zijner Majesteit, en om alle botsingen te voorkomen. God neem ik tot getuige, wien ik bid, Mevrouw, na mij zeer nederig in de gunst Uwer Hoogheid te hebben aanbevolen, U gezondheid en een gelukkig en lang leven te schenken" (1).

1555—1568

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 16—21. *Correspondance de* MARGUERITE

1555—1568 De Landvoogdes erkende in haar antwoord, 's Prinsen opregte bedoelingen, maar betuigde haar leedwezen, dat zijne beschouwingen zoo gewigtig en baarblijkelijk waren, dat zij niet bij magte was, raad te schaffen. Zij zou echter alles den Koning openleggen, doch verzocht dringend en ernstig den Prins, zijne betrekkingen te blijven waarnemen; want ofschoon de bezwaren, door hem geopperd, talrijk waren, zouden deze niet verminderen, indien hij door een ander in zijn stadhouderschap, waar men hem zoo vele genegenheid toedroeg, vervangen wierd; de zaken zouden veeleer in grooter wanorde en gevaar geraken dan voorheen (1). Middelerwijl beproefde zij den Koning tot meer toegevendheid aan de wenschen der Grooten te bewegen, en stelde hem eene bijeenroeping der Algemeene Staten als allernoodzakelijkst voor, om in de geldmiddelen te voorzien, welke geheel uitgeput waren. GRANVELLE vermaande nadrukkelijk, dat men de Nederlanders ten aanzien van het geloofsonderzoek, om der gevolgen wille, gerust zou stellen; »want evenmin als in *Napels* en in *Milaan*" zeide hij, »moet men denken, deze regtbank in *Vlaanderen* in te voeren zonder onvermijdelijke oproeren te verwekken." In *Brussel* had men, als 't ware onder de oogen der Landvoogdes, niet alleen een ketter met geweld uit de gevangenis, maar zelfs hier en elders beelden uit de kerken gehaald en door de modder gesleept. De Fransche Hugenooten zetten hunne aanslagen tegen *Antwerpen* voort, en trachtten zich van *Yperen* en andere plaatsen in *Vlaanderen* meester te maken. Vele aanzienlijken, welke het Hoogbewind met raad en daad konden ondersteunen, waren kwalijk gezind. De Graaf van EGMOND ontveinsde den Koning niet, dat algemeen misnoegen in het Land heerschte en weinig ontzag voor de Regering hetgeen, nevens de aanhoudende duurte der levensmiddelen, aanleiding tot oproer konde geven; wat hemzelven betrof, hij zou steeds handelen naar hetgeen trouw en pligt hem voorschreven. ARMENTEROS bragt insgelijks den Koning den hagchelijken toestand der *Nederlanden* onder de oogen, maar geloofde niet, dat men, hoe groot ook de opgewondenheid des volks ware, ernstige bewegingen te vreezen had, dewijl de voornaamste Heeren, gewoon waren hier rondborstig, met pogcherij en stouter te spreken dan elders geschiedde; hij beschouwde hen als lieden, wien eer, leven en vermogen na aan het hart lagen (2).

3 v. Sprokkelm. 1566

Groote ontsteltenis en beweging verwekte het werven van krijgsvolk door Hertog ERIK *van Brunswijk*. Het gerucht liep, dat hij tienduizend Duitschers, zoo te paard

---

d'Autriche, p. 16—20. V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet* enz., bl. 178—181. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. I bl. 33, 34

(1) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 21, 22.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 388, 389, 392, 394, 395, 396. *Archives de la Maison d'Orange*, *Supplément*, p. 23.

als te voet, moest ligten, en dat achtduizend Spanjaarden met ander volk, den Koning herwaarts zouden vergezellen, om met geweld het geloofsonderzoek in te voeren en de oproerigen, of wie men wilde, te straffen. Het is echter zeer waarschijnlijk, dat deze wapening niet tegen *de Nederlanden* bestemd was; de Koning verzekerde althans de Landvoogdes, dat hij nooit den Hertog eenigen last van dien aard gegeven had. Intusschen werd de Prins van *Oranje* in zijn gevoelen er door versterkt; dat FILIPS vroeg of laat zich van geweldige middelen zou bedienen, om zijne plannen door te drijven, en alzoo een gewapende tegenstand noodzakelijk konde worden. Hij had reeds twee jaren te voren gewenscht, over een aantal benden te kunnen beschikken, van welke men, in zulk een geval, gebruik konde maken met magtiging, of ten minste op naam der Staten. Thans zocht hij, met hulp van LODEWIJK *van Nassau*, bondgenooten in *Duitschland*, en welligt had zijn broeder in dit opzigt reeds meer verrigt dan hem bewust was (1). De zuiverheid zijner bedoelingen in dezen kan bezwaarlijk in twijfel getrokken worden, wanneer hij zijn vertrouwden LODEWIJK te kennen geeft: »hoe hij geenszins vreest, wanneer zijne maatregelen bij de Duitsche Vorsten, betrekkelijk *de Nederlanden*, aan het licht mogten komen, dat men de waarheid ontdekt; maar integendeel wenscht, dat men van de zaak niets anders denkt of vermoedt dan zij in de daad en in waarheid is.'' »Verwittig de Hertogen van *Saksen* en van *Wurtemberg*,'' gaat hij voort, »hoe wij sinds het vertrek des Konings uit *de Nederlanden* gehandeld, en welke vertoogen (*remonstrances*) wij tot hem gerigt hebben; dat evenwel Zijne Majesteit, door kwaden raad en uit enkelen nijd, welken de Spanjaarden ons toedragen, besloten heeft, dat de bloedbevelen met alle gestrengheid zullen ten uitvoer gelegd worden, en dat de geloofsonderzoekers hun ambt zonder eenige oogluiking (*dissimulation*) waarnemen. Dit vervreemdt derwijze de harten der onderdanen, dat eenige opschudding of opstand te vreezen is, hetgeen wij van onzen kant gaarne wenschen te verhinderen, wel wetende, dat bij zulk eene verandering, wij het eerste in den grond geholpen en bedorven zullen zijn. Onze vertoogen, ofschoon zij voortvloeiden uit een goed hart en om den geheelen ondergang (des Lands) te voorkomen zoowel, als om te verhinderen, dat zoo veel onschuldig bloed worde gestort, worden door den Koning en zijne raadslieden geheel tegenovergesteld, ja zelfs half als oproer en ongehoorzaamheid beschouwd. Wij bevinden ons derhalve in groote verlegenheid; want van de eene zijde is de ondergang voor oogen, wanneer wij zwijgen, en van de andere zijde, wanneer wij tegenspreken, ontvangen

1555—1568

10 v. Sprokkelm. 1566

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 39. *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 429. 2e Edit. T. II. p. 22—30, 33. V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet* enz., bl. 54. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. II, p. 124. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 206—208.

1555—1568 wij den ondank van den Meester, en worden als overtreders van onzen pligt aangemerkt. In deze gewigtige zaak wenschte ik gaarne den raad der beide Hertogen in te winnen, en zij zullen 't mij, hunnen dienaar, niet euvel nemen, dat ik mij tot hen wende. Verzoek hun derhalve nederig in mijn naam, alles wel en rijpelijk te willen overwegen en als vrienden mij te melden, waarnaar ons te regelen en hoe ons in deze zaak te gedragen (1)."

Naar het schijnt hadden ORANJE en HOORNE, schier onmiddellijk na de openlijke afkondiging van 's Konings besluiten, zich van het Hof en uit den Raad van State verwijderd. De Prins was naar zijne heerlijkheid *Breda* vertrokken. EGMOND kon niet besluiten, hun voorbeeld te volgen (2). Hij hernieuwde echter bij de Landvoogdes zijne vorige klagten over de bevelen des Konings en verzekerde dat, zoo men de uitvoering daarvan wilde doordrijven, al de leden van den Raad van State hunne betrekking zouden nederleggen. Hij verklaarde, dat hij in denzelfden geest als ORANJE zou antwoorden, en tijdens zijn verblijf in *Spanje*, zijn stadhouderschap weder in handen des Konings zou gesteld hebben, indien hij had kunnen voorzien hetgeen nu gebeurde. Vele lieden, getuigde hij, maakten zich gereed, om met al het geld, welk zij konden bijeenzamelen, zich elders te vestigen, waar het hun vergund zou zijn met meer vrijheid te leven. De Landvoogdes werd berigt, dat in het Boven-Maassche gedeelte van *Braband* de Edelen, uit vrees voor het geloofsonderzoek, eene soort van bondgenootschap onder elkander vormden, om er zich tegen te verzetten. Het volk hield alom meer of minder talrijke bijeenkomsten, in welke onder anderen gezegd werd, dat er slechts een opperhoofd ontbrak, om de bevelen des Konings tegen te werken en de voorregten des Lands te handhaven (3). De moed en hoop der verbondene Edelen stegen naarmate hun aantal vermeerderde, en luide gaven zij te kennen, »dat zij niet zoo plomp en onnoozel waren, of zij wisten wel, wat de Vorst zijnen leenman en de leenman zijnen Vorst schuldig was. Zij waren tot gehoorzaamheid verpligt, maar overigens vrij en ongebonden. Wilde men voortgaan, hen onder volstrekte slavernij te brengen, dan zouden zij wel de middelen tot het voeren van oorlog vinden, zonder dat men vernam hoe of door wien. Het was grooter eer in den oorlog, dan door beulshanden om te komen (4)." Er is opgemerkt, dat men

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 28.

(2) HOPPERUS, *Memorial*, p. 67, 68. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 70.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 396.

(4) HOPPERUS, *Memorial*, p. 62. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. II, p. 106. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 68.

hieruit ziet, hoe »de Edelen zich als *Leenmannen*, en niet als *Onderdanen* verzetteden, en dit hunne zaak, voor zooverre zij 's Konings leenmannen waren, ten eenenmale onderscheiden maakte van die der steden en anderen, wien noch de vrijheid van den leenman, noch zijn regt, van zichzelven tegen den Leenheer regt te verschaffen, toekwam. En als zoodanig beschouwde zich ook de Prins van *Oranje* en verscheidene Stadhouders met hem, toen zij aan de Landvoogdes verklaarden, dat zij even weinig *wil* als *magt* hadden, om de bloedbevelen ten uitvoer te brengen en het geloofsonderzoek de hand te bieden, met bijvoeging, dat zij liever hun stadhouderschap wilden nederleggen, in welke hoedanigheid zij erkenden, dat de Koning het van hen vorderen kon. Naderhand heeft men aan de zijde des Konings de regten van het leenmanschap uit het oog verloren, en deze Edelen als bloote onderdanen, door weêrspannigheid misdadig geworden, willen aanmerken. En de geschiedschrijvers hebben zoowel als de Spanjaarden, door welke de Koning bestierd werd en die den aard der betrekkingen van onzen Adel niet kenden, dit in het algemeen voorbijgezien, en naar gelang der partij, welke zij voorstonden, de maatregelen goed- of afgekeurd, zonder ooit den grond aan te geven, waarop zij berusten. Men moet echter bekennen," dus gaat de aangehaalde Schrijver voort, »dat in dien tijd de begrippen van Jus publicum, Jus civile en Jus feudale, op de wonderlijkste wijs in de hersens der regtsgeleerden dooreengeklutst lagen; dat de onderscheiding van den leenman en den onderdaan, in denzelfden persoon en in dezelfde daad, in vele gevallen zeer moeijelijk was; en dat onze Edelen in 't geheel geene regtsgeleerden waren, en in hun gedrag telkens die bijzondere betrekkingen verwarden; nu eens veel te ver gaande in het uitstrekken der vrijheden of regten, die hun toekwamen, en dan weder bevreesd, om van hetgeen van hen afhing gebruik te maken, met één woord, dobberden tusschen den leenman en den onderdaan. Maar het is daarom te noodzakelijker, verlichte denkbeelden van staats- en leenregt mede te brengen, wanneer men de geschiedenis dezer tijden opslaat (1)."

1555—1568

De redenen, door *Brussel*, *Antwerpen*, *Leuven* en *'s Hertogenbosch* aangevoerd, om van het geloofsonderzoek bevrijd te blijven, waren aan een naauwkeurig onderzoek onderworpen geworden (2). De uitslag hiervan was, »dat sinds het jaar vijftienhonderd vijftig geen geloofsonderzoek in *Braband* had plaats gehad, en de verzoekers alzoo daarmede niet mogten belast worden; de bloedbevelen echter moesten stiptelijk worden opgevolgd (3)." Intusschen waren tegen het einde van Sprokkelmaand te *Bre-*

(1) BILDERDIJK, D. VI. bl. 50, 51.

(2) Zie hiervoor, bl. 187.

(3) *Procès des Comtes* D'EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 290—292. *Archives de la Maison*

1555— *da*, waar zich de Prins van *Oranje* steeds ophield, de Graven van *Egmond*, van
1568 *Hoorne*, van *Culemborg*, van *Hoogstraten*, en van *Brederode*, de Markgraaf van *Bergen*, de Heer van *Montigny* en andere Edelen, hetzij uitgenoodigd, hetzij onvoorbedachtelijk, te zamen gekomen (1). Wat in deze vergadering behandeld werd is hoogst onzeker; alle berigten daaromtrent zijn enkel geruchten (2). Meer dan waarschijnlijk echter, werd te *Breda* door den vurigen DE HAMES, den Heer van *Waroux* (WILLEM DE MERODE?), Luitenant van den Graaf van *Hoorne*, den Heer van *Louwreval*, misschien van *Longueval*, die sedert onder BREDERODE diende, of wel den Heer van *Louverval* (FILIPS *van Mourbais*), ADRIAAN VAN BERGEN, welke drie jaren later over de Watergeuzen het bevel voerde, JAN VAN MARNIX, broeder des Heeren van *St. Aldegonde*, en den Heer van *Leefdael*, Luitenant van den Graaf van *Egmond*, een maatregel van geweld ontworpen, waardoor de Verbondenen zich eensklaps in eene sterke stelling tegenover de Hooge Regering zouden plaatsen. BREDERODE, wien men de onderneming in *hare bijzonderheden* mededeelde, hing er zijn zegel aan; de Prins daarentegen, wien men daarover in het *algemeen* sprak keurde haar af, en drong er op aan, dat men vóór de wapenen op te vatten, beproeven zou, hoe verre met vertoogen en verzoekschriften gevorderd kon worden (3). Buitengemeen merkwaardig en hoogst eigenaardig is de wijze, op welke DE HAMES zijn levendig misnoegen over 's Prinsen gematigdheid aan LODEWIJK *van Nassau* te kennen geeft. »Wij allen zien met onuitsprekelijk verlangen uwe terugkomst te gemoet, vertrouwende dat gij (ons) zult helpen, om het te flaauwe en krachtelooze vuur in de harten der Heeren alhier te ontsteken. Zij willen, dat wij vertoogen, smeekschriften en eindelijk woorden zullen stellen tegenover de halsstarrig-

---

d'Orange, T. II. p. 36, 37. V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet* enz., bl. 47—49, 69. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 69, 70. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. bl. 35, 36.

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 398. V. D. HAER, *de Init. Tumult.* Lib. II p. 305. TE WATER en anderen meenen, dat deze bijeenkomst omtrent het midden van Lentemaand plaats had. *Verbond d. Edelen*, D. I. bl. 133. ALONSO DEL CANTO echter schreef den 26[sten] van Sprokkelmaand aan den Koning, dat op dien tijd eenige Edelen te *Breda* waren zaamgekomen. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 398. LODEWIJK *van Nassau* was hier niet, zoo als V. D. HAER in l. c. zegt, tegenwoordig; hij bevond zich op dat pas elders. *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 34. EGMOND verklaarde in zijn geregtelijk onderzoek, dat hij zelf insgelijks niet bij de vergadering te *Breda* is geweest. *Interrogatoires du Comte* D'EGMONT, p. 319.

(2) TE WATER, *Verbond d. Edelen*, D. I. bl. 134—138.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 34—36; vergeleken met V. D. HAER, *de Init. Tumult.* Lib. II. p. 305. De hier vermelde onderneming was welligt de aanslag op *Antwerpen*, van welken hiervoor, bl. 204, gesproken is.

heid en hardvochtigheid dezer hongerige wolven, die van hunnen kant niet ophouden menschen te verbranden, te onthoofden, te verbannen, en hunne woede op alle wijze bot te vieren. Wij hebben het middel, hen zonder opschudding, zonder moeite, zonder bloedstorten, zonder krijg te beteugelen, en men wil het niet. Wij nemen de pen op en zij den degen; wij (bezigen) woorden, zij daden; wij zullen weenen, zij lagchen. De Heere zij boven alles geprezen, maar ik kan u dit niet zonder tranen schrijven. Al de arme geloovigen zijn ontzet, ziende dat het redmiddel zoo langzaam werkt. Wij hebben hen eenigen tijd getroost, hun binnen kort hulp belovende, maar ik zie deze hulp verwijderd door de laauwheid dergenen, die er het meest voor bezield moesten zijn. De vier steden van *Braband* hebben aan den Kanselier en de Staten van dat gewest een geschrift overgeleverd, betrekkelijk het laatste bevel; maar het schijnt, dat zij de vorige bloedbevelen erkennen, slechts het geloofsonderzoek verwerpende, zich vermakende met den naam en de zaken latende. Men zegt, dat *Vlaanderen* een dergelijk geschrift opstelt; *Holland* heeft dit ook gedaan; maar ik zie niet, dat deze geschriften eenige vrucht kunnen voortbrengen, want men zal altijd van nieuw op moeten beginnen. De ziekte en het bederf onzer maatschappij (*corps public*) zijn veel te groot, om die door zoete drankjes en siropen te kunnen genezen; men moet eene veel sterkere zuivering of brandmiddel bezigen. De Algemeene Staten, volle magt hebbende, zijn het eenige redmiddel voor onze kwalen; en wij hebben zonder twijfel het middel in onze magt, hen te laten bijeenroepen; maar men wil niet genezen worden. Onze kwalen zijn: het bederf van het geloof, van het regt, van de munt, eindelooze schulden, verslapping, bijna geheele uitroeijng van den Adel, ambten en bedieningen in handen van onwaardigen: ga dit met woorden genezen (1)!" De HAMES wilde alzoo den Koning *dwingen*, om de Algemeene Staten, *volle magt hebbende*, bijeen te roepen: dit was zoo goed als eene omwenteling, eenen gemeenebestgezinden regeringsvorm te willen. Uit zijn toon en stijl kan men zich een denkbeeld vormen, hoezeer de gesprekken, de raadgevingen en de voorbeelden dergenen, welke in zijne gevoelens deelden, de gisting en verbittering onder het volk moesten bevorderen (2). 1555—1568

De Hertog van *Kleef* was door ongesteldheid verhinderd geworden, zich naar *Breda* e begeven. ORANJE, HOORNE en MONTIGNY bezochten hem, terwijl EGMOND naar *Brussel* terugkeerde. De Graaf van *Hoogstraten* vereenigde eenige dagen daarna bij zich den Prins van *Oranje*, de Graven van *Egmond*, *Hoorne*, *Megen*, den Markgraaf van *Bergen*, en vier of vijf andere Ridders. De Graaf van *Schwartsenberg*, de Markgraaf

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. bl. 36, 37.

(2) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 35.

1555—1568 van *Baden*, en de bevelhebber GEORGE VON HOLL, die middelerwijl met LODEWIJK *van Nassau* in *de Nederlanden* gekomen waren, voegden zich bij hen (1). LODEWIJK *van Nassau* zelf verscheen niet te *Hoogstraten*, maar schijnt zich in *Breda* te hebben opgehouden (2). Hoewel de bijeenkomst te *Hoogstraten* beslissender was dan die te *Breda*, schuilt echter ook hier veel in het duister. Zij, welke later over deze vereeniging werden aangeklaagd, verschansten zich meest achter stoute ontkenningen en uitvlugten (3). ORANJE zelf heeft daaromtrent het volgende verklaard: » dat hij den Vliesridders en de voornaamste leden van den Raad van State, te *Hoogstraten* bijeengekomen, het dreigende gevaar des burgerkrijgs voor oogen gehouden en als het eenige redmiddel voorgesteld had, zelve het roer van zaken in handen te nemen en die maatregelen door te zetten, welke hun tot behoud van den Staat dienstig schenen; dat SCHWARTSENBERG en VON HOLL zijne meening ondersteund, doch vergeefs bij de overige Heeren hun invloed hadden aangewend, hen daartoe te bewegen; dat de bijeenkomst niets had opgeleverd, dan dat hij voor de geheele wereld getuigen konde, dat hij het kwade voorzien en alle pogingen aangewend had, om het af te keeren (4)." Op deze vergadering werd van het Verbond der Edelen en van een smeekschrift gesproken, hetwelk ORANJE als een billijk en bescheiden middel beschouwde, om vrijheid in de Godsdienst te verwerven (5). EGMOND, welke niet in deze gevoelens
15 v. Lentemaand. 1566 deelde, verliet de bijeenkomst en verwittigde der Landvoogdes, met wier voorkennis hij zich naar *Hoogstraten* had begeven, wat hij aldaar vernomen had (6). Hij maakte tevens den Koning met de verstandhouding bekend, welke tusschen de ketters der *Nederlanden* en die van *Frankrijk*, *Duitschland* en *Engeland* bestond, den voortgang der nieuwe leerstellingen onder den Adel en de vrees, dat de Franschen zich

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 398. *Interrogatoires du Comte* D'EGMONT, p. 318.

(2) Dit blijkt uit een paar brieven uit *Hoogstraten* aan hem gezonden. *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 46, 54.

(3) *Interrogatoires du Comte* D'EGMONT, p. 319. *Procès des Comtes* D'EGMONT et de HORNE, T. I. p. 78, 79, 152—154. *Defense du Comte de* HOOGSTRATEN, bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. *Authent. Stukk.* p. 28, 29. *De Gids* voor 1845, D. I. bl. 325.

(4) *Apologie* v. WILLEM I, bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. II. *Authent. Stukk.* bl. 78.

(5) *Procès des Comtes* D'EGMONT et de HORNE, T. I. p. 79. V. D. HAER, *de Init. Tumult.* Lib. II. p. 305, 306. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac. Belg.* Lib. XVI. p. 398. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. II. p. 117. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 38.

(6) *Interrogatoires du Comte* D'EGMONT, p. 319. *Procès des Comtes* D'EGMONT et de HORNE, T. I. p. 78, 79. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 398.

van dezen toestand der gemoederen zouden bedienen, om eenige steden te vermeesteren. Hij geloofde niet, dat men aan een opstand tegen den Koning dacht, maar noodigde FILIPS op nieuw uit, met een weinig aanzienlijke krijgsmagt herwaarts te komen (1). Op denzelfden tijd echter schreef ALONSO DEL CANTO aan den Koning: »De Graaf van *Egmond* is geheel veranderd; hij verklaart zich thans in alle zaken op eene ongunstige wijze voor de dienst van Uwe Majesteit, en daar elk de oogen op hem gevestigd heeft, sticht zijn gedrag groot kwaad. — De zaken van de Godsdienst gaan zeer slecht; gevangen ketters laat men ontsnappen. — De Landvoogdes gelooft alles, wat de Heeren zeggen, omdat zij zich door ARMENTEROS laat regeren, die hen tracht te believen, om te beter te kunnen stelen en eene beurs te maken. In de geldmiddelen en in andere takken van bestuur geschiedt niets, dan door hem (2).” Zeker is, dat EGMOND, welke in de laatste jaren gewoonlijk ééne lijn met den Prins getrokken had, thans meer of minder begon te aarselen, naar mate de zaken een ernstiger of dreigender aanzien kregen. Hij weifelde zelfs, of hij niet weder zitting in den Raad van State zou nemen; en was, ofschoon het geloofsonderzoek afkeurende, ijverig Roomsch-Katholijk en zeer gehecht aan den Koning (3). Een ander tijdgenoot getuigt echter van hem, dat hij in het Godsdienstige op twee gedachten zweefde, en dat hij den volgenden dag geheel het tegenovergestelde sprak, van hetgeen hij den vorigen gezegd had (4). De Oranjes-gezinden vingen aan zich over hem te beklagen, en MEGEN te wantrouwen (5). Over het doel der bijeenkomsten te *Breda* en te *Hoogstraten*, welke groote vrees en achterdocht ten Hove verwekten, waren de gevoelens zeer uiteenloopende. Valsche berigten en overdrevene geruchten daarover wisselden elkander af. »De een zeide,” naar een ooggetuige, »dat het geheele Land in oproer was; de andere, dat al de Adel tegen den Koning opstond; de eene, dat vele duizenden gewapenderhand naar het Hof oprukten; de andere, dat zij krijgsvolk van buiten ’s lands, zoo te voet als te paard, bij zich hadden; een derde beweerde, dat zij heimelijk verstandhouding moesten hebben met eenige steden, die zij vooreerst zouden innemen. En dewijl niemand hun voornemen wist, werd er zeer 1555—1568

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 397.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 398. GRANVELLE drong insgelijks steeds op de komst des Konings als het eenige redmiddel, dringend aan. *Supplément aux Archives de la Maison d’Orange*, p 23, 24.

(3) GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d’Orange*, T. II. p. 43.

(4) *Supplément*, p. 25.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 401.

1555—1568 vreemd over gesproken. Eenigen vertelden, dat zij in vollen opstand waren en het gansche Land wilden innemen; anderen, dat zij trachtten de geheele regering naar hunnen zin te veranderen; een derde verzekerde, dat zij de oude godsdienst wilden verdrijven en met geweld de nieuwe invoeren; een vierde, dat zij alle Geestelijken zouden verjagen of doodslaan; een vijfde, dat zij met kracht zouden aanhouden, dat de nieuwe godsdienst toegelaten wierd; een zesde, dat zij de bloedbevelen en het geloofsonderzoek te niet gedaan wilden hebben. In het kort, elk sprak naar zijn gevoelen, maar bijna allen kwamen daarin overeen, dat de Zamenverbondenen zich in groot getal in de wapenen zouden laten vinden, hetzij te ***Brussel*** of elders, en dat men dan verstaan zoude, wat hun voornemen was (1)." EGMOND en MEGEN verzekerden de Landvoogdes, dat de Bondgenooten onderstand uit ***Duitschland***, ***Engeland*** en ***Frankrijk*** ontvingen, en over twintig of dertig duizend man krijgsvolk met hunne bevelhebbers beschikken konden. Hun ontwerp scheen te zijn, eerst ***Friesland***, ***Gelderland***, ***Holland*** en ***Utrecht*** in opstand te brengen, vervolgens zich in ***Braband*** te werpen en in ***Antwerpen*** den meester te spelen. MARGARETHA, welke niet langer wist wien te vertrouwen, en die zich de misslagen niet ontveinsde, welke zij begaan had, oordeelde in dezen bedenkelijken toestand, na den Raad van State gehoord te hebben, dat men of geweld gebruiken, of de bloedbevelen verzachten en het geloofsonderzoek afschaffen moest. Zij ontvouwde echter den Koning tevens de zwarigheden aan beide maatregelen verbonden, en weifelde voor welken zich te verklaren. EGMOND en HOORNE (MEGEN ?) meenden, dat door den tweede aan te nemen en den Verbondenen algemeene vergiffenis te schenken, men verhinderen zoude, dat de zaken van kwaad tot erger vervielen. Deze genoegdoening te weigeren moest daarentegen, naar hun gevoelen, het verderf des Lands na zich slepen; want er waren vier soorten van lieden: zij, die gewetensvrijheid begeerden; zij, wien de gestrengheid der bloedbevelen en het geloofsonderzoek mishaagden; zij, die verlangden te rooven en te stelen; en zij eindelijk, die van Vorst wenschten te veranderen (2).

De Prins van ORANJE was met HOORNE uit ***Hoogstraten*** naar ***Breda*** teruggekeerd. LODEWIJK *van Nassau* stelde onder beider oogen het smeekschrift op, welk de verbondene Edelen aan de Landvoogdes zouden aanbieden (3). Naar eenigen had zelfs de Prins in de schikking (*redactie*) daarvan de hand, en werd de toon, op zijnen

(1) V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet enz.*, bl. 67.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 401, 402. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 14, 15. HOPPERUS, *Memorial*, p. 69, 70. *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 293—296. *Supplément*, p. 24. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. II. p. 121.

(3) GROEN VAN PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 67.

raad, aanmerkelijk verzacht (1). Hij had niet kwaad gevonden, dat dit geschrift wierd aangeboden; maar het schijnt, dat men tegen zijne vermaning aan, zich voorbereidde den derden van Grasmaand in grooten getale naar *Brussel* te komen. Zijn broeder LODEWIJK wierf in alle landschappen onderteekenaars, en beschikte over de benden van ordonnantie des Prinsen en des Graven van *Hoogstraten*, alsof het zijne eigene waren (2). ORANJE onttrok, in weerwil van de herhaalde wenschen der Landvoogdes, zich geheel aan den Raad van State, en begaf zich naar *Holland*, ondertusschen trachtende den Protestantschen Vorsten in *Duitschland* de noodzakelijkheid aan te toonen, zich het lot der *Nederlanden* aan te trekken (3). De Graaf van *Hoorne* weigerde insgelijks aan het verzoek der Landvoogdes, weder zitting in den Raad van State te nemen, gehoor te geven (4). 1555—1568

Ondertusschen had de Graaf van *Megen* in dat staatsligchaam als raadzaam voorgeslagen, de Stadhouders en eenige andere Ridders van het Gulden Vlies nog vóór de gevreesde komst der verbondene Edelen bijeen te roepen, en bovenal den Koning van alles berigt te geven, zonder evenwel op diens reis naar *de Nederlanden* aan te dringen, daar zij nu toch te laat en vruchteloos zou zijn. EGMOND viel hem toe, doch meende, dat de Edelen ongewapend en in geringer aantal dan het gerucht liep opkomen, en hunne eischen veel matiger zijn zouden dan men vermoedde. Eenige Raadsleden verwonderden zich ook, dat zulk eene groote menigte gewapenden bij elkander kon komen, zonder dat de bevelhebbers der steden of anderen iets daarvan bemerkt hadden. »Zoo de Stadhouders en de Ridders van het Gulden Vlies," zeiden zij, »vol moed de handen ineen sloegen, om geene verandering in de Godsdienst te gedoogen, zou men den kwalijkgezinden hun aanzoek niet behoeven in te willigen, of met hen in eenige onderhandeling te treden. Indien men het slechts onderling met elkander eens was, zou men de onruststokers in magt overtreffen; en het was bespottelijk van vergiffenis te spreken vóór men wist, door wien en waarin misdreven ware." BARLAYMONT inzonderheid oordeelde, dat »men zich niet door ijdele geruchten moest laten verschrikken, maar veeleer een van de voornaamste belhamels bij den hals grijpen, waardoor de overigen spoedig tot stilte zouden gebragt worden; anders zou

(1) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriaco-Belg.* Lib. XVI. p. 398. V. D. HAER, *de Init. Tumult.* Lib. II. p. 309. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. II. p. 118. *De Gids* voor 1845, D. I. bl. 335 (1).

(2) GROEN VAN PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 41, 52, 57—64, en de aldaar aangehaalde schrijvers.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 65, 66.

(4) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 286—288.

1555—1568 men het oproer aankweeken in stede van het te bedwingen, en een lokaas tot zondigen geven, door de hope van straffeloosheid." Doch in het geheim hield men der Hertogin voor, dat » indien de Stadhouders en Ridders bijeen kwamen, zij spoedig zou merken, hoe de meesten van hen gezind waren (1)." In weerwil harer klagten, dat de Heeren haar verkochten en verraadden (2), ontbood zij hen nu tegen den zeven en twintigsten van Lentemaand naar *Brussel*, om hun den tegenwoordigen staat van zaken te ontvouwen, en met hen over het nemen van gepaste maatregelen te raadplegen. Tevens werd gelast, de benden van ordonnantie onmiddellijk bijeen te brengen, en van haar een nieuwen eed van trouw aan den Koning af te vorderen (3). Middelerwijl gaven zich eenige Edelen de moeite, om de bloedbevelen, op welke zij tot nog toe weinig of geen acht geslagen hadden, daar deze hoofdzakelijk de lagere volksklasse troffen, meer van nabij te onderzoeken. De uitslag hiervan was, dat zij die onverdragelijk en de onredelijkste van de wereld vonden, en niet gezind waren ter handhaving daarvan of van het geloofsonderzoek de wapenen op te vatten. Onder schijn van een van beide zou het den Kardinaal GRANVELLE, hun vijand, zeer ligt vallen, hun lijf en goederen, als het hem behaagde, te ontnemen. Zij oordeelden ook, dat de algemeene vergiffenis, van welke reeds gesproken was, vereischt werd, om den Prins van *Oranje*, beducht voor 's Konings ongenade, buiten vrees te stellen; en bovenal dat eene verzoening tusschen den Koning en zijne leenmannen tot stand gebragt moest worden (4).

Inmiddels won het gerucht der volksligting door Hertog ERIK *van Brunswijk* meer en meer veld (5). Te vergeefs verklaarde de Landvoogdes, dat hij daartoe van den Koning geene volmagt ontvangen had; te vergeefs staakte de Hertog, op haar bevel, de werving; het opgevatte wantrouwen werd niet uitgewischt. Te *Leiden* hield men de poorten gesloten, die bewaakt en van geschut voorzien werden; en te *Antwerpen* kwamen eenige burgers overeen, aan de Landvoogdes geld en krijgsbehooften te weigeren, zoo zij hare toevlugt tot de wapenen mogt nemen. In dat geval, dus liep het gerucht, zouden de Franschen en Engelschen den Nederlandschen Adel ondersteunen. Men sprak ook, dat de Hugenooten een aanslag op *Zeeland* beoogden (6).

(1) HOPPERUS, *Mémorial*, p. 70, 71. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. II. p. 122, 123. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 72, 73.

(2) *Supplément*, p. 24.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 402.

(4) HOPPERUS, *Memorial*, p. 71. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 73.

(5) Zie hiervoor, bl. 218, 219.

(6) *Procès des Comtes d'*EGMONT *etc.*, T. II. p. 296, 316. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. II. p. 125. WAGENAAR, D. VI. bl. 139, 140.

In deze netelige omstandigheid maakte de Graaf van *Megen*, in diep geheim, der Landvoogdes bekend, dat den tweeden van Grasmaand vijf honderd Edelen, door twee duizend paarden verzeld, in *Brussel* zouden komen, om den Ridders van het Gulden Vlies, of veeleer haar zelve, een verzoek ter afschaffing van het geloofsonderzoek en verzachting der bloedbevelen aan te bieden. Hij voegde er bij, dat hij het vaste vertrouwen koesterde, dat het inwilligen dezer beide punten, welke zoowel bij Roomschgezinden als Onroomschen even gehaat waren en niet aan het doel beantwoordden, de gemoederen bedaren, het bondgenootschap ontbinden en het grootste gedeelte der Zamenverbondenen tot de zijde des Konings brengen zoude tegen hen, welke meer vorderden. *Antwerpen*, verhaalde men, was in het Verbond der Edelen getreden, onder welke zelfs twee Ridders van het Gulden Vlies zich bevonden. EGMOND en MEGEN gaven aan de Landvoogdes de verzekering, dat zij hun goed en leven voor de dienst des Konings veil hadden. MARGARETHA, welke van dit alles FILIPS verwittigde, maande hem aan, den beiden Graven, gelijk ook den Prins van *Oranje*, zijnen dank te betuigen voor de raadgevingen, welke zij van hen ontvangen had (1). Tevens spoorde zij de regeringen der plaatsen, waar men meende, dat oproerige bijeenkomsten gehouden werden, tot waakzaamheid aan, en onderrigtte de Spaansche gezanten aan de Hoven van *Duitschland*, *Frankrijk* en *Engeland*, wat er gaande was. De krijgsbevelhebbers in de steden en vestingen gelastte zij, op hunne hoede te zijn en de bezettingen gereed te houden. In haar naam werden vele Edelen, het geheele Land door, ernstig vermaand, zich niet met de zaak der Verbondenen te moeijen, en zoo zij er reeds in betrokken waren, daarvan terstond af te zien. De Hoofden of voornaamsten van het Bondgenootschap noodigde zij uit, hunne klagten in geschrift te brengen of afgevaardigden te zenden, ten minste ongewapend te komen en in zoo kleinen getale als mogelijk. Voorts ontbood zij, ter beraming van maatregelen tot redding des Lands, de Staten van *Braband* en verscheidene stedelijke overheidspersonen van dat gewest ten Hove, en hield vele bijeenkomsten met den Raad van State en den Geheimen Raad. Zij verspreidde meer en meer de aanstaande komst des Konings, wiens stilzwijgen op de grieven des volks, de hoop der menigte op eenen gewenschten uitslag vernietigde en de verbittering vergrootte, ofschoon men geene middelen onbeproefd liet, om de gemoederen over 's Konings bedoelingen gerust te stellen. *Brussel*, *Antwerpen* en de overige steden van *Braband* gaven aan hare vermaningen gehoor. »Men was er zoo bezig, bezorgd en bevreesd, alsof men den vijand van buiten verwacht had; elk deed zijn best, om

1555—1568

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 402. *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 298, 299, 308.

1555— zijne stad en plaats te versterken en te verzekeren, hetgeen het gemeene volk, welk
1568 de poppen in het hoofd had, nog meer in beroering bragt." Het regende weder spot- en schimpschriften, welke de gemeente tot oproer aanspoorden. Geen geringe schrik baarde ten Hove het gerucht, dat de Bondgenooten, ingeval zij geen gehoor kregen, *Brussel* met krijgsvolk bezetten, de Landvoogdes naar *Vilvoorden* voeren en zoolang in hechtenis zouden houden, tot aan hun verzoek voldaan ware. Hierop werden de wachten aan het paleis der Hertogin, die weifelde, of zij zich niet naar eene veiligere plaats zou begeven, aanmerkelijk versterkt en alle bewegingen der misnoegden naauwkeurig gadegeslagen (1).

Op het schriftelijk ontbod van MARGARETHA kwamen tegen den bepaalden tijd de Stadhouders en Ridders van het Gulden Vlies te *Brussel*. HOORNE en MONTIGNY verschenen er den zesentwintigsten van Lentemaand en hadden den volgenden dag gehoor bij de Landvoogdes. Zij ontvouwde hun de reden, waarom zij hen herwaarts genoodigd had, en verzocht hun, haar mede te deelen, wat hun in het algemeen en in het bijzonder van het Verbond der Edelen bekend was, en haar met raad en daad te ondersteunen. Beider antwoord was, dat zij van dat Verbond niets meer wisten dan de Graven van *Egmond* en *Megen*, doch voegden er bij, dat de geheele zaak zou eindigen, indien de Koning het door allen gehate geloofsonderzoek afschafte, de bloedbevelen verzachtte en eene algemeene vergiffenis afkondigde. HOORNE verborg zijn misnoegen op den Koning niet, welke hem in geen opzigt begunstigde en wien hij als een ketter was afgeschilderd. MONTIGNY verzekerde, dat de Franschen, indien zij gewild hadden, gemakkelijk de stad en het kasteel van *Doornik* konden vermeesterd hebben; en dat zij met tien andere Nederlandsche steden in betrekking stonden. Dien dag kwamen de Prins van *Oranje*, de Markgraaf van *Bergen*, de Graven van *Hoogstraten* en van *Mansfeld* in de stad, en 's anderendaags ten gehoor bij de Landvoogdes. Deze legde hun, elk in het bijzonder, dezelfde vragen voor als aan HOORNE en MONTIGNY, en ontving hetzelfde antwoord; slechts MANSFELD betuigde onder zware eeden, dat hij niets geweten had van hetgeen er gebeurde, dan drie dagen vóór zijne komst te *Brussel* en wel uit zijnen zoon; dat hij het Verbond als eene laakbare zaak beschouwde, en er nimmer zijne goedkeuring aan zou geven. ORANJE, wien de Hertogin over de verstandhouding der Bondgenooten in *Duitschland*, *Frankrijk* en *Engeland* in het bijzonder onderhield, verklaarde dat, indien dit in *Duitschland* het geval ware, zijne bloedverwanten en vrienden hem daarvan ongetwijfeld zouden onderrigt hebben, maar dat niets van dien aard te zijner kennis was gekomen. Hij beklaagde

(1) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 305—308. V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet* enz. bl. 68—76. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. II. p. 123. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 212.

zich nadrukkelijk over de kwade diensten, welke men hem bij den Koning bewees, 1555—1568
wien men getracht had te bewegen, hem het hoofd voor de voeten te leggen en al zijne goederen verbeurd te verklaren; hetgeen, naar men hem van verschillende kanten verzekerde, ook werkelijk zou gebeuren, zoodra er zich eene geschikte gelegenheid toe aanbood. Hij betuigde verder, dat hij als ijverig verdediger van het Katholijke geloof zich in *Duitschland* vele vijanden had berokkend; en keurde krachtiglijk den onderstand van veertigduizend kroonen af, welken men aan de Koningin van *Schotland* gezonden had. Eindelijk ontveinsde hij niet zijn misnoegen, dat men den loop van het regt in een geding, hem betreffende, had tegengehouden. Even onbewimpeld antwoordde HOOGSTRATEN op de vraag der Landvoogdes, wat het geschrift bevatte, hetwelk de Edelen zouden overleveren, dat hij dit stuk werkelijk gezien had en het als zeer gegrond en zeer regtvaardig beschouwde, maar den inhoud er niet van konde mededeelen, zonder zijn woord te breken. En toen de Hertogin hierop aanmerkte, dat hem dit niet moest weêrhouden, dewijl hij aan den Koning door drie eeden verbonden was, namelijk als leenman, als Ridder van het Gulden Vlies, en als bevelhebber eener afdeeling krijgsvolk, hervatte hij: »Dewijl de andere Heeren den inhoud van het genoemde geschrift niet geopenbaard hebben, zal ik dien evenmin openbaren. De Verbondenen zijn goede leenmannen des Konings, en wat zij verrigten strekt tot bevordering van zijne dienst en belangen (1).”

De geheele Raad van State was nu vergaderd. Hierbij waren tegenwoordig: de Prins van *Oranje*, de Hertog van *Aarschot*, de Graven van *Egmond*, van *Hoorne*, van *Megen*, van *Aremberg*, van *Hoogstraten*, van *Ligne*, de Markgraaf van *Bergen*, de Heeren van *Barlaymont* en *Hachicourt*, al de Ridders van het Gulden Vlies benevens VIGLIUS, den Staatsraad FILIBERT DE BRUXELLES en de Leden
van den Geheimen Raad (2). De Landvoogdes deelde bij monde van DE BRUXELLES 28 v. Lentemaand 1566
den Vergaderden de reden mede, waarom zij opgeroepen waren, hield hun de gesteldheid des Lands nevens de gevaren, welke het bedreigden, voor oogen en noodigde elk van hen uit, openhartig en vrij zijn gevoelen te openbaren over de middelen, om de beroeringen te stillen, zonder evenwel eenige inbreuk op de Roomsch-Katholijke Godsdienst te maken, welke ongeschonden en onveranderd moest gehandhaafd worden. Zij verzocht insgelijks van hen te vernemen, welk antwoord, naar hun

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 403, 404.

(2) Zie den brief der Landvoogdes aan den Koning in *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 309. Onder deze Heeren noemen HOPPERUS, *Mémorial*, p. 72 en BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. II. p. 116, ook MONTIGNY, en worden hierin door HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 73 en anderen gevolgd.

1555—1568 oordeel, op het smeekschrift moest gegeven worden, welk de Edelen haar zouden aanbieden en waarvan, naar men hoorde, de hoofdpunten waren: afschaffing van geloofsonderzoek, en verzachting der bloedbevelen. De beraadslagingen duurden eenige dagen achtereen. Men ving aan met der Landvoogdes voor te houden, dat er twee soorten van geloofsonderzoek bestonden: het gewone of bisschoppelijke, en het buitengewone of pauselijke; dat tegenwoordig het Land rijkelijk van Bisschoppen voorzien was, en wanneer deze zich behoorlijk van hunnen pligt kweten, men het buitengewone of pauselijke geloofsonderzoek konde ontberen, of ten minste vooreerst opschorten. Was het niet oorbaar voor de dienst van God en den Koning, de bloedbevelen geheel in te trekken, dan konde men evenwel het voorbeeld van Keizer KAREL V volgen, welke, nu zestien jaren geleden, op voorstel der Koningin-Weduwe MARIA, de gestrengheid dezer bevelen temperde (1). Dit gaf aanleiding tot nadere raadpleging over dit punt, en over het beste middel, om de straffen naar de misdaden te regelen, zoo wel tot behoud van de oude Godsdienst, als tot stilling der tegenwoordige beroeringen. Men besloot het ontwerp daarvan den Koning te zenden, en te gelijk den geloofsonderzoekers aan te schrijven, dat zij, om redenen, zouden ophouden iemand te vervolgen. Het gerucht hiervan verspreidde zich weldra onder het volk, doch verdreef niet het wantrouwen bij de groote menigte, welke er zich weinig goeds van voorstelde (2). Nadat FILIBERT DE BRUXELLES eenige brieven had voorgelezen, in welke over het Verbond en doel der Edelen gehandeld werd, gaf de Landvoogdes in bedenking, of men de Edelen, die eerlang te *Brussel* zouden komen, wel moest toelaten, wat men hun zou antwoorden, en hoe men hun Verbond het best konde verijdelen. De gevoelens liepen sterk uiteen. AARSCHOT en BARLAYMONT meenden, dat men zulk een groot getal eedgenooten niet *Brussel* moest binnenlaten, of, indien men dit gedoogde, naauwkeurig hun gedrag gadeslaan en dengene, welke zich aan eenig wanbedrijf schuldig maakte, onmiddellijk straffen. Zij moesten niet ten gehoor worden toegelaten. Om één smeekschrift over te leveren, waren geen vijfhonderd Edelen noodig; zulk eene praalvertooning was ongepast bij een ootmoedig verzoek, en zij moesten veeleer eenvoudig een der Hoofdaanleggers zenden. In dien geest spraken ook de Graven van *Aremberg* en *Megen*. BARLAYMONT, welke later aan het ombrengen van zoo vele duizenden Nederlanders, inzonderheid der Graven van *Egmond* en *Hoorne*, deel gehad heeft, gaf den raad, eenig krijgsvolk in het

---

(1) Brief van de Landvoogdes aan den Koning, in *Procès des Comtes d'*EGMONT *etc.*, T. II. p. 309—314. *Supplément*, p. 24. HOPPERUS, *Mémorial*, p. 72. Vgl. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 216—220.

(2) V. WESEMBEECK. *Beschr. v. d. Staet* enz., bl. 76. *Procès d. C. d'*EGMONT *etc.*, T. II. p. 314.

Hof der Landvoogdes te verbergen, om de Edelen, als zij hun smeekschrift kwamen aanbieden, tot den laatsten man toe van kant te helpen. De Graaf van *Mansfeld*, ofschoon afkeerig van het geloofsonderzoek, keurde het gedrag der verbondene Edelen evenwel af en verklaarde, dat hij zijn zoon, die er zich onder bevond, met zijne hoogste ongenade bedreigd had, indien hij hunne zijde niet verliet. EGMOND, HOORNE, HOOGSTRATEN en anderen dachten gunstiger over de bondgenooten, en oordeelden het niet raadzaam, degenen te beleedigen, welke men niet bedwingen konde. Indien men geweld van wapenen wilde gebruiken, welke toebereidselen werden er dan niet gevorderd, om hun weêrstand te bieden, die reeds voorlang gewapend waren, en door tegenkanting slechts te meer getergd zouden worden. De meeste overige Heeren spraken twijfelachtig, of met gematigdheid over de Zamenverbondenen, doch lieten zich scherp uit over het nieuwe geloofsonderzoek en de wreede bloedbevelen (1). De Prins van *Oranje*, welke het stilzwijgen bewaard had, werd door de Landvoogdes uitgenoodigd, ook zijn gevoelen te openbaren. Hij verzocht hiervan ontslagen te worden, aangezien het niet voegde, dat hij zijne stem uitbragt, wien men openlijk nagaf tot het Verbond der Edelen te behooren. Daarenboven zou alles, wat hij in het midden bragt, stof verschaffen om hem te belasteren. Hij voegde er bij, dat dewijl men hem wantrouwde, hij den Koning zou verzoeken, zich op zijne goederen te mogen terugtrekken. Eindelijk echter liet hij, op aanhouden der Hertogin, zich insgelijks hooren (2). Met nadruk verklaarde hij zich tegen het Spaansche geloofsonderzoek, welk hij als den waren oorsprong van al de bewegingen beschouwde. Niet minder mishaagde hem de uitvoering der bloedbevelen. Naar zijn oordeel, werd nu zachtheid, geene gestrengheid gevorderd. Om de ketters uit te roeijen, moest men het zwaard niet te baat nemen; de ondervinding toch leerde, dat de martelvuren slechts de ketterijen vermenigvuldigden, en dat het enkel aanschouwen van de standvastigheid dergenen, die om hunne godsdienstige begrippen den dood leden, velen bewoog, die te omhelzen: dwang heeft geen vat op het gemoed; dit moet door overreding vermeesterd worden. Werking wekt terugwerking: laat men de ketters met rust, dan zullen zij van zelf uitsterven; men zij toegeeflijk en wijzige zich naar den tijd. Door de bloedbevelen, al waren zij ook goed, zou men niets vorderen, dewijl het getal der Hervormingsgezinden te groot is, om hen allen te straffen, en zij tot

1555—1568

(1) V. D. HAER, *de Init. Tumult. Belg.* Lib. II. p. 307. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 213, 214. *Procès des Comtes d'*EGMONT *etc.* T. II. p. 314. LE PETIT, *Chron. de la Holl.* T. II p. 102. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. II. p. 132. TE WATER, *Verb. d. Edelen*, D. I. bl. 159 (1), 167, 168.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. 1. p. 404.

1555—1568 woede zullen vervoerd worden, indien men hen met den dood dreigt. Naar zijn inzien, behoorde men de verbondene Edelen eenigzins tevreden te stellen, indien men den vrede des Lands wilde bewaren (1)." De Landvoogdes gaf nu haar voorstel, betrekkelijk het gehoor verleenen aan de Bondgenooten, op nieuw in overweging. Bij meerderheid van stemmen werd besloten, hen, doch ongewapend, in *Brussel* en ten Hove te ontvangen. De Stadhouders der gewesten, door welke zij den togt derwaarts zouden nemen, moesten hun hiervan verwittigen en hen tevens aansporen, niet allen gezamenlijk het smeekschrift te komen aanbieden. De Hertogin gaf haren wensch te kennen, dat dit geschrift echter door allen, die tot het Verbond behoorden, geteekend wierd. Men raadde haar af, zich veiligheidshalve naar elders te begeven, maar de torens en poorten der stad zouden, tot handhaving der rust, met wachten bezet worden. Hierop herinnerde zij den Ridders van het Gulden Vlies de gelofte door hen afgelegd, voor de dienst van God en des Konings te sterven; doch kreeg ten antwoord, dat men niet wilde strijden voor geloofsonderzoek en bloedbevelen, maar wel voor het behoud des Vaderlands. Voorts uitte zij den wensch, dat DE HAMES, als een der hoofdbewerkers van het Verbond, gestraft wierd, maar hiertegen werd ingebragt, dat de tijd daartoe nog niet gekomen was. Even vruchteloos stelde zij voor, dat de bevelhebbers der versterkte plaatsen op nieuw den eed zouden afleggen, dewijl de meeste Raadsleden vreesden, daardoor wantrouwen op te wekken. Slechts werd bepaald, hen te vermanen op hunne hoede te zijn en de vestingen niet over te geven, dan op uitdrukkelijk bevel des Konings, of der Hertogin in zijnen naam. Men besloot insgelijks de steden aan te schrijven, het oog te houden op de oproerige geschriften, welke de onruststookers door het geheele land zochten te verspreiden (2). De Graaf

---

(1) BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. II. p. 126—131. Ofschoon wij WAGENAAR, D. VI. bl. 138 (2), GROEN VAN PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 69, en CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. I. bl. 243 (*) toestemmen, dat ORANJE nooit de opgesierde en schoolvossige redevoering heeft uitgesproken, welke BURGUNDIUS, en na hem HOOFT, WATSON, TE WATER en SCHILLER den Prins in den mond leggen, gelooven wij echter met VAN WIJN, *Bijv. en Aanm. op de Vaderl. Hist.* St. VI. bl. 51, dat hoezeer BURGUNDIUS 's Prinsen rede moge opgetooid hebben, het zakelijke daarvan met 's Vorsten bekende gevoelens overeenkomt en geenszins strijdt met hetgeen HOPPERUS, V. D. HAER en STRADA er van opgeteekend hebben. BURGUNDIUS bediende zich in het zamenstellen zijner *Historia Belgica* van de papieren van VIGLIUS, welke in den Raad tegenwoordig was, en het gedrag en de woorden van den Prins van *Oranje* in dit netelig tijdsgewricht, naauwkeurig zal hebben opgemerkt.

(2) Brief van de Landvoogdes aan den Koning in de *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNES, T. II. p. 316, 317, en in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 404, 405. HOPPERUS, *Mémorial*, p. 73.

van *Megen* verwittigde der Landvoogdes in het geheim, dat de Edelen zekerheid wenschten, dat de Koning, wanneer hij in *de Nederlanden* mogt komen, door geene Spaansche lijfwacht verzeld werd, in welk geval zij, naar hij meende, hun bondgenootschap zouden ontbinden. ORANJE verzekerde, dat de vereenigde Edelen, als vierde punt, op eene bijeenroeping der Algemeene Staten zouden aandringen, om door dezen de handhaving van het Katholijke Geloof te laten bekrachtigen. Onder de menigte geruchten behoorde mede, dat de Zamenverbondenen eene opbrengst van twee millioen, of anderhalf millioen in goud van de kooplieden vorderden, en de Hertog van *Kleef* hunne bedoelingen ondersteunde. Naar al hetgeen er gebeurde, hield de Landvoogdes zich overtuigd, dat de meeste Nederlandsche Grooten ten hoogste ongerust waren en zich verbeeldden, dat de Koning slechts eene gunstige gelegenheid afwachtte, om hen te straffen; den Prins van *Oranje* en den Graaf van *Hoorne* bovenal, hield zij van dit gevoelen doordrongen. Zij vermaande den Koning, indien hij tot afschaffing van het geloofsonderzoek, verzachting der bloedbevelen en eene algemeene vergiffenis mogt besluiten, haar een brief te zenden, welken zij toonen konde, maar die tevens behelsde, dat deze bewilliging slechts verleend werd onder voorwaarde, dat al de Bondgenooten niet alleen zweren zouden, te allen tijde het Katholijk Geloof getrouw te blijven, maar ook der Landvoogdes al de schriften en overeenkomsten, onder elkander aangegaan, ter hand te stellen, om in hunne tegenwoordigheid verbrand te worden, en zich tevens te verpligten, nimmer weder een dergelijk verbond te vormen (1). Intusschen drong ORANJE bij zijn broeder LODEWIJK aan, te zorgen, dat de Bondgenooten door geene vreemdelingen verzeld en ongewapend te *Brussel* zouden komen (2). 1555—1568

De verbondene Edelen hadden, om hunne pogingen bij de Landvoogdes nadruk bij te zetten, zich tot den Keizer en de Rijksvorsten gewend, welke toen te *Augsburg* vergaderd waren. Door eenige afgevaardigden boden zij een afschrift van hun Verbond, te gelijk met een merkwaardig vertoog en een ernstigen smeekbrief den Keizer aan. In het vertoog, waarschijnlijk door VAN MARNIX opgesteld, bragt men het Opperhoofd des Rijks onder het oog, dat de Rijksvergadering vooral in aanmerking moest nemen, deels den oorsprong der dwalingen, deels degenen, welke zoodanige ketterijen, die

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 405, 406. *Procès d. C. d'*EGMONT *etc.*, T. II. p. 316, 317. GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 74.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 75. 's Prinsen brief is van den 1sten v. Grasmaand, welken LODEWIJK niet heeft ontvangen, dewijl deze reeds den 31 v. Lentemaand met BREDERODE uit *Vianen* naar *Brussel* vertrokken was. TE WATER, *Verbond der Edelen*, D. IV. bl. 324.

1555—1568 nu niet langer geduld konden worden, verspreidden, en deels de middelen, welke ter uitroeijing daarvan werden gevorderd. In *de Nederlanden*, getuigden zij, hielden de Hervormden zich alleen aan de leer van het Evangelie en waren met geene dwalingen besmet, gelijk uit hunne geloofsbelijdenis blijken kon. In het smeekschrift verzochten zij, dat de Keizer en de Rijksvorsten bij den Koning van *Spanje* wilden bewerken, dat zij ten minste mogten gehoord worden vóór men hen veroordeelde, en dat eene algemeene Kerkvergadering bijeengeroepen wierd, opdat de waarheid eens mogt zegepralen. De Keizer, voegden zij er bij, moest zich hiervan, noch door vrees voor FILIPS, noch door hoop op de erfenis van zijn rijk, noch door de magt van den Roomschen Stoel, laten afschrikken; de liefde voor Gods Kerk en de waarheid kon bij hem alle zwarigheden overwinnen. Zoo hij trachtte de gunst van de eene en andere zijde te winnen, moest hij wel toezien, niet teleurgesteld te worden en de waarheid van het spreekwoord te ondervinden, dat, wie op eenen tijd twee hazen te gelijk jaagt, geen van beide vangt. De Nederlanders begrepen, dat zij zich niet vruchteloos tot den Keizer wenden zouden, die zelf verklaard had, »geen grooter misdaad te kennen, dan de gewetens te willen dwingen, en dat zij, die er over zochten te heerschen, de aarde wel konden verliezen, terwijl zij waanden, den Hemel daardoor te zullen verwerven." Naderhand bleek, dat FILIPS ongenegen was, de aangebodene tusschenkomst des Keizers aan te nemen, dewijl men hem had te kennen gegeven, dat het eensdeels beneden zijne waardigheid zijn zoude, in eenig verdrag met zijne onderdanen, vooral met betrekking tot de godsdienst en de gehoorzaamheid aan zijne bevelen, te treden; en anderdeels, dewijl de Keizer zich had laten belezen door den Keurvorst van *Saksen*, zijn bijzonderen vriend en oom des Prinsen van *Oranje*, aan wien, gelijk ook aan de Graven van *Egmond* en *Hoorne*, de Keizer nu geschreven had (1).

De Raad van State was nog niet gescheiden, toen door geheel *Brussel* de tijding klonk, dat reeds verscheidene der verbondene Edelen in de stad gekomen, en de overigen in aantogt waren (2). Op den avond van den tweeden van Grasmaand, traden HENDRIK *van Brederode* en LODEWIJK *van Nassau* er binnen, aan het hoofd van twee honderd Edelen, allen te paard, in reisgewaad, en elk met twee pistolen aan den zadel, naar het schijnt, hun gewoon rijkostuum. BREDERODE, verhaalt men, liet kort na zijne aankomst zich ontvallen: »Men dacht, dat ik 't niet wagen zou in *Brussel* te komen. Nu ben ik er, en zal er misschien op eene andere wijze uittrekken." Hij en LODEWIJK *van Nassau* stapten aan het paleis van den Prins van *Oranje* af, alwaar zij door den Graaf van

(1) TE WATER, *Verbond d. Edelen*, D. I. bl. 178—185. *Vaderl. Hist. verkort*, D. III. bl. 185—187.

(2) *Procès d. Comtes d'*EGMONT etc., T. II. p. 317, 318.

Hoorne en den jongen Graaf van *Mansfeld* werden ontvangen. De overige Edelen namen bij bekenden of wel in herbergen hunnen intrek. Dien nacht raadpleegden ORANJE en HOORNE in het breede over het terugzenden der versierselen van het Gulden Vlies naar *Spanje*, en zonden om de instellingen (statuten) dier Ridderschap, ten einde te onderzoeken, in hoe verre zij aan den Koning, als Grootmeester dier orde, verbonden waren. MANSFELD echter bragt hen tot andere gedachten, ofschoon zij naderhand nog dikwerf dit plan besproken hebben (1). Des anderen daags begaf zich BREDERODE naar het verblijf des Graven van *Culemborg*, wien men dien dag met den Graaf *van den Berg* en honderd vijftig Edelen te paard verwachtte. Hier toonde hij den Verbondenen een brief, hem onlangs uit *Spanje* gezonden, welke berigtte, hoe MORON, den Nederlanders niet onbekend, aldaar langzaam levend verbrand was geworden, hetgeen de gemoederen slechts te feller tegen geloofsdwang en kettervervolging ontvlamde (2). Daarop liet hij elk in het bijzonder voor zich en zijne afwezende vrienden op nieuw zweren, elkander, wanneer de nood het vorderde, zelfs gewapenderhand te helpen (3). Tevens werd het smeekschrift, waarschijnlijk door ORANJE zelven, beschaafd en zoodanig gewijzigd, dat men hen naderhand niet de misdaad van gekwetste Majesteit zou kunnen aantijgen (4).

1555—1568

3 v. Grasm. 1566

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 406. *Procès d. C. d'*EGMONT *etc.* T. II. p. 337. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 221. V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl.* T. II. p. 137. *De Gids* voor 1845, D. I, bl. 331. Bijna alle schrijvers melden, dat BREDERODE en zijn gevolg op den avond van den 3[den] v. Grasmaand in *Brussel* togen. Wij hebben het berigt van de Landvoogdes aan den Koning gevolgd, welk dit op den vorigen avond stelt. STRADA vertaalt het laatste gedeelte der woorden door BREDERODE geuit: *sed alia ratione mox revisam.* In den brief der Landvoogdes aan den Koning, uit welken hij blijkbaar zijn verhaal geput heeft, leest men: *y volveré quiza de otra manera. Volver* nu heeft ook de beteekenis van *terugtrekken*, er *weder uitkomen* enz., hetgeen hier natuurlijker klinkt dan: er *weder terugkeeren*, het *weder bezoeken. Quiza* is *misschien* en niet *mox*, *weldra.* TE WATER betwijfelt, of BREDERODE zich zoo onvoorzigtig aanstonds bij zijne komst uitgelaten hebbe. *Verbond. d. Edelen*, D. I. bl. 283. Voorzigtigheid echter was geene van 's mans deugden.

(2) MORON was door den Hertog van *Savoije* den Koning, als een man, zijn vertrouwen ten volle waardig, aanbevolen en door de Landvoogdes, naar 't schijnt, in gewigtige zaken gebezigd geworden. Hij stond in betrekking met ORANJE en EGMOND. Zijne doodstraf was die, welke alleen op ketters werd toegepast. Vgl. GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 420, 421. 2° Edit.

(3) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 221.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 411. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac. Belg.* Lib. XVI. p. 398. V. D. HAER, *de Init. Tumult.* Lib. I. p. 309.

1555—1568 Ofschoon de Graven van *Culemborg* en *van den Berg* nog niet aangekomen waren, verzochten evenwel de Edelen gehoor bij de Landvoogdes. Toen hun zulks tusschen twaalf en een ure des middags, wanneer men voor toeloop van het gemeen 't minst te vreezen had, vergund was, begaf de schitterende stoet van
5 v. Grasm. 1566 drie- of vierhonderd Edelen in statigen optogt zich uit het paleis des Graven van *Culemborg* naar het Hof op weg, voorafgegaan, of naar anderen, gevolgd door HENDRIK *van Brederode* en LODEWIJK *van Nassau*. »Geheel *Brussel* volgde dit ongewone schouwspel met stille verbazing. Men zag hier eene menigte lieden bijeen, die moedig en trotsch genoeg optrokken, om niet als smeekenden beschouwd te worden, geleid door twee mannen, die niet gewoon waren iets aan het Hof te verzoeken; en echter van den anderen kant, zoo veel tucht, bedaardheid en zedigheid, als met eenen opstand kwalijk was overeen te brengen." De Edelen waren allen, naar afspraak, ongewapend; doch de bedienden, die hen volgden, hadden, gelijk een niet geheel onpartijdig tijdgenoot getuigt, zijdgeweer en geladen pistolen onder hunne kleederen verborgen; hij voegt er bij, dat de plaats van het Hof bezet was door vrienden en begunstigers der Bondgenooten, welke zoo uit *Brussel* zelf, als *Antwerpen*, *Mechelen* en van elders derwaarts waren zamengevloeid, om terstond gereed te zijn, wanneer de Hertogin de Edelen onheusch behandelde, en de gevangenissen open te breken, indien zij hen daartoe mogt verwijzen (1). De Landvoogdes had zoo even den Raad van State verlaten en onderhield zich nog met eenige Heeren, toen de Verbondenen naderden; naar anderen echter, wachtte zij hen plegtstatig af, omringd door de leden van den Raad van State, de Ridders van het Gulden Vlies en de gewestelijke Stadhouders. Nadat de Edelen eerbiedig de groote zaal waren binnengetreden en zich in eenen kring geschaard hadden, trad BREDERODE naar de Hertogin toe, boog eene knie voor haar, en sprak in die houding haar in dezen zin aan: »Mevrouw! De Edelen in deze stad vergaderd, en anderen van gelijken rang in merkelijken getale, doch die, om zekere redenen, hier niet gekomen zijn, hebben goedgevonden voor de dienst des Konings en voor het algemeen welzijn zijner *Nederlanden*, dit vertoog in allen ootmoed Uwer Hoogheid aan te bieden, op hetwelk Uwe Hoogheid zal gelieven zoodanig besluit te nemen, als zij oorbaar zal vinden, smeekende Uwe Hoogheid hun zulks ten goede te willen houden. Daarenboven, Mevrouw! zijn wij onderrigt, dat wij bij Uwe Hoogheid, bij de Heeren van den Raad en anderen beschuldigd zijn, dat deze onze beraadslaging voornamelijk bedoelde, beroeringen, opstand en muiterijen te verwekken en, wat nog het afgrijsselijkste is, men heeft ons nagegeven, dat wij van Vorst wilden veranderen, en verbonden en

(1) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austr.-Belg.* Lib. XVI. p. 399.

zamenzweringen aangegaan hebben met vreemde Vorsten en krijgshoofden, zoo Fransche, Duitsche als andere, hetgeen ons nooit in de gedachten gekomen is (1), en geheel strijdt met onze trouw (*léaulte*) en met hetgeen Uwe Hoogheid door dit ons vertoog zal bevinden. Niettemin bidden wij Uwe Hoogheid, ons degenen te willen noemen en ontdekken, welke zoo onregtvaardig een zoo edel en eervol gezelschap belasterd hebben. Voorts, Mevrouw! hebben de hier tegenwoordige Heeren vernomen, dat er eenigen van hen in het bijzonder beschuldigd en bezwaard worden, de hand geleend en getracht te hebben, zoo met Fransche als andere vreemdelingen den bovengenoemden, heilloozen aanslag ten uitvoer te brengen, waarover wij alle gevoelig getroffen zijn. Wij bidden derhalve Uwe Hoogheid, ons zoo veel gunst en genegenheid te willen bewijzen, ons de namen der beschuldigers en beschuldigden te melden, opdat het groote ongelijk en de schelmerij ontdekt zijnde, Uwe Hoogheid daarover kort en voorbeeldig regt moge doen, en dit om onheilen en ergernissen, die daar uit ontstaan konden, te voorkomen; ons wel verzekerd houdende, dat Uwe Hoogheid nimmer zal dulden, dat zulk een en wel zulk een eervol gezelschap beklad blijve met zulke schandelijke en heillooze handelingen" (2). Hierop overhandigde BREDERODE aan de Landvoogdes het smeekschrift van dezen inhoud: 1555—1568

»Mevrouw! Het is bekend genoeg, dat door de geheele Christenheid altijd ten hoogste vermaard geweest is en nog is de groote getrouwheid van de volken der *Nederlanden* jegens hunne Heeren en natuurlijke Vorsten, waarin de Adel steeds de eerste plaats bekleed heeft, als die nooit goed of bloed heeft gespaard, om hunne grootheid te onderschragen en te vermeerderen. Wij, de ootmoedigste leenmannen van Zijne Majesteit, willen altijd meer en meer daarin volharden, zoodat wij ons dag en nacht gereed houden, hem met onze ligchamen en goederen op het onderdanigst te dienen. Daarom ziende in welken staat de zaken zich thans bevinden, hebben wij ons liever een weinig ondanks op den hals willen halen, dan voor Uwe Hoogheid eene zaak verzwijgen, die naderhand tot ondienst van Zijne Majesteit strekken en tevens den vrede en de rust van deze landen verstoren konde, terwijl wij hopen, dat de uitkomst met den tijd toonen zal, dat onder alle diensten, welke wij Zijner Majesteit ooit konden bewezen hebben, of nog in het vervolg bewijzen kunnen, deze voor de gewigtigste en tijdigste moet geacht en, wij houden ons stellig er van verzekerd, door Uwe Hoogheid

---

(1) De Heer GROEN V. PRINSTERER merkt hierbij aan: Voilà une affirmation un peu forte, et qui ne donne pas une très haute idée de la franchise et de la bonne foi des confédérés. *Archives de la Maison d'Orange*, T. II p. 79.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 78—80. Het schijnt, dat BREDERODE deze aanspraak op schrift had. VIGLII *Epist. ad.* HOPPERUM, p. 358.

1555—1568 in den besten zin zal opgevat worden. Hoewel wij dan, Mevrouw! geenszins twijfelen, of al hetgeen Zijne Majesteit vóór dezen en nu op nieuw bevolen heeft, nopens het geloofsonderzoek en de stipte uitvoering der bloedbevelen ten aanzien van de godsdienst, eenigen grond en regtvaardigen titel gehad heeft, en om daarvoor alles te handhaven wat wijlen Keizer KAREL, hoog loffelijker gedachtenis, met een goed doel had vastgesteld, nemen wij echter in aanmerking, dat het verschil van tijden ook van zelf verschil van hulpmiddelen met zich voert, en dat reeds eenige jaren geleden, de voorschreven bloedbevelen, schoon zij niet met alle gestrengheid zijn toegepast, gedurig tot vele bezwaren en moeijelijkheden aanleiding gegeven hebben. Het laatste besluit van Zijne Majesteit, waarin niet alleen verboden wordt, de genoemde bloedbevelen eenigzins te matigen, maar ook uitdrukkelijk gelast het geloofsonderzoek te onderhouden en de bloedbevelen ten strengste uit te voeren, boezemt ons derhalve de billijke vrees in, dat daardoor niet alleen de moeijelijkheden zullen vermeerderd worden, maar dat daaruit ook eindelijk een opstand en algemeene beroerte volgen kan, strekkende tot de ellendige verwoesting van het geheele Land, naar de duidelijke blijken van volksbeweging, die men reeds aan alle kanten bespeurt, ons voor oogen stellen. Wij dan, bemerkende het klaarblijkelijke en de grootheid des gevaars, welk ons dreigt, hadden tot nu toe gehoopt, dat de Heeren of 's Lands Staten bij tijds vertoogen bij Uwe Hoogheid zouden hebben ingediend, om daartegen te voorzien, door de oorzaak en den oorsprong van het kwaad weg te nemen. Maar dewijl wij bespeuren, dat zij zich, om eenige redenen ons onbekend, niet opgedaan hebben, en ondertusschen het kwaad van dag tot dag grooter wordt, zoodat het gevaar van oproer en algemeenen afval voor de deur is, hebben wij ons verpligt geacht, overeenkomstig den eed van getrouwheid en hulde, als mede uit hoofde van den goeden ijver, welken wij voor den Koning en het Vaderland koesteren, niet langer te toeven, maar liever de eerste te zijn, om ons van den gevorderden pligt te kwijten. Dit doen wij te vrijmoediger, dewijl wij alle reden hebben te hopen, dat Zijne Majesteit onze waarschuwing ten beste zal nemen, ziende dat de zaak ons meer dan anderen aangaat, daar wij meer blootgesteld zijn aan de bezwaren en rampen, welke gemeenlijk uit zulke voorvallen ontspruiten, dewijl onze huizen en goederen voor het grootste gedeelte ten platten lande liggen; en dus ten roof van elk zijn blootgesteld. Wij merken daarbij ook op, dat wanneer de voorschrevene bloedbevelen gestreng ten uitvoer gelegd worden, gelijk Zijne Majesteit dit uitdrukkelijk gebiedt, er niemand onder ons in het algemeen is, zelfs niemand in dit gansche Land, van welken staat of rang hij zij, die niet bevonden zal worden, lijf en goed verbeurd te hebben, en onderworpen te zijn aan de valsche beschuldiging van den eersten wangunstige, die, om deel aan de verbeurdverklaarde goederen te hebben, hem zal willen betigten onder den dekmantel der bloedbevelen; hem zal alzoo geene andere toevlugt overblijven, dan de oogluiking van den regter,

in wiens genade zijn bloed en goed ten eenenmale gesteld zijn. Uit dien hoofde 1555—1568 hebben wij te meer reden, Uwe Hoogheid allerootmoedigst te bidden, gelijk wij U door dit smeekschrift bidden, daarin te willen voorzien en, wegens het gewigt der zaak, zoo spoedig mogelijk een bekwaam persoon naar den Koning af te vaardigen, om dezen hiervan te verwittigen en in onzen naam nederig te smeeken, dat het hem gelieve, er in te voorzien zoo voor het tegenwoordige, als voor de toekomst. En daar dit nooit plaats zal kunnen hebben, zoolang de voorschreven bloedbevelen in volle kracht blijven, aangezien daarvan de bron en oorsprong van alle onheilen afhangen, dat het hem behage tot intrekking er van te verstaan, welke niet alleen volstrekt noodig zal bevonden worden, om den geheelen ondergang en het verderf van deze Landen af te weren, maar ook overeenkomstig is met regt en geregtigheid. En opdat de Koning niet vermoede, dat wij, die niet anders bedoelen dan hem ootmoedig gehoorzaamheid te bewijzen, hem in toom willen houden, of naar ons believen de wet voorschrijven, zoo als onze vijanden, wij twijfelen er niet aan, het dus te onzen nadeele uitleggen, zoo smeeken wij Zijne Majesteit ook op het onderdanigste, dat het hem gelieve, bevelen te ontwerpen bij rade en toestemming der bijeenvergaderde Algemeene Staten, om door meer geschikte en voegzame middelen, en zonder zulke blijkbare gevaren in het vorenstaande te voorzien. Wij smeeken ook ootmoedig, dat, terwijl de Koning ons billijk verzoek in overweging en er naar zijn regtvaardig welbehagen een besluit op neemt, Uwe Hoogheid intusschen in de gemelde gevaren door eene algemeene opschorting zoo van het geloofsonderzoek, als van alle uitvoering der voorschrevene bloedbevelen wil voorzien, totdat Zijne Majesteit anders zal bevolen hebben. Onder uitdrukkelijke betuiging, dat wij, zooveel ons mogt aangaan, ons door dit tegenwoordig vertoog van onzen pligt gekweten hebben, en van nu af voor God en menschen verontschuldigd houden, verklaren wij, dat ingevalle eenig ongemak, wanorde, beroerte, opstand of bloedstorting naderhand uit het verwaarloozen van een tijdig hulpmiddel ontstaan mogt, wij niet beschuldigd kunnen worden, het dreigend kwaad verzwegen te hebben. Wij nemen derhalve God, den Koning, Uwe Hoogheid en de Leden van Uwen Raad, mitsgaders ons geweten tot getuigen, dat wij gehandeld hebben gelijk het goeden en opregten dienaars en getrouwen leenmannen van den Koning betaamt, zonder in het minste de grenzen van onzen pligt overschreden te hebben; weshalve wij met te meer regt bidden, dat Uwe Hoogheid er op gelieve te letten, vóór er ander kwaad van kome; en Gij zult weldoen (1)."

De Landvoogdes nam schijnbaar goedgunstig het verzoekschrift aan en beloofde, dat

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II, p. 80—84.

1555—1568 zij het in overweging nemen en er spoedig op antwoorden zou. Terstond werd de Raad van State vergaderd. De gevoelens waren verdeeld. Bijzonder werd in overweging genomen, of men niet van de Verbondenen vorderen zoude, dat zij allen het smeekschrift, waaronder slechts in het algemeen stond: *wij de allerootmoedigste onderdanen der Koninklijke Majesteit*, met hunne namen eigenhandig onderteekenden. Eenigen drongen hier sterk op aan, dewijl de Koning dan weten kon, wien hij beloonen, of liever, straffen moest. De meerderheid besloot echter, ook dezen voorslag te verwerpen, daar hij aanleiding kon geven, dat nog meer anderen zich bij de Zamenverbondenen voegden. Eindelijk kwam men overeen omtrent het antwoord, welk op het verzoekschrift zou gegeven worden, en om de Edelen tegen den volgenden dag ten Hove te ontbieden. Te bestemden tijde begaven zich de Bondgenooten even statig als

6 v. Grasm. 1566 den vorigen morgen, doch nu door de Graven van *Culemborg* en *van den Berg* verzeld, welke des nachts met postpaarden waren aangekomen, naar het Hof. Hier ontvingen zij het smeekschrift met de volgende aanteekening terug. »Hare Hoogheid verstaan hebbende hetgeen bij den inhoud van dit geschrift verzocht en begeerd wordt, is wel genegen een gezantschap aan den Koning af te vaardigen, ten einde het hem voor te dragen, en tevens alle goede diensten aan te wenden, welke Hare Hoogheid nuttig zal oordeelen, om Zijne Majesteit te bewegen en aan te sporen, het verzoek der Edelen in te willigen, die niet anders te verwachten hebben, dan hetgeen waardig en overeenkomstig is met 's Konings aangeboren en gewone goedertierenheid. Hare Hoogheid is reeds vóór de komst der Edelen bedacht geweest, om met hulp en raad der gewestelijke Stadhouders, de Ridders van het Gulden Vlies en de Leden van den Raad van State en den Geheimen Raad, die zich bij Haar bevonden, eene verzachting der bloedbevelen op het punt van godsdienst te beramen en te ontwerpen, om dit Zijner Majesteit voor te dragen; welke verzachting Hare Hoogheid hoopt, zoodanig te zullen bevonden worden, dat zij aan elk billijk genoegen zal moeten geven. En naardien het gezag van Hare Hoogheid zoo ver niet strekt, gelijk de Edelen wel kunnen begrijpen, dat zij, overeenkomstig hun vertoog, het geloofsonderzoek en de bloedbevelen kan opschorten, en dat het niet voegt, het Land zonder wet op het punt van godsdienst te laten, vertrouwt Hare Hoogheid, dat de Edelen zich zullen tevreden stellen, dat zij ten gemelden einde, een gezantschap aan den Koning afvaardige, en dat Hare Hoogheid, terwijl men zijn antwoord verwacht, zorg zal dragen, dat zoowel door de geloofsonderzoekers, ter plaatse waar zij vóór dezen geweest zijn, als door de ambtenaren van het geregt, met bescheidenheid en gematigdheid in het uitoefenen van hun gezag worde te werk gegaan, zoodat men geene reden zal hebben er over te klagen. Hare Hoogheid vertrouwt, dat ook de Edelen van hunnen kant zich zoo gedragen zullen, dat het niet noodig zal zijn hierin anders te voorzien. Er is insgelijks hoop, dat het den Koning zal behagen, door de goede diensten, welke Hare Hoog-

heid bij hem zal aanwenden, de andere gewesten, waar het geloofsonderzoek bestaat, daarvan te ontheffen, gelijk men kan afnemen uit hetgeen reeds besloten is op het verzoekschrift der hoofdsteden van *Braband*, om daarmede niet bezwaard te worden. En Hare Hoogheid zal te vrijmoediger alle goede diensten bij Zijne Majesteit tot het voorschreven doel aanwenden, dewijl zij voor zeker houdt, dat de Edelen een voornemen en bepaalden toeleg hebben, niets te veranderen op het punt van de oude godsdienst, in deze Landen onderhouden, maar die te handhaven en met al hun vermogen te onderschragen (1)." 1555—1568

De Edelen waren met dit antwoord weinig tevreden en besloten na rijp beraad, een nader verzoek in te dienen. Hiertoe verzochten en verkregen zij ten derdenmale gehoor bij de Landvoogdes. Hun vertoog was van dezen inhoud. »Mevrouw! Het bijschrift gezien hebbende, hetwelk Uwer Hoogheid behaagd heeft ons te geven, hebben wij niet willen nalaten in de eerste plaats U zeer ootmoedig te danken voor zulk een spoedig bescheid, alsmede voor het genoegen, welk Uwe Hoogheid over onze vergadering betuigd heeft, welke tot geen ander oogmerk is gehouden, dan tot dienst van Zijne Majesteit, en 's Lands welvaart en rust. Maar tot grooter genoegen en rust van het Land, hadden wij wel gewenscht, dat het gemelde bijschrift van Uwe Hoogheid uitvoeriger en duidelijker geweest ware. Niettemin dewijl Uwe Hoogheid, gelijk wij tot ons leedwezen vernemen, zulke magt niet heeft, als wij wel zouden wenschen, verlaten wij ons op de hoop en verzekering, welke Uwe Hoogheid ons gegeven heeft, dat Zij, zoo bij de overheden als geloofsonderzoekers, behoorlijk zorg zal dragen en hun gelasten, dat zij zich van alle vervolgingen onthouden, welke uit het geloofsonderzoek en de bloedbevelen, zoo oude als nieuwe, op het punt van godsdienst voortspruiten, tot Zijne Majesteit anders zal bevolen hebben. Wij van onzen kant, Mevrouw! dewijl wij niet anders begeeren, dan ons naar alles te voegen, wat door Zijne Majesteit, met raad en toestemming der Algemeene Staten, zal gelast worden ter handhaving van de oude godsdienst, hopen ons zoo te gedragen, dat Uwe Hoogheid geene reden van misnoegen hebben zal. En zoo iemand eenige misdaad pleegt, of wat naar oproer zweemt, laat hem door Uwe Hoogheid en den Raad van State naar verdiensten gestraft worden. Wij betuigen nogmaals, dat wij ons van onzen pligt gekweten hebben, indien er, door gebrek aan gepaste voorzorg, eenige moeijelijkheid ontstaan mogt. Wij bidden Uwe Hoogheid nederig, deze onze handelwijze voor aangenaam en ten beste te houden, en als ten dienste Zijner Majesteit geschied te beschouwen, terwijl wij ons zelve aanbieden, ootmoedige en gehoorzame dienaars van Uwe Hoogheid te blijven en voor Hare voeten in Hare dienst te sterven, zoo

8 v. Grasm. 1566

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II, p. 84, 85.

1555—1568 dikwijls het Uwer Hoogheid behagen zal ons zulks te gebieden. Voorts, Mevrouw! dewijl er een gerucht loopt, waarvan wij verwittigd zijn geworden, dat eenige onzer lasteraars, ons verzoekschrift in druk uitgeven en er sommige punten in vervalscht of veranderd hebben, om op onze vergadering de smet van oproerigheid te werpen, iets geheel strijdig met onze billijke bedoelingen, gelijk aan Uwe Hoogheid genoegzaam kenbaar is, en ons dus bij de geheele wereld gehaat te maken, zoo verzoeken wij U met allen ootmoed, aan 's Konings drukker te veroorloven, het genoemde smeekschrift naar denzelfden inhoud en van woord tot woord te drukken, zoo als het door ons aan Uwe Hoogheid is overgeleverd. Dit zal ons, Mevrouw! een ongemeen genoegen en grooter aanleiding geven, in de dienst te volharden, welke wij Uwer Hoogheid in het algemeen en in het bijzonder aangeboden en beloofd hebben (1)."

De Landvoogdes liet de Edelen in de gehoorzaal wachten en gaf, na overleg met den Raad van State, hun dit mondelijk antwoord; »Ik heb met deze Heeren overzien en onderzocht, wat gij mij voorgedragen hebt. Tot antwoord daarop dient, dat ik hoop zulke orde te stellen zoo bij de geloofsonderzoekers, als bij de overheden, dat geen ongemak of ergernis ontstaan zal. Zoo iets van dien aard gebeurt, zal dat veelmeer van uwen kant komen. Derhalve ziet toe, naar uwe beloften in het verzoekschrift geuit, dat geene wanorde of ergernis onder u of onder de gemeente kome; terwijl ik u verzoek niet verder met kleine geheime streken voort te gaan, of iemand meer tot u te trekken (2)." Dit bescheid kon de Edelen evenmin bevredigen. Na eenig beraad, voerde EUSTACHE DE FIENNES, Heer van *Esguerdes*, de Landvoogdes te gemoet: »Mevrouw! Het heeft dezen Heeren en dit geheele edel gezelschap behaagd, mij op te dragen, in hunnen naam Uwe Hoogheid onderdanigst te danken voor het goede antwoord, hetwelk Uwe Hoogheid ons heden heeft gelieven te geven; maar zij zouden zich veel meer tevreden en voldaan gehouden hebben, indien het Uwer Hoogheid behaagd hadde, hun in tegenwoordigheid van al deze Heeren te verklaren, dat Uwe Hoogheid onze vergadering als ten beste en strekkende tot dienst van den Koning opgenomen had; Uwe Hoogheid verzekerende, dat niemand van dit gezelschap U oorzaak tot misnoegen geven zal over de tucht, welke het voortaan zal onderhouden (3)." De Landvoogdes hierop te kennen gevende, dat zij zulks geloofde, zonder echter eenigzins te verklaren, of zij de vergadering der Bondgenooten al dan niet ten goede nam, werd met deze woorden op dit punt aangedrongen. »Mevrouw! het zal Uwe Hoogheid gelieven openlijk te verklaren, hoe Uwe Hoogheid opvat, het-

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II, p. 86, 87.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II, p. 88.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II, p. 89.

geen wij in dezen tot kwijting van onzen pligt verrigt hebben." De Hertogin antwoordde: »dat zij zich voor alsnog geen oordeel over de daden der Edelen aanmatigde, maar dat de tijd en hun verder gedrag daarvan het best getuigenis zouden geven (1)." 1555—1568

Dit ontwijkende antwoord was verre van den Verbondenen te behagen, wien men dan ook de onvergenoegdheid op het gelaat konde lezen. Men vreesde dit misnoegen; althans verscheidene Leden van den Raad van State, onder anderen de Raadsheer D'ASSONVILLE, overreedden de Landvoogdes, den Edelen eene meer stellige verzekering te geven, dat tot op het antwoord des Konings, in het godsdienstige alles onveranderd zou blijven. Er werden insgelijks terstond brieven aan de ambtenaren, stedelijke regeringsleden, en geloofsonderzoekers opgesteld, welke de Graaf van *Hoogstraten* en BERTI, de geheimschrijver der Landvoogdes, den Bondgenooten vertoonden. Aan de overheden en geloofsonderzoekers werd er in bevolen, met alle gematigdheid en wijsheid in hunnen last op het punt van godsdienst te werk te gaan, zonder evenwel te gedoogen, dat eenige nieuwigheid en verandering in het oude geloof ingevoerd, of eenige openbare ergernis gegeven en oproerigheid gepleegd werd. Geschiedde zulks, dan moest onmiddellijk daarvan aan de Landvoogdes behoorlijk kennis gegeven worden, opdat zij, met overleg van den Raad van State, daarover oordeelen en zoodanige maatregelen nemen konde, als zij geraden zou vinden. Men verhaalt, dat de Ridders van het Gulden Vlies, »op hunne trouw, eed en orde," aan de afgevaardigden der verbondene Edelen beloofden, dat »de overheden en geloofsonderzoekers voortaan niemand meer uit hoofde van godsdienst met gevangenis, verbeurdverklaring van goederen, of ballingschap zouden straffen, zoo over het verledene als over het toekomende, ten ware hij aan oproer en verregaande ergenis, strekkende tot onrust van den Staat, zich schuldig maakte, in welk geval de Ridders daarvan kennis zouden nemen, om daarover naar behooren te besluiten, en zulks alleen bij voorraad tot dat de Koning, met raad en bewilliging der Algemeene Staten, anders zou bevolen hebben." Eenigen hebben deze schriftelijke belofte als een enkel verdichtsel, of valsch gerucht beschouwd, door de Edelen verzonnen en verspreid, hetzij om zich bij het volk te verheffen op hunne gunst en vermogen bij de Ridders, hetzij om de Hertogin in de engte te brengen, of wel om niet te schijnen, dat zij ten eenemale in hunne onderneming te leur gesteld waren (2). 9 v. Grasm. 1566

(1) *Procès des Comtes d'* EGMOND *et de* HORNE, T. II, p. 339, 340.

(2) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V, p. 232. V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubl.* T. II, p. 145. Vgl. TE WATER, *Verbond. d. Edelen*, D. I. bl. 327—330, met GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II, p. 92. De redenen, ter verdediging van het karakter der Edelen in dezen door TE WATER aangevoerd, komen GROEN V. PRINSTERER weinig bondig voor.

1555—1568 Den dag op welken het bijschrift of antwoord op het smeekschrift der Edelen was overhandigd, had BREDERODE in het Hof des Graven van *Culemborg* den Verbondenen een prachtigen maaltijd gegeven. Drie honderd gasten zaten aan den luisterrijken disch. Zij noemden zich, naar men zeide, het *Edel Verbond* (*noble union*), en hun aanvoerder: *den Hersteller der verloren vrijheid* (*le restaurateur de la liberté perdue*) (1). BREDERODE zou toen aan de Graven van *Culemborg* en *van den Berg* de toedragt van het eerste gehoor verhaald hebben, en dat BARLAYMONT tot de eenigzins onthutste Landvoogdes gezegd had: »*Ne craignez rien; il n'est qu'un tas de gueux* (2).” Sommige gasten toonden zich over dezen schimpnaam zeer gebelgd, terwijl andere begrepen, zich daaraan niet te moeten storen, maar verachting met verachting beantwoorden. Toen echter de wijn het gezelschap in eene vrolijke stemming gebragt had, beweerde BREDERODE schertsend, dat de naam van *gueux* zeer gepast was voor lieden, die bereid waren voor Vaderland en Koning zelfs den bedelzak te dragen. Dit werd van alle kanten toegejuicht, en weldra weergalmde de zaal van het herhaalde: *vivent les gueux!* Tegen het einde van den maaltijd, liet BREDERODE zich een bedelzakje en een houten drinknap brengen; hing het eerste om den hals, en dronk uit den laatsten de gasten toe, welke hij voor hun vrolijk gezelschap bedankte, vertrouwende, dat allen zich gereed zouden houden zoo iets mogt gebeuren en de nood het vorderde; wat hem betrof, hij was bereid, voor elk van hen in 't bijzonder te sterven (3). Bedelzak en nap gingen om, en allen deden den gastheer bescheid, onder luidruchtig geroep van: *vivent les gueux!* Op dien oogenblik kwamen juist de Prins van *Oranje* en de Graven van *Egmond* en *Hoorne* voorbij, welke den Graaf van *Mansfeld*, die aan eene oogontsteking leed, bezocht hadden en zich naar den Raad van State begaven. Het uitbundig gerucht

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 408, 409.

(2) »Vrees niets, het is slechts een hoop schooijers.” Over de afleiding en beteekenis van het woord *gueux*, zijn verscheidene gevoelens; zie TE WATER, *Verbond d. Edelen*, D. I, bl. 318 (c). Zeker is, dat toen even als thans, dit woord: *deugniet*, *landlooper* enz. (*picaño*) beteekende, zoo als de Landvoogdes in haren brief aan den Koning, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 409, getuigt, doch waarin zij tevens te kennen geeft, niet te weten, hoe de Edelen er toe gekomen zijn, zich dien naam te geven. Hoe konde haar dit raadselachtig zijn, indien BARLAYMONT in haar bijzijn, de Verbondenen met dien scheldnaam bestempeld had? Ook verklaart de Graaf van *Hoorne*, dat hij, bij gelegenheid van dit gastmaal, voor het eerst het woord *gueux* hoorde, en niet wist, wat het beteekende. *Procès d. C.* D'EGMONT *et de* HORNE, T. I, p. 162. Ook HOPPERUS wist niet, waar de naam *gueux* van daan kwam. *Mémorial*, p. 75. Eerlang werden door *geuzen*, de Hervormingsgezinden in het algemeen aangeduid.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 409.

A A A GEUZEPENNINGEN B ZEGEL VAN DEN VERBONDSBRIEF DER EDELEN

C GEDENKPENNING OP DE OVERGIFTE VAN HET SMEEKSCHRIFT DER EDELEN

C. Ed. Taurel sculps.

hoorende vroeg de Prins, wat hier te doen was? »Men zit aan tafel," is het antwoord. »Dan zal het raadzaam zijn," hervatte hij »de gasten te scheiden, opdat zij zich niet bedrinken; want zoo men met hen zaken moest behandelen, zou men geene rede bij hen vinden." En vernemende, dat de Graaf van *Hoogstraten*, die met den geheimschrijver BERTI naar de Verbondenen gezonden was, om hun van wege de Landvoogdes iets mede te deelen en heden nog verslag daarvan in den Raad moest afleggen, zich bij hen bevond, traden zij de voorplaats op, om hem te roepen en mede naar de vergadering te nemen. Zoodra BREDERODE en eenige anderen hen in het oog kregen, ijlden zij hen te gemoet en geleidden hen binnen. Onder het geroep: *Vive le Roi! Vivent les gueux!* werd hun de beker aangeboden, dien zij onder het uiten dezer vreugdekreten ledigden (1). Op dit gastmaal beraamde men, naar eenigen, het plan tot het dragen van den aschgraauwen mantel, de gewone kleedij der bedelmonniken, en van den bedelaarsklap voor den gemeenen man, welke den geuzen genegen was. De Edelen zelve, vóór zij *Brussel* verlieten, kozen zich gouden, zilveren, of vergulde penningen, nog onder den naam van *geuskens* bekend, die aan een rood lint om den hals hingen; aan de eene zijde zag men het geharnaste borstbeeld van FILIPS met het randschrift: *en tout fidelles au Roy;* en aan de keerzijde eenen bedelzak door twee ineengeslotene handen vastgehouden, en daar om heen: *jusques à porter la besace.* Sommige Bondgenooten droegen een houten napje of kalebasje op de borst of aan den hoed en gordelriem; op eenige dezer napjes was uitgesneden, *vive les gueux;* en op de andere: *wi vel die geus* (2)." Ook kwam er een koperen penning uit met dit opschrift aan de eene zijde: *Escu de Viane* (schild van *Vianen*); en aan de andere zijde met de wapens van het huis van *Bourgondië* en de woorden: *par flammes et par feu* (door vlammen en door vuur). Het zij dat BREDERODE, Heer van *Vianen*, hierdoor bedoelde, dat hij en de zijnen te dienste van dat huis, vuur noch vlammen ontzagen; of dat hij er mede wilde te kennen geven, dat dit huis door zulke geweldige middelen, gevestigd en opgetrokken werd (3). Dit gaf aanleiding, dat eenigen tijd daarna de Hertog van *Aarschot* en zijne bedienden, om zich door vuur zigtbaar teeken van de geuzen te onderscheiden, aan den hoed eenen zilveren penning voerden; de voorzijde vertoonde een borstbeeld van CHRISTUS; de keerzijde

1555—1568

(1) *Procès des Comtes* D'EGMONT *et de* HORNE, T. I, p. 69, 161. *Correspondance de* PHILIPPE, II, T. I, p. 409.

(2) VAN LOON, *Nederl. Historiepenning.* D. I, bl. 82—86, 105, geeft de beschrijving en afbeelding van deze penningen en napjes.

(3) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II, bl. 78. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I, B. II, bl. 61.

1555— het beeld der Heilige Maagd of Lieve Vrouwe van *Hal*. Op aanzoek der Landvoog-
1568 des, zegende Paus PIUS V deze penningen en schonk hun, die ze droegen, aflaat van zonde (1). Dit alles werd door de verstandigen als opborreling van het gestoorde bloed beschouwd, hetwelk zelf minder hevigen van aard naauwelijks voor overzieden konden behoeden (2).

Kort vóór de verbondene Edelen *Brussel* verlieten, rigtte BREDERODE tot hen deze woorden: »Mijne Heeren! Wij zijn gisteren ochtend te zamen komen, om ten eerste alle verkeerde uitleggingen van onze bijeenkomst uit den weg te ruimen, door welke wij tot eenige verdeeldheid zouden kunnen geraken; ten tweede, opdat wij behoorlijk konden antwoorden allen, die naar het doel onzer bijeenkomst willen onderzoeken of vragen, aangezien er eenigen zijn, die uitstrooijen, dat onder voorwendsel van ons verzoekschrift, wij in het geheim iets anders beoogen; en ten derde, om in geval de Landvoogdes of de Heeren mij, als dengenen, die in uwen naam, Mijne Heeren, het woord gevoerd heeft, mogten ondervragen, welke verzekering ik hun (deswege) geven konde. Wij bedoelen, onder verbetering, niets anders, dan den inhoud van ons overhandigd verzoekschrift na te komen. Gezamenlijk zijn wij te rade geworden, eenparig hun het volgende te antwoorden: dat onze bedoeling niet anders is, dan den Koning nederig te smeeken, dat het hem behage, ten einde de tegenwoordige onlusten en beroeringen tegen te gaan, alle bevelschriften, geloofsonderzoeken en bloedbevelen, oude en nieuwe, op het punt van godsdienst geheel te vernietigen; en dat wij allen besloten hebben te onderhouden alles, wat door den Koning, met raad en toestemming zijner bijeenvergaderde Algemeene Staten, zal bevolen en bepaald worden tot handhaving der oude godsdienst, ons onderwerpende aan zoodanige straf als door Zijne Majesteit en de Staten tegen de overtreders zal gelast en uitgevaardigd worden (3).” Allen gaven hieraan hunne goedkeuring. Dit is mogelijk hetzelfde geschrift,

---

(1) VAN LOON, *Nederl. Historiepenning*. D. I, bl. 88, 89, heeft ook deze penningen beschreven en afgebeeld. In het verhaal van het overleveren des verzoekschrifts door de Edelen aan de Landvoogdes, hebben wij TE WATER, *Verbond d. Edelen*, D. I, bl. 282—330 en de aldaar aangehaalde schrijvers gevolgd, benevens BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* D. I, B. II, bl. 39—45. CHAPPUYS, *Hist. Gen. de la Guerre de Flandre*, Liv. I, p. 24—28. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. I. p. 10—13, en LANARIO, *la Guerra di Fiandra*, p. 12, 13, welke van het smeekschrift der Edelen zegt: »Era disteso con termini pieni d'humiltà, ma in effetto conteneva una superba risoluzione di sudditi inobedienti, e fu presentato con modi tanto imperiosi, che la Regente dubitò della vita.”

(2) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. II, bl. 78.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II p. 90.

waarvan elders gewag gemaakt wordt, en waarbij de Edelen vier uit hun midden kozen, welke de zaken van het Verbond moesten behartigen, en naar wier beschikkingen men zich zou gedragen. Tevens werden uit elk gewest drie of vier Edelen benoemd, welke zich met de vier opperhoofden, die in *Brussel* achterbleven, om het gedrag der Landvoogdes van nabij gade te slaan, in gemeenschap moesten stellen en waken, dat nergens iets ondernomen wierd tegen de beloften, zoo door de Landvoogdes, als van hunne zijde aangegaan (1). Nu begaven zich de Verbondenen naar hunne sloten. BREDERODE, VAN PALLANT en VAN DEN BERG verlieten met een gevolg van honderd vijftig ruiters, onder het losbranden hunner pistolen, de hoofdstad (2). VAN PALLANT trok met VAN DEN BERG naar *Culemborg*, waar de oneenigheden tusschen Roomschen en Onroomschen, die hem later vele moeijelijkheden baarden, zijne tegenwoordigheid vorderden (3). BREDERODE toog met Graaf KAREL *van Mansfeld, den Jonge*, naar *Antwerpen*. De Landvoogdes had hem eenen renbode vooruitgezonden, om de regering dier stad te gelasten, een wakend oog op hem te houden. Meer dan vierduizend burgers waren voor het huis, waar hij zijn intrek had genomen, zamengevloeid. Met een vollen beker in de hand vertoonde hij zich aan het venster. »Mannen van *Antwerpen*,» dus sprak hij hen aan, »ik ben hier met gevaar van mijn goed en leven, om U te beschermen en van het onmenschelijke geloofsonderzoek en de bloedbevelen te bevrijden. Wilt gij hiertoe met en onder mij medewerken, neemt dan de teug aan, welke ik u toebreng, en steekt, tot teeken uwer toestemming, de handen omhoog.» Daarop dronk hij, en aller handen vlogen onder een oorverdoovend gejuich in de hoogte. Eerlang verliet hij *Antwerpen* onder het uitgeleide der menigte (4). Den dertienden van Grasmaand was hij reeds in *Vianen* teruggekeerd (5).

1555—1568

10 v. Grasm. 1566

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. II. bl. 61. V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet enz.* bl. 86. BURGUNDIUS zegt, *Hist. Belg.* Lib. II. p. 138, dat er twaalf zulke opperhoofden gekozen, en door het volk spotsgewijze de twaalf Apostelen genoemd werden.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 408. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. V. p. 231.

(3) VOET VAN OUDHEUSDEN, *Hist. Beschr. v. Culemborg*, bl. 215—224.

(4) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 231. Geen ander Schrijver, zoo ver ons bekend is, heeft deze bijzonderheid vermeld, zelfs niet VAN WESEMBEECK, die als Lid van den stedelijken Raad en ooggetuige, gewoonlijk alles naauwkeurig opteekent, wat in dien tijd te *Antwerpen* is voorgevallen. STRADA getuigt echter, dat hij zijn verhaal uit een brief der Landvoogdes aan den Koning geput heeft. Wij twijfelen niet aan zijne opregtheid. Zie *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 411. Ondertusschen spreekt BREDERODE van dit alles niets in een brief aan LODEWIJK *van Nassau*, in welken ontkend wordt, dat hij, zoo als men verspreidde, in *Antwerpen* op een vastendag vleesch gegeten had. *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 98.

(5) TE WATER, *Verbond d. Edelen*, D. IV. bl. 324.

1555—1568 De pogingen der zamenverbondene Edelen baarden vrees en vreugde tevens. De geloofsonderzoekers bovenal en hunne handlangers dachten, dat zij nu zouden mishandeld worden, en eenige van hen hielden zich verborgen of ontvlugtten het Land. Het volk daarentegen stelde er zich veel goeds van voor; gemor, wrevel en verbittering hielden op, en elk keerde weder tot zijn beroep en handtering. De verstandigsten evenwel vreesden, dat men hetgeen den Edelen beloofd was niet zou nakomen of althans slechts zoo lang, tot men kans zag, zich er van te ontslaan, waardoor de wonde gevaarlijker en ongeneeslijker zou worden dan ooit te voren (1). Weldra ontwaarde men de gegrondheid dezer bekommering. Kort na het overleveren van het Smeekschrift, had zich de Geheime Raad met het opstellen van een ontwerp ter verzachting der bloedbevelen bezig gehouden. Nadat de Landvoogdes en de Raad van State zoowel als de Geheime Raad dit ontwerp dikwijls gelezen, overgezien en veranderd hadden, was eindelijk het bevelschrift in het wezen geroepen, welk onder den naam van *Moderatie* (matiging) bekend is (2). De inhoud was: »de Roomsch-Katholijke Godsdienst alleen mogt geduld worden; het prediken en de bediening van Doop en Avondmaal, anders dan naar gebruik der Moederkerk, werden verboden, gelijk ook de kettersche boeken; de leeraars en andere hoofden der Hervormden, degenen, die tegen het oude geloof schreven, hunne huizen tot bijeenkomsten van de ketters leenden, of openlijk aanstoot gaven, zouden met den strop en, indien het niet tegen 's Lands voorregten streed, met verbeurte van al hunne goederen gestraft worden; berouw en leedwezen konden niet verder baten, dan om door het zwaard in plaats van aan de galg te sterven, en dat de goederen aan de erfgenamen verbleven; aan boetvaardige ketters, uit de lagere volksklasse, zou genade verleend, doch onboetvaardige moesten uit het Land gebannen worden, maar zouden hunne goederen behouden, mits zij die hunnen wettigen erfgenamen achterlieten, en geene pogingen aanwendden, andere ingezetenen te verleiden; de Her- of Wederdoopers alleen, geen berouw toonende, werden met verbeurdverklaring van goederen gestraft; waar dit echter in strijd was met de voorregten, traden de wettige erfgenamen in het bezit dier goederen; ketters bij herhaling werden, als zij op nieuw berouw toonden, verbannen; de Wederdoopers evenwel ondergingen in dat geval de straf des doods; alle drukkers van verboden boeken verbeurden lijf en goed, al waren zij zelve geene ketters; het voorstellen en verdedigen van eenige punten der nieuwe leer was eene misdaad, met den dood of anderzins naar bevind van zaken te straffen; niemand, wie hij zij, zou mogen bezitten, lezen, weggeven of leenen eenige boeken van LUTHER, ZWINGLIUS, CALVIJN en

(1) TE WATER, *Verbond d. Edelen*, D. I. bl. 332.

(2) *Procès des Comtes* D'EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 340. HOPPERUS, *Memorial*, p. 75.

dergelijke hoofdketters (1)." Nu werd in den Raad van State overwogen, of men deze vreesselijke matiging, die bijna van niets anders dan van doodstraffen sprak, onmiddellijk zou afkondigen, dan wel 's Konings gevoelen daarover eerst inwinnen. EGMOND en eenige andere Leden waren voor het eerste. Hij vreesde anders, dat de verbondene Edelen steeds in aanhangers, zoo op het land als in de steden, zouden toenemen, en dat diegenen onder hen, welke een ander doel beoogden, onder voorwendsel van het geloofsonderzoek en de gestrengheid der bloedbevelen af te schaffen, trachtten zouden vrijheid van godsdienst in te voeren. De Geheime Raad echter was van oordeel, dat men de toestemming des Konings moest afwachten, en koesterde ook dan nog vrees, of de matiging den Zamenverbondenen zou tevreden stellen, daar zij niets verkozen goed te vinden, wat van den Koning, zonder kennis der Algemeene Staten, uitging. Hierop werd besloten, het bevelschrift niet af te kondigen, maar het aan de geregtshoven der bijzondere gewesten te zenden, om er hun gevoelen over in te winnen; en tevens den Stadhouderen last te geven, het op de meest gepaste wijze aan de voornaamste Leden der Staten en Steden van hun gebied ter kennisse te brengen, en hun goeddunken daarop te verstaan (2). Te gelijken tijde besloot de Landvoogdes, na overleg met de Stadhouders, de Ridders van het Gulden Vlies en andere Leden van den Raad van State, weder een gezantschap naar *Spanje* te zenden, om den Koning naauwkeurig den staat van zaken te ontvouwen. Eerst bood zij deze zending den Graaf van *Egmond* aan, welke die weigerde, op grond, dat de Koning de beloften, hem gedaan, niet gehouden had; en stelde in zijne plaats den Markgraaf van *Bergen* voor. Ook deze maakte zwarigheid, maar nam eindelijk de zending aan, van welke hij zich echter weinig vruchts beloofde, uit hoofde van het misnoegen, welk de Koning tegen elk van hen moest hebben opgevat, eerstens dewijl zij zich tegen de vereeniging der abdijen en de invoering der nieuwe bisdommen verzet hadden; ten tweede wegens het vertrek der Spanjaarden; ten derde naardien zij den Kardinaal GRANVELLE ongenegen geweest waren; en ten vierde omdat de tegenwoordige onlusten zich geopenbaard hadden, terwijl zij te *Breda* en te *Hoogstraten* vereenigd waren. Eindelijk echter verklaarde hij zich tot de reis naar *Spanje* bereid, mits de Heer van *Montigny* hem verzelde, om den Koning te beter en te spoediger van alles te kunnen onderrigten, en indien een van hen eenig toeval trof, de onderhandelingen niet gestremd zouden worden. MONTIGNY stemde, doch met tegenzin, er in toe. Beide stelden der Landvoogdes voor, dat men in hen het volste vertrouwen moest hebben, 1555—1568

---

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. II. bl. 64—66. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. II. p. 140—142.

(2) *Procès des Comtes* D'EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 340—342. HOPPERUS, *Memorial*, p. 75.

1555—1568 indien de togt eenig nut zou opleveren, en verzochten haar, den Koning een renbode te zenden, ten einde hem berigt van hunne komst te geven. De Hertogin spoorde daarop FILIPS aan, dat hij zou trachten, de gezanten en insgelijks den Prins van *Oranje* voor zich te winnen, wiens misnoegen dagelijks vermeerderde, zoodat hij en de Graaf van *Hoorne* volstrekt begeerden, zich niet alleen aan de zaken te onttrekken, maar zelfs het Land te verlaten. Zij verzocht beide, haar in den tegenwoordigen drang der omstandigheden hunnen raad en hulp niet te onttrekken, welke zij nu meer dan ooit behoefde; althans zoolang te blijven, tot BERGEN en MONTIGNY teruggekeerd zouden zijn. 's Prinsen antwoord was, dat men hem verdacht hield en als hoofd des Bondgenootschaps beschouwde; dat, zoo lang men zulk een vermoeden van hem koesterde, het niet voegde, zich in deze omstandigheden van zijnen raad te bedienen; dat de Koning, bij wien hij in een kwaad daglicht geplaatst was, hem reeds sinds lang gewantrouwd had; en dat het eene smartelijke taak was, eenen Vorst te dienen, welke zich niet op zijnen dienaar verliet. Daarom had hij besloten het Land te verlaten, doch waar hij zich ook mogt bevinden, hij zou altijd 's Konings onderdanige leenman en dienaar blijven. Op de verzekering der Landvoogdes, dat hij nog steeds in 's Konings genegenheid deelde, en op aanmaning der overige Leden van den Raad, lieten hij en HOORNE zich met moeite bewegen, te blijven tot 's Konings bedoeling en welbehagen bekend zouden zijn. EGMOND gaf insgelijks te kennen, dat hij wenschte, zich voor eenigen tijd te verwijderen, om tot herstel zijner gezondheid, de wateren te *Aken* te gebruiken. Maar ook hij liet dat ontwerp varen, op de ernstige taal der Landvoogdes. »Indien Gij, Mijne Heeren!" zeide zij, »mij dus wilt verlaten, en de een hier, de ander dáár zich wil begeven en mij in nood laten zitten, stel ik U aansprakelijk voor al het kwaad, dat hieruit ontspruit. Zonder uwe hulp, raad en bijstand kan ik niets uitrigten, noch den last torschen (1)."

De Raadsheer D'ASSONVILLE had het matigings-bevelschrift of de zoogenaamde *Moderatie* opgesteld (2). Om de toestemming der bijzondere Staten daarvoor te verwerven, werden aan hen de Stadhouders of andere Ridders van het Gulden Vlies gezonden. In het bijeenroepen of beschrijven dezer Staten, wanneer zij over één en hetzelfde punt moesten geraadpleegd worden, week men nu van den gewonen regel af, en begon met die landschappen, welke de minste vrijheden bezaten, gelijk *Artois*,

---

(1) *Procès des Comtes* D'EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 342—345. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 407, 408. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 23, 24. HOPPERUS, *Memorial*, p. 76. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. V. p. 234. V. D. HAER, *de Init. Tumult*, Lib. II. p. 317. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. II. bl. 61.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 410.

Henegouwen, *Namen* en *Luxemburg*, waardoor men hoopte, bij de Staten der meer 1555—
vrije gewesten, minder, of wel geene tegenkanting te zullen ontmoeten, omtrent eenen 1568
maatregel, welke reeds elders was goedgekeurd. Daarenboven werden hoogst onwettig alleen sommige Leden der Staten beschreven, met voorbijgaan van andere, welke er evenzeer behoorden te komen, en men liet eenige vertrekken, welke anders gewoonlijk de Statenvergaderingen bijwoonden. Bij de oproeping, verraste men de gevolmagtigden der steden, zoodat zij met hunne medeleden geene ruggespraak konden houden, en legde hun, onder eede, een diep stilzwijgen over de geheele zaak op, welke zij slechts aan de stedelijke regering, of, zoo als men haar destijds noemde, de Wet, niet aan den Raad en Vroedschap mogten mededeelen. *Artois* en *Vlaanderen* door de ijverige pogingen van EGMOND, *Doornik*, *Henegouwen*, *Namen* en *Luxemburg* lieten de matiging doorgaan; de beide laatstgenoemde gewesten en *Artois* onvoorwaardelijk, de andere met wijzigingen. *Braband*, *Gelderland*, *Holland*, *Zeeland*, *Vriesland* en *Utrecht*, welke de grootste voorregten bezaten en deze met de meeste zorgvuldigheid bewaakten, werden in het geheel niet of zeer laat over dit punt geraadpleegd. De Staten van *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht* althans hadden in Herfstmaand het ontwerp van de matiging nog niet ter beraadslaging ontvangen. Als reden daarvan wendde men voor, dat de Prins van *Oranje* geene gelegenheid had, zich naar die gewesten te begeven. Maar de ware oorzaak was, dat BREDERODE en andere Bondgenooten de Staten daartegen vooringenomen hadden. Ook vreesde men, dat zij liever hun gevoelen over de godsdienst in de vergadering der Algemeene Staten zouden willen uitbrengen, dan afzonderlijk hunne meening daarover kenbaar te maken. *Gelderland*, ten uiterste naijverig op zijne voorregten en vrijheden, werd op dit punt niet gehoord; doch *Braband* liet zich eindelijk, naar het schijnt, door het Hof verschalken. Het gevoelen der gewestelijke geregtshoven over de ontworpene matiging, moet niet zeer gunstig geweest zijn, dewijl het niet naar *Spanje* opgezonden is, zoo als de besluiten der toestemmende gewesten. De kunstgrepen, in het werk gesteld, om de goedkeuring der Staten voor de *Moderatie* te verwerven, wekten het wantrouwen des volks op. Terstond kwamen verscheidene schriften en waarschuwingen tegen haar in het licht, en werden alom verspreid. Men betoogde daarin »de nietigheid der matiging, dat zij niet beter was dan de bloedbevelen zelve, en het geloofsonderzoek er onder bleef schuilen. De schuld hiervan kwam neder op de Kardinaalsgezinden, onder welke VIGLIUS een der voornaamste gerekend werd, en op de geloofsonderzoekers, welke het Land beroeren en het bloed der inwoners vergieten wilden. Dit was in strijd met de belofte, den Edelen gegeven, en met 's Lands voorregten. Zulk eene wijze van de Staten te vergaderen, was eene ongehoorde nieuwigheid en van geene waarde. Ieder werd vermaand, zich met nadruk te verzetten tegen allen, welke den Koning en de Landvoogdes zoo

1555—1568 deerlijk misleidden." Het bevel tegen dergelijke schriften uitgevaardigd, bragt de gemeente niet tot zwijgen. Men toonde integendeel te meer aan »dat den inwoneren, Steden en Staten de vrijheid benomen werd, hun gevoelen te uiten en de waarheid te ontdekken, waarvan nogtans 's Lands welzijn afhing; terwijl velen bezorgd waren, dat hunne schelmerijen openbaar zouden worden, indien de Algemeene Staten eens wettig vergaderden, en elk zijne gedachten onbewimpeld mogt zeggen." Het volk noemde in zijne verbolgenheid de *Moderatie*, welke inderdaad geen enkel wezenlijk misbruik wegnam, eene *Moorderatie* (1). Ten eenenmale faalde alzoo het doel, welk het Hof zich van de mededeeling dezer matiging had voorgesteld. De Landvoogdes immers trachtte daardoor, gelijk zij zelve getuigt, «den verbonden Edelen en het volk eenige voldoening te geven; hunne gezindheid te peilen, indien de Koning hun afschaffing van geloofsonderzoek en verzachting der bloedbevelen vergunde, en hen alzoo buiten de mogelijkheid te stellen, nieuwe moeijelijkheden te doen ontstaan (2)."

BERGEN was op het punt, met MONTIGNY naar *Spanje* te vertrekken toen hij bij 28 v. Grasm. 1566 het spelen in de kaatsbaan derwijze aan den voet gekwetst werd, dat hij genoodzaakt was de reis uit te stellen. Men geloofde, dat hij dit toeval tot voorwendsel zou bezigen, om zich van de zending naar *Spanje* geheel te ontslaan, die hij met tegenzin op zich had genomen, en welke niemand wilde ondernemen. Daar MONTIGNY aanvankelijk niet te bewegen was, alleen te vertrekken, uit hoofde van het hoog gewigt der zaken, welke te behandelen waren, zond de Landvoogdes, na den Raad van State gehoord te hebben, aan den Koning, om dezen niet langer in onzekerheid te laten, een uittreksel uit het berigtschrift der gezanten, welk het gevoelen van al de Ridders van het Gulden Vlies, de Stadhouders en de Leden van den Raad van State en den Geheimen Raad over de verzachting der bloedbevelen en inzonderheid de afschaffing van het geloofsonderzoek behelsde. Zij was van gedachte, dat de volksbeweging grootendeels zou bedaren, indien de Koning den Bondgenooten deze beide punten van hun verzoek toestond, onder voorwaarde, dat zij allen te zamen, zoowel als elk in het bijzonder, de handhaving van het oude Katholijke geloof bezwoeren, en hun verbond geheel verbraken. Mogt de Koning tot een ander besluit overhellen, dan verzocht zij hem eerst de komst van BERGEN en MONTIGNY, en de ophelderingen, welke deze hem zouden mededeelen, af te wach-

---

(1) TE WATER, *Verbond d. Edelen*, D. I. bl. 339—345, en de aldaar aangehaalde Schrijvers, waarbij nog gevoegd moet worden de *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 37, 38.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 412.

ten (1). Middelerwijl zond zij FABIO LEMBO, een Napolitaansch Edelman in hare dienst, 1555—
naar *Spanje*, om FILIPS met den toestand der *Nederlanden* bekend te maken, en 1568
hem tevens over hare bijzondere zaken te onderhouden (2). Het blijkt, dat de Koning 14 v. Bloeim. 1566
zekere onderneming had ontworpen, en de hoop koesterde, dat zijne Nederlandsche leenmannen hem daartoe den noodigen onderstand zouden verschaffen. Welke die onderneming geweest is wordt niet gemeld; zij moest door de Landvoogdes diep geheim gehouden worden (3). Het gezantschap van BERGEN en MONTIGNY keurde FILIPS goed, hoewel, of misschien juist omdat DEL CANTO hem beide mannen als de aanstookers van al hetgeen in de *Nederlanden* gebeurd was, afgeschilderd en hen deswege reeds voorlang in *Spanje* gewenscht had. »Eenmaal zal Uwe Majesteit weten,» schreef hij, »welken raad MONTIGNY aan den Prins van *Parma* gegeven heeft, terwijl hij duizende klagten tegen Uwe Majesteit aanhief." Hij voegde er bij, dat iemand in 's Vorsten kabinet aan Nederlandsche Heeren afschrift zond van de brieven, welke de Koning ontving; de Graaf van *Egmond* had dit openlijk verteld. Tevens drong hij aan op 's Konings spoedige overkomst als het eenige middel, om het Land te behouden; zij zou thans genoegzaam zijn, om alles te bevredigen; later zou dit misschien met groote moeite en kosten verzeld gaan (4). GRANVELLE die, ofschoon te *Rome*, nog steeds over de Nederlandsche zaken geraadpleegd werd, en de Raadsheer D'ASSONVILLE deelden in hetzelfde gevoelen, dewijl men daardoor alleen het een of ander groot oproer, welk zij vreesden, konde voorkomen (5). Niet vruchteloos waren deze vermaningen. Althans FILIPS gaf der Landvoogdes kennis, dat hij eerlang in *de Nederlanden* zou komen, en alzoo een zijner vurigste wenschen bevredigen. »Met Uwe hulp en die der Heeren bij U," zegt hij, »zal men dan beter de geschiktste middelen kunnen beramen, om alles te herstellen, wat herstel noodig heeft, ten meeste nutte mijner onderdanen, welke mij altijd het naast aan het hart gelegen hebben. Dit is het voornaamste doel waarnaar ik streef, en ik streef naar niets anders, gelijk duidelijk zal zijn voor elk, die in het oog wil houden, dat ik in de regtsbedeeling en in het stuk van godsdienst geen anderen regel gevolgd heb dan dien van wijlen den Keizer, mijnen Heer en Vader, onder welken de onderdanen geene reden hadden te zeggen, dat

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 412, 413, 414. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 24—29.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 413, 416. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 235.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 413.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 411, 414.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 410, 411.

1555—1568 zij niet gelukkig en wel beschermd geweest zijn. Zoo geloof ik insgelijks niemand oorzaak gegeven te hebben, iets anders over mij te denken, noch dat ik hun minder genegenheid toedrage. Immers heb ik hen in persoon met hulp der goede leenmannen onderschraagd en verdedigd tegen de groote krijgsmagt, van welke men ooggetuige geweest is, zonder mij te verwijderen vóór de vrede hersteld was. Ik zal niet spreken van de groote geldsommen, welke ik uit mijne andere rijken heb laten opbrengen tot onderhoud van den krijg en ter verdediging van *de Nederlanden*, noch van die, welke ik sinds mijne komst in *Spanje*, verscheidene malen gezonden heb, om de zaken gaande te houden. Wat de nieuwigheid betreft, welke ik, zoo als eenigen uitstrooijen, ten opzigte van het geloofsonderzoek wil invoeren, reeds dikmaals heb ik U geschreven en aan de afgevaardigden der bijzondere Staten en Steden, die hier geweest zijn, gezegd, dat ik er nooit aan gedacht heb, en gij kunt elk daarvan verzekeren. Wat de bloedbevelen aangaat, daar het mijn voornemen is, in het Christelijk, Katholijk en Roomsch geloof te leven en te sterven, en ik niet dulden kan, dat mijne onderdanen anders denken, noch dat er eenig ander gevoelen, hoe ook genaamd, in mijne *Nederlanden* verkondigd worde, zie ik niet in, hoe dat geloof zich zonder kastijding der overtreders zal kunnen staande houden. Maar wat de wijze van deze kastijding betreft, ik ben geenszins zoo aan het oude gehecht, dat ik niet, wanneer ik gekomen ben en na bevoegde lieden er over gehoord te hebben vinde, dat men op eenen anderen voet moet te werk gaan, mij gemakkelijk daartoe zal laten overhalen, mits men de verzekering geve, dat de godsdienst behouden blijve. Want God weet, dat ik niets liever vermijd, dan menschenbloed te storten, en wel bijzonder dat van mijne Nederlandsche onderdanen; en ik zou het voor eene van de gelukkigste omstandigheden mijner regering achten, indien het nimmer noodzakelijk mogt zijn. Het komt mij voor, dat gij zoodanigen lieden, die zich in het godsdienstige vergeten hebben, maar bij welke zekere redenen en omstandigheden in aanmerking komen, en die zich tot U wenden, verzachting van straf of genade moet verleenen, wanneer gij zulks oorbaar acht, en waartoe ik u volle magt geef. Met genoegen vernam ik, dat de Ridders van het Gulden Vlies terstond bij uwe eerste oproeping zich lieten vinden, en U zoo gedurig en wel ondersteund hebben, zoo als ik altijd verzekerd was, dat zij bij alle gelegenheden zouden doen, dewijl ik op hen mijn voornaamsten steun vestig. En daar wijlen de Keizer noch ik, ooit eenig vijand gevreesd hebben, hoe magtig hij ook zijn mogt, wanneer zij en hunne voorgangers ons ondersteunden, kan ik veel minder op dit oogenblik een slechten uitslag van eenige oproerige bijeenkomst mijner onderdanen vreezen, of van eenig ander kwaad voornemen bij de naburen, dewijl zij zich zoo beijveren, om alles te stillen en te herstellen. Ik verzoek U, hen van mijne zijde daarvoor opregt te danken, en hun het groot genoegen en de voldoening te betuigen, met welke ik dit vernomen heb, benevens

het volle vertrouwen dat ik in hen stel en mijn plan, hen binnen kort te komen zien, om met hunnen raad en bijstand alles, zoo ik hoop, te herstellen. Met betrekking tot de algemeene vergiffenis, welke het, naar Uwe brieven, raadzaam zou zijn te verleenen, kan ik voor als nog geen besluit nemen, dewijl ik over dat punt niet genoegzaam ben ingelicht; maar ik ben noch zoo onmenschelijk, noch zoo gestreng, dat ik niet naar tijd en plaats en naar gelang van den aard en de bijomstandigheden van het feit, vergiffenis zou willen schenken aan diegenen mijner onderdanen, welke mij anders wel gediend hebben, voor hetgeen zij mogten misdaan hebben uit menschelijke zwakheid, door verkeerde inlichting, of omdat zij de genegenheid niet kennen, welke ik hun toedraag en toedragen zal, niet alleen als Vorst jegens zijne onderdanen, maar als vader jegens zijne zonen, wanneer zij zich wederkeerig (zoo 't behoort) gedragen. Mijne verledene daden geven aan allen voldoende bewijzen van deze toegenegenheid en van de bijzondere zorg, welke ik voor hun welzijn koester. Om echter diegenen onder de gemeente, welke een kwaden indruk mogten ontvangen hebben, beter te onderrigten, is het mij oorbaar voorgekomen, aan de voornaamste steden een rondgaanden brief te zenden, welks inhoud U uit het nevensgaande afschrift zal blijken, en dien ik U verzoek, onmiddellijk langs den kortsten en geschiktsten weg te verzenden. Ik heb ook Hertog ERIK *van Brunswijk* doen aanschrijven, dat hij zich van den schijn onthoude, alsof hij, gelijk het gerucht loopt, voor mijne dienst krijgsvolk ligtte, dewijl dit een verzinsel is, naardien ik hem nimmer daartoe eenigen last gegeven heb (1)." 1555—1568

Des Konings brief van dezelfde dagteekening uit *Madrid* aan eenige Nederlandsche steden, luidde aldus:

LIEVEN EN GETROUWEN!

»Met smart zagen wij van jaar tot jaar de vele beletselen, die ons wederhielden, onze goede Nederlandsche onderdanen te bezoeken, om hun door daden de bijzondere zorg en genegenheid te toonen, welke wij met reden voor hen koesteren, en in alle zaken te voorzien en raad te schaffen, welke wij weten, dat beter overlegd en beslist kunnen worden op de plaats zelve onder medewerking van bevoegde lieden, dan zoo ver af. Wij hoopten zulks in het begin der Lente van dit jaar te verrigten; maar op hetzelfde oogenblik ontvingen wij zoo vele waarschijnlijke berigten en van zoo vele kanten, dat de Turken en Mooren dezen Zomer zouden terugkeeren, om zich over de nederlagen van *Masalquibir*, *Pignon* en *Malta* te wreken, dat wij niet alleen verpligt zijn

(1) Zie 's Konings brief van den 6den van Bloeimaand 1566, in *Procès des Comtes* D'EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 347—351.

1555—1568 geworden ons voorgenomen vertrek uit deze rijken te verschuiven, maar ook om ons op alle wijzen, niet zonder groote uitgaven en kosten, tegen hen te voorzien. Daar wij echter sedert vernomen hebben, dat de voornaamste poging der Turken te land zal geschieden, komt het ons voor, dat wij daarvan minder te vreezen hebben dan ter zee, en zien ons deswege meer vrij, om op andere zaken acht te geven. Wij hebben alzoo besloten, in *de Nederlanden* te komen, hetgeen wij U wel willen mededeelen, verzekerd, dat het U aangenaam zijn zal, dit te hooren, zoo als wij besluiten uit de wederkeerige genegenheid en liefde van goede onderdanen, welke gij bij vele gelegenheden betoond hebt te zijn. En dewijl gij bij onze komst U tot ons kunt wenden in de zaken, welke zich van tijd tot tijd zullen opdoen, is het niet noodig daarover hier langer uit te weiden. Daar het evenwel niet aan de zoodanigen ontbreekt, welke de openbare rust en Uw welzijn belagen, en door verkeerde voorstellingen van onze bedoelingen zoowel, als door beweging en onrust te verwekken, over U die rampen trachten te brengen, welke wij bij onze naburen ontwaren, en hun eigen voordeel, ten koste van U en ons, te bejagen, vermanen wij U den goeden weg te blijven bewandelen, welken wij gehoord hebben, dat men bij U heeft ingeslagen, zonder U aan iets te storen of in beweging te laten brengen door hetgeen vóór onze komst mogt gebeuren. Alsdan immers zullen wij U in persoon ondersteunen, naar de groote en innige begeerte, die wij hebben, U bij dezelfde rust en welvaart te handhaven, welke gij steeds genoten hebt ten tijde van de Vorsten, onze voorouders, en sinds onze komst aan het bewind tot nu toe. Lieven en Getrouwen, de Heere neme U in Zijne heilige hoede." Deze brief moest aan de steden *Gent*, *Brugge*, *Yperen*, *Arras*, *St. Omer*, *Bethune*, *Aire*, *Orchies*, *Ryssel*, *Douay*, *Doornik*, *Valenciennes*, *Luxemburg* en *Namen* gezonden worden (1).

Filips vermaande te zelfden tijde de Landvoogdes, de Algemeene Staten niet bijeen te roepen, waarop velen bij voortduring bleven aandringen, maar zelve, zoo veel mogelijk, de hand in alles te houden, opdat hij bij zijne aanstaande komst de zaken te beter voorbereid mogt vinden. Zij moest tevens het plan ter oprigting eener algemeene Loterij in *de Nederlanden*, waartoe hij reeds honderd duizend kroonen had overgemaakt, verwezenlijken. »Ik kan U niet ontveinzen," zegt hij, »hoezeer het mij verwondert, dat mijne neven de Prins van *Oranje* en de Graaf van *Hoorne* zich, naar het schijnt, aan de zaken willen onttrekken; de Prins zelfs op grond van het wantrouwen, welk ik in hem zou stellen; iets zoo ver van mij verwijderd, dat integendeel hij en de Graaf van *Hoorne* onder de voornaamsten behooren, op welke ik denk staat te kunnen maken in de zaken van mijne dienst. Ook weet ik te

(1) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 32, 34.

goed de vele diensten, welke hunne voorzaten den mijnen, en zij zelve aan mij 1555—
bewezen hebben, sedert ik de regering aanvaardde, om niet hen naar verdienste 1568
te achten. Want het is er zoo ver af, dat ik ooit een ander gevoelen over mijne goede en getrouwe leenmannen zou gekoesterd hebben, dat mij niemand immer het minste gezegd heeft van hetgeen waarvan de Prins meent overtuigd te zijn; ook ben ik niet ligtzinnig genoeg, om er gehoor aan te geven. Maar zij moeten zich wachten, aan dergelijke berigtgevers geloof te hechten, hen veeleer als vijanden van mijne dienst en van hun welzijn beschouwen, en zich bepalen bij hetgeen zij ondervonden hebben, en van mijne zijde zullen ondervinden. Ofschoon ik mij herinner, dit vroeger reeds hoofdzakelijk en' genoegzaam aan den Prins gemeld te hebben, wil ik dit echter hier gaarne weder herhalen; gij kunt hem, en ook den Graaf van *Hoorne*, daarvan in mijn naam verzekeren (1)." Weinig dagen later gaf hij der Landvoogdes te kennen, dat hij evenmin zijne toestemming konde geven aan de verzachting der bloedbevelen, als aan het bijeenroepen der Algemeene Staten. De Hertogin moest al het mogelijke bij de steden aanwenden, dat deze zich niet den Verbondenen aansloten. Hij achtte het echter niet raadzaam, op nieuw den eed van de bevelhebbers en hoplieden der vestingen te eischen. Tevens drukte hij, in een eigenhandigen brief aan EGMOND, zijne tevredenheid uit over 's Graven hulpbetooning aan de Landvoogdes, en het vertrouwen, welk hij in hem stelde (2).

GRANVELLE drong steeds op 's Konings reis naar *de Nederlanden* aan. »Zoo deze niet spoedig geschiedt," schreef hij aan FILIPS, »zal het onmogelijk zijn, den staat van zaken aldaar te herstellen, hetgeen 's Vorsten tegenwoordigheid alleen kan uitwerken. De Koning moest slechts door zijnen gewonen hofstoet en de lijfwacht gevolgd worden. Zachtheid verdiende, naar zijn inzien, de voorkeur boven gestrenge maatregelen; men moest degenen, die voor het Spaansche geloofsonderzoek vrees koesterden, beter onderrigten; en in het algemeen aantoonen, dat de bloedbevelen, welker strafheid zoo vele klagten verwekte, door den Keizer tot welzijn der *Nederlanden* waren uitgevaardigd. Indien, uit hoofde der omstandigheden, de verzachting dezer bevelen noodig mogt geoordeeld worden, zou de Koning daarin kunnen voorzien, maar hij moest niet dulden, dat de Staten er zich mede moeiden. De keuze van BERGEN en MONTIGNY, als gezanten naar *Spanje*, was niet slecht, indien het doel hunner zending is, den Koning van den tegenwoordigen toestand des Lands te onderrigten; zij hadden daarvan de beste kennis, en er misschien het meeste toe bijgedragen (3)."

---

(1) *Procès des Comtes* D'EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 352—355.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 415. HOPPERUS, *Mémorial*, p. 76, 77.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 417.

1555— 1568 Ondertusschen spoorde MARGARETHA, doch steeds vruchteloos, den Markgraaf van *Bergen* aan, om te vertrekken. Hij verontschuldigde zich wegens zijne beenwonde en zekere ongesteldheid, aan welke hij het vorige jaar geleden had en die hij vreesde, dat zich door de vermoeijenissen van de reis weder zou openbaren. Daarenboven wenschte hij te weten, of de Koning genegen was, de gevorderde maatregelen te nemen, om de rust in *de Nederlanden* te herstellen, of zulks tot zijne overkomst te verschuiven. In beide gevallen kwam hem zijne reis nutteloos voor; want het eerste vooronderstellende, zou de Heer van *Montigny* genoegzaam zijn, om van den Koning afschaffing van het geloofsonderzoek, verzachting der bloedbevelen, en algemeene vergiffenis te verwerven. De Landvoogdes ontzenuwde deze bedenkingen op zulk eene wijze, dat de Markgraaf haar beloofde, de reis te zullen aanvaarden, indien zijne gezondheid dit gedoogde; doch dienzelfden dag veranderde hij van gevoelen, en hierop weigerde MONTIGNY insgelijks te vertrekken. Door tusschenkomst echter van dezen en van den Graaf van *Egmond*, gaf hij eindelijk zijn woord, te zullen volvoeren, wat hij der Hertogin beloofd had. MONTIGNY nam nu aan, vooruit te trekken in het vertrouwen, dat BERGEN spoedig in staat zou zijn hem te volgen. Beider berigtschrift bevatte een uitvoerig verslag van de gebeurtenissen, sinds het schrijven aan de gewestelijke Stadhouders en Staten over de uitoefening van het geloofsonderzoek en de gestrenge opvolging der bloedbevelen. Hun werd gelast, bij den Koning op goedkeuring aan te houden van hetgeen over deze twee punten in den Raad van State besloten was; dat hij ook mogt verklaren, geen misnoegen te koesteren op de Nederlanders, noch in 't algemeen, noch in het bijzonder; en dat hij allen, die het verzoekschrift overgeleverd, of iets, met betrekking daarop, onderteekend hadden, algemeene kwijtschelding en vergetelheid beloofde; eindelijk moesten zij hem aansporen, zoodra mogelijk herwaarts te komen. De Landvoogdes verzocht den Koning aan de gezanten te toonen, dat hunne zending hem aangenaam was; hun alle geloof en vertrouwen, als aan haar zelve, te schenken, en met al den spoed, welken het belang der zaak vorderde, een besluit te nemen, bovenal over de twee hoofdpunten: het geloofsonderzoek en de verzachting der bloedbevelen; voorts hen welwillend over de andere punten van het berigtschrift te hooren, inzonderheid betrekkelijk de verandering met den Raad van State, zoo als die ten verleden jare door den Graaf van *Egmond* aan hem was voorgesteld, gelijk mede over zijne aanstaande komst in *de Nederlanden*. »Omtrent dit alles," zeide zij, »zullen de gezanten aan Uwe Majesteit getrouw en opregt mededeelen, wat zij er van weten, en voor Uwe dienst en het welzijn en behoud des Lands noodig achten. Nederig verzoek ik Uwe Majesteit hun hierin, naar rede, genoegen te geven, met de betuiging en verzekering van alle koninklijke goedertierenheid en genegenheid jegens Uwe goede leenmannen en onder-

danen, zoo als Uwe Majesteit dit voor Uw belang en het behoud dezer landen voegzaam zal oordeelen (1). 1555—1568

MONTIGNY alleen verliet derhalve *Brussel*. Hij nam met zich de goedkeurende besluiten der Staten van *Artois* en *Henegouwen* over de matiging der bloedbevelen; die van *Vlaanderen*, *Luxemburg*, *Namen* en *Doornik* werden hem nagezonden (2). Te *Parijs* werd hij met onderscheiding door den Koning en de Koningin-moeder ontvangen, welke zich bij hem nadrukkelijk over het gedrag der Spanjaarden tegen de Franschen in *Florida* beklaagden (3). Uit den Spaanschen gezant aan het Fransche Hof vernam hij zoo veel van 's Konings misnoegen over het Smeekschrift der Edelen, dat hij wenschte den gevaarlijken last niet op zich genomen te hebben. Een Fransch Raadsheer raadde hem wel, onder voorwendsel van ziekte de reis niet voort te zetten; doch hij waagde het niet, zich met uitvlugten te behelpen, en ging het treurig lot te gemoet, welk hem in *Spanje* wachtte (4). MONTIGNY kwam den zeventienden van Zomermaand te *Madrid* aan. BERGEN vertrok veertien dagen later uit *Brussel*, doch zette met kleine dagreizen den togt naar *Spanje* voort, van waar hij, evenmin als zijn ambtgenoot, immer terugkeerde (5). 29 v. Bloeim. 1566

Hoe hoogst onvoldoend de uitslag van het Smeekschrift der Edelen geweest was, het had in allen geval het plotseling uitbreken van eenen burgerkrijg of een gewapenden opstand voorkomen. De Landvoogdes, welke geweigerd had van ambtswege (*officieel*) hare tevredenheid of ontevredenheid over het bedrijf der Edelen te kennen te geven, toonde echter bij elke gelegenheid, hoezeer het gebeurde haar mishaagde (6). Zij gaf onder anderen hiervan een treffend bewijs door het afdanken van drie Edellieden van haar huis. Haar Hofmeester verklaarde hun, dat zij, als Leden van het Bondgenootschap, tegen 's Konings dienst en den eed, aan de Hertogin afgelegd, zich vergrepen hadden. Dit teeken van ongunst maakte diepen indruk op de Verbondenen. »Het komt mij voor," schreef BREDERODE, »dat de Hertogin ongelijk heeft, met zulk eene gestrengheid te handelen. — Het is, alsof zij

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 418. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 35—37.

(2) HOPPERUS, *Mémorial*, p. 78. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 37, 52.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 418. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 43.

(4) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac. Belg.* Lib. XVI. p. 401. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. III. bl. 80.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 426, 427, 428.

(6) *De Gids* voor 1845, D. I. bl. 334, 335.

1555—1568 daardoor wil te kennen geven, dat hetgeen wij gedaan hebben, in strijd is met de dienst des Konings. Immers indien zij erkent, dat hetgeen wij deden voor de dienst des Konings geschied is, en zij noch iemand anders zou het tegendeel kunnen beweren, dan moet zij erkennen, dat wij goed gehandeld hebben; want zij en al de haren zijn hier voor de dienst van Zijne Majesteit." In overeenstemming met LODEWIJK *van*
17 v. Bloeim. 1566 *Nassau*, wendde hij zich schriftelijk tot de Landvoogdes. »Het was hunne bedoeling niet," zeide hij, »zich mèt hare huiselijke zaken te bemoeijen; maar dewijl de woorden, door den Hofmeester geuit, strekten om hen allen te onteeren, waren zij daarover zeer gevoelig, ziende dat hunne vijanden daarvan gebruik maakten, om hen te belasteren; zij verzochten derhalve te mogen weten, of deze woorden op haar bevel gesproken waren." Het antwoord was: »Op last van Hare Hoogheid. Er is hier geen sprake geweest van de dienst des Konings, maar van die Harer Hoogheid, aan wie het geoorloofd is, even als aan elk een van minderen rang, hare bedienden af te danken, wanneer het haar goeddunkt. Zij, die dit verzoek hebben ingediend, erkennen ook zelve genoegzaam, dat zij zich met de huiselijke zaken van Hare Hoogheid niet moeten bemoeijen" (1). Dit bedrijf leidde alzoo tot niets; en het ware misschien verstandiger geweest, zich van eene poging te onthouden, van welke men zich bezwaarlijk een anderen uitslag konde voorspellen (2). De Hovelingen volgden den wenk van hunne gebiedster, en veroordeelden het gedrag der verbondene Edelen. »Men moet vreezen," schreef de Raadsheer ASSONVILLE aan GRANVELLE, »dat onder het masker van het Smeekschrift iets geheel anders schuilt. Er zijn drie soorten van lieden: eenigen eischen opheffing van geloofsonderzoek en bloedbevelen, verder niets; anderen streven naar de vrijheid, om bandeloos te leven, zoo als het boekje getuigt, welk zij hebben uitgegeven; anderen, waarschijnlijk, verlangen verandering van Opperheer, het vernielen der kerken en het berooven der rijken, en om daartoe te geraken, nemen zij het Spaansche geloofsonderzoek tot voorwendsel, waaraan de Koning nimmer gedacht heeft." DEL CANTO beweerde, dat niets de Nederlandsche Grooten »tot deze bewegingen gedreven had, dan hunne schulden, om welke te voldoen al hunne bezittingen niet toereikend waren. Daarom wilden zij den Geheimen Raad en dien der Geldmiddelen regeren; zij zouden hunnen schuldeischers posten en bedieningen geven, en langs dien weg met hen willen verrekenen. Zij hoopten bovenal veel van de Staten te verwerven, wanneer de Koning de verzachting der bloedbevelen had toegestaan. De Graaf van *Egmond* had daarop gerekend, toen hij, na zijne

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II, p. 96—105. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 416.

(2) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 96, 105.

terugkomst uit *Spanje*, *Gaasbeek* aankocht. Zelfs indien de Koning hun toestond wat zij verlangden, zouden zij niet tevreden zijn, want zij wilden iets anders (1)." 1555—1568

Ondanks de beloften der Landvoogdes, werd in eenige gewesten het vervolgen ter zake van de Godsdienst voortgezet. Men moet echter in het oog houden, dat deze beloften niet zoo stellig gegeven waren, als men het wilde laten voorkomen. De valsche geruchten, te dien opzigte verspreid, hadden veel toegebragt om de stoutheid der Hervormingsgezinden te vermeerderen (2). De Edelen beklaagden zich bitterlijk, dat na het overleveren van het Smeekschrift, zoo velen te *Doornik*, *Rijssel*, *Bergen*, *Brussel*, *Gent*, *Antwerpen*, *Middelburg* en elders om hunne godsdienstige begrippen in de gevangenis geworpen, en eenigen, gelijk te *Hulst* en *Oudenaarde*, levend verbrand waren (3). Er werden van 's Konings wege bevelen afgekondigd, waarbij allen ballingen, die nu, op hoop van gematigder tijden, teruggekeerd waren, en allen buitenlandschen kooplieden, welke de nieuwe gevoelens aankleefden, gelast werden, onmiddellijk te vertrekken, onder bedreiging van aan den lijve gestraft te worden (4). Kort daarna werd door de Landvoogdes, in naam des Konings, een ander bevelschrift uitgevaardigd, waarbij zij op het gestrengste, de zamenkomsten der Onroomschen verbood, en gelastte, dat men de Leeraars der Hervormden vatten, hangen, hunne goederen verbeurd verklaren, en hunne aanhangers of voorstanders bannen zoude (5). In vele Nederlandsche steden, bijzonder in *Antwerpen*, ontmoette dit bevel grooten tegenstand, doch werd eindelijk, ginds en elders, ook in *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht* afgekondigd (6).

Onder de talrijke geschriften, zoo ter verdediging van het Smeekschrift der Edelen, als tegen het vervolgen van andersdenkenden over de Godsdienst, destijds in het licht gegeven, is het uitvoerig vertoog in de Fransche taal opgesteld en aan den Koning van *Spanje* gezonden, ten uiterste merkwaardig. De bedoeling was, de onheilen aan te toonen, welke uit het geloofsonderzoek en de bloedbevelen in *de Nederlanden* voort- 28 v. Bloeim. 1566

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 410.

(2) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 113.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 115—119. V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet d. Nederl.*, bl. 137, 159, 166. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 159, 160. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 299—301.

(4) V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet, enz.*, bl. 108, 109, 114, 115.

(5) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. II. bl. 72.

(6) V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet, enz.*, bl. 118, 119. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 317. TE WATER, *Verbond d. Edelen*, D. I, bl. 349, 350.

1555— sproten, en om sommige punten der zoogenaamde Matiging te wederleggen. Het blijkt
1568 duidelijk, dat van de Edelen van het Smeekschrift, of althans van eenige hunner, dit vertoog insgelijks is uitgegaan, welks hoofdzakelijke inhoud hierop nederkomt: »de bloedbevelen waren door den Keizer en den Koning met een goed doel uitgevaardigd, doch op de kwade berigten van baat- en heerschzuchtige lieden gegrond, en hadden tot vele daden van wreedheid aanleiding gegeven, dewijl velen hier te lande liever duizend dooden wilden sterven, dan zich aan gewetensdwang onderwerpen. De Koning zou, gelijk de schrijvers vertrouwden, wel gelieven gehoor te leenen aan zijne onderzaten, en dit vertoog, zoowel als hun vorig Smeekschrift, ten goede opnemen; zij toch koesterden de zuiverste bedoelingen. De genoemde bloedbevelen en het geloofsonderzoek konden in deze gewesten geen stand grijpen; zij toch waren in strijd met 's Lands welzijn, 's Konings hoogheid, Goddelijke en menschelijke regten, en de voorregten en vrijheden der Nederlanders, welke de Koning beloofd had te handhaven. Bleven zij in kracht, dan had men een algemeen verderf te vreezen, waarvan de beginselen zich reeds openbaarden. Het was derhalve noodig, dat de Koning op andere middelen bedacht was, dan hij in zijne schriftelijke bevelen van den zeventienden van Wijnmaand des vorigen jaars bepaald had. De geloofsonderzoekers waren geene wettige regters, en de Geestelijken gingen hun ambt en pligt daarin ver te buiten, gelijk uit de Gewijde Schriften, oude Kerkvaders, Algemeene Kerkvergaderingen en 's Lands voorregten uitvoerig aangetoond wordt. En waarover ging toch het geloofsonderzoek? Meest over het lezen der Heilige Schrift en van sommige verbodene boeken, of het tegenspreken van eenige leerpunten der Roomsche Kerk. Dit was zeker geene misdaad; immers verscheidene stellingen dier Kerk waren in strijd met de Heilige Schrift en de vroegste Kerkvaders, die ook op het onderzoek van Gods woord nadrukkelijk aangedrongen hadden. Maar gesteld, dat het eene misdaad ware, dan moest men evenwel op eene andere wijze daarnaar onderzoeken, en zich van wreedheid onthouden tegen hen, die alles geloofden wat in de Schriften des Ouden en Nieuwen Verbonds, in de Apostolische Geloofsbelijdenis van *Nicea*, van ATHANASIUS en in de vier eerste Algemeene Kerkvergaderingen begrepen was. In allen geval, het is zelfs ongeoorloofd iemand wegens dwaalleer ter dood te brengen. Nog ongepaster was het zulk eene gestrengheid omtrent de zoodanigen te bezigen, die berouw hebben en om vergiffenis smeeken. De verbeurdverklaring hunner goederen, ten nadeele van kinderen en erfgenamen, is regelregt in strijd met alle regt en rede; en deze straf te willen gronden op de misdaad van godslastering of gekwetste Majesteit, is geheel onjuist. De bloedbevelen waren ook alleen bestemd tegen oproermakers en vijanden van 's Lands algemeene rust en welvaart; en als zoodanig konden zij niet beschouwd worden, gelijk dit vertoog zelf getuigde. De Koning behoorde te bedenken, dat er eens rekenschap van zoo veel onschuldig bloed, als nu vergoten werd, door God zou

gevorderd worden, den Algemeenen Regter, die zulk eenen handel niet in eene weeg- 1555—1568
schaal van menschelijke vooroordeelen, maar van geregtigheid naar zijn Heilig woord, wegen zal. Hij moest ook de groote menigte dergenen in het oog houden, welke de zoogenaamde nieuwe godsdienst aankleefden. Het zou beter zijn omtrent hen eenige oogluiking en zachte middelen te bezigen, dan hen met vuur, zwaard en galg te straffen; zulk eene gestrengheid kon toch niet zonder vrees voor onheilen uitgeoefend worden, en zou het Land met verdeeldheid, tweedragt en oproer vervullen. De handel zou verloopen, want de meesten wilden liever vaderland en goederen verlaten, dan slaven zijn en onderworpen aan de willekeur der geloofsonderzoekers. 's Konings vijanden zouden zich ligtelijk in het bezit dezer Landen kunnen stellen, wanneer zijne onderzaten kleinmoedig en bijna wanhopend waren. Sloeg hij geen acht op hunne oude regten, vrijheden, herkomsten, handvesten en gewone regtbanken, dan zouden zij zich weldra ontslagen rekenen van de hulde en gehoorzaamheid, hem gezworen. Hij kon niet veel trouw en dienst verwachten van de Edelen en krijgsbevelhebbers, welke, de zoogenaamde nieuwe godsdienst omhelzende of ten minste begunstigende, met leede oogen aanschouwden, dat hunne goederen verbeurd verklaard, en hunne vrienden aan het geloofsonderzoek of anderen vreemden vorm van regtspleging blootgesteld werden. Daarom was hun ernstig en ootmoedig verzoek, dat het den Koning behagen mogt, de vermelde bloedbevelen in te trekken, het geloofsonderzoek in *de Nederlanden* af te schaffen, en, met betrekking tot de godsdienst, te bevelen, dat elk binnenshuis in vrijheid van geweten zal mogen leven, zonder deswege bemoeijelijkt te worden; maar dat zij, die openbaar ergernis gaven, naar den gewonen weg van regten gestraft zouden worden. Kon de Koning hiertoe besluiten, dan zouden spoedig de redenen van klagte geweerd, alle zaken in een gewenschten staat terug gebragt, en de gehoorzaamheid aan den Vorst hersteld zijn (1)." Ongetwijfeld werd dit bescheiden maar mannelijk vertoog ongunstig bij het Spaansche Hof opgenomen, indien men althans dit gevolg mag trekken uit hetgeen na dien tijd in 's Konings Raad overwogen en bepaald geworden is.

Middelerwijl hadden de Staten van *Holland*, na den ongunstigen uitslag van het verzoekschrift der Edelen, den een en twintigsten van Grasmaand beraadslaagd, of men zich bij de Landvoogdes met eenig plan zou vervoegen ter handhaving der rust in hun gewest. Uit hunne afgevaardigden naar *Brussel* vernomen hebbende, wat door eenige Staten der *Nederlanden* ter afwering van het dreigend onheil verrigt was, be-

---

(1) TE WATER, *Verbond d. Edelen*, D. IV. bl. 82—133, alwaar de oude Nederduitsche vertaling van dit rondborstig en met voorzigtigheid opgestelde stuk gevonden wordt. Vgl. D. I. bl. 350—356. Zie ook GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 123.

1555—1568 sloten zij den vijftienden van Hooimaand een uitvoerig smeekschrift te ontwerpen en der Landvoogdes te overhandigen. Men vermoedt, dat de Prins van *Oranje*, als Stadhouder van *Holland*, en HENDRIK *van Brederode*, welke even als de Graaf van *Egmond*, sedert drie jaren op de algemeene dagvaarten van *Holland* beschreven was, bovenal zullen medegewerkt hebben, om de Staten tot een krachtig besluit aan te sporen. Men bepaalde dan, om opschorting der bloedbevelen en van het geloofsonderzoek, voorts ook eene nieuwe regeling op het punt van godsdienst te verzoeken, die, bij rade der Algemeene Staten, in al *de Nederlanden* eenparig moest opgevolgd worden. Dit plan werd door al de Staatsleden, de afgevaardigden van *Amsterdam* alleen uitgezonderd, goedgekeurd. De Hertogin had aan de steden van *Holland* wel van de ontworpene matiging der bloedbevelen kennis gegeven, maar er het bevelschrift zelf nog niet gezonden. De Amsterdamsche gelastigden meenden derhalve, »dat men uit naam der Staten een afschrift van deze matiging behoorde te verzoeken, om daarna rijpelijk te overwegen, welk nut *Holland* er uit trekken konde. Men moest tevens aandringen, dat dit gewest niet boven de overige met het geloofsonderzoek of andere nieuwigheden belast wierd, bijzonder in dit allerhagchelijkst tijdsgewricht, waarin het volk zoo ligt tot oproer konde overslaan." Maar het gevoelen der meerderheid zegepraalde, bij welke ook *Amsterdam* zich vier dagen later voegde. Nu werden uit den Adel OTTO *van Egmond*, zelf een der verbondene Edelen, en ADRIAAN *van Mathenes;* en uit elke stad ten minste twee regeringsleden gemagtigd, om het vertoog der Staten te *Brussel* over te leveren. De Raadsheer GOBEL verwittigde hier de afgevaardigden, dat hun geschrift reeds vóór drie of vier dagen ten Hove bekend geworden was, en toonde daarbij 's Lands advocaat VAN DEN EINDE de gevolgen van hun verzoek aan, en hoe het door de Landvoogdes en den Koning zou opgenomen worden. »Het vertoog der Staten," getuigde hij, »was gelijk aan het verzoek der Edelen, die men Geuzen noemde, en wier handeling bij den Koning zoo euvel werd opgenomen, dat zij 's Vorsten hoogste ongenade te vreezen hadden. Indien nu de Staten hun smeekschrift inleverden, zouden zij geoordeeld worden het bedrijf dier Geuzen goed te keuren, en insgelijks gevaar loopen, in 's Konings ongenade te vervallen, die hen steeds voor getrouwe onderdanen gehouden had. Hij merkte daarbij nog op, dat de Staten met hun verzoek eene schadelijke vrijheid binnen *Holland* zouden invoeren en zich onder verdenking brengen, als wilden zij allen verleiders en kwaaddoeners een vrijgeleide geven. Begeerden zij opschorting van alle voorgaande bloedbevelen en geloofsonderzoekingen, tot bij rade der Algemeene Staten daarover anders zou bevolen worden, dan konde het schijnen, als wilden zij intusschen zonder wet leven, hetgeen een hoofdmiddel was, om niet slechts alle uitheemsche leeraars, die langs het land liepen, in *Holland* toe te laten, maar zelfs derwaarts te lokken. Het preken, het houden van vergaderingen, de opschuddingen onder het

volk en hetgeen er verder uit mogt ontstaan, zouden hun, als begunstigers en 1555—1568
aanleggers daarvan, te last gelegd worden. Men kon hieruit, zijns oordeels, begrijpen, dat zij daardoor hun gewest en den Koning merkelijk ondienst bewijzen, en 's Vorsten ongenoegen tegen zich verwekken zouden. Eindelijk verzekerde hij hen, dat hun smeekschrift vergeefs zoude zijn; zij konden toch wel bevroeden, dat de Landvoogdes hun geen ander antwoord kon of zou geven, dan den Edelen gegeven was, vermits het hare magt te boven ging, de bevelen des Konings op te schorten. Het kwam hem het raadzaamste voor, dat de gemagtigden dit stuk in nadere overweging namen en den Staten van al deze redenen verslag gaven; of alleen den toestand van zaken aan de Landvoogdes ontvouwden, en de middelen van herstel geheel aan hare wijsheid en goeddunken overlieten." De gemagtigden kozen het eerste, en gaven berigt van hun wedervaren aan de Staten, die na langdurige en verschillende raadplegingen, ter verhoeding van alle misnoegen besloten, hun vertoog hier en daar te wijzigen en aan het slot alleen te verzoeken, dat het der Hertogin mogt behagen, den raad der Algemeene Staten over de aanstaande regeling in het godsdienstige in te winnen, terwijl men het bijeenroepen dier Staten aan hare bescheidenheid en keuze overliet. Het vertoog werd nu den Graaf van *Egmond* en den Voorzitter VIGLIUS vertoond, die het echter niet goedkeurden, dewijl men er den brand veel meer door ontsteken dan blusschen zou; de aanvang van het openlijk preken en vergaderen der Onroomschen in *Holland*, sinds men het besluit tot het indienen van dit geschrift genomen had, was er een bewijs van. Het voegde, naar hun inzien, den Staten niet, over 's Konings bevelen te redetwisten, ten ware zij in zijnen naam op eene *algemeene* vergadering bijeengeroepen waren. Dit was hier niet geschied, daar de advocaat op last der Staten, deze vergadering scheen beschreven te hebben. Dewijl deze dagvaart alzoo niet als *algemeen* kon beschouwd worden, en op zulk eene slechts was men gewoon EGMOND en BREDERODE te beschrijven, zoo werd gevraagd, door wien de Staten beschreven waren, om over dit verzoekschrift te raadplegen; hoe BREDERODE daar kwam, en of men den Raad van *Holland* en den Stadhouder wel vooraf kennis van het houden dier dagvaart gegeven had? Deze en andere soortgelijke aanmerkingen bragten de afgevaardigden in de engte en tot het besluit, om het verzoek ter opschorting der bloedbevelen en van het geloofsonderzoek, en het bijeenroepen der Algemeene Staten in hun vertoog achterwege te laten. Eindelijk werd der Landvoogdes het geschrift ter hand gesteld; de gemaakte veranderingen waren door den Prins van *Oranje* goedgekeurd; ook eenigzins door de Staten zelve, die bij deze gelegenheid besloten, geheim te houden hetgeen in hunne vergadering geraadpleegd en bepaald werd, als ook, dat de gemagtigden voortaan hunnen last niet mogten te buiten gaan. Het antwoord der Hertogin moet niet bevredigend geweest zijn. Immers besloten de Staten van *Holland* weinige

1555—1568 weken later, eenige middelen voor te slaan, welke tot behoud van 's Lands rust strekken konden, en tevens bij de Landvoogdes op de overkomst van ORANJE naar *Holland* aan te dringen, hetgeen zij weinig maanden geleden beloofd had te zullen inwilligen, indien de nood zulks vereischte (1). Waarschijnlijk zijn al deze pogingen door de opkomende gebeurtenissen zonder gevolg gebleven.

Ondertusschen hadden de Onroomschen aangevangen, openlijk te preken, hetgeen tot hiertoe slechts heimelijk in bijzondere huizen geschied was. Sedert jaren hadden zij van tijd tot tijd beproefd in de bosschen en op de velden bijeen te komen, maar het was meestal der Hooge Regering gelukt te verhinderen wat nog niet, gelijk nu, algemeen geworden was. Het voorbeeld van *Frankrijk*, waar eene zekere vrijheid van godsdienst was toegestaan, konde niet anders dan aansporen, om hier dezelfde vergunning te verwerven, en zich meester te maken van hetgeen men niet verkrijgen konde; bovenal sinds de matiging of Moderatie zoo weinig aan de verwachting beantwoord en de hoop op verdraagzaamheid in het godsdienstige vernietigd had (2). Op Zondag, den twaalfden van Hooimaand vijftienhonderd twee en zestig, was in het dorp *Boescepe*, nabij *Iperen*, de eerste preek gehouden (3). De Edelen gingen der gemeente voor en zetten haar tot navolging aan (4). Reeds in vijftienhonderd zes en vijftig had JOHAN *van Pallant* in zijne heerlijkheid *Keppel*, in *Gelderland*, het preken en het zingen van Duitsche Psalmen veroorloofd niet alleen, maar zelfs eerlang voor eenen Roomschen, openlijk eenen Hervormden leeraar beroepen (5). MEGEN berigtte de Landvoogdes in het geheim, dat thans FLORIS *van Pallant* in zijne stad *Culemborg* openlijk liet preken, en tot dat einde drie of vier Hervormde leeraars onderhield. In de heerlijkheden van BREDERODE en van den Graaf *van den Berg*, ORANJE's zwager, had hetzelfde plaats (6). Ofschoon MARGARETHA insgelijks de verstandhouding der Hugenooten in *Frankrijk* met de Hervormingsgezinden in *de Nederlanden* bekend was, achtte zij het raadzaam, dit voor de Edelen te ontveinzen (7). Om dien

(1) TE WATER, *Verbond d. Edelen*, D. I. bl. 356—365. *Vaderl. Hist.* D. III. bl. 206—211. Vgl. WAGENAAR, D. VI. bl. 150—155. VAN WIJN op WAGENAAR, Stuk VI. bl. 52—54.

(2) Vgl. GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 119.

(3) DE REIFFENBERG in de *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 45, 64 (1). Vgl. GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 180.

(4) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. III. bl. 83.

(5) *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 258.

(6) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 420, 425. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 55, 59, 60, 77, 78,

(7) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 490.

tijd althans verwittigde zij de hoofden der Bondgenooten, dat » de Edelen bij velen als de 1555—
aanstokers of begunstigers van al de nieuwigheden en bewegingen beschouwd werden. Zij 1568
kon echter niet van zich verkrijgen, hen, die den Koning en haar zulke uitstekende diensten bewezen hadden, daarvan te verdenken. De verzekering van getrouwheid, onlangs door de Edelen afgelegd, was nog versch in haar geheugen; en zij zouden immers, als lieden van adel, hun woord gestand blijven. Het was nu voor hen de regte tijd, om de gevoelens van hun hart te openbaren, en hunne trouw en het goede gevoelen, welk zij van hen koesterde, door daden te bevestigen. Het was derhalve hare begeerte, dat zij met raad en daad de ongeoorloofde vergaderingen en aanslagen der voorstanders van de nieuwe leer hielpen verstoren, de belhamels vervolgen en de uitzinnigen, onder Gods hulp, tot hun pligt wederbrengen (1).” Indien ook de vleijende woorden der Landvoogdes bij de Edelen ingang gevonden hadden, zouden deze evenwel bezwaarlijk bij magte geweest zijn, het verwezenlijken van den lang onderdrukten volkswil te voorkomen. *Vlaanderen* gaf het teeken, en weinig weken later was het bijna door al de Nederlandsche gewesten gevolgd (2). Eerst kwam men in afgelegene oorden bijeen, doch spoedig meer in de nabijheid der steden en wel gewapend, om elken gedreigden aanval af te weren (3). Duizenden uit de nabijgelegene plaatsen stroomden ten gehoore, waartoe zij in het geheim, ook soms openlijk door aangeplakte briefjes, genoodigd werden. De leeraars kwamen uit *Frankrijk*, uit *Geneve*, *Embden* en andere plaatsen, en preekten, naar gelegenheid, in het Fransch of Vlaamsch. Bij hen voegden zich verscheidene Priesters en Geestelijken, zelfs eenige vrome handwerkslieden, om het volk te leeren en te vermanen. De dikwijls zeer talrijke vergaderingen werden zeldzaam gestoord, sinds zij gewapend werden bijgewoond; aan de toegangen stonden schildwachten, om van den minsten onraad terstond kennis te geven, en de voorbijgangers uit te noodigen aan de preek deel te nemen, en hun den weg derwaarts aan te wijzen. De redenaar stond gewoonlijk op eenen wagen in een preekstoel, die in allerijl toegesteld, of wel door de ijverigsten hem nagedragen werd, en boven welken een zeil was gespannen, om hem voor zon en regen te beschutten; het volk werd beneden den wind van hem geplaatst, om te beter te kunnen hooren (4). *Valenciennes* was de stad, in welke de nieuwe leer, sedert eenige

(1) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austr. Belg.* Lib. XVI. p. 403. V. D. HAER, *de Init. Tumult.* Lib. II. p. 331. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 174.

(2) HOPPERUS, *Mémorial*, p. 80.

(3) VIGLII *Epist.* ad HOPPERUM, p. 366. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 239—242.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 128, 147. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 425, 427, 428. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 41, 65, 66. WAGENAAR,

1555—1568 jaren, den meesten opgang gemaakt had. De Hervormden aldaar stonden thans, naar het schijnt, in naauwe betrekking tot hunne geloofsgenooten in *Doornik* en te *Antwerpen* (1). Sinds vele weken preekte men openlijk in de omstreken van *Antwerpen*; en nabij *Berchem* was eene vergadering van vier- of vijfduizend Onroomschen bijeen geweest, waartegen zich de regering te vergeefs gekant had. De Landvoogdes, naar wie men afgevaardigden op afgevaardigden zond, gelastte, dat deze vereenigingen met geweld zouden uiteengejaagd worden, maar men hield zich voor te zwak, dit te beproeven. Er werd te *Antwerpen* een bevel tegen de vreemdelingen, en een verbod van ter preke te gaan uitgevaardigd; maar dienzelfden dag verzochten de
2 v. Hooim. 1565 Hervormden het stedelijk bestuur op dringenden toon, hun eene behoorlijke plaats in de stad tot het houden hunner bijeenkomsten aan te wijzen. De regering, niet gezind hierin te bewilligen, en niet bij magte den aandrang der Onroomschen te wederstaan, wendde zich tot de Landvoogdes met verzoek, dat zij zelve of een ander aanzienlijk persoon mogt komen, om de moeijelijkheden uit den weg te ruimen. De Hertogin was huiverig, zich naar eene stad te begeven vol vreemdelingen, en die in zulk een hagchelijken toestand verkeerde. Zij wenschte ORANJE en EGMOND derwaarts te zenden, om vooraf bij de regering te onderzoeken, in hoeverre zij er zich met veiligheid konde ophouden, en of er, gedurende haar verblijf, ook openlijk gepreekt zou worden. De Prins beschouwde zulk eene zending, bij welke hem daarenboven een ambtgenoot werd toegevoegd, als beneden zijne waardigheid en weigerde haar aan
5 v. Hooim. 1566 te nemen. »Indien een ander mij verzelt," schreef hij aan zijn broeder LODEWIJK, »zal al het kwaad, welk er uit kan voortspruiten, aan mij alleen geweten, en het goede, welk het mogt opleveren, mijnen ambtgenoot toegekend worden; er zijn nog verscheidene andere redenen, doch te veel om u te schrijven, welke het mij moeijelijk maken, thans deze taak op mij te nemen. Ik heb evenwel Hare Hoogheid gezegd, dat wanneer zij mij alleen zendt en met zulk een gezag bekleedt als behoort, ik gaarne naar vermogen zorg zal dragen, dat geen opstand of ongeregeldheid in de stad voorvalt, mits ik er langer dan twee of drie dagen, zooals zij bepaald had, kan vertoeven. Ik geloof, dat morgen de Breede Raad bijeenkomt; zoo gij denkt, dat men mij, als Burggraaf, bij zich wenscht, om den loop van zaken gade te slaan, opdat Hare Hoogheid er daarna te gemakkelijker en veiliger kan komen, moet gij dit in het geheim en behendig bevorderen; want het komt mij voor, dat mij dit meer tot eer zal strekken, dan er als een fourier henen te gaan, om de vertrekken van Mevrouw

---

D. VI. bl. 162, 163, en de aldaar aangehaalde *Sententiën* van ALVA, door MARKUS in 1735 uitgegeven.

(1) GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 135.

in orde te brengen". Voorts achtte hij het, om meer dan eene reden, niet raadzaam, dat BREDERODE thans in *Antwerpen* verscheen. Dien zelfden dag echter was deze met eenige andere der Verbondene Edelen en een groot gevolg aldaar gekomen. Er heerschte groote beroering en ontsteltenis. »De bevelen der Landvoogdes werden er nu eens afgekondigd, dan verzwegen, dan teruggenomen; een dof gerucht van verraad gonsde door de stad, zonder dat men wist, wie en wat het gold; de regering nam waardgelders aan, en de Breede Raad dankte hen af; de overheid besloot tot bezending op bezending aan de Landvoogdes, maar op het punt van te gaan, deinsden de afgevaardigden vreesachtig terug." Verscheidene aanzienlijke burgers, vooral kooplieden, verlieten met hunne huisgezinnen en goederen de stad, uit welke reeds al de Kanoniken gevlugt waren. BREDERODE vond veel aanhang en naloop bij het volk; terwijl de Graaf van *Megen*, die eenige dagen in de stad was blijven vertoeven in stede van door te reizen, en de verwachte komst van den Graaf van *Aremberg* het vermoeden bij de Hervormingsgezinden opwekten, dat beiden last hadden, met behulp van de regering, die men wegens hare onverdraagzaamheid, vervolgzucht en flaauw beheer weinig achtte, krijgsvolk in het geheim binnen te brengen. Hij koos partij tegenover MEGEN, en dit lag in den aard der zaak, doch begunstigde geenszins de scheurmakers. De overheid drong intusschen bij de Landvoogdes zoowel op zijne verwijdering, als op die van den Graaf van *Megen* aan. De laatste vertrok; maar omdat hij zich in den omtrek ophield, duurde het mistrouwen voort. BREDERODE bleef, dewijl eene partij hem met alle geweld te *Antwerpen* houden wilde, ofschoon hij aan LODEWIJK *van Nassau* schreef: »Wij zijn hier in den muil der wolven; ieder oogenblik zijn wij in gevaar, dat men ons de keel komt afsnijden." De regering zelfs was te zijne opzigte verdeeld; want ondanks het verzoek om zijne verwijdering, onthaalden hem de Oud-Schepenen plegtig op het stadhuis. Het doel van zijn verblijven in *Antwerpen* was blijkbaar, het handhaven der orde tot aan de komst van den Prins, op welke hij zoo aandrong, dat de stedelijke afgevaardigden nu der Landvoogdes verklaarden, dat beide regering en gemeente ORANJE zeer genegen waren, aan wien de burgerij, gelijk hij aan deze, als Burggraaf van de stad, met eede verbonden was. Met moeite bewoog MARGARETHA den Prins, zich naar *Antwerpen* te begeven. De taak was ook ten uiterste moeijelijk. »De regering der stad wantrouwde de burgers, de burgers het Hof en de regering, en de Hervormden het Hof, de regering en de andere burgers. De drie partijen stonden vijandig tegenover elkander, elk met de hand aan het zwaard. Daarenboven waren de Hervormden zelve onder elkander verdeeld, aan de eene zijde de Calvinisten, aan de andere de Lutheranen." Bij zulk een staat van zaken kon de Prins zich bezwaarlijk een gewenschten uitslag van zijne zending voorspellen. Evenwel beloofde hij de Landvoogdes, de beroerte te zullen stillen en niets onbeproefd te laten, om het preken, zoo binnen als buiten de stad, te beletten. BREDERODE met de Edelen van het

1555—1568

1555—1568 13 v. Hooim. 1566 Verbond, die zich bij hem bevonden, en een groot aantal burgers, reed ORANJE op eene halve mijl van *Antwerpen* te gemoet en liet zijn gevolg hun geweer lossen. Onder het aanhoudend geroep van: *Vive les Gueux*, *Vive les Gueux*, werd de Prins door de opgewondene menigte, die ten getale van meer dan dertig duizend, naar men wil, op de been geraakt was, verwelkomd. De muren en straten waren als met menschen bezaaid; uit de van pannen beroofde daken zag men de hoofden steken, en van alle kanten weergalmde: »Leve onze Burggraaf, onze Verlosser! Nu behoeven wij niet meer naar *Brussel*, naar de Landvoogdes!" Anderen weder zongen Psalmen of liedjes te zijner eere. ORANJE toonde niet alleen zoo met de hand als met zijn gelaat, hoezeer hem dit alles mishaagde, maar vermaande het volk luide, toe te zien wat zij deden, opdat zij er naderhand geen berouw over mogten hebben; ja dreigde zelfs hen dat roepen wel te zullen verleeren. 's Prinsen ontevredenheid was met reden, want die leuskreten »verkondigden de zegepraal van eene der partijen, terwijl hij kwam, om tusschen allen onpartijdig te bemiddelen." BREDERODE verliet den volgenden dag *Antwerpen*, waar zijne tegenwoordigheid nu niet langer gevorderd werd. Onvermoeid was ORANJE werkzaam, om de rust aldaar te herstellen, en al zijn invloed te bezigen, om het preken en de opschuddingen te beletten. Voorzien van een uitgestrekten volmagtsbrief van de Landvoogdes, hoorde hij aanstonds en dikwerf de wederzijdsche klagten der regering en der gemeente. Het gelukte hem een groot deel der Hervormden van het onbetamelijke te overtuigen, zich tegelijk ter preek en in de wapenen te bevinden, en hen te overreden, het geweer neder te leggen, op de verzekering, dat men hunne bijeenkomsten niet gewelddadig verstoren zoude. Met toestemming der regering, wenschte hij twaalfhonderd waardgelders aan te nemen, om nevens de schutterij, de stad te bewaken; doch de gemeente verklaarde er zich tegen, en het plan ging niet door. Het gerucht, dat de Drossaard van *Braband* eenig voet- en paardevolk had aangenomen, om de Hervormden, die zich vaak ten getale van twintig of dertigduizend in de nabijheid van *Antwerpen* vereenigden, uit elkander te drijven, verwekte in de stad groote beroering. En ofschoon de Drost zich verontschuldigde, en de Landvoogdes hem beval, onmiddellijk van daar te vertrekken, stelde echter de gemeente hierin weinig vertrouwen; de predikatiën werden veel zorgvuldiger en beter gewapend dan te voren bijgewoond, en de Prins zelf verklaarde, dat »hij niet wist, wat daar eindelijk nog uit worden zou." Langer dan eene maand hield ORANJE zich in *Antwerpen* op, en zijne handelingen in dit onstuimig tijdsgewricht ontlokten aan den Raadsheer D'ASSONVILLE de getuigenis, dat de Prins »zeer bekwaam was, om groote zaken te leiden (1)."

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 136—141, 148—152, 157, 182. *Corres-*

Middelerwijl had de openbare prediking der nieuwe leer, in *Vlaanderen* en *Braband* begonnen, in de Noord-Nederlandsche gewesten, hier onder begunstiging, ginds met oogluiking, elders in weerwil der Overheid, navolging gevonden. Weldra echter was men niet meer met vrije godsdienstoefening buiten de steden tevreden, en eischte zelfs kerken daar binnen (1). Deze ongeoorloofde prediking, welke dikwijls door Edelen, die tot het Verbond behoorden, bijgewoond werd, en die talrijke bijeenkomsten van gewapende Hervormingsgezinden mishaagden den Prins van *Oranje*. »Het doet mij leed u te moeten melden," schreef hij aan den Markgraaf van *Bergen*, »dat de zaken alhier eer verslimmeren dan verbeteren, want het preken neemt meer en meer toe; en sinds men vernomen heeft, dat er eenig bevel gegeven is, zulks te verhinderen, komt men gewapend ter preek, zoodat ik er weinig verhelpen aan zie, tenzij God er de hand oplegt, en men alle bijzondere inzigten en belangen laat varen, alleen acht gevende op hetgeen den vrede kan bewaren. Is die eens verloren, dan gaan langzamerhand de dienst van den Vorst en de godsdienst ook verloren; maar weet men dien te behouden, dan is er hoop, met den tijd en Gods hulp alles te kunnen herstellen (2)." ORANJE begreep ten volle, hoezeer dit openlijk preken den Koning verbitteren, en den Nederlandschen Grooten, zelfs velen Edelen van het Verbond mishagen moest, dewijl het streed tegen de overeenkomst met de Landvoogdes aangegaan, en alleen strekken konde, om de rust van den staat te storen. Hij trachtte door een meer wettig en gevoegelijker middel hetzelfde doel te bereiken, namelijk door die verdraagzaamheid jegens de Onroomschen, welke bij den godsdienstvrede in *Duitschland* was ingevoerd. Eene allermoeijelijkste taak voorzeker, daar de ijverige Roomsch-Katholijken weinig genegen waren, iets van dien aard toe te staan. Zelfs te gedoogen, dat de Lutherschen, voor welke zij minder afgrijzen koesterden dan voor de 1555—1568

---

pondance de MARGUERITE *d'Autriche*, p. 64, 65, 76—79, 84—87. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 433. *Procès des Comtes* D'EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 364. HOPPERUS, *Mémorial*, p. 90, 91. V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet, enz.*, bl. 116—131, 134—142. PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 189. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. II, bl. 69—77, 80—83. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. III. bl. 84—89. V. METEREN, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 43. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III, p. 171—173. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 242—245, 248. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. I, p. 15. LANARIO, *la Guerra di Fiandra*, p. 14. BRANDT, *Hist. d. Ref.* D. I. bl. 306—314. *Leven van* WILLEM I, D. I. bl. 469—476, 491—494. *De Gids* voor 1845, D. I, bl. 341—344.

(1) GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. III. bl. 344—348, en de aldaar aangehaalde Schrijvers.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 146.

1555—1568 Calvinisten, en die destijds door ORANJE begunstigd werden, binnenshuis hunne godsdienstoefeningen hielden, kwam hun verfoeijelijk en strafwaardig voor. Daarenboven werd de Prins, als Duitscher van geboorte en wiens gemalin de Augsburgsche geloofsbelijdenis beleed, voor de hoofdoorzaak der godsdienstonlusten gehouden. Hij verwittigde den Landgraaf van *Hessen*, dat aan zijn verzoek om ontslag uit zijne ambten, reeds vóór drie maanden bij den Koning ingediend, nog niet was voldaan, dat hij derhalve gevaar liep, goed en leven te verliezen; alleen wanneer hij den Roomsch-Katholijken toeviele en de arme gemeente aan haar lot overliet, zou hij dank inoogsten. Dringend verzocht hij den Landgraaf, hem in dezen nood niet te verlaten, of zijnen vaderlijken, getrouwen raad en veelvermogende hulp te onthouden. Men begon, naar zijn gevoelen, met *de Nederlanden* om met *Duitschland* te eindigen. *Hessen* moest aan de vervolgden eene veilige schuilplaats verleenen, en deze hoogstbelangrijke zaak bij de Evangelische Rijksvorsten doorzetten. De omstandigheden werden intusschen hoe langer zoo bedenkelijker door de opgewondenheid des volks, vooral der Calvinisten, die met hunne geloofsgenooten in *Frankrijk* in naauwe betrekking stonden, en door het vertragen van het antwoord uit *Spanje* op de voorgestelde punten (1). FILIPS konde naar gewoonte tot geen bepaald besluit geraken. GRANVELLE hield zich steeds overtuigd, en de Paus deelde in hetzelfde gevoelen, dat de komst des Konings in *de Nederlanden* het eenige middel was, om de rust aldaar te herstellen. »ORANJE," zeide hij, »stierf van vrees, en hield zich bezig met eene verdediging aan welke vele raadsheeren en regtsgeleerden werkten. Indien de Koning den Prins niet zeer welwillend schreef en hem gelastte, Graaf LODEWIJK, zijnen broeder, naar *Duitschland* te zenden, zou hij 's Konings komst niet afwachten en zelf naar *Duitschland* trekken." Daar zou hij, naar het gevoelen des Kardinaals, geen kwaad kunnen stichten. Indien hij en de Markgraaf van *Bergen* hunne betrekking als Stadhouders nederlegden, gelijk zij dreigden, moest de Koning hun ontslag goedgunstig aannemen. LEONINUS, de zaakbezorger van ORANJE, had tot MORILLON, den vertrouwde van GRANVELLE gezegd, dat indien de Prins den raad van den Kardinaal gevolgd had en diens vriend gebleven was, zijne zaken veel gunstiger zouden staan; en dat, zoo GRANVELLE het gebeurde wilde vergeten, thans de gelegenheid tot eene verzoening gunstig zou zijn. MORILLON had geantwoord, dat GRANVELLE den Prins geen kwaad hart toedroeg, al het voorgevallene aan het bedrijf van gemeen volk (*gente baxa*), welk in onrust voordeel zocht, toeschreef, en hij gereed was, alles voor den Prins, dien hij beminde, te verrigten wat niet streed met de dienst des Konings. De Kardinaal verheugde zich hierover, dewijl hij niet wilde, dat hetgeen

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 128, 133, 135, 141, 144, 145, 157.

hem in het bijzonder betrof, de belangen des Konings zou benadeelen. Men had 1555—1568
hem daarenboven gemeld, dat de Prins en de Graaf van *Hoorne* zich op zijn landgoed *de la Fontaine* verlustigd, en tegen een zijner bedienden op eene wijze uitgelaten hadden, die hem bevreemdde. Zijn vertrouwen op de beide Heeren was hierdoor echter niet versterkt geworden; hij drong althans ernstig er op aan, als eene zaak van het hoogste belang, dat EGMOND aan hun bondgenootschap onttrokken wierd (1). DEL CANTO raadde den Koning aan, indien hij zelf niet konde komen, den Hertog van *Alba* te zenden; het geheele Land was in gisting, en geen penning in de schatkist (2). Minder dan hij, naar het schijnt, verwachtten AREMBERG, BARLAYMONT en VIGLIUS eenen alles afdoenden uitslag van 's Konings overkomst; zij oordeelden raadzamer, de verzochte afschaffing van geloofsonderzoek en verzachting der bloedbevelen toe te staan. De Landvoogdes spoorde FILIPS dringend aan, hierover zijn besluit mede te deelen; hoe langer hij draalde, hoe meer hij den weg zou openen voor de ongeregeldheden en rampen, welke het Land bedreigden (3). Om dien tijd nam de Aartsbisschop van *Sorrente*, benoemd tot 's Pausen gezant aan het Hof des Keizers, zijn weg derwaarts over *de Nederlanden*. Hem was door den Paus gelast: 1°. om den Graaf van *Culemborg* eenen Pauselijken brief (*breve*) ter hand te stellen, ten einde hem te bewegen tot het Roomsch-Katholijke geloof terug te keeren; 2°. een dergelijken brief aan den Prins van *Oranje* te behandigen, betreffende den staat der godsdienst in zijn prinsdom; en ten 3°. de Landvoogdes te vermanen, steeds de belangen der godsdienst te blijven behartigen, en met hare goedkeuring, de Geestelijken tot het naauwgezet waarnemen hunner pligten aan te sporen. De Koning trachtte eerst te *Rome* te bewerken, dat deze geheele zending wierd uitgesteld, en toen dit mislukte, vond de gezant bij zijne komst te *Brussel* van hem een brief met verzoek, zich in *de Nederlanden* niet uit te laten over geloofsonderzoek, bevelschriften of iets van dien aard, maar als het doel zijner zending alleen de geestelijke tucht op te geven, en hierbij nog de uiterste behoedzaamheid in het oog te houden. De Landvoogdes maakte hem met 's Konings gevoelen bekend over het in stand houden van het geloofsonderzoek en het opvolgen der bevelen tegen de Ketters, doch verzocht hem het geheim over deze twee punten te bewaren. Zij betuigde, dat noch de Koning, noch zij zelve goedschiks zouden gedoogen, dat iets ten

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 420, 421. *Supplément* aux *Archives de la Maison d'Orange*, p. 27, 28, 32.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 427.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 421, 422.

1555—1568 nadeele der Roomsch-Katholijke godsdienst in *de Nederlanden* wierd ingevoerd, en gaf hare smart over den tegenwoordigen staat van zaken in de Kerk te kennen, doch vertrouwde, dat de oude godsdienst zou gehandhaafd worden, aangezien het Land nog vol was van goede Katholijken, en de voornaamste Grooten aan dat geloof gehecht waren; ook prees zij, over het geheel, de Geestelijkheid, die »noch vermaning, noch vertroosting behoefde." Den brief aan den Graaf van *Culemborg* kon zij niet afzenden, daar zijne bezittingen voor een deel tot *Duitschland* behoorden; dien aan den Prins van *Oranje* zou door hare tusschenkomst op eene voegzame wijze bezorgd worden, gelijk geschiedde. »De Koning," zeide zij, »zou de dienstaanbieding Zijner Heiligheid gunstig opnemen, en daarvan ongetwijfeld op zijn tijd en naar gelang van zaken gebruik maken." Het is duidelijk, dat zij, evenmin als de Koning, 's Pausen tusschenkomst in de Nederlandsche zaken begeerde, en die op eene heusche wijze van de hand wees. De gezant vertrok, zonder iets uitgerigt te hebben, met de verzekering, dat hij Zijner Heiligheid een getrouw verslag zoude leveren van hetgeen hij gezien en gehoord had (1).

De drang der omstandigheden noodzaakte evenwel de Landvoogdes, in weerwil van zich zelve, den Koning te vermanen, het geloofsonderzoek af te schaffen, de bloedbevelen te verzachten, en dit besluit niet langer te vertragen, ten ware hij daarvan al de vrucht wilde verliezen (2). Weinig dagen later beklaagde zij zich op nieuw en nadrukkelijker, dat FILIPS haar, na al hetgeen zij hem in schrift en bij monde van LEMBO en MONTIGNY gemeld had, in de dringendste verlegenheid, zonder hulp en zonder bevelen liet, zoodat zij in het onzekere en op goed geluk af handelde. De zaken waren thans zoo verre gekomen, dat indien de Koning niet spoedig zijn voornemen kenbaar maakte, de bewegingspartij eindelijk de plannen, welke zij koesterde, zou ten uitvoer brengen. Bedreiging, overreding, noch vermaning konden den steeds toenemenden voortgang van het kwaad stuiten. Het was hoognoodig, dat de Koning zijne leenmannen bevredigde in hetgeen het geloofsonderzoek en de bloedbevelen betrof, en tevens vergiffenis schonk aan de Zamenverbondenen en allen, die hem mogten beleedigd hebben. Hij moest daarenboven eene aanzienlijke som geld zenden, opdat, wanneer de bewuste punten waren toegestaan, men met de wapenen tegen diegenen konde handelen, welke, naar men vreesde, alsdan andere eischen zouden opwerpen, aan welke men volstrekt niet zou mogen voldoen. De Graaf van *Egmond* en andere Grooten boden in dit laatste geval aan, de onruststokers met geweld te bedwingen, »zonder," voegde

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 422. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 58—61.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 427.

EGMOND er bij, »broeder, zoon, of eigen leven zelfs voor de dienst van God en den Koning te sparen.'' Voor het oogenblik echter weigerde hij de wapenen op te vatten, zoo als hem de Hertogin ter harer verdediging verzocht had, wanneer, naar het gerucht liep, te *Brussel* veertig of vijftig duizend gewapende scheurmakers mogten komen, door een bevelhebber aangevoerd, wiens naam nog niet bekend was. Men wist, dat in den loop der maand te *St. Truijen* of te *Maastricht* eene vergadering van verbondene Edelen zou plaats hebben, en verhaalde, dat zij zich van de laatstgemelde stad wilden meester maken, om er zich in veiligheid te stellen en de hulpbenden te ontvangen, welke zij uit *Duitschland* verwachtten. Onder begunstiging der Bondgenooten, zouden vervolgens de scheurmakers vrijheid van geweten en kerken afeischen, om er ongestoord in-te preken. De Landvoogdes verklaarde aan EGMOND, dat zij ten minste de benden van Ordonnantie moest bijeenbrengen, om den voortgang van het preken te stuiten. De Graaf antwoordde, dat hij de wapenen niet zou opvatten, vóór de Verbondenen of scheurmakers naar het geweer grepen. AREMBERG, BARLAYMONT en MEGEN betuigden, dat zonder EGMOND het weinig zou baten, wanneer zij zich wapenden; zij hadden ook daartoe geen last van den Koning, en de benoodigde gelden ontbraken ten eenenmale. De Landvoogdes verzocht nu niet alleen onmiddellijk een bepaald voorschrift van FILIPS, hoe te handelen maar ook, dat hij EGMOND zou bevelen het zwaard aan te gorden, indien men tegen de Verbondenen en de Ketters toevlugt tot geweld moest nemen. Zij polste de Stadhouders en Ridders van het Gulden Vlies elk afzonderlijk, om te weten, hoeveel staat zij alsdan op hen en de krijgsbenden onder hun bevel maken konde. AARSCHOT, AREMBERG, MANSFELD, BARLAYMONT en ROEUX verzekerden, dat hunne vaandels (compagnies) getrouw en overeenkomstig hunnen last zouden handelen; dezelfde verzekering gaf AARSCHOT, wat het vaandel van BOSSU betrof. MEGEN verklaarde, dat hij naar pligt den Koning zou dienen, uitgezonderd in de beide punten: het geloofsonderzoek en de bloedbevelen. De Graaf van *Hoorne* betuigde, dat zijn vaandel in alles der Landvoogdes zou gehoorzamen; en mogt deze verwachting teleurgesteld worden, dan had hij honderd edellieden, welke de plaats zijner mannen van wapenen zouden vervangen. De Graaf van *Egmond* zeide, dat zijn vaandel opvolgde wat hij zou bevelen. De Prins van *Oranje* was niet zeker van het zijne; hij had het sinds een aantal jaren niet in oogenschouw genomen, doch geloofde, dat een gedeelte der manschappen noch tegen de scheurmakers dienen, noch het openlijk preken beletten zou. Wat hem zelven betrof, hij had zijnen wensch naar het antwoord van MONTIGNY te kennen gegeven, waarin hij 's Konings magtiging verwachtte, van zich aan de openbare zaken te mogen onttrekken; doch waar hij zich ook mogt bevinden, hij zou steeds 's Konings goede leenman zijn. NOIRCARMES, welke voorloopig in stede van den Markgraaf van *Bergen* tot Stadhouder van *Henegouwen* was aangesteld, ROEUX en TRAZEGNIES betuigden in de krachtigste bewoordingen hunne verknochtheid aan den

1555—1568

1555—1568 Koning, en gehechtheid aan de godsdienst. Op raad des Graven van *Megen*, zich van *Maastricht*, den sleutel van *Duitschland*, te verzekeren, zond de Landvoogdes het vaandel van den Graaf van *Aremberg* derwaarts (1).

MEGEN was thans de getrouwste en ijverigste raadsman van de Hertogin. Hij hield haar op de hoogte van hetgeen er omging, en had onlangs verzekerd, dat de Edelen, wel verre van hun Verbond te breken, gelijk men vermoedde, dit veeleer trachtten te versterken en uit te breiden. De burgers van eenige steden vormden, naar zijn berigt, zelfs een nieuw bondgenootschap en droegen, in navolging der anderen, op de mouwen zeker teeken, welk hij echter niet naauwkeurig opgeeft. Met de overige zeven Ridders van het Gulden Vlies leefde hij, wegens zijne gehechtheid aan den Koning, in onmin en had om hunnentwil *Brussel* verlaten (2). Zij hielden dagelijks bijeenkomsten en schenen den Koning te wantrouwen (3). Zeker was FILIPS hen allen niet evenzeer genegen. Aan den kant eens briefs van MARGARETHA *van Parma*, in welken zij hem vermaande, zich niet van zulk een goed leenman als de Prins van *Oranje* was, die hem zoo vele diensten bewezen had en nog bewijzen konde, te berooven, maar dezen veeleer een welwillenden brief te schrijven, zette hij eigenhandig: »dat de Hertogin zelve dit verrigte." ORANJE was verwittigd, dat de Koning hem niet alleen weinig genegenheid toedroeg, maar hem zelfs in persoon en goederen wilde straffen. Hij klaagde voortdurend, dat men zoo weinig vertrouwen in hem stelde, dat verscheidene lieden op zijn leven doelden, en hij geen oogenblik buiten gevaar was (4). Aan 's Prinsen begeerte, om tot het ambteloozé leven terug te keeren, werd door den Koning, in weerwil van GRANVELLE's raad, niet voldaan. Er is aangemerkt, dat »het onstaatkundig in FILIPS zou geweest zijn, dit verzoek in te willigen, dewijl hij daardoor ORANJE van de boeijen zou ontslagen hebben, die hem ten minste tot eene onzekere, dubbelzinnige houding dwongen. De hooge eerambten, met welke de Spaansche regering den Prins overlaadde, die zij hem zijns ondanks opdroeg, plaatsten hem in den toestand, waarin MOZES tot het Egyptische diensthuis, waarin HISTIAEUS tot het Hof van DARIUS HYSTASPES stond (5)." Zoodanig wist WILLEM zijne bedoelingen te verbergen, dat ARMENTEROS, welke hem naauwkeurig gadesloeg, betuigde die niet te kunnen doorgronden. De oorzaak van

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 427, 428—430. *Correspondance de* MARGUERITE, p. 71—82.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 413.

(3) *Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 26.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 418—428.

(5) *de Gids* voor 1845, D. I. bl. 338, 339.

ORANJE's gedrag meende hij daarin te vinden, dat de Prins van godsdienst veranderd was; dat hij zich sterk gevoelde door de hulp, hem uit *Duitschland* aangeboden; door zijn talrijken aanhang in *de Nederlanden;* en eindelijk, omdat hij den Koning en diens raadslieden wantrouwde. Naar het hem voorkwam, had ORANJE sedert lang zich op verdediging tegen den Koning voorbereid (1). Dit vermoeden was niet geheel ongegrond. Graaf LODEWIJK *van Nassau* had zekeren regtsgeleerde, welke met vele anderen zich verwonderde, hoe hij, een vreemdeling, zich zoo sterk de Nederlandsche zaken aantrok, geantwoord, dat hij zulks deed ter ondersteuning zijns broeders, op wiens hoofd, naar hij beweerde, in *Spanje* eenige millioenen gesteld waren. Hij had deswege in *Duitschland* bewerkt, dat, wanneer de Koning met eene krijgsmagt in *de Nederlanden* mogt komen, hij door middel van onderscheidene Duitsche Vorsten, tien duizend man tegenover eenen konde stellen; in minder dan drie weken zou hij vijftig duizend man, en veertien dagen later nog zoo veel laten aanrukken, mits zij hier bezoldigd wierden. Kwam echter de Koning als vredelievend Vorst, dan zou men zich niet verroeren. MORILLON, welke dit GRANVELLE meldde, sloeg weinig geloof aan deze grootspraak. » ORANJE uit zich ook niet op dien toon," voegt hij er bij. » Hij is doortrapter en bedekter; hij wendt gedurig voor, zijn stadhouderschap te zullen nederleggen en zich naar *Duitschland* te begeven; beide zou niet het grootste kwaad zijn, welk ons kan treffen." (2) De Prins verklaarde aan AARSCHOT, dat hij 's Konings komst niet wilde afwachten, maar zich terugtrekken, waardoor hij jaarlijks dertig duizend gulden zou besparen. De Graaf van *Egmond* kon evenmin als de Landvoogdes, hem van dit plan afbrengen. Men geloofde, dat hij verstoord was, dewijl de Landvoogdes geen vertrouwen in hem stelde, de Staten onverwrikt den Koning en de oude godsdienst aankleefden, en de zaken slecht bestuurd werden (3). Hoe dit zij, buiten'slands hield men algemeen ORANJE en HOORNE voor de Hoofden der Nederlandsche oproerigen (4). Beide mannen werkten eenstemmig te zamen. Toen de Stadhouders de voorgeslagene Moderatie in hunne landvoogdijen doordrijven, en de openbare preek verhinderen wilden, waren zij de eenige, welke werkeloos bleven, en als reden het mistrouwen opgaven, welk men hun deed blijken. Thans echter schroomden zij niet, voor het beginsel van hun gedrag onbewimpeld uit te komen. Niet alleen vermaanden zij den Raadsheer D'ASSONVILLE, welke, op last van MARGARETHA, hun gevoelen over het

1555—1568

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 431.

(2) *Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 30.

(3) *Supplément*, p. 29.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 435.

1555—1568 openlijk preken en de maatregelen, om de gevolgen daarvan te voorkomen, moest inwinnen, tot zachte middelen, maar de Prins verklaarde zonder omwegen, »dat dit eene groote zaak was van 's menschen hart en wil, die zich door geene uitwendige magt lieten dwingen" (1). HOORNE betuigde, dat hij Roomsch-Katholijk was en zulks wilde blijven (2). Met ORANJE volhardde hij in het besluit, zich aan de openbare zaken te onttrekken en klaagde, dat hij nog geene belooning voor zijne diensten ontvangen had (3). De Prins trachtte EGMOND en BERGEN enger aan zich te verbinden. Er werd althans over eene verloving van zijn zoon met de nicht en erfgename des Markgraafs, en van zijne oudste dochter met den zoon van den Graaf onderhandeld (4). EGMOND, altijd weifelende, was in dien tijd misnoegd op den Koning, die, naar zijne meening, eerder den ondergang des Lands dan het verzachten der bloedbevelen zou gedoogen. Hij raadde BERGEN, welke nog niet vertrokken was, de reis naar *Spanje* af, daar zij toch vruchteloos zijn zou (5).

Geen der Nederlandsche Grooten en Edelen toonde echter meer ijver en belangstelling in de zaak der Hervorming en der bewegingspartij, noch offerde meer en onbekrompener voor haar op dan BREDERODE. »Driemaal honderd duizend gulden en mijn laatste druppel bloeds," schreef hij aan zijn boezemvriend LODEWIJK *van Nassau*, »zijn voor u en voor de Geuzen, in spijt van het geheele roode ras (de Kardinaalsgezinden). Het schijnt, dat de goede God zelf Geus is. — De Geuzen zijn hier (in *Holland*) gezaaid als het zand der zee." — Te gelijken tijde zond hij hem een brief door eenige Hollandsche Edelen onderteekend, »alle lieden voor de ruiterdienst geschikt," om dien der Landvoogdes te vertoonen, welke men zoo veel mogelijk en op alle wijze moest kwellen. Het was ook ongetwijfeld door zijn invloed, dat zulk een groot aantal Hollandsche Edelen aan het Verbond deel genomen had (6). Aan dat Verbond had onlangs zijn neef, de jonge Graaf KAREL *van Mansfeld*, zich onttrokken. Men vermoedt, dat het schaken van diens zuster POLYXENA, uit het eerste huwelijk zijns vaders ontsproten, daartoe zal bijgedragen hebben. Dit meisje, bij haren oom BREDERODE te *Vianen* gehuisvest, had met PALAMEDES *de Chalon*,

---

(1) »Que c'estoit une grande chose des coeurs et voluntez des hommes, qui ne se povoient forcer par nulle puissance extérieure."

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 428.

(3) *Procès des Comtes* D'EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 356—358. Zie hiervoor bl. 258, 259.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 423.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 424.

(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 130.

onechte zoon van wijlen RENÉ, Prins van *Oranje*, in het geheim eenen minne- 1555—1568
handel aangegaan, en zich eenige weken later des nachts in mansgewaad met hem verwijderd. BREDERODE was hierover onthutst, en MANSFELD ten hoogste op hem verbitterd. De Spaanschgezinden strooiden uit, dat hij zelf strafwaardige oogmerken tegen zijne nicht koesterde, en dit noch de eerste noch de tweede daad van bloedschande zou zijn, aan welke hij zich schuldig maakte. De Prins en Prinses van *Oranje* werden door de beide voortvlugtigen van medepligtigheid betigt; doch het bleek spoedig, dat dit slechts een verzinsel van hen was, om zich tegen den toorn van BREDERODE te dekken. Zij traden later wettig in het huwelijk (1). De oude Graaf van *Mansfeld*, die het deelnemen zijns zoons aan het Verbond der Edelen altijd met leede oogen gezien had, gelastte hem nu, zich daarvan los te maken. Althans de jonge MANSFELD verwittigde ARMENTEROS, dat »toen hij, op aandrang van zijn oom BREDERODE, tot het Verbond toetrad, hij niet voorzag, wat nu gebeurde. Daar hij in het vervullen zijner pligten jegens den Koning wenschte te leven en te sterven, had hij onlangs den Bondgenooten verzocht, hem niet langer als deelgenoot te beschouwen, dewijl de daden van eenige hunner niet overeenkwamen met hetgeen bij het oprigten van het Verbond bepaald was; tevens herinnerde hij hun, dat hij zich destijds den wil van den Graaf, zijn heer en vader, had voorbehouden, die hem thans beval, zich van hen te scheiden (2). Het gelukte EGMOND den verbolgen vader te stillen, door BREDERODE tot eene schenking onder levenden van zijne goederen aan diens zoon KAREL over te halen (3). Vruchteloos daarentegen waren de pogingen der Verbondenen, den jongen Graaf van besluit te doen veranderen (4).

Ondertusschen was MONTIGNY aan het Spaansche Hof minzaam ontvangen, en den dag na zijne aankomst, ten gehoor bij den Koning toegelaten (5). Hij overhandigde hem een afschrift van zijnen lastbrief, en betoogde de hooge noodzakelijkheid van eene spoedige beslissing ten aanzien der drie punten: afschaffing van geloofsonderzoek, verzachting der bloedbevelen, en algemeene vergiffenis. FILIPS beloofde, zoodra mogelijk

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 109, 126, 132. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 430, 431.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 421.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 431.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 441. *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 203.

(5) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 47, verhaalt geheel onjuist, dat de beide gezanten tamelijk lang in *Spanje* waren geweest, zonder ooit gehoor bij den Koning te kunnen verkrijgen.

1555—1568 een besluit te nemen. Niet minder drong de gezant aan op 's Konings overkomst in *de Nederlanden*, welke men aldaar wenschte en als het beste middel ter herstelling van de geschokte rust beschouwde. FILIPS verzekerde, dat, ofschoon in *Spanje* evenzeer zijne tegenwoordigheid gevorderd werd, hij echter den wensch zijner Nederlandsche onderdanen, die hij beminde, achtte, en welke hem zoo vele goede en groote diensten bewezen hadden, zou trachten te bevredigen. Op MONTIGNY's aanmerking, dat men in *de Nederlanden* geloofde, dat de Koning over vele lieden, zelfs over eenige Grooten, kwalijk tevreden en kwalijk onderrigt was, hetgeen in niets zijne dienst bevorderde, antwoordde hij, dat men zich hierin vergiste, dewijl hij over al de Grooten, wier goede en uitstekende diensten hij erkende, voldaan en tevreden was; en dat niemand te hunne nadeele tot hem had gesproken, hetgeen hij voor een uitstrooisel hield van de zoodanigen, welke zijne belangen tegenwerkten. Meer dan zulke fraaije betuigingen konde MONTIGNY, ondanks alle moeite, den Koning niet ontlokken, wiens bedoelingen hem onbekend bleven, en die hem met de ontwijkende antwoorden: »ik zal er over denken; de zaken zijn van groot gewigt" en dergelijke, afscheepte. Zelfs verbood hem FILIPS eenen renbode naar de Landvoogdes te zenden, om haar van zijne aankomst en verrigtingen in *Madrid* te verwittigen; weshalve hij genoodzaakt was, zijne brieven over *Burgos* of elders met den bode der kooplieden naar *Brussel* te verzenden (1). Ongetwijfeld was 's Konings gedrag in dit opzigt een gevolg van MARGARETHA's raad zelven. Immers kort vóór de komst van MONTIGNY, had zij FILIPS aangespoord, zoodanige maatregelen te nemen, dat haar gezant niets naar *de Nederlanden* konde overbrieven, hetgeen het misnoegen der Grooten mogt opwekken, zoo als onder anderen 's Konings ongeneigdheid tot het toestemmen der drie hoofdpunten in zijnen lastbrief; want zulk een berigt zou terstond de rust ernstig bedreigen (2). Naar het schijnt, kwam BERGEN niet vóór de helft van Oogstmaand in *Spanje*. Hij was onderweg ziek geworden, en zou naar *de Nederlanden* teruggekeerd zijn, indien niet FILIPS bij hem had aangedrongen, zijne reis voort te zetten (3). Beide gezanten hadden dagelijks en wanneer het hun behaagde, toegang tot den Koning, op wiens bevel hun, doch zeker niet meer dan men raadzaam oordeelde, mededeeling gedaan werd van de brieven der Landvoogdes en van 's Konings antwoorden. In de bijeenkomsten met 's Konings Raadsheeren veroorloofden zij zich nu en dan de vrijheid, dezen voor te houden, »dat de opschuddingen in *de Nederlanden* voor-

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 426, 434. Vgl. p. 438, 439. *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 360.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 420.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 439.

namelijk ontsproten waren uit 's Konings brieven nopens het geloofsonderzoek en 1555–1568
de bloedbevelen; dat de kwaal niet te genezen was, ten ware men het geloofsonderzoek afschafte, en de ontworpene matiging nevens eene algemeene vergiffenis inwilligde. Zij konden niet verzekeren, of de verbondene Edelen, die alles bij rade en toestemming der Algemeene Staten wilden behandeld hebben, dan tevreden zouden zijn; maar wel dit, dat de Heeren, en hiermede bedoelden zij hoofdzakelijk ORANJE, EGMOND en HOORNE, besloten hadden, zoo de Koning daarin bewilligde, zich met allen ernst toe te leggen, om de beroeringen te stillen, hetzij door onderhandeling en behulp van eerlijke lieden, die hun genegen waren, hetzij door de wapenen, die zij reeds den Koning aanboden en bereid waren tegen de kwaadwilligen op te vatten, met vaste hoop van boven te staan. De Koning behoefde alsdan zich met de reis naar *de Nederlanden* niet te haasten, welke veilig konde uitgesteld worden, tot de rust hersteld was." Hierop werd geantwoord: »dat al hetgeen de Koning geschreven had op reden steunde, en zoo iemand zijn misnoegen met dit schrijven zocht te verschoonen, zulks niet den Koning, maar hun moest geweten worden, die het bekend maken der brieven, buiten 's Konings last en tegen het goeddunken van den Geheimen Raad hadden doorgedreven. Konden, daarenboven, de Heeren de bewegingen stillen, wanneer de Koning in de drie voorgestelde punten bewilligde, dan konden, ja moesten zij, als getrouwe leenmannen betaamt, en om erger kwaad te voorkomen, dit ook nu beproeven, zonder dat eene vergadering der Algemeene Staten, waartoe de Koning in zijn afzijn niet kon bewilligen, noodig zou zijn." Door de gezanten werd hiertegen ingebragt: »dat, zoo de drie bewuste punten niet werden ingewilligd, de Heeren noch in staat noch genegen waren tot stilling der beroerten de wapenen op te vatten, maar zich zouden terugtrekken, ziende dat zij door de Spaansche Grooten zoo weinig geacht of liever verdrukt werden, die alle anderen uit 's Konings raad sloten, alleen het woord nevens den Vorst voerden, en zich lieten voorstaan, de Nederlandsche Heeren op gelijke wijze als die van *Milaan*, *Napels* en *Sicilië* te bevelen; en dewijl deze dit op geenerlei wijze wilden dulden, zoo was dit nog de eenige, of immers de voornaamste oorzaak der zwarigheden en opschuddingen (1)." Het sprak van zelf, dat zulk eene taal weinig weerklank vond aan het Spaansche Hof, en FILIPS mishaagde. De gezanten bevonden zich in eenen zeer neteligen toestand. Zij waren gekomen, om de belangen der *Nederlanden* voor te staan, en dagelijks ontving men van daar berigten, welke den Koning verbitterden en hunne taak derhalve nog moeijelijker maakten. Eindelijk alle hoop opgevende, het doel hunner zending te bereiken, en niets meer op den Koning vermogende, verzochten zij dikwerf, doch steeds vruchteloos, verlof van naar *de Nederlanden* terug

(1) HOPPERUS, *Memorial*, p. 79, 80. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. III. bl. 82, 83.

1555—1568 te keeren. Vergeefs drong de Landvoogdes zelve op hun vertrek met nadruk aan. »Zoo gij hiertoe niet al Uwen invloed bezigt," schreven zij haar, »zullen wij billijke reden hebben, ons over U en de Heeren te beklagen, dat zij ons herwaarts zonden, om hoon en verdriet te ondergaan, want wij zien en hooren dagelijks dingen, die ons tot in de ziel grieven, terwijl de Koning zich weinig met ons bemoeit (1)." Zij werden in 's Konings raadsvergaderingen, ofschoon er de Nederlandsche zaken behandeld werden, niet langer toegelaten en moesten zich vergenoegen met de besluiten uit den mond der Raadsleden te vernemen. De meeste dezer besluiten beschouwden zij als nadeelig; slechts eenige, zoo als het uitstellen van het bijeenroepen der Algemeene Staten en het instandhouden van het gewone Bisschoppelijk geloofsonderzoek, hadden zij zich laten welgevallen, met belofte, dit den Nederlandschen Grooten smakelijk te maken. HOPPERUS, welke hen in dit opzigt wantrouwde, verzocht aan VIGLIUS te letten, of zij hunne belofte nakwamen. Welligt spraken zij alleen in dien toon, om te spoediger naar *de Nederlanden* te kunnen terugkeeren. Later drongen zij weder, in spijt van TISNACQ en HOPPERUS, op het bijeenroepen der Algemeene Staten met nadruk aan, bijzonder sinds zij bemerkten, dat ondanks hun toegeven, de Koning hen in alles wantrouwde, en buiten hun medeweten naar *de Nederlanden* liet schrijven, wanneer hij iets door ORANJE, EGMOND of andere Heeren wilde uitgevoerd hebben. HOPPERUS smeekte en vermaande om dezen tijd den Prins van *Oranje*, zich naar 's Konings wensch te voegen (2). Merkwaardig is MONTIGNY's brief aan zijn broeder, den Graaf van *Hoorne.* »De Markgraaf van *Bergen* en ik hebben reeds meermalen geschreven, met hoeveel afkeer elk ons hier zag komen. Maar ik zal in dezen brief, die vrijmoediger kan zijn, omdat hij geheimer is, vele zaken bijvoegen, die met groote voorzigtigheid in de andere verzwegen werden. Onze zaken kunnen hier niet erger opgenomen en niet ongunstiger beoordeeld worden. Men weigert ons gehoor bij den Koning, nu wij hier zoo vele maanden geweest zijn. Ons wordt zelden vergund met de Raadsleden te handelen, en hunne antwoorden zijn dagelijks twijfelachtiger, dagelijks blijkbaarder tegen onze belangen. Aan het Verbond der Edelen geeft men den naam van zamenzwering, aan het Smeekschrift dien van volslagen zamenspanning, en aan de beroering onder de gemeente dien van openlijken tegenstand. Men moet dus niet twijfelen, of dit met de wapenen zal gewroken worden. De Nederlanders zelve worden nu tegen Nederlanders aangehitst; de ware bedoeling is vreemdelingen en voornamelijk Spanjaarden te gebruiken. De grootste verbittering is tegen de grootste hoofden, omdat men gelooft, dat zij voornamelijk het kwaad

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 444, 465, 499, 504 513, 516, 518, 526. *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 359—366.

(2) HOPPERI *Epist. ad* VIGLIUM, p. 92, 93 100, 101, 105, 107, 113.

in het geheim gevoed hebben. GRANVELLE zegeviert door de beroeringen, die gevolgd zijn, 1555—1568
en beroemt zich, dat zoo hij in *Nederland* gebleven ware, zij niet plaats gehad zouden hebben. Indien hij eerst ontstuimigen raad gaf, nu geeft hij er eenen, die geweldig is. De Koning moet, naar zijn oordeel, zelf met een heir komen, of eene krijgsmagt zenden, de Nederlanders temmen, en zulk eene schoone gelegenheid niet laten voorbijgaan, om hunne voorregten te vernietigen, en hen voorts door geweld van wapenen in toom houden. Zijne voorslagen kunnen niet gunstiger dan hier opgenomen worden. De trotschheid van de Spanjaarden, en dat zij veel minder voorregten genieten dan de Nederlanders is bekend. Zij benijden ons onze vrijheid, en zouden die gaarne, zoo zij konden, inkrimpen; en daar dit niet dan door middel van geweld kan geschieden, zoo wil men toevlugt nemen tot geweld. Dit is de wolk, die nu onze gewesten bedreigt, en de storm zal er misschien eerder dan men denkt uit losbarsten. Hij, welke dit voorziet, geeft er berigt van; en hij, die er van onderrigt is, ga hem onbeschroomd te gemoet, of ontwijke hem met groote omzigtigheid. Wat ons beiden, die hier zijn, betreft, God geve, dat gelijk onze komst ongelukkig is geweest, onze terugkomst niet ongelukkiger zij." Het schijnt, als of de schrijver een voorgevoel gehad heeft van het treurig uiteinde, welk hem en zijnen ambtgenoot in *Spanje* wachtte (1).

BERGEN was kort na zijne aankomst te *Segovia* weder ingestort, zoo dat 's Konings geneesheeren aan zijne opkomst wanhoopten; en toen hij herstelde, was zulks van korten duur. Immers werd hij in Lentemaand des volgenden jaars weder ongesteld, en verwittigde HOPPERUS door zijnen Hofmeester, » dat hij op verzoek der Landvoogdes en anderen, de zending naar *Spanje* niet op zich genomen had, dan onder uitdrukkelijk beding, dat alles op kosten des Konings zijn zoude; dat de Landvoogdes hem hierop, wel is waar, vier duizend gulden had gegeven, maar dat die som spoedig was verteerd, zoo door den duren tijd, als door de reis zelve en zijne zeer zware ziekten, eerst op weg, toen te *Segovia*, en daarna te *Madrid;* dat hij zich eindelijk genoodzaakt had gezien, twee en twintig duizend realen van een Engelsch Heer op te nemen, dien hij eene aanwijzing van betaling op den Schatmeester SCHETS had afgegeven, welke thans de voldoening daarvan ronduit weigerde; dat hij onlangs het groot misnoegen van den Engelschen Heer daarover vernomen had; al hetwelk zijne tegenwoordige ziekte had veroorzaakt, welke ongetwijfeld nog zou verergeren, indien hierin niet spoedig voorzien wierd; dat VIGLIUS hem daartoe als den geschiktsten persoon voorkwam, weshalve hij HOPPERUS verzocht, dezen hier over te schrijven en uit zijn naam te bidden, om bij de Landvoogdes en den Raad der Geldmiddelen alles

(1) BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 56, 57.

1555—1568 aan te wenden ter voldoening van zijnen geldschieter, waartoe hij anders te minder kans zag, dewijl de Koning wel gelast had, hem in *Spanje* tweeduizend dukaten toe te tellen, maar van welke hij voor als nog niets had ontvangen, en echter geld behoefde, om te leven." Het antwoord van VIGLIUS was derwijze ongunstig, dat HOPPERUS het voor zich hield (1). BERGEN stierf kort daarna aan eenen hevigen aanval van koorts met bloedvloeijing (*chambres de sang*) gepaard, den een en twintigsten van Bloeimaand vijftienhonderd zeven en zestig (2). Negen dagen later meldde HOPPERUS aan VIGLIUS: » Gij zult den dood des Markgraafs reeds vernomen hebben. Hetgeen gij nopens het geld geschreven hadt, waagde ik niet hem mede te deelen, uit vrees van *ook daardoor zijne ziekte te verergeren.* Ik ontbood echter zijn Hofmeester, die mij gezegd heeft, dat zijn Heer ook door andere lieden, brieven van gelijken inhoud ontvangen had" (3). Meer zegt HOPPERUS niet, ofschoon hij meer kan geweten hebben. Zoo de dood van den ongelukkigen Staatsman al niet aan vergif kan worden toegeschreven, zal echter het hartzeer van in *Spanje* gewantrouwd, veracht, en van genoegzaam levensonderhoud verstoken te zijn geweest, zonder hoop, ooit het vaderland weder te zien, dien zoo niet veroorzaakt, althans verhaast hebben (4). Op het berigt van zijn overlijden, wierp de Landvoogdes terstond bezetting binnen *Bergen op Zoom*, onder voorwendsel, dat de Onroomschen aldaar eenig kwaad voornemen koesterden (5).

BERGEN stamde af uit het geslacht van GLIMES, en van moederszijde uit dat van CROY. Door geboorte, vermogen en de waardigheid van Markgraaf van *Bergen* (*Bergen op Zoom*), Graaf van *Wachain*, Heer van *Glimes*, Stadhouder over *Henegouwen*, en Ridder van het Gulden Vlies behoorde hij onder de aanzienlijkste Nederlandsche Grooten (6). Men schetst hem af als een man van bekwaamheid, stout, ondernemend en zeer gezien bij het volk (*populair*), maar ondankbaar en baatzuchtig (7). Hij liet geene kinderen na, en zijne goederen vervielen later aan zijne oudste zuster MANCIA, de echtgenoote van JAN *van Merode*, Heer van *Perweys* en *Pe-*

---

(1) HOPPERI *Epist, ad* VIGLIUM, p. 100, 104, 105, 113. Vgl. *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 264, 265.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 540, 546.

(3) HOPPERI *Epist. ad* VIGLIUM, p. 129, 130.

(4) *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 265, 266. Vgl. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. VI. p. 346, 347.

(5) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 347, 348.

(6) DE REIFFENBERG in de *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 8, 9. (2).

(7) GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 173. 2[de] Edit.

tershem (1). Zijne bezittingen werden door den Hertog van *Alba* verbeurd verklaard, 1555—1568
op grond, dat de Markgraaf zich aan de misdaad van gekwetste Majesteit had schuldig gemaakt (2). FILIPS stelde der Markgravin-weduwe MARIA *de Lannoy*, Vrouw van *Molembais*, de teruggave dezer goederen voor, onder beding, dat zij een Spanjaard zou huwen (3). MONTIGNY, op wien nu alleen de last des gezantschaps drukte, verloor allen invloed en zag zich gedrongen schriftelijk de bescherming van den Koning, welke hem nog immer niet veroorloven wilde, *Spanje* te verlaten, tegen de lasteraars van zijn goeden naam in te roepen (4). En zoodra men aan het Hof het berigt der gevangenneming van EGMOND en HOORNE ontvangen had, werd ook MONTIGNY in het kasteel te *Segovia* onder hoede van den Graaf van *Chinchon* gesteld. »De Koning heeft mij gelast," schreef hem de Graaf, »U in dit verblijf te bewaken; hij heeft mij hierdoor eene groote gunst bewezen, dewijl ik altijd gewenscht heb, U van dienst te zijn; en zeker in geene andere woning zoudt gij U beter bevinden, dan in die over welke mij het opzigt is aanbevolen. Ik vertrouw, dat Zijne Majesteit een zoo aanzienlijk Heer als Gij zijt, en die zich altijd zoo wel van zijnen pligt gekweten heeft, uit dit verblijf zal ontslaan, om hem zoo veel aanzien te geven en met zoovele gunsten te overladen, als de getrouwe ijver verdient, welken Gij steeds voor zijne dienst betoond hebt." MONTIGNY, wien de Koning nog kort te voren beloofd had, met zich naar *de Nederlanden* te nemen, meldde deze treurige omstandigheid aan de Landvoogdes, betuigende tot op dit oogenblik de reden zijner gevangenhouding niet te weten. Hij roept hare tusschenkomst te zijnen voordeele in bij den Koning, wien hij steeds met al de schuldige trouw eens leenmans gediend heeft (5). Hij overleed in zijnen kerker den Zevenden van Wijnmaand vijftienhonderd zeventig. »Ik weet niet," zegt HOPPERUS, welke dit aan VIGLIUS meldde, »op welke wijze. De een vermoedt er dit, de ander iets anders van. Zij, wien de zaak het meeste aangaat, zeggen, dat de Slotvoogd van *Simancas*, eenige Latijnsche brieven bij hem gevonden hebbende, welke zijn voornemen om te ontvlugten ontdek-

(1) DE REIFFENBERG in de *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 9. (2). STRADA noemt haar de zusters dochter des Markgraafs, *de Bello Belgico*, Lib. VI. p. 348. Dit komt meer met hetgeen hiervoor bl. 280 gezegd is.

(2) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI, p. 347.

(3) LANGUET, *Epist. secr.* p. 83, aangehaald in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 336.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 553.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 558, 559, 578, 581. HOPPERI *Epist. ad* VIGLIUM, p. 135, 138, 182.

1555—1568 ten, hem in boeijen had gesloten, waarop hij door eene hevige koorts was aangetast, aan welke hij kort daarna zeer godvruchtig en Roomschgezind gestorven was (1). STRADA verhaalt, dat MONTIGNY, om dezelfde reden als de Graaf van *Hoorne*, ter dood verwezen werd (2). Naar een ander berigt, is hij, volgens een vonnis in *Spanje* geveld, onthalsd geworden (3). Elders daarentegen vindt men opgeteekend, dat hem vergif werd toegediend, uit vrees, dat de Koninklijke bruid, ANNA *van Oostenrijk*, genade voor hem bij den Koning mogt verzoeken, gelijk zij der moeder en gemalin van MONTIGNY, op haren togt door *de Nederlanden* naar *Spanje*, beloofd had (4). Wat van dit alles ook zij, somber is buiten twijfel het uiteinde geweest van FLORIS *van Montmorency*, Heer van *Montigny*, Ridder van het Gulden Vlies en Stadhouder van *Doornik*, zoon van JOZEF *van Montmorency* en ANNA *van Egmond* in vijftien honderd acht en twintig geboren (5). »Men hield hem," zegt HOOFT, »voor een der wijste en bekwaamste Heeren van *Nederland*, gelijk het gewigt der zaken, waartoe hij gebezigd werd, genoegzaam uitwijst" (6). Maar, weifelende in zijne godsdienstige beginselen, nu eens met de plegtigheden der Roomsche eerdienst spottende, en dan weder de Onroomschen vervolgende, was hij weinig geschikt, den Koning vertrouwen in te boezemen (7). Bij een vonnis van den Raad van Beroerte in vijftienhonderd een en zeventig, werden al zijne goederen verbeurd verklaard (8).

Terwijl de gezanten in *Spanje* op afschaffing van geloofsonderzoek, verzachting der bloedbevelen, en algemeene vergiffenis bij FILIPS met nadruk aanhielden, werden deze drie punten door de bewegingspartij in *de Nederlanden* ter zijde gesteld, daar zij, gelijk de Prins van *Oranje* zelf getuigde, niet meer in aanmerking kwamen, dewijl toch elk naar zijn eigen goeddunken leefde; nu werd op het bijeenroepen der Alge-

---

(1) *Epist. ad* VIGLIUM, p. 295. Vgl. BOR, *Hist. der Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 255.

(2) *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 395. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 99. Vgl. V. HASSELT, *Stukken voor de Vaderl. Hist.* D. I. bl. 190, 191. Reeds vóór den dood van MONTIGNY, vreesde HOPPERUS, of hij wel onder de algemeene vergiffenis zou begrepen worden. *Epist. ad* VIGLIUM, p. 240.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 255.

(4) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 184, 185.

(5) DE REIFFENBERG, *in de Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 24

(6) *Nederl. Hist.* B. V. bl. 185.

(7) Vgl. GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 172*, 173.* 2de Edit.

(8) BOR, *Hist. der Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 255. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. V. bl. 185.

meene Staten aangedrongen (1). De Leden van den Raad van State zelf beschouwden dit voor het tegenwoordige, als het eenige middel, om alle moeijelijkheden uit den weg te ruimen en den dreigenden ondergang van den staat te voorkomen. De Graaf van *Egmond* ging zelfs zoo ver, dat hij der Landvoogdes verklaarde, indien de Algemeene Staten niet bijeengeroepen werden, zij op eigen gezag zouden zamenkomen, om eenig middel te vinden tegen de kwalen en het anders onvermijdelijke verderf des Lands. Het antwoord van MARGARETHA, dat zij zulk een gewigtig besluit, zonder uitdrukkelijk bevel des Konings, niet nemen konde, bevredigde hem niet. Zij stelde hem toen voor, dat zij den Koning de bezwaren zou voor oogen houden, welke uit het niet bijeenroepen der Algemeene Staten konden voortvloeijen, en hem eerbiedig verzoeken, zijn gevoelen over dit punt binnen den kortst mogelijken tijd kenbaar te maken. EGMOND en de overige Raadsleden verklaarden hierop, dat zij 's Konings antwoord zouden afwachten, mits het binnen vijf en twintig dagen kwame; eenigen beweerden zelfs, dat achttien voldoende waren, namelijk: veertien voor de heen- en terugreis van den renbode, en vier voor den Koning, om de zaak te overwegen (2). Ten bewijze, dat de mannen der beweging iets anders dan schorsing van geloofsonderzoek en verzachting der bloedbevelen bedoelden, zond men naar *Spanje* een afdruk van een geschrift, welk onder het volk verspreid en van dezen inhoud was: »Gij Overheden, gij Burgemeesters, gij Schepenen, gij Bevelhebbers der hoofdsteden van *Braband* zult in stukken gehouwen worden, indien gij gedoogt, dat de verzachting der bloedbevelen ter zake van godsdienst doorgaat, zonder berigt, mededeeling en toestemming van den Adel, welke het Smeekschrift heeft overgeleverd, en van de gemeenten, daar zulks in strijd is met hunne oude regten en voorregten (3)." 1555—1568

De toestand des Lands werd met den dag neteliger, onheilspellender. Alom heerschte vrees en wantrouwen, hetgeen stremming van handel en ophouden van werk ten gevolge had; de schamele gemeente geraakte hierdoor tot armoede en in geweldige gisting; het krijgsvolk, door gebrek aan betaling, werd oproerig; de bewegingspartij; door het vertragen van de komst des Konings en het nemen van beslissende maatregelen, stouter en onhandelbaarder (4). In krachtige en levendige trekken schildert

---

(1) HOPPERUS, *Memorial*, p. 93.

(2) *Correspondance de* MARGUERITE, p. 91. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 432.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 425. FILIPS zelf vervaardigde van dit stuk eene Spaansche vertaling. LANARIO, *le Guerre di Fiandra*, p. 14. CAMPANA, *della Guerre di Fiandra*, T. I. p. 14 (verso). CHAPPUYS, *Hist. Gén. de la Guerre de Flandre*, Liv. I. p. 29.

(4) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 51, 80. *Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 30, 32.

1555—1568 de Landvoogdes in eenen brief aan den Koning den staat van zaken en de aanwassende gevaren. »Van alle kanten," zegt zij, »neemt het kwaad derwijze toe, dat van dag tot dag, ja van uur tot uur grootere en gevaarlijker zwarigheden opkomen, die mij alle middelen van herstel ontnemen en niets overlaten dan het vertrouwen op God en Uwe Majesteit. Niettegenstaande ik dagelijks met overleg der Heeren en van den Raad van State alles aanwend, om de openbare preken te verhinderen, worden deze overal door eene overgroote gewapende menigte en gedurig talrijker bezocht. Men doopt in die vergaderingen en zegent er de huwelijken in naar de wijze der Calvinisten. De scheurmakers verklaren stout weg, dat zij daarmede zullen voortgaan, kondigen de preekdagen aan, en dreigen zelfs, die in de steden te zullen houden. De ambtenaren en overheden zijn bevreesd en kunnen de strafbevelen tegen de Ketters niet ten uitvoer brengen; de steden en alle goede burgers zien met angst binnen kort een volksopstand te gemoet, zoowel ter zake van de godsdienst, als om de rijken te berooven en te plunderen. Bij deze scheurmakers voegen zich vele vreemdelingen, Fransche bevelhebbers en soldaten als anderen, welke de beroeringen en burgeroorlogen in *Frankrijk* verwekt hebben; en wat erger is, gelijk ik reeds gezegd heb, het kwaad vermeerdert zoodanig, dat de kwaadwilligen zich dagelijks versterken, alle gehoorzaamheid uit het oog verliezen, en elke dag, bij gebrek van krachtige maatregelen, ons groote gevaren aanbrengt." Zij spoort uit dien hoofde den Koning ten sterkste aan tot het nemen van een spoedig en bepaald besluit op hare voorstellen, en tot het zenden van geldelijken onderstand, om in de dringendste behoefte van het oogenblik te voorzien (1). »Alles is in de vreesselijkste wanorde," gaat zij voort; »men is zonder wet, zonder geloof, zonder Koning; want er is noch eerbied meer voor de godsdienst, noch voor de bevelen van Uwe Majesteit, noch gehoorzaamheid aan het regt en de overheid (2)."

Het kan wel niet betwijfeld worden, dat de Prins van *Oranje* deze buitensporige volksbeweging ten stelligste heeft afgekeurd, en dat zij, ofschoon als een gevolg van den stap der Edelen beschouwd, buiten de bedoeling lag van het Verbond. Door de onstuimigheid des volks, het vertragen van het antwoord uit *Spanje*, het overdrijven van sommige en het verflaauwen van andere leden des Verbonds, was de toestand der Edelen bedenkelijker, en het noodig geworden, de banden vaster aan te trekken (3). Den vierden van Hooimaand had te *Lier*, met voorkennis van ORANJE, eene bijeenkomst plaats van LODEWIJK *van Nassau*, BREDERODE en andere hoofden der Bondge-

(1) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 71—82.

(2) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 91.

(3) GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 133. *De Gids* voor 1845, D. I. bl. 339, 340.

nooten, op welke eene algemeene vergadering te *St. Truijen* besloten of, meer waarschijnlijk, nader bepaald werd, om »aldaar over de beste middelen te raadplegen, ten einde de bestaande bezwaren uit den weg te ruimen en tevens, door onderzoek onder eede van degenen die daar verschenen, den Adel van de verdenking te zuiveren, dat deze aan de volksbewegingen schuld had." Men ontbood eenige Predikanten uit *Antwerpen* en verzocht hun de openbare preek te staken, aangezien hunne hardnekkigheid slechts schaden en de Bondgenooten bij de pogingen, welke zij tot verkrijging van godsdienstvrijheid aanwendden, in verdenking zou brengen. *St. Truijen* was met overleg tot vergaderplaats gekozen. Tot het bisdom *Luik* behoorende, en buiten het gebied der *Oostenrijksche Nederlanden* liggende, was deze aloude stad als eene onzijdige plaats aan te merken, waar de Bondgenooten ook zonder opspraak met hunne Duitsche en Fransche aanhangers konden onderhandelen. Het verzoek van LODEWIJK *van Nassau*, om aldaar te mogen zamenkomen, bij monde van den Heer van *Villers*, denkelijk JAN *van Montigny*, een der onderteekenaars van het Verbond, aan den Bisschop van *Luik*, GERARD *van Groesbeek*, werd door dien Kerkvoogd afgewezen, op grond van de Keizerlijke instellingen, den vrede des Duitschen Rijks, zijne verpligtingen jegens den Koning van *Spanje*, en den vrede en rust zijner onderdanen. GROESBEEK gaf hiervan heimelijk kennis aan de Hertogin van *Parma*, en begreep te wel zijn belang, om niet te blijven weigeren, ook nadat hem verzekerd was, dat men volstrekt niets bedoelde tegen de bevelen des Keizers of de dienst des Konings, dat de vergadering met voorkennis der Landvoogdes geschiedde, dat men ongewapend verschijnen en geene geweldenarijen plegen zoude. LODEWIJK *van Nassau*, BREDERODE, VAN PALLANT en VAN DEN BERG kwamen echter, in weerwil van 's Bisschops verbod, op den ochtend van den vijftienden van Hooimaand te *St. Truijen*, naar eenigen gevolgd door vijftien honderd of twee duizend Edelen, onder welke bijna allen zich bevonden, die der Landvoogdes het Smeekschrift hadden aangeboden. Met name worden genoemd: JOZUA *van Alveringen*, JAN *van Blois*, gezegd *Treslong*, die toen eerst het Verbond teekende, MAXIMILIAAN *van Blois*, BERNARD UITENENG, RUTGER, OTTO en FLORIS *van Boetselaar*, welke laatsten met JAN *van Renesse van Wulven*, uit naam der Bondgenooten in *Holland* herwaarts gezonden waren, WILLEM *van Treslong* en JAN *van Casembrood*, Heer van *Backerzele*, geheimschrijver van den Graaf van *Egmond*, met wiens voorkennis hij vertrokken was, onder belofte, dat hij niets in strijd met het Verbond en Smeekschrift zou helpen besluiten (1). Twee honderd Edellieden waren te paard, 1555–1568

(1) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 246, schrijft, dat BREDERODE de Edelen tegen den 14den van Hooimaand te *St. Truijen* beriep. GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 133, volgt dit berigt. Wij hebben de opgave van den Bisschop van *Luik* zelven gevolgd in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 432.

1555–1568 de overige in wagens. Tegen de belofte, kwamen zij wel gewapend, »met ijzeren ketens om den hals, met graauwe kleederen en met geuzen napkens." De ingezetenen van *St. Truijen*, meer voor het bederven van hunnen oogst en de verwoesting van hun land dan voor 's Bisschops toorn beducht, ontvingen hen vriendelijk, en zij vestigden zich deels in de stad, betrokken deels de landhoeven en boerderijen van den omtrek, en legerden zich deels in het open veld. Te vergeefs verzette zich de Luiksche Kerkvoogd bij de Bondgenooten tegen dit innemen eener onzijdige stad, als eene daad van geweld; hij zond den plaatsmajoor (*le grand mayeur*) zijner hoofdstad derwaarts, om er gedurende hun verblijf, orde en tucht te handhaven. Dit was geenszins overtollig; immers wordt eenparig getuigd, dat deze vergadering ten uiterste onstuimig was, dagelijks door vreemdelingen, scheurmakers (*sectarissen*) en uitgewekenen, die hier bescherming en veiligheid kwamen zoeken, versterkt, en onder vele buitensporigheden voortgezet werd. Men verhaalt onder anderen, dat de Heer VAN BRECHT en een paar andere Bondgenooten in tegenwoordigheid van den Bisschop, bij wien zij ten avondeten genoodigd waren, den kreet aanhieven van: *Leve de Geuzen!* De Bisschop verzocht hen te zwijgen of den disch te verlaten. Zij stonden op, en VAN BRECHT zich verwijderende voerde hem op bitsen toon te gemoet: »Indien de zaken wel gaan, zullen wij ons uwer herinneren;" er bijvoegende, dat de Prins van *Oranje* en de Graaf van *Egmond* tot het Verbond behoorden. Dit laatste verzekerde ook een der Bondgenooten aan den Graaf van *Megen*, en dat beide Heeren hun ondersteuning beloofden, mits zij den inhoud van hun eerste Verzoekschrift niet overtraden. MEGEN had een voornaam regtsgeleerde te *St. Truijen*, die dikwerf door de Zamengekomenen geraadpleegd werd, voor zich gewonnen, en welke hem van hunne bewegingen onderrigtte. Het was denkelijk die raadsman, welke hem meldde, dat in de vergadering besloten was, dat elk gewest zijnen afgevaardigden magt zou geven, om over al de zaken te handelen, maar niet het Verzoekschrift te buiten te gaan; dat dit was aangenomen, en LODEWIJK *van Nassau* en BREDERODE zelfs niets anders begeerden; dat men voorts niets zoude verrigten buiten raad van den Prins van *Oranje* en den Graaf van *Egmond*, welke laatste den Bondgenooten had verzekerd, dat ook de Graven van *Hoorne*, *Mansfeld* en *Hoogstraten* hunne zijde aankleefden. Naar de getuigenis der Landvoogdes echter, raadpleegden de Edelen te *St. Truijen* ten eerste over de middelen, »om zich tegen de gevolgen te verzekeren, die het kwaad vermoeden, welk zij vermeenden dat de Koning, de Hertogin en de voornaamste Staatsdienaars van hen koesterden, hebben konde; en ten tweede, of zij zich alleen bij hun verzoekschrift moesten bepalen, dan wel op vrijheid van godsdienst en geweten aandringen. De meesten verklaarden zich voor het laatste, zonder evenwel daarom de nieuwe leer te belijden. Eenigen begeerden slechts afschaffing van geloofsonderzoek en verzachting der strafbevelen; anderen hielden zich aan den inhoud van het Ver-

zoekschrift, en wenschten het bijeenroepen der Algemeene Staten, maar wilden de oude godsdienst behouden." Hertog ERIK *van Brunswijk* verwittigde den Graaf van *Megen*, »dat de Hertogen van *Saksen*, van *Wurtemberg*, van *Kleef*, en de Landgraaf van *Hessen* zich met de Geuzen verbonden en hun beloofd hadden, » met hen alles voor alles te wagen." Er werd ongetwijfeld te *St. Truijen* over het aannemen van krijgsvolk besloten, om des noods geweld met geweld te keeren. Met reden mag aangenomen worden, dat de Verbondenen, nu elk denkbeeld van *vergiffenis* ter zijde stellende, *zekerheid* eischten dat men hun geen kwaad wilde, en genegen en voorbereid genoeg waren, zich zelven waarborgen te verschaffen, wanneer men weigerde hun die te geven. Men houdt voor onbewezen, dat zij toen reeds een vast besluit namen, zich met dezen of genen vreemden Vorst tegen FILIPS te verbinden; en inderdaad, zij wezen het aanbod des Prinsen van *Condé* en des Admiraals DE CHATILLON heuschelijk van de hand, om op eigene kosten, hun binnen eene maand vier duizend Edellieden te paard, dat is bij de twintig duizend man, ter hulp te zenden, indien zij zich niet met de Landvoogdes konden verdragen, op wie men toch geen staat konde maken. Later echter verklaarden de Edelen met ronde woorden aan de Landvoogdes, dat zij wel niet met de Franschen, de oude vijanden van *de Nederlanden*, maar met eenige Duitsche Vorsten verbindtenissen aangegaan hadden. Op een verzoekschrift om hulp en bescherming, hun door de » kooplieden, burgers en inwoners van den Lande, die van de Religie (nieuwe leer) waren" aangeboden, werd geantwoord: » De Heeren Afgevaardigden (1) hebben besloten, het volk te verzekeren, dat hun geen leed of geweld ter zake van de godsdienst zal aangedaan worden, tot hierover door de bijeengeroepene Algemeene Staten anders zal bevolen worden, onder voorwaarde echter, dat de gemeente zich middelerwijl zediglijk gedrage en geheel onderwerpe aan het besluit der voornoemde Algemeene Staten naar het voorbeeld van den hier vergaderden Adel." Het stuk was geteekend door HENDRIK *van Brederode*, LODEWIJK *van Nassau*, FLORIS *van Pallant*, Graaf WILLEM *van den Berg*, KAREL *van Levin*, Heer van *Famurs*, welke door zijne staat- en krijgskundige bekwaamheden den *Nederlanden* belangrijke diensten bewees; G. en J. VAN MONTIGNY, JAN VAN ESTOURMEL, KAREL VAN REVEL, FILIPS *van Marbays*, Heer van *Loverval*, BERNART VAN MALBERGH, FILIPS VAN DER MIEREN, JAN VAN MARNIX, FRANS VAN HAEFTEN, FLORIS *van Boetzelaar* en *Asperen*, BERNART VAN MERODE, MARTIJN VAN TSERCLAES, DE HOUCHIN, A. *van Bergues*, Heer van *Dolhain*, J. D. VAN DEN BOURCH, KORNELIS VAN GHISTELLE, ALBRECHT VAN HUCHTENBROUC, een Utrechtsch Edelman; JAN *van Casembroot*, Heer van *Backerzele*, JAN LE SAUVAIGE, RENÉ VAN RENESSE, zoon van

1555—1568

(1) *Les Seigneurs députez.* Misschien worden hieronder die Edelen verstaan, welke door elk gewest waren afgevaardigd. GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 161.

1555— 1568 JAN VAN RENESSE en ELIZABETH *van Nassau*, gewettigde dochter van HENDRIK *van Nassau*; BOUTON, CH. VAN DER NOOT, P. MARMER, J. D. VAN RENESSE, J. SNOEY (SONOY) en EUSTATIUS VAN FIENNES. De inzenders van het verzoekschrift waren hierdoor niet ten volle bevredigd en gerust gesteld. Zij wenschten derhalve van de Edelen een bepaald antwoord op de volgende punten: 1°. of de Bondgenooten hen wilden handhaven bij de vrijheid van de Hervormde godsdienst, wier geloofsbelijdenis in vijftienhonderd twee en zestig den Koning was aangeboden? 2°. of zij allen in het gemeen en ieder in het bijzonder genegen waren, 's Lands voorregten en vrijheden, zoo ter zake van godsdienst als in alle andere opzigten, naar al hun vermogen te onderhouden en te doen onderhouden? 3°. of zij het verzoekschrift, door de Hervormden onlangs bij de regering van *Antwerpen* ingediend, wilden teekenen, onder voorwaarde evenwel, dat hetgeen zij daarin niet passend of minder voegzaam oordeelden, zou kunnen veranderd worden, met verzoek echter, den wezenlijken inhoud zooveel mogelijk in zijn geheel te laten? 4°. of zij aan de afgevaardigden des volks onder eede verzekering wilden geven, nooit iets te zullen ondernemen dan hetgeen kan strekken tot instandhouding van den staat van zaken (*estat publique*) van 's Konings onderdanen in *de Nederlanden*, en voor de vrijheid van de openbare uitoefening der godsdienst, zonder hoegenaamd eenig acht te slaan op hun bijzonder belang? Zoo een van hen, onder dit voorwendsel, zijn eigenbelang wilde behartigen, zullen de afgevaardigden en het geheele volk van hunnen kant ontslagen zijn van eenige verpligting, die op deze tegenwoordige overeenkomst gegrond zou kunnen worden; het volk of zijne afgevaardigden zullen zich wederkeerig bij eede of geschrifte verpligten, van hunnen kant niets te zullen ondernemen, wat de openbare rust zou kunnen storen; ook zullen zij in alles wat de verdediging hunner godsdienst, van lijf en goed betreft, zich geheel onderwerpen aan hetgeen de genoemde Edelen, met overleg van den hun toe te voegen Raad, als noodig en dienstig zullen oordeelen. 5°. of de Heer van *Brederode* en Graaf LODEWIJK *van Nassau* zes Edelen tot hunnen Raad willen benoemen, bij welke zes leden van den kant des volks zullen gevoegd worden, hetzij kooplieden of anderen, zoo als zij door die van de Hervormde Kerk zullen gelast worden? Alle zaken van gewigt zullen de beide genoemde Heeren met overleg van dien Raad behandelen, buiten wiens toestemming zij niets zullen ondernemen, hetgeen allen in het gemeen betreft." De Edelen gaven hierop dit bescheid: »Wat het eerste punt betreft, zoo komt ons voor, dat wij moeten beloven, naar hetgeen wij hen in ons vorig antwoord verzekerd hebben, ten eerste, dat wij alle middelen, welke God ons geven zal, onze personen en goederen zullen bezigen, om het Nederlandsche volk te handhaven in de vrije uitoefening der beide godsdiensten, die van de Augsburgsche geloofsbelijdenis en van de leer van CALVIJN (Hervormde godsdienst), tot zoolang de Koning daarover, met raad en toestemming der Algemeene Staten, anders zal bevolen hebben; aan

welke bevelen de aanhangers der beide genoemde godsdiensten zich zullen onderwerpen, gelijk wij gedaan hebben en nog doen bij dezen. Ten tweede willen wij geene der voorregten van de gewesten dezer *Nederlanden* overtreden, verminderen of er inbreuk op maken, maar zullen die onderhouden en doen onderhouden, zoo veel ons mogelijk zal zijn, in alle en welke punten het ook zal mogen zijn. Wij zijn, ten derde, genegen het verzoekschrift, door die van de godsdienst aangeboden, te teekenen, mits wij het kunnen veranderen zoo als voegzaam zal bevonden worden bij gemeen overleg van de afgevaardigden der vergaderde Edelen, onder dien verstande, dat men den inhoud, zoo veel mogelijk, in zijn geheel zal laten. Ten vierde begeeren wij, dat die van de godsdienst bij eede of door handteekening zullen beloven, niets te ondernemen hetgeen strekken kan ten nadeele van de dienst des Konings, verstoring van de rust en de algemeene welvaart van Zijner Majesteits landen en onderdanen van herwaarts over (*de Nederlanden*), en ter verhindering van de uitoefening der beide genoemde godsdiensten, ten ware door Zijne Majesteit anders bevolen wierde met gemeen overleg en toestemming der Algemeene Staten, zonder eenig acht te slaan op ons bijzonder belang; en in geval een van ons onder dit voorwendsel zijn eigen belang wilde behartigen, zal het volk ontslagen zijn van al zijne verpligtingen, welke gegrond konden zijn op het tegenwoordige feit of eenig verbond. Ten vijfde nemen wij genoegen, dat men zoodanigen Raad en maatregel instelle, als men bij gemeen overleg het beste zal oordeelen ter bevordering der openbare zaken, zonder overleg van welken Raad wij geene zaak van belang zullen ondernemen. Wij willen, ten zesde, wederkeerig van het volk en zijne afgevaardigden de verzekering erlangen, dat zij, onder schijn van vrije uitoefening van godsdienst, zich niet zullen laten voorstaan ongehoorzaam te willen zijn aan hunnen natuurlijken Koning en Vorst, nog veel minder iets te handelen of verrigten, hetgeen strekken kan tot nadeel van zijne dienst en vermindering van zijn gezag, even weinig als dat zij iets zullen ondernemen, waardoor de openbare rust en vrede zou kunnen verstoord en de eerbied verminderd worden, welke zij aan hunne overheid verschuldigd zijn; als ook, dat zij zich zullen onderwerpen aan de geboden en bevelen zoo wel door Zijne Majesteit, als andere overheidspersonen uitgevaardigd, ten ware er hun geweten in betrokken konde zijn (*moienant que ce ne soit chose par où leur conscience pourroit estre interessée*); en dat zij in alles, wat de verdediging hunner godsdienstvrijheid betreft, zich zullen gedragen naar berigt en bevel van ons en van hunne afgevaardigden, die ons tot Raad zijn toegevoegd, zoo veel en zoo lang tot door Zijne Majesteit over deze vrijheid anders zal bevolen worden met overleg enz., naar welk elk een zich zal gedragen." Door dit merkwaardig geschrift namen de Verbondene Edelen alzoo het volk, de Lutherschen en de Calvinisten in hunne bescherming en gaven de verzekering, dat hun ter zake van godsdienst geen geweld zou ge-

1555—1568

1555—1568 schieden; een stoute en zeer onbedachtzame stap. Dit openlijk in bescherming nemen eener volkomene godsdienstvrijheid, is even als het bijeenbrengen van krijgsvolk, bezwaarlijk overeen te brengen met het strikte regt en der Edelen herhaalde betuigingen van trouw en gehoorzaamheid. Men heeft de aantijging van Spaanschgezinde schrijvers, dat op de vergadering te *St. Truijen* van de Edelen de voorslag is uitgegaan, op éénen nacht al de Roomsche Geestelijken in *de Nederlanden* te vermoorden, en alle beelden in de kerken te laten wegstormen, als geheel ongegrond verworpen. Het is echter waar, dat de Prins van *Oranje*, eenige weken na den afloop dier bijeenkomst, aan ASSONVILLE in een gesprek van ambtswege mededeelde, dat men aan hem te danken had, dat niets ergers dan de beeldstorming was voorgevallen. Hij betuigde, dat men reeds lang dat werk voorgenomen, en er zelfs, hetgeen nog erger was, een aanslag bestaan had, om alle Priesters en Geestelijken, zoo wereldlijke als monniken, om te brengen. De dag na *Paschen* was voor de uitvoering van dien aanslag bestemd, welke door den invloed des Prinsen te keer gegaan en verijdeld was. De stukken, om dit te bewijzen, waren onder zijne handen. Het was dus meer dan een volksgerucht, dat iets dergelijks, doch reeds vóór de vergadering te *St. Truijen*, besloten was, dewijl die bijeenkomst meer dan vier maanden na het Paaschfeest gehouden werd. Toen EGMOND, bij zijn verhoor, de vraag werd voorgelegd, of hij, HOOGSTRATEN, HOORNE, ESGUERDES en CASEMBROOT een voorstel in beraadslaging genomen hadden, om alle monniken en Katholijken, die den Koning getrouw waren, te vermoorden, wanneer men den verbondenen Edelen en Hervormden weigerde, hetgeen zij begeerden, gaf hij het bevreemdend antwoord, »dat hij er niets van wist, maar er wel van had hooren spreken als van een gerucht onder het volk.'' Hoe dit zij, niet onwaarschijnlijk is het, dat de plannen, op deze onstuimige bijeenkomst beraamd, hoofdzakelijk Graaf KAREL *van Mansfeld, de Jonge*, bewogen hebben, zich aan het Verbond te onttrekken, gelijk meer andere Edelen, welke er alleen deel in genomen hadden, omdat het geloofsonderzoek en de strenge bloedbevelen hun onregtvaardig toeschenen, maar overigens van harte den Koning en het Katholijke geloof waren toegedaan, en het denkbeeld eener algemeene godsdienstvrijheid in *de Nederlanden* niet verdragen konden. CASEMBROOT verzekerde den Graaf van *Egmond*, dat hij de uitvoering van eenige aanslagen, toen ontworpen, doch welke buiten het Smeekschrift traden, belet en zelfs zich van de Verbondenen gescheiden had. Tegen het einde van Hooimaand, zoo niet in het begin van Oogstmaand, ging de vergadering te *St. Truijen* uiteen (1).

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 133, 152, 159—168, 178, 192, 197. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 431, 432, 434, 435, 436, 440, 442, 443, 444. GACHARD, *Rapport*, p. CXXXVII, CXXXVIII. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 127, 128.

Terwijl de Edelen aldaar bijeen waren trachtte de Landvoogdes hen te scheiden, uit vrees dat zij, zoo als vóór drie maanden, te *Brussel* zouden komen, en stelde hun voor, zoo zij iets te verzoeken hadden, gemagtigden naar *Aarschot* te zenden, en dat de overigen huiswaarts zouden keeren. Hetzij op verzoek der Edelen, hetzij op raad van ORANJE, die zich ongaarne ver van *Antwerpen* verwijderde, waar zijne tegenwoordigheid ten hoogste noodig was, werd *Duffel*, nabij *Mechelen*, tot het houden eener zamenkomst bepaald. Hier traden ORANJE en EGMOND met de afgevaardigden der Eedgenooten BREDERODE, CULEMBORG, EUSTATIUS VAN FIENNES, Heer van *Esquerdes*, GUILAIN VAN FIENNES, Heer van *Lumbres*, CHARLES LE REVEL, Heer van *Audrignies*, KAREL VAN DER NOOT, Heer van *Risoir*, FILIPS VAN MARBAIS, Heer van *Louverval*, de Heer van *Vendeville*, BERNARD VAN MERODE, Heer van *Waroux*, JEAN LE SOUVAIGE, Heer van *Escaubecque*, en JAN VAN CASEMBROOT, Heer van *Backerzele*, den achttienden van Hooimaand in onderhandeling (1). Zij herinnerden hun, op last der Landvoogdes, in geschrifte hunne beloften van alles aantewenden tot handhaving der openbare rust, en hunne pligten jegens Koning en Vaderland. Zij verzekerden hun, dat de Hertogin onmiddellijk den Koning verlof zou vragen ter bijeen- 1555—1568

*Interrogatoires du Comte d'*EGMONT, p. 325. *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. I. p. 36, 37, 39. *Proces van den Graaf van* EGMOND, bij LE CLERC, *Gesch. d. Vereenigde Nederl.* D. I. bl. 622, 623, 641. *Sententiën van* ALVA, bl. 53, 73, 74, 77, 108, 111, 134, 137. V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet*, enz., bl. 131—134. VIGLIUS, *Epist. ad* HOPPERUM, p. 365. VIGLII *Vita*, p. 47. JUNII *Vita*, p. 240—242, 247. HOPPERUS, *Memorial*, p. 91, 92, 93. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac. Belg.* Lib. XVI. c. 13. p. 403. V. D. HAER, *de Init. Tumult.* Lib. II. c. 6. p. 352. J. B. DE TASSIS, *de Tumult. Belg.* Lib. I. p. 135. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 107. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 245. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 173. LANARIO, *le Guerre di Fiandra*, p. 15. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. I. p. 15. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* B. II. bl. 48. *Divisie Cronijk* (1595), bl. 7. *Nassauer Helden Pronktooneel* (1665), bl. 94. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. II. bl. 79, 98. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. II. bl. 43 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. III. bl. 97—99. TE WATER, *Verb. d. Edelen*, D. I. bl. 370—388. D. IV. bl. 305. *De Gids* voor 1845, D. I. bl. 343—349; voor 1846, D. II. bl. 619.

(1) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 129. *Interrogatoires du Comte d'*EGMONT, p. 331. TE WATER, *Verb. d. Edelen*, D. I. bl. 399. De naamsopgaven der afgevaardigden bij PONTUS HEUTERUS, V. D. HAER, BURGUNDIUS en anderen, welke onder hen ook LODEWIJK *van Nassau* tellen, wijken van dit berigt af. Zie TE WATER, *Verb. d. Edelen*, D. I. bl. 389, 390. Naar het regtsgeding van den Graaf van EGMOND, bevond zich ook de Graaf van *Hoorne*, als gezant der Hertogin, op de bijeenkomst te *Duffel*. *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. I. p. 37. Dit wordt echter door EGMOND ten stelligste tegengesproken. Zie *Proces van den Graaf van* EGMOND, in LE CLERC, *Gesch. d. Ver. Nederl.* D. I. bl. 642.

1555—1568 roeping der Algemeene Staten; en dat, indien de Edelen naar vermogen streefden, om het openlijk preken te doen ophouden, zij al haren invloed bij het Hof van *Madrid* zou bezigen, dat al het gebeurde vergeten wierd (1). Zij stelden hun voor, wat door de Landvoogdes, sinds de overgave van het Smeekschrift, in het belang der Edelen verrigt was. Zij had te hunnen behoeve twee Vliesridders naar *Spanje* gezonden, en het geloofsonderzoek en de bloedbevelen waren verzacht, of werkeloos gebleven. »Niet de Hertogin," voegden zij er verwijtend bij, »maar de Edelen waren hun woord ontrouw geweest, dewijl zij aan 's volks vermetelheid, de openbare preke en andere beroerten voedsel gegeven hadden. Immers verklaarde het volk openlijk, dat alles met bewilliging en op bevel der Edelen verrigt werd. Vreemde onderstand, en inzonderheid die van de Franschen, 's Lands oude vijanden, zou den staat den ondergang berokkenen. Naar het algemeen gerucht, waren zij aanstokers der tegenwoordige onlusten. Hun Smeekschrift vertoonde eenen schijn van ijver voor de algemeene rust, maar opende eene deur voor de openlijke preek. Indien zij dit niet bedoeld hadden, moesten zij zich daartegen verzetten, ten bewijze, dat hunne verzoeken alleen strekten tot 's Lands welvaart en gehoorzaamheid aan den Koning. Hadden zij het gemeen opgehitst, dan behoorden zij te bedenken, dat dit regelregt aandruischte tegen den inhoud van hun Verzoekschrift en plegtige belofte (2)." In duistere en dubbelzinnige bewoordingen ontvouwden de afgevaardigden der Edelen de redenen van hunne vrees en achterdocht, en waarom zij meer zekerheid begeerden. EGMOND vertrok hierop naar *Brussel*, en ORANJE naar *Antwerpen*. De Landvoogdes zond andermaal EGMOND, maar nu met den Hertog van *Aarschot*, dewijl ORANJE thans *Antwerpen* niet verlaten konde, naar *Duffel*, met verzoek om eene nadere en schriftelijke verklaring (3). EGMOND vermaande nadrukkelijk de Edelen, zich niet met de scheurmakers in te laten, welke een geschrift bij hen ingediend hadden, dewijl zij anders niet op de genade en de vergiffenis des Konings, van wien men spoedig antwoord verwachtte, rekenen konden; maar dat zij veeleer de onruststokers, zoo als zij beloofd hadden, in bedwang moesten houden (4). Ook de Prins van ORANJE, die zich

---

(1) GACHARD, *Rapport* in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. CXXXVIII.

(2) V. WESEMBEECK, *Besch. v. d. Staet*, enz., bl. 131, 132. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac. Belg.* Lib. XVI. p. 404. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III, p. 176, 177. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. II. p. 43 verso. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. II. p. 72. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. III. bl. 97.

(3) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac*, *Belgic.* Lib. XVI. p. 404. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. II. bl. 79.

(4) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 247. *Interrogatoires du Comte d'*EGMONT, p. 331.

zeer ontevreden toonde over hetgeen hij van de gezindheid van sommige Edelen vernomen had, schreef in dien geest zijnen broeder LODEWIJK, alles aan te wenden, dat de vergadering te *St. Truijen* zich binnen de grenzen van het Smeekschrift van Grasmaand bepaalde, en niet door buitensporigheid hare eigene zaak en het behoud des Lands op het spel zette. Hij beschouwde als ten hoogste onvoorzigtig, dat de Edelen de Calvinisten, die zich door muitzucht en ongehoorzaamheid zeer ongunstig van de vredelievende Lutheranen onderscheidden, in hunne bescherming genomen hadden (1). De onderhandelingen te *Duffel* namen denkelijk den vierentwintigsten van Hooimaand een einde (2). Er was besloten, dat de Edelen door eenige bevolmagtigden te *Brussel* zelf hun antwoord zouden inleveren, en der Landvoogdes van dien dag af vierentwintig dagen van beraad vergund worden (3). De voorstellen van EGMOND en ORANJE, in negen hoofdpunten te zamengevat, werden door BREDERODE der vergadering te *St. Truijen* voorgelegd, welke, na beraad, Graaf LODEWIJK *van Nassau* aan het hoofd van elf Edelen met een vertoog en verzoekschrift naar *Brussel* zond (4). BREDERODE, vertelde men ten Hove, had van den voorrang onder de Geuzen ten behoeve van den Graaf afgezien, omdat deze, indien de zaken ten kwade keerden, gemakkelijk konde vlugten, dewijl hij in *de Nederlanden* niets te verliezen had; maar van daar ook veler misnoegen, dat een vreemdeling zich met de zaken van hun Land bemoeide (5). LODEWIJK en zijne medeafgevaardigden, de Heeren van *Esquerdes*, van *Waroux*, van *Louverval*, van *Noyelles*, van *Risoir*, van *Villers*, van *Escaubecque*, van *Ghistelles*, van *Malberg*, van *Haeften*, en van *Andrigniés*, verschenen den morgen na hunne komst ten Hove; alle hadden den baard op de Turksche wijze, en droegen hun teeken (orde) aan eene roode snoer om den hals. Zij traden het vertrek der Landvoogdes, bij wie zich de Graaf van *Egmond* bevond, binnen zonder een enkel woord te spreken, of eenig geschrift te overhandigen. De Hertogin wenschte, dat zij hunnen last aan hare gevolmagtigden zouden openleggen, hetgeen zij weigerden, dewijl hun berigtschrift door de geheele vergadering (*la généralité*) was ontworpen en goedgekeurd, zoowel tot antwoord op hetgeen hun door den Prins van *Oranje*

[Margin: 1555—1568]

[Margin: 29 v. Hooim. 1566]

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 168—170. Vgl. *de Gids* voor 1845, D. I. bl. 345—347.

(2) *de Gids* voor 1845, D. I. bl. 347.

(3) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 93.

(4) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 247.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 444.

1555—1568 en den Graaf van *Egmond* was onder het oog gebragt, als op andere zaken, die zij (dezen Heeren) niet wilden openbaren; dat zij de punten, die moesten behandeld worden, niet van elkander konden scheiden, dewijl zij alsdan genoodzaakt zouden zijn, op nieuw de Edelen bijeen te roepen, om daarvan verslag te geven. Hierop verliet de Graaf van *Egmond* het vertrek, en de Edelen volgden hem. De Hertogin moest nu wel besluiten, zelve het geschrift van hen aan te nemen. Zij werden den volgenden dag ten Hove ontboden en overhandigden haar een antwoord bijwijze van vertoog, waarvan de hoofdinhoud hierop neder komt (1). Zij betuigen hunnen dank voor het gezantschap van BERGEN en MONTIGNY naar *Spanje*, en hunne gezindheid, om in de dienst des Konings en der Landvoogdes te volharden. Zij gelooven, dat Hare Hoogheid, in het stuk van geloofsonderzoek en de strafbevelen, na het overgeven van het Smeekschrift, niets nieuws heeft voorgesteld; de overheden en wethouders echter bleven steeds, in strijd met hare bevelen, voortvaren met vangen en spannen van andersdenkenden. De Bondgenooten hadden hun uiterste best gedaan, om het volk stil en rustig te houden en het preken te beletten, doch konden er de gemeente niet van afhouden, naardien 's Konings besluit zoo lang achterbleef, de Staten van eenige gewesten tegen de gewone wijze waren beschreven geworden, en de Geestelijkheid voortging met bedreigingen. Indien uitheemschen zich met de Nederlandsche zaken mogten bemoeijen, zijn zij bereid hen af te weren; zij behoeven zich echter niet te stellen tegen 's Konings onderzaten, dewijl daardoor den Koning ondienst gedaan, en geheel *Nederland*, welk zich aan het besluit der Algemeene Staten wil onderwerpen, bedorven zou worden. Niemand der Bondgenooten had het volk ooit tot de openbare preek aangezet, hoewel sommige onder hen ook van dezelfde godsdienst waren, hetgeen aan 's Konings dienst niet hinderlijk zijn zal. Weet de Landvoogdes een geschikt middel, om het preken te beletten, zij zijn genegen het ten uitvoer te brengen. Van 's Konings gunst stelden zij zich alles goeds voor, indien hij naar hun verlangen herwaarts kwam, om partijen te hooren. Wat belangt het vergeten van het gebeurde, zij verklaren niet te weten, iets gedaan te hebben in strijd met 's Konings dienst, en derhalve niet noodig te hebben, dat hij, te hunnen opzigte, iets vergete. De waarschuwing, na hun Smeekschrift gedaan, behoorde voor eene alleraangenaamste dienst gerekend te worden, en bleek bij de uitkomst van belang geweest te zijn." Na dit antwoord op de negen punten, hun door de zaakgelastigden der Landvoogdes te *Duffel* voorgesteld, eindigen de Edelen hun geschrift met deze nadrukkelijke woorden. »Uw gunstig schrijven aan den Koning, Mevrouw!

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 447, 444. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche.* p. 133.

vordert onze ootmoedigste dankbaarheid. Nogtans zij het ons geoorloofd, nu eens vrijmoedig en rondborstig te spreken en ons hart voor U open te leggen. Het is ons steeds voorgekomen, dat Uwe Hoogheid groot mistrouwen tegen ons gekoesterd en dit openlijk betoond heeft, tot dat de Heeren te *Duffel* in Uwen naam ons van het tegendeel verzekerden. Dit vorig wantrouwen heeft ons vele vijanden verwekt; eenigen waren zoo verbitterd, dat zij niet ontzagen, zich in het openbaar over ons uittelaten, als of wij tot oproer overhelden; zelfs hebben sommigen zich laten ontvallen, dat zij gereed waren, ons van kant te helpen, indien men 't hun beval. Om ons nog meer gehaat te maken, strooide men telkens onder het volk uit, dat de Koning, hier te Lande komende, ons als muiters en rustverstoorders straffen zou; met meer andere lasteringen, te menigvuldig om hier stuksgewijze te melden. Wij hebben dit alles wel voor eenen tijd stilzwijgend laten doorgaan, zonder er eenige klagt over aan te heffen, hoewel wij er billijke redenen toe hadden. Maar de lengte van tijd en de geheime aanslagen tegen ons, die wij ontdekt hebben en dagelijks ontdekken, hebben ons tot het uiterste gebragt; weshalve wij, tot afwending van het groote gevaar, welk ons boven het hoofd hangt, genoodzaakt zijn geweest naar middelen om te zien, ten einde ons in eenige landen vrienden te verwerven, die ons kunnen dienen en helpen, wanneer men iets met geweld tegen ons en 's Konings onderzaten wil ondernemen; anders niet. Wij oordeelen dit voor ons hoogst noodig, wegens het kwaad vermoeden, welk Uwe Hoogheid van ons heeft opgevat. Daarom bidden wij U, deze onze betuiging niet euvel te duiden, omdat zij niet dan tot een goed doel strekt: de beveiliging van lijf en goed. Wij hebben geen ander oogmerk dan 's Konings dienst en 's Lands behoudenis. Hierom wenschten wij wel, dat er door andere min gevaarlijke middelen in voorzien geweest ware. Wij weten niets beter tot onze veiligheid en rust, dan op het onderdanigste te verzoeken, dat Uwe Hoogheid ons alle verzekering geve, en aan alle Heeren en Vliesridders hetzelfde gebiede, dat tegen ons of andere onderzaten van den Koning op geenerlei wijze iets ondernomen worde wegens ons Smeekschrift en Verbond. De Prins van *Oranje*, de Graaf van *Egmond*, en de Graaf van *Hoorne* zijn onzer zaken, na het overleveren van het Verzoekschrift, best kundig; met hen zullen wij in het vervolg over verscheidene punten moeten handelen, die ons van dienst kunnen zijn. Wij smeeken derhalve, dat Uwe Hoogheid dezen Heeren gelaste, ons voortaan met hunnen raad te ondersteunen en in hunne bescherming te nemen; en hun zooveel gezags geve, dat zij op alles wat 's Lands bescherming betreft, zoo binnen als buiten den staat, beslissende maatregelen kunnen nemen. Dit is het eenige middel van veiligheid voor ons en de verdere onderzaten. Zij staan alom bekend als grootmoedige en deugdrijke mannen, welke alles zullen leiden tot dienst van Zijne Majesteit en tot vrede van het Land, en die al wat zij ons beloven, ten uitvoer zullen brengen. Wetende, dat Uwe Hoogheid zulks alleen bij voorraad kan vergun-

1555—1568

1555—1568 nen, bidden wij U, terstond iemand naar den Koning af te vaardigen, ten einde het hem behage, gelijken last en gelijke magt aan genoemde Heeren te verleenen, opdat wij hierdoor ons te vrijmoediger en te openhartiger in zijne dienst gedragen, totdat Hij, met toestemming der Algemeene Staten, anders zal besloten hebben. Wij mogen eindelijk voor Uwe Hoogheid niet verbergen, dat ons te *St. Truijen* het nevensgaande smeekschrift is ter hand gesteld uit naam van een groot gedeelte des volks, hetwelk ook mondeling aangeboden heeft, de wapenen neder te leggen en zich in het stuk van godsdienst aan alles te onderwerpen, wat de Algemeene Staten gebieden zullen. Zij begeeren echter tevens, dat Uwe Hoogheid ons last geve, hun te beloven, dat wij ons bij hen zullen voegen en zorgen, dat hun, terwijl het besluit der Algemeene Staten verwacht wordt, geen geweld of overlast geschiede. Zij zouden gaarne zien, dat eenigen van ons, die het Verzoekschrift overleverden, in alle steden en landschappen gesteld wierden, om aldaar de rust te bewaren, en in wier handen zij hunne wapenen konden overgeven. Anders hebben zij ons genoegzaam verklaard, dat zij, uit vrees van onverhoeds overvallen te worden, toevlugt en troost bij anderen zoeken zullen. En dewijl wij beducht zijn, dat zij de Franschen, onze oude vijanden, in het Land brengen, hebben wij Uwe Hoogheid hiervan vrijmoedig kennis willen geven, ten einde daartegen naar tijdsomstandigheden, en gelijk Zij het raadzaamst zal oordeelen, tot 's Lands behoud te voorzien. Wij betuigen, dat wij ons in dit alles van onzen pligt gekweten hebben, en door dit ons vertoog geheel ontlast zijn, indien er in vervolg van tijd andere onheilen mogten ontstaan. Verder, Mevrouw! bieden wij andermaal aan, ons als getrouwe dienaars van Zijne Majesteit te laten gebruiken in alles, overal en zoo dikwijls men 't ons zal willen gebieden, en zelfs, is het noodig, voor 's Konings dienst te sterven. Wij bidden U, ons hierop een goed en kort antwoord te willen schenken." Bij het overhandigen van dit geschrift, verzochten de afgevaardigde Edelen nog mondeling, »dat de Hertogin, indien haar iets op het harte lag, dit aan hen wilde openbaren, en voortaan geen gehoor geven aan de zoodanigen, die hen ten Hove verdacht en gehaat poogden te maken. Een zuiver geweten geeft vrijmoedigheid. Zij schroomden niet te verzoeken, dat zoo eenige aanklagers tegen hen opkwamen, de beschuldigers en de beschuldigden tegen elkander gehoord, de schuldigen naar verdienste gestraft, maar ook de valsche beschuldigers met dezelfde straf, welke de aangeklaagden, indien zij werkelijk schuldig waren, verdiend hadden, mogten gestraft worden. Konden zij hunne beschuldigers vinden, en werd hun daarover geen regt verschaft, dan baden zij de Landvoogdes ootmoedig, niet euvel te nemen, wanneer zij zelven tot handhaving hunner eer, voldoening zochten."

De Landvoogdes eischte nu bij monde van den Graaf van EGMOND en de Raadsheeren DE BRUXELLES en ASSONVILLE van de Edelen opheldering over eenige punten

in hun vertoog, welke haar duister en dubbelzinnig voorkwamen. Hoewel het vorderen van nadere opening, gelijk de Edelen aanmerkten, alleen strekken zou, om den tijd met noodeloos schrijven te spillen, voldeden zij echter aan hare begeerte, opdat hierdoor hunne regtvaardige oogmerken te beter begrepen en naderhand niet verdraaid mogten worden. »Uwe Hoogheid wenscht te weten," zeiden zij, »in welke steden de gevangenen zijn benevens de redenen waarom, en verklaart, dat zulks niet tot Uwe kennis gekomen is; wij antwoorden, dat te *Doornik*, *Rijssel*, *Bergen in Henegouwen*, *Arien*, *Bethune*, *Ath*, *Brussel*, *Brugge*, *Gent* en op meer andere plaatsen zeer velen ter zake van godsdienst en krachtens de bloedbevelen in hechtenis gesteld zijn, gelijk Uwe Hoogheid bij onderzoek waar zal bevinden. Wat Uwe aanmerking betreft, dat wij moeten aantoonen, welke pogingen wij aangewend hebben, om het volk te stillen en het preken te beletten, hierop dient, dat Uwe Hoogheid bij de Kerkeraden en Kerkleeraars in alle gewesten vernemen kan, welke diensten wij bewezen hebben, zoo in het algemeen als elk in het bijzonder, en het zal blijken, dat wij U de waarheid gezegd hebben. Op de vraag, »in welk opzigt men de Staten van eenige Landschappen, tegen de gewone wijze, vergaderd heeft?" antwoorden wij, dat wij zulks niet behoeven te bewijzen, dewijl dit onder het volk algemeen verspreid is, welk ons berigt heeft, dat men gewoon was de Staten van *Vlaanderen* te vergaderen vóór men die van *Artois* beschreef; dat men in het bijeenroepen van de meeste andere Staten eenigen ontboden heeft, die niet gewoon waren aldaar te verschijnen, en daarentegen anderen te huis gelaten, die behoorden beschreven te worden, of hun ten minste de beschrijvingsbrieven zoo laat toegezonden, dat de Staten reeds vergaderd waren vóór zij die ontvingen. Daarenboven heeft men ons verwittigd, dat den zaakgelastigden der steden geen tijd verleend werd, om naar gewoonte berigt aan hunne Meesters te zenden, maar gedwongen werden op staande voet te antwoorden, zonder dat men hun een afschrift van de Matiging der bloedbevelen, of tijd van beraad geven wilde, voorgevende, dat Uwe Hoogheid dit alzoo bevolen had. Er gaat ook sprake, dat brieven aan de bijzondere stedelijke bevelhebbers geschreven waren, in welke hun gelast werd, de afgevaardigden der steden en de Edelen, onder hun gebied, te winnen en aan hunne zijde te trekken. Dit alles kan Uwe Hoogheid niet onbekend zijn; maar in ons vorig vertoog hebben wij, om langwijligheid te mijden, dit niet willen inlasschen. Op het punt, in welk wij ons over het ontdekken van vele bedreigingen en heimelijke aanslagen tegen ons beklagen, zeggen wij nader, dat wij, onmiddellijk na het overleveren van ons Smeekschrift, duidelijk genoeg bemerkt hebben, dat vele Grooten, en onder hen eenige Ridders van het Gulden Vlies, zich van ons afgezonderd hebben, ons vliedende als hadden wij misdaad van gekwetste opperhoofdigheid en van oproer bedreven. Zij hebben tevens vele zaken onder elkander in het geheim behandeld, hetgeen zij te voren niet

1555—1568

1555—1568 gewoon waren; zelfs waarschuwden zij eenige van hunne bloedverwanten en vrienden, zich niet met ons in te laten, maar te trachten hunne eer te bewaren, hun de gevaren voor oogen stellende, die ons boven het hoofd hingen, wanneer de Koning herwaarts kwam. Hetzelfde hielden zij sommigen voor, die ons Verbond reeds geteekend hadden, met belofte van 's Konings vergiffenis, indien zij ons verlaten wilden. Dewijl nu deze Grooten stem en zitting in den Raad hebben, is het ligt te bevroeden, dat zij den Koning berigten overeenkomstig het kwaad gevoelen, welk zij van ons koesteren, en geen anderen raad geven, dan die tot ons nadeel en verderf moet uitloopen. Ook zijn er van tijd tot tijd posten uit *Spanje* aangekomen, zonder eenig besluit van den Koning op onze zaak mede te brengen, doch met een scherp verbod, eenige brieven van bijzondere personen aan te nemen en herwaarts over te brengen. Wij zijn onderrigt, dat de Koning een vrijen doortogt voor de Spaansche benden door ***Frankrijk*** verzocht en van 's Konings moeder gelijke hulp begeerd heeft, welke hij haar, ten tijde der binnenlandsche oorlogen, bewezen had. Verder hebben wij vernomen, dat de Hertog van *Savoijen* den Koning bijstand en volk beloofd heeft, en op den Rijksdag bij den Keizer getrokken is, om hem zijn aanslag op *de Nederlanden* te kennen te geven. Ons is ook bewust, dat de Geestelijkheid, buiten gewoonte, vijfmaal honderd duizend gulden heeft opgebragt, hetgeen wij altijd begrepen hebben geschied te zijn, om er zich tegen ons van te bedienen, gelijk zelfs eenigen van haar zich daarop beroemd hebben. Ook heeft geen der Ridders van het Gulden Vlies ons tot nu toe willen verzekeren, dat de Koning of Uwe Hoogheid geene middelen van geweld tegen ons zou gebruiken. Deze en meer andere redenen noopten ons, ons zelven te verzekeren, gelijk in ons eerste vertoog gezegd is, en dat tot ons groot leedwezen. Opdat echter Uwe Hoogheid niet denke, wanneer wij zeggen in eenige landen vrienden gemaakt te hebben, dat wij daaronder de Franschen zouden begrijpen, willen wij U wel verzekeren, dat zulks enkel in deze *Nederlanden* en in *Duitschland* geschied is. Begeert gij te weten, wie de onderdanen en leenmannen des Konings zijn, van welke wij spraken? 't zijn de ingezetenen en inwoners der *Nederlanden*, die ons Verzoekschrift en Verbond goedkeuren en toestemmen. Wat nu, naar den inhoud van ons vertoog, onze verzekerdheid aangaat, zoo bevinden wij geenszins, dat wij onze Bondgenooten bevredigen en verzekeren kunnen, ten zij door de verzekerdheid, welke het Uwer Hoogheid, den Ridders van het Gulden Vlies, en in het bijzonder den drie Heeren, die door ons zijn voorgeslagen, om middelaars tusschen den Koning, Uwe Hoogheid, en ons te zijn, behagen zal ons te geven. Wij begeeren evenwel niet dat de last, welken wij dezen Heeren trachten op te leggen, het gezag van Uwe Hoogheid vermindere, maar dat zij alles verrigten op Uw bevel. Wij gelooven wel, dat eenige Stadhouders misnoegd zullen zijn over ons verzoek, dat voortaan binnen en buiten 's Lands geen krijgsvolk aangenomen mag

worden dan op last der drie Heeren, en dat deze het bewind over het volk, 1555—1568
betwelk Gij tot 's Lands behoud goedvinden zult aan te nemen, aan zoodanige hoplieden mogen geven als zij, met gemeen overleg, ten dienste des Konings bevinden te behooren. Dien ondank der Stadhouders hadden wij wel willen vermijden; doch wij vertrouwen, dat Uwe Hoogheid, inziende dat dit middel van verzekering veel minder gevaarlijk is, dan dat welk wij weleer voorgesteld hebben, ons liever een deel van dien ondank zal helpen dragen, dan ons in den toestand te laten, in welken wij ons bevinden. En opdat Uwe Hoogheid dit te beter verstaan moge, zoo is onze begeerte niet, U of de Heeren aan de voorschreven beloften verder dan bij voorraad te verbinden, en tot de Koning zulks goedgekeurd of verworpen zal hebben. Wel verstaande, dat Uwe Hoogheid en al de voorschreven Heeren ons beloven, dat wij, indien de Koning hieraan zijne toestemming weigerde, nog drie weken nadat ons zijn besluit volkomen bekend gemaakt is, onder Uwe en hunne bescherming zullen staan; opdat wij in dien tijd, ons van zulke middelen mogen voorzien, als wij tot onze veiligheid noodig zullen achten. Wat de verzekerdheid belangt, welke Uwe Hoogheid van onze Bondgenooten eischt, wij beloven, dat wij voortaan niets verrigten zullen dan met raad en goedvinden der drie gemelde Heeren. Het krijgsvolk, welk wij buiten 's lands hebben, bieden wij aan ten dienste van Zijne Majesteit en 's Lands welzijn, zoo dikwijls men begeeren zal het daartoe te bezigen; ons in alles gedragende aan hetgeen de Koning, met bewilliging der Algemeene Staten, ons zal gelieven te bevelen. Wij bidden U ootmoedig, deze onze nadere verklaring ten beste te houden en er, bij wijze van kantteekening, een goed en bondig antwoord op te geven. Dan zult gij wel doen" (1). 2 v. Oogstmaand 1566

De Landvoogdes was weinig met de nadere verklaring der Edelen gevorderd, die al hare verbolgenheid op nieuw moet verwekt hebben (2). Dit tweede Verzoekschrift kwam haar voor als nog »slechter van smaak en harder om te verteren, dan het eerste (3)." Zij beraadde zich met EGMOND en BARLAYMONT, dewijl de overige Grooten

---

(1) V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staat, enz.* bl. 160—169. V. D. HAER, *de Init. Tumult.* Lib. II. p. 335—342, welke meldt, dat de Edelen niet drie weken, maar drie maanden tijd van beraad bedongen, nadat 's Konings besluit was afgekondigd. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 177—185. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Livr. IX. p. 107—110, 113—115. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. II. bl. 92—95. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. II. bl. 43. TE WATER, *Verb. d. Edelen*, D. I. bl. 399—419 en de aldaar aangehaalde LANGUETUS, *Epist. Secret.* Lib. I. p. 12, 13, welke verhaalt, dat de geestelijkheid niet vijfmaal, maar achtmaal honderd duizend gulden had opgebragt. GACHARD, *Rapport*, p. CXXXIX.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 178, 179.

(3) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 142.

1555—1568 zich elders bevonden, en met den Geheimen Raad, hoe te handelen. EGMOND oordeelde, dat er geen sprake konde zijn van geloofsonderzoek, bloedbevelen en vergiffenis, punten die nu naauwelijks meer in aanmerking kwamen. »Waar het geweld regeert," zeide hij, »en de misdadigers door het woedende gemeen uit de gevangenissen verlost worden, is er niet veel te verwachten van wetten en vonnissen. De vraag is alleen, wat men verkiest: oorlog of vrede? Indien de Algemeene Staten niet bijeengeroepen worden, is er alle vrees voor burgeronlusten en binnenlandschen oorlog. Mijn raad moge gevaarlijk schijnen, maar hij is niettemin noodzakelijk. Van twee kwaden moet men het minste kiezen." Op voorstel van VIGLIUS echter, besloot men voorshands den Edelen te verwittigen, dat hun verzoek in overweging zou genomen worden, doch dat zij eenige dagen geduld moesten hebben, terwijl de Hertogin aan den Koning schrijven, en de Ridders van het Gulden Vlies ten Hove ontbieden zoude. EGMOND werd opgedragen, hun dit besluit mede te deelen, hen op het zachtste neder te zetten, en tot ontbinding van het Verbond aan te manen (1). Maar LODEWIJK *van Nassau* en zijne medeafgevaardigden waren door de Landvoogdes op eene wijze ontvangen, die hun geen vertrouwen op hare betuigingen konde inboezemen (2). MARGARETHA haastte zich, FILIPS van het gebeurde te onderrigten en bij hem op de noodzakelijkheid van het bijeenroepen der Algemeene Staten aan te dringen (3).

Ondertusschen maakten de Nederlandsche zaken het hoofdonderwerp uit van 's Konings beraadslagingen op het lustslot in het bosch van *Segovia*. Daar waren tegenwoordig de Hertog van *Alba*, de Graaf van *Feria*, Don ANTONIO *de Toledo*, Grootmeester der Orde van ST. JAN, Don JUAN MANRIQUEZ *de Lara*, Groot-Hofmeester der Koningin, RUI GOMEZ, Prins van *Eboli* en Graaf van *Melito*, Don LUIS *de Quixada*, Groot-stalmeester van DON CARLOS, de Raadsheer TISNACQ, 's Konings Zegelbewaarder HOPPERUS, en de Geheimschrijver COURTEVILLE (4). HOPPERUS schreef om

(1) BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III, p. 186—188. TE WATER, *Verbond d. Edelen*, D. I. bl. 419—421.

(2) Den 30 van Hooimaand had LODEWIJK *van Nassau* aan den Prins van *Oranje* geschreven: S. A. apres avoir faicte grande difficulté de nous ouïr, en ast été enfin contente, que fissions nostre rapport au conseil d'estat, mais bien à son grand regrèt, et de faict s'est mise en une telle colère contre nous, *qu'elle a pensé crever*..... par où qu'elle démonstre assez quelle bone affection qu'elle nous porte..... Il fault certainement regarder à nous affaires, puisque la bone dame prendt ceste pressante, je vous asseure que le dedans ne vault riens. *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 178, 179.

(3) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 142—145.

(4) HOPPERUS, *Memorial*, p. 87, 88.

dezen tijd aan VIGLIUS, dat hij sedert meer dan drie weken, om den anderen dag zich naar deze vergaderingen moest begeven, welke, ondanks zijn aanzoek bij den Koning, de Nederlandsche Gezanten BERGEN en MONTIGNY niet mogten bijwonen, die hoe nadrukkelijk zij hierover klaagden, zich moesten vergenoegen met de besluiten uit den mond van 's Konings Raden te vernemen (1). Eerst vestigde men de aandacht op de oorzaken der kwaal, daarna op de middelen tot herstel. »Het kwaad was, dacht men, ontstaan uit de ontevredenheid van een of twee personen, die gaarne het bewind over *de Nederlanden* in hunne handen gewenscht hadden, ten einde aldaar vrijheid van godsdienst, hetzij openlijk of voor elk in zijn huis, in te voeren. Zigtbaar was deze bedoeling aan de stappen, welke reeds ter bereiking daarvan waren gedaan; de eerste was geweest het verwijderen van den Kardinaal GRANVELLE, de tweede EGMONDS gezantschap naar *Spanje;* en daar beide aan het oogmerk niet beantwoord hadden, was men tot den derden overgegaan, het overreiken van het Smeekschrift der Edelen, welks onderteekenaars, grootendeels bloedverwanten, vrienden, of dienaars der misnoegde Grooten, ligtelijk lieten raden, wiens werktuigen zij waren. Na dit alles was nu de vierde stap gekomen, de zending van BERGEN en MONTIGNY. Hun lastbrief, wat het eerste hoofdpunt betrof, kwam bijna overeen met het Smeekschrift der Edelen; het tweede punt had *eerstelijk* betrekking op het wantrouwen tusschen den Koning en eenige zijner Nederlandsche leenmannen, waarvan echter Zijne Majesteit meermalen schriftelijk verklaard had, dat hem niets bewust was; en *ten tweede*, de wijzigingen in den Raad van State, of veeleer, in den ganschen regeringsvorm der *Nederlanden;* hieraan sloot zich *ten derde*, de overkomst des Konings, welke men slechts dan verlangde, als al de overige punten waren ingewilligd. Door het aandringen op het eerste en tweede punt toonde men duidelijk, dat de bedoeling was, de teugels van het bewind in handen te krijgen en vrijheid van godsdienst te verwerven. Nam men nu daarbij in overweging, dat niet alleen de misnoegde Grooten, maar ook de Edelen, en eindelijk zelfs de Ketters een onderling verbond hadden gesloten, waaruit het openlijk preken ontsproten was, dan kon men met grond vermoeden, dat bij de vier opgenoemde stappen, eerlang een vijfde zou gevoegd worden, van welken men nog meer buitensporigheden te duchten had (2)." Men kan niet ontkennen, dat deze beschouwingen eene naauwkeurige bekendheid met den staat van zaken in *de Nederlanden* aanduidden, en dat zij, welke deze gevoelens uitbragten, juist oordeelden (3). Wat nu de middelen ter ge- 1555—1568

(1) HOPPERI *Epist. ad* VIGLIUM, p. 92, 93, 107.

(2) HOPPERUS, *Memorial*, p. 81—83.

(3) CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. I. bl. 298.

1555—1568 nezing van het bestaande kwaad betrof, deze waren, meende men, tweeërlei: een wezenlijk- en een schijnmiddel; het laatste moest als gevaarlijk vermeden, het eerste alleen toegepast worden. Het schijnmiddel was reeds door de Nederlandsche gezanten voorgeslagen, namelijk het afschaffen van het geloofsonderzoek, hetwelk echter de achtbaarheid van den Koning, den Paus, en van de Heilige Moederkerk niet gedoogen konde; de verzachting der bloedbevelen, waardoor alle overtredingen van verzuim, zoo als het niet ter kerke, ter misse, of te biecht gaan, ongestraft zouden blijven; en het verleenen eener algemeene vergiffenis, in welke ook alle Leeraars en oproermakers zouden begrepen zijn en die alzoo evenmin als de twee andere punten kon ingewilligd worden. Het eenige ware geneesmiddel bestond dan in 's Konings onmiddellijke reis naar *de Nederlanden*, waardoor de gevreesde onheilen nog konden verhoed worden. De Vorst zou bij zijne komst alle reeds geslotene verbonden kunnen verbreken, de noodige beschikkingen op het stuk van godsdienst maken, en dan overwegen, of eenige verandering in de bloedbevelen en in den vorm van bestuur noodig ware. Daar echter de zaak in zulk een naauw verband stond met de eere Gods en der ware Kerk, moest men vooraf door openbare gebeden en omgangen den zegen des Hemels afsmeeken; terwijl de Koning steeds moest voor oogen houden de Nederlanders vaderlijk te behandelen, en regtvaardigheid te paren met barmhartigheid (1)."

Filips verklaarde, dat hij tot dit laatste volkomen genegen was, en besloot tot de reis naar *de Nederlanden.* Daar hij echter niet vóór den Winter vertrekken konde en de togt over den *Oceaan* gevaarlijk geoordeeld werd; als ook uit vrees, dat welligt oproerlingen zich van het eiland *Walcheren*, waar hij landen moest, meester gemaakt hadden, werd goedgevonden, dat hij in het Voorjaar de reis over de *Middellandsche Zee* en dan verder te land zou ondernemen (2). De vrees voor het aanlanden in *Walcheren* berustte ongetwijfeld op megens verzekering aan de Landvoogdes, en welke door egmond en aremberg bevestigd werd, dat de verbondene Edelen besloten hadden, indien de Koning met krijgsbenden mogt komen, tien of twaalf duizend man naar *Zeeland* te zenden, om zich tegen zijne ontscheping te verzetten (3). Ondertusschen toonde filips zich gevoelig getroffen over den loop van zaken in *de Nederlanden.* Gemoedelijk is de toon, op welken hij zulks aan margaretha *van Parma* te kennen geeft. »Gij kunt ligtelijk de smart beseffen, welke dit alles mij veroorzaakt, daar 't van zooveel belang is voor ons heilig Katholijk geloof, welk ik steeds met allen ijver te harte genomen en omhelsd heb, overeenkomstig de ver-

(1) hopperus, *Memorial*, p. 83—87.

(2) hopperus, *Memorial*, p. 88.

(3) *Correspondance de* philippe II, T. I. p. 420.

pligting, die op mij rust, dat geloof te onderschragen; en ten tweede om het groote 1555—1568
gevaar en de moeijelijkheden, welke uit dat alles voor zoo vele goede leenmannen en onderdanen, die ik in *de Nederlanden* bezit, kunnen ontspruiten, te wier aanzien ik niet de natuurlijke genegenheid kan vergeten, die ik hun altijd toegedragen heb en nog toedraag. En, inderdaad, ik kan niet begrijpen, hoe dit groote kwaad in weinig tijds zoo toegenomen is, te minder daar ik sinds mijn vertrek uit *de Nederlanden* nimmer gehoord heb, dat er eenige strenge strafuitoefening of regtshandel van wege het geloofsonderzoek of de bevelschriften op de godsdienst geschied is, uit welke dergelijke moeijelijkheden ontstaan zouden zijn. Ook is door het oude bevelschrift de weg tot verzachting, of anders van genade, altijd open geweest. Mijne brieven, welke ik U verleden jaar geschreven heb, bevatten mede geene nieuwigheden in het punt van godsdienst, maar alleen, dat met betrekking tot het geloofsonderzoek en de bevelschriften geene nieuwigheid wierd ingevoerd, en alles in denzelfden staat bleef als het was ten tijde van wijlen den Keizer, mijnen vader." Hierop deelt hij der Landvoogdes zijn gevoelen mede over de afschaffing van het geloofsonderzoek, de verzachting der bloedbevelen, de algemeene vergiffenis, en zijne komst naar *de Nederlanden* niet alleen wegens de noodzakelijkheid, welke zij hem daarvan had aangetoond en die inderdaad groot was, maar ook uit hoofde der »natuurlijke genegenheid, die hij altijd gehad heeft, om zijne leenmannen en onderdanen meer door liefde en goedertierenheid, dan door vrees en gestrengheid te regeren." Hoewel hij het hooge nut van het geloofsonderzoek erkent, is hij echter bereid, den wensch der Heeren en den eisch des tijds te bevredigen, en dit onderzoek in *de Nederlanden* af te schaffen, zoodra »de uitoefening van het Bisschoppelijk regtsgebied (*l'exercise de la jurisdiction episcopale*) gevestigd is, gelijk van regtswege behoort." Wat de verzachting der bloedbevelen betrof, ofschoon hij zich daaruit weinig goede vrucht voorspelde, dewijl de Ketters en scheurmakers blijkbaar op eene volstrekte vrijheid van godsdienst doelden, en de verbondene Edelen in hun Smeekschrift geheel iets anders beoogden, stemde hij er echter in toe en oordeelde zelfs, dat zij hoe eerder hoe beter moest geschieden, dewijl de Landvoogdes en haar Raad hoopten, dat het Bondgenootschap alsdan zou uiteen gaan, en de Heeren beter in staat zouden zijn goede diensten tegen de kwaadwilligen te bewijzen. Hij gaf derhalve aan MARGARETHA eenige wenken, hoe zij eene dergelijke verzachting of matiging moest ontwerpen, en daarbij vooral in het oog houden, dat het Katholijke geloof en het Koninklijk gezag niet aangerand werden. Mogt hij zich insgelijks evenmin van eene algemeene vergiffenis den gewenschten uitslag beloven, dewijl de kwaadwilligen zich daardoor niet van hunne plannen zouden laten afbrengen, zoo veroorloofde hij echter der Landvoogdes eene algemeene vergiffenis te verleenen, om dengenen, welke denken mogten, dat men hem ten kwade van hen onderrigt had en hij hen naderhand met gestrengheid zou

1555— 1568 behandelen, dit vermoeden te ontnemen, hetwelk, naar de getuigenis der Hertogin, voor een gedeelte de oorzaak was der tegenwoordige rampen. »Daar ik slechts streef," zegt hij, »om mijne leenmannen en onderdanen met alle mogelijke goedertierenheid te behandelen, en van niets meer afgrijzen heb dan van gestrengheid, wanneer de zaken op eene andere wijze kunnen bemiddeld worden, is het mij welgevallig, dat gij, wanneer daardoor de moeijelijkheden uit den weg geruimd kunnen worden, eene zoodanige vergiffenis verleent, in vorm en wijze als gij het beste zult oordeelen, hetzij voor de Bondgenooten alleen of voor allen te zamen." Deze vergiffenis zou zich echter over het verledene alleen uitstrekken (*pour le passé seulement*) en over degenen, die niet bij vonnis veroordeeld waren tot de dagteekening van de afkondiging van dit besluit; onder voorwaarde, dat de bewuste verbonden en eedgenootschappen ophielden en zij, die zich daaraan, of aan ketterijen en het tegenwerken der strafbevelen schuldig gemaakt hadden, zich voortaan daarmede niet bemoeijen, maar zich gedragen zouden, als allen goeden Katholijken, leenmannen en onderdanen des Konings betaamt. De drie gemelde punten moesten op de voorgeschreven wijze ten uitvoer gelegd worden, maar vooraf moest de Landvoogdes zich verzekerd hebben, dat de Heeren alles zouden aanwenden, »om de heilige godsdienst en de rust van den staat te handhaven, en alle verbonden, eedgenootschappen, zamenkomsten, muiterijen en dergelijke tegen te gaan." Het bijeenroepen der Algemeene Staten moest op geene wijze hoegenaamd toegestaan worden. Voorts verklaarde de Koning, dat hij wenschte vóór den Winter in *de Nederlanden* te kunnen komen; daar de omstandigheden dit echter niet gedoogden, en het jaargetijde alsdan voor eene zeereis te ver gevorderd zou zijn, hoopte hij in de aanstaande Lente, op het allerlaatste, in *de Nederlanden* te zullen zijn. Ondertusschen moest het openbaar preken met geweld van wapenen belet worden. Niet alleen zou men hiertoe eenige benden van Ordonnantie en voetvolk uit de bezettingen bezigen, maar er werd ook tot dat einde krijgsvolk in *Duitschland* geworven, en der Landvoogdes eerstdaags eene toezending van driemaal honderd duizend kroonen beloofd (1). Te zelfden tijde kwam er een Koninklijk schrijven aan de Stadhouders en Ridders van het Gulden Vlies, aan de opperhoofden der benden van Ordonnantie, aan de bevelhebbers der grensvestingen, en aan eenige voorname steden met bevel, dat zij het openlijk preken en de zamenkomsten der Ketters met allen ijver zouden te keer gaan (2). De Koning betuigde tevens aan het Hof van *Friesland* zijne hooge tevredenheid over de Friesche Edelen, die, hoezeer aangezocht,

---

(1) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 96—105. Vgl. HOPPERUS, *Memorial*, p. 89.

(2) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 106—116.

over het geheel standvastig geweigerd hadden, in het Verbond van eenige kwalijk beradenen deel te nemen (1). Hij gaf schriftelijk aan EGMOND, MEGEN, MANSFELD en andere Grooten zijn welbehagen over hun gedrag te kennen; en de Landvoogdes moest den Prins van *Oranje* verzekeren, dat de Koning over hem voldaan was, en hij zich vergiste, indien hij het tegenovergestelde geloofde. Hij spoorde EGMOND aan, alles in het werk te stellen, om de beroeringen te stillen, vóór het noodzakelijk werd geweld te bezigen, »een middel waarvan hij afkeer had, bovenal tegen zijne Nederlandsche onderdanen (2).” ORANJE ontving zelfs een eigenhandigen brief van FILIPS, vervuld met betuigingen van volkomen vertrouwen op zijnen ijver voor de dienst Zijner Majesteit, en van loftuiting voor zijn gedrag in *Antwerpen*. Om aan deze vleijende taal den schijn van openhartigheid te geven, werd er eene vermaning bijgevoegd, dat de Prins op zijnen broeder LODEWIJK moest acht geven, die zich, naar hetgeen men den Koning had aangebragt, te diep gestoken had in het werk, welk hier gedreven werd (3). Teregt is aangemerkt, dat zulk schrijven alleen diende, om de zaken hier, zooveel mogelijk, tot op 's Konings overkomst in rust te houden (4). 1555—1568

Immers FILIPS speelde in dit alles den geveinsde. Genoegzaam op hetzelfde oogenblik, dat hij de Landvoogdes magtigde om vergiffenis te verleenen, verklaarde hij den negenden van Oogstmaand op het slot te *Segovia* ten overstaan van den Notaris PEDRO DE HOYOS, in tegenwoordigheid van den Hertog van *Alba*, den Licenciaat FRANCISCO DE MENCHACA en den Doctor MARTIN DE VELASCO, »dat hij uit hoofde der omstandigheden de Hertogin van *Parma* had gemagtigd, vergiffenis te verleenen aan allen, die zich met de beroeringen *der Nederlanden* ingelaten hadden, maar dat hij dit noch vrijwillig noch ongedwongen gedaan had, en zich alzoo door deze magtiging niet gebonden beschouwde, maar integendeel zich voorbehield, de schuldigen te straffen en voornamelijk diegenen, welke de bewerkers en begunstigers der oproeren geweest waren (5).” FILIPS openbaarde zijne eigenlijke bedoelingen, welke hij meende voor de Landvoogdes nog te moeten verbergen, in eenen hoogst merkwaardigen brief aan zijnen afgezant te *Rome*, den Commandeur van *Kastilië*, DON LUIS DE REQUESENS, over de drie punten, welke de verbondene Edelen van MARGARETHA *van Parma* geëischt hadden. »Op het eerste punt, het geloofsonderzoek namelijk,” zegt hij,

(1) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 118, 119.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 437, 438.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. *Auth. Stukk.* bl. 17.

(4) WAGENAAR, D. VI. bl. 173, 174.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 443.

1555—1568 »heb ik geantwoord, dat ik, uithoofde der invoering van de nieuwe Bisschoppen in de Nederlandsche gewesten, er genoegen in nam, dat dit onderzoek gestaakt wierd. Het ware voegzaam geweest, Zijne Heiligheid over dit punt te raadplegen, maar er was geen tijd toe, wegens het aandringen in *Vlaanderen* op een spoedig besluit; en misschien is het ook beter, dat dit zoo geschied is, dewijl de afschaffing van het geloofsonderzoek geene kracht kan hebben, dan in zoo verre zij door den Paus is toegestaan, welke dat onderzoek heeft ingesteld; men moet dit echter geheim houden." Betrekkelijk de verzachting der strafbevelen verklaart de Koning, dat hij de hem gezondene matiging afgekeurd en der Landvoogdes bevolen heeft dat, zonder zekere punten aan te roeren, die het krachtigste zijn ter straffing der kwaadwilligen, zij de overige door de Ridders van het Gulden Vlies en de leden van den Raad van State en den Geheimen Raad moest laten onderzoeken, en hem dan een nieuw ontwerp zenden, op hetwelk hij nader een besluit zal nemen. De afgezant moest dienaangaande Zijner Heiligheid verwittigen, dat indien de straf der kwaadwilligen door de punten, welke men aan den Koning zal voorleggen, hoe gering ook mogt verzacht worden, hij die punten op geenerlei wijze zou goedkeuren; er bijvoegende, dat hierin het boven aanbevolen geheim ook moest bewaard worden. Wat de algemeene vergiffenis betreft, hij heeft der Landvoogdes gemagtigd, die in zijn naam te verleenen; »en wanneer gij aan dat punt zult gekomen zijn, moet gij Zijner Heiligheid berigten, dat hij er zich niet over ergere, omdat ik, wanneer het zoo ver komt, de vergiffenis niet zal verleenen dan in hetgeen mij aangaat, en voor de zaken in welke ik die kan geven. Maar dit punt moet alleen en geheel uitsluitend aan Zijne Heiligheid medegedeeld worden." Op de vraag der Landvoogdes, of zij de Algemeene Staten konde bijeenroepen, heeft hij geantwoord, dat zulks met vele zwarigheden verbonden was, en hij haar de middelen zond, om in *Duitschland* drie duizend ruiters en tienduizend voetknechten te ligten, ten einde de oproeren te beteugelen; van zijnen kant maakte hij ook de noodige toebereidselen, om zoo spoedig mogelijk naar *de Nederlanden* te vertrekken. »Derhalve" zegt de Koning ten slotte, »kunt gij Zijne Heiligheid verzekeren, dat ik liever al mijne staten, en zelfs honderd levens, indien ik die hadde, zou willen verliezen, dan het geringste zelfs ten nadeele van de godsdienst en de dienst van God te gedoogen, want ik denk noch wil Heer over Ketters zijn. Gij moet den Paus ook verzekeren, dat ik trachten zal de zaken der godsdienst in *de Nederlanden* te regelen, indien het mogelijk is, zonder toevlugt tot geweld te nemen; want dat middel zou den geheelen ondergang van het Land na zich slepen; maar dat ik echter besloten heb dit te bezigen, wanneer ik op geene andere wijze alles kan regelen, zoo als ik begeer; en in dat geval wil ik zelf de uitvoerder mijner bedoelingen zijn, zonder dat noch het gevaar, welk ik kan loopen, noch de ondergang dezer gewesten, noch die der andere staten, welke mij toebehooren, mij

weerhouden kunnen te vervullen wat een Christen Vorst, die God vreest, gehouden is te verrigten voor Zijne heilige dienst, de handhaving van Zijn Katholijk geloof, het aanzien en de eer des Heiligen Stoels, en bovenal van den Pauselijken troon, bekleed door den tegenwoordigen Paus, dien ik zoo zeer bemin en hoogacht" (1). 1555—1568

Ondertusschen verspreidde zich meer en meer het gerucht, dat Hertog ERIK *van Brunswijk* een aanzienlijk getal ruiters en voetknechten, bestemd tegen de oproerigen, bijeenbragt. De Landvoogdes hechtte, misschien voor de leus, hieraan geen geloof (2). De Graaf van *Megen* spoorde haar ten sterkste aan, met den Hertog over het ligten van krijgsvolk te onderhandelen. Zoo zij den staat van zaken door kracht van wapenen wilde herstellen, was het thans, naar zijn inzien, hoog tijd geworden, daartoe de noodige maatregelen te nemen; de toestand des Lands zou anders van kwaad tot erger vervallen, en het ontbrak niet aan lieden, welke bereid waren den Koning te dienen. Hij stelde haar voor, vierduizend ruiters te werven; doch daar 's Konings bedoelingen nog niet bekend waren, was zij huiverig op eigen gezag daartoe over te gaan (3). De Prins van *Oranje* verklaarde insgelijks, dat hij aan de volkswerving des Hertogs van *Brunswijk* tegen de *Nederlanden* niet geloofde, hoeveel en stellig daarover ook gesproken werd, hopende, dat er niets waar aan mogt zijn (4). En evenwel kon er met reden niet aan getwijfeld worden; althans niet, dat MEGEN, AREMBERG en MANSFELD met ERIK onderhandelden, en er veel heen- en weêrtrekken van krijgsvolk plaats had (5). Hoe dit zij, de Prins van *Oranje* en zijne vrienden maakten

(1) »Y assi podreis certificar a Su Santidad, que, antes que sufrir la menor quiebra del mundo en lo de la religion y del servicio de Dios, perderé todos mis Estados, y cien vidas que tuviesse, porque yo ni pienso ni quiero ser señor de hereges, y que, si ser pudiere, yo procuraré de acomodar lo de la religion en aquellos Estados, sin venir à las armas, porque veo que sera la total destruycion dellos e tomallas, pero que, si no se puede remediar todo, como yo lo desseo, sin venir à ellas, estoy determinado de tomallas, y yr yo mesmo en persona à hallarme en la execucion de todo, sin que me lo pueda estorvar ni peligro, ni la ruina de todos aquellos payses, ni de todos los demas que me quedan, à que no haga lo que un principe christiano y temeroso de Dios deve hazer en servicio suyo, mantenimiento de su fee catholica, y autoridad y honra dessa sede apostolica, y tanto mas estando en ella la persona de Su Santidad, que hoy la govierna, à quien yo amo y estimo tanto." *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 445, 446.

(2) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 132. Vgl. *de Gids* voor 1845, D. I. bl. 350 (1).

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 436, 438, 440.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 183.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 155, 173, 184—189, 194—196, 198—200.

1555—1568 zich gereed, om, in geval van nood, geweld met geweld te keeren; althans »te zorgen, dat zij niet onverwachts overvallen en van vrijheid, leven, en goed beroofd werden (1).” Het was der Landvoogdes bekend, dat de verbondene Edelen veertig vaandels voetvolk en vier of vijfduizend ruiters onder GEORGE VAN HOLL en andere bevelhebbers in *Duitschland* aangeworven hadden. Den Keizer verzocht zij derhalve, om naar het voorbeeld des Konings van *Frankrijk*, den onderdanen des Rijks te verbieden, tegen *de Nederlanden* het zwaard aan te gorden. (2) Het gerucht werd meer algemeen, dat onderscheidene Duitsche Vorsten met de Geuzen in verbond waren getreden (3). De vurige, voortvarende LODEWIJK *van Nassau* was geheel overtuigd van de noodzakelijkheid eener volksligting in *Duitschland*, welke hij, ondersteund door zijn broeder Graaf JAN *van Nassau*, met allen ijver doorzette, terwijl hij tevens in betrekking stond met de aanzienlijkste Hugenooten in *Frankrijk*, inzonderheid met den Admiraal DE COLIGNY (4). Hij werd door BREDERODE, die steeds vol geestdrift was voor de zaak, wier belangen hij tot de zijne gemaakt had, daartoe ten krachtigste aangespoord. »Ik zal niet slapen,” schreef hem deze; »ik verzoek u, evenzoo te handelen. (5)”

Bij zulk een staat van zaken geraakten alle gemoederen in de uiterste spanning, en elk weldenkende zag met angstige bezorgdheid eene toekomst, zwanger van ontzettende gebeurtenissen te gemoet. Gezag noch wetten werden meer geëerbiedigd; de verbonden Adel en het onstuimig gemeen voerden den boventoon. De stoutheid der Onroomschen wies met den dag aan, en de Landvoogdes, niet bij magte hen te straffen of te beteugelen, meende in gebeden, optogten, vasten, aalmoezen, preken en vermaningen, waartoe zij herhaalde malen de Geestelijken uitnoodigde, redding te vinden. »Er blijft nu nog maar overig,” schreef zij aan den Koning, »dat de Ketters met elkander vereenigd, kerken, steden, burgen en omstreken verwoesten; waarvoor ik te meer beducht ben, dewijl ik geene middelen heb, dit te verhinderen (6).” Hare vrees werd spoedig verwezenlijkt, toen de zoogenaamde

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 155, 207.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 441. *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 155, 176, 177, 179. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 122.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 436. Zie hiervoor, bl. 292.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 179, 205.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 201. Vgl. p. 234, 236, 256.

(6) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 121. Men leze den geheelen brief der Landvoogdes aan den Koning van den 31 v. Hooimaand 1566, om zich een denkbeeld te vormen van haren hagchelijken toestand in dat tijdsgewricht.

beeldstorming losbarstte, welke onberekenbare gevolgen voor *de Nederlanden* gehad heeft. 1555—1568

Op den veertienden van Oogstmaand trad eene bende van drie of vierhonderd Calvinisten, mannen, vrouwen en kinderen, van het armste gespuis, met bijlen, hamers, breekijzers en andere werktuigen van vernieling gewapend naar de abdij van *Wevelghem*, tusschen *Meenen* en *Kortrijk* gelegen, maakte er zich stormenderhand meester van, en rukte met verdelgende woede de kerk binnen. De kostbaarste schilderstukken werden ingetrapt of aan flarden gescheurd, de beelden der Heiligen en de altaren omvergehaald, het kunstige snijwerk en de beschilderde glasruiten aan stukken geslagen, gewijde voorwerpen vertrapt, de boeken verbrand, en de gouden of zilveren kerksieraden geroofd. De hollende menigte, onder weg steeds aangroeijende en alle dorpskerken vernielende, rukte naar *Iperen* op, en trok er bij klaar lichten dag de opene poorten door. Toen hier het werk der verwoesting voltooid was, ondergingen de kerken te *Meenen*, *Commines* en *Werwiek* hetzelfde lot. De schoone abdij van *Marquette* werd geheel uitgeplunderd. Tusschen *Rijssel* en *Douai* echter tastten twee Edellieden van die landstreek met hunne bedienden en een hoop gewapende boeren de beeldstormers aan, die ten deele in den pan gehakt, ten deele in de rivier de *Scarpe* gejaagd werden (1). Met een weinig goeden wil, had men ongetwijfeld overal in den beginne deze razernij kunnen bedwingen, die zich nu met verbazende snelheid wijd en zijd verspreidde. Maar de ontsteltenis was zoo groot, dat men bijna nergens, zelfs niet aan een handvol geboefte, weêrstand bood. »Eerwaarde Vader in God," schreef de Landvoogdes aan den Bisschop van *Doornik*. »gij kunt verzekerd zijn, dat de smart, welke ons de tijding van de verfoeijelijke baldadigheden der oproerigen veroorzaakt heeft, zoo groot is, dat zij niet grooter zijn kan, en zij wordt nog vermeerderd door ons onvermogen om het kwaad in de geboorte te verstikken, en dat wij moeten zien, hoe niet eene enkele ziel zelfs zich beweegt, om het te keer te gaan; hetgeen ten uiterste te beklagen is (2)." En de Graaf van *Hoorne* schreef een paar maanden later over dit punt aan den Koning: »Ik ben zeker, dat wij zoo wel door Uwe Majesteit, als door al de overige Vorsten der Christenheid, ten hoogste zullen gelaakt worden, dat wij er ons niet tegen verzet hebben; en het zal hun, die er niet bij tegenwoordig geweest

(1) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriaco-Belg.* Lib. XVI. c. 14. p. 405. V. D. HAER, *de Init. Tumult. Belg.* Lib. II. c. 7. p. 344. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 250—253. DE REIFFENBERG in de *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 182 (1). BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 206.

(2) GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 217.

1555—1568 zijn, voorkomen, dat wij dit gemakkelijk konden gedaan hebben. Maar wat mij betreft, ik was zoo ontzet, dat ik geen raad wist te geven bij zulk eene groote en onverwachte baldadigheid; ook had ik niemand om het tegen te gaan, en al de Heeren waren in denzelfden gemoedstoestand als ik, want wij wisten niet, op wien ons te verlaten (1)."

Op het eerste berigt dezer beroering, riep de Landvoogdes den Raad van State bijeen. Den Graaf van *Egmond* inzonderheid gaf zij hare smart over hetgeen gebeurd was te kennen, en verzocht zijn bijstand ter beteugeling van zulke schandelijke buitensporigheden. Hij antwoordde, dat men eerst moest zorgen voor het behoud van den staat, en dan zich bezig houden met de zaken van godsdienst, die zeer gemakkelijk konden hersteld worden. Gramstorig hervatte de Hertogin, dat men, naar het haar voorkwam, voor de laatste het eerst moest zorgen, vermits de ondergang van de godsdienst een grooter kwaad zou zijn, dan de ondergang van den staat; dat dit ook het gevoelen van den Koning was, wien de godsdienst boven alle wereldsche zaken ter harte ging. De Graaf antwoordde, dat allen, die iets in deze landen te verliezen hadden, niet in dien toon spraken. In den Raad van State werd besloten, dat het vaandel krijgsvolk van den Heer van *Montigny* het bedreigde *Rijssel* zou binnenrukken, en de Heer van *Rassenghien* twee honderd man zou ligten ter bewaking dier stad. EGMOND vond hierin weinig behagen. Hij beweerde, dat het beteugelen door geweld onuitvoerbaar was, dewijl het tegenwoordig oproer zonder den dood van tweemaal honderd duizend menschen niet konde gedempt worden. De Landvoogdes week echter niet af van haar voornemen, betuigende, dat het beter was zulk gespuis en schuim van volk uit het land te jagen of met het zwaard te vernielen, dan te gedoogen, dat dergelijke schanddaden bedreven werden. (2)

Terwijl men aan het Hof beraadslaagde, ging de beeldstorming met zulk eene onbeperkte woede voort, dat in *Vlaanderen* alleen binnen drie of vier dagen meer dan vierhonderd kerken verwoest werden (3). Te *Doornik* geschiedde deze kerkplundering onder de oogen der bezetting zelve, welke weigerde hare wapenen tegen de beeldstormers te gebruiken. De plunderaars, vernemende dat men de kostbare sieraden in de kerk begraven had, woelden den geheelen vloer om en verbrijzelden de grafstede

(1) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 474.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T, I. p. 449, 450. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 253.

(3) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 183. HOPPERUS. *Mémorial*, p. 97. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 210.

van Hertog ADOLF *van Gelre*, wiens lijk opgedolven en geschonden werd (1). Zelfs de praalgraven, gedenkteekenen en stoffelijke overblijfselen der Graven van *Vlaanderen* werden niet gespaard. Geestelijken, Priesters en Monniken stonden ten doel aan de grofste beleedigingen en mishandelingen (2). Even als *Brugge* trachtte *Gent*, doch met minder geluk, de beeldstormers buiten te houden. Hiertoe hadden zich de stedelijke Regering en de aanzienlijkste burgers onderling met eede verbonden; maar toen het volk ter verdediging zijner gewijde gestichten werd opgeroepen, verklaarden velen, dat men de beeldstormers in hun verdienstelijk werk niet moest storen. De kostbaarste kerksieraden werden in het kasteel geborgen; alle neringen en handteringen stonden stil, »en niet angstiger wordt de jongste dag verbeid, dan men de aankomst der beeldstormers te gemoet zag." De Raad van *Vlaanderen* zelfs schorste zijne zittingen, en had vruchteloos eenen prijs uitgeloofd aan dengenen, die eenen der Predikanten in zijne magt zou leveren. Zekere NICASIUS VERSCHUEREN, een ruw, onbeschaamd man, vroeger herbergier, maar die nu openlijke predikatiën hield, meldde zich bij den voorzitter MARTINS aan, overlaadde hem met scheldwoorden en zeide, »dat een Predikant, zoo als hij wel gewenscht had in zijne magt te hebben, voor hem stond en dat hij thans, indien hij er lust toe had, zelf den uitgeloofden prijs verdienen kon." Niemand waagde het zoo vele stoutheid te straffen; ja, de laauwheid ging zelfs zoo ver, dat een der Raadsleden van het geregtshof zeide, toen men hem eenen aanslag der beeldstormers berigtte, »dat hij geen lust had, dien te keer te gaan." Dit een en ander deed den overmoed dier nieuwe Wandalen niet weinig stijgen. Zij lieten den bevelhebber der stad aanzeggen, »dat hun aanvoerder hun bevolen had, de beelden uit de kerken weg te nemen. Indien men hun geen tegenstand bood, zou alles geregeld afloopen; maar in het tegenovergestelde geval, geplunderd worden. Zij verzochten den bijstand der geregtsdienaars, op dat de tucht behoorlijk mogt gehandhaafd worden." De bevelhebber zag zich genoodzaakt in dezen onbeschaamden voorslag te bewilligen, om grooter onheilen te voorkomen. Dit verhinderde echter niet, dat al de kloosters en kerken in *Gent* vernield werden (3).

1555—1568

Antwerpen moest inzonderheid van de beeldstormers veel lijden. De Prins van *Oranje*, welke er met uitstekend beleid de onruststokers betoomde, was den negen-

(1) BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 223, 224. Vgl. *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. S. III bl. 182.

(2) HOPPERUS, *Mémorial*, p. 96. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 183, 199, 200.

(3) *Verslag van 't Magistraat van Gent, nopens de godsdienstige beroerten aldaar van Junij* 1566, *tot April* 1567, uitg. te *Gent* 1850, bl. 21—40. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 184. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 218—222. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. I. bl. 305.

1555–1568 tienden van Oogstmaand door de Landvoogdes naar *Brussel* ontboden (1). De geestelijkheid vreezende, dat nu de storm tegen de beelden ook over haar zou losbarsten, had des middags, na een kleinen omgang (processie), het Mariabeeld niet als naar gewoonte in het midden der kerk, maar in het koor geplaatst, om verder alle ergernis te voorkomen, daar eenige Onroomschen zich bij den optogt hadden laten ontvallen, »dat de timmermansvrouw heden haar laatsten bruiloftsdag vierde." Maar juist deze voorzorg maakte het gemeen gaande. Eenige jongens stoven de kerk in en vraagden het beeld: »of de angst Juffer MARYKE zoo vroeg in haar nest dreef, en of zij ook *Vive le Geux* wilde roepen?" Een van hen beklom den preekstoel en bootste op eene spottende wijze de gebaren en woorden van den Priester na. Eenigen zagen dit met welgevallen aan, anderen wilden hem er aftrekken. Hij verweerde zich met handen en voeten, tot dat een varensgezel aan de andere zijde op den kansel klouterde en hem naar beneden wierp. Eenige mannen kozen de partij van den jongen; men geraakte handgemeen, waarbij de varensgezel gewond werd. De wacht schoot toe en het

20 v. Oogstmaand 1566 gelukte haar, de rustverstoorders te verjagen en de deuren te sluiten (2). Maar tegen den avond van den volgenden dag, toen het *Salve Regina* zou worden aangeheven, kwam op nieuw een hoop geboefte in de hoofdkerk bijeen. Het Mariabeeld strekte weder tot doel aan spotternij en beschimping. Eene oude vrouw, welke bij het koor waskaarsen verkocht, werd hierover verstoord en wierp den heiligschenners asch en vuilnis in het aangezigt. De moedwil nam toe met het getal van volk. De schout, welke met zijne dienaren binnenrukte, konde slechts eenige dezer baldadigen bewegen de kerk te verlaten; de meesten schreeuwden, dat zij wilden blijven, om den lofzang aan te hooren; en wanneer dit, zoo als men zeide, heden geen plaats zou hebben, zouden zij zelve dien zingen. De schout, ziende dat hij hier niets konde uitrigten, verliet de kerk, welker deuren hij, op eene na, liet sluiten. De woeste hoop hief nu met luider stemmen Psalmen aan, stormde in het koor, en verbrijzelde het Mariabeeld, onder het geschreeuw van: *Vive les Geux!* Dit was het teeken tot verdere verwoesting (3). Onder honend gelach werden de kunstig bewerkte altaren, de kostbare schilderstukken, heerlijke beelden, en het prachtige orgel omver gehaald en vernield, de gewijde ouwels op den grond gesmeten en vertrapt, met den gevonden wijn des nachtmaals de gezondheid der Geuzen gedronken, en met de heilige olie de schoenen gesmeerd. Er was geen strijd om buit onder deze plunderaars, die het werk der vernieling bij het flaauwe licht van eenige toortsen met zooveel overeenstemming

---

(1) Brief van den Prins van *Oranje* in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 262.

(2) V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet, enz.*, bl. 144, 145.

(3) V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet, enz.*, bl. 146.

en regel voortzetten, alsof zij er zich te voren in geoefend hadden. Wat nog 1555—1568 vreemder is, ofschoon zij de ladders om strijd opstegen, groote steenklompen en zware stukken metaal met geweld naar beneden wierpen, en met de breekijzers in de hand door de halve duisternis voortvlogen om alles te schenden, werd echter niemand gekwetst. Dit kwam sommigen zoo verwonderlijk voor, dat zij dit geheele bedrijf den helschen geesten toeschreven (1). Vóór middernacht en binnen den tijd van vier uren was eene van de prachtigste kerken der wereld met hare zeventig altaren door een hoop gemeen volk, welke het getal van honderd niet te boven ging, uitgeplunderd en verwoest (2). Met verhoogde razernij en door nieuwen toeloop versterkt, trokken de beeldstormers bij toortslicht naar de andere kerken, kloosters en kapellen, in welke zij de tooneelen der hoofdkerk hernieuwden. De kamers en kelders der kloosters werden opengebroken en doorzocht, de spijzen verslonden, de bier- en wijnvaten den bodem ingeslagen, kleederen en kostbaarheden, zoo gewijd als ongewijd, weggedragen. Monniken en nonnen, dien het niet gelukte te ontvlugten, strekten ter verlustiging van het uitgelaten gepeupel. Niemand kwam er echter bij om, en »dit moge als een blijk van de natuurlijke goedaardigheid des Nederlandschen volks dienen; waren de beeldstormers van dien nacht Franschen geweest, hij ware zonder moord niet voorbijgegaan (3)." Den anderen morgen was van de twee en veertig kerken en van het groot aantal kapellen in *Antwerpen* niet eene, in welke godsdienst konde gehouden worden (4). »Een enkele nacht was genoeg geweest, om het werk van vele eeuwen te vernielen." Een deel der beeldstormers trok met het openen der poorten naar buiten, en verwoestte de abdij van *St.* BERNARD, als ook alle kerken der omliggende dorpen (5). Deze dolheid duurde drie dagen voort, zoowel door de werkeloosheid der Regering, als omdat eenige lieden van aanzien en vermogen, naar het scheen, met wapenen onder de kleederen, zich omtrent de handdadigen voegden; ja, aan de hoeken der straten zamenscholende, de vrees in diegenen bragten, welke den beeldstormers poogden te weêrstaan, zoodat eenige wachten van burgers, die het geweld wilden stuiten, overvleugeld werden. Wantrouwen hield de burgers als geboeid. De Roomschgezinden, zich verbeeldende, dat alles door de Hervormden was bewerkt, waagden het niet, zich tegen zulk eene magtige partij te ver-

(1) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 257.

(2) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 183.

(3) CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. I. bl. 311.

(4) Brief van den Prins van *Oranje* in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 263.

(5) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 184. V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet* bl. 147.

1555—1568 zetten; en de Hervormden, overtuigd dat men hun deze geweldenarijen zou wijten, waren op hunne hoede, om niet overvallen te worden. Daarin kwamen echter beiden overeen, dat men het plunderend gespuis uit de huizen en geldkisten moest houden (1). De beeldstormers, die in de stad achtergebleven waren, vernielden ondertusschen wat nog niet vernield was; maar toen zij bij het afrukken van een kostbaar verguld kruisbeeld, geplaatst boven het koor der hoofdkerk, de geschilderde wapens des Konings en der Ridders van het Gulden Vlies, welke het ordefeest van vijftien honderd vijf en vijftig aldaar gevierd hadden, verbrijzelden, trok zich de Overheid de zaak ter harte, dewijl het scheen, dat men nu zelfs de Hooge Regering aanrandde. De schout met zijne dienaren en eenige burgers dreven met weinig moeite het gemeen uit de kerk, en namen tien of twaalf belhamels gevangen, waaronder drie, welke op heeter daad betrapt waren en kort daarna opgehangen werden (2). Men zag nu, wat er verzuimd was, dat men geene kracht in den beginne getoond had. De Regering kreeg eindelijk de overhand; maar de veroorzaakte schade, welke van de Mariakerk alleen op viermaal honderd duizend gulden geschat werd, en het verlies der heerlijkste kunstgewrochten, kostbare handschriften en belangrijke oorkonden waren niet te herstellen. De Overheid beval, de gestolene goederen binnen vier en twintig uren teregt te brengen, en zich van alle verdere geweldenarijen te onthouden, op straffe van de galg, welke dadelijk op de groote markt, die met gewapende burgers bezet was, werd opgerigt. Hierdoor, en voornamelijk door de pogingen der Hervormde Leeraars, werden onderscheidene geroofde gouden en zilveren kerksieraden aan eenen der Regeringsleden tegen eenen kwijtbrief ter hand gesteld; maar een aanzienlijk gedeelte en van groote waarde bleef evenwel achter (3).

De Prins van *Oranje* ontving dagelijks te *Brussel* met smart, maar tevens ten hoogste gebelgd het berigt van al deze buitensporigheden. Op het aanzoek der Regering, naar *Antwerpen* terug te keeren, om er de rust weder te herstellen, antwoordde hij, dat hij niet inzag, wat hij er zoude uitrigten, daar men niet uitvoerde, wat hij noodig keurde en geweigerd had, twaalf honderd burgers in soldij te nemen, waaraan al de ramp te wijten was, welke de stad getroffen had. Men begreep dit ook te *Antwerpen*, en bij den Breeden Raad werd besloten, den Prins het geheele bewind over de stad op te dragen, en hem onvoorwaardelijk te gehoorzamen in alles wat hij, ingevolge den last der Landvoogdes, tot dienst des Konings, tot veiligheid der inwoners,

(1) HOPPERUS, *Mémorial*, p. 98.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 252, 253.

(3) Brief van den Prins van *Oranje* in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 263. V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet, enz.*, bl. 153.

en tot verdediging der stad zou bevelen, mits zulks niet in strijd ware met de stedelijke 1555—1568
vrijheden en voorregten; en dat hij zelfs zoo vele waardgelders, uit de burgerij gekozen, konde aannemen als hij noodig zou achten (1). Nadat alles behoorlijk was bepaald, kwam ORANJE den zes en twintigsten van Oogstmaand te *Antwerpen*, en verzuimde geene middelen, om de zaken, welke hij er in de uiterste verwarring vond, te regelen (2).

Ondertusschen deelden de meeste steden van *Braband* in meer of minder mate in het lot van *Antwerpen*. Terwijl de kerken te *Gent* en te *Doornik* vernield werden, hadden *Valenciennes*, *Oudenaarde*, *Mechelen*, *'s Hertogenbosch*, *Breda*, *Maastricht* en *Bergen op Zoom* van de beeldstormers veel te verduren (3). Op eenige plaatsen liet de Overheid, om de baldadigheid van het graauw te voorkomen, de beelden uit de kerken wegnemen (4). Toen eenigen naderhand roemden, hoezeer zij zich daardoor van hunnen pligt gekweten hadden, antwoordde VIGLIUS, »dat zij met verstand, zinneloos geweest waren (5)." Voor *Lier* immers hadden zich acht beeldstormers uit *Antwerpen* vertoond, om te onderzoeken, gelijk zij voorgaven, of men aldaar de beelden had weggenomen. De Regering, door deze stoutheid verrast, liet twee dezer gasten in de stad komen, door de kerken leiden, en alles wegnemen, wat zij aanwezen, dat men breken moest. Eindelijk vraagde een der regeringsleden, die hen vergezelde: op wiens last zij kwamen? »Mijnheer," was het antwoord, »wij zijn in uwe magt; denkt gij, dat wij zonder last of toestemming handelen, dan zult gij haast vernemen met wien gij te doen hebt." Dit kort en stout bescheid was genoeg. Zij gingen met het werk ongehinderd voort; en toen zij te kennen gaven voldaan te zijn, werden zij nog van de teerkosten in de herberg

(1) V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet, enz.*, bl. 149, 152.

(2) Zie, behalve de aangehaalde Schrijvers, over den beeldstorm te *Antwerpen* HOPPERUS, *Mémorial*, p, 97. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac-Belg.* Lib. XVI. p. 405. V. D. HAER, *de Init. Tumult. Belg.* Lib. II. p. 348—351. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 211—217. LE PETIT, *Chron. de la Hollande*, T. II. p. 118. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. II. bl. 44. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. II. bl. 83. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. III. bl. 99. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. I. p. 15. LANARIO, *la Guerra di Fiandra*, p. 15. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* D. I. bl. 49.

(3) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 185, 188, 195. *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 263, 273. HOPPERUS, *Mémorial*, p. 98. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. II. bl. 88. VAN HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. II. bl. 23—25.

(4) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. II. bl. 45.

(5) GROTII *Annales*, Lib. I. p. 22.

1555—1568 vrijgehouden (1). *Luxemburg* en *Namen* alleen bleven verschoond (2). »Er zijn verscheidene streken," schreef de Landvoogdes aan den Koning, »waar Pries-
29 v. Oogstmaand 1566 ters noch monniken, altaren, kelken, sieraden noch kerkboeken te vinden zijn, zoodat de dienst geheel stil staat; de Ketters hebben niet alleen tempels voor zich, maar bezitten ook de kerken der Katholijken, zooals reeds grootendeels door geheel *Vlaanderen*, het *Doorniksche* en in de omstreken van *Rijssel* het geval is (3)." ORANJE was over deze vernielende volksgisting ontzet en uitte den wensch, dat de »Almagtige, eeuwige, goede God zijne genade mogt verleenen, dat alles weder tot de vorige rust, tot liefde en eensgezindheid terugkeerde (4)."

Ondertusschen was ook in 's Prinsen stadhouderlijke gewesten de beeldstorming begonnen. Het is niet onwaarschijnlijk, dat eene bende gemeen volk uit *Vlaanderen* naar *Vlissingen* overstak, er de beelden verbrijzelde, en toen door den aanhang, welken zij aldaar vond, versterkt, den twee en twintigsten van Oogstmaand naar *Middelburg* trok (5). Hier waren verscheidene regeringsleden der Hervorming toegedaan, en de Burgemeester ADRIAAN KLAASZOON wordt zelfs beschuldigd, de beeldstorming onder de hand begunstigd te hebben. Dit wordt ook eenigen uit den Kerkeraad der Onroomschen te last gelegd, hetgeen echter nimmer bewezen is (6). Na de Lieve Vrouwe-Abdij en de St. Pieterskerk uitgeplunderd te hebben, ondergingen alle gewijde plaatsen op *Walcheren* hetzelfde lot. In *Veere*, meent men, werd door de waakzaamheid der Regering groote schade voorkomen (7). Te *Arnemuiden* daarentegen, moet de Baljuw JAN YPENSZOON zelf de deuren der kerken voor de beeldstormers geopend hebben. Te *Tholen* en op andere plaatsen in *Zeeland* werden de beelden insgelijks verbroken (8). De rentmeester van *Zeeland beooster Schelde*, en de Regering van *Zierikzee* echter wisten in die stad de rust te handhaven (9). In het aartsbisschoppelijke *Utrecht* geschiedde het werk der verwoesting den vier-

---

(1) BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 353.

(2) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. III. bl. 104. Vgl. WAGENAAR, D. VI. bl. 179 (5).

(3) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 188.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 263.

(5) V. WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 56, 57.

(6) *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 261, 262.

(7) V. WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 57. Vgl. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 206.

(8) TE WATER, *Reform. v. Zeeland*, bl. 129. WAGENAAR, D. VI. bl. 182.

(9) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 205.

en vijfentwintigsten van Oogstmaand met de uiterste woede. Het berigt, dat acht- 1555—1568
duizend gewapende Hervormden door het land trokken en overal de kerken vernielden, had der Regering vrees aangejaagd en het oproerig graauw moed ingeboezemd. De roekelooze menigte was reeds een geruimen tijd met het plunderen der *St. Geertruidskerk* bezig geweest, toen zij van de Regering twee kerken ten gebruike der Onroomschen afeischte. Op het antwoord, dat de stedelijke raad zich niet sterk genoeg gevoelde, zulks in te willigen, hervatte een der Calvinistische afgevaardigden: »Eet ham met mosterd, dan wordt gij sterk," welke onbeschoftheid hij naderhand met den hals heeft geboet. Voor het oogenblik hielden hij en zijne medeafgevaardigden zich tevreden met de belofte van den Raad, hen over acht dagen, na het inwinnen van het gevoelen der Landvoogdes en des Prinsen van *Oranje* nopens hun verzoek, te antwoorden. Doch het volk, welk gewapend in grooten getale op het *St. Maria's*-kerkhof wachtte, stelde zich hiermede niet tevreden, maar rukte in verscheidene kerken, waar alles verbrijzeld en vernield werd. Zelfs het kasteel *Vredenburg* werd bedreigd, welks bezetting, op bevel des Prinsen van *Oranje*, met eenige manschappen versterkt werd. JAN *van Renesse*, Heer van *Welp*, die in het begin de rol van bemiddelaar tusschen den Raad en het volk gespeeld had, wees nu, naar men wil, den beeldstormers den weg, en voorzag hen van vernielingswerktuigen. Men verhaalt, dat zijne onechte broeders FILIPS en WILLEM *van Renesse*, STEVEN *van Zuylen*, WILLEM *van Zuylen van Nyeveld*, CORNELIS *van Nyenrode* en andere adellijke Heeren, hem daarin de behulpzame hand boden, en dat eenige van hen het graauw door geld tot het verwoesten van beelden en heiligdommen aanspoorden. De Regering zag zich eindelijk genoodzaakt, den Calvinisten de *St. Jakobskerk* 27 v.
af te staan, en hun ook het gebruik van nog eene andere, des noodig, te beloven (1). Oogstmaand 1566

In *Amsterdam*, alwaar men gewoonlijk het voorbeeld van *Antwerpen* volgde (2), waren op last der Regering, welke den storm zag naderen, de meeste kostbaarheden uit de kerken geborgen. Eenige der zwaarste beelden had men er in gelaten, welke daardoor juist nu het meest in het oog vielen. Het graauw, zich hierdoor getergd

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 200—204, 209. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. II. bl. 90, 91. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. III. bl. 105. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 362—364. WAGENAAR, D. VI. bl. 184. De Landvoogdes schreef, doch niet volkomen juist, aan den Koning, dat in *Utrecht*, even als in *Zeeland*, al de kerken uitgeplunderd waren. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 456.

(2) *Correspondance de Hollande et Zelande*, T. IV. f°. 247, aangehaald door GACHARD in de *Préface* der *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. LXV.

1555—1568 rekenende, viel op den avond van den drie en twintigsten van Oogstmaand in de Oude Kerk. Het gelukte den schout PIETER PIETERSZOON, ondersteund door veertig stadswakers, eenigen te verdrijven; maar de overigen stelden zich te weer en joegen hem de kerk uit, waarna het beeldbreken weder voortging. Eindelijk vertrok het volk op vriendelijke toespraak van eenige schutters, en de kerk werd gesloten. De Regering stond den Hervormden toe, dat de beelden afgenomen en de kerken gesloten werden, tot op nader bevel van de Landvoogdes en de Heeren van haren Rade. De Hertogin veroordeelde op het scherpste de toegevendheid der Amsterdamsche, Utrechtsche en Middelburgsche regenten en gelastte, dat de kerken weder geopend, de beelden er in gebragt, en de kerkschenders naar de wet, onlangs uitgevaardigd, zouden gestraft worden (1). Maar men zag in *Amsterdam* vooreerst geen middel, den Hervormden de verleende vrijheid te ontnemen; weshalve de kerken, die meest van beelden ontbloot waren, nog gesloten bleven (2). *Haarlem* werd door de waakzaamheid der Regering geheel verschoond van beeldstorming (3). Dit echter is in strijd met hetgeen men BREDERODE berigtte, welke destijds in de abdij te *Egmond* zich ophield. Een Reguliersklooster nabij zijn huis te *Cleef*, niet ver van *Haarlem*, werd vernield (4). Te *Leiden* werd de beeldstorming door twee der Edelen van het Verbond, JAKOB *van Wijngaarden* en AREND *van Duivenvoorde*, bevorderd. Men merkte op, dat de beeldstormers hier een geuzenpenning aan een rooden band, om den hals droegen. Zij vernielden de *St. Pieterskerk* en andere heiligdommen. Het Minderbroedersklooster werd uitgeplunderd, en de kerk sedert ter prediking aan de Hervormden afgestaan (5). In *den Haag* waren eenige beelden uit de kerken genomen en in veiligheid gebragt geworden. Het graauw viel in het klooster der Predikheeren, verbrijzelde er de beelden, verscheurde de boeken, brak de kisten open uit welke het geld geroofd werd, en verwoestte ten eenenmale de kapel van WASSENAAR. Men beschuldigde zekeren Heer VAN HOFWEGEN, dat hij gedreigd had, de beeldstormers in *den Haag* met zes honderd man te ondersteunen, indien men hen in hun werk stoorde (6).

---

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 209, 210.

(2) BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 356—361. WAGENAAR, *Beschr. v. Amsterd.* St. I. B. VII. bl. 283—285.

(3) HOPPERUS, *Mémorial*, p. 98.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 252, 253.

(5) *Oude Kronijk* bij ORLERS, *Beschr. v. Leiden*, bl. 554. Uitg. 1641. WAGENAAR, D. VI. bl. 185.

(6) V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet, enz.*, bl. 159. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 361. WAGENAAR, D. VI. bl. 186. *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 262.

Delft bleef niet vrij, ofschoon men de kerken en kloosters van beelden gezuiverd had (1). Twee maanden later werd het werk der vernieling aan de gewijde gebouwen hervat, waartoe het gepeupel, naar men getuigde, was omgekocht (2). In *Schoonhoven* en *Gorinchem* hadden, zoo het schijnt, dergelijke tooneelen plaats. Te *Woerden*, waar veel Lutheranen woonden, liet de Overheid de beelden uit de kerken wegnemen, waarop de geringe beweging bedaarde. Hertog ERIK *van Brunswijk*, welke van Koning FILIPS die stad ten onderpand ontvangen had, maakte niettemin van deze gelegenheid gebruik, om het kasteel van krijgsvolk en krijgsbehoeften te voorzien. De stedelijke Regering beklaagde zich hierover bij de Staten, doch vermoedelijk met weinig vrucht. Te *Asperen* moet WESSEL *van Boetselaar*, Heer dier stad, welke sedert eenigen tijd er de Hervormden liet preken, de beeldstormers binnengelaten hebben, die onder aanvoering van WILLEM *van Zuylen van Nyeveld*, Drost van *Culemborg*, de kerken en kloosters plunderden. Het vervoeren of bergen van kerksieraden was door VAN BOETSELAER op lijfstraffe verboden; en het vernielde houtwerk werd den armen uitgedeeld (3). Te *Culemborg* waren op last van VAN PALLANT, die zich openlijk als belijder der Hervormde beginselen verklaard had, de beelden, die buiten de kerken stonden, weggenomen, opdat zij geene aanleiding tot oproer of verbittering zouden geven. Doch vruchteloos waren zijne maatregelen, om de stad voor de woede der beeldstormers te bevrijden. Het opgewonden graauw verwoestte niet alleen daar, maar ook in 's Graven overige heerlijkheden, de bedehuizen en beelden. Er is beweerd, doch ook tegengesproken, dat deze geweldenarijen op bevel en gezag van VAN PALLANT zelven gepleegd zijn (4). In de kerk te *Vianen* werd op last van BREDERODE het beeldwerk uit voorzorg afgenomen, en elk verboden, nieuwigheden aan te vangen (5). Onder WILLEM *van Zuylen van Nyeveld* rigtten echter ook hier de beeldstormers hunne verwoestingen aan (6). Te *Dordrecht* gelukte het den Burgemeester AREND *van der*

1555—1568

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 252. V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet enz.* bl. 159.

(2) WAGENAAR, D. VI. bl. 188. Vgl. V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet enz.* bl. 159. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 361.

(3) WAGENAAR, D. VI. bl. 186, 187.

(4) VOET VAN OUDHEUSDEN, *Hist. Beschr. v. Culemborg*, bl. 224—229. SCHOTEL, FLORIS I *en* II *van Pallant*, bl. 49—52. Vgl. *de Gids* voor 1846. D. II. bl. 618, 619. GACHARD, *Préface* de la *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. LXXXV. (1).

(5) *Dagregister*, bij TE WATER; *Verb. d. Edelen.* D. IV. bl. 325.

(6) *Sententien van* ALVA, bl. 154.

1555—1568 *Myle*, en te *Gouda* zijnen zoon KORNELIS *van der Myle*, Slotvoogd aldaar, de kerkverwoesting te beletten (1). Later echter werden in *Dordrecht* door zekeren JAKOB FRANS RAIDT, een Antwerpenaar, twee kerken geplunderd, hetgeen de dader met den hals moest boeten (2). Dit was ook het lot van zekeren JAKOB FRANS SNAP, die eenige beeldschennis te *Rotterdam* gepleegd had (3). Veel schade moet hierdoor niet zijn aangerigt, dewijl tijdgenooten verzekeren, dat deze stad van den beeldstorm verschoond gebleven is (4). In *den Briel* werden de beelden en altaren in de kerken en kloosters, zoo binnen als buiten de stad, omvergeworpen (5). Minder hevig was deze razernij tot *Holland* benoorden het IJ overgeslagen. Te *Enkhuizen* liet men het, naar het schijnt, slechts bij dreigen (6). *Hoorn* bleef insgelijks vrij. BREDERODE onthaalde aldaar dikwerf de leden der Regering, bij welke gelegenheden niet zelden de kreet van: *Vivent les Gueux!* gehoord werd. Hij hing zelfs den Burgemeester WILLEM PIETERSZ. ENKHUIZEN, die beschonken was, half met, half tegen diens wil een gouden geuzenpenning om den hals; waarover deze, ontnuchterd zijnde, zich zeer verlegen vond, en hetgeen hem naderhand op een aanzienlijk deel zijner middelen is te staan gekomen (7). In *Alkmaar* daarentegen werden de kerken geplunderd, kort nadat BREDERODE de stad verlaten had (8).

Ondanks de ijverige pogingen des Graven van *Megen*, Stadhouder van *Gelderland*, werden de kerken te *Arnhem*, *Nijmegen*, *Roermonde*, *Venlo*, *Harderwijk* en in de omliggende kleiner steden en dorpen geschonden (9). In *Overijssel* stonden *Zwol*, *Kampen* en andere plaatsen ten doel aan dezen moedwil; doch door de voorzorgen

---

(1) HOPPERUS, *Mémorial*, p. 98. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 362. Vgl. V. WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 59—61.

(2) *Sententien van* ALVA, bl. 275.

(3) *Sententien van* ALVA, bl. 146, 359.

(4) HOPPERUS, *Mémorial*, p. 98. VIGLII *Epist.* ad HOPPERUM. p. 377.

(5) VAN WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 58.

(6) BRANDT, *Hist. v. Enkh.* bl. 129. *Sentent. v.* ALVA, bl. 172.

(7) VELIUS, *Chron. v. Hoorn*, bl. 298, 299.

(8) EIKELENBERG en BOOMKAMP, *Gesch. v. Alkmaar*, bl. 149, 150.

(9) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. II. bl. 89. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. II. bl. 45. PONTANUS, *Hist. Gelr.* Lib. XIV. p. 891. SLIGTENHORST, *Geld. Gesch.* B. XIV. bl. 508. De Kronijken van *Arnhem* en *Nijmegen* maken echter van geene beeldstorming in die steden gewag. In *Nijmegen* werden veeleer de Hervormden, ondanks eene overeenkomst van vrede, door de Roomschgezinden mishandeld. *Chron. v. Nijmegen*, bl. 128—135.

der Regering bleef *Deventer* hiervan bevrijd (1). In *Friesland* ging men met ongelijk 1555—1568
minder woede te werk dan elders. »Hetzij omdat de Onroomschen, bestaande aldaar veel uit Mennoniten, weerlooze lieden, hunne krachten te weinig vertrouwden, of dat de brand der verbolgenheid bij mangel van stoffe zoo hoog niet was gestegen." Maar over het algemeen wordt de zachtere gang van zaken in dat gewest aan de voorzigtigheid en bescheidenheid toegeschreven, met welke de Stadhouder, Graaf van *Aremberg*, de strenge bevelschriften en den ijver van Roomschen en Onroomschen wist te matigen. Te *Leeuwarden* echter werden op last der Regering de beelden uit de kerken geruimd, in eene van welke nu de Hervormden preekten. Te *Franeker* bleef alles in rust; en te *Sneek* werd de beeldstorming door de Regering en andere burgers verhinderd. *Groningen*, waar nog niemand om het geloof was ter dood gebragt, werd het laatst door deze razernij bezocht. In de stad zelve stelden zich echter slechts de Hervormden in het bezit der Minderbroeders Kerk, uit welke niet dan met verlof van het stedelijk bestuur, de beelden en altaren weggenomen werden; hetgeen evenwel aan eenige der handdadigen drie jaren later het leven kostte. In verscheidene *Ommelander* dorpen daarentegen werd de landman door den adel aangezet, en in weerwil der Overheden, menige kerk geplunderd (2).

Elk verwonderde zich over de verbazende snelheid, met welke de beeldstorming *de Nederlanden* doorvloog. De een meende hierin, zoo als later de Prins van *Oranje*, den vinger Gods te bespeuren (3); de ander zag er niets in dan de werkingen van den Boozen Geest (4). Daarin moesten echter allen overeenkomen, dat de kerkplundering door slecht volk was uitgevoerd. Evenzeer moest ieder overtuigd zijn, dat het gemeen zelden of nooit tot plunderen overgaat, tenzij daartoe door anderen aangedreven. Niettemin zijn er, die betwisten, dat de beeldstorming het gevolg van een vóóroverlegd plan geweest is (5). Naar hun gevoelen is zij ontstaan, zoo als zulks bij

---

(1) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. II. bl. 45. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. II. bl. 89. REVIUS, *Daventria Illustr.* Lib. IV. p. 350—362. MOONEN, *Chron. v. Deventer*, bl. 107, 108.

(2) HOPPERUS, *Mémorial*, p. 98. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. II. bl. 45. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. II. bl. 89. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. III. bl. 106. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXI. bl. 735—738. WINSEMIUS, *Chron. v. Friesl.* B. XVI. bl. 533. *Chron. v. Gron.* p. 70.

(3) TE WATER, *Reform. v. Zeeland*, bl. 133.

(4) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 257.

(5) GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in de Nederl.* D. III. bl. 354—357, wiens redenen ons echter niet overtuigd hebben.

1555—1568 vele oproeren plaats vindt, waarbij eene inderdaad, of naar het haar toeschijnt, veronGelijkte menigte zich zelve regt zoekt te verschaffen (1). Blijkbaar echter lagen ook in deze kerkschennis een beginsel en plan ten grondslag, welke men bezwaarlijk vooronderstellen kan, dat in de hoofden der ruwe uitvoerders dier baldadigheden zijn opgekomen. Dit plan was, zich met geweld in het bezit te stellen van gebouwen ter uitoefening van de openbare godsdienst der Hervormingsgezinden, wier aanzoeken daarom reeds dikwijls waren afgewezen. En dit was een eisch der noodzakelijkheid. De gewapende preek in het open veld, de *graspreek*, werd van dag tot dag hagchelijker. De minste botsing met plaatselijke of militaire overheden, kon een vreesselijk bloedbad ten gevolge hebben, dat zich, even zeker als de beeldstorming, over het gansche Land zou hebben uitgebreid. Het hervatten der kerkschennis in Wijnmaand, was evenzeer het werk der omstandigheden. Het najaar was guur en vochtig, de Winter naderde, men kon niet langer in het open veld bijeenkomen, en de Calvinisten, ontevreden over de onderhandelingen, waardoor het inrigten van bepaalde vergaderplaatsen werd vertraagd, namen andermaal tot een maatregel van geweld hunne toevlugt (2). Het bijna gelijktijdig uitbarsten van de beeldstorming op onderscheidene plaatsen, hetgeen eenigen voor een blijk houden, dat zij onvoorbereid en zonder voorafgaande aanleiding ontstond, is voor anderen een bewijs van het tegendeel (3). Het blijkt voorts, dat de beeldstormers, hoe ongeregeld hun bedrijf ook uiterlijk scheen, bepaalde bevelen volgden; en dat zekere geheime aanvoerders hun aanwezen, wat zij te doen of te laten hadden, bewijst het verhaal hunner vernielingen zelf (4). De vraag, wie waren die aanvoerders? is moeijelijk te beantwoorden. De Hervormde Leeraars en Kerkeraden hebben getracht, de beschuldiging van zich af te werpen, dat zij de aanleggers van dit woest bedrijf geweest zijn. Zij betuigen plegtig, er vooraf niets van geweten en er nooit behagen in genomen te

---

(1) YPEY en DERMOUT, *Gesch. d. Nederl. Herv. Kerk*, D. I. bl. 195. In dien geest is ook BILDERDIJKS antwoord op de vraag: wat het gemeen zulk eene stoutheid gaf? »Even of dolle dweepzucht onder een ongeregelden hoop niet alles vermogt; of er iets meer bij het gemeen behoefde, om moedwilligheden te plegen dan het eenig denkbeeld van de sterkste te zijn! enz. enz.'' D. VI. bl. 62. »Peut-être en quelques endroits on excita le peuple'' zegt GROEN V. PRINSTERER, »mais en général ce fût un mouvement spontané et une consequence necessaire de la situation des esprits. Dans de pareils moments une étincelle suffit.'' *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 219.

(2) *De Gids* voor 1846, D. II. bl. 618. Vgl. WAGENAAR, D. VI. bl. 181. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. I. bl. 320.

(3) CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. I. bl. 319.

(4) *De Gids* voor 1846, D. II. bl. 618.

hebben. Eenigen van hen verklaarden openlijk, dat zij op verzoek der Overheid gepoogd hadden, de schandelijke beeldstorming te beletten; dat zij niemand onder hen kenden, die daarin met raad en daad gewerkt had; en dat zij gaarne zouden zien, dat over dergelijke verstoorders der algemeene rust, ten voorbeelde van anderen, regt uitgeoefend werd (1). Wie zulk eene vrijmoedige taal voert, en wel in tegenwoordigheid van regters, moet een zuiver geweten hebben, of een onbeschaamde huichelaar zijn (2). Ondertusschen is het bekend, dat de beeldstormers te *Doornik* den schat, dien zij in de Lieve Vrouwe Kerk gevonden hadden, ter beschikking van hunne Godsdienstleeraars stelden. Wat meer is, de Predikant AMBROSIUS WILLE nam van den Prelaat van *St. Maarten* aldaar duizend Karelsguldens ten voordeele der armen aan, op voorwaarde van zorg te dragen, dat dit gesticht niet werd aangerand. Dezelfde Predikant erkende openlijk, dat hij in de dagen der kerkschending, aan verschillende herbergiers de spijs en drank had laten betalen, welke de beeldstormers bij hen genoten hadden. De ontkenning van vele Hervormde Leeraars van medepligtigheid aan die buitensporigheden, beperkte zich tot de verklaring, »dat zij onschuldig waren aan de geweldenarijen, door sommige deugnieten *onder voorwendsel van het afbreken der beelden* gepleegd;" eene formule, welke tamelijk dubbelzinnig is (3). 1555—1568

De Spaanschgezinde Schrijvers hebben de Edelen van medepligtigheid aan de beeldstorming beschuldigd (4). In de vonnissen van ALBA wordt hun zulks herhaaldelijk te last gelegd; doch de aldaar opgegevene beschuldigingen zijn juist niet alle bewezen. Staatsgezinde Schrijvers daarentegen, hebben hen van alle schuld aan de genoemde ongeregeldheden willen vrijpleiten (5). Graaf LODEWIJK *van Nassau* wordt nagegeven, de kerkschending op den dag af voorspeld en aangemoedigd, en twee Edellieden van den Prins van *Oranje* opgeruid te hebben, om het graauw te *Brussel* in beweging te brengen (6). LODEWIJK echter betuigde meer dan eens

(1) BRANDT, *Hist. der Reform.* D. I. bl. 347, 353.

(2) TE WATER, *Vaderl. Hist.* D. III. bl. 224. GLASIUS, *Gesch. d. Christ. Kerk in Nederl.* D. III. bl. 356.

(3) *de Gids* voor 1846, D. II, bl. 618.

(4) HOPPERUS, *Mémorial*, p. 98, 99, 105. VIGLII *Vita*, p. 47. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. V. p. 261. V. D. HAER, *de Init. Tumult.* Lib. II. p. 343. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac. Belg.* Lib. XVI. p. 406. DE TASSIS, *de Tumult. Belg.* Lib. I. p. 135.

(5) *Leven van* WILLEM I, D. I. bl. 496.

(6) HOPPERUS, *Mémorial*, 98, 99. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 201, 202. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 261.

1555—1568 zijne onschuld in dit opzigt, en zond zelf later de verdediging van zijn gedrag aan de Landvoogdes (1). Er is te minder reden, aan zijne getuigenis geloof te weigeren, daar hij zelfs, zoowel voor zich als in naam van het geheele Bondgenootschap, aan BREDERODE, die zich toen met zijne echtgenoote, twee zusters van den Prins van *Oranje*, en verscheidene Edellieden in *Noord-Holland* bevond, dringend verzocht, alles aan te wenden, om in dat gewest die kerkschendingen te voorkomen, welke elders gepleegd waren. BREDERODE keurde insgelijks de beeldstorming af en was bereid, deze buitensporigheden te beletten. Hij verklaarde echter voor God en de wereld, dat, indien hij niet vreesde, dat het volk tot iets anders zou overslaan, hetgeen den geheelen ondergang van het Land moest na zich slepen, hij er zich niet tegen zou verzetten, al verbrijzelde men ook alle beelden, dewijl de Roomschen, zelfs in de openbare preken, de Hervormden verguisden. MORILLON had hem zelven onlangs aan de tafel van VIGLIUS een *Antichrist* genoemd. »Wij moeten zorg dragen," schreef hij aan LODEWIJK, »dat wij ons niet met ons eigen mes de keel afsteken; ik vrees, dat uit onze bereidvaardigheid, om deze geweldenarijen te verhinderen, onze lasteraars naderhand het gevolg zullen trekken, dat alles ons werk geweest is." Hij beschouwde het als hun pligt, den laatsten druppel bloeds te storten voor de dienst des Konings, en de rust en het welzijn des Lands, wanneer zij daartoe opgeroepen werden (2). Maar mogen BREDERODE, LODEWIJK *van Nassau*, en over het geheel de leden van het Verbond der Edelen, evenmin als de Hervormde Leeraars in het algemeen, de beeldstorming aangestookt of begunstigd hebben, bezwaarlijk is te ontkennen, dat zij met het plan vooraf bekend geweest zijn, en invloed op de beeldstormers gehad hebben. Immers op eenen brief aan de Leeraars en hoofden der Onroomschen te *Gent*, door LODEWIJK *van Nassau* en zes andere Edelen van aanzien geteekend, hielden aldaar alle gewelddadigheden plotseling op (3). Te *Brussel* begaven zich de Bondgenooten terstond na het sluiten eener nieuwe overeenkomst met de Landvoogdes, van welke straks nader zal gesproken worden, bij hunne bekenden, om te verhoeden, dat ook daar de tooneelen der verwoesting herhaald werden, en zonden boden naar onderscheidene plaatsen, om de beeldstormers te doen vertrekken (4). MARGARETHA verklaarde ronduit, dat de

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 370—379.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 252—256.

(3) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 262.

(4) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 197.

beeldstormers gehuurd en ter vernieling uitgezonden waren (1). Men verhaalt, dat er brieven van *Doorniksche* burgers aan de Verbondene Edelen werden onderschept, waarin zij dezen meldden, dat zij zouden uitvoeren wat zij voorgenomen hadden, indien hun 's Konings antwoord niet spoedig werd bekend gemaakt (2). Aan ST. ALDEGONDE wordt een opstel toegeschreven, bevattende min of meer eene verdediging van »de goede vrome gemeente, welke de paapsche bijgeloovigheden en afgoderij niet langer had kunnen aanzien of gedoogen (3)." Later beriepen zich de beeldstormers, onder anderen te *'s Hertogenbosch*, zoo het schijnt met regt, op de bevelen, die zij van onderscheidene aanzienlijke burgers ontvangen hadden (4). Het is ook opmerkelijk, dat kort na het einde van den bepaalden tijd, in welken, zoo als de Edelen beloofd hadden, geene nieuwigheid ingevoerd, maar het antwoord des Konings bedaard afgewacht zou worden, de beeldstorming losbarstte juist toen men vernam, dat dit antwoord gekomen was, doch de bekendmaking daarvan vertraagd werd; waaruit men afleidde, dat het eene onverbiddelijke weigering behelsde, en men derhalve alle hoop op inschikkelijkheid moest opgeven (5). BREDERODE wentelt deswege de schuld der beeldstorming op MARGARETHA *van Parma* zelve; zij had het geduld des volks te veel gevergd, en de menigte daardoor uit zichzelve tot opstand gebragt (6). Even als hij, betreurde ORANJE de gepleegde buitensporigheden. »Wij kunnen wel nagaan," zegt de Prins, »dat dit bedrijf den Koning van *Spanje* ten hoogste moet mishagen en bedroeven, zoo als ons zelven dit niet minder treft en diep ter harte gaat; en echter kunnen wij het niet verhelpen, want het volk is derwijze op het Spaansche geloofsonderzoek en de oude godsdienst verbitterd, dat daartegen geen middel te vinden is. Indien Zijne Majesteit in deze Landen reeds voorlang het geloofsonderzoek had afgeschaft, zoo als wij en eenige andere van onze medeidders uit ootmoedige trouw Zijner Majesteit aangeraden hebben, dan twijfelen wij niet, of de Heere onze God zou de oude Katholijke godsdienst veel beter onderhouden, en zulke stormen en schokken nog langen tijd verhoed hebben (7)." Uit hoofde van de dadelijke nadeelige gevolgen der 1555—1568

(1) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 188.

(2) BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 205.

(3) TYDEMAN, in de *Opheld. en Bijvoegs.* van BILDERDIJKS *Gesch. d. Vaderl.* D. VI. bl. 233. Vgl. TE WATER, *Verb. d. Edelen*, D. I. bl. 381—383.

(4) *de Gids* voor 1846, D. I. bl. 322, 323.

(5) V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. I. bl. 322, 323. Vgl. HOPPERUS, *Mémorial*, p. 96.

(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 235.

(7) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 263.

1555—1568 beeldstorming voor de zaak der Hervorming, hebben eenigen haar aan geheime opstoking der Pausgezinden en Jezuiten toegeschreven, om daardoor de Hervormden hatelijker te maken en het Hof regt te geven, hen met nieuwen ijver te vervolgen. Zoolang echter geen stelliger bewijs hiervoor bestaat, kan de geschiedkunde dit vermoeden niet opnemen (1).

De Landvoogdes had tegen den twintigsten van Oogstmaand den Raad van State en de Ridders van het Gulden Vlies bijeengeroepen, om met hen over den inhoud van 's Konings jongste brieven te raadplegen. Er verschenen de Prins van *Oranje*, de Graven van *Egmond*, *Mansfelt*, *Hoorne*, *Aremberg* en *Hoogstraten*, de Heeren van *Barlaymont*, *Hachicourt* en *Noircarmes*, en de Voorzitter VIGLIUS met de Raadsheeren DE BRUXELLES en D'ASSONVILLE; de Hertog van *Aarschot* en de Graaf van *Megen* waren door ongesteldheid verhinderd te komen. MARGARETHA verkeerde in den uitersten angst over het meer en meer veldwinnend oproer. ORANJE, EGMOND, HOORNE en HOOGSTRATEN verklaarden, dat binnen zes dagen alle Priesters en Geestelijken in *Nederland* vermoord zouden zijn, indien men den Hervormden niet de voldoening gaf, welke zij begeerden. Ook was reeds het voornemen aangekondigd, om de kerken te *Brussel* onder de oogen der Landvoogdes te plunderen. MARGARETHA betuigde niettemin in den vollen Raad, dat zij zich liever zou laten dooden, dan in hetgeen geëischt werd toestemmen, overtuigd dat dit den ondergang der godsdienst ten gevolge zou hebben. Zij herinnerde den Prins van *Oranje*, de Graven van *Egmond*, *Hoorne* en *Hoogstraten* hunne zoo dikwerf herhaalde beloften van de wapenen op te vatten voor de dienst van God en den Koning, zoodra het geloofsonderzoek afgeschaft, de strafbevelen verzacht en eene algemeene vergiffenis verleend zouden zijn; maar hun antwoord was, dat de tijden veranderd en de besluiten des Konings te laat gekomen waren. »Deze Heeren," schreef zij aan FILIPS, »zullen nooit van gevoelen veranderen, want in woorden en daden verklaren zij zich tegen God en den Koning (2)." Om dezen tijd is vermoedelijk in *Brussel* dit onbeschofte schimpschrift op MARGARETHA uitgestrooid: »Ontwaakt, o Brabanders! Een basterd mag in *Braband* geen ambtje, hoe gering ook, bekleeden; en gij duldt, dat eene basterd, de vrouw van een bedrieger, een kennelijk vijand des Lands, de zoon van een schandelijken schavuit en ondeugenden PIERRE LOUYS (4), er Landvoogdes over is!

---

(1) YPEY en DERMOUT, *Gesch. d. Herv. Kerk*, D. I. bl. 194. BILDERDIJK, D. VI. bl. 233.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II. T. I. p. 452, 453. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 188—190, 194. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 265, 266.

(3) Zinspeling op PIETER LODEWIJK FARNESE, zoon van Paus PAULUS III, en vader van OTTAVIO FARNESE, den echtgenoot van MARGARETHA.

Ziet gij niet, dat zij, door de tegenwoordige beroeringen des Lands niet te willen ver- 1555—1568
helpen naar den raad des Adels, reeds den Koning en het Land verraden heeft? Men jage de deugniete weg, en levere haar met den schelm VIGLIUS aan den duivel (1)." De Hertogin, in *Brussel* zelf bedreigd en zonder hoop op genoegzame ondersteuning bij de Grooten, welke haar omringden, besloot veiligheidshalve naar *Bergen* in *Henegouwen* te wijken, eene sterke stad en in welke de Onroomschen geen noemenswaardigen aanhang hadden (2). Laat in den nacht en reeds op het punt van te vertrekken, ontbood zij de Leden van den Raad van State, om hun dit plan mede te deelen. Vruchteloos verzetten de Prins van *Oranje*, de Graven van *Egmond*, *Hoorne* en anderen zich tegen dezen stap, welke slechts dienen kon, om de oproerigen aan te moedigen. ORANJE verklaarde ronduit, dat men terstond de Algemeene Staten zou bijeenroepen, om gepaste maatregelen te nemen, indien de Hertogin vertrok en alles wilde verlaten, daar men 's Lands ondergang niet begeerde. EGMOND sprak in denzelfden toon en voegde er bij, dat men veertig duizend man zou ligten, om *Bergen* te belegeren. Op het berigt van VIGLIUS, dat de burgers de poorten bezet en voorgenomen hadden, de Landvoogdes niet te laten vertrekken, moest zij wel besluiten, vooreerst nog te blijven, terwijl de Heeren verzekerden, zoo een oproer mogt uitbarsten, haar onverlet uit *Brussel* te voeren, of zelve in de poging om te komen. Zij versterkte hare lijfwacht, en benoemde den Graaf van *Mansfeld* tot bevelhebber van *Brussel*. MANSFELD begaf zich dadelijk met den Prins van *Oranje*, de Graven van *Egmond*, *Hoorne* en *Hoogstraten* naar het raadhuis, en kondigde den bijeengekomen burgers aan, dat de Landvoogdes de stad niet zou verlaten, onder voorwaarde, dat er alle openlijke predikatiën en kerkplunderingen achterbleven, en de burgerij den Graaf van *Mansfeld* in zijne nieuwe betrekking gehoorzaamde. Dit werd terstond ingewilligd, waardoor de Hertogin voor het oogenblik een weinig was gerust gesteld. Maar tegen den avond werd haar angst levendiger, en het kostte niet weinig moeite, haar de meening uit het hoofd te brengen, dat in dien nacht de beeldstorming in *Brussel* beginnen, dat men zich van haren persoon en dien des Graven van *Egmond* verzekeren, en VIGLIUS, BARLAYMONT en AREMBERG ver-

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 450, 451.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 453. HOPPERUS, *Mémorial*, p. 99. VIGLIUS ad HOPPERUM, *Epist.* p. 373, verhaalt, dat AARSCHOT de Landvoogdes aanraadde, *Brussel* te verlaten; maar AARSCHOT was op dien tijd niet aan het Hof. Zie *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 453. Geheel bezijden de waarheid geeft BURGUNDIUS te kennen, dat ORANJE haar tot vlugten zou aangespoord hebben. *Hist. Belg.* Lib. III. p. 233.

1555—1568 moorden zou (1). Daar echter van alle kanten onrustbarender geruchten aankwamen, besloot zij den volgenden dag, met overleg harer Raadslieden, zich naar de omstandigheden te rigten en het volk te beloven »dat niemand ter zake van het openlijk preken, op plaatsen daar dit tegenwoordig was ingevoerd, gemoeid zou worden, mits men zich van ongeregeldheid en ergernis onthield, de wapenen aflegde, en de Roomschgezinden in de uitoefening hunner godsdienst ongestoord liet (2).” De Prins van *Oranje* en de Graven van *Egmond* en *Hoorne* werden met HACHICOURT en ASSONVILLE gemagtigd, dit besluit aan LODEWIJK *van Nassau* en de overige afgevaardigden der Edelen mede te deelen. Maar eene bloote belofte boezemde den Verbondenen geen vertrouwen in. Zij begeerden zekerheid, en op die voorwaarde alleen beloofden zij hunne hulp tegen de kerkschenners. MARGARETHA, als het ware, in *Brussel* gevangen gehouden, beducht voor grooter onheilen en aangedrongen door de haar omringende Grooten, gaf den Edelen den volgenden hoogstmerkwaardigen openen brief. »MARGARETHA, door Gods genade, Hertogin van *Parma* en *Piacenza*, Landvoogdesse voor den Koning mijnen Heer in de Landen van herwaarts over, allen, die dezen tegenwoordigen zien zullen, heil! Een groot aantal Edellieden dezer Landen heeft ons in Grasmaand laatstleden zeker verzoekschrift overgegeven, ten einde het Zijner Majesteit mogt behagen het geloofsonderzoek en de strafbevelen, zoo oude als nieuwe, welke men zeide te gestreng en daardoor onuitvoerbaar te zijn, af te schaffen, en in de plaats daarvan, met toestemming der Algemeene Staten dezer Landen, andere te stellen. Alzoo zij ons verzochten dit geschrift aan den Koning te zenden, om daarin te voorzien, hebben wij hierover dikwijls en langdurig met de Stadhouders, Ridders, den Raad van State en den Geheimen Raad gesproken, en daarna alles met ons berigtschrift den Koning gezonden en vertoond. En bevindende, dat de Edelen eenige vrees en argwaan voedden, dat Zijne Majesteit het verzoekschrift, als mede het Verbond, welk zij met elkander tot dat einde hadden aangegaan, en het

---

(1) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 477—479. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 453, 454, 457. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 188, 196. V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet, enz.* bl. 147—149. VIGLII *Vita*, p. 47, 48. *Epist.* ad HOPPERUM, p. 373. HOPPERUS, *Mémorial*, p. 99. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac. Belg.* Lib. XVI. p. 406. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 266. V. D. HAER, *de Init. Tumult.* Lib. II. p. 354. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 233—235. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. II. bl. 45. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. III. bl. 107. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 50.

(2) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 190—197. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 458—460. HOPPERUS, *Mémorial*, p. 102, 103. V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet, enz.* bl. 169. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. II. bl. 45. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. II. bl. 95, 96.

geen daarna gevolgd is euvel opnemen zoude, welke argwaan oorzaak van grooter 1555—1568
kwaad en onrust zijn konde, zoo hadden wij den Koning ook verzocht, dat hij hen schriftelijk wilde verzekeren, dat hun ter zake van het bovenvermelde namaals niets te laste gelegd zou worden. Hierop heeft Zijne Majesteit ons Zijne meening te kennen gegeven. Daar wij de welvaart, rust en eensgezindheid dezer Landen beoogen, en trachten de genoemde Edelen zoo veel te gewilliger te houden en te maken ter gehoorzaamheid en dienst van Zijne Majesteit, zoo als zij uit de natuur en krachtens hunnen eed verpligt zijn, en gelijk zij zich ook altijd daartoe hebben aangeboden, hebben wij op hun verzoek, naar de magt, die wij hiertoe van den Koning ontvingen, en ook als Algemeene Landvoogdes der *Nederlanden*, bij rade van de Stadhouders, Ridders van het Gulden Vlies en den Raad van State bij ons zijnde, tot hunne zekerheid gegeven dezen tegenwoordigen met onze hand geteekenden brief als volgt: Hare Hoogheid heeft de Edelen den twintigsten van Oogstmaand bij zich terug ontboden, om antwoord op hun Verzoekschrift te geven. Middelerwijl heeft zij te regten tijde brieven van Zijne Majesteit ontvangen, en daardoor beter middel gekregen, om hun een zeker en bepaald antwoord te geven. *Vooreerst* verklaart zij hun, dat de Koning, in aanmerking nemende hetgeen Hare Hoogheid, onder goedkeuring der Heeren, hem heeft voorgelegd, genoegen neemt, dat het geloofsonderzoek, waarover zij zich beklaagd hebben, ophoude. *Ten tweede* heeft Zijne Majesteit toegestaan, dat een nieuw strafbevel gemaakt worde, maar nog niet bepaald, of dit door de Algemeene Staten of anderzins zal geschieden. Hare Hoogheid hoopt echter 's Konings besluit daaromtrent spoedig te ontvangen, en zal gaarne alles aanwenden, om hem hiertoe te bewegen. *Ten derde* wat de verzekering betreft, in hun laatste Verzoekschrift gemeld, de Hertogin was niet ongenegen, hun die te geven, zoo veel dit in hare magt stond: nu kon zij zulks volkomen doen op bewilliging des Konings, die haar daartoe gemagtigd had. Weshalve zij hen verklaart, dat de Koning, om alle kwaad vermoeden, mistrouwen en verbittering weg te nemen, naar Zijne gewone goedertierenheid tevreden was, dat hun zoodanige brieven geleverd wierden, als zij tot hunne meeste verzekering wegens verledene zaken noodig zouden oordeelen, onder voorwaarde, dat zij zich gedroegen als goede en getrouwe onderzaten, en naar hetgeen zij den Koning verschuldigd waren. *Ten vierde*, dewijl zij nu hierin genoegzame voldoening hebben, wil Hare Hoogheid het aanbod, meermaals door hen gedaan, niet verwerpen, om hen te gebruiken tot Hare dienst en die des Konings, voor 's Lands welvaart, rust en eensgezindheid, waartoe zij allezins verbonden zijn. Derhalve verlangde zij, *ten vijfde*, van hen de gelofte, niets te zullen bestaan tegen den Koning, diens staten, landen of onderzaten, maar zich van hunnen pligt te kwijten, de tegenwoordige beroerte met alle magt te helpen dempen, de gemeente te beteugelen, het plunderen en verwoes-

1555— ten van kerken, kloosters en godshuizen overal te doen ophouden, de hand te bieden
1568 tot het straffen van hen, die zich aan kerkschennis schuldig maakten, en te zorgen, dat aan geene Geestelijken, geregtsdienaars, Edelen of andere onderzaten eenig ongelijk wierd aangedaan. *Ten zesde* moeten de Edelen alle pogingen aanwenden, dat de wapenen, door de gemeente opgenomen en waaruit reeds zoo veel kwaads ontsproten en nog te duchten was, terstond nedergelegd worden. Ook moeten zij, *ten zevende*, geene moeite ontzien, om te zorgen, dat het preken op plaatsen, waar het nog niet begonnen was, achterwege bleef, en daar, waar het reeds geschiedde, niet gepaard ging met wapenen, ergernis, en openbare wanorde. *Ten achtste* zouden zij overeenkomstig hunne verpligting en den eed van getrouwheid aan den Koning gedaan, alle buitenlandsche vijanden en wederspannigen helpen weren. Eindelijk moeten de Edelen, *ten negende*, naar hun vermogen allen, die thans ter zake van godsdienst of anderzins misnoegd waren, tot onderwerping brengen aan hetgeen de Koning en de Algemeene Staten tot bevordering van de rust. en eensgezindheid der godsdiensten besluiten zullen."

De Edelen waren hiermede niet ten volle bevredigd en eischten meerdere verzekering. Althans op dit stuk, den drie en twintigsten van Oogstmaand gedagteekend en door de Landvoogdes onderteekend, volgde twee dagen later nog deze schriftelijke verzekering. »Doen te weten, dat wij, al de voorschrevene zaken in aanmerking nemende, op 's Konings bewilliging en last, in zijnen naam beloofd hebben en bij dezen beloven, dat den Edelen ter zake van het bewuste Smeekschrift en Verbond en hetgeen daaruit gevolgd is, niets door den Koning of door ons zal toegerekend worden, na den eed en het woord, die zij voor zich en hunne bondgenooten ons gedaan hebben overeenkomstig de punten hierboven genoemd, en waarvan zij ons de verzekering geven zullen. Weshalve wij begeeren, en op 's Konings naam aan alle Stadhouders, Ridders van het Gulden Vlies, Leden van den Raad van State, van den Geheimen Raad, en alle andere Overheidspersonen bevelen, dat zij deze tegenwoordige verzekering onverbrekelijk onderhouden en altijd doen onderhouden, en dat zij den Edelen het genot en gebruik van al hetgeen hierboven omschreven is, volkomen, vreedzaam en eeuwig vergunnen, zonder hen nu of in het toekomende, regtstreeks of van ter zijde, eenig hinder of belet ten tegendeel aan te doen of zulks te gedoogen; en op geene wijze hoegenaamd, met de daad iets tegen hen ondernemen ter zake bovengemeld. Dit is 's Konings en ons welbehagen. Ten getuigenis hiervan, hebben wij dezen tegenwoordigen eigenhandig geteekend en ons zegel daaraan gehangen." Op bevel der Landvoogdes was dit stuk ook door haren Geheimschrijver D'OVERLOOPE geteekend.

Nu beloofden de afgevaardigden der Verbondene Edelen wederkeerig schriftelijk, zoo voor zich als in naam van al de overigen, »dat zij de bovengemelde punten des Verdrags onderhouden, en hun Verbond als vernietigd en van onwaarde zouden be-

schouwen, zoolang de verzekering, door de Hertogin uit naam des Konings toegezegd, onderhouden werd." Zij bekrachtigden deze verklaring door eenen plegtigen eed in handen van ORANJE, EGMOND, HOORNE, HACHICOURT en ASSONVILLE, en in tegenwoordigheid van den Geheimschrijver D'OVERLOOPE. Vermoedelijk zullen deze Heeren in naam der Landvoogdes de overeenkomst insgelijks bezworen hebben. MARGARETHA gaf terstond hiervan kennis aan de bijzondere Stadhouders, de geregtshoven en stedelijke Overheden met last, zich zoo veel te meer van hunnen pligt te kwijten en zich tegen alle oproermakers te verzetten. Zij verzekerde tevens, dat de Koning gezind bleef, de Roomsche godsdienst te handhaven (1). Op haar bevel werd door den Geheimschrijver van Staat BERTY een geschrift opgesteld over al hetgeen van den twintigsten tot den vijf en twintigsten van Oogstmaand gebeurd was, *om der nakomelingschap tot aandenken te strekken* (2). 1555—1568

Hoezeer MARGARETHA ondanks zich zelve handelde, getuigt zij aan den Bisschop van *Luik*. »Ik twijfel niet," schreef zij »of gij zult vreemd vinden, dat ik zoo veel toegegeven heb; maar ik kan U verzekeren, dat ik er toe gedwongen ben geworden; men hield mij voor, dat de zaken hier zoo ver gekomen waren, dat men toch ter preke gewapend en ongeregeld zou gegaan zijn (3)." Den Koning gaf zij hetzelfde te kennen. »Haar toch was verzekerd, dat eene weigering het vermoorden van alle Priesters, Geestelijken en Roomschgezinden in *Brussel* en vervolgens door het geheele Land zou na zich slepen. MANSFELD, AREMBERG, BARLAYMONT, NOIRCARMES, VIGLIUS en allen, die de waarheid zeggen wilden, riep zij tot getuigen. Voor God en voor hen had zij beleden, dat zij voor het geweld zwichtte. Daar het boven hare magt was den Koning verpligtingen op te leggen, zoo stond het aan hem, in te trekken, wat zij had toegestaan, zoo dra hem dit goeddacht. Hij zelf immers had er zich niet toe verbonden, en behoefde zich niet te houden aan haar gegeven woord, waartoe hij, gelijk zij hoopte, ook niet gezind zou zijn (4)." Zij was alzoo even trouwe-

(1) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche* p. 189—197. V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet enz.* bl. 169—177. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 120—122. V. D. HAER, *de Init. Tumult.* Lib. II. p. 357. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 237—240. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. II. bl. 45, 46. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. II. bl. 96—98. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. III. bl. 109—111.

(2) »Pour servir de mémoire à la postérité." GACHARD, *Rapport*, p. CXLVII.

(3) GACHARD, *Analect. Belg.* p. 179, aangehaald door GROEN VAN PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 241.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 454. HOPPERUS, *Mémorial*, p. 106. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 267.

1555—1568 loos als de Koning. Het berigt, dat men buiten hare voorkennis de Algemeene Staten wilde bijeenroepen, en wanneer deze in het paleis vergaderd waren, zij door den Prins van *Oranje* en den Graaf van *Egmond* bij hen zou gevoerd worden, om hunne voorstellen aan te hooren en te bepalen, wat men gepast zou oordeelen, bevestigden haar in het voornemen, zich in het geheim naar *Bergen* in *Henegouwen* te begeven (1).

Uiteenloopend is over dit Verdrag geoordeeld geworden. De een heeft het hoog verheven en als een bewijs beschouwd, »tot welke uitersten een Vorst, die een vrij volk op eene tergende en honende wijze behandelde, ten laatste kon gebragt worden; terwijl 's Konings gezag in *de Nederlanden* er aanmerkelijk door daalde, en het zoo al geen regtmatigen grond, ten minste duidelijke aanleiding gaf, om eerlang de wapenen openlijk op te vatten, en daardoor den weg te banen tot de onschatbare vrijheid des Vaderlands (2)." De ander daarentegen heeft er niets in gezien dan »eene dwaasheid en zwakheid zoowel aan den kant der Landvoogdes, als aan de zijde der Edelen (3)." Een derde heeft aangemerkt, dat het eerste gevoelen overdreven is, en het laatste op onnaauwkeurige gegevens berust, gelijk onder anderen, dat de Edelen noch eigen magt, noch buitenlandsche bondgenooten hadden. Hij beschouwt dit verdrag als eene voorloopige schikking, welke de verwikkelde omstandigheden vorderden, en dat het alleen was aangegaan onder de goedkeuring (*le bon plaisir*) des Konings, in de hoop, dat door middel der Zamenverbondenen het volk de wapenen zou nederleggen, en men zich tot meer krachtige maatregelen konde voorbereiden. Men verweet naderhand de Landvoogdes, dat zij door dit Verdrag slechts bedoeld had, de Edelen in slaap te wiegen en zich van hen tegen de beeldstormers te bedienen. De uitslag bewees, dat dit niet kwalijk berekend was. »De Edelen," gaat hij voort, »stelden voorzeker geen onbepaald vertrouwen in de belofte der Landvoogdes; maar de Koning had reeds veel toegegeven, en de Hertogin nog meer; ook vreesden zij de buitensporigheden der beeldstormers; zij gevoelden, dat bij dergelijke verregaande ongeregeldheden het gevaar algemeen werd, en hadden geen voorwendsel, de goede diensten te weigeren, welke zij meer dan eens aangeboden hadden (4)."

Zoodra het Verdrag algemeen bekend was geworden, hielden de beroerten op, de wapenen werden afgelegd, en de Onroomschen begonnen hunne godsdienst op verschei-

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 454.

(2) TE WATER, *Verb. d. Edel.* D. I. bl. 435, 436.

(3) BILDERDIJK, D. VI. bl. 64, 65.

(4) GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 241, 242.

dene plaatsen openlijk uit te oefenen. »Men zag terstond," zegt een tijdgenoot, »eene 1555—1568
zoo groote verandering, eene zoo goede vrede en rust, een zoo wonderlijk vergenoegen bij elk, dat het eene ongeloofelijke zaak scheen te zijn voor degenen, die zoo weinig tijds te voren gezien hadden de beroerten der harten, de hersenlooze hoofden, de ontstelde gemoederen, de ontstoken raadslagen, en de gewapende handen van de geheele gemeente alom. Het scheen een wonderwerk te zijn, dat zulk eene groote verandering in zoo korten tijd door zulk een Verdrag gemaakt en ingevoerd was (1)." De Landvoogdes weifelde, 's Konings bevelen met betrekking tot het ligten van krijgsvolk in *Duitschland* en elders uit te voeren, om niet op nieuw wantrouwen in de Bondgenooten te verwekken, welke dan terstond de lieden, die zij reeds lang in waardgeld hielden, zouden oproepen, waaruit een burgerkrijg ontstaan konde (2). De goede verstandhouding echter was van korten duur, waartoe van weerszijden aanleiding gegeven werd. Te *Brussel* verhinderde men, tegen het Verdrag aan, de Onroomschen naar *Vilvoorden* ter preke te gaan, welke hierop dreigden de stad te belegeren en de Landvoogdes in hechtenis te nemen (3). Tegen de kerkschenners werd een bevelschrift uitgevaardigd, waarbij »ieder veroorloofd werd hen dood te slaan, niet alleen vrijelijk en zonder straf, maar zelfs met lof, prijs en eer;" terwijl tevens verboden werd, »in eenige vergadering, 't zij buiten of binnen de steden, met wapenen te verschijnen (4) Maar ook het kwaad vermoeden der Hertogin was opgewekt door het berigt van MEGEN, dat ORANJE en EGMOND den Hertog van *Kleef* verzekerd hadden, dat zij niet anders bedoelden dan de Augsburgsche geloofsbelijdenis in *de Nederlanden* in te voeren (5). Men moet echter erkennen, dat dit onwaarschijnlijk zijn zou in den ijverig Roomschgezinden EGMOND, indien niet bekend was, dat hij zich vaak geheel door ORANJE liet leiden, wiens godsdienstige gevoelens, althans in dien tijd, naar zijne staatkundige inzigten gewijzigd werden, en nu naar de zijde der Lutherschen overhelden. Daarenboven vernam de Landvoogdes, dat in *Duitschland* zes duizend ruiters voor de Bondgenooten geworven werden. Zeker is, dat LODEWIJK *van Nassau* in naam van »het verbond der Ridderschap en eenige steden der Neder-Bourgondische landen," eene overeenkomst sloot met den hopman WESTERHOLT over eene 30 v. Oogstmaand 1566

---

(1) V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet, enz.*, bl. 177, 178.

(2) HOPPERUS, *Mémorial*, p. 103.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 458. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 245.

(4) BRANDT, *Hist. d. Reform.*, D. I. bl. 367.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 452.

1555—1568 ligting van duizend ruiters (1). Zij zelve bevond zich zonder raad, zonder hulp, en zoo wel door binnen- als buitenlandsche vijanden bedreigd. Hare getrouwe aanhangers MANSFELD, AREMBERG en BARLAYMONT ontmoetten zoo vele hinderpalen, dat zij hunne goede bedoelingen niet konden verwezenlijken. De tegenwoordigheid der beide eersten werd in hunne gewesten gevorderd, om deze voor opstand te bewaren, en den toegang door het Luxemburgsche open te houden. De Heeren, zeide men openlijk, begeerden volstrekt eene bijeenkomst der Algemeene Staten, en opdat men hun dit niet konde te last leggen, trachtten zij de gewestelijke Staten te bewegen, bij wijze van verzoekschrift aan de Hertogin, den noodlottigen staat des Lands, en als het eenige redmiddel eene algemeene vereeniging der Staten, voor te stellen. Daardoor zouden zij tot hun doel geraken, zonder zich op den voorgrond te stellen; en, in geval de Landvoogdes zulk eene bijeenroeping weigerde, zouden de Staten op eigen gezag te zamen komen en de reeds lang ontworpene plannen ten uitvoer brengen. In de eerste plaats wilden zij de wapenen aan het volk ontnemen en den Bondgenooten in handen geven, met den Prins van *Oranje* en den Graaf van *Egmond* aan het hoofd; hiertoe had men getracht door middel van het verzoekschrift aan de Landvoogdes te geraken; maar dewijl dit niet naar wensch gelukt was, zocht men thans een meer zekeren weg. Ten tweede was men reeds, naar het scheen, met eenige Duitsche Vorsten overeengekomen, om de Augsburgsche geloofsbelijdenis in te voeren. Ten derde wilde men geheel den geest en vorm van bestuur veranderen, om dit in handen van ORANJE, EGMOND en HOORNE te stellen. Ten vierde eindelijk, bedoelde men de wijze te veranderen tot nog toe in het oog gehouden in hetgeen de stedelijke Overheden, het regt, en andere punten betreft; zoo dat de Koning inderdaad buiten deze staten, zijn oud vaderlijk erfgoed, zou gesloten worden. Men trachtte MANSFELD in zijne trouw aan den Koning te doen wankelen, schertste met hem en noemde hem een goeden knecht, maar welke zich zeer zou bedriegen, indien hij geloofde, er ooit voor beloond te zullen worden. Dit alles bewoog de Landvoogdes op nieuw, op de komst des Konings en tot het nemen van krachtige maatregelen aan te dringen (2). Weinig dagen te voren had zij FILIPS vermaand, zich van Hertog ERIK *van Brunswijk* te bedienen; en indien hem het behoud des Lands en der Roomsche godsdienst ter harte gingen, zoo spoedig mogelijk gewapenderhand te komen, ten einde zijne landen te heroveren, of haar eene genoegzame krijgsmagt te zenden, om dit in zijne afwezigheid te verrigten, want de Prins van *Oranje* had het plan, zich van den staat meester te maken en de steden met de andere

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 257.

(2) Zie den brief van de Landvoogdes aan den Koning van den 30 v. Oogstmaand in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 455, 456.

Heeren te deelen (1). Ook MANSFELD verzekerde den Koning, dat zonder de wapenen de opstand niet te dempen was, waartoe BARLAYMONT inzonderheid 's Vorsten tegenwoordigheid noodig keurde (2). Reeds vroeger was het gerucht verspreid, dat de Hertog van *Savoije* met Spaansche benden in aantogt was; dit schijnt wel uit de lucht gegrepen te zijn, maar de Heer VAN MALBERG, welke later onder BREDERODE en ORANJE diende, vermaande echter LODEWIJK *van Nassau* en »alle goede geuzen" ernstig op hunne hoede te zijn (3). Van Hertog ERIKS wervingen werd thans minder gehoord; maar men sprak nu, dat de Prins van *Condé* met eenige duizend man te voet en te paard langs de grenzen van de eene plaats naar de andere trok (4). 1555—1568

Terwijl de Landvoogdes hare klagten tot den Koning rigtte, was ORANJE in *Antwerpen* onverpoosd bezig, de geschokte rust te herstellen. Terstond na zijne aankomst had hij der Hertogin gemeld, al het mogelijke te zullen beproeven, om de geschonden en geplunderde kerken te herstellen »tot eer van God en overeenkomstig de heilige bedoeling van den Koning, de Landvoogdes en zijne eigene." Hij liet in zijne tegenwoordigheid drie beeldstormers met de galg straffen; drie anderen werden gebannen. Denzelfden dag vaardigde het stedelijk bestuur een bevel uit, waarbij elk op straffe des doods verboden werd, de uitoefening van de Katholijke godsdienst te verstoren, de Geestelijken te beleedigen, oproer te stichten en dergelijke. De hoofdkerk werd weder geopend en er eene plegtige mis, voorafgegaan door eene preek, in aangeheven. Er was een talrijk gehoor, waarvan de geheele regering een gedeelte uitmaakte, en alles liep rustig af. De godsdienstoefeningen werden ook in eenige kloosters hersteld. ORANJE had onmiddellijk na zijne aankomst de Hervormden (*de gealtereerden in der religie*) uitgenoodigd, zaakgelastigden te benoemen, om middelen te beramen, ten einde verdere onlusten te voorkomen. De uitslag der bijeenkomsten was een verdrag, waarbij den Hervormden drie plaatsen in de stad werden aangewezen, om er des Zondags en op feestdagen hunne godsdienstoefeningen te houden, onder voorwaarde, dat zij de kerken en kloosters zouden eerbiedigen, en er de eeredienst niet belemmeren. In elk hunner kerken mogten zij slechts eenen Leeraar hebben, inboorling der *Nederlanden*, of ten minste poorter van eene der goede steden dier gewesten, en welke vooraf in handen van den Prins of der Overheid den eed van gehoorzaamheid en trouw moest afleggen. Zij mogten niet gewapend op hunne bijeen- 2 v. Herfstmaand 1566

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II. T. I. p. 453.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 451.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 228.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 265.

1555—1568 komsten verschijnen, maar moesten de bevelen der Overheid in alle burgerlijke zaken opvolgen, en de stedelijke belastingen, even als de andere inwoners, betalen. (1)."

Deze overeenkomst betrof uitsluitend de Calvinisten. De Prins van *Oranje* beminde hen niet en verklaarde zich, bij elke gelegenheid, tegen hunne leer (2). Hoewel de gevoelens van CALVIJN langen tijd na die van LUTHER in *de Nederlanden* waren doorgedrongen, telden zij er echter veel meer belijders dan deze. Een tijdgenoot verklaart dit daaruit; dat »de leer van LUTHER en CALVIJN, welke zij Gods woord noemen, aanvankelijk door leerbereiders, verwers en dergelijke ambachtslieden gepreekt werd, die geen woord Latijn verstonden. Deze verloren alle aanzien bij de komst der Fransche Calvinistische Predikanten, die in het Latijn en de letteren vrij wel bedreven waren en, wat de godgeleerdheid betrof, daarvan zoo veel wisten alszij uit de werken van CALVIJN, MELANCHTON, LUTHER, en dat voorbeeld van kuischheid THEODORUS BEZA geput hadden (3)." Dit groot aantal Calvinisten, hunne stoutheid, het deel, welk zij in de laatste bewegingen genomen hadden, toonden den Prins de noodzakelijkheid aan, hun voldoening te geven, om de rust der stad te verzekeren. De Lutherschen eischten op hunne beurt het genot van dezelfde verdraagzaamheid, welke men den Calvinisten bewees. Eenige dagen te voren hadden zij reeds bij den Prins van *Oranje* en de Overheid een verzoekschrift ingediend, opdat ook hun eene kerk of eenige andere voegzame plaats in de stad ter godsdienstoefening wierd aangewezen. Zij drongen hierop met nadruk aan; eene weigering zou niet te regtvaardigen geweest zijn; men stond hun derhalve, op genoegzaam dezelfde voorwaarden, in het midden der stad drie plaatsen af, om te zamen te komen. Eene afkondiging der Regering maakte de voornaamste punten van deze dubbele overeenkomst bekend, en noodigde alle inwoners uit, zich daar naar te gedragen. De Prins van *Oranje* ontbood de vreemde kooplieden bij zich en gaf er hun kennis van. Allen juichten het hoogelijk toe; zelfs verklaarden zij, dat het verdrag met de Onroomschen aangegaan »het eenige middel was, om de vreemde handelaars in *Antwerpen* te houden en de stad tot rust te brengen, want zonder dit konde men er zich niet veilig achten." Zij voegden er bij, dat »zij de verdragspunten wel overwogen hadden, en elk zijne bedienden met hunne koopwaren weder herwaarts zoude ontbieden." ORANJE zond aan de Landvoog-

---

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 196, 197, 215—218. *Préface*, p. LVI—LVIII.

(2) Zie 's Prinsen getuigenis aan LODEWIJK *van Nassau*, *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 158.

(3) *Relation manuscripte* in de boekerij van *Arras* bewaard, en aangehaald door GACHARD in zijne *Préface* der *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. LVIII. (2).

des de beide overeenkomsten, welke hij had onderteekend, en herinnerde haar de redenen vóór zijn vertrek door hem ontwikkeld, waarom hij de voorkeur gaf, dat de Onroomschen in de stad en niet daar buiten preekten. Daarenboven overschreden, naar zijn inzien, de punten door hem toegestaan, niet de verbindtenis door haar zelve met de Verbondene Edelen aangegaan (1). 1555—1568

»Zoo heeft men dan nu," schreef de Prins van *Oranje* aan eenige Duitsche Vorsten, »boven en behalve den smaad en de schande, niet alleen het geloofsonderzoek moeten afschaffen, maar ook der nieuwe godsdienst eene vrije, opene plaats zoo binnen als buiten deze stad ingeruimd en vergund, alwaar zij naar hunne wijze bij elkander kunnen komen en preken, waardoor men grooter gevaar en moeijelijkheden heeft willen voorkomen. Evenwel slechts zoolang tot de Algemeene Staten dezer Landen vergaderen en middelen beramen en bevelen, door welke dergelijke bewegingen en beroeringen ophouden en een duurzame godsdienst- en landvrede bewerkt worde, waartoe de Koning en de Landvoogdes hunne toestemming mogen geven (2)."

MARGARETHA *van Parma* echter dacht hierover geheel anders. Had zij weinig uren vóór zij 's Prinsen brief ontving, hem nadrukkelijk aanbevolen, »op geene wijze hoegenaamd het preken binnen de stad te veroorloven," thans betuigde zij hem haar hoogste misnoegen over het gesloten verdrag. Zij begreep zeer juist, dat de andere steden zich naar *Antwerpen* zouden regelen, hetgeen de nadeeligste gevolgen voor de Roomsch-Katholijke godsdienst moest hebben. Zij weigerde derhalve 's Prinsen bewilligingen goed te keuren, welke, naar hare meening, »te boven ging, wat zij den Bondgenooten, met smart, zoo als hij wist, had toegestaan. En om u nog eens duidelijk mijn gevoelen te openbaren," voegde zij er bij, »zoo weet, dat gij moet zorg dragen, dat er in de stad niet gepreekt worde en daar buiten geene andere godsdienstige plegtigheid plaats hebbe, dan alleen de preek." ORANJE verborg niet zijn gevoel over het verwijt der Landvoogdes. Hij drong bij haar aan, om de redenen te overwegen, welke zijn gedrag geleid hadden. Hij bragt haar onder het oog, dat het preken en zelfs het uitoefenen van de nieuwe godsdienst in *Antwerpen* had plaats gehad vóór de overeenkomst met de Verbondene Edelen, niet alleen in de stad, maar ook in de kerken; dat het hem met moeite gelukt was, de Onroomschen te bewegen de gewijde plaatsen te eerbiedigen; dat zonder hun de bewuste bewilliging te verleenen,

---

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 198, 213, 214, 222, 223. GACHARD'S *Préface*, p. LVIII, LIX. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 198. V. WESEMBEECK, *Beschr. v. d. Staet, enz.*, bl. 155, 157, 158. Vgl. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D.I. B. II. bl. 98—100. BRANDT, *Hist. d. Reform.*, D. I. bl. 368, 369 en de aldaar aangehaalde schrijvers.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 264.

1555—1568 de stad aan groote gevaren blootgesteld zou geweest zijn; dat, terwijl men bij de preken buiten de stad, meer dan twintig duizend toehoorders geteld had, daar binnen slechts twaalf of veertien duizend bijeenkwamen; en dat zijne tegenwoordigheid en die der Regering waarborgen waren tegen elke wanorde. Hij voegde er bij, dat de andere steden geene aanspraak op dezelfde vrijheid als *Antwerpen* konden maken, dewijl »nergens zoo velen der nieuwe Leer waren toegedaan als hier, zoo wel vreemdelingen van alle standen, als landloopers en luijaards, geneigd om te plunderen." Hierbij haalde hij de bevelen aan, door hem in zijne stadhouderlijke gewesten uitgevaardigd. En daar de Landvoogdes hem verwittigd had, dat zij den Koning berigtte hetgeen in *Antwerpen* geschied was, antwoordde hij: »dat verheugt mij, want ik wil niets verrigten, of de geheele wereld mag 't weten. Moge de Koning en Uwe Hoogheid aanvankelijk mijne handelwijze afkeuren, ik hoop, dat men het voor eene dienst zal beschouwen, eene stad als *Antwerpen* bewaard te hebben, van welke grootendeels het welzijn van dit geheele Land afhangt (1)."

De Prins vernam ondertusschen, dat de Raadslieden der Hertogin en zij zelve, zich over hem ongunstig uitlieten en de bevelen, welke hij te *Antwerpen* had uitgevaardigd, veroordeelden als strijdig met de dienst van God en des Konings, zoo wel als met hetgeen de Verbondene Edelen beloofd hadden. Hij beklaagde zich hierover levendig bij de Landvoogdes en herinnerde haar het verdrag, welk zij, in tegenwoordigheid der Ridders van het Gulden Vlies en der Stadhouders, met de Bondgenooten had aangegaan. Hij verzocht haar daarenboven, dewijl zijne daden op zulk eene wijze uitgelegd werden, hem eenen opvolger te geven, die haar beter konde voldoen. MARGARETHA ontkende, dat zij over hem op den vermeenden toon gesproken had. »Zulke berigten," zeide zij, »ontspruiten uit eenige kwalijk gezinde geesten, die slechts trachten de openbare rust te verstoren en in u wantrouwen te verwekken." Ook verdedigde zij in dit opzigt de leden van haren Raad en verklaarde, dat zij het verdrag met de Verbondene Edelen, »dewijl het nu eenmaal was aangegaan, stiptelijk zou nakomen, zonder er in een punt van af te wijken, zoo als zij tot nu toe getoond had; slechts begeerde zij, dat de Edelen het evenzeer opvolgden als zij." De Prins hervatte, dat hij niet zoo ligtzinnig was, »noch door iemand als zoodanig konde beschouwd worden," van het feit, waarover hij zich beklaagde, vooruit te zetten, indien hij er niet verzekerd van was (2). Hierbij bleef de woordewisseling, maar zij had tusschen de Landvoogdes en den Prins een onoverkomelijken slagboom geworpen. ORANJE hield zich voor het slagtoffer van een gebrek aan vertrouwen, en verloor alle gene-

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 211, 212, 220, 221, 223—225.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 231—235, 239.

genheid voor de Hertogin, hij weigerde aan het Hof te verschijnen, ofschoon meer 1555—
dan eenmaal daartoe door haar uitgenoodigd. MARGARETHA van hare zijde spaarde ook 1568
nu geenszins den Prins in hare geheime brieven aan den Koning (1).

Het is een punt, waardig onderzocht te worden, aan wiens zijde het regt in dit geschil tusschen den Prins van *Oranje* en de Hertogin van *Parma* geweest is. Overeenkomstig het Verdrag van den vijf en twintigsten van Oogstmaand waren de verbondene Edelen gehouden te zorgen, dat niet gepreekt werd *dan op de plaatsen, waar zulks tot nu toe geschied was.* De Landvoogdes had van haren kant beloofd, dat, indien het volk de wapenen nederlegde *op de plaatsen, waar thans gepreekt werd* en zich ordelijk gedroeg, men tegen hen geen geweld op gezegde plaatsen zou plegen, noch bij het gaan, noch bij het terugkeeren (2).

Het is bekend, dat vóór het bovengenoemde Verdrag met de Bondgenooten, de Onroomschen te *Antwerpen* en zelfs in de kerken gepreekt hadden. De Prins van *Oranje* beweerde dus met grond, dat hij geenszins de overeenkomst tusschen de Landvoogdes en de Edelen overschreden had, door aan de Onroomschen plaatsen in de stad aan te wijzen om te preken, mits zij de kerken afstonden, van welke zij zich meester hadden gemaakt. Wat nu »de uitoefening der nieuwe godsdienst," dat is, het trouwen, doopen en begraven naar de kerkgewoonte der Calvinisten of Lutherschen betrof, het is waar, dat de wederzijdsche verbindtenissen van den drie en twintigsten en vijf en twintigsten van Oogstmaand er niet van spreken; maar deze godsdienstige plegtigheden werden als onafscheidelijk van de preken zelve beschouwd. Dit bevestigt de Prins van *Oranje* zelf, wanneer hij zegt, »dat men nergens zal vinden, dat de Onroomschen hunne preken gehouden hebben zonder de genoemde plegtigheden er bij uit te oefenen, zoodat beide aan elkander verbonden zijn." Niet zonder reden echter had de Landvoogdes thans berouw over de bewilliging, welke de drang der omstandigheden haar had afgeperst, en zij verzuimde geene gelegenheid, om de uitwerkselen daarvan tegen te gaan (3).

MARGARETHA wantrouwde over het geheel de Stadhouders, en niet dan met de uiterste omzigtigheid stelde zij hun het bevel over de krijgsbenden in handen, welke bestemd waren, om tegen de Onroomschen te handelen. Schoorvoetend inzonderheid was zij hiertoe ten aanzien van EGMOND overgegaan en alleen om hem niet te veel mistrou-

(1) GACHARD, *Préface* de la *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. LXIV. Vgl. over 's Prinsen handelingen te *Antwerpen*, STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 268. BRANDT, *Hist. d. Ref.* D. I. p. 368. GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 310.

(2) Zie hiervoor, bl. 334—337.

(3) GACHARD, *Préface de la Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. LXII (1).

1555—1568 wen te toonen, doch had hem slechts zoo veel krijgsvolk als hoognoodig was toegestaan, dewijl zij vreesde, dat »al de soldaten, die onder zijne bevelen waren, even zoo vele vijanden van den Koning zouden worden." Hij had zich openlijk ter gunste der Geuzen verklaard; en men beweerde zelfs, dat zijne oudste dochter Calvinist geworden was. EGMOND beklaagde zich bij de Landvoogdes, dat zij hem niet hetzelfde vertrouwen als voorheen bewees; en ondanks hare betuigingen van het tegendeel, vertrok hij ten hoogste misnoegd met zijn gezin naar *Vlaanderen*, verklarende echter; niets te zullen verzuimen, om aldaar de oude godsdienst te onderschragen. De Hertogin kon evenwel haar vermoeden niet onderdrukken, dat hij zich derwaarts begaf, om er eenigen aanslag te smeden tegen de dienst van God en des Konings. »Men kan niets goeds van hem verwachten," zeide zij, »na zoo vele blijken van het tegendeel, en na hetgeen gebeurd is sinds zijn vorigen togt naar *Vlaanderen*, alwaar een dag na zijn vertrek van daar, de kerken geschonden werden (1)." Evenmin konde haar behagen, dat EGMOND, op het voetspoor van ORANJE, te *Gent* en op meer andere plaatsen een gelijk verdrag met de Onroomschen aanging. Zij stemde niet toe in zijn voorstel, om algemeene vergiffenis te schenken aan hen, die de wapenen opgevat, de kerken geplunderd, en heiligschennis gepleegd hadden; maar wilde die alleen verleenen aan de zoodanigen, welke zich hadden laten verleiden, berouw toonden en vergiffenis verzochten, waarbij dan nog op jaren en kunne moest gelet worden (2). Ondertusschen liet hij schier door geheel *Vlaanderen* de beeldstormers vervolgen en gestreng straffen. Zijn geheimschrijver, JAN *van Casembroot*, overviel bij *Geertsbergen* een hoop dezer plunderaars, waarbij twaalf hunner sneuvelden en vijftig gevangen genomen werden, van welke terstond twee en twintig opgehangen en de overige gegeeseld werden (3). Met dezelfde gestrengheid handelde MEGEN in *Gelderland* (4). HOORNE was door de Landvoogdes naar *Doornik* gezonden. Met levensgevaar drong hij midden door de oproerige Calvinisten heen, welke de bezetting op het kasteel belegerd hielden, en slaagde er in, hen niet alleen te bewegen het beleg op te breken, maar ook de wapenen neder te leggen en zich tevreden te stel-

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 453, 459. Vgl. *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 279.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 467.

(3) V. D. HAER, *de Init. Tumult.* Lib. II. p. 366. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 241. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. II. bl. 46 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. III. bl. 113. BRANDT, *Hist. d. Ref.* D. I. bl. 372—377.

(4) V. D. HAER, *de Init. Tumult.* Lib. II. p. 367.

len met eenige geschikte plaatsen buiten het regtsgebied der stad, om aldaar hunne bijeenkomsten te houden (1). Slechten dank behaalde hij daarvoor bij de Landvoogdes; want ofschoon zij hem door den Raadsheer D'ASSONVILLE hare tevredenheid over zijn gedrag betuigde (2), verwittigde zij den Koning, dat de Graaf geheel tegen hare bedoelingen gehandeld, en slechts kwade diensten bewezen had (3). Drie maal had zij hem, doch te vergeefs, terugontboden. Hij was gedurig omringd door ESQUERDES, VILLERS en drie of vier andere Onroomschen, »de onrustigste en boosaardigste geesten onder hen." ESQUERDES inzonderheid trachtte niets anders »dan den geest van muiterij en opstand aan te wakkeren." HOORNE zelf was bezig met het zoeken naar een verborgen schat in de hoofdkerk, ofschoon de Landvoogdes hem bevolen had, dit na te laten, dewijl zij vreesde, dat hij zich dien zou toeëigenen. Ook koesterde zij sterken argwaan, dat hij en de Bondgenooten zich van het kasteel te *Doornik* wilden meester maken (4). 1555—1568

Met tegenzin en alleen uit gebrek aan een ander, had MARGARETHA den Graaf van *Hoogstraten* naar *Mechelen* gezonden, niettegenstaande hij verklaard had een veel grooter getal plaatsen te zullen aanwijzen, waar de Ketters hunne leer verkondigden. Hij wierp de kerkschenners in de gevangenis, en herstelde de openbare uitoefening van de Roomsche godsdienst, die eenige dagen gestremd geweest was. (5) Veel ijver in het opsporen der beeldstormers en het vervolgen der Ketters toonden ROBERT *van Melun*, Burggraaf van *Gent*, JAN *van Croy*, Graaf van *Roeulx*, FILIPS *van St. Aldegonde*, Heer van *Noircarmes* en waarnemend Stadhouder van *Henegouwen*, de Graaf van *Rassinghien*, en de Heer van *Morbecque*, Stadhouder van *Aire*. MARGARETHA bevond zich ondertusschen in zeer moeijelijke omstandigheden. In den Raad van State regelden drie of vier van de meest invloedhebbende leden alles naar hunnen zin en naar begeerte der verbondene Edelen; de andere leden, de minderheid uitmakende, waagden het niet, hen tegen te spreken; en VIGLIUS, welke levensgevaar liep, was ongelooflijk bevreesd geworden. MANSFELD, BARLAYMONT,

---

(1) *Brieven van den Graaf van Hoorne* in het *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 370—450. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriaco-Belg.* Lib. XVII. p. 414. *Sentent. v.* ALVA, bl. 83. *Verantw. v.* HOORNE, bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. *Authentieke Stukk.* bl. 72. BRANDT, *Hist. d. Ref.* D. I. bl. 370.

(2) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 450.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 458.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 467, 468.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 313. BRANDT, *Hist. d. Ref.* D. I. bl. 370.

1555— 1568 NOIRCARMES en de Hertog van *Aarschot* waren de eenigen, welke met nadruk de belangen des Konings behartigden. De Landvoogdes spoorde NOIRCARMES aan, met den Graaf van *Roeulx* en den Burggraaf van *Gent* eene verbindtenis aan te gaan, om elkander te ondersteunen en zich, in vereeniging met de steden en den Adel van *Henegouwen* en *Artois*, te verzetten tegen alles, wat ten nadeele der godsdienst konde strekken, terwijl BARLAYMONT zou trachten hetzelfde in *Namen* te bewerken. Op bijna den geheelen Adel van *Artois*, *Henegouwen*, *Namen* en *Luxemburg* kon de Koning rekenen. Dit blijkt uit de beide lijsten door MARGARETHA aan FILIPS gezonden, van welke de eene de namen van Koningsgezinde Edelen, de andere die van leden des Verbonds bevat. De eerste afdeeling was zamengesteld uit den Hertog van *Aarschot*, de Graven van *Mansfeld*, *Megen* en *Aremberg*, den Heer van *Barlaymont* en zijn zoon den Heer van *Hierges*, den Graaf van *Roeulx*, den Heer van *Noircarmes*, den Heer van *Morbecque*, den Graaf van *Bossu*, den Heer van *Rassinghien*, den Burggraaf van *Gent*, de Heeren van *Trazignies*, den Heer van *Hachicourt* en van het grootste gedeelte des Adels van *Artois* en *Henegouwen*. De tweede afdeeling behelsde: in *Artois* den Heer van *Esquerdes* en zijne twee broeders, VENDEVILLE, zijn schoonbroeder, D'OLHAIN, LONGASTRE en HANNART; in *Henegouwen:* ANDREGNIES en NOYELLES, elk met zijn broeder. Te *Rijssel* kende men geen anderen Geus dan den Heer van *Escaubecque*. In *Luxemburg* waren MALBERGHE en zijn neef GHISTELLES, en in *Namen* de Heer van *Brandenburg*, de Heer van *Dhuy (Hoey?)*, LOUVERVAL, TILLY en MARBAIS. Boven allen deelde MANSFELD in het vertrouwen der Landvoogdes. Hij meldde haar, »dat de bewegingspartij bedoelde, alle goede Katholijken uit *de Nederlanden* te jagen, en deze gewesten aan den Koning te ontrooven, tot welk einde krijgsbenden in *Saksen* en *Hessen* aangeworven werden; dat alle Protestantsche Vorsten in *Duitschland* zich den verbondenen Edelen aangesloten hadden, en niet alleen uit hunne landen de Nederlandsche Katholijken wilden verdrijven, maar eene algemeene omwenteling verwekken, de Koningen onttroonen, het huis van *Oostenrijk* verderven en eindelijk bewerken, dat de Ketters in *Frankrijk* en elders, waar zij de sterksten waren, op gelijke wijze handelden. Hij voegde er bij, dat de Zwitsers den Bondgenooten beloofd hadden, den Koning den togt door *Savoije* te betwisten; ook sprak men, dat uit *de Nederlanden* tien hervormde Leeraars en dertig duizend boekdeelen van CALVIJN's werken naar *Spanje* zouden gezonden worden." De Admiraal DE COLIGNY had eenen zijner Edellieden naar *Brussel* afgevaardigd, om met Graaf LODEWIJK te raadplegen over eenen aanslag tegen »de dienst van God en des Konings," gelijk zich de Landvoogdes uitdrukte. Op nieuw vermaande MARGARETHA den Koning onverwijld over te komen; »zoo hij nog twee maanden daarmede wachtte, zou alles verloren zijn;" de bewegingspartij won dag op dag meer veld en had besloten, de zaken in volslagen verwarring te brengen en de Algemeene Staten bijeen te roepen. Uit dien hoofde stelde zij hem voor, eene

algemeene Statenvergadering te veroorloven onder voorwaarde, dat deze geene besluiten 1555—
zou nemen vóór 's Konings komst (1). Ook MANSFELD zag geen ander redmiddel voor 1568
den steeds verergerenden toestand des Lands, dan in 's Vorsten overkomst, of in het bijeenroepen der Staten (2). Het was hem gelukt den driftigen DE HAMES uit *Antwerpen* te verwijderen, wiens tegenwoordigheid aldaar verderfelijk was. DE HAMES begaf zich naar *Duitschland*. De Landvoogdes verklaarde, dat hij niet naar verdienste was gestraft geworden, dewijl hij Wapenkoning der Ordevan het Gulden Vlies was, en deswege »alleen voor den Koning en het Kapittel van de Orde kon te regt staan (3)."

Om de volksligtingen der Bondgenooten door VAN HOLL en MUNCHAUSEN in *Duitschland* te verhinderen, trachtte de Landvoogdes, door tusschenkomst van 's Konings gezant te *Weenen*, den Keizer te bewegen, zich daartegen te verzetten (4). De onderbevelhebber van het vaandel des Prinsen van *Oranje* was insgelijks naar *Duitschland* vertrokken, om, naar men zeide, op naam des Graven van *Egmond* aldaar paardevolk te werven (5). EGMOND zelf was echter hiervan geheel onbewust. Hij geloofde zelfs niet, dat de Bondgenooten zich van krijgsvolk voorzagen, »want," zeide hij, »dat zou in strijd zijn met hetgeen zij ons verzekerd hebben (6);" een bewijs, dat hij volstrekt niet in hunne geheimen deelde, en geenszins stond op de hoogte der zaken. De Prins van *Oranje* was daarentegen te naauwkeuriger van alles onderrigt. Het blijkt zelfs, dat de Bondgenooten niet zonder zijne toestemming, althans niet zonder zijne voorkennis, zich tot gewapenden tegenstand gereed maakten, indien de Koning maatregelen van geweld mogt nemen (7). Dit laatste was naauwelijks te betwijfelen, sinds de Landvoogdes nu reeds zelve de verbondene Edelen vervolgde en hen met galg of ballingschap bedreigde. »Mijnheer mijn
Broeder," schreef BREDERODE destijds uit *Holland* aan LODEWIJK *van Nassau*, »daar 2 v.
al de Heeren hier ten uiterste verbaasd zijn, dat de zaken op eene geheel andere Herfstmaand
wijze gedreven worden dan zij verwacht hadden, en niet weten, wat er van te denken, 1566
hebben zij mij verzocht, u den brenger dezes, den Heer van *Helpendum* (*Ilpendam*)

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 457—462.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 462.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 461, 463.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 463.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 453.

(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 280.

(7) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 272.

1555–1568 terug te zenden, welke u zal verwittigen van hetgeen hier gebeurt. De bevelschriften, welke men hier dagelijks uitvaardigt, de bedreigingen, die men ons allen doet, stellen ons elk uur bloot aan den strop, zoodat een monnik openlijk gezegd heeft: »Ziet gij dien fraaijen Heer van *Brederode*, binnen acht dagen zal hij opgeknoopt en gewurgd zijn;" en eene wereld van andere boosaardigheden meer lijden deze Heeren elk oogenblik. De Voorzitter (van het Hof van *Holland*) heeft in *den Haag* eene galg laten oprigten, waaraan hij hen allen wil laten ophangen. Hij had bevolen, dat men haar ruim genoeg zou maken, dewijl zij met een groot en schoon gezelschap zou versierd worden; en van daar, dat zij driemaal grooter is dan eene gewone." Het Verbond der Edelen was, naar de getuigenis van BREDERODE, geheel uit elkander geraakt. »Ik heb altijd gedacht," zegt hij, »dat de dood alleen de leden daarvan konde scheiden — en zoo ik er anders over gedacht had, zou ik er zeker mij nooit in begeven hebben." Hij verzocht Graaf LODEWIJK om opheldering over het onlangs gesloten Verdrag met de Landvoogdes, »want op mijne eer," zegt hij, »niemand onzer kan het begrijpen, en ik zie, indien de zaken op dien voet blijven, groot onheil te gemoet; want elk zal trachten zich buiten het gevaar van den strop te stellen; er vertrekken er reeds, openlijk zeggende, dat men hen ter slagtbank leidt, en er zien zich ook dagelijks derwaarts gevoerd, hetgeen zij meenen volstrekt niet verdiend te hebben, door zich aan ons beiden te verbinden, wien zij tot den dood toe wenschen te dienen (1)." Werden de verdragen door ORANJE, EGMOND, HOORNE en HOOGSTRATEN te *Antwerpen*, *Gent*, *Doornik* en *Mechelen* met de Onroomschen gesloten, door de Landvoogdes euvel opgenomen, niet minder keurde zij af, wat men te *Utrecht* en te *Amsterdam* had ingewilligd. In beide steden waren de gemoederen steeds in hevige gisting, en schier dagelijks ontstonden er nieuwe opschuddingen (2). De Staten van *Holland*, met reden hiervoor bezorgd, verzochten de Hertogin van *Parma*, hun den Stadhouder te zenden. De Prins van *Oranje* was hiertoe genegen, en de Landvoogdes weigerde hem geenszins hare toestemming, betuigende, »niemand te kunnen vinden, die meer gezag of schranderheid bezat, om te verrigten hetgeen aldaar gevorderd werd, dan hemzelven." Maar de toestand van *Antwerpen*, hoe schijnbaar kalm ook, vorderde steeds zijne tegenwoordigheid, en het stedelijk bestuur verklaarde, dat »zoo hij vertrok geen Geestelijke in de stad zou willen blijven, en de voornaamste kooplieden, die er met hunne koopwaren en goederen waren teruggekeerd, zouden vertrekken, waardoor alle handel moest ophouden." MARGA-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 275—277.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. II. bl. 105. BRANDT, *Hist. d. Reform.* D. I. bl. 377—379. WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. I. B. VII. bl. 285, 286.

RETHA gaf gehoor aan de wenschen der Regering van *Antwerpen*, en verzocht de Staten van *Holland*, die met nadruk hun Stadhouder van haar eischten, nog een weinig geduld te hebben (1). 1555—1568

Ondertusschen geraakte in *Amsterdam* het gemeen weder in beweging. Terwijl de Hervormden een lijk in de Nieuwe Kerk ter aarde wilden bestellen, drong eene menigte volks naar binnen, ondanks de hier gestelde wacht, welke met achterlating van het geweer de wijk moest nemen. Het graauw bedreef geen moedwil en liet zich door eenige burgers bewegen, de kerk te verlaten, die nu gesloten werd. Maar de woeste hoop, eens gaande geworden, liet zich niet geheel beteugelen; dien dag werden het Minderbroeders klooster binnen de stad, en den volgenden het Karthuizer klooster even daar buiten, vernield en de monniken verjaagd, ondanks de pogingen van eenige aanzienlijke Onroomschen, zoo als LAURENS JAKOBSZOON REAAL, ADRIAAN PAUW en FRANS VOLKAARTSZOON COORNHERT, om het geweld zelfs met gevaar van hun leven te weren. Het bleek later, dat eenige doldriftige ijveraars het gemeen door geld of beloften tot beeldbreking hadden omgekocht. Het gevolg dezer beweging was, dat ten overstaan van DOMINICUS BOOT en REINIER *van der Duin*, gemagtigden van het Hof van *Holland*, een nieuw verdrag, genoegzaam overeenkomende met dat van *Antwerpen*, met de Calvinisten gesloten werd, en waarbij hun de Minderbroederskerk en het kerkhof werden ingeruimd (2). 26 v. Herfstmaand 1566

De Landvoogdes zond den Raadsheer D'ASSONVILLE naar *Antwerpen*, om den Prins van *Oranje* over de middelen ter beperking dezer ongeregeldheden, en over verscheidene andere zaken, de dienst des Konings betreffende, te raadplegen. Punten van het hoogste belang werden hier behandeld. Onder anderen werd van den Prins inlichting gevraagd over het volk werven van BREDERODE te *Vianen*. Hij antwoordde, dat BREDERODE daarmede niets anders beoogde dan de veiligheid zijner stad en zijns persoons. »Zoo de Bondgenooten nog krijgsvolk in dienst hadden," voegde hij er bij, »was dit daaraan toe te schrijven, dat deze benden zich verbonden hadden onder voorwaarde, dat men ze eenigen tijd in *waardgeld* hield; die tijd verstreek eerst met het begin van Slagtmaand. Ware het mogelijk geweest, zich van dit volk vroeger te ont-

---

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 235, 236, 237, 238, 241—243, 244, 246, 247, 385. *Préface*, p. LXVI—LXIX.

(2) WAGENAAR, *Beschr. v. Amsterd.* St. I. B. VII. bl. 286—290, en de aldaar aangehaalde gelijktijdige Schrijvers. Hierbij voege men den brief der Landvoogdes aan den Koning in de *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 387, in welken tevens verhaald wordt, dat de vernieling *der Heilige Stede* (*le St. Sacrement de miracle*) door de vrouwen met geweld verhinderd werd.

1555—1568 slaan, men zoude het gedaan hebben." ORANJE beklaagde zich tevens nadrukkelijk, dat de Landvoogdes, zonder zijne voorkennis als Stadhouder van *Holland*, aan de Regering van *Gouda* had toegestaan, drie honderd man in dienst te nemen ter bewaking der stad, in welker slot de charters van *Holland* bewaard werden; en bovenal, dat zij den Hertog van *Brunswijk* gemagtigd had, twee honderd man te ligten tot beveiliging van *Woerden*. Daar hij met dien Vorst op geenen goeden voet stond, wilde hij zich niet naar *Holland* begeven zonder insgelijks gewapend te zijn, en zes of zeven vaandels voetvolk te zijner beschikking te hebben. MARGARETHA veroorloofde hem twee honderd busschieters in dienst te nemen (1). Naardien zij uit den Graaf van *Egmond* had vernomen, dat de Prins van *Oranje* aan den Koning en aan haar zelven het plan toeschreef van hem te laten vermoorden, moest D'ASSONVILLE hem hiervan beter onderrigten en verklaren, dat alles wat dienaangaande verteld werd »uitvindsels waren van boosaardige lieden, die hem slechts wantrouwen tegen den Koning trachtten in te boezemen; hij toch moest den Koning kennen als een regtvaardig, goedertieren en liefderijk Vorst, die nooit iets door dwingelandij, geweld of moord verrigt had; evenmin konde hij vergeten hoe zeer Zijne Majesteit hem bemind en hartelijk geliefd had; en wat haar zelve betrof, zij had hem altijd als haar eigen broeder en zoon beschouwd, weshalve zij hem verzocht, zich dergelijke denkbeelden uit het hoofd te zetten." ORANJE verzekerde, dat hij te zeer overtuigd was van het gevaar waaraan hij was blootgesteld; dat hij niet de eenige was, dewijl ook de Graven van *Egmond* en *Hoorne* zijn lot moesten deelen, en dit in *Spanje* algemeen bekend was. D'ASSONVILLE poogde dit als een bloot gerucht af te schilderen, ontsproten uit de kwade vermoedens, welke het gedrag van LODEWIJK *van Nassau* tegen den Prins verwekte. WILLEM hervatte, dat hij hoopte, den Koning van al zijne daden rekenschap te geven en van de diensten, welke hij hem bewezen had, door de scheurmakers, zoo als hij met de stukken zou bewijzen, weêrhouden te hebben, alle Priesters en Geestelijken te dooden, hetgeen zij besloten hadden, den dag na Paschen laatstleden uit te voeren (2); dat hij de goedheid en zachtmoedigheid des Konings kende, maar zijnen Raad vreesde, in welken hij slechts vijanden telde; dat uit dien hoofde, *indien de Koning met eene krijgsmagt kwam, hij niet wist, of hij hem zou afwachten.* Overigens »en om aan de woordenwisseling een einde te maken, bood hij aan met een goed gelaat, in de dienst, welke hij den Koning verschuldigd was, te volharden, en te gehoorza-

---

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 464—467. *Préface de* GACHARD, p. LXX—LXXII. *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 321, 322.

(2) Vgl. hiervoor, bl. 296.

men hetgeen de Landvoogdes hem zou bevelen, in weerwil der nijdige en geheel valsche berigten over zijn persoon, en der verkeerde gevoelens, welke verscheidene lieden van hem koesterden (1)." 1555—1568

Maar vóór de Prins zich uit *Antwerpen* verwijderde, begeerde hij eene zamenkomst met de Graven van *Egmond* en *Hoorne*. Gewigtige omstandigheden hadden dit noodzakelijk gemaakt. Koning FILIPS lag ziek aan de koorts in zijn lustslot te *Segovia* toen hij de tijding van de beeldstorming ontving (2). Men kan zich gemakkelijk voorstellen, welken indruk zij op den geest van den Vorst maakte, die meende, de maat der toegevendheid geheel gevuld te hebben. IJverig Roomschgezind beefde hij van afgrijzen, op het verhaal der gepleegde kerkschennis. Hij trok aan zijn baard, gelijk hij bij hevige gemoedsaandoeningen gewoon was, en zwoer bij de ziel van zijn Vader, dat dit den oproerlingen duur zou te staan komen (3). Zoo hevig was hij geschokt, dat zijne ziekte verergerde. Niettemin riep hij terstond den Staatsraad bijeen, die oordeelde, dat het graauw, welk de kerken geplunderd had, de Ketters, die het graauw hiertoe hadden omgekocht, de Edelen, welke de Ketters beschermden, en de Heeren, wier bloedverwanten en dienaars de Edelen waren, als schakels van ééne keten aan elkander hingen. De slotsom der veelvuldige beraadslagingen was, dat het spoedige vertrek des Konings het eenige middel zou zijn, om de rust in *de Nederlanden* te herstellen. »Hieraan echter was," naar het gevoelen van TISNACQ en HOPPERUS, »niet te denken, indien de Koning niet dadelijk vertrok. Immers had de Landvoogdes in haren laatsten brief stellig verklaard, dat zij de algemeene uitbarsting des oproers hoogstens tot Wijnmaand nog dacht te kunnen tegenhouden. De Koning moest nu alle menschelijke bezwaren ter zijde stellen, zijnen ijver voor de dienst van God aan den dag leggen, en toonen, dat het hem ernst was, toen hij uitriep »liever honderd duizend levens ten offer te willen brengen dan eenige verandering in het Katholijke geloof te dulden." Eens had Keizer KAREL V, om een enkel oproer in *Gent* uitgebarsten te dempen, alle staatszaken laten rusten en was, midden door het vijandige *Frankrijk* heen, naar *de Nederlanden* gesneld (4)."

FILIPS, ofschoon nog niet geheel hersteld, begaf zich uit het bosch van *Segovia* naar

---

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 395, 396.

(2) HOPPERUS, *Mémorial*, p. 104. *Epist.* ad VIGLIUM, p. 103.

(3) *Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 36. Vgl. den brief van MONTIGNY aan de Landvoogdes, in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 464, 465, en dien aan den Prins van *Oranje*, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 361—364.

(4) HOPPERUS, *Mémorial*, p. 106, 107. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 258—261. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 271. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. III. bl. 121.

1555—1568 *Madrid*, om zich tot de reis naar *de Nederlanden* voor te bereiden. Hij erkende, dat zij van het uiterste belang was voor de dienst van God en der Kerk en verzekerde GRANVELLE, »niets op de wereld vuriger te begeeren dan *de Nederlanden* in den ouden toestand terug te brengen. Om dat doel te bereiken, zou hij niet alleen volgaarne zijne andere staten opofferen, maar zelfs zijn eigen leven, daar deze alle niets waren, in vergelijking met de zaken, welke de dienst en de eer van God betroffen." Zoo arm was echter de beheerscher van *Peru* en *Mexico*, dat hij zich tot den Paus wendde om geldelijken onderstand, en daarvan de volvoering zijner reis afhankelijk maakte. Maar Zijne Heiligheid gaf slechts goede woorden, en hield zich ook niet overtuigd, dat het den Koning ernst was, zich op weg te begeven (1). De vraag is opgeworpen, maar onbevredigend beantwoord, of FILIPS ooit wezenlijk plan gehad heeft, naar *de Nederlanden* te vertrekken, en welke eigenlijk de oorzaken waren, die hem er van terughielden (2)? Het komt ons voor, dat het eerste bezwaarlijk geheel kan betwijfeld worden, en dat het niet volvoeren daarvan eensdeels aan 's Konings aangeboren besluiteloosheid, traagheid en vreesachtigheid, anderdeels aan geldgebrek moet toegeschreven worden. Doch wat hiervan zij, men acht, dat FILIPS een onherstelbaren misslag beging, door niet in *de Nederlanden* te verschijnen. Zijne tegenwoordigheid, meent men, zou de binnenlandsche rust aldaar hersteld, en het gezag der Regering en wetten bevestigd hebben. »Door een sluijer te werpen over het verledene en over de misgrijpen, die slechts uit een verschil van staatkundige of godsdienstige gevoelens waren voortgesproten; door met oordeel goedertierenheid aan gestrengheid te paren in het straffen der misdaden, welke de rust van den staat in gevaar gebragt hadden; door de kracht der wetten toe te passen op de bewerkers der aanslagen tegen bijzondere personen en eigendommen; door eindelijk het geloofsonderzoek af te schaffen, en de bloedbevelen naar den tijd en de ondervinding te wijzigen, zou FILIPS II gezien hebben, dat de geheele Adel zich met ijver om zijn troon schaarde; hij zou door het volk geëerbiedigd en gehoorzaamd zijn geworden; hij zou zelfs, begunstigd door de omstandigheden, zijn gezag kunnen uitgebreid hebben, want gewoonlijk strekken de opstanden, wanneer zij gedempt zijn geworden, om de voorregten der Vorsten te versterken. De geschiedenis zou thans niet die reeks van wreedheden en daden van willekeur behoeven op te teekenen, welke de nagedachtenis des Hertogs van *Alba* tot een voorwerp van afgrijzen bij het nageslacht gemaakt hebben; en de afstammelingen van KAREL V zouden niet zeven van hunne schoonste gewesten verloren hebben, na eenen oorlog van tachtig jaren, die het bloed en de

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 463, 464, 465.

(2) GACHARD, *Rapport* in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. CLVI.

schatten van *Spanje* verzwolg (1)." Men moge eens aannemen, dat dit het gevolg van dergelijke maatregelen zou geweest zijn, moeijelijk is echter te vooronderstellen, dat een man als FILIPS II zulke maatregelen zou genomen hebben; en zonder dat zou zijne komst nutteloos, zoo niet zelfs nadeelig voor zijne belangen geweest zijn. 1555—1568

In een open (officiëlen) brief aan de Landvoogdes, liet de Koning, overeenkomstig het gevoelen zijner Raadslieden, zich niet uit over de verdragen met de Verbondenen en Onroomschen gesloten, om geene aanleiding tot nieuwe onlusten te geven. Hij verklaarde zich nogmaals ten stelligste tegen de bijeenroeping der Algemeene Staten, bovenal in zijne afwezigheid; zij zou verre van iets goeds uit te rigten, integendeel verderfelijk zijn, daar zij ongetwijfeld vrijheid in de godsdienst en verwarring in den staat zou brengen, hetgeen hij niet op zijne verantwoording wilde nemen. In geval van nood moest MARGARETHA geweld met geweld keeren, en hierin, vertrouwde hij, kon zij rekenen op den bijstand zijner talrijke welgezinde onderdanen, die gaarne voor de eer van God en het welzijn van den staat zouden strijden (2). In eenen bijzonderen brief aan de Hertogin herhaalde hij, dat zij hare toestemming tot het bijeenkomen der Algemeene Staten niet mogt geven. Indien echter de onbeschaamdheid zoo ver ging, dat de Staten op eigen gezag vergaderden, gelijk zij dreigden, dan moest zij hun de brieven ter hand stellen, welke hij hiernevens zond, om dit te verhinderen. Ten aanzien dier brieven moest zij de grootste geheimhouding in acht nemen; want mogt zij genoodzaakt worden voor den drang der omstandigheden te zwichten, dan wilde hij niet weten, dat iets, hetzij middellijk of onmiddellijk, door hem in deze zaak verrigt was. Tevens betuigde hij zijn onvermogen, voor het tegenwoordige den verzochten geldelijken onderstand te zenden, dewijl het geld, welk men in *Spanje* bijeenbragt, dienen moest voor zijne reis naar *de Nederlanden* (3). Hij gelastte haar bij een afzonderlijk schrijven, zijne bevelen ten uitvoer te brengen met betrekking tot de volksligtingen in *Duitschland* (4). Reeds twee maanden te voren was de Koning over dit punt met eenige Duitsche Vorsten in onderhandeling getreden, bovenal met Hertog HENDRIK *van Brunswijk*, wien hij verzocht de Landvoogdes, in geval van nood, met raad en daad te ondersteunen. Hij had te gelijken tijde voorzorgen genomen om

(1) GACHARD, *Rapport* in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. CLVII.

(2) Zie den brief van FILIPS van den 3den van Wijnmaand 1566, in *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 456—459. HOPPERUS, *Mémorial*, p. 107, 108.

(3) Zie den brief van FILIPS, in *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 459 460. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 464, 465. HOPPERUS, *Mémorial*, p. 108.

(4) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 461.

1555—1568 te verhinderen, dat de verbondene Edelen hulp uit *Duitschland* ontvingen (1). Men ziet hieruit, dat FILIPS geheel iets anders bedoelde, dan de zaken in *de Nederlanden* minnelijk te schikken, zoo als hij steeds voorwendde. Zijne neiging, om gestreng met deze gewesten te handelen, bleek ook uit het afslaan van het aanbod des Keizers MAXIMILIAAN II, om door zijne tusschenkomst de twisten en geschillen aldaar, in welke verscheidene Duitsche Vorsten betrokken waren, bij te leggen (2).

Inmiddels had de Landvoogdes den Koning berigt, dat de Prins van *Oranje*, diens broeder LODEWIJK, twee Duitsche Graven en de Antwerpsche Burgemeester VAN STRAELEN eene bijeenkomst gehouden hadden, op welke, naar men zeide, over het bijeenbrengen van krijgsvolk in *Duitschland* gehandeld was. Op een maaltijd bij eenen zaakgelastigde der Koningin van *Engeland* te *Antwerpen*, gaven de gasten, onder welke men den Prins van *Oranje* telde, hun levendig misnoegen te kennen, dat de Keizer allen onderdanen des Rijks verboden had, in *de Nederlanden* tegen den Koning te dienen. »Beide Vorsten," pogchten zij, »bedrogen zich, indien zij dachten, dat de Bondgenooten nu geenen steun zouden vinden." Graaf LODEWIJK had zich onlangs naar den Hertog van *Kleef* begeven, en de Landvoogdes meende reden te hebben van te gelooven, dat de Prins hem derwaarts had gezonden, voorzeker niet om 's Konings belangen te behartigen. Zij vaardigde FRANS VAN HALEWIJN, Heer van *Zweveghem*, naar dien Hertog af, welke allen ijver betuigde voor de dienst des Konings, maar evenwel het antwoord schuldig bleef op de vraag: of hij den togt door zijn gebied aan het krijgsvolk wilde beletten, hetwelk de Oproerigen geworven hadden? Hij klaagde, dat men te *Brussel* hem verdacht hield van de Ketters te begunstigen, en liet zich ontvallen: »Gave God, dat de Prins van *Oranje* zich zoo vele moeite getroostte, om de onlusten te dempen, als hij en ook andere Grooten aanwendden, om die op te wekken (3)." Geruchten van eene nieuwe bijeenkomst der Edelen te *St. Truijen*, en eener andere van ORANJE, EGMOND en HOORNE tusschen *Antwerpen* en *Brugge* verontrustten de Landvoogdes, welke de bewegingen der drie Heeren, die nu meer dan ooit aan elkander verbonden schenen, inzonderheid naauwkeurig liet gadeslaan. Niet minder bezorgdheid baarde haar het voorstel der Roomsch-Katholijken van *Antwerpen* en *'s Hertogenbosch* aan die van *Brussel* en van *Braband*, om zich met elkander te verbinden tegen de Oproerigen van *Antwerpen*, *'s Hertogenbosch* en *Lier*. Zij immers beschouwde dit slechts als een voorwendsel, en dat het wezenlijk doel des voorstels was, zich van den eed van

(1) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 171—173, 177, 178, 179, 181.

(2) HOPPERUS, *Mémorial*, p. 109. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 472.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 466—469.

leenmanschap aan den Koning te ontslaan, en zich vrij te verklaren, onder de bescherming des Duitschen Rijks (1). Graaf LODEWIJK zond bij den Raad van State een geschrift in, om dit door de Ridders van het Gulden Vlies te laten onderteekenen, welke, naar het schijnt, zich daarbij moesten verpligten, het geloofsonderzoek te weren. De Landvoogdes ten minste keurde het af op grond, dat de Koning het geloofsonderzoek reeds had afgeschaft en men alzoo van zelf gehouden was, zich er tegen te verzetten; hiertoe verklaarde zich ook de Graaf van *Egmond* bereid, zoo goed alsof hij het geschrift honderdmaal geteekend had (2). In dien tijd vaardigde ORANJE den Graaf van *Witgenstein* naar den Landgraaf van *Hessen* en den Keurvorst van *Saksen* af, om hen van den toestand, in welken *de Nederlanden* ter zake van de godsdienst verkeerden, naauwkeurig in te lichten, hunnen raad en bijstand in te roepen en hen aan te sporen, ook de overige Protestantsche Vorsten in *Duitschland* daartoe op te wekken (3). De uitslag dezer zending was, dat de Landgraaf van *Hessen*, de Paltsgraaf aan den *Rijn*, en de Keurvorst van *Saksen* zich met de Zamenverbondenen in *de Nederlanden* vereenigden. In *Duitschland* werden zoo vele plannen ontworpen, en zoo vele verbindtenissen aangegaan ten nadeele des Konings van *Spanje*, dat Hertog ERIK voor het behoud der *Nederlanden* vreesde, ten ware FILIPS er zich onmiddellijk henenspoedde (4). Vier der voornaamste Nederlandsche Grooten hadden elk eene afdeeling Duitschers in dienst, en de Prins van *Condé* trad in verbond met de Geuzen. Daarentegen staakten, op bevel des Keizers, VAN HOLL en VAN MUNCHHAUSEN de volkwervingen ten behoeve der verbondene Edelen (5). 1555—1568

De toestand dier Edelen was ten uiterste hagchelijk geworden. De beeldstorming had het onderling vertrouwen tusschen Roomschen en Onroomschen vernietigd; genen verontwaardigd, dezen voor regeringloosheid beducht gemaakt. Vele leden van het Verbond waren afgevallen en trachtten zich met de Landvoogdes, en door haar met den Koning te verzoenen. De overige wekten het mistrouwen des volks op, dewijl zij in het opsporen en straffen der beeldstormers niet alleen ijverig werkzaam waren, maar ook lijdelijk die daden van geweld en willekeur tegen de Hervormden in het algemeen aanzagen, welke de Landvoogdes, tegen het verdrag aan, zich veroorloofde. Men leidde hieruit af, dat de Edelen de goede zaak verloochend hadden en door de

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 466, 468.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 279—281.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 288—293, 299—306.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 470.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 470, 471, 472.

1555— 1568 Hertogin gewonnen waren (1). Maar de Bondgenooten zelve wisten niet, wat zij van de handelwijze van MARGARETHA moesten denken, en waren er door ter neêr geslagen (2). LODEWIJK *van Nassau*, die bij hen in groot aanzien stond, moest op begeerte der Hertogin, die zich over zijn gedrag bij den Prins van *Oranje* beklaagd had, *Brussel* verlaten. Hij had namelijk bij monde van den Ridder MAXIMILIAAN *van Blois*, gezegd COCK *van Neerijnen*, een Edelman des Graven van *Egmond* en, gelijk men weet, een der eerste onderteekenaars van het Verbond der Edelen, op dreigenden toon de Regering dier stad afgevraagd, waarom zij, in strijd met het verdrag, de Hervormden aldaar verhinderde naar *Vilvoorden* ter preke te gaan (3). EGMOND, die niets verzuimde om MARGARETHA's gunst te verwerven, begon te wantrouwen aan de opregtheid harer betuigingen (4). Hare en 's Konings oogmerken waren echter voor ORANJE geen raadsel meer. Den Prins, welke openlijk bekende, dat FILIPS, zoo min in het geheim als in het openbaar zich een woord kon laten ontvallen, hetwelk niet te zijner kennisse kwam, werd in dit tijdperk van algemeene spanning berigt, dat de Koning, verbitterd over de gebeurtenissen van Oogstmaand, zich gereed maakte, om met Spaansche en Italiaansche benden naar *de Nederlanden* te trekken, met het voornemen, niet alleen diegenen te straffen, welke zich aan kerkschennis hadden schuldig gemaakt, maar ook hen, die er zich niet tegen verzet hadden (5). Een brief van MONTIGNY aan zijn broeder den Graaf van *Hoorne* bevestigde 's Konings misnoegen, en vermaande tevens de Heeren, den Vorst voldoening

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 281, 282, 295.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 275.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 315—321. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 245, 285.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 279.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 474, 475. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 392. *Préface*, p. LXXIII, LXXIV. De Prins van *Oranje* verklaarde, dat het hem jaarlijks eene groote som gelds kostte, om achter 's Konings geheimen te geraken. FILIPS verzekerde echter aan de Landvoogdes, welke hem dit mededeelde, dat niemand de brieven konde zien, welke hij eigenhandig aan haar schreef, dewijl hij deze achter slot hield en den sleutel bij zich droeg. De opene of officiële brieven in het Fransch werden ook zorgvuldig bewaard. Iets uit hemzelven te vernemen, was niet te vreezen, want hij sprak niet over de Nederlandsche zaken, dan wanneer en met wien het voegde. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 491. De Koning schreef dikwerf dubbele brieven aan de Landvoogdes; de een om aan elk te kunnen toonen, de ander alleen voor haarzelve. *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 280.

te geven, opdat hij niet zijne toevlugt tot geweldige maatregelen mogt nemen (1). Men verhaalt, dat ORANJE om dien tijd twee brieven van DON FRANCISCO DE ALAVA, 's Konings gezant in *Frankrijk*, aan de Hertogin van *Parma*, of afschriften daarvan onderschepte. Hij, EGMOND en HOORNE worden daarin de oorzaken van alle kwaad in *de Nederlanden* genoemd; de Landvoogdes moet hun echter een goed gelaat toonen; de Koning, die van alles onderrigt is, zal hen, zij kan er van verzekerd zijn, op zijnen tijd naar verdienste straffen (2). De gevoelens zijn zeer verdeeld nopens de echtheid dezer brieven, op welke de Prins, de beide Graven, en HOOGSTRATEN zich zoo dikwerf en onbeschroomd beroepen hebben (3). Eenigen meenen, dat zij door den Prins van *Oranje* zelven, of op zijn last door MARNIX *van St. Aldegonde* verdicht waren, om den Edelen alle hoop op 's Konings genade te ontnemen, en hen tot het opvatten der wapenen aan te sporen (4). Anderen laten de zaak in het midden (5). Velen hechten er onvoorwaardelijk geloof aan (6). Zeker is, dat de Landvoogdes aan FILIPS een afschrift zond van den eersten en kortsten dezer brieven, met de verzekering, dat ALAVA haar nimmer dergelijke zaken geschreven had, en dat de 1555—1568

(1) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. I. p. 73. *La déduction de l'innocence de Messire* PHILIPPE, *Baron de* Montmorency, *Comte de* HORNES, p. 115, 247, 248, aangehaald door GACHARD, *Préface* der *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. LXXIV (2).

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 455. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 126—129. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. II. bl. 109—111.

(3) *Verantw. v.* WILLEM I, bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. *Auth. Stukk.* bl. 11. *Defense du Comte de* HOOGSTRATEN, bij BOR, t. a. p. bl. 31. *Interrogatoires du Comte d'*EGMONT, p. 327. *Proces van* EGMONT, bij LE CLERC, *Hist. d. Nederl.* D. I. bl. 648. *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 400.

(4) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austr.-Belg.* Lib. XVII. p. 421. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* B. III. bl. 58. In de *Gids* voor 1845, D. I. bl. 320 (1) is aangetoond, dat van de twee bewuste brieven van ALAVA, de tweede of de uitvoerigste althans onecht is. » Het ongunstig vermoeden," zegt de Schrijver, » welk ik tegen den eenen brief heb opgevat, werkt, ik moet het erkennen, ook op den anderen terug. — Maar wat ook van den vorm en de echtheid dier brieven zij, de waarheid van hunnen inhoud wordt daarmede niet geheel ontkend."

(5) STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. V. p. 277. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. I. p. 19 (verso). LANARIO, *le Guerre di Fiandra*, p. 17.

(6) LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 126. BOR, *Hist. der Nederl. Oorl.* D. I. B. II. bl. 108. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. III. bl. 114. WAGENAAR, D. VI. bl. 196. TE WATER, *Verb. d. Edelen*, St. II. bl. 7, 8. GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 399. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. I. bl. 343.

1555—1568 brief, hem aangewreven, door de kwaadwilligen verdicht was (1). Men vindt nog van eenen derden brief van ALAVA gewag gemaakt, in welken over de aanstaande komst des Konings met eene krijgsmagt, om vier der voornaamste Nederlandsche Grooten, en onder hen zelfs den getrouwen MANSFELD, het hoofd voor de voeten te leggen, gesproken wordt. De Landvoogdes hield ook dit slechts voor een vond van de bewegingspartij, om den loop van zaken te verhaasten en MANSFELD, zoo mogelijk, te bewegen, zich met de Bondgenooten te vereenigen (2). Niettemin vroeg zij ALAVA af, wat er van deze brieven ware (3). Het antwoord is onbekend; maar kort daarna zond de gezant een zijner geheimschrijvers naar *Spanje*, welke op 's Konings last, na voorafgaand onderzoek, onthalsd werd (4). Was dit ter zake van de genoemde brieven, dan mag men besluiten, dat zij niet ten eenenmale verdicht geweest zijn (5).

Het was in deze omstandigheden, dat de Heer VAN VARICH door den Prins van *Oranje* aan EGMOND gezonden werd, om hem den staat van zaken open te leggen, en de noodwendigheid eener zamenkomst aan te toonen (6). Met eenigen schroom, en niet zonder voorkennis van de Landvoogdes, maar tegen haren zin, begaf zich EGMOND, op herhaald verzoek van ORANJE en HOORNE, naar *Dendermonde*, de plaats tot een
3 v. Wijnmaand 1566 mondgesprek bepaald (7). Later verklaarde hij, dat wanneer hij geweten had, dat Graaf LODEWIJK *van Nassau* en de Graaf van *Hoogstraten* zich er ook moesten bevinden, hij niet verschenen zou zijn, »om opspraak te voorkomen, en ook dewijl hij weinig behagen vond in groote gezelschappen (8)." Ook de Graaf van *Hoorne* had er HOOG-

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 476. De Graaf van *Egmond* beschouwde insgelijks als zoodanig dezen brief. *Interrogatoires du Comte d'*EGMONT, p. 327, Zoo ook FILIPS, *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 491.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 462.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 476.

(4) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austriac.-Belg.* Lib. XVII, p. 421.

(5) Vgl. TE WATER, *Verb. d. Edelen*, D. II. bl. 8.

(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 323—327.

(7) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. I. p. 73. *Interrogatoires du Comte d'*EGMONT, p. 301. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 474. GACHARD, *Préface* van de *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. LXXIV, LXXV. Ten onregte bepaalt HOPPERUS, *Mémorial*, p. 112, de bijeenkomst te *Dendermonde* op den 4; en BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 285, op den 2den van Wijnmaand. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Belg.* Lib. XVII. p. 421, vergist zich een geheel jaar, door haar in 1567 te brengen.

(8) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNES, T. I. p. 74.

STRATEN niet verwacht (1). Het is niet zeer waarschijnlijk dat hier, gelijk eenigen willen, nog andere der voornaamste Bondgenooten, onder welke JAN *van Montigny*, Heer van *Villers*, uitdrukkelijk gemeld wordt, tegenwoordig geweest zijn (2). Wat op deze geruchtmakende bijeenkomst van weinige uren besproken en besloten werd, is niet volkomen zeker. De echtheid der redevoeringen, door sommigen den Prins van *Oranje* en den Graaf van *Egmond* bij deze gelegenheid in den mond gelegd (3), worden, zoo als zij daar liggen, met reden in twijfel getrokken (4); de inhoud behoeft echter daarom niet in strijd te zijn met de waarheid. Volgens de antwoorden des Graven van *Egmond* bij zijn verhoor voor de Raadsheeren VARGAS en DEL RIO, en op de beschuldigingen door den Procureur-Generaal tegen hem ingebragt, was men bijeengekomen, om over de brieven van MONTIGNY en ALAVA te raadplegen. Het laatstgenoemde stuk inzonderheid gaf aanleiding tot vele voorstellen; de een beweerde, dat men op zijne hoede moest zijn; de ander, dat het beter ware het Land te verlaten, dan in gedurige vrees te leven; een derde meende, dat hij die zich geen kwaad bewust was, niets behoefde te vreezen. Graaf LODEWIJK *van Nassau* gaf te kennen, dat er middelen bestonden, om den Spanjaarden weêrstand te bieden, wanneer zij het volk wilden mishandelen; ja, hun zelfs te beletten herwaarts te komen. Dit werd echter verworpen en gezegd, dat men geene kwade gedachten moest koesteren van den Koning, welke nog nimmer iets kwaads of dat er naar geleek zijnen onderdanen of anderen aangedaan had; hij, welke dit vreesde, mogt het Land verlaten (5). In de *Verantwoording* van den Graaf van *Hoorne* wordt verhaald, dat men na het lezen der brieven van MONTIGNY en ALAVA voor on- 1555—1568

(1) *La déduction de l'innocence de Messire* PHILIPPE, *Baron de Montmorency*, etc., p. 250, aangehaald in GACHARDS *Préface*, p. LXXVI.

(2) V. D. HAER, *de Init. Tumult.* Lib. II. p. 313. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 285. Vgl. GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II, p. 344. MARGARETHA noemt ook in haren brief van den 12 van Wijnmaand aan den Koning slechts de bekende vijf Heeren. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 392. Volgens een lateren brief, zouden er zich meer Edellieden bevonden hebben, wier namen zij evenwel niet opnoemt, *Préface*, p. LXXIX. Zie ook *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 474.

(3) BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 285—290. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 59—61. CHAPPUYS, *Hist. Gén. de la Guerre de Flandres*, Liv. I. p. 37—39. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. I. p. 20. Zie ook TE WATER, *Verb. d. Edelen*, D. II. bl. 14—25.

(4) GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 344.

(5) *Interrogatoires du Comte d'*EGMONT, p. 327. *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE T. I. p. 73—75.

1555—1568 mogelijk hield, de bestaande wanorde te verhelpen, ten ware de Koning het bijeenroepen der Algemeene Staten veroorloofde, of zelf naar *de Nederlanden* kwam, zoowel wegens de verzekeringen, die men aan de verbondene Edelen had gegeven, als om de overeenkomsten, welke met verscheidene steden waren aangegaan; dat niettemin elk zou trachten, de bewegingen van het volk en den Adel tot bedaren te brengen; dat de Prins van *Oranje* aan de Landvoogdes zou verzoeken, den Graaf van *Hoorne* of dien van *Hoogstraten* in zijne plaats te *Antwerpen* aan te stellen, zoolang hij zich in *Holland*, waar men hem wenschte, zou ophouden; dat HOORNE dit afsloeg, daar hij besloten had, zich aan de openbare zaken te onttrekken, verbitterd over de brieven der Landvoogdes betrekkelijk zijn gedrag te *Doornik*, van welke eenige zijn naam en eer aanrandden (1). De *Verantwoording* van den Prins van *Oranje*, en de *Verdediging* des Graven van *Hoogstraten* in vijftien honderd acht en zestig uitgegeven, bevatten weinig over de zamenkomst te *Dendermonde* (2). Beiden drukken zich daarin uit met de grootste omzigtigheid, uit vrees van EGMOND en HOORNE in gevaar te brengen, welke toen door den Hertog van *Alba* op het slot te *Gent* gevangen gehouden werden (3). ORANJE ontkent dan ook, dat hij met hen besloten zou hebben den Koning, wanneer deze met eene legermagt aanrukte, den toegang in *de Nederlanden* te beletten (4). Eenige brieven van de Hertogin van *Parma* bevatten bijzonderheden, die niet van belang ontbloot zijn en ontleend waren aan den Graaf van *Mansfeld*, welke nog in het vertrouwen van EGMOND deelde, die hem, na het onderhoud te *Dendermonde*, geschreven en tevens getracht had tot de zijde terug te brengen, »welke hij zonder eenige beweegreden verlaten had (5).” Volgens die berigten dan, ontvouwden de vijf Heeren hunne grieven tegen den Koning en de Landvoogdes, vergeleken de tijdingen, die elk van hen ontvangen had, en kwamen tot het besluit, dat ’s Konings voornemen was, den Prins van *Oranje* en de Graven van *Egmond* en *Hoorne* het hoofd voor de voeten te leggen. Voorts werd geraadpleegd, hoe men FILIPS weêrstand zou kunnen bieden, wanneer hij met een leger naar *de Nederlanden* mogt komen, en verklaard, dat de zaken te ver

(1) *Verantw. v.* HOORNE, bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. *Authent. Stukk.* bl. 67, 68.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. *Authent. Stukk.* bl. 11, 31.

(3) GACHARD, *Préface* in de *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. LXXVIII.

(4) LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 186. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. *Authent. Stukk.* bl. 11.

(5) GACHARD, *Préface* in de *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. LXXVIII. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 475.

J. W. Kaiser del. et sculps.

BIJEENKOMST TE DENDERMONDE.

gekomen waren, om ooit weder op den Koning te kunnen vertrouwen; men moest derhalve van heerschappij veranderen en behendig onderhandelen, om het Land onder het gebied des Keizers te brengen (1). De sluijer, welke het verhandelde te *Dendermonde* bedekt, zal welligt nimmer geheel worden opgeheven; maar wanneer men het welbekende karakter der aldaar zamengekomenen, en hunne volgende daden in het oog houdt, kan men bezwaarlijk in twijfel trekken, dat de voorslag van gewapenden tegenstand aan FILIPS op den voorgrond gesteld, en door den Prins van *Oranje*, Graaf LODEWIJK *van Nassau*, HOORNE en HOOGSTRATEN ondersteund, doch door den Graaf van *Egmond*, zonder wien men in dit opzigt niets konde uitrigten, bestreden is geworden (2). 1555—1568

Den twaalfden van Wijnmaand vertrok ORANJE uit *Antwerpen*, nadat de *Breede Raad* den Graaf van *Hoogstraten* als zijn plaatsbekleeder erkend had. Gaarne zou hij gezien hebben, dat de Landvoogdes zijnen voorslag aangenomen, en BREDERODE in stede van hem naar *Holland* gezonden had, alwaar deze veel invloed bezat, naardien de Calvinisten, die zich niet geheel op den Prins van *Oranje* durfden verlaten, hem als hun beschermer beschouwden (3). Doch MARGARETHA was daartoe niet te bewegen, zoowel dewijl BREDERODE voor het hoofd der verbondene Edelen doorging, als omdat hij in een onlangs algemeen verspreid vlugschrift: *Erfgenaam en Opvolger in het graafschap Holland* genoemd was (4). Om 's Prinsen besluit tot den togt naar *Holland* te bespoedigen, had men hem te kennen gegeven, dat de Staten, om zijn aanzien en gezag te verhoogen, voornemens waren, drie duizend man in soldij te nemen en in versterkte plaatsen te legeren; hoewel *Amsterdam* en *Gouda* daarin nog niet bewilligd hadden (5).

De Landvoogdes had de Staten en de stedelijke besturen van *Holland* en *Utrecht* aangeschreven, dat ORANJE gemagtigd was, al die maatregelen te nemen, welke hij

---

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 392—394. *Préface*, p. LXXVIII, LXXIX. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 474, 475.

(2) GACHARD, *Préface* der *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. LXXIX, LXXX. Vgl. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. V. p. 277—280. DE TASSIS, *de Tumult. Belg.* Lib. I. p. 135. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 285—290. BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 59, 60, 61. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. I. p. 20, 21. LANARIO, *le Guerre di Fiandra*, p. 17, 18, welke gewoonlijk CAMPANA naschrijft.

(3) GROEN VAN PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 414.

(4) HOPPERUS, *Mémorial*, p. 111.

(5) *Resolut. v. Holland*, aangehaald door WAGENAAR, D. VI. bl. 199, 200.

1555—1568 noodzakelijk zou achten (1). De gemoederen in *Holland* waren reeds te zijner gunste door BREDERODE voorbereid (2). De Prins hield zich het eerst te *Gorkum* op, waar alles in hevige gisting en het graauw op het punt was, de beelden en altaren te breken. Met veel beleid gelukte het hem te bewerken, dat de Hervormden zich vergenoegden, buiten de stad te preken en den Roomschgezinden hunne kerken en kloosters te laten (3). Van hier begaf hij zich naar *Utrecht*, verzeld door LODEWIJK
18 v. Wijnmaand 1566 *van Nassau* en zijne bende van Ordonnantie, twee honderd zestig ruiters sterk (4). Onderweg bezocht hij BREDERODE te *Vianen*, en gaf hem den wensch der Landvoogdes te kennen, dat de manschappen, door hem geligt, ontslagen, de Hervormde Leeraars uit *Vianen* gebannen, en de kerken hersteld en aan de Roomschgezinden teruggegeven wierden. Hij stelde zich echter met de redenen van BREDERODE op deze punten tevreden; ja, vond hem zelfs, »zeer genegen, om den Koning en der Landvoogdes zijne zeer onderdanige diensten te bewijzen (5).” Te *Utrecht* steeg de Prins af bij JAN VAN RENESSE, Heer van *Wilp*, een der verbondene Edelen (6). Terstond vernam hij, dat er volksligtingen in dat gewest buiten zijne voorkennis geschiedden tot grooten overlast der ingezetenen. Aanvankelijk dacht hij, dat dit op last des Graven van *Megen* gebeurde, maar vernam later, dat zij plaats hadden ten behoeve van Hertog ERIK *van Brunswijk*, en zond daarover zijne klagten in bij de Landvoogdes. Door de beroeringen der Hervormingsgezinden, had de Regering van *Utrecht* zich genoodzaakt gezien, een vaandel voetvolk in dienst te nemen, om nieuwe opschuddingen te voorkomen. De Prins sloot na vele moeijelijkheden eene overeenkomst met de Onroomschen, waarbij zij zich verbonden, slechts op ééne plaats en buiten de stad te preken, er ongewapend te komen en zich »zediglijk” te gedragen. Niet alleen in de stad, maar door het geheele gewest *Utrecht* werden nu de kerken en kloosters aan de Katholijke eerdienst teruggegeven (7). Tot meer verzekering wenschte ORANJE, dat dit verdrag door de hoofden

---

(1) *Correspondance de Holl. et Zeelande*, aangehaald door GACHARD in de *Préface* der *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. LXXXIII. (1).

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 415.

(3) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 255.

(4) WAGENAAR, D. VI. bl. 200. TE WATER, *Verb. d. Edelen*, D. IV. bl. 325.

(5) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 256—258, 398, 399.

(6) WAGENAAR, D. VI. bl. 200.

(7) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 264—266.

der Onroomschen en de stedelijke Overheid wederzijds geteekend wierd. Deze laatste was hiertoe gereed, mits de Staten medewerkten, die op hunne beurt aandrongen, dat het Hof van *Utrecht* zich er bijvoegde. Dit echter weigerde, »niet willende dienen," gelijk het zich aan de Hertogin van *Parma* uitdrukte, »om zaken te verontschuldigen, die ongetwijfeld den Koning onaangenaam moesten zijn, en in strijd waren met alle opregte, Christelijke en Katholijke conscientie (1)." De Prins, gebruik makende van zijn gezag als Stadhouder en van de hem verleende volmagt, vormde nu, op verzoek der Staten, uit de overeengekomene punten met de Bondgenooten den vijf en twintigsten van Oogstmaand het ontwerp eens bevelschrifts (*ordonnantie*), welk hij aan de goedkeuring der Landvoogdes onderwierp (2). Ofschoon MARGARETHA elke bewilliging ter gunste der Onroomschen mishaagde, en zij wilde, dat alle preken zoo buiten als binnen de steden ophield, keurde zij echter 's Prinsen bevelschrift niet af. »Daar de punten, welke gij mij gezonden hebt," schreef zij hem, »de grenzen van het verdrag met de Bondgenooten niet overschrijden, en gij geen ander middel ziet, om de zaken te herstellen, mogen de genoemde punten hunnen weg gaan." De woorden: *mogen hunnen weg gaan* (*vont leur chemin*), kwamen den Prins dubbelzinnig, of ten minste duister voor, en hij vroeg er de beteekenis van. De Landvoogdes verwonderde zich over zijnen twijfel. »Deze woorden beteekenen duidelijk en klaar (*ouvertement*)," antwoordde zij, »dat men de genoemde punten moet laten doorgaan en toelaten, naardien zij de grenzen van het verdrag niet overschrijden, en gij geen ander middel ziet, om de zaken te herstellen of den loop daarvan te beletten." De Prins liet hierop zijn bevelschrift afkondigen, waarbij de preek buiten de stad bepaald werd, en de belijders van de oude en nieuwe godsdienst vermaand werden, elkander geen overlast met woorden of daden aan te doen (3). 1555—1568

Het vaandel van ORANJE was ondertusschen, op last der Landvoogdes, ter bezetting in *Utrecht* gekomen, en handhaafde met het vaandel voetvolk der stedelijke Regering de rust in de stad. De Prins oordeelde raadzaam, dat er nog een tweede vaandel voetvolk bijgevoegd werd, en de gewestelijke Staten belastten zich, op zijn verzoek, met de betaling er van. Maar alleen de vijf Kapittels van *Utrecht*, de Adel en de hoofdstad hadden hierin bewilligd; *Amersfoort*, *Wijk bij Duurstede*, *Rhenen* en *Montfoort*, die ook stemregt hadden in de Statenvergadering, weigerden steeds hunne

(1) *Correspondance de Holl. et de Zelande*, T. IV. p. 277, 278, aangehaald door GACHARD, *Préface*, p. LXXXII.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 273—279.

(3) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne* T. II. p. 280, 281, 287, 288, 295. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. II. bl. 105.

1555— toestemming, aanvoerende, dat zij tot nu toe het preken en kerkschenden geweerd
1568 hadden, en dit ook in het vervolg zouden beletten. Het geschil duurde nog, toen de Prins naar *Holland* vertrok (1). Vóór hij zich derwaarts begaf, wenschten de Staten van *Utrecht*, dat hij hun een plaatsbekleeder (*Lieutenant*) achterliet, om de goede tucht te handhaven, welke hij in hun gewest weder had ingevoerd; doch de Landvoogdes achtte dit overbodig, ofschoon zij den Prins eerst had uitgenoodigd, haar eene lijst van geschikte personen voor die betrekking aan te bieden (2).

Inmiddels maakte ORANJE van eene jagtpartij naar den kant van *Amerongen* gebruik tot een mondgesprek met FLORIS *van Pallant*, welke der Landvoogdes ernstige reden tot klagte gegeven had. Immers waren niet alleen op zijn bevel in *Culemborg* de beelden verbroken, maar men had gezien, dat hij met een gezelschap in de kerk het middagmaal hield, terwijl de plunderaars hun werk van vernieling verrigtten. Men verhaalt zelfs, dat hij de heiligschennis zoo ver dreef, dat hij de gewijde hostie aan zijn papegaai te eten gaf. Er wordt bijgevoegd, dat hierop een naburig Priester, »die tot op dit oogenblik een verborgen duivel was (*que era demonio encubierto*)," de gewijde hostie uit eene andere kerk haalde en liet bakken, om te toonen, welk wonder zij zou verrigten. Toen eenige zijner kennissen bijeenroepende, zeide hij: »Gij ziet, dat de God van brood, over welken men u zoo veel gepreekt heeft, noch vleesch, noch bloed heeft, dat hij niets is." Een ander Priester deed hetzelfde, en insgelijks onder de bescherming van PALLANT. Op raad van ORANJE, EGMOND en HOORNE had de Landvoogdes den Graaf van *Megen*, Stadhouder van *Gelderland*, gelast, PALLANT te berispen en hem te noodzaken, de kerken en kloosters aan de Roomschgezinden terug te geven (3). Dit laatste beloofde thans VAN PALLANT aan den Prins van *Oranje*, welke in hetgeen deze ter verontschuldiging van zijn gedrag bijbragt, genoegen nam. MARGARETHA echter hield niet, gelijk hij, zich zoo geheel van 's Graven onschuld en goeden wil overtuigd (4).

Terwijl ORANJE zich nog met de Utrechtsche zaken bezig hield, beschreef hij de Staten van *Holland* te *Schoonhoven*, en kwam aldaar den tweeden van Slagtmaand met Graaf LODEWIJK en BREDERODE (5). Hij riep hun raad in over de middelen, om vrede

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 265, 267, 272, 273, 280, 287, 289, 295.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 265, 266, 267, 275, 281, 282, 283, 284, 285, 288.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 471—480.

(4) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 269, 281.

(5) TE WATER, *Verb. d. Edelen*, D. IV. bl. 326.

en tucht in dat gewest te herstellen, en verklaarde tevens, dat naar de uitdrukkelijke 1555—1568
begeerte der Landvoogdes, het preken niet mogt toegelaten worden, dan op de plaatsen, waar dit openlijk vóór het verdrag met de Edelen van Oogstmaand laatstleden geschied was, en alleen buiten de steden (1). MARGARETHA wist niets tegen dit voorstel in te brengen, ofschoon het niet aan haar oogmerk beantwoordde. »Indien het mogelijk ware," schreef zij den Prins, »een beter middel te vinden, en dat door goede vermaningen, raadgevingen, wenken en dergelijke deze preken ophielden, dan verzeker ik u, dat gij, behalve de dienst, welke gij daardoor aan God, aan de Katholijke godsdienst en aan het vaderland zoudt bewijzen, gij den Koning eene zeer bijzondere en hoogst aangename dienst zoudt betoonen (2)."

De Edelen en de afgevaardigden der steden *Delft* en *Leiden* oordeelden op de Statenvergadering, kort daarna te *'s Hage* gehouden om over 's Prinsen voorstel te raadplegen, »dat ORANJE zelf orde behoorde te stellen op het onderhouden der oude en het uitoefenen der nieuwe godsdienst, en men tot handhaving van het regt en ter wering van uitheemschen en landloopers, die de meeste geweldadigheden gepleegd hadden, een zeker getal krijgsvolk in eigenlijke dienst, of tegen een tamelijk waardgeld, behoorde aan te nemen, alles echter naar goedvinden van den Prins." *Dordrecht* begreep, »dat het behoud van het gezag der Wethouders in de steden, welk op vele plaatsen in kleinachting geraakt was, het eenige middel zou zijn, om de rust te herstellen." *Haarlem* meende, »dat men het geloofsonderzoek afschaffen, de bloedbevelen matigen, en den beeldstormers vergiffenis beloven moest; er bijvoegende, dat de oproerigheid van eenigen vooral geenen geheelen genootschappen of steden te last gelegd moest worden." *Amsterdam* gedroeg zich, »omtrent de rust van het Land in het algemeen, aan de middelen door de Hertogin voorgeslagen en door den Prins nader te beramen; doch dacht, dat ORANJE, als Stadhouder, in de steden, naar hare bijzondere gesteldheid, orde zou kunnen stellen." De stad *Gouda* verklaarde, dat zij »voor alsnog vrij van oproer geweest was, en derhalve de hoop koesterde, hare gemeente voorts in vrede te houden. Tot herstelling der rust in andere plaatsen, had zij niets bijzonders voor te stellen. De overeenkomst tusschen de Landvoogdes en de Bondgenooten behoorde men in alles optevolgen, en niemand om het geloof te dooden dan oproerstichters: alles tot zoolang de Koning, bij rade der Algemeene Staten, hieromtrent anders zou bevelen." De Advokaat VAN DEN

(1) *Resolutiën van Holland*, aangehaald door WAGENAAR, D. VI. bl. 201.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 268, 270—272, 281, 288, 295, 400.

1555—1568 EINDE en de Pensionaris van *Leiden*, Mr. PAULUS BUIS, kregen last, om over de meening der Staten met den Prins in onderhandeling te treden (1).

Ondertusschen was ORANJE den vijftienden, naar anderen, den twintigsten van Wintermaand te *Amsterdam* gekomen (2). De Landvoogdes had hem nadrukkelijk bevolen, het verwoeste Minderbroedersklooster te laten herstellen en den monniken terug te geven; het preken der Onroomschen binnen de stad mogt hij niet veroorlooven; zelfs had zij hem uitgenoodigd te onderzoeken, of het preken er niet ten eenenmale konde verboden worden, dewijl na het laatste verbond met de Edelen gesloten, de Onroomschen, door het schenden der kerken, regelregt deze overeenkomst overtreden hadden (3). ORANJE stemde toe, dat zij gelijk had; maar uit hoofde van de menigte volks in *Amsterdam*, »het grootste gedeelte vreemdelingen, die uit de koopsteden aan de *Oostzee* kwamen, niet van de oude godsdienst waren, maar meestal zeelieden, onwetende menschen en barbaren, die naar geene reden luisterden," dacht hij niet, dat het mogelijk zou zijn, hen te dwingen, buiten de stad te preken en nog veel minder, hun geheel het preken te beletten; want in den Winter was er om de stad geen plek, welke niet onder water stond; en er op aan te dringen, dat zij in vaartuigen hunne godsdienst verrigten, kwam hem onuitvoerbaar voor (4). MARGARETHA evenwel verklaarde onbewimpeld, niet te zullen gedoogen, dat er op eenige wijze binnen de stad gepreekt wierd, en zoo buiten de stad daartoe geene geschikte plaats was, het beter zou zijn, dit maar geheel te staken. Het verblijf van zoo vele vreemdelingen te *Amsterdam*, welke de nieuwe leerstellingen omhelsden, kwam, naar haar inzien, hierbij niet in aanmerking: »want," zeide zij, »het is niet verstandig, ten wille dezer vreemdelingen, de regeling van onzen staat te veranderen, er eene wijziging of nieuwheid van godsdienst in te voeren, en de gemeene rust te verstoren, even zoo min als men dit voorheen gedaan heeft. — Het moet hun genoeg zijn, dat men hen vrijelijk laat handel drijven, zonder dat zij nog onze godsdienst komen bederven (5)." Zij beriep zich tevens daarop, dat men vóór het verdrag met de Edelen, niet binnen het gebied der stad

---

(1) *Resolutiën van Holland*, aangehaald door WAGENAAR, D. VI. bl. 201, 202, en in de *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 262.

(2) WAGENAAR, D. VI. bl. 202.

(3) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 267.

(4) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 283, 284.

(5) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 285, 286.

gepreekt had. De Prins hervatte, dat zij zich vergiste; dat er lang vóór dien tijd door de Onroomschen op de *Lastaadje* (1), en den vier- of vijfentwintigsten van Oogstmaand, toen men niet konde weten, wat te *Brussel* overeengekomen was, zelfs in eene der kerken gepreekt werd. Hij voorzag, dat een verbod van te preken, onlusten, ja misschien den geheelen ondergang der stad zou na zich slepen; en verzocht uit dien hoofde, dat een ander derwaarts gezonden wierd. De Landvoogdes was echter te zeer overtuigd, dat hij alleen in *Amsterdam* zou gehoorzaamd worden, om hierin te bewilligen. Zij veroorloofde hem derhalve het preken op de *Lastaadje* te gedoogen; maar drong er nadrukkelijk op aan, dat zulks in de stad geschorst wierd, en men de kerken en kloosters aan de Roomschgezinden teruggaf (2). 1555—1568

'sPrinsen taak was te moeijelijker, dewijl de burgerij en de Regering van *Amsterdam* zich niet met elkander verstonden (3). Hij bragt er ook meer dan eene maand door, om de gemoederen te stillen en de uiteenloopende gevoelens te verzoenen. Eindelijk bepaalde hij voorloopig den achttienden van Louwmaand des volgenden jaars, dat de overeenkomst van de Amsterdamsche Regering met de Calvinisten onlangs aangegaan (4) in haar geheel zou blijven, uitgezonderd eenige wijzigingen. Onder anderen zouden »die van de nieuwe godsdienst voortaan niet meer in de Minderbroeders- en Leprozenkerken preken, maar hun daartoe, bij voorraad, zekere plaatsen binnen de stad aangewezen worden, tot zij een gebouw buiten de stad, tot dat einde bestemd, hadden opgetrokken. Voorts zouden twee honderd burgers tot verzekering der openbare veiligheid aangenomen, de sleutels der stad op het raadhuis bewaard, en de poorten niet dan met bewilliging van Burgemeesteren geopend worden (5)." Wat de eindbeslissing zelve betrof, deze liet de Prins geheel aan de Landvoogdes over (6). Hij wilde het vergunnen tot het uitoefenen der nieuwe godsdienst niet op zich nemen, sinds zij dit aan *Delft* geweigerd had, zonder eenig acht te slaan op de ernstige gevolgen, welke er uit konden voortvloeijen (7). REINIER

---

(1) De Lastaadje noemde men destijds de overzijde van de Geldersche Kaai. WAGENAAR, *Beschr. v. Amsterd.* St. I. D. I. bl. 18.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 289—291, 296.

(3) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 319.

(4) Zie hiervoor, bl. 351.

(5) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 345—348. WAGENAAR, *Beschr. v. Amsterd.* St. I. D. II. bl. 293.

(6) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 342.

(7) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 302, 311.

1555— *van der Duin*, Raadsheer in den Hove van *Holland*, werd met twee Wethouders
1568 en twee afgevaardigden der Hervormden naar *Brussel* gezonden, om de Landvoogdes van den waren staat van zaken in *Amsterdam* te onderrigten, en haar goeddunken deswege te vernemen (1). MARGARETHA, gelijk men konde verwachten, toonde zich even weinig genegen, om de uitoefening der nieuwe godsdienst aan de Hervormden van *Amsterdam*, als aan die van *Delft* te veroorloven; en wilde niet gedoogen, in weerwil der schikking van den Prins, dat zij in de stad zouden preken. Zij gelastte zelfs VAN DER DUIN hen uit te noodigen, dit geheel te staken, »om den Koning geen misnoegen of reden tot billijke verontwaardiging te geven (2).” VAN DER DUIN begaf zich den zeventienden van Sprokkelmaand weder naar *Holland*, met bevel op zijnen togt door *Antwerpen* dit verlangen den Prins mede te deelen; doch hij en de beide Wethouders trokken door die stad, zonder hem te spreken (3).

Toen ORANJE naauwelijks in *Amsterdam* was gekomen, had hem de Landvoogdes schriftelijk verzocht, de manschappen van zijn vaandel en de Edelen van *Holland* te polsen, of zij den Koning in alles en overal wilden dienen. De Prins wenschte te weten, of hij ook de Edelen van *Utrecht* moest bijeenroepen, en verzocht tevens een »berigtschrift en naauwkeurige aanwijzing, wat hij hun moest voorstellen, om niet te veel of te weinig te zeggen.” De Hertogin antwoordde, dat hij niet alleen de Edelen uit *Holland*, maar ook uit *Zeeland* en *Utrecht* moest ontbieden en hun mededeelen, dat des Konings bedoeling was te weten, »wie hem een goed en getrouw dienaar en onderdaan wilde blijven, en wie niet; dat het derhalve noodzakelijk was, dat zij plegtig zwoeren, hem tegen allen, zonder eenig onderscheid of bepaling, te dienen, en van alle bondgenootschappen, verpligtingen en eeden af te zien, welke zij, in strijd daarmede, met anderen mogten aangegaan hebben.” ORANJE, welke op het punt stond *Holland* te verlaten, droeg aan CORNELIS SUYS, Heer van *Rijswijk*, Voorzitter, en ARNOUD SASBOUT, Raadsheer in het Hof van *Holland*, de taak op, de bevelen der Landvoogdes in dat gewest ten uitvoer te leggen. Het vaandel van den Prins, en bovenal J. DE HORNES, Heer van *Boxtel*, welke

---

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 342, 343. WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. I. D. II, bl. 294.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 351—353.

(3) WAGENAAR, *Beschr. v. Amsterd.* St. I. D. II. bl. 294. De vergadering, welke de verbondene Edelen in Wijn- of Slagtmaand te *Amsterdam* zouden gehouden hebben, en waarvan STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 281—283. Lib. VII. p. 380, verhaalt, werd met reden in twijfel getrokken door TE WATER, *Verb. d. Edel.* St. II. bl. 29—37. Dat zij in het geheel geene plaats had, getuigt ORANJE zelf. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 338.

in zijne afwezigheid er het bevel over voerde, waren niet bijzonder voor den Koning 1555—1568
gezind. Trouwens men betaalde hen ook zeer slecht, ondanks al de vertoogen van den Prins, en hun misnoegen er over was buitengemeen groot. Zij antwoordden, dat zij gereed waren den Koning te dienen, gelijk zij dit tot heden altijd gedaan hadden, maar zich ten hoogste verwonderden over het tot hen gerigte verzoek, daar zij nooit hun pligt en eed verzaakt hadden. De Hertogin van *Parma* verwachtte misschien dit antwoord, want denzelfden dag, op welken de Heer van *Boxtel* haar dit te kennen gaf, had zij den Prins bevolen, zijn vaandel naar *Brussel* op te zenden. Zij drong niettemin aan op het afleggen van den eed, en gelastte den Prins, al de manschappen, welke onder hem dienden, den een na den ander, daartoe aan te sporen; maar zij waren reeds op weg toen ORANJE deze tweede beschikking ontving, van welke hij een afschrift zond aan den Heer van *Boxtel*, om er zich naar te gedragen (1).

Om dezen tijd werd de Prins door de Landvoogdes over de zaken met het *Noorden* geraadpleegd. FREDERIK II, Koning van *Denemarken*, had reeds in vijftien honderd een en zestig den Sondschen tol aanmerkelijk verhoogd, maar zich eerlang tot matiging laten bewegen door een gezantschap der Staten van *Holland*, waarvan *Amsterdam* de kosten had voorgeschoten. Doch vier jaren daarna was door hem, in den oorlog met *Zweden*, weder *de Sond* gesloten geworden voor elk, welke, boven den gewonen tol, geen daalder van ieder last, welk de schepen voeren konden, opbragt (2). Op de klagten der Staten van *Holland* had de Hertogin van *Parma* in Oogstmaand ZEGHER VAN GROESBEEK, broeder des Bisschops van *Luik* en onderbevelhebber der bende van Ordonnantie des Graven van *Aremberg*, den Raadsheer RATTALLER, en den geheimschrijver van *Amsterdam*, PIETER VLOITS of VLOTINUS, naar *Koppenhagen* gezonden. Bij hunne terugkomst bragten zij een brief mede van Koning FREDERIK aan den Prins van *Oranje*, in welken hij wenschte, dat de Koning van *Spanje* als middelaar optrad in zijne geschillen met *Zweden*. ORANJE oordeelde, dat FILIPS, door eene verzoening tusschen de strijdende Mogendheden te bewerken, hun eene uitstekende dienst zou bewijzen niet alleen, maar ook grootelijks *Holland* bevoordeelen, van hetwelk reeds meer dan zestig of zeventig groote koopvaardijschepen door de Zweden waren opgebragt. MARGARETHA schreef in dien zin naar *Madrid*. Men wil, dat eerst later door de pogingen des Hertogs van *Alba* de nieuwe tol werd afgeschaft (3).

---

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 288, 295, 302, 303, 305, 311, 313—316, 318—321, 324, 325, 332, 333, 336, 337, 344.

(2) WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. I. D. II. bl. 294.

(3) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 48, 68. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 292—294, 306—308, 332. WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. I. D. II. bl. 294.

1555— 1568 'sPrinsen aandacht werd insgelijks in dit tijdstip door MARGARETHA op de jaarlijksche vernieuwing der stedelijke Regenten gevestigd. Nadrukkelijk beval zij hem aan daartoe slechts goede Katholijken te benoemen en lieden, welke den Koning wel genegen waren. Zij magtigde hem, om de Regenten, welke zich door deze hoedanigheden onderscheidden, in hunne ambten te bevestigen, ofschoon dit ook in strijd mogt zijn met keuren, voorregten of gebruiken. Zijn antwoord was, »dat hij er in zou voorzien (1)".

Den twee of drie en twintigsten van Louwmaand vijftien honderd zeven en zestig verliet ORANJE de stad *Amsterdam.* Hij begaf zich naar *Haarlem*, waar de Hervormden, die der Regering alle ontzag betoonden, buiten de muren preekten. Thans echter verzochten zij van den Prins de vrije uitoefening hunner godsdienst binnen de stad; doch hij verwees hen naar de Landvoogdes (2). Te *Leiden* bekrachtigde hij »bij voorraad en zoolang het preken toegestaan werd," een verdrag, welk eenige bepalingen betrekkelijk dit punt bevatte, en waarbij de Wethouders en die Lutherschen, welke de gevoelens van MELANCHTON aankleefden, elkander beloofden, alle andere gezindheden uit de stad te zullen weren (3). In *den Haag* vond de Prins de Staten van *Holland* bijeen, om hem hun antwoord op zijn voorstel, gedaan ter vergadering van *Schoonhoven*, mede te deelen. Erkentelijk voor zijne pogingen, om de rust in hun gewest te herstellen, boden zij hem een geschenk van vijftigduizend gulden aan. Hij weigerde, deze som, »welke hem anders," naar zijne eigene getuigenis aan den Koning, »ter aflossing zijner schulden, niet te onpas zou gekomen zijn," om twee redenen aan te nemen: » *ten eerste*, om te bewijzen, dat zijne diensten noch hebzucht, noch zijn bijzonder belang ten doel hadden; en *ten tweede*, dewijl het gerucht liep, dat de Koning een nieuwen eed van de Stadhouders zou vorderen, welken zijn geweten hem verbood af te leggen, en hij derhalve zijne ambten moest nederleggen (4)." Naar luid der *Resolutiën van Holland* echter, hadden de Staten besloten, hem een geschenk van vijf en vijftigduizend gulden aantebieden, doch toen zij vernamen, dat, naar zijn oordeel, deze gelden in dit kommervol tijdsgewricht beter konden besteed worden, hem slechts tienduizend gulden, ter bestrijding zijner reiskosten, toegelegd en die nog in mindering zouden strekken van de

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 309, 335, 402.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 343.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. II. bl. 107.

(4) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 367.

gelden, hem bij staatsbesluit toegekend (1). Hij begaf zich nu op weg naar *Antwerpen*, en vertoefde eenige dagen te *Breda*, alwaar de Graven van *Hoorne*, *Nieuwenaar*, *Hoogstraten*, *Brederode* en verscheidene andere Bondgenooten hem bezochten. De Landvoogdes trachtte deze bijeenkomst te verijdelen, maar haar schrijven deswege aan den Prins kwam te laat. Zij voorzag, dat hier niets tot voordeel van 's Konings dienst zou beraadslaagd worden; en de uitkomst heeft hare vreeze gewettigd (2). 1555—1568

Ondertusschen was de toestand der *Nederlanden* van dag tot dag bedenkelijker geworden. De Koningsgezinden hieven moedig het hoofd op, daar zij uit *Spanje* het zekere berigt ontvangen hadden, dat de Koning in het aanstaande voorjaar met eene groote krijgsmagt herwaarts zou komen. MONTIGNY spoorde uit dien hoofde ORANJE, welke aan het Hof van *Madrid* voor den hoofdbewerker der onlusten gehouden werd, ernstig aan, zijnen Heer getrouw te blijven, wiens verbeurde gunst hij vóór dien tijd moest trachten te herwinnen (3). FILIPS had der Landvoogdes last gegeven, volk te werven, wanneer de nood het vorderde (4). In *Duitschland* geschiedden werkelijk door de Roomschgezinde Vorsten ligtingen te zijnen behoeve (5). Hertog ERIK *van Brunswijk* en de Graaf van *Megen* bragten in het gewest *Utrecht* krijgsvolk bijeen (6). MARGARETHA was, om der gevolgen wil, aanvankelijk huiverig geweest, tot dit middel hare toevlugt te nemen, ofschoon zij van den anderen kant zich overtuigd hield, dat indien de Koning zich niet wapende, de Edelen alles zouden uitvoeren, wat hun goed dacht (7). Thans bij de veranderde omstandigheden, raadde zij den Koning zelfs aan, zich van het leger des Keizers ter bedwinging der Nederlandsche oproerigen te bedienen. Tienduizend man voetvolk met drieduizend ruiters waren uit *Duitschland* reeds in aantogt, wier komst zij van het uiterste gewigt achtte (8). Immers meende zij van goeder hand te weten, dat er ontwerpen bestonden, om 15 v. Wijnmaand 1566

(1) LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 133. WAGENAAR, D. VI. bl. 200.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 404.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 299, 309, 364. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 474.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 471. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 272.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 367—388, 421, 422, 425. VAN HASSELT, *Stukken v. d. Vaderl. Hist.*, *D.* I. bl. 73—79. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 277.

(6) *Correspondence de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 254, 259, 261.

(7) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autrice*, p. 202, 233.

(8) *Correspondance de* PHILIPPE II. T. I. p. 475, 476.

1555—1568 *de Nederlanden* te verdeelen. Men had haar verzekerd, ofschoon zij het naauwelijks gelooven konde, dat *Friesland* en *Overijssel* den Hertog van *Saksen*, en *Holland* aan BREDERODE ten deel zouden vallen; *Gelderland* was gedeeltelijk voor den Hertog van *Kleef*, gedeeltelijk voor den Hertog van *Lotharingen* bestemd; *Braband*, giste men, zou voor den Prins van *Oranje*; *Vlaanderen*, *Artois* en *Henegouwen* voor den Koning van *Frankrijk* zijn, onder wien, naar men vermoedde, de Graaf van *Egmond* er levenslang het bewind over zou voeren. De zaakgelastigden der Bondgenooten bragten in al de Nederlandsche gewesten benden bijeen, die hunne plannen moesten verwezenlijken. Naar de getuigenis des Graven van *Megen*, had de Prins van *Oranje* zich laten ontvallen, dat zoo de Koning met eene krijgsmagt mogt komen, men hem niet dan onder zekere, naauwkeurig omschrevene voorwaarden den toegang zou verleenen. Het gerucht liep insgelijks, dat de Fransche Hugenooten vierduizend ruiters en dertig vaandels voetvolk ter beschikking der Nederlandsche Onroomschen zouden stellen (1). Wat van dit alles ook zij, zeker is, dat de Bondgenooten, vooral door den ijver van LODEWIJK *van Nassau*, zich thans ernstig tot eenen gewapenden tegenstand voorbereidden (2). De Landvoogdes verzocht den Hertog van *Wurtenberg*, om de volksligtingen des Konings in *Duitschland* te bevorderen, en die der Bondgenooten te verijdelen; maar het antwoord daarop was even weinig gunstig, als dat van den Landgraaf van *Hessen* en den Paltzgraaf FREDERIK op hetzelfde voorstel (3). Graaf JAN *van Nassau* vermaande wel de verbondene Edelen, eene vriendschapsbreuk met den Koning te vermijden, doch ondersteunde niettemin hunne wervingen in *Duitschland* (4). Als ijverig Lutheraan, zou hij gaarne gezien hebben, dat zij zich tegen de leer van CALVIJN verklaard hadden; en de Landgraaf van *Hessen* oordeelde het nuttig, ja zelfs volstrekt noodzakelijk, dat de Nederlandsche Hervormden de geloofsleer van *Augsburg* omhelsden (5). Tot openlijke belijdenis dier leer trachtte hij ook ORANJE te bewegen, wiens weigerend antwoord zijne gewone behoedzaamheid en schranderheid kenmerkt. »Wij danken u vriendelijk," zegt hij, »voor uwen getrouwen raad, dat wij ten opzigte der godsdienst ons verklaren en openlijk voor de Augsburgsche geloofsbelijdenis uitkomen zouden. Wij waren wel genegen uwen

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 473.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 388, 393, 402, 464. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 207, 211, 230.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 379. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 275.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 345, 402.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 345, 390—393, 481, 489.

wenk in dezen te volgen, want reeds vóórlang hebben wij bij ons zelve hieraan gedacht, maar de tegenwoordige omstandigheden staan ons in den weg, dewijl wij in het Heilige Roomsche Rijk en overal beschuldigd worden, dat wij aan de leer der Calvinisten verbonden zijn, en de beroeringen en beeldstorming heimelijk met raad en daad ondersteund hebben. Ofschoon wij ons nu ook voor de Augsburgsche geloofsbelijdenis verklaarden, zou men ons niet gelooven, maar den naam van Calvinist laten behouden en te onverzettelijker beweren, dat wij de oorzaak en bewerker dezer beroeringen geweest zijn; en alzoo ware te vreezen, dat door zulk eene openlijke verklaring voor ons en deze Landen meer onheil en gevaar, dan heil en goeds ontstaan mogt. Wees verzekerd, dat wij de Calvinistische leer genegen zijn noch aanhangen; maar om, wegens het onderscheid tusschen de Augsburgsche geloofsbelijdenis en de leer van CALVIJN, te verlangen, dat de Calvinisten hier te lande overvallen en een bloedbad onder hen aangerigt wierde, zou noch regt, noch Christelijk zijn. Daarom zagen wij liever, dat dit onderscheid door tusschenkomst van goede Heeren en vredelievende mannen uit den weg geruimd, en alle krijg en bloedvergieten voorkomen werd. Voorts zouden wij ook moeten vreezen, dat geen Heer in deze Landen, zich met betrekking tot de godsdienst meer verklaren, maar achter de schermen zou houden; gebeurde dit, dan zouden wij alleen staan, en bij Roomschen zoowel als Calvinisten in wantrouwen geraken. En ofschoon wij zulks wel mogen bedenken, zou dit ons echter niet van onze openlijke verklaring wederhouden, indien wij niet veel meer vreesden, dat alsdan de Calvinisten de hulp en den bijstand van andere buitenlandsche Heeren zoeken en verwerven zouden; en ook voor zichzelve op ongepaste middelen denken, hoe zij hunne godsdienst bewaren, of wel iets anders mogten uitvoeren, waardoor den Koning billijke reden gegeven werd, deze Landen en de algemeene godsdienst met geweld aan te vallen en te dempen; waarbij dan wij, die ons altijd aan de Augsburgsche belijdenis gehouden hebben, niet minder dan de anderen, doch onschuldig, zouden te lijden hebben. Ware het anders met de zaak gelegen, wij zouden niets liever wenschen dan uwen goeden en getrouwen raad te volgen, wat ons ook, tegen de waarheid aan, mogt verweten worden (1)." Op aansporing van den Landgraaf van *Hessen*, gaven echter de Prins en zijn broeder LODEWIJK zich alle bedenkelijke moeite, om de Calvinisten met de Lutherschen in *de Nederlanden* te vereenigen. Te *Vianen* werd een geschrift uitgegeven, waarin men de overeenstemming van de Augsburgsche geloofsbelijdenis met die der Calvinisten trachtte aan te toonen. De eerstgenoemde belijdenis en eenige werken 1555—1568

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 454—456.

1555—1568 van LUTHER werden te *Antwerpen* gedrukt, doch door den Prins in beslag genomen (1). Men zond uit *Duitschland* Luthersche Predikanten, om de Calvinisten van dwaling te overtuigen, »hetgeen in een tijd van woeling, in welken bedaard onderzoek niet mogelijk was, de geesten meer moest verhitten, dan tot bedaren brengen." Vruchteloos werd dan ook, in naam der aanzienlijkste Bondgenooten, door Graaf LODEWIJK den Calvinisten van *Antwerpen*, *Amsterdam*, *Valenciennes* en *Doornik* eene vereeniging met de Lutherschen voorgesteld. De pogingen tot eene toenadering te *Breda* aangewend, beantwoordden niet alleen geenszins aan het doel, maar verwijderden zelfs de gemoederen nog meer van elkander (2). Lutherschen en Calvinisten vereenigden zich echter tot het aanbieden van een hoogst merkwaardig smeekschrift aan den Koning, waarin zij hem betuigden, »dat zij te allen tijde lijf en goed voor Zijne dienst veil gehad, en zich nooit aan de betaling van tollen, schattingen en andere lasten onttrokken hadden. Zij waren nog gezind, bij deze gevoelens te volharden en daarin dagelijks toe te nemen, in de hoop, 's Konings gunst, van welke zij voorheen zoo vele bewijzen ontvangen hadden, ook in het vervolg te zullen ondervinden. De Koning had, wel is waar, bevolen, degenen met een wreeden dood en verbeurdverklaring van goederen te straffen, welke de leer der Roomsche kerk, zoo als zij onlangs door de Trentsche kerkvergadering nader bepaald was, niet in alle punten aannamen; ook had Hij gelast, het geloofsonderzoek tot dat einde daar te handhaven, waar het te voren in gebruik was, en elders in te voeren, tegen de vrijheden en voorregten der Nederlanders; doch uit het vertoog der Edelen met den toestand dezer Landen bekend geworden, had Hij het geloofsonderzoek opgeschorst, de bevelen op het punt van godsdienst verzacht, en daardoor het volk in rust gebragt. Dit gaf hun reden, om den goeden God te loven en op 's Konings gunst te hopen. Het volk was door de handhaving der bloedbevelen als in slavernij gestort, maar niettemin onmerkbaar in de ware kennis der zaligheid zeer toegenomen, zoo door het lezen der Goddelijke schriften, als door het onderwijs van sommige Leeraren, lieden van eer en wel onderleid in Goddelijke en menschelijke wetenschappen. De valsche beschuldigingen en lasteringen van eenige kwaadwilligen, die hunne godsdienst poogden verdacht te maken, spoorden de Hervormden aan, zich niet langer te verbergen, maar hunne godsdienstoefeningen openlijk te verrigten, opdat den achterklappers de mond gestopt, en aan elk kennelijk wierd, hoedanig de godsdienst was, welke zij te voren in het geheim geoefend hadden. Sedert dien

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 243, 244, 248.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 391, 473—477. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. II. bl. 124. TE WATER, *Verb. d. Edel.* D. II. bl. 35—37.

tijd kwam eene ontelbare, bijna ongelooflijke menigte van eerlijke en voortreffelijke lieden in hunne vergaderingen, en dat getal vermeerderde nog dagelijks. De Leeraars hadden in hunne preken alles aangewend, om het volk bestendig te vermanen tot rust, eerbied en onderdanigheid, welke men der Overheid schuldig is. Over de afgoderij opzettelijk handelende, hadden zij het volk opgewekt, zich bij hun beroep te bepalen, niet in het ambt der Overheid te treden, en geene beelden of andere kerksieraden af te werpen; ; tot hun groot en onuitsprekelijk verdriet, hadden evenwel sommigen van het gemeen, door een onmatigen ijver gedreven en door eenigen, die stelen en rooven bedoelden, aangehitst, zich aan beeldbreking en dergelijke ongeregeldheden schuldig gemaakt. Dit had alle Overheden met schrik vervuld, die, zwaarder onheil duchtende, niet alleen het breken der beelden niet verhinderd, maar zelfs op verscheidene plaatsen bevolen hadden, de beelden en altaarversierselen uit de kerken weg te nemen. Hierna hadden ook anderen de handen aan dit werk geslagen, denkende, dat het nu geoorloofd en als door de Overheden geboden was, de kerken te ruimen, waartoe zij nimmer door de Predikanten aangezet waren, die met alle kracht getracht hadden hen daarvan af te brengen; zoo verre was het er van af, dat de Leeraars zulks bevolen, te voren geweten, of naderhand goedgekeurd zouden hebben; hetgeen mede ten duidelijkste bleek uit de getuigenissen van een groot aantal gevangenen, die ter zake van de beeldstorming jammerlijk gepijnigd zijn geworden. Echter vernam men, dat de openlijke preek en de kerkschennis, die niets gemeens met elkander hadden, den Koning meest vergramden, zoodat hij vastelijk besloten had, herwaarts met eene krijgsmagt te komen en allen, zonder onderscheid, te straffen. Zij baden den Koning ootmoediglijk, wel in aanmerking te willen nemen, dat de godsdienst, eenmaal in het hart en verstand der menschen geplant, niet gemakkelijk met geweld uitgeroeid kan worden, dewijl het daarbij aankomt op de eeuwige zaligheid of verdoemenis der ziel. Men zou slechts eenige zwakken in den geloove leeren veinzen, welke ten laatste, als vrijgeesten en godloochenaars, zonder godsdienst zouden leven, en van welke trouw noch opregtheid van geweten te wachten waren. Bovendien moest men GAMALIËLS raad in acht nemen en bedenken, dat het gevaarlijk is tegen God te willen strijden. En indien de Koning zijn voornemen al eens konde volbrengen, was niets anders te wachten dan een onherstelbaar verderf der *Nederlanden*, waaraan hem zooveel gelegen lag. Weshalve zij, begeerende onder 's Konings gehoorzaamheid te leven en te sterven, en zijne grootheid met lijf en goed te bevorderen, in den naam van den Heere JEZUS CHRISTUS baden en verzochten, dat dengenen, welke gewetenshalve de leer en kerkplegtigheden der Roomschgezinden niet konden goedkeuren, doch zich overigens als getrouwe onderdanen des Konings gedroegen, volkomene vrijheid verleend wierd, om openlijk in zoodanige plaatsen te vergaderen, als de Overheden tot uitoefening van hunne godsdienst zouden aanwijzen. Zij betuigden in

1555—1568

1555—1568 waarheid voor God, dat zij wilden gelooven, leven en sterven naar de leer der Profeten en Apostelen, vervat in de boeken des Ouden en Nieuwen Testaments en beknoptelijk begrepen in de punten van het Apostolisch geloof en in de kerkvergaderingen, overeenkomende met Gods Woord. In alle andere stukken wilden zij zich onderwerpen aan de besluiten eener vrije en algemeene kerkvergadering. Zij verzochten den Koning, deze vrijheid van godsdienstoefening met toestemming der Algemeene Staten, tot dat einde bijeengeroepen, voor altijd te willen vaststellen, opdat de koophandel, van welken 's Lands welvaart afhing, te vrijer loop mogt erlangen. Voorts bestond bij hen in het minste niet het plan, den burgerlijken staat te veranderen, van Heer te verwisselen, of schattingen en lasten te weigeren; zij waren gezind in 's Konings dienst te volharden en den eed van trouw te bevestigen. Ten blijke, dat het voorregt van vrije godsdienstoefening, hetwelk zij begeerden en verwachtten, hen zou aanmoedigen, om alles te dienste des Konings op te zetten, verbonden zij zich, zoodra hun deze gunst werd toegestaan, tot het stellen van behoorlijken borgtogt voor de som van *drie millioen guldens*, welke zij, behalve alle gewone lasten, opbrengen en binnen een behoorlijken tijd uitkeeren wilden, tot ontlasting van 's Konings landsheerlijke goederen (domeinen) in deze gewesten. Nog beloofden zij, geene kerken der Roomschgezinden te zullen innemen, of hen in de uitoefening van hunne godsdienst met geweld of anderzins te belemmeren. Zij hoopten, dat de Koning hen dit aanbod in dank zou afnemen, dewijl zij niets anders begeerden, dan de bevestiging van de dienst van God en Zijne Majesteit, met de rust, welvaart en voorspoed van dit Land. De Koning, dachten zij, zou het niet vreemd vinden, dat onderzaten, eene aanmerkelijke gunst van hunnen natuurlijken Vorst ontvangende, hunne dankbaarheid daarvoor met de daad betoonden. Het zou ook geene nieuwigheid zijn, indien de Koning zulk eene weldaad zijnen onderdanen vergunde; de voorbeelden van ALEXANDER SEVERUS en KONSTANTIJN *den Groote* bevestigden hun zeggen. Wilde men den Koning inboezemen, dat het iets anders ware, Christenen vrije godsdienstoefening toe te laten, dan Ketters, waarvoor sommigen hen hielden; hunne preken, gebeden en verdere godsdienstige plegtigheden toonden, dat zij Christenen, en geenszins Ketters of afgodendienaars waren, hetgeen zij uitvoeriger zouden aantoonen, indien de Koning hun gehoor wilde verleenen. Doch al waren zij zulke groote Ketters als de Joden, Arianen en Novatianen, men kon hun echter de verzochte vrijheid toestaan. De Paus, die zich het Hoofd der Kerk en onfeilbaar noemt, duldde zelfs de Joden, gezworene vijanden van den Heere JEZUS CHRISTUS, en vergunde hun Synagogen en uitoefening van hunne godsdienst binnen *Rome*. Het voorbeeld der regtzinnige Keizers, welke den Arianen en Novatianen tempelen toestonden, kon 's Konings geweten gerust stellen. Daarenboven had Keizer KAREL V dezelfde vrijheid aan de Protestanten in *Duitschland* geschonken, ofschoon hij hen voor Ketters hield. De Koning van *Frankrijk*

had, nu kort geleden, denzelfden weg bewandeld. Dit alles behoorde den Koning gerust 1555—1568
te stellen en in hun verzoek doen bewilligen. Hierdoor zou hij, met deze Landen, allen zegen en voorspoed ontvangen, een jammerlijk bloedbad voorkomen, en het Land in rust en vrede brengen; de kooplieden en inwoners, voorheen van hier gevlugt, zouden herwaarts terugkeeren, het Land zou meer bloeijen dan ooit te voren, en elk zich sterker verpligt rekenen, den Heere zonder ophouden te bidden voor de grootheid en den voorspoed des Konings (1)." Dit vertoog, oorspronkelijk in het Fransch geschreven, werd opgesteld ten huize van MARCUS PEREZ, een zeer rijk koopman te *Antwerpen*, Spanjaard van geboorte, doch de vrijheid in godsdienst en burgerstaat sterk toegedaan. De schrijver is onbekend, doch men meent, dat EGMOND aanleiding tot dit verzoekschrift en het aanbod der dertig tonnen gouds gegeven heeft. Het stuk was onderteekend: »Uwer Majesteits ootmoedige onderdanen, de burgers en inwoners der stad *Antwerpen*, belijdende het Evangelie, enz." Op de afdrukken er van voegden vele der voornaamste Bondgenooten bij hunnen naam ook de som, tot welker bijdrage zij zich verpligtten; BREDERODE, onder anderen, voor tienduizend kroonen, 27 v. Wijnmaand 1566
en Graaf LODEWIJK *van Nassau* voor tienduizend Brabandsche guldens (2). Dit smeekschrift werd den Graaf van *Hoogstraten* aangeboden, en de Landvoogdes zond het op aan den Koning, welke, evenmin als zij, zich verwaardigde, er op te antwoorden. In *Spanje* hield men het voor eene kunstgreep van sommige lieden, om, onder schijn van geld bijeen te zamelen, met minder achterdocht her- en derwaarts te trekken, ten einde alzoo den Spanjaard te misleiden, welken zij meenden, dat naar dit aanbod van geld luisteren zou, gelijk ook eenige van hunne bondgenooten, die zij wisten, dat veel gereeder waren, om voor het verkrijgen van vrijheid van godsdienst, dan tot het voeren van oorlog geld op te brengen; ten ware zij misschien met dit aanbod bedoelden, der wereld een groot denkbeeld van hunnen rijkdom en magt te geven (3). » Het kan niet ontkend worden, dat dit aanbod, deze poging, als 't ware, om het geweten des Konings om te koopen, iets zonderlings in zich bevat; de toon van dit vertoog is somtijds vrij ongepast, en het is niet onmogelijk, dat men er inderdaad een bijoogmerk mede gehad heeft; zonder twijfel vooronderstelden en wenschten dit verscheidene onderteekenaars (4)." Menigeen van hen werd althans te last gelegd, dat zij de bewuste gelden bestemd hadden, om krijgsvolk tegen den Koning te werven, wanneer hij hun geene vrijheid

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 122—124. TE WATER, *Verb. d. Edelen*, D. II. bl. 37—46.

(2) TE WATER, *Verb. d. Edelen*, D. II. bl. 46—49. D. IV. bl. 134.

(3) STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. V. p. 287.

(4) GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 416, 417.

1555—1568 van geweten veroorloofde (1). In hoe verre de ingeschrevene sommen zijn opgehaald, en waartoe zij gebruikt zijn, is nergens opgeteekend (2). De Landvoogdes klaagde ten sterkste, dat men de stoutheid gehad had »inzamelingen te doen, en van de onderdanen des Konings onderstandgelden te innen, tot eenige millioenen zelfs, zoo als men zich beroemde (3)."

Allerneteligst was de toestand der Landvoogdes. Ondanks al hare pogingen, moeiten en zorgen, gingen de zaken van kwaad tot erger. Zij vreesde den geheelen ondergang des Lands, het vermoorden van alle Roomschgezinden door de Hervormden, en het plunderen van de rijken. Ernstig drong zij aan op de spoedige komst des Konings, het bijeenroepen der Algemeene Staten, en het zenden van eene aanzienlijke som gelds, om in het onderhoud der naderende hulpbenden uit *Duitschland* te voorzien (4). Het berigt van 's Konings komst met een leger verwekte daarentegen grooten schrik bij de landzaten, en de Prins van *Oranje* zelf zag die met bezorgdheid te gemoet. 's Lands verderf was, naar het gevoelen van HOORNE, onvermijdelijk. »En zulke gewesten," schreef hij, »moest de Koning niet geheel en voor altijd in den grond helpen om hetgeen er in gepleegd is, zonder de bron te kennen, uit welke het kwaad voortvloeit. Wat mij betreft," laat hij er op volgen, »ik geloof, dat het oprigten der nieuwe bisdommen al deze ongeregeldheden heeft veroorzaakt, want *de Geestelijken zelve zijn begonnen het volk op te stoken*, zoo als gij (MONTIGNY) hebt kunnen weten, toen gij hier waart. Wat den Adel aangaat, deze is niet in groot aanzien bij het volk, en zal weldra geheel te gronde gerigt zijn, want hij is vrij arm (5)." Een groot aantal handelaars verliet het Land, en vestigde zich in de zeesteden van *Frankrijk* en *Engeland*, waardoor eene menigte arbeidslieden tot den bedelstaf gebragt werd (6). Alom waren de burgers in de wapenen, de zaken, de godsdienst betreffende, in de uiterste verwarring, en zij, welke er orde op moes-

---

(1) *Sententiën van* ALBA, bl. 78, 89, 94.

(2) TE WATER, *Verb. d. Edelen*, D. II. bl. 50.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 417. De Graaf van *Megen* stelde aan de Landvoogdes voor, om de inzamelaars der Ketters met de gelden, die in hunne handen waren, te laten vatten, waardoor hij geloofde, dat de Koning ten minste een millioen guldens zou bekomen. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 485 (2).

(4) Brief van de Landvoogdes aan BERGEN en MONTIGNY van den 16 v. Wijnmaand 1566 in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 476. Vgl. p. 480.

(5) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 497.

(6) *Archives de la Maison d'Orange* T. II. p. 484, 486, 487.

ten stellen, wilden er zich niet mede bemoeijen. De Grooten waren ten einde raad, hoe den moedwil des volks te beteugelen; gebruikten zij geweld, dan was alles verloren; zagen zij werkeloos toe, om tijd te winnen, dan werden zij den Koning als Ketters en als de oorzaak van al het kwaad voorgesteld (1). Om de rust te herstellen, sloeg ORANJE in een merkwaardig vertoog eenige middelen voor, uit welke men de meest gepaste zou kunnen kiezen: 1°. de noodige magt, om het preken en de uitoefening der (nieuwe) godsdienst te beletten. 2°. allen, welke over de Roomsche godsdienst kwalijk denken, bannen en hunne goederen verbeurd verklaren. 3°. gewetensvrijheid toestaan, en dat zij, die zich daarmede niet vergenoegen, binnen zekeren bepaalden tijd kunnen vertrekken, onder behoud van het vruchtgebruik hunner goederen. 4°. elke uitoefening van godsdienst veroorloven, en daartoe in elk gewest zekere plaatsen aanwijzen. 5°. aan de keuze van elke stad, Heer of Edelman, halsregt hebbende, het al of niet uitoefenen der (nieuwe) godsdienst overlaten. 6°. alleen de Augsburgsche belijdenis gedoogen, alle andere godsdienst verbiedende, doch de Katholijke in haar geheel latende, zonder diegenen te verontrusten, welke haar belijden wilden. 7°. behalve de oude en Katholijke godsdienst, ook de beide andere veroorloven, dat is te zeggen, die van de Augsburgsche belijdenis en van CALVIJN, gelijk men tot nog toe gedaan heeft, zoo veel en zoo lang tot het verschil onder haar vereffend is. — ORANJE zelf was van gevoelen, dat het vierde of vijfde punt het best tot het gewenschte doel zou leiden. De Koning kon een daarvan kiezen met zoodanige bepalingen, als hij zou goedvinden; »want," zegt de Prins, »na er lang over gedacht, gesproken, gewikt en gewogen te hebben, weet ik in waarheid geen ander middel, om een einde aan al deze ellende te maken en de zaken tot eenige rust te brengen, dan een van de genoemde punten aan te nemen, hierin zooveel mogelijk het Duitsche Rijk volgende, onder dien verstande, dat men zich niet vergrijpe aan de goederen, personen of kerken der Katholijken, maar die in hun geheel late, zonder er eenige verandering in te brengen; het komt mij voor, dat men hier door veel meer zal winnen, dan door geweld of gestrengheid. Men kan niet aanvoeren, dat niemand den Koning zulke middelen zou kunnen voorstellen zonder zijn geweten te kwetsen, of dat de Koning die zou kunnen dulden zonder regtstreeks tegen zijn geweten te handelen; maar moet bedenken, dat het geenszins voegt zulk een Land in het verderf te storten, en dat dit zwaar zou drukken op het geweten, zoowel van Zijne Majesteit, onder wiens gehoorzaamheid God ons gesteld heeft, als van hen, die verpligt zijn aan Zijne Majesteit te vertoonen, wat dient tot 1555—1568

(1) Zie den brief van HOORNE van den 20sten v. Slagtmaand 1566 in het *Procès des Comtes d'EGMONT et de HORNE*, T. II. p. 494.

1555– behoud des Lands, en te zorgen, dat het niet in gevaar geraakt van verloren te
1568 gaan. Immers, het is zeker, zoo het Land eenmaal verdorven is, zal de oude godsdienst in groot gevaar komen, zonder hoop, dat zij zich spoedig weder herstelle. Naar mijn oordeel, zal het minder tot bezwaar van het geweten strekken eenige uitoefening van godsdienst, beperkt zoo als gezegd is, toe te staan, dan tot die uitersten en onzekere hulpmiddelen toevlugt te nemen, en daardoor de oorzaak te worden van groote bloedstorting, zoowel van de eene als van de andere zijde, en van ontelbare rampen. Het komt mij voor, dat men in dit onstuimig tijdsgewricht geene groote zwarigheid moet maken, eenigzins de uitoefening van eene andere godsdienst dan de onze te dulden, dewijl het zeker is, dat geene dwalende secte of meening lang kan duren. Wij vinden daarvan het voorbeeld in de secte van ARIUS en andere afgedwaalden, die, ofschoon veroordeeld en als slecht verworpen, echter om grooter kwaad te vermijden, niet door geweld zijn bedwongen. Maar zij waren niet uit God, en daarom zijn zij, na vrij lang bestaan te hebben, eindelijk ten onder en tot niet gebragt door den ijver, de zorg, pligtsbetrachting en goede leering van geleerde en in de Gewijde Schriften ervaren mannen, zonder eenige andere magt, en tot groote versterking van de ware Christelijke godsdienst. Ziende derhalve, dat een groot gedeelte van ons volk zoo overgegeven is aan andere gevoelens, dan Zijne Majesteit hier wil veroorloven, en deze derwijze ter harte neemt, dat zij veeleer tot aan het einde der wereld zouden gaan, ja, zelfs hun leven wagen, dan zich laten dwingen, iets te verrigten hetgeen zij in strijd achten met hunne gevoelens, zou het beter zijn van dezelfde middelen als toen gebruik te maken en het zoo aan te leggen, dat men de afgedwaalden met den tijd op den regten weg terugbragt. Dit zal ongetwijfeld gemakkelijk zijn, indien zij, welke daarmede belast worden, al datgeen verrigten, waartoe zij verpligt zijn. Zijne Majesteit zal daardoor eenen onvergelijkelijken lof en eer verwerven, en den goeden naam en faam van een goedertieren Vorst, dien hij altijd gedragen heeft, vermeerderen; hij zal het hart zijner onderdanen winnen, zijne staten tot rust brengen, en zeker meer geëerbiedigd en gehoorzaamd worden, dan ooit te voren. Mogt Zijne Majesteit anders willen handelen, dan zullen wij voor God en de wereld ontlast zijn, dewijl wij, naar geweten, de zaken, zoo als wij die bevinden, opengelegd en onzen pligt vervuld hebben (1).” Dit vertoog ademt geheel die verdraagzaamheid, welke de Prins op het punt van godsdienst wenschte en de toestand des Lands vorderde; hij trachtte derhalve de Staten aan te spo-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 429–450. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 131–133. HOPPERUS, *Mémorial*, p. 111.

ren, bij den Koning daarop aan te dringen. Naar zijne meening, zouden de Nederlanders zich rustig houden, wanneer men hun vrijheid van godsdienst verleende. Minder juist voegt hij er echter bij, dat »zij geen oproerig volk waren (1).” Dit althans kon van de Vlamingers het minste getuigd worden; terwijl de vreesselijke burgertwisten, welke de meeste overige *Nederlanden* zulk eene lange reeks van jaren geteisterd hadden, geheel iets anders bewijzen dan den vreedzamen aard der bevolking. 1555—1568

’s Prinsen verdraagzame gevoelens vonden weerklank noch bij den Koning, noch bij de Landvoogdes, noch bij de bewegingspartij. LODEWIJK *van Nassau* had van de Hertogin van *Parma* in naam des Konings bevel ontvangen, *de Nederlanden* te verlaten; doch ANDREGNIES en LUMBRES toonden hem aan, dat zijne verpligtingen jegens de Bondgenooten, hem verboden daaraan te gehoorzamen. Hij verliet echter *Brussel*, en zond kort daarop eene uitvoerige verdediging van zijn gedrag aan de Landvoogdes (2). MARGARETHA trachtte zoo veel mogelijk in te trekken hetgeen zij in de ure des gevaars had bewilligd, en ginds en elders het openlijk preken te beletten, meest onder voorwendsel, dat zulks aldaar vóór de overeenkomst van Oogstmaand niet had plaats gehad. De Hervormden zonden hierover hunne klagten in bij de Bondgenooten, als middelaars tusschen hen en het Hoog bewind, en op wie alzoo de dubbele taak rustte, de regten der Onroomschen te verdedigen, en hun tevens de pligten van gehoorzaamheid en onderwerping te herinneren. Men beweert, dat de voornaamste Bondgenooten te goeder trouw zich beijverden, om de rust te bewaren of te herstellen; maar dat zij, gewantrouwd en bedreigd, zich op elke gebeurtenis voorbereidden (3). BREDERODE versterkte *Vianen*, waartoe vele steden van *Holland* hem de behulpzame hand boden, en waaraan met kracht en ijver gewerkt werd. *Vianen* was de vergaderplaats der misnoegde Grooten. Op onderscheidene tijden raadpleegden met BREDERODE aldaar de Prins van *Oranje*, zijne broeders de Graven LODEWIJK en JAN *van Nassau*, de Graven van *Solms* en *Wittgenstein*, de Heer van *Toulouse* en andere Edellieden, zelfs uit *Artois* en *Henegouwen*, benevens afgevaardigden uit *Amsterdam* en andere Hollandsche steden (4). BREDERODE had reeds vier honderd man aangeworven, en er zouden tot acht vaandels voetvolk op zijn naam en dien der Heeren en Ridders van het Gulden Vlies worden geligt, »om het woord Gods in de *Nederlanden* te handhaven (5).” Kort daarna begon ook ORANJE

(1) *Archives de la Maison d’Orange*, T. II. p. 484, 488.

(2) *Archives de la Maison d’Orange*, T. II. p. 368—379. HOPPERUS, *Mémorial*, p. 111.

(3) GROEN VAN PRINSTERER in de *Archives de la Maison d’Orange*, T. II. p. 411, 412.

(4) *Dagregister* bij TE WATER, *Verb. d. Edelen*, D. IV. bl. 325—327.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II. T. I. p. 476, 486.

1555—1568 zijne stad *Buren* te versterken (1). Hij verzocht den Landgraaf van *Hessen*, de Steden van den Westfaalschen kreits te bewegen, zich tegen den doortogt der benden, voor den Koning van *Spanje* bestemd, naar de *Nederlanden* te verzetten (2). Tevens trachtte hij de Protestantsche Duitsche Vorsten tot eene bemiddeling bij FILIPS over te halen (3). Om dit doel te bereiken, moesten de Onroomschen in *de Nederlanden*, naar het gevoelen van den Landgraaf, zich voor de Augsburgsche geloofsbelijdenis verklaren. Als geloofsgenooten zouden dan de Lutherschgezinde Duitsche Vorsten hunne zaak met te meer ernst, en waarschijnlijk met beteren uitslag bij den Koning van *Spanje* bepleiten, voor wien de leer van CALVIJN inzonderheid een gruwel was (4). ORANJE scheen alzoo vruchteloos dezen Vorsten het lot van *Duitschland* geschetst te hebben, wanneer zij, om eenig verschil in geloof, lijdelijk aanzagen, dat *de Nederlanden*, welke »genegen waren den Koning van *Spanje*, als hun aangeboren Heer, alle gehoorzaamheid, trouw en dienst te bewijzen, indien hij slechts vrijheid van godsdienst veroorloofde," verwoest en in slavernij gebragt wierden (5). Wat hem zelven betrof, hij hield het nog steeds voor onraadzaam, openlijk voor zijne gevoelens in het godsdienstige uit te komen. En inderdaad, door eene bepaalde beslissing in dit punt, zou hij of de Calvinisten, welke verreweg in *de Nederlanden* de meerderheid onder de Hervormden uitmaakten, of de Duitsche Vorsten van zich vervreemd hebben. Wel *in het geheim* wilde hij den Koning nederig verzoeken, dat hem en zijnen onderdanen de vrije uitoefening der Augsburgsche geloofsleer werd toegestaan, in welke hij opgevoed was en die hij altijd in het hart gedragen en beleden had. Daarentegen zouden hij en de zijnen zich verpligten, niemand met geweld tot hunne godsdienst over te halen, en Geestelijken noch hunne goederen in iets te benadeelen, maar hen ongestoord in hunnen staat en stand te laten blijven (6). Onlangs had hij op nieuw en ernstig er aan gedacht het Land te verlaten, want de ommezwaai van zaken, de handelwijze van verscheidene Grooten, en de berigten uit *Spanje* waren genoegzaam, om hem te overtuigen, dat er voor het oogenblik veel te vreezen, en bijna niets te hopen was (7). Eenige Duitsche Vorsten hadden

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 486.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 478.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 482, 489.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 489—495. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. bl. 119.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 453.

(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 497.

(7) GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 457 (1).

zich met FILIPS ingelaten en wilden hem tegen *de Nederlanden* dienen, onder voorwendsel, dat aldaar oproer en veelvuldige secten heerschten. »Het komt ons derhalve," schreef ORANJE toen, »als het beste en raadzaamste voor, om wanneer wij vrede en rust in onze gewesten hersteld en er de zaken geregeld hebben, ons daarmede verder niet te moeijen, maar ons naar huis te begeven, om onze bijzondere zaken te behartigen, en overigens alles te laten drijven, waar de Almagtige wil. Wij toch zouden ongaarne zien, of er bij tegenwoordig willen zijn, dat deze gehoorzame en heerlijke landen buiten hunne schuld en onverdiend, overheerd en ellendig bedorven wierden (1)." Thans echter besloot de Prins, op raad van den Landgraaf van *Hessen*, eenige Heeren in gezantschap naar den Keurvorst-Paltsgraaf, den Hertog van *Wurtemburg*, den Markgraaf van *Baden*, en den Hertog van *Tweebruggen* af te vaardigen. De geloofsbrieven en het berigtschrift (instructie), door den Prins onderteekend, voeren de dagteekening van den eersten van Wintermaand, en werden aan Graaf JAN *van Nassau* ter hand gesteld; LODEWIJK, Graaf van *Königstein*, 's Prinsen oom van moeders zijde, FILIPS, Graaf van *Hanau-Lichtenberg*, en LODEWIJK, Graaf van *Wittgenstein*, moesten de andere afgevaardigden zijn. In dit berigtschrift betreurt WILLEM de buitensporigheden der beeldstormers, en bovenal wat er aanleiding toe gegeven had, namelijk de gestrengheid van FILIPS. Hij betuigt, dat de Hervormden gezind zijn, om de regten van den Vorst te eerbiedigen, indien hij slechts hun de godsdienst wil vrijlaten en hen met geene godsdienstbevelen of andere nieuwigheden, die in strijd zijn met hunne vrijheden en voorregten, wilde bezwaren. »De Koning," voegt hij er bij, »heeft ondanks zijne brieven, evenmin het voornemen om de geloofsleer van *Augsburg* te dulden, als die der Calvinisten, en maakt zich gereed, een ontzagwekkend leger naar *de Nederlanden* te zenden. De tusschenkomst der Duitsche Vorsten zal een Gode aangenaam werk zijn." De zaak betreft ook bijzonder hemzelven, dewijl hem de voornaamste schuld dezer verandering als een in de Augsburgsche belijdenis opgevoede Duitscher zou toegerekend worden. Tevens verzoekt hij hunnen raad, hoe te handelen, wanneer de Koning in zijn voornemen volhardt (2). 1555—1568

Inmiddels werden de Hervormden in het openlijk uitoefenen hunner godsdienst belemmerd, waarbij zich de Heeren van *Rassinghien* en van *Backerzele* inzonderheid onderscheidden. De Graaf van *Hoogstraten* handhaafde met kracht de orde in *Antwerpen*, alwaar het gemeen weder met het plunderen der kerken begonnen was. Van den kant des Hofs werd niets verzuimd, om het Verbond der Edelen geheel te ont-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 457.

(2) GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 498.

1555— binden, en velen, welke er toe behoorden, uit hunne betrekkingen te ontslaan. De
1568 Graaf van *Mansfeld* beweerde zelfs, dat elk lid van dat Verbond zich er aan konde onttrekken, nu de Koning het geloofsonderzoek opgeschort en de bloedbevelen gematigd had (1). Hij veroordeelde ten hoogste het gedrag van ORANJE, EGMOND en HOORNE ten opzigte des Konings, als geheel ongepast van leenmannen tegen hun leenheer. Hierdoor steeg hij in groot aanzien bij de Landvoogdes, welke in zijn gevoelen deelde, en zich bij voorkeur van zijnen raad in zaken van staat bediende (2). Op naam van den Prins en de beide Graven, werd eene verdediging hunner handelingen te *Antwerpen*, in *Vlaanderen* en te *Doornik* opgesteld, en daarin plegtig verklaard, dat geen eigenbelang, maar ijver voor de dienst van God en het behoud des Lands, de bron hunner daden geweest was, en dat zij wenschten den Koning met bloed en goed te blijven dienen (3). Men acht het niet voor waarschijnlijk, dat de Graaf van *Hoorne* deze verklaring, althans wat het laatste punt betreft, heeft goedgekeurd (4). Hij immers was onlangs op zijn verzoek, uit zijne betrekking te *Doornik* ontslagen, en had zich op zijn huis te *Weert* teruggetrokken, hetwelk hij niet hoopte, spoedig te verlaten (5). In een brief aan den Koning, in welken hij zijn gedrag te *Doornik* verdedigt, zich over de Landvoogdes beklaagt, en de redenen opgeeft, welke hem bewogen, zich aan de openbare zaken te onttrekken, zegt hij echter 'sKonings antwoord te zullen afwachten, om te zien, welke dienst hij hem nog zou kunnen bewijzen. Hij voegt er bij, dat hij na zijne terugkomst van *Doornik* in geene woordwisseling met de Hertogin van *Parma* over het gebeurde wilde treden, » daar het hem voorkwam, dat men geene zaken van eer (*affaires d'honneur*) met vrouwen moest behandelen." Hij herinnerde den Koning ten slotte, hoe getrouw hij hem sinds twintig jaren en zonder groot voordeel voor zich zelven gediend heeft, want hij had voor meer dan driemaal honderd duizend kroonen van zijne goederen verkocht of verpand, en onlangs nog te *Brussel* een gedeelte van zijn zilverwerk verkocht. Was hij somtijds te hevig geweest in zijne vertoogen, zoo was dit voortgevloeid uit zijne vurige

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 426, 427. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 478.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p, 484, 485, 491, 495.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 468—472.

(4) GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 468.

(5) Zie zijn brief van den 4[den] v. Slagtmaand aan MONTIGNY in de *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 496. Vgl. p. 366, 470, 472, 482, 494. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 483. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 393.

begeerte, om de grootheid (*les hauteurs*) des Konings te verhoogen (1). Even als HOORNE, meende LODEWIJK *van Nassau* en HOOGSTRATEN reden te hebben, zich over de Landvoogdes te beklagen (2). Het is derhalve geenszins te verwonderen, dat MARGARETHA vergeefs beproefde, den Graaf van *Hoogstraten* aan de zijde van ORANJE te onttrekken (3). Even vruchteloos waren hare pogingen, om den Prins en EGMOND van 'sKonings goede gezindheid jegens hen te overtuigen (4). EGMOND was met zijn gezin in *Brussel* teruggekeerd, naar men giste, om ORANJE en HOORNE op de hoogte van zaken te houden. In den Raad van State voegde de Landvoogdes hem eens op bitsen toon toe: »Gave God, dat gij bij den aanvang, den ongehoorzamen en kwaadwilligen de tanden getoond hadt." Niet wetende wat te antwoorden, redde hem de Voorzitter uit de verlegenheid door te zeggen: »Indien wij, Mevrouw, de tanden getoond hadden, zouden de anderen ook de hunne getoond hebben (5)." De Hertogin, gesteund door het berigt, dat FILIPS zich werkelijk tot de reis naar *de Nederlanden* voorbereidde, besloot der bewegingspartij met nadruk het hoofd te bieden. *Brussel* werd van krijgsvolk voorzien. Twee van de vier vaandels door MANSFELD in *Luxemburg* geworven, werden in *Lier* gelegd, bij wijze van voorzorg tegen hetgeen de onrustigen te *Antwerpen* mogten ondernemen, welke eene menigte spotprenten en schotschriften verspreidden, en onlangs geweigerd hadden, honderd busschieters te paard te laten vertrekken, welke de Landvoogdes voor hare lijfwacht had aangeworven (6). *Rijssel*, waar eenige beweging ter zake van de godsdienst was ontstaan, het kasteel van *Doornik*, en *Bergen* in *Henegouwen* waren genoegzaam bezet; de Landvoogdes beschouwde steeds de laatstgenoemde stad als het beste geschikt, om in den uitersten nood haar en dengenen, welke »God en den Koning getrouw gebleven waren," eene schuilplaats te verschaffen. Te goeder uur was de bezetting aldaar gekomen, om het plan der Onroomschen van *Valenciennes* en *Doornik* te verijdelen, welke acht duizend man derwaarts wilde zenden, en er zich met hulp hunner geloofsgenooten meester van maken, hetgeen naar de getuigenis van NOIRCARMES, het verderf der gewesten na zich gesleept zou hebben. *Maastricht* werd als oproerig beschouwd, dewijl

1555—1568

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 486. Vgl. *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 508, 549.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 393.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 483.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 474, 477, 478 (1). *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 395.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 481.

(6) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 245, 247.

1555—1568 men er geweigerd had, de bezetting in te nemen, welke de Bisschop van *Luik*, op verzoek der Landvoogdes, derwaarts had gezonden, om de Hervormden, die er buitengewoon talrijk waren, in toom te houden. In het geheim onderhandelde MARGARETHA om krijgsvolk in *Antwerpen*, *Mechelen* en *'s Hertogenbosch* te werven; ook trachtte zij zich van de Zeeuwsche steden door bezettingen te verzekeren, uit vrees, dat de Hervormden zich van *Zeeland* mogten meester maken, om den Koning den toegang aan de zeezijde te beletten (1). Zij achtte het tevens hoog noodzakelijk nog twaalf nieuwe vaandels voetvolk op te rigten, om deze tegen de aanslagen, met welke het Land bedreigd werd, te bezigen. Hoezeer zij vroeger de komst der Duitsche hulpbenden met verlangen had te gemoet gezien, thans besloot zij, zich vooreerst daarvan niet te bedienen, om den Bondgenooten en Hervormden geen voorwendsel te geven, insgelijks hunne benden in beweging te brengen. Zij wenschte alzoo door inboorlingen de rust te handhaven, en verzocht van den Koning geldelijken onderstand tot onderhoud van waardgelders uit de burgerijen. Hertog ERIK *van Brunswijk* spoorde haar daarentegen aan, de wapenen op te vatten, en de Graven van *Aremberg* en *Megen* verzochten elk vijftien vaandels voetvolk en duizend ruiters, door welke zij ongetwijfeld de gewesten onder hun gebied in toom zouden houden en op schatting stellen. MEGEN zou langs dien weg de millioen guldens bijeenbrengen, welke hij had aangeboden. MARGARETHA echter begreep, dat dit zoowel bij de goed- als kwalijk gezinden slechts misnoegen zou verwekken (2).

Hoewel ORANJE, EGMOND en HOORNE zich over het wantrouwen der Landvoogdes te hunnen opzigte beklaagden, en dat men hen te onregte bij den Koning met de zwartste kleuren schilderde (3), gaven zij evenwel daartoe meer dan te veel aanleiding. De Prins weigerde, zich naar hare bevelen, aan de Stadhouders uitgevaardigd, te gedragen, om de goedgezinden te leeren kennen, op welke men, in geval van nood, in de steden konde rekenen. Zijn onderbevelhebber, de Heer van *Boxtel*, getuigde aan NOIRCARMES, dat hij ORANJE beloofd had, met hem de wapenen te zullen voeren tegen wien het ook ware, zelfs tegen den Koning. De Heer van *Esquerdes* antwoordde op de voorstellen zijner moeder, van zich aan het Bondgenootschap te onttrekken, dat de verbondene Edelen volkomen gewaarborgd waren, sinds zij den Prins van *Oranje* en de Graven van *Egmond*, *Hoorne* en *Hoogstraten* voor zich

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 480, 482, 484, 486, 487, 488, 489. *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 514, 515. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 204—217.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 474, 482, 483, 485.

(3) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 465, 467, 471, 481, 491.

hadden. Zoodra de Koning zich had ingescheept, zouden zij al de Priesters, Geeste- 1555—1568
lijken, en dienaren des Konings dooden. EGMOND verklaarde in een brief aan den Prins, welken hij NOIRCARMES toonde, dat men tegen zijnen raad en wil bezetting in *Lier* gelegd had; en dat, indien FILIPS toestemde, in hetgeen door hem was voorgeslagen, hij niet konde nalaten te handelen overeenkomstig hetgeen zijne eer en getrouwheid jegens den Vorst vorderden. Hij had namelijk onlangs in den Raad van State drie punten voorgesteld, op welke men 's Konings goedkeuring moest verzoeken; 1°. vrijheid van geweten voor elk; 2°. bepaling van den tijd, op welken de Algemeene Staten zouden vergaderen, onder beding, dat indien de Koning zich er in persoon niet bij konde bevinden, de Staten evenwel mogten bijeenkomen; en 3°. dat de Koning vooreerst niet gewapend zou komen. De Landvoogdes had zich tegen het opzenden dezer punten aan den Koning verzet, dewijl zij, naar haar oordeel, strekten tot nadeel van de dienst van God en tevens tot verkleining van het koninklijk gezag. EGMOND keurde ook de maatregelen af, welke zij genomen had, opdat de Hervormden zich alleen tot preken bepalen zouden op die plaatsen, waar zij dit vóór de laatste overeenkomst verrigt hadden. Hij ging zelfs zoo ver van te zeggen, dat wanneer deze maatregelen ten uitvoer werden gelegd, de Hervormden in zijn gebied terstond de wapenen zouden opvatten, en hij de Landvoogdes voor de gevolgen verantwoordelijk stelde. Ondersteund door den Raad van State, volhardde evenwel MARGARETHA bij haar besluit. Insgelijks werd den Prins van *Oranje* nagegeven, dat hij de Staten van *Braband* vermaande, te zorgen dat het preken niet belet werd, dewijl dit den handel met de vreemdelingen vernietigen, bloedtooneelen verwekken, en den geheelen ondergang des Lands zou na zich slepen. Ofschoon de Hertogin van *Parma* het berigt schier ongelooflijk achtte, dat EGMOND haar door zijdelingsche middelen trachtte te beletten, het onrustige *Valenciennes* in te sluiten, en hij in het geheim werkte, dat de Bondgenooten die stad te hulp schoten, is het echter zeer ligt te verklaren, dat zij huiverig was, dien Graaf de gewapende magt in handen te geven, zoo als haar, naar het schijnt, NOIRCARMES had aangeraden, om langs dien weg EGMOND van ORANJE te scheiden, die nu elkander wederkeerig mededeelden, wat in den Raad van State behandeld werd, tot groot nadeel van 's Konings dienst (1).

De bewegingspartij drong steeds op het bijeenroepen der Algemeene Staten met den meesten ernst aan. De Landvoogdes was van gevoelen, dat de Koning zulks zou kunnen bewilligen, mits het niet vóór zijne komst in *de Nederlanden* geschiedde (2). GRANVELLE verklaarde er zich, gelijk altijd, ten sterkste tegen. Hij spoorde veeleer

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 484, 485, 486, 494, 495.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 485.

1555—1568 den Koning aan, al de bepalingen van het Smeekschrift der Edelen te verbreken, die niet strookten met de trouw en de gehoorzaamheid, welke zijne leenmannen hem verschuldigd waren. Ten hoogste kantte hij zich tegen het dulden van beide godsdiensten en stelde voor, dat de Stadhouders en de bevelhebbers zoo van het krijgsvolk als van de versterkte plaatsen, op nieuw een eed moesten afleggen, om te weten, op wien men zou kunnen rekenen. De afschaffing van geloofsonderzoek en der bloedbevelen, welke in *de Nederlanden*, zoo als hij beweerde, geene nieuwigheden waren, droeg geenszins zijne goedkeuring weg, maar hij achtte het evenwel raadzaam, dat de Landvoogdes de bevoegdheid had, de straffen te verzachten ter gunste van degenen, welke hunne dwalingen erkenden en herriepen. Daarbij echter raadde hij FILIPS tot goedertierenheid aan, en om het gebeurde te vergeten. »De weg der goedertierenheid," zeide hij, »is de veiligste, en wat langs dezen tot stand gebragt wordt, zal duurzamer zijn. Ik ben van gevoelen, dat men veel van hetgeen is voorgevallen, niet moet gedenken, en dat een groot aantal dergenen, welke zich berispelijk hebben gedragen, misleid is geworden; de diensten, welke zij en hunne voorzaten bewezen hebben, moeten zwaarder wegen dan hunne afdwalingen; daarenboven het bloed zijner onderdanen te storten, is zich zelven te verzwakken." De Koning moest zich op zijn togt naar *de Nederlanden* door Spaansche noch Duitsche soldaten laten verzellen, maar de bende van Ordonnantie van EGMOND en AARSCHOT naar *Genua* ontbieden. Inzonderheid moest hij ten opzigte van ORANJE, die zijne vrees voor den loop van zaken aan het Hof te *Madrid* niet ontveinsde, het verledene vergeten, den Prins moed en vertrouwen inboezemen, hem aan het hoofd zijns vaandels insgelijks naar *Genua* roepen, en met hem over de middelen raadplegen, om de rust en tucht in *de Nederlanden* te herstellen. De wijze op welke GRANVELLE zich over ORANJE uitliet, die hem zoo vele onaangenaamheden had berokkend, en ook later in zijne verweerschriften niet spaarde, zal velen verwonderen. »Men strooit uit," schrijft hij den Koning, »dat ik door middel van het geloofsonderzoek, ORANJE het hoofd voor de voeten wil leggen. Nimmer is iets van dien aard in mij opgekomen; en nog veel minder, om de Nederlandsche Grooten met de komst Uwer Majesteit te bedreigen, gelijk zij voorwenden. Integendeel, gelijk ik altijd gezegd heb, zoowel vóór als na mijn vertrek uit *de Nederlanden*, ik koester volstrekt geene wraakzucht over hetgeen zij tegen mij gedaan hebben, daar ik dit niet hun, maar kwaadwilligen en lagen lieden toeschrijf, die zich meenden te verheffen, wanneer zij door hunne verdichtselen tusschen ons oneenigheid zaaiden. Ik voeg er bij, dat ik hun geen kwaad hart toedraag, ofschoon zij mij ook kwaad mogten toewenschen, maar veeleer genegen ben, hun, zelfs in weerwil van henzelven, genoegen en dienst te bewijzen, wanneer dit geschieden kan zonder de belangen Uwer Majesteit te krenken. Uwe Majesteit weet, welke moeite ik mij getroost heb, om vóór mijn vertrek uit *de Ne-*

derlanden, Paus PIUS IV te bewegen, het prinsdom van *Oranje* niet aan den Connetable van *Frankrijk* te geven (1)." 1555—1568

GRANVELLE's vermaningen en raadgevingen waren vruchteloos. Het berigt der beeldstorming had het besluit van FILIPS onverzettelijk bepaald. »Ik kan U niet zeggen," schreef hij aan GRANVELLE, »hoe diep mij het schenden der kerken in *Vlaanderen* getroffen heeft; geen verlies, dat mij in persoon betrof, zou mij meer smart kunnen veroorzaken, dan de minste beleediging en oneerbiedigheid tegen onzen Heer en zijne afbeeldsels, daar zijne dienst en eer mij boven alles ter harte gaan. — Het antwoord der Hertogin van *Parma* aan de Geuzen, hetwelk den Paus zoozeer mishaagd heeft, heb ik niet goedgekeurd." Er was geen sprake meer van verzachting van bloedbevelen, afschaffing van geloofsonderzoek, of vergiffenis voor de verbondene Edelen; het geweld der wapenen moest het pleit tusschen hem en zijne onderdanen beslissen. Terwijl om en in *de Nederlanden* te zijnen behoeve krijgsvolk werd bijeengebragt (2), gelastte hij DON GARCIA DE TOLEDO, den Groot-Admiraal, al het oude Spaansche voetvolk uit *Napels*, *Sicilië* en *Sardinië* naar *Lombardije* over te voeren; zijne ligte ruiterij in dat gewest werd geregeld en vermeerderd; een gezantschap aan Hertog EMANUEL FILIBERT moest den togt dezer benden door *Savoije* voorbereiden, en de Zwitsersche Cantons daaromtrent geruststellen. Met hetzelfde oogmerk zond hij DON BERNARDINO DE MENDOZA, een zijner Edellieden, naar den Hertog van *Lotharingen*. Zulk eene ontzagwekkende wapening baarde algemeene verbazing. De kosten daaraan verbonden, schrikten FILIPS niet af, die zich even weinig bekreunde over de achterdocht, welke dit bij Franschen en Duitschers konde opwekken; hij wilde, tot elken prijs, de oproerigen door schrik treffen, en hun zelfs het denkbeeld van tegenstand ontnemen. »Het ontwikkelen eener geduchte krijgsmagt," schreef hij aan zijn gezant te *Rome*, «komt mij noodzakelijk voor, om *de Nederlanden* voor de rampen van eenen oorlog te vrijwaren; want de kwalijkgezinden, ziende dat mijne strijdkrachten de hunne overtreffen, zullen het niet wagen, mij tegenstand te bieden (3)."

Ondertusschen bleef hij niet in gebreken de Landvoogdes, den Raad van State en GRANVELLE te verzekeren, dat elk denkbeeld van wraak op de Nederlanders ver van hem verwijderd was, dat hij hun liefde en achting toedroeg, en zijne krijgstoerustingen alleen bedoelden, om de algemeene rust en het gezag der wet te herstellen. »Het is mijn voornemen," getuigde hij aan MARGARETHA, »*de Nederlanden*, mijne

(1) GACHARD, *Rapport* in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. L—LIV.

(2) Zie hiervoor, bl. 373.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 487—490.

1555—1568 leenmannen en onderdanen, niet anders te behandelen dan gelijk een goed en goedertieren Vorst betaamt; ik wil hen noch ten verderf noch tot slavernij brengen, zoo als eenigen uitstrooijen, om hen af te leiden van die genegenheid, liefde en trouw, welke 1 v. Wintermaand. 1566 zij hunnen natuurlijken Vorsten verschuldigd zijn en ook altijd getoond hebben: maar hen met menschelijkheid, zachtmoedigheid en genade behandelen en zooveel mogelijk is, alle strafheid vermijden (1)." Maar de opregtheid van al deze fraaije betuigingen werd gelogenstraft door de benoeming van den Hertog van *Alba* tot opperbevelhebber van het leger, naar *de Nederlanden* bestemd (2). Immers had deze sinds het begin der onlusten, op het nemen van gestrenge en geweldige maatregelen aangedrongen (3). Ligtelijk was derhalve te voorzien, welk gebruik hij van het gezag, aan hem opgedragen, maken zoude. Zijne benoeming werd langen tijd voor de Nederlandsche leden van den Raad van State te *Madrid* geheim gehouden (4). Men vreesde het welslagen van 's Konings plannen in de waagschaal te stellen, indien zij te spoedig bekend werden (5). Later hadden BERGEN, MONTIGNY en anderen vergeefs getracht den Koning te bewegen, veeleer den Prins van EBOLI naar *de Nederlanden* te zenden, die er evenzeer bemind en geacht was als ALBA er gehaat werd (6). GRANVELLE voorzag met zijne gewone scherpzinnigheid, de noodlottige gevolgen van het toevlugt nemen tot geweld. Toen hij de krijgstoerustingen vernam, schreef hij aan zijnen stedehouder (vicaris) MORILLON: »Het zou mij ten hoogste leed zijn, indien deze geheele krijgsmagt het Land binnenrukte wegens de groote onheilen, welke er uit zullen voortkomen, en ik wenschte er niet zoo vele vreemdelingen in te zien. Men bewandelt niet den regten weg, welke ter herstelling van het kwaad geleidt. Hoe dikwijls hebt gij mij niet hooren zeggen, dat wanneer zij (de Nederlandsche Heeren) zich met mij wilden verstaan, om 's Lands vrijheid en voorregten te handhaven, ik daarvoor, en gewilliger dan een van hen, mijn leven zou gewaagd

(1) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 206.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 600—602.

(3) Zie hiervoor, bl. 140, 141. Vgl. bl. 133.

(4) V. D. BERGH, *Gedenkst. tot opheld. d. Nederl. Gesch.* D. I. bl. 317.

(5) BORGNET, PHILIPPE II *et la Belgique*, p. 56, 57.

(6) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 519 (2), 556. HOPPERI *Epist. ad* VIGLIUM, p. 115. De juistheid van hetgeen Spaansche, en naar hen, Nederlandsche Schrijvers van de plegtige beraadslaging verhalen, welke onder het voorzitterschap van FILIPS zelven den 29sten van Wijnmaand 1566 in den Raad van State te *Madrid* zou gehouden zijn, wordt door GACHARD op niet onwaarschijnlijken grond in twijfel getrokken. *Rapport*, p. CLI, in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I.

hebben. Het komt mij voor, dat zij niet het ware pad hebben ingeslagen, om de Spanjaarden buiten de zaken te sluiten (1)." 1555—1568

FILIPS wachtte zich wel, toen hij der Landvoogdes de benoeming van ALBA aankondigde, zelfs eenigen schijn te geven, dat de magt, met welke deze veldheer zou bekleed worden, haar gezag tot niets zou terug brengen. Geveinsd gaf hij der Hertogin alleen te kennen, dat dewijl zijn oogmerk was, zich naar *de Nederlanden* te begeven, hij den Hertog van ALBA vooruit zond, om den togt der krijgslieden te leiden, hen aan de grenzen bijeen te brengen, en dan zoodanig te verdeelen, dat zij den landzaten zoo min mogelijk tot last verstrekten; voorts te waken, dat de tucht stiptelijk door hen in acht genomen werd, tot hij zelf in deze gewesten gekomen was; en om eindelijk, naar omstandigheden, een meer of minder aanzienlijk getal krijgsvolk te ligten (2). De Koning scheen dan inderdaad besloten te hebben, de zoo veelvuldig gewenschte en zoo dikwerf beloofde reis naar *de Nederlanden*, die hij sinds vijftienhonderd negen en vijftig niet weder bezocht had, ten uitvoer te brengen. Wel mag daartoe de stoute en vrijmoedige taal van FRAY LORENZO veel bijgedragen hebben (3). Om den nog immer weifelenden Vorst aan te sporen, in eigen persoon den

---

(1) *Supplément* aux *Archives de la Maison d'Orange*, p. 43.

(2) GACHARD, *Rapport* in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. CLII, CLIII.

(3) FRAY (broeder) LORENZO DE VILLAVICENCIO stamde af uit een adellijk geslacht in *Andalousië*. Hij trad in de orde van den H. AUGUSTINUS en kwam, waarschijnlijk omstreeks 1558, in *de Nederlanden;* althans in dat jaar werd hij doctor in de godgeleerdheid aan de hoogeschool te *Leuven*. Grooten ijver toonde hij tegen de volgelingen van LUTHER en CALVIJN, zoowel in *Duitschland* als in *de Nederlanden*, welke hij met zoo vele hevigheid door daden, woorden en geschriften vervolgde, dat zij hem, naar zijne getuigenis, meer dan eens den dood zwoeren, terwijl de Katholijken, welke hij alom met vuur verdedigde, hem vader des vaderlands noemden. In 1561 en de volgende jaren nam hij bij de Spaansche kooplieden te *Brugge* de Heilige Dienst waar, en stond in betrekking met den geheimschrijver van staat ERASSO, wien hij op de hoogte hield van hetgeen in het godsdienstige in *de Nederlanden* voorviel. In het begin van 1565 vertrok hij naar *Spanje*, werd door FILIPS met onderscheiding ontvangen, en eerlang weder naar *de Nederlanden* gezonden, met last, den Koning van den staat van zaken aldaar steeds te onderrigten. 's Konings gunst, zijn buitensporige geloofsijver, en bovenal dat hij tot oppergeloofsonderzoeker was aangesteld, maakten hem gehaat bij de Grooten en het volk. Zijn leven liep meer dan eens gevaar, en toen in 1566 de beeldstormerij losbrak, moest hij zich verborgen houden, om zijn hoofd te redden. Hij trok in hetzelfde jaar weder naar *Spanje* terug. Later was er sprake, hem op nieuw naar *de Nederlanden* te zenden, hetgeen hij vurig verlangde; maar noch ALBA, noch DE REQUESENS begeerden hem in hunne nabijheid. GACHARD, *Rapport* in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. XVI—XXII.

1555–1568 opstand in *de Nederlanden* te dempen, voerde hij hem te gemoet: »Wanneer God aan eenen Vorst zoo vele en zulke groote rijken geeft, als Hij aan Uwe Majesteit heeft gegeven, is dit niet alleen, opdat deze rijken aan den Vorst zouden behooren, maar ook, opdat de Vorst aan zijne rijken en al zijne leenmannen zou behooren. Even als deze laatsten verpligt zijn hunnen Vorst te ondersteunen en te verdedigen, zijn de Vorsten verpligt hunne onderdanen en leenmannen te beschermen en te verdedigen; en deze wederzijdsche verpligting is zoo gestreng, dat terwijl zij den onderdanen en leenmannen als pligt oplegt, leven en goed voor hunne Vorsten op te offeren, zij het ook den Vorsten tot pligt maakt, onbeschroomd hun leven voor hen te wagen..... Met die waardigheden, aan Uwe Majesteit geschonken, heeft God ook de schouderen van Uwe Majesteit met het gewigt en de moeijelijkheden beladen, aan zulke uitstekende betrekkingen verbonden, en Uwe Majesteit kan niet, zonder onregtvaardig tegen God te zijn, zich daarvan ontslaan. God heeft aan de kroon moeiten en werkzaamheden verbonden, opdat, indien de grootheid en magt de Vorsten overtuigen, dat zij goddelijk zijn, de werkzaamheden, welke de kroon oplegt, hun leeren, dat zij menschen zijn; en dat, indien de luister der kroon hun zegt, dat zij niet aan de menschelijke wetten zijn onderworpen, de pligt van zich met het bestuur en de bescherming hunner onderdanen bezig te houden, hun leere, dat Uwe Majesteit en al de Koningen aan de goddelijke wetten en aan het oordeel Gods onderworpen zijn. Indien Uwe Majesteit, slechts de zorg voor Uwe rust raadplegende, deze reis niet wil ondernemen, welke zoo zeer de eere Gods, van Zijne Heilige Moeder en van alle Heiligen betreft, en die voor de geheele Christenheid zoo noodwendig is, zult Gij daardoor toonen, dat Gij de koninklijke waardigheid, welke God U gegeven heeft, wel aanneemt, maar de werkzaamheden, daaraan verknocht, aan God overlaat. God zal dit even euvel opnemen, als Uwe Majesteit zou doen, wanneer de Heeren, door U met eervolle ambten bekleed, de eer en het voordeel er van genoten, maar aan U de werkzaamheden overlieten. En God te vertoornen is vermetel; is de dood van ziel en ligchaam beide!" Om FILIPS nog sterker aan te sporen, stelt hem FRAY LORENZO het voorbeeld van Keizer MAXIMILIAAN II, van MARIA STUART, van de Koningen van *Frankrijk* FRANS II en KAREL IX, van MARIA TUDOR, van de Hertogen van *Beijeren* WILLEM *den Standvastige* en ALBERT *den Grootmoedige* voor oogen; eindelijk komt hij aan KAREL V. »Herinner U, o Koning!" zegt hij, »de heldhaftige bedrijven van den Keizer, Uwen Vader, ter verdediging van het geloof en der Kerk van CHRISTUS; herinner U, dat hij, ondanks zijne kwalen, dertien malen de zee overtrok, en vele koningrijken met spoed doorreisde, ofschoon hij door talrijke en magtige vijanden omringd was, die het op zijn leven en eer toelegden! Uwe Majesteit is in den bloei des levens, geniet eene voortreffelijke gezondheid, bezit geld, en heeft geene vijanden, integendeel, vele en zeer genegen vrienden.

Geene bende is tegen U gewapend, dan die van deze oproerlingen. *Italië*, uit 1555—1568
vrees voor de Turken, wenscht zich onder de bescherming Uwer Majesteit te begeven. Niets ontbreekt derhalve aan Uwe Majesteit, om deze reis te ondernemen, noch jeugd, noch gezondheid, noch regt, noch geld, noch Rijksgrooten, noch veldheeren, noch krijgslieden. God zelf roept U, om U de overwinning in eene onderneming te schenken, welke veel edeler en heiliger is dan die Uwer voorouders, toen zij het *Heilige Land* en het graf van CHRISTUS veroverden. Niets ontbreekt U dan de wil, en mogt deze overeenkomstig zijn met den wil van God! (1).''

Niet alleen verwittigde FILIPS de Italiaansche Vorsten van zijne aanstaande reis naar *de Nederlanden*, en gelastte zijne staatsdienaars den vreemden gezanten te *Madrid* daarvan kennis te geven, maar beval zelfs zijn geheele hofgezin, zich voor te bereiden, om hem te volgen. Hij verzocht van KAREL IX den doortogt door *Frankrijk* voor de lieden en paarden van zijn huis, en zond DON DIEGO DE MENDOZA naar *de Corunha* ter uitrusting van de vloot, welke hem moest overvoeren. Hij riep de Cortes van *Kastilië* bijeen, om verschillende punten van bestuur gedurende zijne afwezigheid te regelen, en antwoordde den Nuntius, op de vraag, of hij hem naar *de Nederlanden* volgen, of te *Madrid* blijven moest, dat het hem aangenaam zijn zou, hem in *Vlaanderen* te zien, terwijl hij een schip te zijner beschikking zou stellen, indien hij den togt ter zee boven dien te lande verkoos. Al zijne kleederen werden ingepakt, en bevelen naar de verschillende gewesten gezonden, welke hij moest doortrekken (2). Ten uiterste toonde hij zich gebelgd op den Paus over de zending van den Bisschop van *Ascoli* naar *Madrid*, daar zij strekte, om de geheele Christenheid in den waan te brengen als of het noodig ware, hem tot den togt naar *de Nederlanden* aan te sporen, ofschoon hij den Heiligen Vader dit als zijn vaste voornemen verwittigd had. Op 's Bisschops vermaning, veeleer den weg van onderhandeling dan dien van geweld met de Nederlanders te betreden, had hij geantwoord: »Indien ik, die er het meest belang bij heb, de voorkeur geef, mij aan de kansen eens oorlogs bloot te stellen, geschiedt dit uit de overtuiging, dat eene overeenkomst onmogelijk is, zonder dat het gezag van den Heiligen Stoel er bij lijdt (3).'' FILIPS echter verliet *Spanje* niet; en toen men in het midden des volgenden jaars te *Madrid* begon te bespeuren, dat al zijne toebereidselen voor de reis, welke tweemaal honderd duizend dukaten gekost hadden, in rook zouden opgaan, bleef hij evenwel steeds beweren, dat zijne tegenwoordigheid in *de Nederlanden* nood-

(1) GACHARD, *Rapport* in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II, p. XLVI—XLIX.

(2) GACHARD, *Rapport* in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. CLIV.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 488. Vgl. p. 463.

1555—1568 zakelijk was. Eerst na het berigt der gevangenneming van EGMOND en HOORNE veranderde hij van toon, maar wilde nogtans doen gelooven, dat zijn vertrek slechts tot het aanstaande voorjaar was uitgesteld (1).

De Landvoogdes was ondertusschen volijverig werkzaam, om de rust te herstellen, waartoe zij de Stadhouders nadrukkelijk uitnoodigde (2). »Ik weet niet" schreef ARMENTEROS, haar Geheimschrijver, »hoe het mogelijk is, dat de Hertogin nog leeft. Elk vraagt haar hulp, en niemand is tevreden met die, welke zij hem verleenen kan; allen beklagen zich; allen willen, dat de zaken naar hunnen zin gedreven worden. De overtuiging van 's Konings spoedige komst alleen kan haar tot geduld en volharding aansporen. Ik vrees, dat zij in eene zware ziekte zal storten ten gevolge der moeijelijkheden, welke men haar onophoudelijk berokkent. Sinds meer dan drie maanden, staat zij vóór den dag op, en houdt meestal des morgens en des avonds raadsvergadering; al het overige van den dag en nacht is gewijd aan het geven van gehoor, het lezen van brieven en berigten, die van alle zijden ingezonden worden, en het overleggen, hoe die te beantwoorden (3)." Inzonderheid drong zij op nieuw en ernstig bij den Koning op het bijeenroepen der Algemeene Staten en zijne overkomst aan. »De staat van zaken is derwijze verergerd," schreef zij, »dat er veel minder goeden dan bedorvenen in den Lande gevonden worden. Noch ik, noch de Stadhouders, noch de leden van den Raad van State zijn bij magte, de zaken twee maanden meer gaande te houden door de woelingen eener partij, die ik zelfs niet vermag te straffen (4)." Teregt begreep zij, dat het kwade voorbeeld door de Roomsche geestelijkheid gegeven, nadeelig op de bewegingen in het godsdienstige had gewerkt; althans de Hooge Geestelijkheid, de Stadhouders en de Hoven der bijzondere gewesten werden aangeschreven, op de leer en het gedrag der lagere geestelijken naauwkeurig te letten. De Aartsbisschoppen en Bisschoppen moesten zorgen, dat bekwame Priesters en Pastoors werden aangesteld, om het Katholijke geloof tegen de afvalligen te verdedigen, die van den predikstoel den volke openlijk verklaarden, »dat zij tot de nieuwe leer behoorden, welke de waarachtige en beste was; dat zij de godsdienst voorheen kwalijk onderwezen en gepreekt hadden, vooral wat de Sacramenten betrof; dat zij voortaan anders zouden handelen en het volk smeekten, God voor hen om vergeving te bidden, dat zij de menigte zoo lang bedrogen en misleid hadden (5)."

(1) GACHARD, *Rapport* in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. CLV.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 586.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 496.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 587, 588.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 595. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. I. bl. 93.

In naam des Konings, ontvingen de *goede* steden last, de ongeregeldheden, welke de Onroomschen mogten plegen, met geweld tegen te gaan, en het preken noch eenige andere uitoefening der nieuwe godsdienst te gedoogen, dan in de plaatsen, waar zulks vóór het laatste verdrag met de Bondgenooten geschied was. Dit werd daarna insgelijks de *kwade* steden bevolen, met bijvoeging, dat onder het verlof van te preken niet begrepen was het uitoefenen der godsdienstige plegtigheden, hetgeen ook nu de *goede* steden werd aangeschreven; dat geen vreemd, gebannen, of afvallig Leeraar, geene avondmaalsviering naar de wijze der Calvinisten, en geene heffing van eenige schatting van het volk door de scheurmakers, mogten geduld worden (1). De Landvoogdes trachtte een verbond van de *goede* of Katholijke steden met elkander te bewerken (2). Het verzoek van de afgevaardigden der Baanderheeren, Ridderschappen en groote en kleine steden van *Gelderland* en *Zutphen* om bijeen te komen, ten einde gepaste middelen te beramen, om den voortgang der nieuwe leeringen te stuiten, wees zij van de hand, dewijl dergelijke zamenkomsten in strijd waren met 's Konings wil en bedoelingen (3). 1555—1568

De verbonden Edelen achtten het om dezen tijd raadzaam, hun gedrag en dat der Onroomschen in het algemeen te verdedigen in een geschrift, welk het volgende jaar in het Fransch werd uitgegeven. Na eene korte schets van den toestand dezer Landen wordt aangemerkt, dat » een Koning verpligt is de klagten zijner onderdanen aan te hooren. Had REHABEAM dit gedaan, de tien stammen zouden zich zijner heerschappij nooit onttrokken hebben. De Nederlanders maakten zich nimmer schuldig aan wederspannigheid of afval; het aanbieden van smeekschriften kon niet met dien naam gebrandmerkt worden. Het allerminste was er reden, om het inleveren van het Verzoekschrift der Edelen bij de Hertogin voor een blijk van oproer te houden. Zij kwamen ten getale van vier- of vijfhonderd te *Brussel* (4); doch niemand van hen deed der burgerij eenigen overlast aan. Bij het overleveren van hun Smeekschrift verschenen zij ten Hove zonder oorlogswapenen, wat men ook van het tegendeel te voren der Hertogin gezegd had. De uitkomst bewees de ongegrondheid van het gerucht, dat

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 596, 603, 605. Onder de *goede* steden werden onder anderen verstaan: *Brussel, Leuven, Brugge, Kortrijk, Arras, St. Omer, Aire, Bethune, Bergen in Henegouwen, Ath, Namen, Luxemburg, Rijssel, Douai, Dendermonde, Dordrecht* en *Aalst;* onder de *kwade* steden behoorden: *Gent, Delft, Amsterdam, Enkhuizen, 's Hertogenbosch, Maastricht, Utrecht, Lier.*

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 497.

(3) V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. I. bl. 118, 122.

(4) Later wordt in deze Verantwoording, van drie- of vierhonderd gesproken.

1555—1568 zij bedoeld hadden, *Brussel* tot een bloedbad en woestenij te maken. Hun gedrag, wel ver van naar oproer te gelijken, leverde een onwraakbaar bewijs op van hunne nederigheid, onderwerping en trouw aan den Koning en de Landvoogdes. Dat zij in zulk een groot aantal ten Hove verschenen, gaf geenszins een oproerig voornemen te kennen, gelijk eenigen voorwendden. Zou een smeekschrift door velen geteekend en overhandigd, juist daarom berispelijker zijn, dan een ander? Als zoo vele Edelen te gelijk hunne onderdanigheid aan den Koning en zucht voor 's Lands welvaart betoonden, kon er te meer acht op geslagen worden. Daarenboven had de Koning zelf bij zijne *blijde Inkomste* met eede beloofd, nooit euvel te zullen duiden, als de Edelen en anderen, 't zij gezamenlijk of elk in het bijzonder, hunne bezwaren aan hem te kennen gaven. Ook ontbrak het in vroegere jaarboeken niet aan soortgelijke voorbeelden. Was het getal der vereenigde Edelen geringer geweest, dan zouden zij minder gelegenheid gehad hebben, om de onverzadelijke gierigheid en wreedheid der geloofsonderzoekers te wederstaan, of het volk tot bedaren te brengen. De groote menigte en de eensgezindheid der Bondgenooten joeg den geloofsonderzoekeren vreeze aan, en wekte in het ontroerde volk hoop op verandering. Nog meer, wanneer de bloem van den Nederlandschen Adel, van welken eenigen in de vorige oorlogen tegen de Franschen lijf en goed voor den Koning gewaagd hadden, zich dus vereenigde tot het inleveren van dat smeekschrift, was het kennelijk, dat de afschaffing van het geloofsonderzoek niet alleen, gelijk men uitstrooide, door een hoop gemeen volk begeerd werd. Men zegge niet, dat de Edelen hunne overeenstemming in dezen genoegzaam door onderteekening van het Verzoekschrift konden betoond hebben, zonder dat juist alle ter overhandiging daarvan ten Hove kwamen; daartoe immers ware meer tijd gevorderd en hun plan zou te eerder ontdekt en verijdeld zijn geworden. Aanvankelijk waren de Edelen werkelijk van voornemen geweest, het Smeekschrift ter onderteekening rond te zenden, doch zij hadden naderhand besloten, allen in persoon te verschijnen, hetgeen hun de gevoegelijkste en kortste weg scheen te zijn, om alle gevreesde onheilen te voorkomen, vooral dewijl de gemoederen der landzaten in zulk eene gisting waren. De Landvoogdes had het Verzoekschrift goedgunstig aangenomen en schoone beloften gedaan, maar deze niet naar behooren vervuld, zelfs niet door het ontwerp van de matiging der bloedbevelen, waarover eenige welgegronde aanmerkingen gemaakt worden. Had men het verzoek der Edelen meer in acht genomen en hunnen wijzen raad gevolgd, de rust in *Nederland* ware hersteld geweest, en grooter onheil voorgekomen. — Tot het vergaderen en openbaar preken der Onroomschen, waartoe op sommige plaatsen door de Stadhouders en Overheden vrijheid vergund was, hadden de onkunde, schraapzucht en gewetensdwang der Geestelijken aanleiding gegeven, hetgeen in het breede betoogd wordt. De openbare vergaderingen streden niet meer tegen 's Konings bevelen dan de geheime, die zelfs gevaarlijker konden schijnen. Nu

immers kon blijken, dat de Onroomschen niets leerden in strijd met 's Konings oppermagt of 's Lands welvaart. Van wapenen hadden de Onroomschen, als zij ter preke gingen, zich niet bediend, dan tot eene geoorloofde zelfverdediging tegen moedwilligen aanval. De schuld der beeldstorming was hun aangetijgd, doch nooit bewezen. Wie er de eerste hand in gehad had bleef nog een geheim. Naar hun gevoelen, had het omwerpen der beelden van geene bijzondere personen afgehangen. En kan men wel met reden vermoeden, dat zij de aanstokers en uitvoerders van den beeldstorm geweest zijn, daar zij om dien tijd een besluit namen, hunne gemagtigden naar *Brussel* te zenden met verzoek aan de Landvoogdes, dat hun eenige kerken of andere plaatsen, in welke zij hunne godsdienst ongestoord konden uitoefenen, mogten toegestaan worden? Onder de beeldenbrekers waren wel eenigen, die zich Hervormden noemden, doch de meesten behoorden tot de Roomschgezinden. In sommige steden had de Overheid zelve bevel gegeven tot het wegnemen der beelden. Elders was dit werk, naar alle vermoeden, door de Roomsche Geestelijkheid zelve aan den gang geholpen, om de Onroomschen in den haat te brengen. Zeker althans is het, dat onder de zes personen te *Antwerpen*, wegens kerkschennis gehangen, vier Roomschgezinden waren en een van hen een welbekend Edelman. Wat hiervan zij, men oordeelde in dit bedrijf de Goddelijke Voorzienigheid te mogen opmerken, welke dus haar ongenoegen over de afgodische beeldendienst betoonde. De korte tijd van vier of vijf dagen, in welken zoo vele beelden en altaren door het geheele Land verbrijzeld waren, wekte elks verwondering. Hoe kwam 't, dat de handen der Overheden op dat pas als gebonden waren? Hierin ontdekte zich Gods vinger en magt." Voorts wordt in dit verdedigingschrift de blaam van ongehoorzaamheid en opstand tegen den Koning, met grooten nadruk afgekeerd. »Verkleefdheid aan de gezuiverde godsdienst, was geen bewijs van oproerigheid. Door list of geweld zou men hier, zoo min als elders, dien ijver kunnen verdooven, maar dezen veeleer aanvuren. Indien de Koning met magt van wapenen herwaarts kwam, zou hij sterken tegenstand ontmoeten zoo wel van de zijde der Roomschen, als van den kant der Hervormden. De kans des oorlogs is onzeker. Moest de Koning wijken voor de magt zijner tegenstanders, dan zou hij niets winnen; behield hij de overhand, dan zou men buitenlandsche hulp zoeken, maar *Nederland* middelerwijl verloren gaan. Zij verklaarden voor God en menschen, nooit in den zin gehad te hebben, tegen den Koning op te staan, wien zij ook nu alle gehoorzaamheid bewijzen wilden. Zij baden alle Koningen, Vorsten en volken, voor hen bij FILIPS te spreken, ter verkrijging van vrije godsdienstoefening, zonder welke zij dachten niet behouden te kunnen worden, of voor de Hemelsche Vierschaar te verschijnen. Onttrok zich iemand der Hervormden aan 's Konings gehoorzaamheid, of stoorde hij de gemeene rust, dan konde zulk een, ten afschrik van anderen, gestraft worden, waartoe zij zelve, zoo veel mogelijk, de hand leenen wilden." Ten slotte beklagen zij zich over hunne laster-

1555—1568

1555– aars en wenschen, dat de regtvaardigheid hunner zaak openbaar mogt worden, ter be-
1568 schaming van zulke kwaadsprekers en rustverstoorders, ter ontdekking van de waarheid, en ter verbreiding van Gods eer (1)"

Ondanks al de betuigingen en verzekeringen van trouw, onderdanigheid, en zucht naar vrede en rust, duurden de bewegingen niet alleen voort, maar kregen zelfs met elken dag een ernstiger aanzien. *Holland*, waar zich eene overgroote menigte Doopsgezinden en Calvinisten bevond, en dagelijks meer dan vijftigduizend menschen ter preke gingen (2), was vol onrust en gisting. Zekere hopman MENNINK trok aldaar van stad tot stad, doch hield zich het meest te *Delft* op, om het volk tot oproer te bewerken (3). Ofschoon in *Gelderland*, over het geheel, door den Graaf van *Megen* wet en tucht gehandhaafd werden, en de Overheden in de meeste steden en ten platten lande, vrede en eendragt poogden te bewaren, werd er echter ginds en elders, in weerwil van 's Graven ijver, openlijk door de Hervormden gepreekt, en *Nijmegen* weigerde zijne krijgsbende in te nemen. Op de *Veluwe* en in *Harderwijk* hield men zelfs verstandhouding met den Graaf *van den Bergh* (4). Om het gezag des Konings in hunne gewesten te onderschragen, stelden MEGEN en AREMBERG, die op het *Loo* bijeengekomen waren, der Landvoogdes voor, elk van hen te magtigen, bij de reeds verzochte vijftien vaandels voetvolk en duizend ruiters, nog vijfhonderd ruiters te ligten; of wel de twaalf honderd ruiters van Hertog ERIK, en hunne twee benden van Ordonnantie te hunner beschikking te stellen. Zoo de Hertogin hierin toestemde, moest zij den Raad van State geheel het tegenovergestelde te kennen geven, » want," voegden zij er bij, » daar worden weinig zaken geheim gehouden. Tevens vermaanden zij haar, zich naar de eene of andere plaats terug te trekken, waar zij vrijelijk en onbewimpeld kon spreken, en pogingen in het werk te stellen, om GEORGE VAN HOLL voor de dienst des Konings te winnen. Het was echter MARGARETHA uit geldgebrek onmogelijk, deze voorslagen in werking te brengen; ook hield zij zich overtuigd, dat de uitvoering van dit plan in *Gelderland* en *Friesland*, dadelijk geheel *Vlaanderen* en

---

(1) Dit lezenswaardig verdedigingschrift wordt in zijn geheel gevonden bij LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 140—161. Uittreksels daarvan leveren BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 174, 175. BRANDT, *Hist. der Ref.* D. I. bl. 462, 463. TE WATER, *Verb. d. Edelen*, D. II. bl, 58—64. *Vaderl. Hist. verk.* D. III. bl. 240—243.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 402. *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 235.

(3) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 296, 349.

(4) V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. I. bl. 79, 89, 94, 95, 103, 108—112. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 460, 471.

overal, waar beroering heerschte, in vollen opstand zou brengen. Zij zag er weinig voordeel in, om tot behoud van een klein gedeelte, het geheel in de waagschaal te stellen, en vermaande beide Stadhouders te trachten door vertoogen, vermaningen en verzoeken de gemeente in rust te houden, en zich daartoe van de hulp der welgezinden onder Adel en burgerij te bedienen (1). 1555—1568

Maar de gemoederen van Edelen en burgers waren te opgewonden, dan dat men hopen konde zonder doortastende maatregelen, of toe te geven aan den wensch der bewegingspartij, den staat van zaken te zullen herstellen. Mogten eenige der verbondene Edelen, hetzij uit vrees, hetzij uit misnoegen over den beeldstorm, of wel om de gunst des Konings en der Landvoogdes te verwerven, in ijver verflaauwen en zelfs het bondgenootschap verlaten; waren de pogingen der Hertogin, om verdeeldheid onder hen te zaaijen niet geheel vruchteloos, de meesten echter, en inzonderheid de Hervormingsgezinde burgers, bleven der zaak, welke zij als de ware beschouwden, onverwrikt toegedaan. In *Friesland* zelfs, waar AREMBERG niets verzuimde, om het gezag des Konings te steunen, ontstonden hevige bewegingen. In het begin van Wijnmaand verbood, op zijn bevel aan de Friesche steden, de regering van *Leeuwarden* ten strengste, eenige nieuwigheden in de godsdienst aan te vangen en van de oude kerkgebruiken af te wijken. Doch de ijver van sommige Leeraars en de welsprekende redevoering van SIXTUS ABBAEUS bewerkten, dat niet alleen de meeste burgers zich openlijk bij de Hervormden voegden, maar zelfs de Overheid de uitoefening der Roomsche godsdienst schorste, en den Hervormden de kerken toewees. In eene vergadering der Staten van het gewest, werd over deze gewigtige zaak, en niet zonder groote gemoedsbewegingen, geraadpleegd toen men vernam, dat 's Konings Raad in *Friesland* door AREMBERG een brief van de Landvoogdes had ontvangen, in welken zij te kennen gaf, »dat de Koning niet de minste verandering in de godsdienst of in de uitoefening daarvan wilde gedoogen; dat de strafbevelen afgekondigd, en de verzoeken der verbondene Edelen niet moesten bewilligd worden; de Raad behoorde vooral zorg te dragen, dat het Verbond, alle verbindtenissen en bijeenkomsten geheel ophielden." De Staten zonden nu drie hunner leden, MARTENA, IDZARDA en HOTTINGA naar de Landvoogdes en AREMBERG, met eenen aanbevelingsbrief aan VIGLIUS, »als ingeboren eigenerfde, en zonderlingen Liefhebber van Fries- »land," om uitstel van de afkondiging der bloedbevelen te verzoeken, tot dat daarin nader bij 's Konings komst, met voorkennis der Algemeene Staten, zou voorzien zijn. Dit liep vruchteloos af. Ondanks het misnoegen van AREMBERG over het gebeurde te *Leeuwarden*, en zijne bedreigingen, besloot men aldaar 's Konings bevelschrift niet 17 v. Slagtm. 1566

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 468—470.

1555— af te kondigen, waartoe de indrukwekkende rede van den stadsschrijver DIONISIUS WINGIA
1568 niet weinig bijbragt. Hij schetste zijnen medeburgers, hoe hunne gelukkige voorvaderen, na zich aan de slavernij onttrokken te hebben, alle rust genoten hadden, zelfs onder Keizer KAREL V; hoe hunne afstammelingen nu gekweld werden door Koning FILIPS, die om eene onbepaalde heerschappij te voeren en hen van alle vrijheid te berooven, getracht had, hun geweten aan eenen vreemden en wreeden Kettermeester te onderwerpen. »Onze naburen en bondgenooten," zeide hij, »ongezind, zoo schandelijk en vreesselijk behandeld te worden, hebben een Verbond aangegaan, wel beseffende, dat eendragt magt maakt en tweedragt alles vernietigt. Zij, met onze ellende bewogen, vergunden ons een afschrift van dat Verbond, opdat de dapperheid, die als begraven lag, bij ons herleven zoude, en wij, op de beschouwing van het wankelende Vaderland, alle vadzige vreeze uit onze harten zouden bannen. Wij hebben, zooveel in ons vermogen was, dat Verbond goedgekeurd en het Smeekschrift door HENDRIK *van Brederode* aan de Landvoogdes overgeleverd, zeer billijk geacht. Op dien grond hebben wij het volk wettig vergaderd, de kerken gezuiverd, en eene betamelijke godsdienstoefening ingevoerd, om niet langer slaven van bijgeloovigheden te blijven. Kortom, wij hebben de vrijheid, ten minste een schaduwbeeld daarvan, voor ons verworven, in weerwil van al de woelingen dergenen, die ons in de akeligste slavernij wilden storten. Hiertoe strekten AREMBERGS brief, met bedreigingen opgevuld, en het bevelschrift van FILIPS, gisteren bij ons ontvangen. Ons wordt daarin bevolen te laten varen, wat met groote moeite verkregen is; aan onze vijanden, kerken, raadkamers, regering, ambten, rijkdommen, met één woord, alles weder af te staan, wat wij met goed regt bezitten; voor ons moet niets overblijven dan smaad, schande, armoede, ballingschap, de dood, en wat nog erger is, eeuwige slavernij. Noodzakelijk moet het zoover komen, als wij dit bevelschrift afkondigen, hetwelk mij, behoudens beter oordeel, voorkomt verduisterd te moeten worden. Ik raad liever, medeburgers, dat wij, gedachtig aan het Verbond en onze onderlinge verbindtenis, onbeweeglijk pal blijven staan en ons bereidvaardiger toonen, goed en bloed voor de vrijheid op te offeren, dan weder te keeren tot een lot, dat voor mannen van moed en eer niet te dulden is." Zulk eene taal, in zulk eenen tijd en tot zulke toehoorders, door een man van aanzien gerigt, moest natuurlijk toegejuicht worden, en alle gaven door het opsteken van de regterhand hunne goedkeuring te kennen. 's Konings bevelschrift werd niet afgekondigd, ondanks de pogingen van eenigen, om dit door te drijven (1).

In geen der Nederlandsche gewesten waren de ongeregeldheden tot zulk eene hoogte

(1) WINSEMIUS, *Historiarum Lib.* I. p. 66—75, bij TE WATER, *Verb. d. Edelen*, D. II. bl. 51—57. SCHOTANUS, *Fr. Hist.* B. XXI. bl. 737. VAN WIJN op WAGENAAR, St. VI. bl. 63—66.

gestegen als in *Vlaanderen.* De Landvoogdes gelastte derhalve den Graaf van *Eg-* 1555—1568
mond, om in zijn gebied de bewegingen der Hervormden met kracht en geweld te be- 14 v.
teugelen, en de Overheden te ondersteunen, aan welke zij hare meening over het Wintermaand.
openbaar preken medegedeeld en daarbij verklaard had, dat het nimmer haar voorne- 1566
men geweest was, eenige uitoefening van de nieuwe godsdienst te dulden. Niet alleen in het godsdienstige, maar ook in het burgerlijk bestuur heerschte in *Vlaanderen* de grootste verwarring. »Zekere lieden," schrijft MARGARETHA aan EGMOND, »hebben buiten voorkennis of toestemming des Konings, zoo veel gezag en aanzien, dat de bevelen door Zijne Majesteit en mij tot welzijn des volks uitgevaardigd, niet verder opgevolgd worden dan hun goeddunkt. Zelfs verstouten zij zich regtsdwang over het volk, en dengenen, die hen niet gehoorzamen, straffen en geldboeten op te leggen, waardoor zij inbreuk maken op het gezag, welk naar goddelijke en menschelijke wetten, den Koning en de Overheden, door hem tot dat einde aangesteld, toebehoort, hetgeen als hoogverraad kan beschouwd worden. Voeg hierbij, dat zulks tevens in strijd is met de voorregten der steden, welker gewone Overheden door den Koning zijn ingesteld en aan welke het volk alle gehoorzaamheid zweert, maar hetgeen door de kerkeraden verhinderd wordt. Zij heffen daarenboven gelden en leggen zware belastingen op, tot onderhoud, zoo het heet, van hunne Leeraars, en zamelen aalmoezen in, om hunne aanhangen en godsdienst in stand te houden, waardoor een gedeelte van het volk tot groote armoede en behoeftigheid vervalt, terwijl neringen en hanteringen, handel en fabrijken stilstaan. Nog meer, zij beschikken over de openbare aalmoezen, wijken geheel af van de bepalingen daarop door den Koning of de Overheid gemaakt, en deelen die naar goedvinden uit, zonder er den Koning of zijnen ambtenaar rekenschap van te geven, hetgeen echter behoorde, wanneer anders zulke inzamelingen veroorloofd zijn; van deze almoezen sluiten zij de behoeftige Katholijken uit, en verlokken hierdoor het eenvoudige volk tot het omhelzen hunner dwalingen. Daarenboven hebben deze Leeraaars zich dezer dagen verstout, in eenige steden bijeen te komen, en er verscheidene gevaarlijke en oproerige stellingen te behandelen, waarvan zich spoedig de uitwerkselen geopenbaard hebben. Onder anderen werd door hen besloten, het avondmaal op de Calvinistische wijze te vieren, waartoe zij andere scheurmakers uit verschillende oorden bijeenriepen, die in grooten getale verschenen, en waarbij zich eenigen met verbodene wapenen bevonden. Zulk eene openlijke avondmaalsviering was in deze Landen, waar men de Roomsche Kerk verlaten en de leer van CALVIJN aangenomen heeft, nog niet gezien. Deze bijeenkomsten zijn eene soort van zamenzweringen en te meer verdacht, daar de Leeraars grootendeels uit handen van het geregt ontsnapte vreemdelingen, ballingen of afvalligen zijn, en gewoonlijk oproerzuchtig. Eenige misdadige geesten hebben insgelijks scholen opgerigt, om jonge kinderen te bederven en te besmetten; ook worden er onbeschroomd en ongestoord

1555—1568 openlijk kettersche, schandelijke, beleedigende, godslasterlijke, schadelijke en oproerige boeken, geschriften, prenten en bladen verkocht; hetgeen den ambtenaren en Overheden, welke toelaten, dat zij op de straten uitgevent worden, tot schande en oneer sterkt. Eindelijk hebben er nog verscheidene andere misbruiken, ongeregeldheden, verwarringen en onbeschoftheden plaats, die op geene wijze ook te dulden zijn (1).”

Middelerwijl wendden LODEWIJK *van Nassau* en anderen, beducht voor 's Konings plannen en krijgstoerustingen, zich met het volgende verzoekschrift tot Keizer MAXIMILIAAN II.

» Sire! Wij twijfelen niet, of uwe Majesteit is ten volle onderrigt van hetgeen sinds eenige maanden in *de Nederlanden* is voorgevallen, en zullen derhalve Uwe Majesteit met eene herhaling daarvan niet lastig vallen. Een tijd lang, Sire! waren wij in groote onrust, niet wetende waarheen de plotselinge ommezwaai van zaken strekte, toen de meesten van ons door de Landvoogdes van velerlei ongeregeldheden, beroeringen en opstanden verwittigd werden, door eenige onruststokers en gemeen volk gepleegd en verwekt, alles onder voorwendsel van godsdienst, zoo als zij dit heeten, waarover wij zeer ontstelden, te meer daar wij door den algemeenen vijand der Christenheid zoo bedroefd worden, en het tot een kwaad voorbeeld strekt voor andere onderdanen, dewijl wij naburen en leden zijn van het Heilige Roomsche Rijk. Daarom hebben wij niet alleen de ligtingen en toebereidselen des Konings van *Spanje* stilzwijgend laten doorgaan, maar ook als regt en billijk beschouwd, dat de Vorsten, welke rust, vrede en al wat goed is beminnen, met alle kracht de een den ander ondersteunen, om de muiterij en ongehoorzaamheid der onderdanen te verhinderen; zooveel te meer nog den Koning van *Spanje*, den zoon van een onzer Keizers en zoo na verwant aan Uwe Majesteit, en wiens *Nederlanden* leden zijn van het Duitsche Rijk. Daar wij nu, Sire! zoo gaarne de dienst en het welzijn van ons Vaderland bevorderen, en bepaaldelijk die van Uwe Majesteit, hebben wij, wegens de nabijheid der *Nederlanden*, wel in het bijzonder willen vernemen, hoe de zaken aldaar zijn gebeurd, en tot welk doel zij strekten, om er Uwe Majesteit van te verwittigen, opdat Gij door de wapenen, of op eene andere wijze, tijdig Mijnheer Uwen broeder kondet ondersteunen, om kwade gevolgen te voorkomen. Hierin heeft Uwe Majesteit ondervonden, en zal altijd ondervinden, hoezeer wij bereid zijn, Uwe bevelen te gehoorzamen. Alzoo, Sire! hebben wij inderdaad bevonden, dat er eenige onregeldheden hebben plaats gehad door het omverwerpen der beelden, het vernielen der altaren en het in bezit nemen der kerken, hetgeen wij geenszins goedkeuren; terwijl wij den Ko-

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 606—610.

ning van *Spanje* niet euvel duiden, als hij zulks ten hoogste opneemt, gelijk wij vernemen, dat inderdaad het geval is. Van den anderen kant echter, Sire! de afgrijsselijke teregtstellingen en vervolgingen van zoo vele duizenden en duizenden, die ter dood gebragt zijn sinds God, door Zijne genade, de zuivere leer in het Keizerrijk heeft in het licht gesteld, en de bloedbevelen en verbodswetten, die tegen de belijders van onze godsdienst, niettegenstaande deze is toegestaan en veroorloofd, zijn uitgevaardigd, geven ons reden, hen eenigzins te verontschuldigen en medelijden met hen te hebben. Daarenboven is dit alles gebeurd vóór men hun eenige preek of uitoefening van godsdienst had toegestaan; en men ziet altijd, dat eene zaak, met geweld en gestrengheid gehandhaafd, niet dan met eenig groot gevaar en wanorde verbroken wordt, voornamelijk wanneer het eene zaak van het geweten betreft, welk door geene menschelijke kracht kan bedwongen worden. Bovendien, dit is zonder een bepaald plan begonnen en zonder eenigen aanvoerder, die zich in den aanvang voor hen verklaren wilde, uit vreeze van in ongenade bij den Koning te geraken, hetgeen de oorzaak geweest is van nog veel grootere ongeregeldheid. Zoodra echter de Landvoogdes eenige vergunning gaf van te mogen preken, zijn al deze bewegingen terstond opgehouden; waaruit men gemakkelijk kan ontwaren, dat zij geenszins muiterij of ongehoorzaamheid bedoelden, maar alleen om hunne godsdienst te mogen uitoefenen en hun geweten te bevredigen. Het is tevens waar, dat wij van goederhand onderrigt zijn, hoe er zich, onder voorwendsel van dit verlof, eenige kwade secten en predikatien tusschen mengen, hetgeen ons ten uiterste mishaagt, en het zal noodig en zeer goed zijn, daartegen tijdig te voorzien. Thans bemerkende, Sire! en zoo als men ons stellig verzekerd heeft, dat de Koning van *Spanje*, op aansporing van den Paus en anderen, besloten heeft, geenszins eenige andere godsdienst te dulden dan de Roomsche, en dat, onder voorwendsel van de ongehoorzaamheid te tuchtigen en de kwade secten te verjagen, die in het Keizerrijk niet gedoogd worden, hij zich niet alleen in *Spanje* en in *Italië*, maar ook in *Duitschland* gereed maakt, zooals elkeen bekend is, mag men vreezen, dat behalve zoo vele zwarigheden, die daaruit onvermijdelijk voor de geheele Christenheid zullen voortvloeijen, nu de Turk zoo vele voordeelen op ons behaald heeft, hij ook onze godsdienst wil uitroeijen, aan welke, wij zijn er van verzekerd, een groot gedeelte en de voornaamsten (van ons) gehecht zijn. En dewijl, naar het schijnt, de taak Uwer Majesteit is, alle gevaren te voorkomen, bijzonder voor de landschappen, welke van het Rijk afhangen, en geen gewest, in hetwelk Uwe Majesteit kan opvolgen, door burgeroorlogen te laten verloren gaan of verderven, hebben wij niet kunnen nalaten, U zeer eerbiediglijk te verzoeken, deze zaken ter harte te nemen, en een gezantschap naar den Koning van *Spanje* te zenden, om hem van zijne plannen af te brengen, en op dien weg te voeren, welken men in dergelijke zaken van godsdienst gewoon is te bewandelen. Wij zijn voornemens

1555—1568

1555—1568 ook een gezantschap te zenden, om hem van onzen kant te verzoeken, geoorloofde en billijke middelen te bezigen, met de bede, van welke een afschrift hier is bijgevoegd; terwijl wij Uwe Majesteit zeer nederig smeeken, zich daarnaar en zoo spoedig mogelijk te regelen, in de hoop, dat de Koning zich zal laten overtuigen en niet de oorzaak worde van zoo vele rampen, zoowel voor het Keizerrijk als voor zijne eigene staten. Uwe Majesteit zal daardoor een onsterfelijken roem verwerven, en eene groote dienst aan God en de geheele Christenheid bewijzen (1)."

Reeds vóór het indienen van dit verzoekschrift had de Keizer aan de Landvoogdes, aan eenige Heeren en aan de Bondgenooten middelen voorgedragen, om de rust in *de Nederlanden* te herstellen. MARGARETHA had zijn brief, voor de Bondgenooten bestemd, achtergehouden tot zij 's Konings gevoelen over de voorslagen des Keizers zou vernomen hebben, welke, naar haar inzien, de Koninklijke waardigheid te na kwamen (2). Het afwijzen van 's Keizers bemiddeling toonde, dat FILIPS dit even zoo begreep (3). MAXIMILIAAN konde ongelukkig alleen als middelaar optreden, want het verdrag van *Augsburg* in vijftienhonderd acht en veertig had *de Nederlanden*, »voor een gering aandeel in de jaarlijksche Rijkslasten geheel aan de magt, het gezag en de regtspleging des Duitschen Rijks onttrokken, en van het Rijk vrijgemaakt, dat is, aan hunnen Erfvorst alleen onderworpen (4)." De Keizer vermogt derhalve slechts FILIPS minzaam aan te manen, zich zonder leger naar *de Nederlanden* te begeven, en deze gewesten door zachtmoedigheid, niet door geweld, tot rust te brengen (5). De Prins van *Oranje* had de voorspraak des Landgraafs van *Hessen* en van andere Duitsche Rijksvorsten bij den Keizer ten gunste der *Nederlanden* ingeroepen. »Gij zult daardoor," zegt hij, »deze gewesten derwijze aan U verbinden, dat zij het als eenen duren pligt zullen beschouwen, zich steeds zulk eene gunst waardig te betoonen; want ofschoon eenige onderdanen dezer Landen zich aan kerken en kloosters vergrepen en hierin alle perken overschreden hebben, zijn dit slechts geringe en gemeene lieden geweest, welke dit

---

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 501—504.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I p. 480. *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 517.

(3) Zie hiervoor, bl. 356. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.*, B. II. bl. 47. HOOFT, *Nederl. Hist.*, B. III. bl. 122, 123.

(4) GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 501. Vgl. GACHARD, *Rapport* in de *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. CLXXXVIII. Zie hiervoor bl. 16.

(5) V. RAUMER, *Hist. Br.* Th. I. S. 173, aangehaald door GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 505.

hoofdzakelijk gedaan hebben, dewijl zij meenden, dat zij, nu het geloofsonderzoek was 1555—1568
afgeschaft, voortaan van de oude en gestrenge vervolging bevrijd zouden zijn. De voornaamste goede lieden dezer Landen hebben dan ook dit werk met leede oogen aanschouwd en zich daarover ten hoogste bekommerd; want voor zoo verre wij kunnen nagaan, zijn deze Landen genegen hunnen natuurlijken Heer, den Koning van *Spanje*, alle verschuldigde en mogelijke dienst te bewijzen, wanneer hun slechts vrijheid van godsdienst vergund wordt. Daarom verzoeken wij U vriendelijk, ons in dezen te gelooven, geene daarmede strijdige berigten als waarheid aan te nemen, en deze Landen, om het bedrijf van geringe en gemeene lieden, niet te verlaten, maar hen in dezen hoogen nood in gunstig aandenken te houden (1)." De Lutherschgezinde Duitsche Vorsten toonden zich niet ongenegen, om de zaak der Nederlanders bij het Opperhoofd des Rijks te behartigen, ongetwijfeld dewijl de Prins in hen de hoop had opgewekt, dat hij zich openlijk voor de leer der Augsburgsche geloofsbelijdenis zou verklaren, en waarover hem de Keurvorst van *Saksen* zijne tevredenheid betuigde (2).

Het Hoogbewind en de bewegingspartij namen zoo langer zoo meer tegenover elkander eene vijandelijke houding aan. Op het gerucht, dat de verbondene Edelen te *Heusden* zouden bijeenkomen, verzocht de Hertogin den Prins, dit hier, noch op eenige andere plaats in zijn gebied te gedoogen, daar dergelijke vergaderingen alleen de onlusten vermeerderden en den Koning ten hoogste onaangenaam waren. ORANJE betuigde, dat verscheidene Bondgenooten hem verzekerd hadden, »dat er geen sprake was van zulk eene vereeniging." Niettemin werd eene vergadering te *Heusden* gehouden, in weerwil van het bevel aan den Slotvoogd, daar tegen met kracht te waken (3). De Landvoogdes zond DE QUADEREBBE, haren stalmeester, en JAKOB DE LA TORRE, geheimschrijver van den Geheimen Raad, derwaarts om de zamengekomen te gelasten uiteen te gaan, of anders als muiters gestraft te worden. De Prins had middelerwijl niet verzuimd, der Hertogin te kennen te geven, dat de maatregelen tegen *Valenciennes* en *Harderwijk* genomen, zoowel als het ligten van krijgsvolk op last des Konings, een algemeen misnoegen in *Holland* verwekten. Zij had namenlijk alle gemeenschap met *Valenciennes*, het dragen van wapenen en het houden van vergaderingen verboden; terwijl de overtreders als vijanden van Koning en Vaderland beschouwd en als zoodanig gestraft zouden worden. Den Graaf van *Megen* was gelast, *Harderwijk* te onderwerpen, waar men vrijheid van godsdienst tot beginsel had aangeno-

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 488.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 509, 512.

(3) Zie den brief der Landvoogdes aan den Slotvoogd van den 22sten v. Wintermaand 1566, bij TE WATER, *Verb. der Edel.* D. IV. bl. 135.

1555—1568 men, tot daarop anders door den Koning en de Algemeene Staten zou bepaald worden. MEGEN had door den Landdrost van *de Veluwe* OTT VAN DEN ZANDT bij verrassing, in den nacht van den zeventienden op den achttienden van Wintermaand, tachtig of honderd busschieters in de stad geworpen, welke den volgenden dag met nog tweehonderd knechten zouden versterkt worden, maar de inwoners joegen hen ter poorte uit en namen den Drost met zijn zoon gevangen, die er gewis het leven bij ingeschoten zouden hebben, indien de Burgemeesters hen niet ontzet hadden. »Ofschoon deze maatregelen ongetwijfeld," zegt de Prins, »met een goed doel, na rijp beraad en met het gewone beleid genomen zijn, weet ik toch niet, wanneer men het Land geschokt en verloren heeft, welke dienst men daardoor aan den Koning zal bewezen hebben." De Hertogin kon zich niet genoeg verwonderen, dat men eene soort van misnoegen toonde op zulke »nietige gronden." Zij regtvaardigde haar besluit met betrekking tot de beide genoemde steden, en wat het bijeenbrengen van krijgsvolk betrof, zeide zij: »het is eene zaak van groot belang als het volk opstaat, de wapenen aangrijpt, kerken en kloosters plundert en vernielt, de goeden en Katholijken vervolgt, geen acht geeft op de bevelen des Konings en van mij, van de Stadhouders, of van het geregt; en Zijne Majesteit zou zich niet mogen wapenen en versterken, om hen te beteugelen en te bedwingen (1)!"

De Landvoogdes beklaagde zich bij den Prins over het drukken van veelsoortige Kettersche boeken in het Fransch, Latijn en Nederduitsch te *Vianen;* het houden eener vergadering van Bondgenooten en Hervormden uit verschillende steden te *Amsterdam*, terwijl hij zich te *Enkhuizen* bevond; de ondersteuning, welke zij van LODEWIJK *van Nassau*, hun voornaamsten Beschermheer, ontvingen, en over 's Prinsen geschenk van zes stukken geschut aan BREDERODE, ter versterking van *Vianen.* WILLEM verklaarde niet te weten, dat er Kettersche boeken te *Vianen* gedrukt werden, en had bevolen, dat het verkoopen daarvan gestaakt wierde. Hij betuigde, dat er geene vergadering van Bondgenooten en Hervormden te *Amsterdam* plaats gehad, noch hij die stad verlaten had. Op zijn verzoek had BREDERODE, vergezeld door den Heer van *Toulouze* en drie of vier Edellieden van zijn huis, hem aldaar bezocht. Ook waren dagelijks uit de omliggende steden, afgevaardigden, zoo van de oude als nieuwe godsdienst, bij hem gekomen, om over het bewaren der rust te raadplegen. »Indien men dit voor eene vergadering van Bondgenooten of Hervormden wil verklaren," zegt hij, »dan moet men hen verbieden, zich tot mij, hunnen Stadhou-

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 297, 298, 304, 305, 312, 313, 471, 472. *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 495, 496. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.*, D. I. bl. 120.

der, te wenden." Het was waarschijnlijk aan deze afgevaardigden der Hervormde gemeenten, dat LODEWIJK *van Nassau* drie punten voorstelde: 1°. gehoorzaamheid aan den Koning; 2°. bijdragen tot de som van drie millioen guldens; 3°. aanneming der Augsburgsche geloofsbelijdenis. Deze punten werden insgelijks de gemeenten te *Antwerpen*, *Doornik* en *Valenciennes* aangeboden; doch op het derde werd ontwijkend en uitstellend geantwoord (1). Voorts ontkende ORANJE niet, dat zijn broeder eene andere leer beleed dan de Katholijke, maar ten tijde van wijlen den Keizer en van den Koning zelf, had hij altijd Duitsche Edellieden van dezelfde leer bij en om zich gehad, zonder dat men daarop aanmerking had gemaakt. Hij erkende, dat hij BREDERODE drie, niet zes stukken geschut gegeven had; »want, Gode zij dank," zeide hij, »wij hebben in dit Land altijd de vrijheid gehad, aan dezen of genen onzer bloedverwanten of vrienden te geven, wat ons goed dacht, zonder dat dit euvel genomen werd; en het moet met de zaken wel ver gekomen zijn, dat men op zulke kleinigheden acht slaat (2)." 1555—1568

Inderdaad was het met de zaken zeer ver gekomen. Meer dan ooit waren de gemoederen in gisting, beroering en spanning. Alom heerschten verdeeldheid, verbittering, verwarring en wantrouwen. Tot overmaat van ellende, teisterde een hongersnood het ongelukkige Land (3). De Hervormden werden hevig vervolgd, en wreekten zich op de Roomschen door grove en buitensporige beleedigingen. Eenigen van hen trokken uit *Mechelen* door een dorp, terwijl er in de kerk de mis gevierd werd. Toen de Priester het Hoogwaardige ophief, schreeuwden zij hem toe, zorg te dragen, dat zijn God niet uit zijne handen viel en hem eenig kwaad toebragt. Bij het breken van de hostie, vroegen zij hem op denzelfden toon, waarom hij zijn God aan stukjes brak? en als hij het aan zijn mond bragt, riepen zij: *De Koning drinkt! De Koning drinkt!* Een dezer gasten, welke eene bende beeldstormers had aangevoerd en steeds oproer predikte, werd gevat en den volgenden dag opgehangen (4). De Hertog van *Aarschot* en degenen, welke hem in het dragen van den Lieve Vrouwepenning volgden (5), stonden derwijze ten doel aan de bespotting der Onroomschen,

(1) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 124. Vgl. GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 515.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 337—340. *Verantw. v.* WILLEM, bij BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. 1. *Authent. St.* bl. 11, 12.

(3) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 503.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 481.

(5) Zie hiervoor bl. 247, 248. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. V. p. 227. *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. p. 423.

1555—1568 die hen verweten, dat zij JEZUS CHRISTUS om de Heilige Moedermaagd vergaten, dat zij dit onderscheidingsteeken aflegden. ARMENTEROS had uit dien hoofde zilveren vergulde penningen laten vervaardigen, op welke JEZUS en MARIA beiden waren afgebeeld. Namaaksels er van in metaal werden door de straten rondgevent. Een groot aantal geloovigen, en onder hen Heeren van den hoogsten rang, zoo als AARSCHOT en de beide MANSFELDS, droeg dezen penning aan de muts of om den hals. ARMENTEROS bood er eenen den Graaf van *Egmond* aan, »welke dien aannam," zegt hij, »als de vrouw, aan welke de duivel een paar muilen gaf (1)." Men leert uit dergelijke bijzonderheden den wederzijdschen haat kennen, die elk denkbeeld van verzoening, hoe langer zoo meer moest verwijderen. De Hervormingsgezinden zelve waren onderling verdeeld, en de een was den ander vijandig. Niet alleen stonden Lutheranen en Calvinisten scherp tegenover elkander, maar op *Walcheren* werden ook hevige en openbare geschillen gevoerd tusschen deze laatsten en de zoogenaamde Anabaptisten (Herdoopers, Doopsgezinden?), die naar het berigt des Prinsen van *Oranje*, hunne aanhangers uit *Holland*, *Friesland*, *Waterland* en van elders naar *Zeeland* ontboden, om zich van *Middelburg* en het geheele eiland meester te maken, gelijk zij dit weleer in *Amsterdam* beproefd hadden, en de bevelen der Overheid niet gehoorzaamden (2). Hieruit laat zich verklaren, dat ORANJE, in strijd met zijne gewone verdraagzaamheid, de Landvoogdes vermaande, den Anabaptisten het preken te verbieden, en bij overtreding daarvan, op hen de straffen, deswege door haar bepaald, te laten toepassen (3). LODEWIJK *van Nassau*, BREDERODE, VAN PALLANT en andere Edelen hielden zich bezig met het vormen van een verbond van verdediging tegen den Koning (4). De Graaf van *Hoogstraten* bewaarde, wel is waar, in het onstuimige *Antwerpen* door krachtige maatregelen de openbare rust, maar gedoogde in zijne woning eene zamenkomst van Hervormden, waar HOORNE en LODEWIJK *van Nassau* bij tegenwoordig waren, en in welke onder anderen ook beraadslaagd werd, het bedreigde *Valenciennes* te hulp te komen (5). De Hervormden aldaar en te *Doornik* hadden besloten, zich in het bezit der vermeesterde kerken met de wapenen te handhaven. Zij maakten in beide steden de meerderheid uit, en HOORNE verzekerde den Koning, dat te *Doornik* vijf zesden van de bevolking der nieuwe leer waren toege-

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 495, 496.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 390, 391.

(3) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 258.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 493.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 479, 483, 492, 493.

daan (1). De Heer VAN MOULBAIS, bevelhebber van het kasteel te *Doornik*, had 1555—
van de Landvoogdes last ontvangen, de stad te beschieten, wanneer de Hervormden 1568
uit *Valenciennes* er het avondmaal kwamen vieren, gelijk hun plan was, maar welk sinds deze bedreiging, naar het schijnt, opgegeven werd (2). De Landvoogdes had in Slagtmaand geëischt, dat *Valenciennes* bezetting zou ontvangen, om te voorkomen, dat de Hervormingsgezinden deze stad, zoo belangrijk om hare ligging aan de Fransche grenzen, in handen der Hugenooten speelden. Door den invloed der Predikanten, voornamelijk van LA GRANGE, had men geweigerd krijgsvolk in te nemen, niet alleen omdat dit streed met de stedelijke voorregten, maar ook dewijl de Onroomschen vreesden, dat zij, wegens het verschil van godsdienst, veel van de bezetting zouden te lijden hebben, en daarenboven vermoedden, dat dit buiten weten des Prinsen van *Oranje* en der Graven van *Egmond*, *Hoorne* en *Hoogstraten* geschiedde. Zij hadden echter verklaard, er in te bewilligen, indien deze Heeren hun verzekerden, dat hun geen leed zou wedervaren. EGMOND, welke alleen van dit viertal zich in den Raad van State bevond, toen dit berigt er werd medegedeeld, had zijne spijt daarover niet kunnen verbergen en getracht, zich en de overigen te verontschuldigen. De Landvoogdes, ten hoogste verbolgen, dat het opvolgen harer bevelen van het goeddunken der Heeren afhankelijk werd gemaakt, liet der wederspannige stad de keuze over tusschen eene bezetting of een beleg. Andermaal werd he eerste afgewezen, maar de Hertogin daarentegen eene goede som gelds aangeboden, welke zij weigerde en de inwoners, in naam des Konings, voor oproerlingen en hunne goederen verbeurd verklaarde. NOIRCARMES bezette onmiddellijk *St. Amand* en eenige andere plaatsen, en sloeg het beleg voor *Valenciennes* (3). Om hem van de
stad af te leiden, trokken, onder bevel van zekeren JAN SOREAU, drie of vierduizend 14 v. Win-
Onroomschen, wel gewapend, niet ver van *Doornik* bijeen, en verbrandden verschei- term.
dene omliggende kloosters en woningen der Roomschgezinden. Te gelijken tijde moest 1566
eene bende volks uit *Armentieres* in het gebied van *Rijssel* vallen, om den Heer 22 v.
van *Rassinghien*, den voorloopigen Stadhouder, werk te verschaffen. Onverwijld Win- term.
trok RASSINGHIEN den woesten hoop, wiens aanvoerder van hoefsmid, Calvinistisch Predikant, en eindelijk soldaat geworden was, met tweehonderd man te gemoet, en

---

(1) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 475, 534.

(2) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 518—521.

(3) LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 130. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 303—306. V. D. HAER, *de Init. Tumult. Belg.* Lib. II. p. 422—419. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 21 verso. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 134—142. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. II. bl. 47 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. III. bl. 125.

1555—1568 joeg hem bij het dorp *Waterloo* met weinig moeite uiteen. Zij lieten tweehonderd dertig dooden en al hunne vaandels en wapenen achter. Van den anderen kant tastte NOIRCARMES met tien vaandels voetvolk en zes honderd ruiters digt bij *Lannoy* de Doorniksche benden aan, die genoegzaam alle in de pan gehakt werden. Hij had slechts zes man verloren, maar daartegen negen vaandels, twintig veldstukken en twee tonnen buskruid buit gemaakt. Dadelijk trok de overwinnaar voor *Doornik*, hetwelk bij de eerste opeisching hem de poorten opende, en bezetting moest
2 v. Louwmaand 1567. innemen. NOIRCARMES begaf zich eerlang naar *Valenciennes*, waar men tot het bieden van hardnekkigen tegenstand besloten had (1). Hij en RASSINGHIEN ontvingen 's Konings dank voor hun betoonden ijver en moed (2).

De Landvoogdes betuigde aan ORANJE hare smart over het vergoten burgerbloed in de gevechten bij *Waterloo* en *Lannoy*. »Maar," zegt zij, »dewijl deze onderdanen hunnen pligt vergeten, en allerlei daden van ongehoorzaamheid, muiterij en vijandschap tegen den Koning, de Katholijken en de goeden in den Lande uitvoeren, kan men, tot mijn innigst leedwezen, niet anders handelen. Het zou mij aangenaam zijn, indien anderen daaraan een voorbeeld namen, en den Koning meer gehoorzaamheid betoonden, dan tot nu toe geschied is (3)." Dit strekte tot antwoord op 's Prinsen brief, in welken hij over de nederlaag der Onroomschen te *Lannoy*, hem door de Hertogin berigt, zijne voldoening had te kennen gegeven, dewijl zij »oproerig geweest waren." »Het komt mij echter voor," had hij er bijgevoegd, »dat het raadzaamste zou zijn, zoo min mogelijk de wapenen op te vatten tegen hen, die niet oproerig zijn, om grootere bezwaren te voorkomen, welke uit de wanhoop kunnen voortvloeijen (4)." Maar de Landvoogdes had de overhand herkregen, en bewust van hare meerderheid, schroomde zij niet de wapenen op te vatten, verzekerd van ondersteuning te zullen vinden. Het grootste gedeelte der verbondene Edelen was kleinmoedig geworden, en vele der aanzienlijksten, gelijk reeds is opgemerkt, trachtten zich met de Regering te verzoenen; de gewestelijke Staten en stedelijke Regeringen waren, over het geheel, ingenomen tegen de Hervorming; de Staten van *Vlaanderen* en *Braband* hadden zelfs om

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 499, 500. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 334. *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 7, 13. V. D. HAER, *de Init. Tumult.* Lib. II. p. 429—431. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 306—309. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. IX. p. 130, 131. BOR, *Hist. de Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 142. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 22.

(2) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 536, 537, 538.

(3) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 334.

(4) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 319.

het afschaffen der openbare preek verzocht (1); de Hervormden, onderling oneens, wantrouwden de Grooten en Edelen, op welke zij tot nu toe gesteund hadden, en de Katholijken staken moedig het hoofd op. MARGARETHA wenschte, dat de Koning haar en den Stadhouders een bepaald bevel gaf, om het preken te verbieden, en waar men tegenstand bood, geweld te gebruiken. Zij verlangde insgelijks eene volmagt, om die Stadhouders af te zetten, welke, onder wat voorwendsel ook, daaraan niet gehoorzaamden; hunne plaatsen zouden gemakkelijk door anderen vervuld kunnen worden (2). VIGLIUS echter zag in de krachtige maatregelen der Hertogin, onvoorzigtigheid en overijling (3). Hem wordt den raad toegeschreven, dat de Stadhouders van de Edelen in hunne gewesten, en de Bevelhebbers der benden van Ordonnantie van hunne manschappen een nieuwen eed moesten afvorderen, om te weten op wien men zich verlaten konde (4). Doch deze maatregel was van den Koning zelven uitgegaan (5). Er werden lijsten opgemaakt van de namen en titels dergenen, welke dien eed afgelegd of geweigerd hadden, en in dit laatste geval, moesten er de redenen hunner weigering bijgevoegd worden (6). Thans werd van de Leenmannen en Achterleenmannen der kroon een gelijke eed geëischt, op verbeurte van hunne leengoederen en heerlijkheden in geval van weigering (7). In den Raad van State was MANSFELD de eerste, welke beloofde den eed af te leggen; hem volgden AARSCHOT, EGMOND, MEGEN, BARLAYMONT, en ongetwijfeld ook AREMBERG en LIGNI, die allen deze belofte nakwamen (8). Ver de meeste Hollandsche Leenmannen en Edelen onderwierpen zich hieraan insgelijks (9). Doch ORANJE en HOOGSTRATEN begrepen, dat de

1555—1568

11 v. Louwmaand. 1567

---

(1) *Resolut. v. Holl.* bij GROEN V. PRINSTERER, *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 2.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 501.

(3) VIGLII *Epist. ad* HOPPERUM, p. 393.

(4) Zie hiervoor, bl. 370, 388. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 298—301.

(5) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 513.

(6) *Naleez. op de Vaderl. Hist.* bl. 263.

(7) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 611.

(8) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 501, 502. T. II. p. 618. *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 542. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 313.

(9) D'YVOY VAN MIJDRECHT, *Verb. en Smeekschrift d. Nederl. Edel.* uitgeg. door Jonkh. G. J. BEELDSNIJDER, bl. 6—38. De eed, »welken de Leenmannen van *Holland* altoos gedaen hebben," luidde aldus: »Dat zweer ick, dat ick de Co. Ma^{t}. van *Spangnen* als Grave van *Holl^{t}.*, *Zeelandt* en *Vriesl.* gehou en getrou zal wesen. Dat ick oick nijet en sal wesen in Raede ofte daede daer hem zijne Landen en ondersaten eenich hinder, schaede ofte letsel off comen mochte, maer

1555—1568 eed, dien zij eens gezworen hadden, toereikende was. Met hen weigerden BREDERODE, welke zich op zijn huis te *Kleef* bij *Haarlem* bevond, DIDERIK SONOI, GILEIN ZEGERS *van Wassenhoven* en meer andere Edelen, het afleggen van den nieuwen eed. Of HOORNE hun voorbeeld gevolgd heeft, is twijfelachtig. Daar hij zich aan de staatszaken had onttrokken, meenen sommigen, dat men hem den eed in het geheel niet heeft afgeeischt (1). Alle Ambtenaren, van welken rang of stand, moesten mede op nieuw den Koning, de Landvoogdes en Overheden trouw en onvoorwaardelijke gehoorzaamheid zweren en beloven, het Roomsche geloof te zullen handhaven, de beeldstormers te wederstaan en de Ketters tegen te werken. Wie weigerde, werd van zijn post ontzet (2).

Naar de getuigenis des Prinsen van *Oranje*, had de Landvoogdes de overeenkomst met de Edelen van den vijf en twintigsten van Oogstmaand des verleden jaars, tot nu toe tamelijk wel gehouden, maar thans scheen het, als of zij het preken der Hervormden geheel verbieden en niets dan de Roomsche godsdienst dulden wilde. Verscheidene kleine steden waren op haar bevel bezet geworden, en dagelijks liet zij meer krijgsvolk aanwerven. ORANJE vreesde, dat de Hervormden uit ongeduld, wantrouwen en voorzorg zich zouden te weer stellen, waaruit hij verschrikkelijke gebeurtenissen te gemoet zag (3). 's Prinsen vermoeden werd bevestigd; want niet lang daarna erkende MARGARETHA zelve, dat men alom het volk zag opstaan en de wapenen opvatten tegen den Koning (4). »In *Antwerpen*, *Holland*, *Zeeland*, *Utrecht*, *'sHertogenbosch*, *Maastricht* en *Valenciennes*," schreef zij den Koning, »gaat alles van kwaad tot erger (5)". Zij noodigde deswege EGMOND uit, en denkelijk al de

---

indien sulx yedt tot mynder kennisse quaeme, sal dat nae mijne vermoghen beletten en terstondt de Co. Mat. ofte zijne gewaerden Stadhouder dier voorz. Lande daer off goede waerschouwinghe doen of doen doen. Dat ick oick syne eere, hooch heerlich en domeynen helpen bewaren sal naer mijner vermooghen en voort hem dienen en bystandt doen met Raede en daede daer hy begeeren ofte te doen zal hebben, en oick secreet sal houden al 't gundt by hem geordonneert en bevolen sal worden en nyet reveleeren tot syne achterdeele, en voorts all te doen dat een goet en getrou vassal of leenman schuldich sal wesen te doen. So moet my Godt helpen en alle syne Heiligen." bl. 49.

(1) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 316, 317. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 147. GROTII *Anal.* Lib. I. p. 24.

(2) BRANDT, *Hist. d. Ref.* D. I. bl. 438, 439.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 3, 4.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 611.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 503.

Stadhouders, om het preken te schorsen en het volk te ontwapenen (1). EGMOND voldeed stiptelijk aan dit verlangen, en ontving daarvoor de schriftelijke verzekering der tevredenheid van FILIPS. Hij betuigde den Koning op nieuw zijne trouw en verzocht hem, zijne komst naar *de Nederlanden* te bespoedigen, dewijl er de zaken hoe langer zoo meer een dreigend aanzien kregen. HOORNE verklaarde insgelijks, dat men het Land, waar thans VIGLIUS, BARLAYMONT en D'ASSONVILLE alles regelden, met geweld ten verderve wilde brengen. EGMOND en MANSFELD spoorden den Koning tot goedertierenheid jegens de oproerigen aan; en FILIPS beloofde zulks (2). Daar er weder sprake was van eene zamenkomst van Edelen, verbood MARGARETHA, op raad van NOIRCARMES, het houden van vergaderingen, onder welk voorwendsel ook, en zond een rondgaanden brief aan de gewestelijke Hoven, om te waken, dat er geene volksligtingen en vereenigingen van gewapende lieden, zonder haar verlof, plaats hadden, en de bewerkers daarvan te achtervolgen (3). Inzonderheid was dit het geval in het gewest *Utrecht*. Hier, en bovenal in het land van *Vianen*, wapenden zich de Hervormden, en dreigden er dezelfde verwoestingen te zullen aanrigten, als door hunne geloofsgenooten in *Vlaanderen* geschied was. De Prins van *Oranje* ontving last hen uiteen te jagen. Op het naderen zijner bende van Ordonnantie en twee honderd busschieters, vlugtten zij ten getale van drie of vierhonderd, en drie van hen werden gevangen genomen (4). Ten zelfden tijde beval de Landvoogdes den Graaf van *Megen* bij *de Langestraat* tien vaandels krijgsvolk te ligten, om op de verstrooide oproerlingen uit *Vlaanderen*, die zich aan den kant van *Gelderland*, *Maastricht* en *'s Hertogenbosch* weder wilden vereenigen, een wakend oog te houden (5). Doch MEGEN was verpligt met krijgsgeweld de beroeringen in zijn eigen gebied te beteugelen. Niet alleen *Harderwijk*, maar ook *Bommel* en *Elburg* waren opgestaan, die zich eerst later weder aan zijn gezag onderwierpen (6). Het onrustige *Maastricht* weigerde, met de afgevaardigden van de Landvoogdes te onderhandelen. MARGARETHA beraamde daarop met den Bisschop van *Luik* het plan, die stad te verrassen; doch dit werd ontdekt en moest opgegeven worden, ten

1555—1568

12 v. Louwmaand 1567

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 613, 617.

(2) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 541, 542, 544, 545, 547. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 501.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 617, 623, 629.

(4) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 316, 326, 336, 403.

(5) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 323.

(6) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 488—492. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 502, 503.

1555—1568 minste tot na den afloop van eenen aanslag des Graven van *Megen* op *'s Hertogenbosch* (1). Het berigt van eene poging der Onroomschen tegen *Mechelen*, gaf der Landvoogdes aanleiding, den Graaf van *Hoogstraten*, dien de Spaanschgezinden als een der hoofdbewerkers van de onlusten beschouwden, aan te schrijven, zich voortaan niet meer met die stad te bemoeijen, onder voorwendsel, dat men zich van hem, zoodra de Prins van *Oranje* in *Antwerpen* teruggekeerd zou zijn, in belangrijker zaken wilde bedienen. De Heer DE SEPMERIES, een ijverig Katholijk en regtschapen man, Hofmeester der Hertogin en broeder van den Heer DE TRAZEGNIES, werd naar *Mechelen* gezonden, om er de noodige maatregelen van voorzorg te nemen (2).

Ofschoon MARGARETHA dikwijls en schijnbaar met ernst op het bijeenroepen der Algemeene Staten bij den Koning had aangedrongen, verzekerde zij hem thans, »dat zij dit nimmer zou toestaan, gelijk het ook nimmer haar voornemen geweest was (3)." Beide, Koning en Landvoogdes, misleidden de een den ander, en trachtten hunne ware bedoelingen voor elkander te verbergen; de geveinsdheid des eenen, en de sluwheid der andere, vertoonde zich in al hunne handelingen. Zonder toestemming, zelfs zonder voorkennis der Hertogin, dagvaardden de Stadhouders de Staten hunner gewesten, hetgeen zij niet bij magte was te beletten. In eene dezer eigendunkelijke vergaderingen stelden haar de Staten van *Braband* twee punten voor, die zij meende niet te kunnen inwilligen: afschaffing van het verbeurd verklaren van goederen, en het verleenen eener algemeene vergiffenis. Hun verzoek echter, om de maatregelen ter schorsing van het preken, door haar voorgesteld, aan hen over te laten, konde zij niet afwijzen, dewijl dit den schijn zou hebben, als wilde zij geen toevlugt nemen tot zachte middelen, maar alleen geweld gebruiken, »hetgeen," zegt zij, »hier niet alleen door de kwaadgezinden, maar ook door de welgestemden verfoeid wordt." Om evenwel deze misbruiken in het vervolg te voorkomen, werd den Stadhouders aangeschreven, zonder haren uitdrukkelijken last noch eene bijeenkomst der Algemeene, noch der gewestelijke Staten te gedoogen. De Prins van *Oranje* zond hierop de afgevaardigden der Staten van *Holland* naar *Brussel*, om zich over dit verbod te beklagen, bewerende, dat het in strijd was met hunne voorregten. »Ik ben nooit in gebreken gebleven en zal nooit in gebreken blijven," zegt MARGARETHA, als zij FILIPS deze bijzonderheden mededeelt, »om, gelijk Gij mij beveelt, gestrengheid en geestkracht te

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 14. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 505, 506.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II T. I. p. 500, 508.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II T. I. p. 506.

toonen, waar zij tot dienst van Uwe Majesteit en ter onderschraging van Uw gezag 1555—1568
gevorderd worden; en dit is hier onophoudelijk het geval, want elk beoogt er meer zijn bijzonder belang dan dat van Uwe Majesteit. Onlangs nog stelde de Graaf van *Egmond*, bij zijn vertrek naar *Vlaanderen*, in den Raad van State met den meesten nadruk voor, dat, zoo het hem mogelijk zou zijn het preken en de uitoefening van de nieuwe godsdienst in zijn gebied te beletten, hij gemagtigd moest worden, om eene algemeene en bepaalde vergiffenis af te kondigen voor allen, die God of den Koning mogten beleedigd hebben. Hoewel ik mij stellig hiertegen heb verklaard, dewijl het alleen Uwer Majesteit toekwam, eene dergelijke genade aan diegenen Zijner onderdanen te bewijzen, welke dit zouden verdienen, is hij echter na zijne wederkomst uit *Vlaanderen*, op dit punt terug gekomen. Dagelijks gebeuren dergelijke zaken. Dit brengt mij in de noodzakelijkheid, mij, tegen den zin van velen, gestreng te toonen; en evenwel, wanneer 't mij voorkomt, dat de dienst van God en van Uwe Majesteit het vorderen, toon ik mij zachtmoedig en tracht ieder te voldoen (1)."

Op het einde des verloopen jaars had FILIPS der Landvoogdes verwittigd, dat ALBA binnen kort vertrekken, met zijne benden den weg over *Italië* nemen en in *Luxemburg* het leger tegen de oproerlingen zou zamenstellen. Zij moest zorg dragen voor de levensmiddelen en het geschut, tot welk einde hij haar honderd vijftig duizend kroonen toezond. AREMBERG werd tot Veldmaarschalk, MEGEN tot Opperveldtuigmeester, MANSFELD tot Bevelhebber der ruiterij benoemd, en BARLAYMONT het oppertoezigt over de levensmiddelen aanbevolen (2). MEGEN wees den hem aangeboden post van de hand, dewijl zijne tegenwoordigheid in *Gelderland* gevorderd werd (3). MARGARETHA zag niet zonder bekommering de komst des Hertogs van *Alba* te gemoet, ofschoon zij BARLAYMONT, en denkelijk de Stadhouders in het algemeen,
verzekerde, dat de Koning zijne Nederlandsche Leenmannen en onderdanen als 23 v. Louwmaand 1567
een goedertieren en weldadig Vorst behandelen zoude (4); hetgeen trouwens FILIPS

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 501, 506. Zie over de voorstellen der Staten van *Braband* aan de Landvoogdes, BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 125—129.

(2) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 524, 528. *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 27.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 507.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 614. Zie ook den brief der Landvoogdes van 29 v. Louwmaand 1567 aan Hertog HENDRIK *van Brunswijk*, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p 22—25.

1555—1568 zelf den Graaf van *Egmond* in het bijzonder verklaard had (1). »Wat het besluit van Uwe Majesteit betreft," zeide zij, »om den Hertog van *Alba* herwaarts te zenden met last, het leger zamen te stellen en de komst Uwer Majesteit voor te bereiden, ik weet niet, wat ik daarvan zeggen moet, daar ik overtuigd ben, dat de wijsheid en de langdurige ondervinding Uwer Majesteit dit besluit niet genomen zullen hebben, dan na rijp overwegen van al de moeijelijkheden, welke er uit kunnen voortvloeijen, en na het beramen van middelen, om daartegen te voorzien, overeenkomstig de dienst van God en Uwe Majesteit. Ik zal niet in gebreken blijven, in overleg met genoemden Hertog, naar bevel van Uwe Majesteit, te treden, in zoo verre ik dit gepast zal achten voor Uwe dienst en de handhaving van mijn gezag, als Uwe vertegenwoordigster; wel verzekerd, dat Gij mij niet de magt zult willen ontnemen, die ik uitoefen, om haar aan anderen te geven, dewijl dit niet regtvaardig zou zijn, en daarenboven nadeelige gevolgen voor Uwe belangen konde hebben (2)." Het vermoeden der Landvoogdes, dat de komst van ALBA op haar gezag inbreuk zou maken, pleit voor haar doorzigt en schranderheid. Want ofschoon FILIPS aan GRANVELLE betuigde, dat hij ALBA tot Opperbevelhebber van het leger, welk hij naar *de Nederlanden* zond, had aangesteld, om de Hertogin van *Parma* van de moeite te bevrijden er zelve eenen te kiezen, hetgeen veel afgunst en groote verdeeldheid onder de voornaam te Heeren des Lands zou verwekt hebben (3), ontwaart men uit den tweeden aanstellingsbrief van ALBA eene geheel andere bedoeling. Dit stuk is te merkwaardig, om niet in zijn geheel medegedeeld te worden.

FILIPS enz. Allen enz. Daar elk weet, dat men geene middelen onbeproefd heeft gelaten, om door goedheid degenen te betoomen en op den regten weg terug te brengen, die zich te onzen opzigte (*en nostre endroit*) in onze *Nederlanden* zoo zeer
31 v. Louwmaand. 1567 vergeten en kwalijk gedragen hebben, ter versmading van God, van onze bevelen, en tot omverwerping van den Staat; en wier ongehoorzaamheid en afschuwelijke bedrijven zoo bekend zijn, is het niet noodig die in bijzonderheden te ontleden. Hieraan wenschende een einde te maken, hebben wij besloten en besluiten, ons derwaarts te begeven en een leger op de been te brengen, evenwel met het doel, dit niet in het genoemde Land te laten inrukken, ten einde de verwoesting daarvan te voorkomen, en opdat de goeden en onschuldigen er niet tevens in verdrukt werden, hopende dat indien men door goedheid zich niet wilde laten betoomen en bedaren, men dit ten minste uit vrees zal doen, en ondertusschen zich zoo gedragen dat, bij onze bovengenoemde komst, het niet alleen niet noodig zal zijn het gezegde leger te bezigen,

(1) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 521.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p, 505.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 504.

maar men ons gelegenheid zou geven, alles te vergeten, en onze gewone goedertierenheid te gebruiken, welke wij altijd boven gestrengheid zullen verkiezen, waar zulks mogelijk is; daar het steeds onze begeerte was, onze Leenmannen en onderdanen niet alleen te behandelen als hun natuurlijke Vorst, maar als vader, gelijk men uit al onze handelingen ontwaren kan. Onlangs echter hebben wij berigt ontvangen, dat de muiterij zoo was verergerd, dat men niet alleen niet wilde gehoorzamen aan de billijke bevelen door onze waarde en beminde zuster, de Hertogin van *Parma*, *Plaisance* enz. van onzentwege Landvoogdes van onze *Nederlanden*, in onzen naam uitgevaardigd, maar zich te velde had begeven met vliegende vaandels, de kloosters en kerken verbrandende en verwoestende, onze getrouwe Leenmannen en onderdanen plunderende en beleedigende, en meer andere afschuwelijke en verfoeijelijke daden bedrijvende; dat men aan verschillende oorden de trom roerde, en volk bijeenbragt tegen ons en degenen, die ons getrouw bleven, terwijl men zich beroemde, over buitenlandsche strijdkrachten te kunnen beschikken, en die in onze genoemde Landen te zullen voeren, om deze te verwoesten en te verderven, weshalve onze genoemde zuster genoodzaakt was geworden, daaraan door geweld tegenstand te bieden; en de Stadhouders naar hunne gewesten waren vertrokken, om er de vereischte bevelen te geven, dewijl de genoemde muiters alom oproer trachtten te verwekken, het volk te verleiden en tegen ons, hunne Overheden en anderen, die boven hen gesteld zijn, door hunne valsche voorwendsels (*faulx donner à entendre*) en onder den schijn van hunne zoogenaamde godsdienst, op te ruijen. Hieruit bespeurende, dat noch goedheid, noch oogluiking (*dissimulation*), noch bedreigingen, hen tot hunnen pligt konden brengen, zijn wij genoodzaakt, tot onze groote smart, van het laatste middel gebruik te maken, dat is van de wapenen, om aan de hunne weerstand te bieden. En alzoo daartoe noodig is een Kapitein-Generaal aan te stellen om, met overleg van onze genoemde zuster de Hertogin van *Parma*, welke bezet is met andere zaken, afhankelijk van haar algemeen bestuur of bewind, en tot wij overkomen, hetgeen wij hopen dat binnen kort zal geschieden, datgene te verrigten, wat gevorderd wordt (1). Hierin begeerende te voorzien, en bewust van de groote liefde en toegenegenheid, welke onze Neef en Groothofmeester DON FERNANDO ALVAREZ DE TOLEDO, Hertog van *Alba*, Markgraaf van *Coria*, Ridder van onze Orde enz. heeft toegedragen en nog toedraagt aan onze dienst en inzonderheid aan alles, wat hij weet, dat ons ter harte gaat, zoo als bovenal is het welzijn, de vrede, rust en voorspoed onzer *Nederlanden* en onzer 1555—1568

(1) Kapitein-Generaal (*capitan-general*) is in *Spanje* een titel, welke met dien van Maarschalk van *Frankrijk* overeenkomt; hij bezat dezelfde voorregten als deze.

1555—1568 Leenmannen en onderdanen aldaar, behalve zijne groote diensten, langdurige ondervinding en erkende getrouwheid, niet alleen sinds onze komst tot den troon, maar lang te voren tijdens het leven van den Keizer, mijn Heer en vader, welken God in Zijne heerlijkheid hebbe, in zoo vele en zulke belangrijke bedieningen en over oorlogslieden van verschillende volken, zoo als diegenen zijn zullen, welke wij voornemens zijn bijeen te brengen en in het genoemde leger in te lijven; vertrouwende, uit dien hoofde, dat de genoemde Hertog zich daarvan zeer goed zal weten te kwijten, te meer daar hij zoo wel is ingelicht van geheel ons voornemen, om onze genoemde Leenmannen en onderdanen met alle zachtheid en goedaardigheid te behandelen, en in alle mogelijke zaken, gelijk boven is gezegd, genade en goedertierenheid te verkiezen boven gestrengheid, hebben wij den genoemden Hertog van *Alba* benoemd, aangesteld, bevolen en gezet, gelijk wij hem bij den tegenwoordigen brief benoemen, aanstellen, bevelen en zetten tot onzen Kapitein-Generaal in onze *Nederlanden*, onzen persoon aldaar vertegenwoordigende, en over al de strijdkrachten en oorlogslieden, die wij thans hebben, of nog op nieuw mogten ligten en bijeen brengen in onze *Nederlanden*, zoo wel gewone als andere, te paard en te voet, van welke hoedanigheid, aard of soort zij zijn of kunnen zijn, met alle zoodanige voorregten, gebied, gezag, magt en andere zaken, welke gewoonlijk andere dergelijke van onze Kapiteins-Generaal moeten houden (*se doivent garder*), evenwel zonder inbreuk op het gezag, welk wij aan onze genoemde zuster als Landvoogdes onzer *Nederlanden* gegeven hebben, en dat altijd in zijn geheel zal blijven, om in onzen naam te bevelen, voorzien en beschikken zoo als haar krachtens haar regentschap toekomt; voorbehoudens niettemin dat, in hetgeen de gezegde bediening van Kapitein-Generaal en den aankleve van dien betreft, de genoemde Hertog alleen en volle magt zal hebben, om te bevelen en te verrigten, wat hem voor onze dienst gepast zal dunken; verstaande, dat de bevelen van den genoemden Hertog in hetgeen zijne bediening en den aankleve van dien betreft, van hetzelfde gezag zullen zijn alsof zij door ons gegeven waren, gelijk wij ook voorbehouden aan onze genoemde zuster alles wat hare bediening aangaat, niets gemeens hebbende met die van Kapitein-Generaal, of met het doel, waarom wij er den Hertog van *Alba* heenzenden; gevende aan dezen Hertog volle magt, gezag, regt, geheel (*plainiere*) het vermogen en den bijzonderen last, zich met de bediening van Kapitein-Generaal en den aankleve van dien bezig te houden, haar geheel te omvatten en uit te oefenen; nabij de grenzen onzer *Nederlanden*, werwaarts wij ons zoo veel mogelijk haasten te komen, ons leger te vereenigen en te verzamelen, de krijgslieden in die plaatsen te verdeelen, waar zij het minste nadeel aan onze genoemde Leenmannen en onderdanen toebrengen, hen in tucht te houden, met hen, indien het noodig is, het land in te trekken; de gewestelijke en bijzondere Stadhouders, Bevelhebbers, Kolonels, Kapiteins, Luitenants en die onder hunne bevelen staan, zoo wel die geligt zijn, als die nog te ligten zijn, en al

onze andere ambtenaren, leenmannen en onderdanen bijeen te brengen en te vereenigen, waar en wanneer het hem goed zal dunken; hen gezamenlijk of gedeeltelijk te zenden, om alle zoodanige krijgsdaden te verrigten, als hij noodig zal oordeelen om de genoemde muiters onder onze gehoorzaamheid te brengen, hetzij door wapenen als anderzins; zich van de steden en sterkten te verzekeren, welke hij noodig zal achten voor de rust der genoemde Landen, er bezettingen in te leggen, of er anders mede te handelen, als hij dit raadzaam zal vinden tot grootere veiligheid, en met geweld die te vermeesteren en te beteugelen, welke er niet aan willen gehoorzamen; alle bijeenkomsten, vergaderingen en andere zaken, in strijd met onze dienst en het welzijn en de rust onzer genoemde Landen en onderdanen, te beletten en te verstoren, gelijk hem zal goeddunken; het getal van het geligte of nog te ligten krijgsvolk te vermeerderen en te verminderen, als hij noodig zal keuren; nieuwe bevelhebbers te benoemen, zoo te paard als te voet; diegenen af te danken, wanneer en zoo als het hem zal goeddunken, en andere in hunne plaats te stellen, en in alle andere krijgsambten en bedieningen te voorzien, zoo als dergelijke Kapiteins-Generaal gewoon zijn, kunnen en moeten voorzien; al de noodige bevelen te geven tot betaling van het loon, de soldij en bezolding van het genoemde krijgsvolk, opdat krachtens daarvan, de ontvangers, schatmeesters en betaalsheeren der gezegde loonen, soldijen en bezoldingen uitreiken en betalen, wat door den genoemden Hertog alzoo zal gelast worden, hetgeen wij willen, dat van dezelfde kracht en uitwerking zal zijn, als of wij zelven in eigen persoon dit bevolen hadden; het is onze bedoeling, dat onze ambtenaren, wien het aangaat, van de bovengenoemde ontvangers, schatmeesters en betaalsheeren aannemen en in rekening brengen, wat deze, krachtens de gezegde bevelen van den Hertog van *Alba*, zullen betaald hebben, zonder eenige tegenspraak. En daarenboven geven wij dien Hertog, in de hoedanigheid bovengenoemd, ook de magt, uitspraken te doen overeenkomstig het regt, hetzij zelf, hetzij door andere van onze ambtenaren, of door degenen, welke hij dit zal opdragen in burgerlijke en lijfstraffelijke zaken, welke zich onder het genoemde krijgsvolk zullen voordoen, zoo als men aldaar (in *de Nederlanden*) in dergelijke omstandigheden gewoon is; en eindelijk alles te verrigten, wat een goed en getrouw Kapitein-Generaal voornoemd kan en moet verrigten ten gevolge van zijne bediening en den aankleve van dien, en naar de bijzondere inlichting, welke hem van deze bovengenoemde bedoeling gegeven is, opdat tegen onze komst, wij de zaken te beter gesteld vinden, om te vernemen, wat voor onze dienst, het welzijn en de rust onzer genoemde Leenmannen en onderdanen vereischt wordt. Ook vorderen wij van onze zuster, de Hertogin van *Parma* voornoemd, den Hertog van *Alba* in zijne genoemde bediening te erkennen, en de hand te leenen, dat hij, gelijk betaamt, gehoorzaamd en ondersteund worde; wij bevelen en gebieden alle gewestelijke en bijzondere Stadhouders, Opperhoofden, Kolonels en Bevelhebbers der benden, zoo te

1555—1568

1555—1568 paard als te voet, zoowel die uit onze *Nederlanden* als bij andere volken geligt zijn of ten behoeve van deze zullen worden geligt, alle ontvangers, schatmeesters en betaalsheeren van ons bovengenoemd krijgsvolk, en aan alle anderen van onze geregtsheeren (*justiciers*), ambtenaren, leenmannen, onderdanen, landzaten, inwoners en degenen, welke zich in onze *Nederlanden* bevinden, van welken rang of staat zij ook zijn mogen, elk in zijne plaats, om den genoemden Hertog van *Alba* te erkennen voor onzen Kapitein-Generaal en bekleedende de bediening en het gezag bovengenoemd, hem te gehoorzamen in hetgeen hij van onzentwege zal bevelen ten gevolge zijner genoemde bediening en den aankleve van dien, zich in persoon te bevinden, of met hunne benden, of die te zenden, naar en in welke plaatsen de genoemde Hertog zal gelasten, voor hem den toegang te openen in alle steden, sloten en andere versterkte plaatsen, er zoodanige bezetting in te nemen als hij dienstig zal vinden, hem schansgravers, paarden, wegwijzers, toevoeren, levensmiddelen en alle andere zaken te verschaffen, welke hij noodig zal hebben, en in het algemeen alles te doen, wat hij hun van onzentwege zal bevelen, ter uitoefening zijner genoemde bediening en den aankleve van dien, als boven gezegd, en alsof wij zelve het in persoon bevolen hadden, zonder falen of uitstel, op straffe van onze ongenade zich op den hals te halen, en als ongehoorzamen en begunstigers der muiters gestraft te worden, terwijl diegenen daarentegen, welke zich aan den genoemden Hertog zullen aansluiten, hem gehoorzaam zijn en ondersteunen in hetgeen boven gezegd is, ons eene even aangename dienst zullen bewijzen, als of zij deze ons in persoon bewezen, en welke wij te gelegener tijd en plaatse niet zullen vergeten, gelijk billijk is; want alzoo behaagt het ons. Ten getuige daarvan hebben wij dit stuk eigenhandig onderteekend, en er ons groot zegel op gedrukt." Aan den voet van het ontwerp van dezen lastbrief had de Koning het volgende bevel geschreven: »Onzen Raadsheer van Staat en zegelbewaarder KAREL VAN TISNACQ. Wij bevelen U eene aanstelling, naar het bovenstaande ontwerp, voor onzen Neef, den Hertog van *Alba*, te zegelen in weerwil der aanmerkingen en zwarigheden door U gemaakt, met betrekking tot het gezag en de regten van onze zuster de Hertogin van *Parma*, Landvoogdes enz., en wat haar zou kunnen aangaan en betreffen, met den aankleve van dien (1)."

Het berigt van de aanstaande komst des Hertogs van *Alba* baarde in *de Nederlanden* schrik en vreeze. Zelfs de Aartsbisschop van *Kamerijk* voorspelde zich hieruit

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 619—622. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 182—184. De plaats in dezen aanstellingsbrief, welke begint met de woorden: *evenwel zonder inbreuk te maken* enz., en eindigt met: *zenden wij den genoemden Hertog* enz., gaf aanleiding tot de aanmerkingen van TISNACQ.

weinig goeds. »De benden van ALBA," schreef hij aan GRANVELLE, »zullen ons eenigen tijd onderschragen, maar middelerwijl ons geld opteren, waardoor onze vijanden te meer voordeel op ons zullen verkrijgen (1)." De Bondgenooten en Onroomschen, die zich verspreid hadden, vereenigden zich weder, en hielden thans meer bijeenkomsten dan immer te voren (2). De eerstgenoemden hadden zes duizend ruiters en vier vaandels voetvolk in dienst (3). Daarentegen had de Landvoogdes tachtig vaandels voetvolk onder de wapenen (4). Ook gelastte zij den bevelhebbers der benden van Ordonnantie hunne manschappen, bij de eerste oproeping, in gereedheid te houden (5). De krijg was op het punt van uit te barsten (6). ORANJE wendde zich op nieuw en dringend tot de Protestantsche Duitsche Vorsten, en gaf, om hunne voorspraak en voorbede bij den Koning te gereeder te bewerken, hun hoop, dat de Nederlandsche Calvinisten in het algemeen de Augsburgsche geloofsbelijdenis zouden omhelzen, gelijk reeds door eenigen in het bijzonder geschied was. In krachtige woorden schetste hij hun den noodlottigen toestand af, in welken *de Nederlanden* en de Luthersche geloofsbroederen aldaar zouden gebragt worden, dewijl de Koning vastelijk besloten had, met geweld de bewegingen te stillen, en er geene andere dan de Roomsche Godsdienst te dulden. Zij moesten hem hiervan trachten af te brengen en te bewegen althans de Augsburgsche leer te gedoogen; baatte hunne tusschenkomst niet, dan moesten zij hunne geloofsgenooten »alle Christelijke hulp en bijstand bewijzen (7)." 1555—1568

De Prins van *Oranje* bevond zich toen te *Breda* (8). Van daar kwam hij den vierden van Sprokkelmaand in *Antwerpen* terug, verzeld door BREDERODE, VAN DEN BERGH en andere Bondgenooten (9). De toestand dier stad had, tijdens zijne afwezigheid, geene aanmerkelijke verandering ondergaan. Sinds de Graaf van *Hoog-* 2 v. Sprokkelm. 1567

(1) *Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 47, 48.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 507.

(3) *Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 56, 57. Vgl. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 494.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 37.

(5) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 354.

(6) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 142.

(7) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 4, 5, 9, 10, 26—31.

(8) Zie hiervoor, bl. 373.

(9) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 510. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. *Préface*, p. XCVIII.

1555—1568 *straten* in Wijnmaand des verleden jaars een opstand met nadruk had gedempt, was de openbare rust niet meer verstoord geworden. De Calvinisten en Lutheranen zetten er hunne preken en godsdienstoefeningen voort, met meer vrijheid zelfs dan de Katholijken; de eerstgenoemden hadden het nachtmaal gevierd, tot hetwelk hunne geloofsgenooten uit alle hoeken des Lands waren zamengevloeid. De beide twistende Protestantsche afdeelingen, die men vergeefs poogde te vereenigen, gevoelden echter de behoefte, elkander wederkeerig te onderschragen, vooral nadat hun aanbod van drie millioen guldens, mits vrijheid van geweten, met verontwaardiging was ontvangen (1). Een gelijksoortig verzoek als de Hervormden van *Antwerpen*, hadden ook de Onroomschen in *Vlaanderen* en te *Mechelen* der Landvoogdes aangeboden, welke bij het overzenden dezer schriften aan den Koning verklaarde, dat zij dit niet deed, » om de bewerkers van zulk eene schandelijke zaak te voldoen, gelijk zij vorderden, maar opdat de Koning de verfoeijelijkheden en onbeschaamdheden, welke deze scheurmakers zich verstoutten, ontwaren mogt (2)."

De zaken konden echter in dien staat niet blijven, en een beslissingspunt (*crisis*) dreigde. Eenige dagen te voren had de Hertogin van *Parma* der Regering van *Antwerpen* ernstig uitgenoodigd, de uitwerkselen van het misnoegen des Konings, wiens komst nabij was, te voorkomen. Al de leden waren genegen dien raad te volgen, en reeds den drie en twintigsten van Louwmaand hadden zij, in weerwil der Hervormden, de afkondiging der bevelschriften tegen *Valenciennes*, het ligten van krijgsvolk, en het vertrek der vreemde Leeraars uit *de Nederlanden* bevolen; zij verzochten den Prins van *Oranje*, onmiddellijk na zijne komst, hen in het schorsen der preken te ondersteunen (3). Oranje zelf was zeer tegen het openbaar preken ingenomen, hetgeen hem altijd had mishaagd, en dikwerf geeft hij later in zijne brieven zijn leedwezen te kennen, dat het volk zich aan deze overtreding van 's Lands wetten had schuldig gemaakt. Naar het Romeinsche regt, toen in gebruik, had men het wettig gezag van den Vorst miskend, die, gelijk beweerd wordt, geenszins gehouden was, de uitoefening eener godsdienst te gedoogen, welke hij afkeurde (4). De Prins, wien de Landvoogdes insgelijks over het openlijk preken geschreven had, was gereed aan den wensch der Regering van *Antwerpen* gehoor te geven, mits de Graaf van *Hoogstraten*, die er omtrent vier maanden de zaken be-

---

(1) Zie hiervoor, bl. 376—379.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. *Préface*, p. XCIX (2).

(3) GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. Préface, p. XCVIII—CI.

(4) GROEN V. PRINSTERER in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 26.

stuurd had en met den aard en inborst der Onroomschen (Gealtereerden) volkomen bekend was, daartoe mede de behulpzame hand wilde leenen. Hoogstraten verontschuldigde zich aanvankelijk, dewijl 's Prinsen komst aan zijn last een einde maakte; later echter verklaarde hij zich hiertoe bereid, indien de Landvoogdes hem magtigde; waaraan deze, op verzoek der Regering, voldeed. Na verscheiden onderhandelingen met de Opperhoofden der Calvinisten en Lutheranen, erkenden de Prins, de Graaf en de Regering, dat, om tot schorsing van het preken te geraken, zonder de rust der stad in de waagschaal te stellen, men den Hervormingsgezinden »eenigzins genoegzame verzekering en voldoening moest geven, waarmede zij zich moesten tevreden houden en zich daar naar gedragen." Men zond afgevaardigden naar de Landvoogdes, om haar gevoelen hierover in te winnen, en, des gevorderd, de middelen voor te slaan, welke men het geschiktste oordeelde. Margaretha weigerde zich te verklaren, maar wenschte de ontworpene middelen te vernemen. De afgevaardigden verklaarden hierop, dat men den Hervormingsgezinden de verzekering zou kunnen geven, dat, wanneer zij het preken en uitoefenen van de nieuwe godsdienst staakten, zij »voor niets wat tot heden gebeurd of gepleegd was, verontrust, vervolgd of in persoon en goederen bezwaard zouden worden;" en dat aan hen, welke zich naar deze bepaling niet wilden gedragen, drie maanden zouden vergund worden, om het Land te verlaten en hunne goederen te verkoopen. Tevens boden zij een brief van oranje en hoogstraten over dit punt der Landvoogdes aan, welke dezen benevens de verslagen der afgevaardigden den Koning toezond met de verzekering, »dat zij niets zou verrigten, waardoor hem de handen konden gebonden worden." De afgevaardigden werden in den Raad van State geroepen, waar barlaymont, viglius en d'assonville verscheidene bedenkingen tegen de voorgestelde middelen inbragten. Eindelijk maakte hun de Hertogin de punten bekend, welke haar Raad had aangenomen en hoofdzakelijk hierop neêrkwamen: alle Predikanten en Leeraars moesten onmiddellijk vertrekken; alle preken, uitoefeningen van nieuwe godsdiensten en den aankleve van dien, zoo als Kerkeraden, bijeenkomsten, geldheffingen enz. ophouden; de geschondene Kerken hersteld, en overal, waar dit nog niet geschied was, de Katholijke eeredienst weder ingevoerd en het bouwen van Hervormde bedehuizen gestaakt worden; de Antwerpenaars moesten den Koning gehoorzamen en zijne bevelen opvolgen; landloopers, gebannenen, vreemde scheurmakers, vlugtelingen of afvalligen mogten niet in de stad geduld worden; het gezag van het geregt moest in kracht worden hersteld, en het krijgsvolk, in soldij der gemeente, den Koning gehoorzaamheid zweren. Werden deze punten in acht genomen, dan beloofde de Landvoogdes den inwoners van *Antwerpen*, dat zij ter zake van de godsdienst niet nagespoord, aangerand, gehinderd, of achtervolgd zouden worden, tot zoo lang de Koning, met overleg der Heeren, Raadsleden, en Staten des Lands,

1555—1568

1555— 1568 anders zou bevolen hebben. Zij begreep echter niet onder de verleende vergiffenis »degenen, die voor schuldig gehouden konden worden aan de misdaden van Majesteitschennis, van vernielen, verwoesten en plunderen van kerken, van moord, muiterij, zamenzwering tegen den Koning en andere dergelijke misdaden." Eindelijk verklaarde zij, dat de beloften, in deze punten vervat, geheel onderworpen waren aan het goeddunken des Konings; dat, terwijl men het koninklijk besluit afwachtte, het preken en uitoefenen van de nieuwe godsdienst moesten ophouden, en dat zij, van haren kant, alle vervolgingen, ter zake van misdrijven in het godsdienstige, zou doen schorsen. De Regering van *Antwerpen* besloot hierop, met toestemming van ORANJE en HOOGSTRATEN, den weg der overtuiging in te slaan, om de Hervormden te bewegen, het preken te staken. De afgevaardigden der beide Kerkeraden werden bij den Prins ontboden, en hier uitvoerige vertoogen in dien geest tot hen gerigt. Zij antwoordden, dat de last, hun opgedragen, de bevrediging der stad en het opvolgen der overeenkomst van Herfstmaand laatstleden bedoelde; dat hetgeen hun werd voorgesteld daarmede in strijd was; dat zij niet te min, dewijl zij toonen wilden goede burgers te zijn, daarvan verslag zouden geven aan hunne geloofsgenooten. Weinig dagen later weder bij den Prins geroepen, bij wien zich de Graaf van *Hoogstraten* en de Regering bevond, verklaarden zij, dat hun door de Kerkeraden was gelast te vragen, of men de overeenkomst van Herfstmaand, waaraan de stad hare rust verschuldigd was, dacht te onderhouden, of te verbreken? Men antwoordde, dat hier geen sprake was noch van het onderhouden, noch van het verbreken van overeenkomsten, maar dat hetgeen hun was voorgedragen alleen ten doel had, de bevelen des Konings ten uitvoer te brengen, en men noodigde hen uit, zich te beijveren de toestemming dergenen te verwerven, welke zij vertegenwoordigden. Het wantrouwen, welk de afgevaardigden in de Landvoogdes stelden, was niet ongegrond. MARGARETHA zelve immers schreef den Koning: »Ik heb gehoord, dat de voornaamste hoofden (der Hervormden) ten aanzien der genoemde punten, vele zwarigheden opgeworpen en gezegd hebben, dat ik *Antwerpen*, even als de andere steden wilde misleiden; en inderdaad, ik tracht zoo veel mogelijk daaruit voordeel te trekken." Was *Antwerpen* gewonnen, het geheele Land, getuigde zij, zou onderworpen zijn. — Den dag na de vermelde bijeenkomst, den tweeden van Lentemaand, verzamelden zich meer dan tweeduizend menschen voor het huis des Prinsen van *Oranje* op het gerucht, dat het verbod van te preken zou afgekondigd worden; en gingen niet uiteen, dan nadat zij van den Prins zelven de verzekering ontvangen hadden, dat er van iets dergelijks geene sprake was. Twee dagen later werden de afgevaardigden der Kerkeraden op nieuw voor den Prins, den Graaf van *Hoogstraten* en de Regering ontboden. Om hun besluit te verhaasten, gaf men hun een uittreksel

van de punten, welke de afgezondenen der Regering uit *Brussel* medegebragt hadden, voor zoo ver die hen betroffen. (1) 1555—1568

De onbevredigende loop dezer onderhandelingen bragt de gemoederen der Hervormden in hevige beweging, en had een beslissenden invloed op het plan der Edelen, de Landvoogdes een derde Smeekschrift aan te bieden. Wat hiertoe aanleiding gaf, moet eenigzins hooger opgehaald worden. In het laatste gedeelte des vorigen jaars was eene algemeene kerkelijke vergadering der Hervormden te *Antwerpen* gehouden, en daarin bepaald geworden, den verbonden adel schriftelijk te kennen te geven, »hoe zij uit het Smeekschrift der Edelen, het verdrag met de Landvoogdes, en de mondgesprekken met de Bondgenooten de hoop gekoesterd hadden, voortaan hunne godsdienst vrij en ongehinderd te mogen uitoefenen. Doch het bleek nu geheel anders. Hunne bijeenkomsten werden gewapender hand gestoord, en hunne Leeraars opgehangen of gebannen. Men had gegronde vrees, dat weldra niet ééne gemeente in *de Nederlanden* veilig zou zijn, en dat de Landvoogdes zich hiertoe van de wapenen zou bedienen. Deswege behoorden de Edelen, naar hun inzien, zich deze zaak aan te trekken, het kwaad in zijn begin te stuiten, grooter onheil af te weren en het Verdrag, zoo plegtig aangegaan, doch zoo schandelijk verbroken, met al hun vermogen te handhaven, opdat het niet schijnen zoude, dat de Hervormden door den verbonden adel misleid waren (2)." Het antwoord der Edelen, gaf niet onduidelijk hunne verlegenheid te kennen, en was minder gunstig dan men verwachtte. Immers verklaarden zij, dat »de Landvoogdes en de leden van haren Raad zeer euvel duidden, dat de Hervormden vele kerken met geweld ingenomen, de Geestelijken verjaagd en grove ongeregeldheden bedreven hadden. Men wierp de schuld hiervan op de Edelen en verspreidde in *Duitschland*, dat zij oorzaak waren van de beeldstorming en van het verjagen en mishandelen der Geestelijken; hierdoor verloren zij de toegenegenheid in het hun anders welgezinde *Duitschland*. Zij wenschten, dat het Verdrag tusschen hen en de Landvoogdes door de Hervormden, die ter handhaving daarvan nog alle vlijt moesten aanwenden, niet overtreden ware; elk behoorde zich stil te houden, zijne nering en hantering, handel en bedrijf zonder schroom voort te zetten; elk kon ongehinderd zijn geloof belijden en het preken buiten de steden, naar luid van het Verdrag, bijwonen zonder vrees daarin belemmerd te worden. Overigens

---

(1) GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. Préface, p. XCVIII—CVI.

(2) Het oorspronkelijke stuk in de Fransche taal heeft TE WATER opgenomen in de Bijlagen zijner *Hist. v. h. Verb. d. Edel.* D. IV. bl. 262—268; en eene vertaling daarvan gegeven, D. II. bl. 73—76. Vgl. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 144, 145. V. D. HAER, *de Init. Tumult. Belg.* Lib. II. p. 432. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 306.

1555—1568 moesten zij de zaak aan de Edelen overlaten, op wien de slagen het eerst zouden vallen (1)." Brederode schijnt echter de Hervormden vermaand te hebben, goeden moed te houden (2). Zeker is, dat toen hij zich te *Amsterdam* bij den Prins van *Oranje* en lodewijk *van Nassau* bevond, en gilles le clercq hem klaagde, dat het preken en uitoefenen der nieuwe godsdienst, tegen het verdrag aan, verhinderd werden, aldaar besloten werd, der Landvoogdes een nieuw Smeekschrift aan te bieden. Dit stuk werd door den Heer van *Toulouse* (jan van marnix) en gilles le clercq opgesteld, en vervolgens ter lezing gegeven aan maximiliaan van blois, genaamd cock *van Leeringhe*, te *Vianen* in tegenwoordigheid van brederode en andere Edelen. Brederode uitgenoodigd, dit Smeekschrift in persoon aan de Hertogin te overhandigen, vertrok tot dat einde, door cock *van Leeringhe* verzeld, naar *Antwerpen*, alwaar het stuk door de beide marnixen, wingle, andelot, villers, escaubecque, de beide van der aa's, de twee treslongs, de gebroeders batenburg en anderen gelezen werd (3). De inhoud komt hoofdzakelijk hierop neder: »De verbondene Edelen betuigen met groote vrijmoedigheid, dat zij naar al hun vermogen getracht hebben de rust te handhaven, en daarin gelukkiger zouden geslaagd zijn, indien hunne pogingen door eenige woelzieke geesten niet tegengewerkt waren, en de Landvoogdes zich aan het Verdrag met de Edelen gehouden had. Zij beklaagden zich over het wantrouwen der Hertogin tegen hen, en over vele hun aangedane mishandelingen. Zij begrepen, dat alles op hun bijzonder verderf en den ondergang van het geheele Land zou uitloopen, waartoe het bijeenbrengen van krijgsvolk, naar hun inzien, zou medewerken. Daar zij nu bespeurden, dat al hunne hoop ijdel was, terwijl onregt en geweld dagelijks vermeerderden, verzochten zij, dat de Landvoogdes het verdrag wilde onderhouden, en met het preken ook de verdere godsdienstoefeningen gedoogen, gelijk de Edelen dit, uit haren naam, den volke veroorloofd hadden. Zij begeerden daarenboven van de Hertogin de verklaring, dat zij de verzekerdheid, door haar aan de Bondgenooten gegeven, handhaven, het aanwerven van krijgsvolk staken, het reeds aangenomene afdanken, en de bloedbevelen, sedert het verdrag uitgevaardigd, intrekken zoude. Alsdan konde zij verzekerd zijn, dat het Land in rust zou blijven, en de Bondgenooten lijf en goed te dienste des Konings en der Landvoogdes stellen zouden. Werd dit niet spoedig in werking gebragt, dan waren vele groote en onherstelbare onheilen, ja, eene vreesselijke bloedstorting van het volk te duchten,

(1) bor, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 145.

(2) burgundius, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 307.

(3) *Correspondance de* guillaume *le Taciturne*, T. II. Préface p. CVI (3).

welk zich op het woord der Edelen verlaten had. Dit zou hun leed zijn. Deswege 1555—1568
overhandigden zij dit Smeekschrift, als ook ten blijke van hun pligt aan den Koning, de Hertogin en den staat verschuldigd (1).

Het doel der komst van BREDERODE te *Antwerpen*, waar men hem onder het geschreeuw van: *Leve de Geuzen!* ontvangen had, werd verijdeld (2). De Landvoogdes weigerde hem het verzochte vrijgeleide naar *Brussel* alwaar hij, verzeld door dertig of veertig ruiters, haar het bewuste Smeekschrift wenschte te overhandigen, en tevens rekenschap te geven van zijne daden (3). Schriftelijk gaf zij hem te kennen, dat uit de komst der Edelen ten Hove den vijfden van Grasmaand laatstleden, al de beroerten in *Nederland* voortgevloeid waren, en zij uit dien hoofde huiverig was, in zijn tegenwoordig verzoek te bewilligen. Oordeelde men aan haar iets te moeten voorstellen, zoo konde dit in geschrifte geschieden, zonder optogt, welke slechts opzien baren en nieuwe onrust verwekken zoude (4). Zelfs gaf zij last de poorten voor BREDERODE en de verbondene Edelen te sluiten, indien zij, in weerwil haars verbods, mogten goedvinden naar *Brussel* te komen. Er wordt verhaald, dat BREDERODE zich reeds op weg derwaarts bevond, maar op dit berigt terugkeerde (5). Dit is echter niet waarschijnlijk. In zijn antwoord op het schrijven der Landvoogdes, verklaarde hij bescheiden doch onbewimpeld, »dat niet het Smeekschrift, in het vorige jaar overgeleverd, maar het geloofsonderzoek, de gestrenge toepassing der bloedbevelen, de nieuwigheden, welke men wilde invoeren, en het kwalijk beraden, lang uitgestelde besluit op het Verzoekschrift der Edelen de eigenlijke oorzaken der beroeringen waren. Voorts betuigde hij, niets anders te bedoelen, dan middelen van eenigheid voor te stel- 8 v. Sprokkelm. 1567
len, en verzocht derhalve de Hertogin behoorlijk acht op dit Smeekschrift te slaan, te meeste dienste van den Koning en tot rust van het Land (6)." WILLEM *van Treslong* overhandigde dien brief, met het geschrift der Edelen en het tot

(1) TE WATER, *Verb. d. Edel.* D. IV, bl. 256—262, heeft het oorspronkelijke stuk in de Fransche taal, en de overzetting daarvan, naar BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 149, in D. II. bl. 79—84 medegedeeld.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 432 (1).

(3) Zie BREDERODE's brief aan de Landvoogdes van den 2[den] v. Sprokkelmaand 1567, in de *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 431, welke de getuigenis van VIGLIUS wederspreekt, dat BREDERODE op een dreigenden toon geschreven heeft. VIGLII *Vita*, p. 50.

(4) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 432.

(5) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Belg. Austriac.* Lib. XVI. c. 6. p. 420.

(6) TE WATER, *Verb. d. Edel.* D. IV. bl. 254, 255. Vgl. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 149. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. II. bl. 48.

1555—1568 hen gerigte Vertoog der Hervormden, aan de Landvoogdes (1). Acht dagen later antwoordde MARGARETHA, »dat zij zich noch genoeg verwonderen, noch begrijpen konde, welke Edelen, wat volk, dit Smeekschrift overgegeven hadden, aangezien het grootste gedeelte der Edelen zich voldaan hield met 's Konings verklaring ter zake van het geloofsonderzoek en der bevelschriften, en vele van hen dagelijks hunne gehoorzaamheid en dienst den Koning kwamen aanbieden. Nooit was in haar het denkbeeld opgekomen, de uitoefening van de onroomsche godsdienst toe te laten, vrijheid te verleenen tot het aanstellen van Kerkeraden en nieuwe Regenten, tot het bijeenzamelen van geld en krijgsvolk, waar de Edelen zich op beroemden, tot het bedienen der bondzegelen (sacramenten), het bevestigen van huwelijken op hunne wijze, en dergelijke zaken meer. Men had hare vergunning en den inhoud van het Verdrag te ver uitgestrekt. Zij en de handhavers der wetten hadden niets verrigt in strijd met dat Verdrag; maar van de andere zijde had men sedert deze overeenkomst, vele ongeregeldheden gepleegd, als de beeldstorming, de kerkplundering, de invoering der preek binnen de steden, het innemen der kerken, het verjagen der Geestelijken, het inroepen van vreemde Leeraars, het in oproer brengen van gewesten, welke in rust waren, en het opstoken van verscheidene steden tot ongehoorzaamheid tegen den Koning. Het volk, gesterkt door de gunst van zoodanigen, welke openlijk verklaarden, dat zij het in hunne bescherming genomen hadden, ontzag zich niet, 's Konings geschut- en wapenhuizen aan te tasten, en zelfs zijne voornaamste ambtenaars te verdrijven. Men had strijdkrachten te velde gebragt, allerlei vijandelijkheden gepleegd, en der geestelijkheid, den dienaren des Konings, ja, haarzelve den dood gedreigd. Sommige onderschepte brieven, uit hun leger naar *Valenciennes* geschreven, getuigden van den hatelijksten toeleg. Dit alles streed met het Smeekschrift, vroeger door de Edelen overgeleverd, en met hunne beloften. Wanneer zij nu begeerden, dat de krijgsbenden afgedankt en de bevelschriften ingetrokken werden, betoonden zij genoegzaam van gevoelen te zijn, dat de Landvoogdes het zwaard, haar door God toevertrouwd, moest afleggen. Zij raadde BREDERODE en de verbondene Edelen aan, zich meer naar 's Konings welbehagen te schikken, het volk van het wanbegrip nopens het toelaten van godsdienstoefening af te brengen, den billijken toorn des Konings van zich af te keeren, opdat hij niet gedwongen mogt worden, zijne natuurlijke goedheid te vergeten, en voorts zich te wachten van zoodanige bedreigingen als in dit Smeekschrift te vinden waren. Volhardden zij in hun opzet, dan zouden BREDERODE en zijne deelgenooten eene eeuwige schande op zich laden. Het raadzaamste was, dat zij naar

---

(1) *Sententiën van* ALVA, bl. 78, 157. De brief van BREDERODE aan de Landvoogdes, bij TE WATER, *Verb. d. Edel.* D. IV. bl. 255.

hunne haardsteden terugkeerden, zonder zich met 's Lands zaken te bemoeijen, anders zou zij, ten behoeve der algemeene rust, daartegen de noodige maatregelen moeten nemen. Ten slotte verklaarde zij, geen nader antwoord op dit verzoekschrift te zullen geven, vóór zij wist, wie de Edelen en het volk waren, met welke BREDERODE zich wilde verdedigen, en van wie hij volmagt ontvangen had (1)." 1555—1568

Terstond werd dit antwoord op hoog bevel door den druk algemeen bekend gemaakt (2). Te regt is aangemerkt, dat de verandering der omstandigheden in de verandering van toon, zoo wel in het schrijven der Landvoogdes, als in dat van BREDERODE, zigtbaar is (3). MARGARETHA, steunende op hare krijgsmagt en op den wankelenden staat van het Bondgenootschap (4), was geheel van hare vroegere toegeeflijkheid teruggekomen, die misschien de Edelen wel eenigzins verwend had. Zij gelastte eenige dagen later, bij een nieuw bevelschrift, allen Regenten, de vergaderingen van de wederspannigen uiteen te jagen, en elk werd verboden, eenige oorlogspaarden en wapenen te koopen of te verkoopen, dan onder zekere bepalingen (5). Ook beval zij aan de stedelijke Overheden, steeds te waken tegen alle gevaren en listige aanslagen der oproerige Ketters, en het krijsvolk, dat geene aanstelling van 's Konings wege konde toonen, met geweld te verjagen (6). Zelfs verbood zij ORANJE en EGMOND met een of meer Bondgenooten in *Brussel* te komen (7). Zij weifelde in haar gevoelen over den Prins. Voorzeker schonk zij hem geenszins haar vertrouwen, maar konde echter niet gelooven, dat hij, gelijk het gerucht wilde, de bewerker was der onlusten en beroeringen (8). ORANJE wantrouwde de Landvoogdes en weigerde op haar herhaald ontbod, ten Hove te verschijnen onder voorgeven, dat men er hem

(1) TE WATER, *Verb. d. Edel.* D. IV. bl. 268—275. Eene vertaling van dien brief geeft hij in D. II. bl. 92—97. Vgl. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 150. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. II. bl. 48. HOOFT, *Nederl. Hist.* bl. 129. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 308—310. Niet VIGLIUS, maar de geheimschrijver van staat BERTY was de steller van dien brief. GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 434.

(2) TE WATER, *Verb. d. Edel.* D. II. bl. 92.

(3) TE WATER, *Verb. d. Edel.* D. II. bl. 98. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 31.

(4) Zie hiervoor, bl. 412.

(5) *Repertorium der Placaten*, bl. 129.

(6) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 151.

(7) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 508.

(8) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 407.

1555—1568 een kwaden trek wilde spelen (1). Egmond, hoezeer hij zich beroemde een getrouw dienaar des Konings te zijn (2), had haar argwaan opgewekt, daar hij LODEWIJK *van Nassau* tot het indienen van een nieuw Smeekschrift had aangespoord, hetgeen sedert door BREDERODE geschied was (3). Ook had hij niet zonder eenige aarseling den nieuwen eed onderteekend (4). Op zijne herhaalde klagte, dat men hem noch den Prins van *Oranje* meer over de zaken des Lands raadpleegde, en alles euvel duidde, wat hij in het belang des Konings en der *Nederlanden* meende te moeten voorstellen, antwoordde de Landvoogdes, »dat de Koning naar goeddunken konde handelen, en hun pligt was te gehoorzamen;" waarover de Graaf zich ten hoogste ergerde (5).

Om dien tijd poogden ORANJE, HOOGSTRATEN, BREDERODE en NIEUWENAAR, deze laatste in naam van den Graaf van *Hoorne*, EGMOND tot een nieuw verbond met hen over te halen. Zij beloofden hem, zich te zullen beijveren, dat door het geheele Land het preken gestaakt werd, om den Koning de beweegreden te ontnemen van met eene krijgsmagt herwaarts te komen; indien de Vorst echter, ondanks hunne vertoogen, daarbij volhardde, stelden zij voor, hunne pogingen te vereenigen, om dit te beletten. Doch EGMOND was sinds de bijeenkomst te *Dendermonde*, op welke hij zich reeds tegen alles, wat het koninklijk gezag konde aanranden, verklaard had, meer en meer tot de zijde des Konings overgeheld. Hij meende hierdoor zijne vorige overtredingen te zullen uitwisschen; ook konde hij zich niet verbeelden, dat de Koning ooit de overwinningen van *St. Quentin* en *Grevelingen* vergeten zou, in welk gevoelen hij nog onlangs door een brief van FILIPS zelven versterkt was geworden. Zijn antwoord was derhalve, dat hij zich volstrekt niet met hen wilde verbinden, maar integendeel meende, dat allen zich moesten beijveren, het preken te verhinderen, en dat vervolgens de Staten den Koning nederig verzochten, om niet met zulk een talrijk leger, als men zeide dat hem zou verzellen, herwaarts te komen. Eenige dagen daarna zond hem de Graaf van *Hoogstraten* een zijner Edellieden, om hem tot eene zamenkomst met ORANJE, BREDERODE, en HOORNE uit te noodigen, in welke men de middelen zoude beramen, om 's Lands vrijheden te handhaven, en hunne personen en goederen te redden. Ook dit werd door EGMOND geweigerd, die hen veeleer vermaande, wel te letten, wat zij deden, niet alleen wat de dienst van God en

---

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 354.

(2) *Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 40.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 508.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 520 (1).

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 515.

des Konings, maar ook hunne eigene eer betrof. Hij vermaande hen, » zich als getrouwe Leenmannen te gedragen, en had besloten *allen, welke anders handelden, voor vijanden te houden.* Wat hem betrof, hij vreesde niet, dat het bestuur des Lands in handen der Spanjaarden zou gesteld worden, gelijk zij zeiden; in allen geval, indien hij onverdragelijk behandeld werd, zou hij daarom geenszins de wapenen tegen den Koning opvatten, maar zich naar zijne goederen, of des noods, buiten 's Lands begeven (1)." Met toestemming der Landvoogdes bezocht EGMOND, in gezelschap van MANSFELD, den Graaf van *Hoorne* te *Mechelen*, om hem te bewegen tot de zijde des Hofs terug te keeren. MANSFELD gaf aan HOORNE te kennen, dat hij hem zijne vriend- en namaagschap zou opzeggen, welke hij minder achtte dan de dienst des Konings en zijne eigene eer, wanneer hij dit weigerde. HOORNE verzocht twee dagen tijd van beraad (2). De uitslag wordt niet gemeld, maar schijnt gunstig geweest te zijn. Althans weinige maanden daarna, ontving HOORNE de verzekering van 's Konings tevredenheid over zijn gedrag (3). Zoodra EGMOND zich verklaard had, betuigden de Heeren VAN RISOIR, VAN DER MEERE en CASEMBROOD aan de Landvoogdes, dat zij niet in het derde Smeekschrift toegestemd hadden (4). 1555—1568

De houding des Graven van *Egmond* ontmoedigde de bewegingspartij geenszins. De Bondgenooten en de Hoofden der Hervormde gemeenten besloten de kans der wapenen te beproeven. Trouwens, reeds vóór de komst van BREDERODE te *Antwerpen*, hadden zij voorgenomen geweld te gebruiken, indien de Landvoogdes aan het derde Smeekschrift geen gehoor leende. Thans sloot BREDERODE met de Hoofden der Hervormden eene overeenkomst, onlangs te *Breda* beraamd, bij welke hij beloofde, hen in de vrije uitoefening hunner godsdienst te handhaven, terwijl zij zich van hunnen kant verpligtten, hem eene som gelds te verschaffen, die over al hunne gemeenten moest geslagen worden. Krachtige maatregelen volgden onmiddellijk dit verbond. BREDERODE zond ANTONIE VAN BOMBERGEN naar *'s Hertogenbosch*, om er zich meester van te maken en den aanslag des Graven van *Megen* tegen die stad te verhinderen; hij gaf last aan CULEMBORG, RENESSE, de gebroeders BATENBURG en anderen, om volk te voet en te paard te ligten; hij moedigde de stad *Valenciennes* aan, geene bezetting in te nemen en gaf haar hoop op spoedige hulp; eindelijk vertrok hij naar *Vianen*, om daar het grootste gedeelte zijner strijdkrachten bijeen te zamelen (5).

---

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. Préface, p. CVII—CX.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 515.

(3) *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. II. p. 553.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 513.

(5) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. Préface, p. CX—CXII.

1555—1568 »Zoo is men dan begonnen," schreef de Geheimschrijver PRAATS aan GRANVELLE, »het masker af te leggen, maar ik vrees, of de Prins van *Oranje* wel het zijne zal afnemen, daar de Graaf van *Nieuwenaer*, zijn schoonbroeder, in *Brussel* geweest is, en zonder de Landvoogdes te spreken, in het geheim den Graaf van *Egmond* bezocht heeft. Men vermoedt, dat dewijl EGMOND zich voor den Koning verklaard heeft, NIEUWENAAR hem van wege het Bondgenootschap is komen verwittigen, dat hij als woordschender zou beschouwd worden, wanneer hij handelde tegen hetgeen hij mede onderteekend had (1)."

Ondertusschen kweet ANTONIE VAN BOMBERGEN zich van den hem opgedragen last. In de burgeroorlogen van *Frankrijk* had deze stoute krijgsman den Prins van *Condé* gediend, en zich vervolgens in *Antwerpen* gevestigd. Dikwerf was door de Landvoogdes bevolen hem in hechtenis te nemen, maar hieraan nimmer gevolg gegeven. Terwijl in haar naam de Kanselier van *Braband* en de Heer VAN MERODE in *'s Hertogenbosch* met de Regering over het teruggeven der kerken aan de Roomschgezinden onderhandelden, en de Graaf van *Megen* te *Vucht* gelegerd was, kwam VAN BOMBERGEN in die stad, bragt de bevolking in beweging, plaatste het geschut op de wallen, en vuurde op 's Konings benden. Hij verklaarde zich voor Bevelhebber van *'s Hertogenbosch*, liet de woning, in welke de afgevaardigden gehuisvest waren, bewaken, opende de brieven, welke hun gezonden werden, en matigde zich, in één woord, een onbeperkt gezag aan. Hij wendde voor, op last van ORANJE, HOOGSTATEN en BREDERODE te handelen, hetgeen echter de beide eerstgenoemden ten volle ontkenden (2.)
16 v. Sprokkelm. 1567 Hij was door BREDERODE alleen gezonden, wiens raad en hulp de Hervormden van *'s Hertogenbosch*, bij monde van HERMAN DE RUITER, hadden ingeroepen tegen den Graaf van *Megen*, die in hunne stad krijgsvolk wilde werpen, maar nu onverrigter zake aftrok (3). Hierdoor werd de hoop der Landvoogdes verijdeld, wanneer *'s Hertogenbosch* en *Maastricht* onderworpen zouden zijn, ook *Antwerpen*, »het broeinest van alle kwaad," gelijk zij zich uitdrukte, tot rede te brengen (4). Ten hoogste verbolgen, dat ADOLF VAN DER AA, JAN VAN MARNIX en andere der verbondene Edelen aldaar

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 513.

(2) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 355, 356, 414.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 62. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 297. V. D. HAER, *de Init. Tumult.* Lib. II. p. 443, 445. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 130. GIJSIUS, *Oorspr. d. Nederl. Beroert.*, bl. 261. Delft 1626. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. II. bl. 44. verso. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 151. V. HEURN, *Hist. v. 's Hertogenb.* D. II. bl. 33, 34.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 507.

openlijk krijgsvolk ligtten, schreef zij den Prins van *Oranje* en der Regering, dit inbreuk maken op de bevelen des Konings te keer te gaan, en gelastte der Overheid allen te laten vatten en straffen, die zich daaraan schuldig maakten. Doch de Regering had reeds van deze volkswervingen den Prins van *Oranje*, welke er even goed als zij van onderrigt was, kennis gegeven. Hij toonde er zich over gebelgd, en ontbood de Bondgenooten bij zich, om te vernemen, wie dit bewerkte. Men noemde VAN DER AA, die niet tegenwoordig was, en zich des nachts uit *Antwerpen* verwijderde, om niet den volgenden dag voor den Prins te verschijnen. De Regering spoorde hierop den Burgemeester VAN STRAELEN aan, VAN DER AA te laten achtervolgen, en liet afkondigen, dat alle krijgsvolk, welk niet in dienst was van de stad, en alle landloopers, onmiddellijk moesten vertrekken, op straffe van ballingschap of dood. De meeste aangeworvenen, ten getale van vijftienhonderd, grootendeels Walen en Vlamingers, welke aan de nederlaag te *Lannoy* waren ontkomen, verlieten dienzelfden dag *Antwerpen* en sloegen zich te *Merxem*, *Dambrugge* en in de omliggende dorpen neder. Doch reeds den volgenden morgen zond hun de Prins van *Oranje* den Heer VAN STRAELEN, als Heer van *Merxem*, en den Kapitein BRECHT met het bevel, binnen drie uren van daar te vertrekken, indien zij niet wilden, dat men geweld tegen hen gebruiken zoude. De aanvoerders der bende weigerden te gehoorzamen, zeggende, dat zij in dienst van BREDERODE waren, en hieven den kreet aan van: *Leve de Geuzen!* Twee dagen daarna sloegen zij echter den weg in naar *Vianen*; een gedeelte scheepte zich in te *Oosterweel* of *Austruweel* in zeven schepen, gevolgd door een vaartuig, beladen met wapenen en allerlei soort van krijgsbehoeften uit *Antwerpen*; de overige trokken over land (1).

1555—1568

18 v. Sprokkelm. 1567

Eenige der verbondene Edelen waren te *Antwerpen* gebleven en zetten er, in weerwil van het verbod der Landvoogdes, de volkswervingen voort. Zij hadden het, behalve op *Antwerpen* zelf en *'s Hertogenbosch*, ook op *Amsterdam*, *Utrecht* en andere voorname steden gemunt. BREDERODE trachtte eenige plaatsen aan zee met krijgsvolk te bezetten, om aldaar den loop der zaken af te wachten (2). De vreemde kooplieden, bekommerd over deze ongeregeldheden en misnoegd over de drukkende lasten, kondigden hun voornemen aan, *Antwerpen* te verlaten. De Regering wendde zich tot den Prins van *Oranje* en den Graaf van *Hoogstraten*, met verzoek, de Bondgenooten te doen vertrekken en de kooplieden gerust te stellen. De beide Heeren beloofden zoo wel deze als gene voor zich te ontbieden, ofschoon zij

---

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 406, 407. Préface, p. CXII—CXIV. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 514. BOR, *Hist. der Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 156.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 151.

1555—1568 zich tot niets verbonden met betrekking tot de eerstgenoemden, maar alleen zeiden, dat zij met hen zouden handelen, naar mate de belangen der stad het vorderden. Maar de Prins noch de Graaf waren inderdaad genegen, tegen de Bondgenooten te handelen; ook ontweken zij het dringend aanzoek der Regering, en de volkswerving, wel verre van op te houden, vermeerderde. Bij de onderteekenaars van het Verbond voegden zich verscheidene hoplieden, die al hun gezag uit de volksbewegingen ontleenden, aan welke zij in de laatste beroeringen deel genomen hadden (1).

Zoo het waar is, dat BREDERODE aanbood, het preken te doen ophouden en de Hervormde Leeraars uit het Land te verwijderen, indien de Koning algemeene vergiffenis wilde verleenen (2), heeft hij ongetwijfeld meer beloofd, dan hij bij magte was na te komen. Zeker is, dat de Landvoogdes hem als Bevelhebber eener bende van Ordonnantie, wegens het weigeren van den nieuwen eed afzette. Vruchteloos had hij getracht het aannemen van krijgsvolk, lang door hem stoutweg ontkend, het versterken van *Vianen* en het drukken van kettersche boeken aldaar, te verdedigen of te verontschuldigen, stijf en sterk zijne gehechtheid aan den Koning bewerende, terwijl in *Vianen* spotprenten op den Koning, zelfs op den overleden Keizer uitgegeven werden (3). In de omstreken dier stad had hij thans bijna drie duizend man bijeen, met welke hij *Utrecht* dacht te verrassen. De Graaf van *Megen* rukte met eene afdeeling voetvolk uit het Land van *Heusden* en *Altena* in het *Sticht*, om dit te voorkomen. Terwijl hij *Gorinchem* voorbij trok, waar BREDERODE ook aanhangers telde en dikwijls met de verbondene Edelen bijeenkomsten hield, versterkten de Onroomschen, beducht dat het ook op hen gemunt mogt zijn, de wachtposten aan de poorten (4). Om zich tegen den aanslag van BREDERODE te verzekeren, had de Utrechtsche Regering nog acht honderd man aangenomen, en er werd eene sterkte aan de *Vaart* opgeworpen. Derhalve zonder eenige tegenkanting van de zijde der burgers 28 v. Sprokkelm. 1567 of van den Bevelhebber van het slot te ontmoeten, toog MEGEN in *Utrecht*. De Hervormden werden er gelast, op straffe van den strop, hunne wapens af te geven en den nieuwen eed af te leggen. MEGEN echter twijfelde, of zij dien eed, wanneer zij al eens daartoe overgingen, wel zouden nakomen, daar zij nu reeds zeiden: »een gedwongen eed is God leed." Den dag vóór zijne komst, had Hertog ERIK *van Brunswijk* in de nabijheid van *Vianen* eene bende van zes honderd stroopende Walen uiteengejaagd,

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. Préface, p. CXV, CXVI.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 510.

(3) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 322, 327, 332, 336, 398, 405, 414, 423—426, 427, 430, 434—438. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 508 (2.)

(4) *Sententiën van* ALVA, bl. 88, 91, 92, 95, 333.

en een groot gedeelte daarvan verslagen (1). De knechten van BREDERODE, verstoord dat *Utrecht* hun ontgaan was, zochten elders zich schadeloos te stellen. Zij plunderden het klooster *Mariënweerd*, en stroopten vervolgens door *Utrecht* en *Holland*, onderscheidene kerken en kloosters beroovende en vernielende. AREND *van Duivenvoorde* en HERBERT *van Raaphorst*, twee Hollandsche Edelen, legerden zich met een gedeelte dezer gasten in het klooster van *Egmond*, en bleven er eenige maanden, in weêrwil van al de tegenkanting van den Abt, die tevens Bisschop van *Haarlem* was. Het klooster te *Heiloo* en meer andere moesten zich ook aan dergelijke inlegeringen onderwerpen. De bezetting van *Vianen* werd inzonderheid door de Onroomschen uit *Gorinchem*, *Utrecht* en *Amsterdam* van krijgs- en mondbehoeften voorzien. Zij ontving zelfs uit de laastgenoemde stad kleine vaatjes buskruid, die in tonnen, met koorn gevuld, waren ingepakt, en door BERNHARD VAN UITENENG voor rogge werden uitgevoerd (2). MEGEN trachtte dien toevoer te verhinderen. Hij zond tot dat einde ANDERLECH met zes honderd man naar *Meerkerk*, doch naauwelijks waren zij *de Lek* overgetrokken om dat dorp te naderen, toen de bezetting van *Vianen* hunne vaartuigen plunderde, en hen noodzaakte af te trekken. Daar het krijgsvolk op verscheidene punten des Lands moest gebezigd worden, was het der Landvoogdes niet mogelijk MEGEN onderstand te zenden, om *Vianen* in te sluiten (3). De gebroeders BATENBURG, in dienst van BREDERODE, verontrustten de omstreken (4). In *Roermonde* hield de bewegingspartij vergaderingen en ligtte volk (5). *Venlo* was tegen het wettig gezag opgestaan, doch had zich aanstonds op voorwaarden overgegeven, welke zoo slecht werden nagekomen, dat de inwoners huis en hof verlieten (6). *Elburg* gaf zich over bij verdrag; het preken moest gestaakt, de schade aan kloosters en kerken veroorzaakt, hersteld, en de burgerij, welke zich aan de genade des Konings moest onderwerpen, ontwapend worden (7). *Nijmegen*, *Zutphen* en *Arnhem* verzochten den

1555—1568

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 414, 457, 496, 497. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. I. bl. 157, 158, 161. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 298. V. D. HAER, *de Init. Tumult. Belg.* Lib. II. p. 444. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 153. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 130.

(2) WAGENAAR, D. VI. bl. 215, en de aldaar aangehaalde *Sententiën van* ALVA.

(3) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 503, 504.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 62.

(5) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 505.

(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 57, 58.

(7) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 145. V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. I. bl. 167—170, 191—198.

1555—1568 Graaf van *Megen*, deze genade voor hunne » goede vrienden," de Elburgers, te verwerven (1). Evenzoo gedroegen zij zich omtrent *Harderwijk*, welke stad en *Bommel* op gelijke voorwaarden als *Elburg* onder de gehoorzaamheid des Konings teruggekeerd waren (2). Later werden door de Landvoogdes gelastigden aangesteld, om naar de aanleidende oorzaken der beroeringen in *Roermond*, *Venlo*, *Bommel*, *Harderwijk* en *Elburg* te onderzoeken (3).

Met niet minder ijver dan MEGEN in *Gelderland*, trachtte AREMBERG in zijne stadhouderlijke gewesten het wettig gezag en de Roomsche godsdienst te handhaven of te herstellen. Met vier vaandels Duitsch voetvolk en zestig ligte ruiters breidelde hij de oproerige bewegingen in *Overijsel*. Daarop trok hij in het midden van den Winter naar *Friesland*, en kwam met deze benden, vóór men er op bedacht was, in het klooster *Bergum*. *Leeuwarden* verschrikt, sloot met hem eene overeenkomst, welker bepalingen insgelijks aan de gewestelijke Staten, tegen den zeven en twintigsten van Louwmaand derwaarts beschreven, met eenige toevoegselen werden voorgelegd en hoofdzakelijk hierop neerkwamen: » de Hervormde Leeraars moesten binnen drie dagen *Friesland*, en binnen zes dagen *Overijssel*, *Groningen* en *Lingen* verlaten en er nimmer terugkeeren; de geschondene kerken en kloosters moesten in den ouden staat hersteld, alle gemaakte verbonden verbroken, geene nieuwe aangegaan, en voortaan alle bevelschriften des Konings afgekondigd worden. Hiertegen zou het gewest, mits ter nakoming van het bovenstaande genoegzame borgen stellende, afschaffing van geloofsonderzoek en van de bevelschriften ter zake van de godsdienst genieten, overeenkomstig het verdrag met de verbondene Edelen aangegaan. Dit alles echter onder voorbehoud van de goedkeuring der Landvoogdes, en tot de Koning met de Algemeene Staten anders zouden bevolen hebben." Na rijp beraad, gaven de gevolmagtigden van *Oostergo*, *Westergo*, *Zevenwolden* en de steden, *Leeuwarden*, welk reeds het het verdrag had aangegaan, alleen uitgezonderd, op den dertigsten van Louwmaand den Graaf van AREMBERG bij wijze van verzoekschrift te kennen, wel tevreden te zijn, dat » de ingezetenen van *Friesland* hunne voorregten en vrijheden behielden, het geloofsonderzoek en de bloedbevelen buiten kracht bleven, kerken en kloosters hersteld, en de oude godsdienst benevens de gewone plegtigheden onderhouden werden; dat zij met niemand in een verbond zouden treden tegen 's Konings hoogheid en 's Lands Overheid; dat voortaan 's Konings bevelschriften, mits niet strijdende met het

---

(1) V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. I. bl. 151, 160.

(2) V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. I. bl. 132—144, 153, 163—167, 172—178, 180—183. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 491, 492.

(3) V. HASSELT, *Stukk. v. d. Vaderl. Hist.* D. I. bl. 204—207.

verdrag en de Friesche vrijheden, afgekondigd werden, en de ingezetenen zich als 1555—1568
getrouwe onderzaten gedroegen. Ootmoedig baden en begeerden zij, dat de Stadhouder daarin wilde genoegen nemen, en alzoo de landen en steden in rust laten. Tevens verzochten zij, dat hij op de overige punten niet verder zou aandringen, maar het krijgsvolk laten vertrekken, en niemand ter zake van hetgeen vroeger in de godsdienst voorgevallen was, in hechtenis nemen. Werd in het vervolg door iemand misdaan, men zou hem behoorlijk naar 's Lands regten en wetten straffen, maar nooit den een om de misdaad eens anderen aantasten." Aremberg wilde hiertoe geenszins verstaan, en bleef op al de door hem voorgestelde punten ten sterkste aandringen. Hij begeerde den oorspronkelijken Verbondsbrief der Edelen te zien, oordeelende, dat niemand eenig voordeel uit het verdrag konde trekken, dan zij, welke reeds vóór het aangaan daarvan, het Verbond geteekend hadden. De Edelen verklaarden plegtig, ten overstaan van Notaris en getuigen, »dat zij nimmer van voornemen geweest waren of nog waren, iets *tegen den Koning* te ondernemen, of het Land, door het aanwerven van krijgsvolk, eenig nadeel te berokkenen; maar integendeel zich te gedragen, als goede onderdanen des Konings betaamt, weshalve zij verzochten in vrede en rust in hun vaderland te mogen blijven." Daar de Staten zich aan hun gegeven antwoord vasthielden, bedreigde hen Aremberg met de zwaarste straffen als weerspannigen en Majesteitschenners, en begon met de daad geweld te gebruiken, het verleende vrijgeleide te schenden, door het vatten van Jakob *van Ilpendam*, geheimschrijver van Brederode en die sedert te *Brussel* onthoofd werd, het geloofsonderzoek gestreng te handhaven, en eenige Onroomschen tot de galg te verwijzen. Het bannen en vlugten der Hervormingsgezinden werd algemeen. Wel zeventig Edelen, die het Smeekschrift geteekend hadden, namen nu de wijk over den *Rijn* en de *Eems*, of naar *Amsterdam* bij Brederode (1). Vele Friesche ballingen en voortvlugtigen trokken naar *Groningen*, welk grootendeels der Hervorming was toegedaan. Aremberg poogde ook deze stad, wegens hare sterkte en om de nabijheid van *Embden*, het toevlugtsoord der vervolgde Hervormden, voor den Koning te verzekeren. Het gelukte hem echter eerst den zesden van Zomermaand door belofte en bedreigingen, er vier vaandels Duitsche soldaten, onder Blasius van Vegershem, in bezetting te werpen, die meest bij de Onroomschen ingelegerd werden (2).

---

(1) *Charterb. v. Friesl.* D. III. bl. 696—708. Viglii *Epist. ad* Hopperum, p. 345, 348, 349. *Correspondance de* Guillaume *le Taciturne*, T. II. p. 489, 490. Winsemius, *Chron. v. Friesl.* B. XVI. bl. 534—539. Bor, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 145. Schotanus, *Fr. Hist.* B. XXI, bl. 738—742.

(2) Bor, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 146. Schotanus, *Fr. Hist.* B. XXI. bl. 742.

1555—1568 Ondertusschen zette de bewegingspartij in *Antwerpen* hare plannen onvermoeid voort. Drie vaandels, elk van honderd man, door haar bijeengebragt, scheepten

2 v. Lentemaand 1567 zich op den vollen middag en met slaande trom in drie vaartuigen, zoo het heette naar *Vianen* bestemd, maar welke naar *Walcheren* stevenden. De Bondgenooten achtten het van groot belang, zich van dat eiland meester te maken, om de Spaansche benden, welke men toen nog over zee verwachtte, het landen te beletten. Daarenboven was *Walcheren* van veel geschut voorzien, welk den Koning behoorde. De Landvoogdes had zich hierop voorbereid. Op het eerste berigt van de volkswerving der Bondgenooten, waren de steden *Utrecht*, *Amsterdam*, *Dordrecht*, *Middelburg*, *Vlissingen*, *Veere* en het kasteel *Zeeburg* (*Ramekens*) aangeschreven, op hare hoede te zijn en geen krijgsvolk in te laten zonder 's Konings last. Een vaandel voetvolk was onder den Heer VAN BEAUVOIR naar *Zeeburg* gezonden, om de bezetting te versterken, doch de gezagvoerder ROELAND VAN GHISTELLE had het afgewezen, zich verontschuldigende met »de ongeschiktheid en beperkte ruimte der plaats." En toen hem door de Landvoogdes bevolen was, alsdan slechts vijftig man in te nemen, had hij voorgewend, dat zijne soldaten en die van BEAUVOIR in taal, aard en zeden verschilden, en zich derhalve niet met elkander zouden verstaan; daarenboven verklaarde hij zich volstrekt ongenegen, iemand binnen te laten, zonder bijzonderen last van den Prins van *Oranje*, van wien hij zijne aanstelling ontvangen en in wiens handen hij den eed afgelegd had. De Groot-Baljuw van *Gent*, ADOLF VAN BOURGONDIË, Heer van *Wacken*, werd naar *Zeeland* gezonden, om ingeval de Bondgenooten er zich nestelden, de middelen aan te geven, hen te verjagen. De geheimschrijver van den Geheimen Raad JAN MESDACH, en PIETER PAR waren met bijzondere lastgevingen naar *Vlissingen*, *Middelburg*, *Veere* en *Zierikzee* vertrokken. Hierbij had zich de Landvoogdes niet bepaald, maar den Graaf van *Megen*, toen te *Vucht* gelegerd, bevolen, zich gereed te houden, om de oproerlingen uit *Zeeland* te verdrijven, wanneer zij er in mogten dringen (1).

Van de drie schepen, welke naar *Walcheren* stevenden, werd het eene gevoerd door JAN VAN MARNIX. Aan zijn boord bevonden zich JAN VAN BLOIS, Heer van *Treslong*, PIETER HAECK, gewezen Baljuw van *Middelburg*, en GILLES LE CLERCQ, een man van kennis en geleerdheid, eerste Geheimschrijver van LODEWIJK *van Nassau* en een der hoofdbewerkers van de beroeringen, zeer gezien bij ORANJE, HOORNE en andere Grooten. De twee overige schepen hadden JAN DENYS en een Franschman, wiens naam onbekend is, tot aanvoerders. Zoodra de kleine vloot bij *Zeeburg*

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. Préface, p. CXVI—CXVIII, CXIX (1), BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 156.

gekomen was, stapten HAECK en GILLES LE CLERCQ aan land en hielden een 1555—1568
mondgesprek van twee uren met den Bevelhebber. De ontwerpers van den togt hadden op de verstandhouding van den gewezen Middelburgschen Baljuw op het eiland gebouwd, doch zich vergist. Te *Vlissingen* werden zij door het geschut van de wallen derwijze begroet, dat zij spoedig aftrokken. Des nachts maakten zij van het wassend getij gebruik, om naar *Arnemuiden* den steven te rigten. 2—3 v. Lente-maand. 1567
Maar ook voor die plaats, van hun plan onderrigt, stieten zij het hoofd, en keerden weder naar *Ramekens*, van waar zij vervolgens op *Ter Neuze* terugtrokken. Den volgenden dag voer JAN VAN MARNIX de *Schelde* weder op tot digt bij *Oosterweel* (*Austruweel*), een dorp bijna een uur van *Antwerpen*, alwaar hij zich nedersloeg. Op dit berigt, werd onmiddellijk een van ORANJE's Edellieden, verzeld door den Heer van *Oosterweel* en de afgevaardigden der Regering van *Antwerpen*, met het volgende geschrift naar MARNIX gezonden. »Wij WILLEM, door de genade Gods Prins van *Oranje*, Graaf van *Nassau* enz. enz. en wij ANTHONIE VAN LALAING, Graaf van *Hoogstraten* enz. enz. en wij Markgraaf, Burgemeesters, Schepenen en Raad der stad *Antwerpen*, geven te kennen, dat dewijl ons ter oore gekomen is, hoe verscheidene soldaten en oorlogslieden in den omtrek dezer stad, in het dorp *Oosterweel* zijn vergaderd, in strijd met de bevelen van wege Zijne Majesteit in deze stad 5 v. Lente-maand.
uitgevaardigd, hebben wij bevolen en bevelen bij dezen uitdrukkelijk, hun van onzentwege te verklaren en te gelasten, dat zij binnen twee of drie uren, na kennisgeving dezes, van de plaats moeten vertrekken waar zij zich thans ophouden, en zich te wachten van in de omliggende dorpen te vergaderen of volk te werven op straffe van 's Konings ongenade; en in geval van weigering of tegenkanting, hun te verklaren, dat wij, in het belang des Konings en van deze stad, genoodzaakt zullen zijn, geweld tegen hen te gebruiken." MARNIX gehoorzaamde in schijn en sloeg den weg in naar *Vlaanderen*, maar kwam spoedig weder te *Oosterweel*, waar des nachts de 6 v. Lente-maand.
twee andere schepen zich bij hem voegden, welke vruchteloos eene landing bij *Baarland* in *Zuid-Beveland* beproefd hadden. Hij ontving van den Prins, den Graaf en de Regering van *Antwerpen* op nieuw bevel, zich te verwijderen, en beloofde te gehoorzamen. Doch dit was slechts om tijd te winnen; want nadat hij zijne manschappen naar *Merxem* en *Deurne* gevoerd had, geleidde hij hen eerlang weder naar 11 v. Lente-maand.
Oosterweel, op het berigt, dat voet- en paardevolk tegen hem in aantogt was. Zijne bende was onderweg aanmerkelijk versterkt, en telde tusschen de vijftien- en zestienhonderd man. Overal waar zij doortrok verbrak zij de beelden, verbrandde de kerksieraden, mishandelde de Geestelijken, plunderde hunne woningen, en dwong hen geld af. De landhuizen, welke den burgers van *Antwerpen* toebehoorden, werden evenmin verschoond, en al de wapenen en krijgsbehoeften, die men er vond, medegenomen. Hetzij deze muitelingen het voornemen koesterden in *Antwerpen* te drin-

1555—1568 gen, hetzij zij 't, gelijk het gerucht wilde, op *Brussel* en de omstreken gemunt hadden, om de Landvoogdes te noodzaken, het beleg van *Valenciennes* op te breken, MARGARETHA althans achtte het raadzaam, hunne plannen te verijdelen. Tot dat einde zond zij, niet zonder eenige tegenkanting in den Raad van State te ontmoeten, FILIPS VAN LANOY, Heer van *Beauvoir*, af met driehonderd busschieters uit *Brussel*, een vaandel voetvolk uit de bezetting van *Lier*, twee vaandels van EGMONDS voetvolk uit *Sas van Gent*, de bende van Ordonnantie des Graven van *Aremberg* en des Heeren VAN BARLAYMONT, en een gedeelte van hare lijfwacht. Hem werd bevolen geen der muitelingen te sparen, behalve de opperhoofden, welke hij moest gevangen nemen.

Op den morgen van den dertienden van Lentemaand kwam LANOY te *Oosterweel*. De manschappen des Heeren VAN MARNIX hadden zich aldaar niet behoorlijk verschanst, en waren geenszins op hunne hoede, geheel onbewust van het naderen der Koninklijke benden. Zelfs geloofden zij aanvankelijk, dat het de langverwachte hulpbenden uit *Duitschland* waren, die LODEWIJK *van Nassau* moest aanvoeren, en hieven vreugdekreten aan. Hunne begoocheling echter verdween, zoodra LANOY zijne vaandels, tot nog toe verborgen gehouden, liet ontplooijen, en hen in hunne verschansing aantastte. Zij grepen wel terstond naar de wapenen, maar werden, dus overvallen, ligtelijk verslagen. Het grootste gedeelte van hen sneuvelde; eenigen kwamen om in de vlammen der schuren, in welke zij geweken waren; anderen stikten in de moerassen, waar zij eene schuilplaats gezocht hadden, en driehonderd krijgsgevangenen werden over de kling gejaagd. MARNIX bood te vergeefs tweeduizend kroonen voor losgeld aan; na dapperen tegenstand, werd hij in stukken gehouwen. Al zijne papieren en standaarden vielen in handen van den overwinnaar, die schier geen verlies aan volk geleden had.

Terwijl dit gebeurde, ontstond er een vreesselijk oproer te *Antwerpen*. De stedelijke Regering, welke van den togt des Heeren van *Beauvoir* was verwittigd, had den vorigen dag, in overeenstemming met den Prins van *Oranje* en den Graaf van *Hoogstraten*, besloten de brug, welke *Oosterweel* met *Antwerpen* verbindt, af te breken, de poort derwaarts te sluiten, en de wallen met krijgsvolk te bezetten. Ook had zij bevolen de Roode Poort, die naar *Dambrugge* leidt, te sluiten, en de brug over de gracht, aan die zijde der stad, af te breken; eindelijk had zij overal de wachten verdubbeld, en den inwoners gelast, des nachts de gevels hunner woningen te verlichten. Deze maatregelen werden genomen, hetzij om de Calvinisten te verhinderen, den Heer VAN MARNIX ter hulp te komen; hetzij om de Roomschgezinden te beletten, hem gedurende het gevecht in den rug te vallen; of wel, hetgeen meer waarschijnlijk is, om te voorkomen, dat LANOY zich van de stad meester maakte, wanneer hij overwinnaar bleef. Maar toen den volgenden morgen het gebulder van het geschut de bevolking op de wallen bijeenriep, en de Calvinisten de slagting onder hunne geloofsgenooten ontwaarden, vlogen zij uit alle hoeken der stad gewapend naar

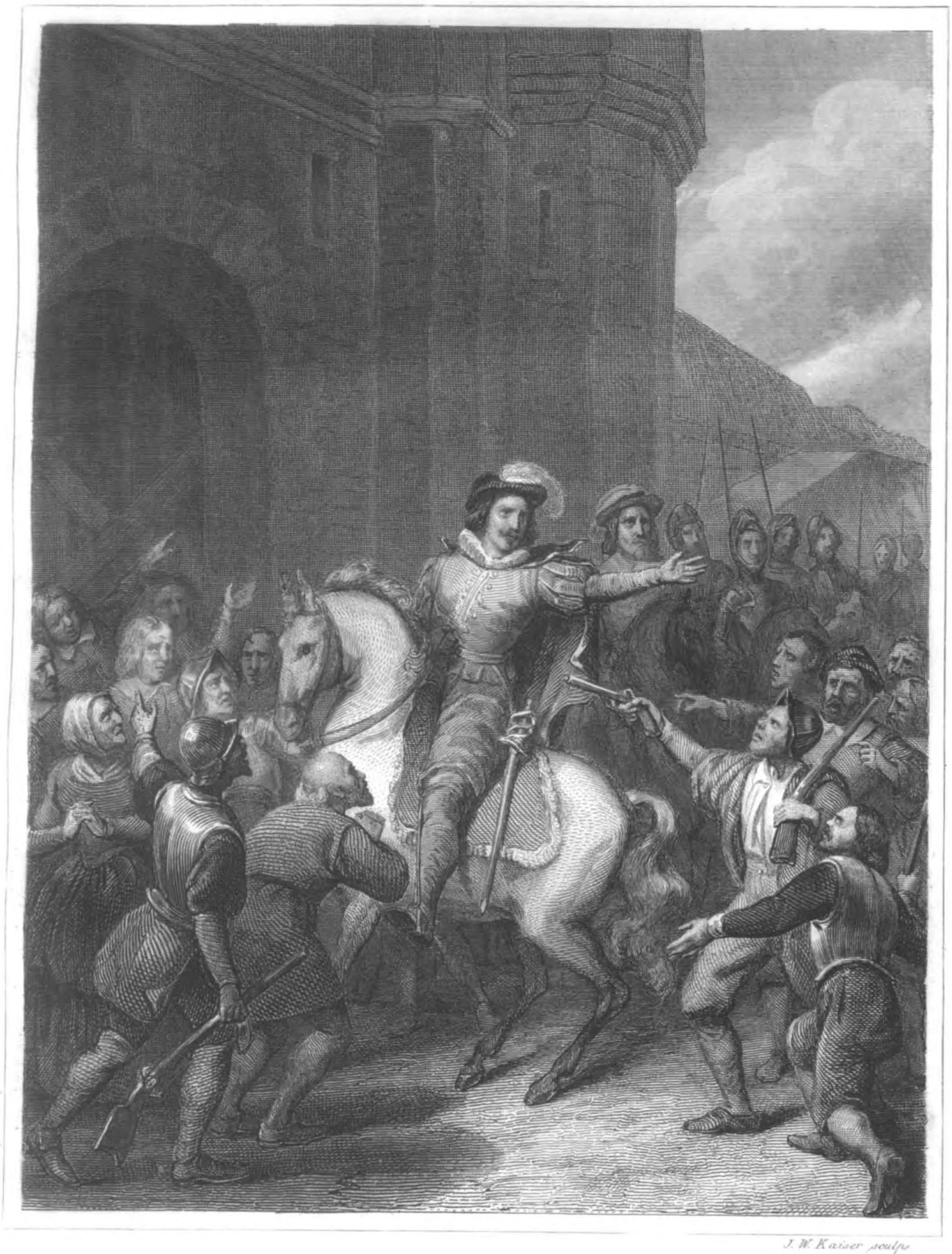

J. W. Kaiser sculps.

PRINS WILLEM I STILT HET OPROER TE ANTWERPEN.

de Meerbrug of het Meerplein (*place de Mer*), om VAN MARNIX ter hulp te snellen. Dertien of veertien duizend Calvinisten waren hier te zamen, en vruchteloos trachtten ORANJE en HOOGSTRATEN hen tot bedaren te brengen. Zij vermoedden, dat de Prins hun, ten behoeve der Roomschgezinden, eenen trek wilde spelen. Een gedeelte dezer onstuimige menigte, rukte onder de Bevelhebbers, welke het over zich had aangesteld, naar de Roode Poort en brak de binnendeur open. ORANJE en HOOGSTRATEN beproefden nogmaals den woesten hoop tot rede te brengen, maar men wilde niet naar hen hooren, beleedigde, bedreigde hen, en beide verkeerden in groot levensgevaar. Een droogscheerder zette zelfs den Prins een zinkroer op de borst, noemde hem een verrader, en dat hij de oorzaak was van het vermoorden hunner broederen te *Oosterweel.* Het gelukte echter den twee Heeren de razende menigte binnen de stad te houden tot na de nederlaag van MARNIX en den aftogt van LANOY. Toen gaven zij verlof, dat vijfhonderd van hen uittrokken, onder de betuiging evenwel, dat dit tegen hun wil geschiedde, en zij niet aansprakelijk wilden zijn voor het bloed, hetwelk misschien hierdoor nog konde gestort worden. Daar het hun niet vergund was in grooter aantal de stad te verlaten, keerden de Calvinisten naar de Meerbrug terug, met het plan, zich van de markt en het stadhuis meester te maken. Eenige van hen namen stukken geschut uit het tuighuis, die zij aan de toegangen dezer plaats, door welke men hen konde aanvallen, geladen plantten. 1555—1568

Om een einde aan eenen opstand te maken, welke meer en meer een ernstiger aanzien kreeg, boden ORANJE en HOOGSTRATEN niet te vergeefs den Calvinisten aan, met hunne Hoofden in onderhandeling te treden. De uitslag dezer bijeenkomst was een verdrag, waarbij bepaald werd, dat »de sleutels der stadspoorten in handen van den Prins en den Graaf zouden blijven; dat de wacht gemeenschappelijk door de burgerij en het krijgsvolk zou waargenomen worden, en de burgers de hoplieden zouden voorstellen, welke door den Prins benoemd wierden; dat den volgenden nacht twaalfhonderd burgers de poorten en de wijken bewaken zouden; dat de Regering het binnentrekken van krijgsvolk noch eenige bezetting hoegenaamd zou veroorloven, zonder toestemming van de gemeente; dat de burgers zouden zweren aan den Koning, de stad en de burgerij getrouw te zijn, tot handhaving der voorregten, inzonderheid van de *Blijde Inkomste;* eindelijk, dat de bovenstaande punten geen inbreuk zouden maken op de verdragen van Herfstmaand laatstleden, met betrekking tot de beide godsdiensten; en dat alles, wat heden gebeurd was, gehouden zou worden als in het belang van de stad geschied." Het grootste gedeelte der oproerlingen nam echter geen genoegen in deze overeenkomst; de tegenpartij verlangde de markt te bezetten, zeggende, dat zij even goed burgers der stad waren als zij, welke deze plaats bewaarden. Om te verhinderen, dat de hoop bij de Meerbrug, welke met drieduizend man uit de Koepoortstraat was vermeerderd, verder aangroeide, zoowel als om de krach-

1555–1568 ten der oproerlingen te verdeelen, poogde men hen te overtuigen, dat zij van buiten het meest te vreezen hadden, en hunne veiligheid derhalve vorderde, dat zij aan de poorten en op de wallen goede wacht hielden; dat, wat de markt betrof, zij zich op den Prins, den Graaf en de Regering konden verlaten, wier trouw en regtschapenheid hun bekend waren. Dit middel gelukte ten deele; maar de oproerigen weigerden steeds zich aan het verdrag, door hunne zaakgelastigden geteekend, te onderwerpen. Zij hielden den ganschen nacht de Meerbrug bezet, en dreigden alle Geestelijken en monniken uit de stad te jagen. Het geschreeuw: *Weg met de Priesters!* weergalmde vaak door hunne gelederen, en eenigen zelfs begaven zich reeds naar de kloosters, om die te plunderen. Den volgenden morgen, ontboden ORANJE en HOOGSTRATEN bij zich de afgevaardigden der Regering, der Oudschepenen, der Wijkmeesters en Dekens der Gilden, als ook de zaakgelastigden der beide Kerkeraden, om met hen te overleggen, hoe in deze hagchelijke oogenblikken te handelen. Na lang beraad, kwam men overeen, »dat de verdragen van Herfstmaand l. l. zouden opgevolgd worden, tot zoo lang de Koning en de Algemeene Staten anders over het punt van godsdienst besloten zouden hebben; dat de sleutels der poorten onmiddellijk aan ORANJE en HOOGSTRATEN als Stadsvoogden (Gouverneurs) moesten ter hand gesteld worden; dat de beide Heeren, als zij zulks ter bewaking van de stad noodig oordeelden, en na het gevoelen van den Gemeenteraad ingewonnen te hebben, vierhonderd ruiters konden ligten en de *Schelde* met gewapende schepen bezetten; dat alle inwoners, niemand uitgezonderd, tot de kosten, welke de verdediging der stad veroorzaakte, moesten bijdragen; dat de stukken geschut in batterij op de wallen zouden geplaatst worden, en voortaan de Stadsvoogden over het geschut het bevel moesten voeren; dat
14 v. Lentemaand 1567 de Stadsvoogden, de Regering, de leden van den Gemeenteraad en der beide Kerkeraden bij eede zouden beloven, de bovengenoemde punten op te volgen en te doen opvolgen, die insgelijks door het krijgsvolk, in dienst der stad, bezworen moesten worden."

De Calvinisten waren met deze bepalingen nog niet tevreden. Er bevonden zich onder hen, die blijkbaar niets anders bedoelden dan het verdrijven der Priesters, het vernielen der Katholijke kerken, en het plunderen der Roomschgezinden. Om hierin beter te slagen, noodigden zij de Lutheranen uit, zich met hen te vereenigen, onder de bedreiging hen, ingeval van weigering, uit de stad te zullen jagen. Maar de Lutheranen, welke de Calvinisten haatten en zelfs openlijk verklaarden, dat zij liever Katholijk dan Calvinist wilden zijn, beloofden hunne hulp aan den Prins van *Oranje* en den Graaf van *Hoogstraten*. En inderdaad, met de Roomschgezinde burgers, de kooplieden uit *Duitschland* en van de *Oostzee* of zoogenaamde Oosterlingen, vatten zij post nabij de Abdij van *St. Michiel*, en verdreven de Calvinisten, welke er zich gevestigd hadden. De Spanjaarden, Italianen en Portugezen vereenigden zich ten zelfden tijde te *Kipdorp*, en de Engelschen op hunne beurs, alle gewapend en gereed,

om bij het eerste sein der Stadsvoogden op te rukken. Het krijgsvolk, in soldij der stad, hield nog steeds het marktplein bezet. Een strijd tusschen de oproerlingen en de behoudende partij scheen onvermijdelijk. Aan beide kanten toonde men zich hiertoe geneigd, en de wederzijdsche verbittering was zoo groot, dat men het ergste moest vreezen, wanneer men handgemeen werd. De Calvinisten waren in grooten getale, wel voorzien van wapenen, krijgsbehoeften en geschut. Niet zonder een vreesselijk bloedbad en groote verwoesting aan te rigten, zou men hen hebben bedwongen. De Prins spaarde derhalve geen moeite, hen langs den weg der overtuiging tot betere inzigten te brengen. Eindelijk gaven zij gehoor aan zijne vermaningen, en namen genoegen in de overeengekomene bepalingen van den vorigen dag. Zij deden den eed van trouw aan den Koning en de stad, legden de wapenen neder en bragten het geschut naar het tuighuis terug. Op last van den Prins, veranderden zij hunne witte en groene banieren in roodkleurige, zoo als de overigen, opdat zij veilig huiswaarts konden keeren, en gingen uiteen onder het geschreeuw van: *Leve de Koning!* Zoo eindigde een opstand, welke drie dagen achtereen onder de bevolking van *Antwerpen* schrik, vrees en angst verspreid had, en zonder de voorzigtigheid, het wijs beleid en de onverschrokkenheid van den Prins van *Oranje* en den Graaf van *Hoogstraten*, gesteund door de krachtige medewerking der welgezinde burgers, ongetwijfeld een noodlottig einde voor *Antwerpen* zou gehad hebben (1). 1555—1568

Den dag na het stillen dezer beroering, werden in de kerken der beide gezindheden, ten blijke der wederzijdsche tevredenheid, lofzangen aangeheven, en de Regering dankte de vreemdelingen voor hunne bewezene diensten (2). ORANJE en HOOGSTRATEN vaardigden MARIO CARDUINO af, om de Landvoogdes voorloopig te onderrigten van hetgeen gebeurd was, terwijl de Prins intusschen zelf een voor haar bestemd verhaal van zaken opstelde. Het Bestuur van *Antwer-*

(1) GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. Préface, p. CXVIII—CXXXVI. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 226, 227. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 526, 527. *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 50—52. *Sententiën van* ALVA, bl. 63, 64, 65, 68, 69, 74, 99, 100, 101, 103, 211, 215. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. IX. p. 134, 135. CHAPPUYS, *Hist. Gén. de la guerre de Flandre*, Liv. I. p. 47, 48. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 156—159. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* bl. 49. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 132—134. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 311—322. V. D. HAER, *de Init. Tumult.* Lib. II. p. 459—465. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 299—303. CAMPANA, *de la Guerra di Fiandra*, T. I. p. 26, 27.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 159.

1555—1568 19 v. Lentemaand 1567 *pen* zond insgelijks eenige zijner leden naar *Brussel*, welke trachtten de Hertogin te overtuigen, dat de Regering, door het teekenen van het verdrag van den veertienden, volstrekt niet bedoeld had op 's Konings gezag inbreuk te maken. Zij stemden toe, dat dit verdrag verscheidene punten bevatte, die wel wat te ver gingen, (*excédant les termes de raison*), maar betuigden, »dat zij er door de noodzakelijkheid alleen toe gedwongen waren, om een bloedbad te voorkomen en dat de eene burger den ander vermoordde." Zij voegden er bij, dat »men niet te veel moest hechten aan de bepalingen van het ligten van vierhonderd ruiters en het wapenen van oorlogsvaartuigen, want deze bepalingen waren niet ten uitvoer gelegd en zouden dit ook niet worden, buiten toestemming der Landvoogdes. Het leveren van de sleutels der poorten in handen der beide Stadsvoogden, en het verbod van bezetting in te nemen zonder bewilliging van de geheele gemeente, schreven zij toe aan 's volks wantrouwen op de Regering." MARGARETHA was slechts ten halve voldaan over de verklaringen der Antwerpsche afgevaardigden. Het verdrag van den veertienden van Lentemaand was in hare oogen »vreemd en uitsporig." Daarenboven wist zij, dat de »kwalijkgezinden, muiters en scheurmakers," in de stad nog de sterksten waren, en dat drie der Bondgenooten, WAROUX, ESCAUBECQUE en VILLERS, zich tot een tweeden togt tegen *Walcheren* voorbereidden. Zij had derhalve den Graaf van *Megen* gelast een zijner vaandels naar *Middelburg* te zenden, en de Heeren van *Wacken* en van *Catthem* bevolen, zich mede derwaarts te begeven, om er de Regering te ondersteunen (1).

Ondertusschen was het beslissend oogenblik voor *Valenciennes* gekomen. Er waren nu bijna drie maanden verloopen, sinds NOIRCARMES deze oproerige stad had ingesloten (2). Hem was uitdrukkelijk verboden, iets ernstigs tegen haar te ondernemen, vóór hij eene versterking van Duitsche benden onder OBERSTEIN en SCHAUENBURG had ontvangen. Doch eindelijk, getergd door de uitvallen en beleedigingen der inwoners, die hun ontzet van een leger der Bondgenooten verwachtten, verzocht hij van de Landvoogdes verlof, om de stad te bestormen. Zij schreef hierover naar *Madrid* en het antwoord was, »dat men alles tot de bestorming moest voorbereiden, maar dan nog eenigen tijd wachten, of misschien de stad tot inkeer mogt komen en zich onderwerpen. Was dit niet het geval, dan had men verlof storm te loopen, doch moest niet alleen kinderen, vrouwen en oude lieden sparen, maar ook hen, die geen tegenstand boden." Den belegerden werden door de Hugenooten tienduizend man tot ontzet aangeboden; doch zij wezen hen naar de verbondene Edelen, hunne meesters, met welke zij

(1) GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. Préface, p. CXXXVI.

(2) Zie hiervoor, bl. 411.

moesten handelen. Daar echter en Fransche en Duitsche hulp uitbleef, verklaarden zij eerlang schriftelijk den Ridders van het Gulden Vlies, »bezetting te zullen innemen, indien de Ridders en de Landvoogdes wilden instaan, dat zij door deze verontrust noch in de uitoefening hunner godsdienst belemmerd, maar dat integendeel de bepalingen der overeenkomsten met de Edelen gesloten, stiptelijk gehandhaafd zouden worden." Deze toenadering werkte alleen uit, dat de Landvoogdes, vóór zij tot den storm liet overgaan, nog eens beproefde, de stad door onderhandeling te winnen. Zij zond derhalve den Hertog van *Aarschot* en den Graaf van *Egmond* naar het leger voor *Valenciennes*, welke den afgevaardigden der stad voorhielden, »dat de plaats onvermijdelijk verloren was en zich niet langer verdedigen konde; dat zij haar behoud alleen aan 's Konings menschlievendheid was verschuldigd, die tot nu toe alle gestrenge maatregelen verboden had; en dat de hoop op ontzet voor haar verdwenen was, bovenal sinds VAN MARNIX verslagen en gedood, en het leger der Geuzen door den Graaf van *Megen* de weg naar de stad afgesneden was. Men eischte slechts van de inwoners, dat »zij krijgsbezetting zouden innemen; daarentegen zou al het gebeurde vergeten zijn en ieder vrijheid hebben, voor welke regtbank hij verkoos, zijne onschuld te verdedigen en te bewijzen; wie hierin geen genoegen nam, dien zouden veertien dagen vergund worden, om met al zijne have en goed de stad te verlaten. Men stond hun voorts een wapenstilstand van drie dagen toe, om dit voorstel rijpelijk te overwegen." Ongelukkig had zich intusschen onder de burgers het gerucht verspreid, dat VAN MARNIX overwinnaar, en het leger der Bondgenooten in aantogt was. In hunnen overmoed schonden zij den wapenstilstand door op de belegeraars te schieten, en sloegen eindelijk, door hunne afgevaardigden, NOIRCARMES de volgende bepalingen voor: »het besluit, waarbij *Valenciennes* van hoog verraad beschuldigd en voor vijand verklaard werd, moest ingetrokken worden; de geregtelijk verbeurd verklaarde goederen moesten teruggegeven, en de wederzijdsche gevangenen in vrijheid gesteld worden; de bezetting mogt niet in de stad komen vóór dat elk, die zulks raadzaam oordeelde, zich en het zijne in veiligheid had gebragt; daarenboven moest de bezetting zich verbinden, den inwoners in niets tot last te zijn, en de Koning haar onderhoud bekostigen." NOIRCARMES, verbolgen over het schenden der wapenschorsing en nog meer over deze buitensporige eischen, zond de afgevaardigden, die alles op rekening der Hervormden stelden, naar de stad terug, ofschoon zij hem smeekten, in zijn leger te mogen blijven, om het lot hunner oproerige medeburgers te ontgaan. EGMOND, insgelijks gramstorig, dat zijn invloed zoo weinig had uitgewerkt, verkende den volgenden nacht de vestingwerken, welke grootendeels derwijze waren verwaarloosd, dat zij bij een aanval spoedig zouden bezwijken. NOIRCARMES trok uit dien hoofde op een donkeren, guren nacht in stilte het volk van den Heer van *Billy*, welk de vesting ingesloten hield, bijeen en drong de voorstad *Ber-*

1555—1568

1555—1568 *gen* in. Terwijl een hevig geweervuur de belegerden van de muren wegvaagde, werd digt onder de stad tusschen de Bergsche en Cardon-poorten, en op gelijke hoogte met de vestingwerken, eene schans opgeworpen en met geschut beplant. Onder aanvoering van den Graaf van *Bossu*, den jongen Graaf KAREL *van Mansfeld*, den Heer van *Hierges* en den Heer van *Cressonière*, openden vier en twintig groote en verscheidene kleinere stukken geschut hun vuur, welk vier uren achtereen aanhield en vreesselijke verwoestingen aanrigtte. De Nicolai-toren, op welken de belegerden eenige stukken hadden geplaatst, was reeds dadelijk omvergeschoten, en had in zijnen val eene menigte menschen bedolven; een nog grooter aantal vond den dood onder de platgeschotene gebouwen en door het onafgebroken geweervuur der aanvallers. De werken, tegenover de batterij, waren spoedig vernield, en de instortende stadsmuur vulde met zijn puin de gracht, waardoor de bres geopend en toegankelijk werd. Nu wenschten de belegerden in onderhandeling te treden en de voorwaarden, twee dagen geleden door hen met zooveel overmoed verworpen, aantenemen. Maar NOIRCARMES wees dit op zijne beurt van de hand, en liet den ganschen nacht de stad beschieten, die een ontzettend tooneel van vernieling opleverde. Zes en dertig uren had het schieten onophoudelijk geduurd en drie duizend bommen waren in de stad geworpen, toen de wanhopige burgers zich op genade overgaven, nadat zij van NOIRCARMES, doch slechts mondeling, de verzekering van vergiffenis hadden verworven. De overwinnaar trok, 23 v. Lentemaand 1567. onder het geschrei eener menigte vrouwen en kinderen, welke om genade smeekten, met zijn volk in *Valenciennes*, bezette terstond al de poorten, liet de burgers ontwapenen, en tachtig stukken geschut, die hij daar vond, benevens alle krijsbehoeften in bewaring nemen. Ondanks zijne belofte van vergiffenis, werden de bevelhebber der stad MICHEL HERLIN en zijn zoon onthoofd, de Predikanten LA GRANGE en GUIDO DE BRESSE opgehangen, en tweehonderd Hervormingsgezinden teregtgesteld. *Valenciennes* verloor al zijne voorregten, geheel het stedelijk Bestuur werd afgezet, de Katholijke godsdienst hersteld, het preken der Hervormden ten eenenmale verboden, en eene sterke bezetting in de stad gelegd (1).

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I, p. 522, 524., 532; 542, 561 (1,2). T. II, p. 632. *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 235, 236. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II, p. 501, 503. *Archives de la Maison d'Orange*, T. III, p. 17, 18, 37, 38, 57. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 309—315. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III, p. 327—332. V. D. HAER, *de Init. Tumult.* Lib. II, p. 465—472. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 28. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 131. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 142. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. II. bl. 49 verso, BENTIVOGLIO, *Nederl. Hist.* bl. 63. GYSIUS, *Oorspr. d. Nederl. Beroert.* bl. 266.

De onderwerping van *Valenciennes* achtte de Landvoogdes van het hoogste belang. »In deze stad," zeide men destijds, »had zij den sleutel van al de overige steden gevonden." Bij een rondgaanden brief aan de gewestelijke Hoven beval zij, dat in de kerken voor deze heilrijke zegepraal op de ketters behaald, openlijk zou gedankt worden (1). Hare taal en besluiten werden beslissender. De Regering van *Antwerpen* stelde haar voor, »de Algemeene Staten bijeen te roepen, of ten minste algemeene vergiffenis te verleenen, en vervolgens eene van de bepalingen, door haar den twintigsten van Sprokkelmaand gegeven, nader toe te lichten, waarbij van deze vergiffenis diegenen werden uitgesloten, welke voor schuldig gehouden konden worden aan hoog verraad, kerkschennis, moord, muiterij, zamenspanning tegen den Koning en dergelijke misdaden." Geene dezer vragen vond gehoor bij MARGARETHA; zij vorderde integendeel: 1°. dat de Regering het gezag over het volk hernemen, en elk aan den Koning de verschuldigde gehoorzaamheid bewijzen zou; 2°. dat men zonder uitstel, zoodanige bezetting zou innemen, als zij zou goedvinden te zenden. Wat de verzochte vergiffenis betrof, alles wat zij in dit opzigt toestond was: »de personen en goederen dier inwoners niet te zullen aantasten, welke vóór Oogstmaand laatstleden in de stad gewoond hadden," tot de Koning anders zou bevolen hebben; maar zij behield zich voor, »de landloopers, ballingen, predikanten, leeraars, vreemde, voortvlugtige, afvallige scheurmakers, de hoofden en bewerkers van oproeren, muiterijen, zamenrottingen en kerkschenderijen, de dieven, moordenaars en straatroovers, eindelijk al degenen te laten vervolgen, welke tegen den Koning dienst genomen en de wapenen gevoerd hadden." Kort daarna, den tienden van Grasmaand, gaf zij der Regering te kennen, dat »de Hervormde Leeraars *Antwerpen* binnen vier en twintig uren, en al *de Nederlanden* binnen drie dagen moesten verlaten, op straffe van de galg." — De tijd was voorbij, in welken men de bevelen van het Hof te *Brussel* ongestraft konde trotseren. De Leeraars onderwierpen zich zonder tegenkanting; eenige verlieten nog dienzelfden dag *Antwerpen*, de overige volgenden hen des anderen daags. Een aanzienlijk getal burgers, zelfs zij, die alleen de preken hadden bijgewoond, trokken weg, uit vrees van wegens hun vorig gedrag achtervolgd te zullen worden. De Regering riep hierop den *Breeden Raad* bijeen, welke met algemeene stemmen het innemen eener bezetting bewilligde. Zestien vaandels voetvolk, onder den Graaf van *Mansfeld*, trokken den zes en twintigsten van Grasmaand in *Antwerpen*. De Landvoogdes verscheen er twee dagen 1555—1568

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 632. In dat stuk wordt de inneming van *Valenciennes* op den 23sten v. Lentemaand gesteld. Anderen noemen den vier en twintigsten dier maand.

1555–1568 later met haar hofstoet en lijfwacht, en werd door de geheele bevolking met evenveel vreugdebetoon als eerbied ontvangen (1).

Brederode had, na de mislukte poging, *Utrecht* of eenige zeesteden te bemagtigen, besloten zich in *Amsterdam* te werpen. Door zijn vader reinoud III waren in vijftienhonderd negen en twintig aan die stad, welke van ouds met de nabij gelegene ambachtsheerlijkheden over de grenzen van het regtsgebied in geschil geweest was, de heerlijkheden *Amstelveen*, *Sloten*, *Sloterdijk* en *Osdorp* voor drieduizend karelsguldens ééns, en eene erfelijke onlosbare rente van vijfhonderd en zestig gulden 's jaars verkocht, waardoor hij aan dien twist een einde gemaakt, en der stad niet minder dan zichzelven eene dienst bewezen had. In vijftien honderd zestig was door *Amsterdam* deze jaarlijksche rente aan hendrik *van Brederode* voor de som van twaalf duizend driehonderd twintig gulden geheel afgelost. Uit deze omstandigheden laat zich de betrekking tusschen *Amsterdam* en het huis van *Brederode* verklaren. Hendrik, die ontegenstrijdig de gaaf bezat, zich bij het volk bemind te maken, genoot in ruime mate de gunst der Amsterdammers, onder welke hij zich dikwijls ophield; de Regering ontving hem steeds met onderscheiding, en de Hervormden ondersteunden hem met geldelijke voorschotten; ook hadden vele burgers, op zijne aansporing, zich tot handhaving der gemeenschappelijke vrijheid onderling vereenigd, en een groot aantal had in het verleden jaar, toen hij van een togt naar *West-Friesland* te *Amsterdam* was teruggekeerd, het Verbond der Edelen onderteekend. Zelfs de stedelijke Regering stelde blijkbaar belang in zijne verrigtingen, daar zij den Stadsschrijver jan gerritszoon destijds naar *Enkhuizen* had gezonden, om te vernemen, wat zijn rentmeester en dienaar, in naam huns meesters, met het Bestuur en de gemeente aldaar overlegd hadden. Later had brederode te *Vianen* afgevaardigden uit *Amsterdam* bij zich ontvangen, hen tevreden gesteld en van hen de belofte erlangd, zich in alles naar 's Prinsen welbehagen te zullen gedragen. Hieruit blijkt niet onduidelijk, dat tusschen oranje en *Amsterdam* eenige verwijdering was ontstaan. Brederode komt derhalve hier als middelaar voor; »een blijk van het niet geringe vertrouwen, welk de Regering dier stad in hem stelde, in eenen tijd, toen zij nog niet geheel op den Prins zich durfde verlaten." Het is derhalve niet te verwonderen, dat brederode zich thans in *Amsterdam* wilde vestigen, waar het belang voor zijn persoon en de zaak, welke hij voorstond, hem verzekerde, bij de burgers gereeden onderstand ter volvoering zijner plannen te zullen vinden (2).

---

(1) gachard, *Correspondance de* guillaume *le Taciturne*, T. II. Préface, p. CXXXVIII, CXXXIX. *Correspondance de* philippe II, T. I. p. 531.

(2) scheltema, hendrik *van Brederode te Amsterdam* in 1567, bl. 10—24.

Daarenboven had hij op dat oogenblik van elders veel ondersteuning en medewerking in zijne poging te verwachten. Alom rustte men zich krachtig toe tegen de aanslagen der Landvoogdes. Eenige Edelen versterkten hunne sloten; *Valenciennes* was nog niet bezweken; BOMBERGEN hield zich steeds in *'s Hertogenbosch* staande; het plan ter bemagtiging van *Walcheren* zou weldra ten uitvoer gelegd worden; het magtige *Antwerpen* aan *de Schelde* was genoegzaam, en het sterke *Maastricht* aan *de Maas* in volslagen opstand tegen het Hoog Bewind, terwijl *Groningen*, als 't ware de sleutel des Lands in het Noorden, met nadruk de regten zijner oude vrijheid handhaafde. Door de ijverige bemoeijingen van JAN en LODEWIJK *van Nassau* zag men krijgsvolk uit *Duitschland* te gemoet, tot welks onderhoud en het maken van andere krijgstoerustingen geen geld ontbrak, gelijk het aanbod van drie millioen guldens aan den Koning voor vrijheid van geweten bewijst. De aanwinst van *Amsterdam*, de aanzienlijkste stad van *Holland*, moest op dat tijdstip het Bondgenootschap een voordeel aanbrengen, groot en gewigtig genoeg, om bij zoo vele gunstige omstandigheden, eenen hagchelijken stap te doen wagen, welken de ongelukkige uitslag alleen met den naam van roekeloos bedrijf heeft bestempeld (1). 1555—1568

Kort na het vertrek des Prinsen van *Oranje* uit *Amsterdam*, had de Vroedschap, na de jaarlijksche vernieuwing der stedelijke Regering, goedgevonden boven de bezoldigde burgers, nog driehonderd soldaten aan te nemen, hetgeen volgens het verdrag van den achttienden van Louwmaand door den Prins bewerkt, niet buiten diens voorkennis geschieden mogt. Dit bragt de geheele stad in beweging en het volk op de been, welk luid schreeuwende langs straten en grachten eischte, dat het gemaakte verdrag zou opgevolgd worden. In dien tijd kwamen KORNELIS VAN TEILINGEN en LOURENS REAAL, twee aanzienlijke Onroomschen, uit *Vianen* terug, werwaarts zij, ten gevolge van een briefje van BREDERODE, gezonden waren, om uit hem zaken te vernemen, welke hij niet waagde aan het papier toe te vertrouwen. Zij verhaalden, dat de Prins van *Oranje* aan BREDERODE verzocht had, de burgers van *Amsterdam* te waarschuwen, dat de Burgemeesters voorhadden, vier honderd soldaten in dienst te nemen, met hen en de gewone wachten de geheele Kalverstraat te bezetten, en den Graaf van *Megen*, welke met twee en twintig honderd man zou aanrukken, binnen te laten, om een paar honderd burgers het hoofd voor de voeten te leggen. Zoodra dit bevigt, welk men, om der gevolgen wille, getracht had voor het volk geheim te houden, bekend werd, geraakte alles in rep en roere. De Hopman JAN BROEK VALENTIJNSZOON trok met eenig volk van de Nieuwe Brug langs den Zeedijk en de Warmoesstraat, terwijl hij met de trom liet omslaan, dat nu allen » die lijf, wijf en kind lief hadden, hem zouden vol-

(1) SCHELTEMA, HENDRIK *van Brederode*, bl. 121, 122.

1555–1568 gen." In weinig tijds zag hij zich aan het hoofd van negen duizend man, allen van geweer voorzien. Godsdiensthaat en partijschap »bragten vader tegen zoon, broeder tegen broeder, zwager tegen zwager in de wapenen." Twee broeders, JAN en KORNELIS PIETERZONEN VAN DEVENTER, hadden elkander wederzijds het zwaard aangegord, toen de een den ander vroeg, waarheen hij dacht te gaan? »Ik ga naar de markt," zeide de eerste, »bij die van de oude godsdienst." »En ik," hernam de
24 v. Sprokkelm. 1567 tweede, »naar de straten bij die van de andere. Zoo het tot vechten komt, ontzie mij niet, ik zal u ook niet ontzien." De aanhangers der Regering schaarden zich op den Dam voor het stadhuis; de Onroomschen sloten alle toegangen naar dat plein af, behalve de Kalverstraat, welke de Roomschgezinden bezet hielden, en plantten eenige stukken geschut op de Papenbrug en den steiger van het Damrak, om den Dam te bestrijken. De Regering, inziende dat zij met geweld niets zou uitrigten, trachtte nu door goede woorden, de menigte te belezen uiteen te gaan. »Men had volstrekt niets kwaads bedoeld," verklaarde zij bij monde van den Burgemeester SIMON KOPS, »alles was enkel misverstand; het volk behoefde maar de wapenen afteleggen, om door een verzoekschrift te verkrijgen, al wat het verlangde." Niemand was dwaas genoeg, hieraan geloof te hechten; en te regt, want terwijl men nog onderhandelde, werd de Schout met een hoop soldaten en Roomschgezinden afgezonden, om de Regulierspoort te bemagtigen, het geen echter mislukte. Het volk, verbitterd en verontwaardigd over deze trouweloosheid, schreeuwde: »Naar het stadhuis, naar het stadhuis! Wij hebben 't, wij hebben 't hart; anders is thans niet te doen." Eenige voorname Onroomschen bragten met moeite den woesten hoop tot bedaren ten gelukke der Regenten, die nu met de gemeente overeenkwamen, »dat beiderzijds twee afgevaardigden naar *den Haag* zouden vertrekken, en zoo de gemagtigden der Landvoogdes aldaar verklaarden, dat de last tot werving, aan het stedelijk Bestuur gegeven, niet door den Stadhouder was goedgekeurd, zich naar *Antwerpen* begeven, om 's Prinsen meening te verstaan. Men zou de gevolmagtigden der Landvoogdes verzoeken, het volvoeren van hunnen last intusschen uit te stellen, en het ligten van krijgsvolk te staken, zelfs diegenen te ontslaan, welke reeds waren ingeschreven. De nachtwaak zou naar de onlangs gemaakte bepaling van den Prins gehouden worden." Aangezien deze overeenkomst dien avond niet meer openlijk konde bekend gemaakt worden, bleef een groot gedeelte der burgerij tot den volgenden morgen
26 v. Sprokkelm. onder de wapenen, toen op de voornaamste plaatsen der stad met trompetgeschal de afkondiging geschiedde.

In dien toestand verkeerde *Amsterdam*, toen BREDERODE besloot, zich derwaarts te begeven. Vóór zijne afreize, ontbood hij de burgers van *Vianen* op het slot *Batestein* en hier beloofde men wederkeerig, elkander tot den laatsten druppel bloeds getrouw te zullen blijven. Verzeld door twee Edellieden vertrok hij des

nachts, vertoefde eenigen tijd op het huis *Nijenrode*, bij *Breukelen*, en kwam des morgens vroeg te *Ouderkerk aan den Amstel*. Van daar wandelde hij tot op een half uur afstands van de stad, en ontbood bij zich KLEMENT VOLKERTSZOON KOORNHERT, de oudere broeder van DIRK VOLKERTSZ., die door huwelijk aan hem verwant was, en bij REINOUD III als Hofmeester gediend had. Met hem en de beide Edellieden trad hij des namiddags in eene schuit, voer, zonder zich aan het roepen der wacht te storen, snel door den Amstelboom, en liet zich aan de Turfmarkt uitzetten. Hij nam zijn intrek bij KORNELIS LOEFSZOON, in de Warmoesstraat. Niet geringe onrust baarde zijne komst bij de Regenten, van welke eenige dien zelfden avond nog zich bij hem begaven, om de reden daarvan te vernemen. Op het antwoord, dat hij herwaarts was geweken, dewijl *Vianen* van 's Konings wege door den Hertog van *Brunswijk* en den Graaf van *Megen* belegerd werd, zonden zij onmiddellijk naar den Prins van ORANJE, die zich toen in *den Haag* bevond, om te vernemen, hoe zich ten aanzien van BREDERODE te gedragen. ORANJE vermaande hen te zorgen, dat de stad in geene ongelegenheid geraakte, of dat BREDERODE er krijgsvolk binnenbragt; hem echter moesten zij heuschelijk behandelen, en voorts afwachten, wat de Landvoogdes in dezen zou bevelen. Middelerwijl trachtte de Regering, doch vruchteloos, BREDERODE te bewegen, *Amsterdam* te verlaten, ten einde alle onheilen te voorkomen, welke door zijn langer oponthoud, zoo hem zelven als de stad konden treffen. Hij was aldaar door zijne echtgenoote, de Gravin AMALIA *van Nieuwenaar* gevolgd, eene vrouw, even adellijk van geboorte als edel van hart, die als boerin gekleed, binnen geraakt was. De aanzienlijkste Onroomschen bezochten hem dagelijks, ook vele Edelen uit *Braband*, *Vlaanderen*, *Artois*, *Henegouwen*, *Holland*, *Friesland* en *Utrecht*, die, vermond als kooplieden, schippers of boeren, de wachters aan de poorten wisten te misleiden. Onder hen worden met name vermeld SJOERD BEIMA, HARTMAN GALAMA, WILLEM *van Zonnenberg*, LANCELOT *van Brederode*, de bastaardbroeder van HENDRIK, WILLEM *van Blois*, gezegd *Treslong*, GIJSBERT *van Duivenvoorde*, ALBRECHT *van Huchtenbroek*, JOSUA *van Alveringen*, en ROSENBERGEN, de Drossaard van *Vianen*. Men vreesde, dat hij zich met den tijd derwijze zou versterken, dat hij in de stad den boventoon zou voeren. De Regering verzuimde ondertusschen geene middelen, om aldaar de rust en de veiligheid te verzekeren. Men meent echter, dat zij hierin meer handelde uit vrees voor eenen aanval van MEGEN uit *Utrecht*, dan voor BREDERODE, jegens wien zij alle inschikkelijkheid betoonde. Maar eerlang zond de Landvoogdes haren Geheimschrijver DE LA TORRE naar *Amsterdam*, om het Bestuur haren wensch te kennen te geven, gelijk zij ook tevens schriftelijk deed, dat wanneer BREDERODE geen gehoor gaf aan het verzoek, binnen vier en twintig uren de stad te verlaten, men de hulp des Graven van *Megen* zou inroepen, welke hierop reeds was voorbereid, om door de wapenen te

1555—1568

27 v. Sprokkelm. 1567

1555—1568 verwerven, wat met goede woorden niet te verkrijgen was. Eene bezending uit de Regering en Vroedschap, om BREDERODE, overeenkomstig den wil des Konings en der Landvoogdes, mondeling te verzoeken, van hier te vertrekken, werkte even weinig bij hem uit, als het pogen van DE LA TORRE zelven, welke, door twee Schepenen verzeld, na eene langdurige, doch niet altijd minzame woordenwisseling, onverrigter zake terugkeerde, hem aansprakelijk stellende voor al het nadeel, welk hij der stad door zijn gedrag zou berokkenen. BREDERODE had in het gesprek herhaaldelijk verzekerd, dat hij een getrouw Leenman was van den Koning en een gehoorzame dienaar van de Landvoogdes; dat hij de oproerlingen wilde helpen straffen, maar niet gezind was op een mondeling bevel *Amsterdam* te verlaten; hij begeerde den lastbrief te zien, en dezen kon DE LA TORRE niet toonen. De Geheimschrijver liep gevaar van door het gemeen mishandeld te worden, want BREDERODE had laten uitstrooijen, dat DE LA TORRE hem gezegd had, wanneer hij niet vertrekken wilde, last te hebben, in de stad eene andere wijze op de zaken te stellen. Het volk was niet te stillen, vóór dat een der Schepenen, welke bij hun onderhoud geweest was, onder eede verklaarde, dat iets dergelijks niet was voorgevallen. Nogmaals trachtte de Regering BREDERODE tot andere gedachten te brengen, doch zijn antwoord was, dat hij naar eigen goedvinden zou handelen. Men liet vooreerst de zaak hierbij berusten, doch zond den Burgemeester JAN VAN HOPPEN naar *Brussel*, om de Landvoogdes van de toedragt van zaken tè onderrigten en te verzoeken, een man van gezag naar *Amsterdam* te zenden, die op gepaste wijze alles daar ten beste zou schikken, naardien men niet geraden vond, iets met geweld te beginnen. DE LA TORRE voegde hierbij den raad, dezen zaakgelastigde niet zonder voorkennis en een lastbrief van ORANJE te zenden; hij zou anders den volke niet aangenaam zijn, en zelfs niet zonder groote beroering in de stad toegelaten worden. Algemeen was men van gevoelen, dat op vermaning van den Prins, BREDERODE ongetwijfeld zou vertrekken.

Het bezigen van geweld zou inderdaad van het noodlottigste gevolg geweest zijn. BREDERODE had een magtigen aanhang in de stad. De Hervormden maakten aldaar destijds de meerderheid uit, en bewaakten naauwkeurig de poorten, waardoor de Regering verhinderd werd, om, gelijk zij wenschte, krijgsvolk van elders binnen te laten; zij waagde het zelfs niet, uit vrees voor oproer, hiervan te spreken. Voor BREDERODE's veiligheid bekommerd, lieten de Hervormden des nachts zijn verblijf met omtrent honderd man, onder bevel van den Hopman JAN BROEK, bezetten, want het gerucht liep, dat DE LA TORRE last had, hem met geweld weg te voeren. Bij dag was aldaar een groote toevloed van menschen, onder welke dikwerf het: *Vivent les Gueux!* gehoord werd. DE LA TORRE verhaalt, dat BREDERODE het gemeenzaamste omging met lichtmissen en lieden van weinig beteekenis, met wie hij zich in de schuttersdoelens met schieten en drinken vermaakte. Om elke aanlei-

ding tot nieuwe bewegingen te voorkomen, nam de Vroedschap een besluit, dat de 1555—1568
omgang, welke jaarlijks in de Vasten gehouden werd, dit jaar niet op de gewone wijze zou geschieden, maar alleen plaats hebben in de Parochiekerken en de Kapel der Heilige Stede. Ondertusschen verzocht DE LA TORRE van de Landvoogdes verlof terug te keeren, dewijl hij in *Amsterdam* verder niets konde uitrigten. Hij waagde het niet, zich op straat te vertoonen, maar liet de gangen van BREDERODE gadeslaan en het Hof er van onderrigten. Dagelijks vereenigden zich bij hem onderscheidene Regeringsleden, en dit verwekte het vermoeden, dat men in het geheim tegen de Onroomschen zamenspande. Deswege overvielen LANCELOT *vvn Brederode* en WILLEM *van Treslong* met eenige burgers DE LA TORRE op zijne kamer, beroofden hem van zijne brieven en papieren, en bragten die bij BREDERODE, met wiens voorkennis dit geschied was. Naauwkeurig werd hij door SJOERD BEIMA, HARTMAN GALAMA en andere Edelen in het oog en, als 't ware, gevangen gehouden. Toen de opschudding een weinig bedaard was, gelukte het evenwel der Regering hem bedektelijk uit zijn verblijf te voeren, eenigen tijd verborgen te houden, en eindelijk naar *Naarden* voort te helpen, van waar hij naar *Utrecht* vertrok. Zij schonk hem kort daarna vijftig gulden ter belooning van de getrouwe dienst, welke hij reeds der stad bewezen had en in het vervolg nog bewijzen zoude.

Zoodra de inhoud der geroofde papieren van DE LA TORRE, uit welke onder anderen bleek, dat hij zich sterk maakte, door behulp van MEGENS krijgsvolk, BREDERODE tot vertrekken te noodzaken, onder het volk ruchtbaar werd, ontstond er groote beweging, die welligt in oproer ontaard zou zijn, indien eenige aanzienlijke burgers dit niet voorkomen hadden. Zij wendden zich tot de Regering met een ontwerp ter handhaving der rust en welvaart van de stad, en van welk de hoofdpunten hierop nederkwamen: »de overeenkomst met den Prins den achttienden van Louwmaand aangegaan, zou onveranderd blijven, nog vier honderd man, uit de burgerij te kiezen, zou in soldij genomen en BREDERODE daarover tot Generaal- en Overste-Kapitein aangesteld worden, om de stad te beschermen, ten nutte der inwoners en ter dienst des Konings; alles tot zoolang men de toestemming van den Prins van *Oranje*, als Stadhouder en Kapitein-Generaal van *Holland*, verkregen had." De Regering was te zeer overtuigd, dat het met den wil der Landvoogdes streed, aan BREDERODE zulk een gezag op te dragen, om dit ontwerp goed te keuren, en van den anderen kant vreesde zij te zeer de gemeente, om het geheel van de hand te wijzen. Zij stelde derhalve voor, »dat er van wederzijde en van wege de schutterijen afgevaardigden naar den Prins gezonden wierden, om diens goeddunken in dezen te vernemen, aan hetwelk de beide partijen zich zonder tegenspraak zouden onderwerpen. Voorts zouden, onder meer andere maatregelen ter bevordering van de veiligheid der stad, twee gewapende vaartuigen, een op den *Am-*

1555— *stel* en het andere op het *IJ*, gelegd worden." Het verzoek echter, aangaande BRE-
1568 DERODE, wees de Vroedschap beleefdelijk af, dewijl de bewilliging daarvan, naar zij oordeelde, »boven hare magt ging en in strijd was met den eed der stad den Koning afgelegd." Daar echter de Hopman JAN BROEK verklaarde, dat de onrust der gemeente onmogelijk konde gestild worden, vóór men BREDERODE tot Bevelhebber over het krijgsvolk in de stad aangesteld, of althans benoemd had, zond de Raad het ontwerp der bovengenoemde punten aan BREDERODE, doch hij weigerde dit te lezen, dewijl hij besloten had te vertrekken. De Regering, beducht dat de volvoering van dit plan de stad in groot gevaar zou brengen, verzocht hem schriftelijk, zoo lang te vertoeven, tot de afgevaardigden, naar den Prins van *Oranje* gezonden, teruggekeerd waren. Van haren kant nam zij genoegen, dat hij ondertusschen den naam voerde van Over-Kapitein; hij zou evenwel als zoodanig niets verrigten, vóór men 's Prinsen meening daaromtrent vernomen had. BREDERODE verklaarde hierop, »dat hij uit zucht voor 's Konings dienst en tot bevordering der rust en eendragt, in de stad zou blijven met den titel van »Kapitein van den krijgshandel," belovende, niets te zullen ondernemen vóór het bewuste antwoord van den Prins, en zich dan daarnaar te gedragen." Zoodra dit besluit bekend werd, ging de menigte, welke op den *Dam* en in de straten bij het stadhuis onrustbarend was aangegroeid, vreedzaam uiteen.

De toevloed van vreemdelingen naar *Amsterdam*, alwaar zich reeds zoo vele bevonden, hield aan, weshalve gestrengere maatregelen daartegen genomen werden. De Landvoogdes zelfs vaardigde deswege een bevelschrift uit, welk echter de Regering niet raadzaam oordeelde af te kondigen, om de immer wankelbare rust niet geheel in de waagschaal te stellen. Inmiddels keerden de afgevaardigden uit *Antwerpen* terug met het berigt, dat de Prins van *Oranje* de voorgestelde bepalingen goedgekeurd en voorts gewenscht had, dat de overeenkomst van den achttienden van Louwmaand naauwkeurig opgevolgd wierd, terwijl de Regering, tot meer zekerheid, de bewilliging der Landvoogdes daarin moest trachten te verwerven. Over de aanstelling van BREDERODE tot Opperbevelhebber der stad, waarin hij niet openlijk toestemde, zou hij BREDERODE zelven zijne meening te kennen geven; en men schijnt op goeden grond te mogen aannemen, dat dezen van den Prins in het geheim den raad ontving, zich in den moeijelijken post, hem opgedragen, met kracht te handhaven. Het nieuwe verdrag werd wederzijds bezworen, vier honderd man in dienst genomen, en het bevel daarover aan twee rijke en geachte burgers opgedragen. Deze manschappen werden de *Reaals-wacht* genaamd, omdat elk van hen een *Reaal* of drie en een halven stuiver soldij daags ontving. Men plaatste op het *IJ* en den *Amstel* twee gewapende vaartuigen, om de stad tegen een overval uit *Utrecht* of *Friesland* te dekken.

Het aanvankelijk welgelukken der pogingen van BREDERODE in *Amsterdam*, verwekte in de Landvoogdes de vrees, dat hij, hierdoor aangemoedigd, het oog ook op andere plaatsen zou werpen, en zich daarvan meester maken. Zij vermaande derhalve de steden in *Holland* daartegen te waken, en drong op nieuw en ernstig bij de Regering van *Amsterdam* aan, geene middelen te sparen, om BREDERODE te verwijderen. Ook verzocht zij den Prins van *Oranje* nadrukkelijk hiertoe mede te werken, welke echter daaraan even weinig gehoor leende als aan het verzoek der Amsterdamsche Regenten, zich derwaarts te begeven, om alle dreigende gevaren van de stad af te wenden en haar in 's Konings gehoorzaamheid te houden. Het eenige middel, om het verlangen der Landvoogdes te bevredigen en BREDERODE tot vertrekken aan te sporen, werd nog beproefd. De Regering namelijk bewust, dat hij op dit oogenblik in groot geldgebrek verkeerde, verwittigde hem, dat de stad de kosten van zijn verblijf slechts van den achttienden van Lentemaand, den dag zijner aanstelling als Opperbevelhebber, tot uiterlijk den zevenden van Grasmaand aanstaande zou dragen, waarin tevens stilzwijgend lag opgesloten, dat de hem toevertrouwde magt op den laatstgenoemden dag een einde zou nemen. Doch BREDERODE stoorde zich daar weinig aan en bleef; dagelijks ontving hij de voornaamsten zijner aanhangers bij zich, en werd dikwijls wederkeerig door hen onthaald (1).

1555—1568

27 v. Lentemaand. 1567

Middelerwijl hadden de zaken eene andere wending genomen. De aanslag op *Walcheren* was mislukt, JAN VAN MARNIX bij *Oosterweel* geslagen, en *Valenciennes* gevallen. *Maastricht* had zich zonder tegenkanting aan NOIRCARMES, welke met een en twintig vaandels voetvolk en tien stukken geschut derwaarts was gezonden, overgegeven en bezetting ingenomen (2). De stad *Vianen* werd door MEGEN belegerd, en het was niet waarschijnlijk, dat zij lang weerstand zou kunnen bieden (3). VAN BOMBERGEN had zich tot nu toe in *'s Hertogenbosch* staande gehouden; doch toen de Landvoogdes een bevel liet afkondigen, dat de inwoners dier stad, waar zij zich in *de Nederlanden* bevonden, alsmede hunne goederen aangehouden, en al hunne voorregten geschorst zouden worden, zoolang hare beide zaakgelastigden niet op vrije voeten gesteld waren, verminderde zijn aanhang, en, bevreesd voor NOIRCARMES, welke zich te

(1) SCHELTEMA, HENDRIK *van Brederode te Amsterdam*, bl. 39—82, vergeleken met de *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 369 (2) 417, 439—454, 498. LE PETIT, *Chron. de Holl.*, T. II. Liv. IX. p. 135—138. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 160—163. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 134—141. WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. I. B. VII. bl. 295—302. Mr. H. J. KOENEN, ADRIAAN PAUW, bl. 56—61.

(2) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 323—325.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 59.

1555—1568 5 v. Grasm. 1567 *Turnhout* met zijn overwinnend leger had neergeslagen, verliet hij met zijn volk de stad, uit welke hij vooraf de Onroomschen geholpen, en zich zelven eene som van duizend gulden verschaft had. *'s Hertogenbosch* gaf zich eerlang, na eenige onderhandelingen, op genade of ongenade over, en werd van eene sterke bezetting, onder bevel van BERNARD VAN SCHOUWBERCH, voorzien (1). Onderscheidene andere steden in *Vlaanderen*, *Braband*, *Holland* en elders werden door de Landvoogdes bezet, de Hervormingsgezinden alom vervolgd, en de burgers tot het afleggen van eenen nieuwen en ongewonen eed gedwongen (2). Tot dien eed had MARGARETHA den Prins van *Oranje*, ondanks alle pogingen, niet kunnen bewegen. »Hij had eens," zeide hij, »den Koning hulde en trouw gezworen, en nooit in strijd daarmede gehandeld; weshalve hij zich in gemoede niet aan den nieuwen eed kon onderwerpen, zonder zijne eer en geweten te kwetsen (3)." Om den Prins tot andere gedachten te brengen, zouden de Hertog van *Aarschot*, de Graven van *Egmond* en van *Mansfeld*, en de Heer VAN BARLAYMONT hem tot eene zamenkomst te *Mechelen* uitnoodigen. ORANJE, door den Graaf van *Nieuwenaar* hiervan onderrigt, schreef hun, dat »zulks onnoodig was, daar hij reeds vóór eenige dagen bij voorraad in een brief aan de Landvoogdes hun voorstel beantwoord had. Betrof het de dienst des Konings of het welzijn des Lands, dan was hij gereed naar *Brussel* te komen, waartoe hij vrijgeleide van de Hertogin verkregen had." Hierop noodigde hem de Landvoogdes vriendelijk naar *Brussel* met belofte, dat hij binnen twee dagen vrijelijk naar *Antwerpen*, of werwaarts hij wilde, konde terugkeeren. Niet alleen wees hij dit uit wantrouwen van de hand (4), maar beklaagde zelfs zich bij de Landvoogdes, over het stelsel, door haar aangenomen, om het Koninklijk gezag te herstellen, en over het weinig vertrouwen, welk zij in hem stelde. Eenige dagen daarna sloeg de Graaf van *Hoorne*, in zijnen naam, EGMOND en MANSFELD eene zamenkomst te *Mechelen* voor, op welke, in geval de Prins *Antwerpen* niet konde verlaten, de Graaf van *Hoogstraten* zijne plaats zou vervullen (5). Het schijnt, dat in stede van ORANJE of HOOGSTRATEN, de Graaf van *Nieuwenaer* aldaar gekomen, en er geene sprake over den Prins van *Oranje* geweest is (6). Kort daarop echter ontving deze een schriftelijk

---

(1) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 325, 326, en de overige Schrijvers hiervoor aangehaald bl. 434 (3).

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 55.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 55.

(4) Zie hiervoor, bl. 431.

(5) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 410, 411.

(6) Zie hiervoor, bl. 433. GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. Préface, p. CXLII, CXLIII.

verzoek van de Landvoogdes, om het voorschrift van den eed, welk zij hem toe- 1555—1568
zond, te onderteekenen, dewijl hij niet gekomen was, om dien in hare handen af te leggen. Zij deed hem tevens opmerken, dat naar den uitdrukkelijken wil des Konings, degenen, welke weigerden te zweren, »den Koning tegen allen te dienen," van hunne posten moesten ontzet worden, zonder uitzondering van iemand en om welke reden ook. »Zij konde zich zelve niet opdringen," zeide zij, »dat een man van zijn rang, de afstammeling van mannen, welke den Landsvorsten zoo vele diensten bewezen, en ter belooning daarvan, zoo vele eerbewijzen van hen ontvangen hadden, derwijze zijnen pligt konde vergeten, dat hij eene overtreding wilde begaan en zoo vele verpligtingen verbreken, welke hij den Koning en het Vaderland verschuldigd was." ORANJE antwoordde, »dat hij altijd de pligten van een getrouw en opregt Leenman vervuld had, en daarmede zijn geheel leven door wenschte voort te gaan; dat hij in de gevorderde eedaflegging steeds groote zwarigheden vond, dewijl men hem later zou kunnen verwijten, dat hij in zijn vorigen eed gefaald had; dat het daarenboven scheen, naar het voorschrift, welk hem was gezonden, dat zelfs dan, wanneer hem iets geboden werd, hetwelk zijn geweten kwetste, of ten ondienste strekte van Koning of Vaderland, of in strijd was met de verpligtingen, welke hem zijn vorigen eed, als Leenman en onderdaan der *Nederlanden*, oplegde, hij evenwel gehouden zou zijn, dit uit te voeren. Deze beweegredenen weerhielden hem het ontvangen voorschrift te teekenen. Ingevolge en overeenkomstig den wil des Konings, beschouwde hij zich als ontslagen van zijne bewindvoering, en had besloten, zich van verdere ambtsverrigtingen (*ultérieure entremise*) te onthouden. Hij verzocht de Landvoogdes, hem een behoorlijk ontslag te zenden door een man, aan wien hij zijne ambten konde overdragen." MARGARETHA gaf hare smart over zijne weigering te kennen en verklaarde, »dat zij hem uit zijne ambten niet ontslaan konde, dewijl zij hem die niet had opgedragen, maar den Koning van zijn verlangen zoude verwittigen; zij verzocht hem, inmiddels het bewind als Stadhouder te blijven voeren, zoo als hij dit het best voor God en den Koning konde verantwoorden, en naar den eersten eed, welken hij had afgelegd. De maatregelen, welke zij als Algemeene Landvoogdes bevolen had en nog bevelen zoude in de gewesten aan welker hoofd hij geplaatst was, bedoelden niet, hem in zijne bewegingen te verhinderen, maar integendeel die te ondersteunen, en om te beter deze Landschappen te beschermen, gelijk zij verpligt was." De Prins antwoordde, dat »zijn besluit omtrent den eed onveranderlijk was; en dat hij het bewind als Stadhouder niet *volstrekteljk* nederlegde, maar het als geschorst beschouwde, tot hem 's Konings welbehagen daaromtrent bekend zou zijn." MARGARETHA riep den Raad van State bijeen, om over de middelen te raadplegen, hoe den Prins van zijn besluit terug te brengen, en hem het wantrouwen te ontnemen, welk hij voorwendde tegen haar en den Koning te koesteren; maar men vond geene

1555–1568 andere dan eene algemeene vergiffenis en het bijeenroepen der Algemeene Staten, waarvan de Koning niets wilde hooren. ORANJE in zijne ambten te schorsen zou nog gevaarlijker zijn dan een werkelijk ontslag; de Landvoogdes kon echter noch in het een, noch in het ander bewilligen, zonder de voorafgaande beslissing des Konings; daarenboven moest de Prins, vóór hij de hem toevertrouwde gewesten verliet, de steden in handen des Konings of van diens gelastigden leveren, en niet aan de magt en willekeur zijner gemeenzame vrienden overlaten (1); eindelijk, indien hij afstand deed van het bewind over een zijner gewesten, moest hij ook dat over de andere nederleggen en zelfs over zijne bende van Ordonnantie, voor welke men inzonderheid den eed van hem gevorderd had." Verscheidene leden van den Raad van State wenschten, dat de Landvoogdes ORANJE in dien toon zou schrijven; doch zij gedroeg zich naar het gevoelen der meerderheid en zond hem den Geheimschrijver BERTY, voorzien van een breeden lastbrief. Eenige dagen te voren had zij zich bij den Prins beklaagd, dat zijne onderdanen te *Buren*, *IJsselstein* en der omliggende dorpen, de oproerlingen in *Vianen* van levensmiddelen voorzagen, en er in die streken volkswervingen plaats hadden, waar tegen zij hem verzocht te waken (2).

Vruchteloos waren de pogingen van BERTY, om ORANJE tot het afleggen van den eed te bewegen. De Prins voegde bij zijne vroegere redenen van weigering nog deze, dat » naardien hij bezworen had, de voorregten der gewesten, aan zijn bestuur toevertrouwd, te zullen handhaven, hij niet zou kunnen gehoorzamen indien men hem bevelen gaf, welke daartegen streden; dat in het hem gezonden voorschrift van den eed, de Keizer niet was uitgezonderd, tegen wien het hem, als Leenman, onmogelijk was de wapenen op te vatten, evenmin als tegen anderen, zoo als den Hertog van *Kleef*, tot wien hij in dezelfde betrekking stond; dat men dagelijks strafbevelen tegen de Onroomschen uitvaardigde, welke hij niet verkoos ten uitvoer te brengen, daar hij een afgrijzen had van die soort van straf ter zake van godsdienst; nog meer, dat men hem, krachtens den voorgeschreven eed, verpligten konde, zijne eigene vrouw over te leveren, dewijl zij naauwgezet Lutherschgezind was; eindelijk, dat de man die, in naam des Konings, hem zou bevelen, zoodanig konde zijn, dat hij, zonder ontrouw te worden aan hetgeen hij zichzelven verschuldigd was, diens gezag niet zou kunnen erkennen; en hij noemde den Hertog van *Alba*." BERTY trachtte hem te vergeefs gerust te stellen, wat den Keizer, den Hertog van *Kleef*, en zijne gemalin betrof. De Prins kondigde hem zijn stellig voornemen aan, naar *Duitschland* te vertrekken, zonder de komst des

(1) Dit doelde op BREDERODE's verblijf te *Amsterdam*.

(2) GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. Préface, p. CXLI—CXLIII, CLIV—CLVII.

Konings af te wachten. BERTY stelde nu, ingevolge zijn lastbrief, hem voor, om ten 1555—1568
minste vóór zijn afreize een mondgesprek te houden met de Graven van *Egmond* en *Mansfeld*, en den Hertog van *Aarschot*, op welke plaats hij begeerde. De Prins koos hiertoe het dorp *Willebroek* aan de *Rupel*, genoegzaam halfweg *Antwerpen* en *Brussel* (1).

EGMOND en HOORNE trachtten den Prins in *de Nederlanden* te houden, en dit te bewerken was het doel der zamenkomst te *Willebroek* (2). Op den bepaalden dag bevonden zich aldaar EGMOND, MANSFELD en BERTY; de Hertog van *Aarschot* werd door ongesteldheid verhinderd op te komen. Na vele woordenwisselingen, verklaarde de Prins 3 v. Grasm. 1567
onbewimpeld, dat hij zich van al zijne ambten als ontslagen, of ten minste als daarin geschorst beschouwde, en terstond over *Breda* naar *Duitschland* zou vertrekken (3). Bij het afscheid nemen voegde hij den Graaf van *Egmond*, die zijn vertrouwen op 's Konings goedertierenheid en zijne bewezene diensten stelde, voorspellend toe: »Mijn waarde Graaf! dat vertrouwen zal u in het verderf storten. Gij zult de brug zijn, over welke de Spanjaarden in het Land zullen komen." Hierop omarmde hij hem hartelijk, alsof hij hem nimmer zoude wederzien; en beide scheidden van elkander niet zonder tranen (4). Eenigen echter meenen, dat ORANJE en EGMOND daarna nog meermalen te *Vilvoorden* en elders in het geheim zijn bijeengekomen, en dat hun laatste onderhoud te *Dendermonde* plaats had (5). Zeker is, dat ORANJE, na het gesprek te *Willebroek*, de beweegredenen van zijn vertrek uit *de Nederlanden* den Graven van *Egmond* en *Hoorne* schriftelijk ontvouwd heeft (6). STRADA beweert, dat de Prins de man niet was, welke uit gemoedelijk bezwaar voor den nieuwen eed, zijne

---

(1) GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. *Préface*, p. CLVII, CLVIII, vergeleken met STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 318–321. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 141, 142.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 68.

(3) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 417.

(4) LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. IX. p. 139. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 321. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 336. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 29. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 142. »Men voegt er bij," zegt deze geschiedschrijver, »dat zij voorts elkander: *Prins, zonder goed, Graaf, zonder hoofd*, zouden vaarwel gezegd hebben." Dergelijke onwaarschijnlijkheden moest de geschiedschrijver den anecdotenverteller overlaten. *Leven van* WILLEM I, D. I. bl. 592.

(5) V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubles*, T. II. p. 190; en naar hem CORVIN-WIERSBITSKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. I. bl. 404, 405.

(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 69–73.

1555—1568 bedieningen nedergelegd en het Land verlaten zou hebben; maar dat hij geenszins geraden vond den Hertog van *Alba*, stug en streng van aard, heerschzuchtig en trotsch, af te wachten; en dat ORANJE, ofschoon ALBA zich ook vriendelijk jegens hem betoonde, echter den man niet zou kunnen verdragen, welke hem zijne vriendschap als vergiffenis konde toerekenen (1). Op het eerste berigt van ALBA's aanstelling, had de Landgraaf van *Hessen* den Prins ernstig vermaand, de Spanjaarden en inzonderheid dien Hertog te wantrouwen (2). Thans daarenboven was ORANJE van ALBA's uitgestrekte volmagt en van de talrijke krijgsbenden, welke hem zouden verzellen, onderrigt geworden (3). Donker zag hij de toekomst te gemoet. »Wat den staat dezer Landen betreft," schreef hij, »zoo heerscht hier onder de lieden van hoogen en geringen stand een volslagen en gevaarlijk wantrouwen (jegens elkander), en het laat zich aanzien, dat de zaak nog niet zonder groot bloedvergieten zal afloopen, ofschoon de Landvoogdes reeds de bovenhand gekregen heeft, en zich geen tegenstand laat vermoeden. Opdat men ons nu niet kunne verwijten, dat wij het volk tot tegenweer aanzetten en in beweging brengen, zoo willen wij liever ver van hier zijn, en van den raad en hulp onzer vrienden gebruik maken, dan zulk eene ellende aanzien, en tegen ons gemoed en geweten bijwonen (4)." Evenwel blijkt het, dat de Prins geenszins den moed op herstel van zaken verloren had. Kort vóór zijn vertrek, gaf hij op de vraag van de afgevaardigden der Calvinisten, of er voor hen nog hoop op redding bestond, tot antwoord: »Vereenigt u met de Lutherschen, het verschil is te gering, om zoo gescheurd te blijven; dan maak ik staat, u met behulp der Duitsche Vorsten te beschermen." Toen zij, of liever drie of vier ijveraars, allen Predikanten, hierop aanmerkten, dat »hun geweten hun niet veroorloofde de Augsburgsche geloofsbelijdenis te omhelzen," hervatte de Prins, »dat hij nog wel hulp kon verschaffen, als zij vijf- of zesmaal honderd duizend gulden bijeenbragten." Zij meenden, dat deze som wel te vinden was, maar vraagden, hoe die besteed zou worden. Tot openlegging hiervan kon de Prins niet verstaan, want de toeleg ontdekt zijnde, moest noodwendig vervallen; men scheidde derhalve onverrigter zake van elkander (5.) Het is moeijelijk te gissen, welke maatregelen ORANJE op het oog had; maar uit dit verhaal volgt, dat hij reeds toen, ondanks zijne gewone omzigtigheid, niet geaarzeld

---

(1) *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 319.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 40.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 58.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 57.

(5) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 166. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 143.

zou hebben, alles te wagen, om zijne plannen te bereiken, indien hij slechts eenige mogelijkheid gezien had van te slagen (1). 1555—1568

Zoodra ORANJE van het mondgesprek te *Willebroek* in *Antwerpen* was teruggekeerd, verzocht hij der Landvoogdes schriftelijk, »zijn tegenwoordig besluit ten beste te duiden, en den Koning zijne menigvuldige diensten, zoo in oorlog als vrede bewezen, indachtig te maken;" eindigende met de pligtpleging, »dat hij overal en te allen tijde de nederige dienaar van den Koning en Hare Hoogheid zou blijven (2)". MARGARETHA begeerde, dat de Prins, vóór hij zijne bedieningen nederlegde, BREDERODE gelasten zoude, *Amsterdam* te ontruimen; doch hiervan kwam niets, ofschoon zij hem met 's Konings misnoegen bedreigd had (3). Hij verwittigde haar, door den Graaf van *Hoogstraten*, dat hij zich gereed maakte, *Antwerpen* te verlaten, en vertrok werkelijk, door meer dan vierduizend menschen uitgeleid, den elfden van Grasmaand met zijne gemalin, geheel zijn hofgezin en drie zijner broeders naar *Breda*. Vóór zijne afreize uit *Antwerpen*, had hij het gepast geoordeeld den Koning te schrijven. Reeds in het vorige jaar was door hem aan FILIPS meer dan eens schriftelijk te kennen gegeven, »dat, dewijl het geloofsonderzoek en de bloedbevelen, naar zijne meening, niet zonder groote moeijelijkheden ten uitvoer gebragt konden worden, hij van zijne ambten wenschte ontslagen te zijn, te meer, omdat hij reden had te gelooven, dat hij niet in het vertrouwen des Konings deelde." FILIPS had daarop getracht hem hieromtrent gerust te stellen. »Gij vergist u zeer," schreef hij destijds, »wanneer gij denkt, dat ik niet nog alle vertrouwen in u stel. Maar eens aangenomen, dat mij iemand van gevoelen te uwen opzigte wilde doen veranderen, zou ik dan zoo ligtvaardig zijn hem gehoor te geven, daar ik van uwe getrouwheid en diensten zoo vele bewijzen ontvangen heb? Het deed hem leed," ging hij voort, »'s Prinsen ontslag uit zijne ambten niet te kunnen bewilligen; bij den tegenwoordigen staat van zaken in *de Nederlanden*, was het niet raadzaam, dat mannen, gelijk ORANJE, zich daaraan onttrokken." Sinds dien tijd had alle betrekking tusschen den Koning en den Prins opgehouden. Thans werd deze weder aangeknoopt, en ORANJE gaf aan FILIPS een beknopt, doch hoogstmerkwaardig verslag van zijne daden sinds zijne zending naar *Antwerpen* in 10 v. Grasm.
Hooimaand des vorigen jaars, legde den Vorst zijn briefwissel met de Landvoogdes 1567
ter zake van den eed over, en verklaarde eindelijk, dat hij zich van zijne ambten ontsloeg, betuigende, dat ofschoon hij zich genoodzaakt had gezien, den voorgeschreven eed te weigeren, hij evenwel dien van getrouw Leenman en gehoorzaam onder-

(1) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 66, 67.

(2) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. IV, p. 321.

(3) GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. Préface, p. CLIX.

1555—1568 daan tot den dood zou nakomen (1). Kort daarop meldde de Prins uit *Breda* den Koning, dat hij zijne ambten in handen van de Landvoogdes neêrgelegd, en besloten had, zich *voor eenigen tijd*, ter regeling zijner zaken en die van zijn geslacht, welke geen langer uitstel duldden, naar *Duitschland* te begeven. »Ik smeek derhalve Uwe Majesteit," zeide hij, »dit mijn vertrek niet euvel te duiden, maar verzekerd te zijn, dat waar ik mij ook zal bevinden, ik nooit de pligten vergeten zal, welke ik als Leenman en zeer onderdanige dienaar aan Uwe Majesteit verschuldigd ben; en ik zal mij zeer gelukkig achten te vernemen, wat Uwe Majesteit behagen zal, mij te bevelen; want de liefde, welke ik Uwer Majesteit en dezen Landen altijd heb toegedragen, is zoo in mijne ziel gedrukt, dat ik niet nalaten zal lijf en goed op te offeren voor alles, wat ik weet, dat strekken kan tot bevordering der *ware* dienst van Uwe Majesteit, der rust en instandhouding Uwer staten; en daarin zal ik volharden overal, waar ik ook zijn zal (2)." Om dien tijd kondigde insgelijks de Prins den Markgraaf van *Bergen* te *Madrid* zijn voornemen aan, om *tijdelijk* zich uit de *Nederlanden* te verwijderen. »Ik kan," schreef hij, »dit arme land niet zien verwoesten, noch veel minder raad of bijstand leenen tot iets, hetgeen ik weet, dat ons ten ondergang brengt. Daarom heb ik besloten, mij voor eenigen tijd terug te trekken, hetgeen ik thans te geruster kan doen, daar de Koning volstrekt wil, dat allen, welke zwarigheid maken den nieuwen eed af te leggen, van hunne ambten en bedieningen ontzet zullen worden, niemand uitgezonderd en om welke reden
13 v. Grasmaand. 1567 ook. Om aan dit bevel te gehoorzamen, zoo als de pligt dit ook gebiedt, heb ik mijne ambten nedergelegd, want ik kan mij bij geene mogelijkheid tot den nieuwen eed verstaan, en dit om vele dringende redenen, van welke ik u reeds een gedeelte vóór uw vertrek naar *Spanje* ontvouwd heb, zelfs in tegenwoordigheid der andere Heeren, en wel in den vollen Raad. Indien gij en de overigen mij niet hadden overgehaald, zou ik mij toen reeds teruggetrokken hebben, om alle verdere lasteringen te voorkomen, behalve de werkzaamheden en moeiten, welke ik sinds dien tijd, met gevaar van mijn leven, gehad heb. Gij kunt u verzekerd houden, dat ik dit nimmer zou ondernomen hebben, om den dank, welken ik daarvan konde verwachten, want ik wist te wel, hoe de zaken stonden; maar de zuivere ijver, welken ik altijd gehad heb voor de dienst des Konings en 's Lands rust en welzijn, zoo als ik nog heb en al de dagen mijns levens hebben zal, heeft er mij toe bewogen. Ik heb dit zoo getrouw uitgevoerd als mij mogelijk geweest is, en naar ik vond, dat de tijdsomstan-

(1) Zie dezen belangrijken brief in de *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 360—370.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 64, 65.

digheden vorderden, zoo als ik voor God en de wereld kan verantwoorden. Ik heb den Koning gemeld, welke redenen mij nopen, den nieuwen eed te weigeren, en dat ik mijne bedieningen in handen der Landvoogdes heb nedergelegd, hopende, dat Zijne Majesteit, mijne billijke redenen in aanmerking nemende, dit niet ten kwade zal duiden, te meer daar hier geen sprake is van den eed als Leenman en onderdaan, waaraan ik nimmer in gebreken zal blijven, wel verzekerd, dat niemand ter wereld mij overtreft in de trouw en gehoorzaamheid, welke ik aan mijnen Vorst verschuldigd ben. — Daar ik weet, dat men u uitvoerige berigten zendt over den staat des Lands, en onder anderen ook over zaken, die mij kunnen betreffen, zoo verzoek ik u daaraan geen geloof te hechten, vóór gij ook de andere partij gehoord hebt; want ik heb uit uwen brief bespeurd, dat gij berigten hebt ontvangen geheel in strijd met de waarheid; doch ik zal mij hier daarover niet regtvaardigen, ***maar dit uitstellen tot de komst Zijner Majesteit*** (1)." Uit deze laatste zinsnede zou men mogen besluiten, dat de Prins zijn toestand destijds niet als hopeloos beschouwde, maar integendeel dacht, eerlang naar *de Nederlanden* terug te keeren (2). 1555—1568

Te *Breda* kwamen hem de Leeraars en de gemagtigden der Luthersche gemeente van *Antwerpen* een getuigschrift verzoeken, dat zij zich in hun ambt, handel en wandel steeds behoorlijk gedragen, en der Overheid alle gehoorzaamheid betoond hadden. Dit stond de Prins hun niet alleen toe, maar hij voegde er nog bij, dat zij de Regering van *Antwerpen* met de daad ondersteund hadden tegen degenen, welke de stad in onrust en beroering gebragt hadden. Dit getuigschrift echter baatte hun weinig; zij werden eerlang op dezelfde wijze als de Hervormden behandeld, en hunne Leeraren uit *Antwerpen* gezet (3). Ondertusschen was ORANJE zelf te *Breda* niet meer veilig, sinds NOIRCARMES zich met de benden, welke *Valenciennes* en *Maastricht* bedwongen hadden, te *Turnhout* neêrgeslagen had. Hij vertrok derhalve met zijn geheele gezin, eerst naar *Grave*, waar hij de Regering vermaande aan de godsdienst en den Koning getrouw te blijven, toen naar *Kleef* en eindelijk naar *Dillenburg* in het graafschap *Nassau*. De Graven van *Culemborg*, van *den Berg*, van *Hoogstraten* en van *Hoorne* waren reeds te voren vertrokken, of, naar anderen, volgden zij hem eerlang met LODEWIJK *van Nassau*. De Prins had *de Nederlanden* niet willen verlaten, zonder schriftelijk afscheid van de Landvoogdes te nemen, en zijne dochter MARIA *van Nassau*, welke, op zijn verzoek, aan haar Hof als staatdame 22 v. Grasm. 1567

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 357—359.

2) GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. Préface, p. CLXI.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 166. V. REIJD, *Hist. d. Nederl. Oorl.* bl. 3. BRANDT, *Hist. d. Ref.* D. I. bl. 454.

1555—1568 geplaatst was, terug te eischen. Het baart derhalve te meer verwondering, dat hij zijn zoon FILIPS WILLEM, Graaf van *Buren*, welke aan de Hoogeschool te *Leuven* studeerde, achterliet. Immers, te wel moest hij ALBA en de Spanjaarden kennen, om te vertrouwen, dat de voorregten en vrijheden dier geleerde inrigting, ofschoon door den Paus zelven bekrachtigd, voor hen onschendbaar zouden zijn. MARGARETHA verzekerde hem, in antwoord op zijnen brief, dat hij haar bij alle gelegenheden,
30 v. Grasm. 1567 waar zij konde, gereed zou vinden, hem te begunstigen, dewijl zij voor hem steeds dezelfde genegenheid had gekoesterd, alsof hij haar zoon geweest ware. »Ook uwe dochter," gaat zij voort, »heb ik als mijne eigene dochter bemind, gelijk gij weet. En daar gij zegt, dat Mevrouw uwe moeder voor haren dood de jeugdige Prinses wenscht te zien, is het niet meer dan billijk, dat deze haar ga bezoeken en opvolge, wat zij zal bevelen. Wanneer zij echter naar mij wil terugkeeren, zal zij de genegenheid niet verminderd vinden, welke ik haar altijd heb toegedragen. Evenzeer zal ik, tijdens uwe afwezigheid, uwe bedienden en ambtenaren niet erger behandelen, of minder belang stellen in uwe zaken dan te voren." Waren deze verzekeringen en beloften opregt? Het is geoorloofd daaraan te twijfelen (1).

'sPrinsen vijanden strooiden uit, dat hij zijne schulden niet voldoen konde, en daarom den opstand had verwekt. Naar zijne eigene verklaring echter, bezat hij toen nog een onbezwaard inkomen van zestig duizend gulden 's jaars, en hij betuigde, nimmer iets tegen de Koning te zullen ondernemen, zoo lang deze hem niet in zijne eer en goederen aantastte (2). Nogtans had hij korten tijd te voren eenige zijner goederen bij de Staten van *Holland*, ten bedrage van twintig duizend gulden tegen den penning zestien, verpand (3). De loop van zaken in *de Nederlanden* bleef hem niet onverschillig; het blijkt, dat hij steeds op de hoogte gehouden werd van hetgeen aldaar gebeurde (4).

---

(1) *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 371, 372. Préface, p. CLXI, CLXII. *Correspondance de* PHILIPPE II. T. I. p. 526, 528. *Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 43, 44, 46, 48. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. Liv. IX. p. 139. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 166. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. II. bl. 50. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 144, 145. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 321. V. D. HAER, *de Init. Tumult.* Lib. II. p. 480. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 341. VOET V. OUDHEUSDEN, *Beschr. v. Culemborg*, bl. 229. *Leven v.* WILLEM I, D. I. bl. 598, 599. GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 73.

(2) V. REIJD, *Hist. d. Nederl. Oorl.* bl. 3. GROTIUS, *Annal.* Lib. I. p. 25.

(3) *Resolutiën v. Holl.* aangehaald door WAGENAAR, D. VI. bl. 228.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 74—79.

Het vertrek van ORANJE maakte in het geheele Land, maar bovenal in de gewesten, over welke hij het bewind gevoerd had, eenen smartelijken en diepen indruk. »Toen ging de kreet op: *wee Nederland!* niet anders, dan of de algemeene welvaart alleen aan het behoud van zijn persoon gehouden had, en met zijne verwijdering alles omgekomen was. Duizenden menschen van allerlei staat verijlden de vlugt, en maakten zich ten Lande uit op zijn voortgang en waarschuwing. Tot die hoogte van achtbaarheid was zijn overvliegend oordeel gestegen, dat men allen raad uithield, als hij er geenen wist (1).” En inderdaad, een overgroot aantal Nederlandsche Edelen, burgers, handelaars en ambachtslieden volgden WILLEM in de ballingschap, daar zij liever haardsteden en goederen wilden verlaten, dan onder het juk te leven, welk op het geheele volk weldra zou geworpen worden. Meer dan een derde der bevolking van *'s Hertogenbosch* was met den Prins naar *Kleef* vertrokken. Eene menigte Hollanders, Brabanders en Walen, rijken en armen, met vrouwen en kinderen togen over *Delfzijl* naar *Embden*, welke stad zoo vol was van Nederlandsche vlugtelingen en uitgewekenen, dat alleen bij zekeren bakker aldaar dertig van hen gehuisvest waren (2). Slechts hevige Spaanschgezinden wenschten met den Geheimschrijver PRAATS, dat »de Prins zes jaren vroeger vertrokken ware, dewijl hij dan groot kwaad zou voorkomen hebben (3).” 1555—1568

Het is hier de plaats, de moeijelijke vraag, zoo mogelijk, op te lossen: wat was het doel van ORANJE's daden vóór zijn vertrek uit *de Nederlanden?* Zonder eene grondige kennis der gebeurtenissen, en in al hare bijzonderheiden, sinds de komst van FILIPS aan het bewind der *Nederlanden* tot ORANJE's reis naar *Duitschland*, is eene meer dan oppervlakkige beantwoording daarvan niet denkbaar. Wij meenen den lezer tot het verkrijgen dier kennis op den weg gebragt te hebben. Teregt stelt men thans hoogen prijs op de uitvoerige en naauwkeurige mededeeling zelfs der kleinste bijzonderheden, dewijl er niets onbelangrijks of onbeduidends is in de geschiedenis, en men niet te naauwkeurig, niet te waarheidlievend zijn kan (4).

---

(1) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 145.

(2) GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. Préface, p. CLXII, CLXIII.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 528.

(4) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. II. Préface, p. XXVI. Even waar als fraai is de opmerking, T. III. p. LXXXIV. »En histoire, pour connaitre les grandes choses, il est indispensable d'en apprendre beaucoup de petites. Quiconque ne veut pas se soumettre à cette laborieuse nécessité, restera dans l'incomplet, se lancera dans le vague, se fixera et s'enfoncera dans l'erreur, mais n'atteindra point la réalité.” Hierbij wordt de volgende plaats uit GUIZOT aangehaald: »Il faut se garder de satisfaire le besoin de généralité par

1555—1568 Bovenal bij het opsporen der beginselen en drijfveren van ORANJE's daden in dit tijdperk, kan de kleinste bijzonderheid opheldering verschaffen. Geheel beslissend zal voor velen de uitslag dezer navorschingen niet zijn. Waren 's Prinsen handelingen zoo geheimzinnig, wist hij zijne ware oogmerken derwijze te verbergen, dat het ARMENTEROS, welke den grooten Zwijger oplettend gadesloeg, niet mogelijk was diens doel te doorgronden (1); niet minder moeijelijk is thans die taak, ofschoon men nu het geheel kan overzien, en in het bezit is van 's Prinsen openbare zoo wel als vertrouwelijke brieven, en van die zijner hooggeplaatste tijdgenooten.

Het is boven allen gegronden twijfel verheven, dat ORANJE de volksbeweging van den aanvang af ondersteund en geleid heeft, niettegenstaande dit door eenigen als onwaarschijnlijk, zelfs als geheel onjuist verworpen wordt (2). Immers was hij van al de plannen der verbondene Edelen onderrigt, aan wier hoofd LODEWIJK *van Nassau*, zijn broeder, en BREDERODE, zijn gemeenzame vriend, zich gesteld hadden. Niets werd buiten zijne voorkennis, raad of toestemming door hen ondernomen, en hij werd, zoo buiten- als binnenslands, voor den hoofdaanlegger der beroeringen gehouden (3). Hoeveel invloed hij op de bewegingspartij uitoefende, en dat hij hare geheimste besluiten kende, bewijst zijne eigene getuigenis, dat door hem alleen den beraamden moord van alle Roomsche Geestelijken verhinderd was geworden (4). Het is ongerijmd te gelooven, dat ORANJE geene kennis van het *Compromis* zou gedragen hebben (5); en zeker heeft hij in de verzoekschriften der Edelen de hand gehad (6). De vergaderingen te *Breda*, *Hoogstraten*, *Lier*, *St. Truijen*, *Duffel*, *Dendermonde* en elders werden door hem bijgewoond of geleid, om nu niet van zijne vereenigingen met BREDERODE en andere Grooten in vijftienhonderd vijf en zestig, en van de zamen-

---

des généralisations incomplètes et précipitées.... L'esprit humain est comme la volonté humaine, toujours pressé d'agir, impatient des obstacles, avide de liberté et de conclusions; mais, en oubliant les faits, il ne les détruit pas; et ils subsistent pour le convaincre un jour d'erreur et le condamner. Il n'y a qu'un moyen d'échapper à ce péril, c'est d'épuiser courageusement, patiemment l'étude des faits, avant de généraliser et de conclure."

(1) Zie hiervoor, bl. 278.

(2) Zie hiervoor, bl. 195.

(3) Zie hiervoor, bl. 255, 266 267, 274, 279, 293, 301, 349, 372. Vgl. *de Gids* voor 1845, D. I. bl. 428—439. Ook GROTIUS noemt den Prins: »het hoofd van al de beraadslagingen der Edelen," *Annal.* Lib. I. p. 18.

(4) Zie hiervoor, bl. 352.

(5) Zie hiervoor, bl. 197—203. Vgl. *de Gids* voor 1845, D. I. bl. 359, 451.

(6) Zie hiervoor, bl. 226, 233, 235, 236, 237.

komsten te *Vianen* te spreken (1). Uiterlijk keurde hij, wel is waar, elke daad 1555—1568 van openbaren tegenstand af, en strafte zelfs degenen, welke er zich aan schuldig maakten, maar in het geheim blies hij het vuur des oproers aan. Er is beweerd, dat » ORANJE geen deel had aan de onstuimige bewegingen in de eerste maanden van vijftienhonderd zeven en zestig, en zelfs allen schijn van opstand zorgvuldig zocht te vermijden; dat toen al zijne plannen zich bepaalden tot het herstel van rust en tucht en om den opgeheven arm van den Vorst tegen te houden, door aan de herlevende vervolging het meest gegronde voorwendsel, oproer namelijk, te ontnemen (2)." Zeker is, dat de Prins met veel omzigtigheid handelde, maar bedektelijk den tegenstand begunstigde (3). Hoe kan men immers aannemen, dat het JAN VAN MARNIX mogelijk zou geweest zijn, zonder de stilzwijgende bewilliging, althans oogluiking van ORANJE, in *Antwerpen* drie vaandels voetvolk te werven, te wapenen en in te schepen (4)? Hoe anders het zenden van den Heer van *Boxtel*, eenige dagen te voren naar *Zeeland*, te verklaren en diens pogingen bij de stedelijke Overheden aldaar, dat zij geene krijgsbezetting zouden innemen, *welke die ook zijn mogt*, zelfs niet op last van de Landvoogdes, zonder bevel van den Prins als Stadhouder (5)? WILLEM regtvaardigde zich in dezen op grond, dat niemand in zijne stadhouderlijke gewesten, buiten zijne voorkennis, eene daad van oppermagt mogt volvoeren (6). Maar niets is minder waarschijnlijk dan de getuigenis in zijn Verweerschrift, dat hij om *Zeeland* te beter voor den Koning te bewaren, BOXTEL daarheen had gezonden. Tijdens het verblijf van BREDERODE te *Antwerpen*, had de Prins den Hopman ROBERT SCHOTMAN, die te *Vlissingen* was, gelast hem te berigten, of die stad een aanval zou kunnen weerstaan. Naar de bekentenis van JAN VAN BLOIS *van Treslong*, in het kasteel te *Vilvoorden* afgelegd, hadden JAN VAN MARNIX en HAECK verklaard, dat zij met voorkennis en toestemming van ORANJE naar *Walcheren* getogen waren (7). Ongetwijfeld

(1) Zie hiervoor, bl. 190, 222, 223, 290, 291, 297, 356, 360, 383, 410. *De Gids* voor 1845, D. I. bl. 441, 442.

(2) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. VI. 1, 49.

(3) GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. Préface, p. CLI, CLII. *De Gids* voor 1845, D. I. bl. 439.

(4) Zie hiervoor, bl. 440.

(5) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 156.

(6) *De Gids* voor 1845, D. I. bl. 444.

(7) GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. Préface, p. CXLIV—CXLVI.

1555— is ook met diens voorweten de tweede aanslag tegen *Zeeland* beraamd (1). Buiten
1568 twijfel heeft ook de Prins *Valenciennes* tot het bieden van tegenstand aangemoedigd. Uit de getuigenissen van de Calvinistische Predikanten LAGRANGE DE BRAY en CATTEUX blijkt, dat de afgevaardigden dier stad te *Antwerpen* door den Prins met de hoop op ontzet gevleid werden tot den tijd, dat EGMOND en AARSCHOT zich naar *Beuvrage* begaven, om de Valencienners tot onderwerping te vermanen; toen eerst raadde hij hen aan, zich met de Landvoogdes te verstaan; hij had nadeelige berigten uit *Duitschland* ontvangen, en in *de Nederlanden* namen de zaken geene gunstige wending voor de Bondgenooten. Deze verandering van toon verwekte in *Valenciennes* tegen den Prins hevige verbittering en woede (2).

Indien er geene onwraakbare bewijzen waren, dat ORANJE werkelijk deel gehad heeft aan het bedrijf van BREDERODE te *Amsterdam*, zou men zulks uit hunne wederzijdsche innige verstandhouding en vertrouwelijk verkeer mogen besluiten. BREDERODE was bovendien steeds gewoon zijne eigene inzigten aan het oordeel van ORANJE te onderwerpen. Hij had den Prins te *Amsterdam* bezocht, om hem over het aanbieden van het derde Smeekschrift te raadplegen; hem later naar *Breda*, toen naar *Antwerpen* verzeld, en was daar gedurig om en bij hem geweest. ORANJE had hem zelfs de middelen tot verdediging van *Vianen* verschaft, en niet verhinderd in *Antwerpen* volk te werven, hetwelk van wapenen en krijgsbehoeften voorzien, ongestoord naar *Holland* was vertrokken. Op verzoek van den Prins, had BREDERODE de Amsterdamsche gemeente vermaand, op hare hoede te zijn tegen de geheime volkswerving der Regering aldaar, en MEGEN's beraamden aanslag op *Amsterdam* (3). »Is het te vermoeden, dat BREDERODE een plan zou gevormd en volbragt hebben, zoo gevaarlijk om te volvoeren en zoo gewigtig in de gevolgen, als zijne vestiging in *Amsterdam*, zonder zijn gewonen raadsman daarin te kennen en te raadplegen? Daarenboven kon deze onderneming den Prins geenszins onverschillig zijn; zij betrof toch de voornaamste plaats van zijn stadhouderlijk gebied, van welke een Edelman, bij de Landvoogdes in ongenade vervallen, zich poogde meester te maken, hetgeen door hem, als Stadhouder, met kracht kon, ja zelfs moest verhinderd worden (4).'' In stede daarvan, bezigde hij, toen de Hertogin van *Parma* hem dringend uitnoodigde, BREDERODE te noodzaken *Amsterdam* te verlaten (5), niet alleen geene der middelen,

(1) *Correspondance de* MARGUERITE *d'Autriche*, p. 228. Zie hiervoor bl. 446.

(2) GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. Préface, p. CXLIX—CLI.

(3) Zie hiervoor, bl. 451. *De Gids* voor 1845, D. I. bl. 440, 443.

(4) SCHELTEMA, HENDRIK *van Brederode*, bl. 46.

(5) GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. Préface, p. CXLVIII (1).

welke daartoe te zijner beschikking stonden, maar verzocht zelfs het stedelijk bestuur, BREDERODE heuschelijk te behandelen en in de stad te houden. In diens benoeming tot Opperbevelhebber stemde hij wel niet openlijk, maar toch in het geheim toe (1). Nog meer; hij gaf aan BREDERODE berigt van zijn aanstaand vertrek naar *Duitschland* en tevens den raad, bij tijds voor eigene veiligheid te zorgen (2). Moet dit alles niet elken redelijken twijfel uit den weg ruimen, dat de Prins van den toeleg op *Amsterdam* kennis gedragen en dien begunstigd heeft (3)? Even als BREDERODE *Vianen*, had ORANJE zijne stad en het slot *Buren* versterkt (4). 1555—1568

Welke waarde kan, na deze beschouwing, aan 's Prinsen betuiging gehecht worden »dat hij, om het verwijt niet op zich te laden, alsof hij *het volk tot tegenweer aanzette en in beweging bragt*, *de Nederlanden* verliet (5)?" Wat te denken van zijne verklaring, kort voor zijn vertrek naar *Duitschland* aan EGMOND en HOORNE afgelegd: »Ik zal steeds de *zeer gehoorzame* Leenman des Konings blijven, tot elke dienst bereid, welke ik hem met een goed geweten kan bewijzen (6)?" Of van zijne verzekering aan FILIPS zelven, tegen wiens bevelen hij zich verzet had (7): »de liefde, welke ik Uwer Majesteit en dezen Landen altijd heb toegedragen, is derwijze in mijne ziel gegrift, dat ik niet nalaten zal lijf en goed op te offeren voor alles wat ik weet, dat strekken kan tot bevordering der ware dienst van Uwe Majesteit, en tot *rust* en *instandhouding* Uwer Landen; en zal daarin volharden, overal waar ik mij ook mag bevinden (8)?" Kan het opregt gemeend zijn, toen hij beweerde, dat hij »eenige opschudding of opstand vreesde en die *gaarne wenschte te verhinderen* (9)?" Of als hij der Landvoogdes zijne voldoening over de nederlaag der Onroomschen bij *Lannoy* te kennen gaf, dewijl zij *oproerig* geweest waren (10)? Huldigde hij de waarheid, toen hij schreef: »Ik behoor niet onder dege-

---

(1) Zie hiervoor, bl. 456.

(2) SCHELTEMA, HENDRIK *van Brederode*, bl. 82.

(3) SCHELTEMA, HENDRIK *v. Brederode*, bl. 49, 120.

(4) Zie hiervoor, bl. 384.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 57. Zie hiervoor, bl. 462.

(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 71.

(7) Zie hiervoor, bl. 388, 389.

(8) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 65. Zie hiervoor, bl. 464.

(9) Zie hiervoor, bl. 219.

(10) Zie hiervoor, bl. 412.

1555—1568 nen, die veinzen (1)?" Men bewere niet langer, dat indien het plan van ORANJE geweest ware, geheel met den Koning te breken, hem bij de komst des Hertogs van *Alba* de middelen, om met eenige hoop op goeden uitslag tegenstand te bieden, niet zouden ontbroken hebben (2). Juist deze middelen ontbraken hem; en zijn laatste onderhoud met de Calvinisten, toen hij reeds op het punt was *de Nederlanden* te verlaten, toont aan, dat hij werkelijk tegenstand zou geboden hebben, indien de Bondgenooten en Calvinisten de Augsburgsche geloofsbelijdenis omhelsd hadden, waardoor hij op de hulp der Duitsche Vorsten konde rekenen, of wanneer men hem aan een half millioen guldens geholpen had. Doch deze poging leed schipbreuk op de onverzettelijkheid en het wantrouwen der Calvinisten (3). Zoo sterk was hun afkeer van de Lutherschen, dat JAN VAN MARNIX verklaard had, liever te willen sterven dan Lutheraan worden (4). Niet in strijd met de waarheid konde in een verzoekschrift aan den Koning in vijftien honderd drie en zeventig gezegd worden: »Hoezeer de Heeren en steden van deze Landen wel middelen hadden, om den Hertog van *Alba* uit het Land te houden en zijne inkomst te beletten, nogtans dewijl hij kwam uit naam van Uwe Majesteit, ten einde zij openlijk aan den dag zouden leggen, dat zij geen opstand in den zin hadden, hebben zij hem met alle gewilligheid ontvangen (5)." Hieruit blijkt wel, dat de Heeren en steden geen opstand tegen den Vorst in den zin hadden, maar geenszins, dat zulks niet het geval was met ORANJE, welke, genoegzaam tot het einde toe, het plan koesterde, te beletten, dat de Koning met eene krijgsmagt in *de Nederlanden* kwame (6). De getuigenis des Graven van *Hoogstraten*, »dat de Prins hem nooit iets voorgesteld, medegedeeld of van hem gevorderd had tegen de dienst des Konings, en waaruit hij konde bepeuren, dat diens plannen leidden tot heerschzucht, onlusten, oproer of dergelijke (7)," verliest hare waarde, dewijl zij openbaar in strijd is met 's Prinsen daden. Daarenboven was ORANJE te omzigtig in zijne woorden en te bedekt in zijne bedrijven, dan dat zijne ware bedoeling kenbaar konde worden. Om deze te verwezenlijken, bezigde hij zijne

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 5. 2de Edit.

(2) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 49. Vgl. V. CORVIN WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. I. bl. 408—410.

(3) Zie hiervoor, bl. 462.

(4) GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. Préface, p. CLII.

(5) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 50.

(6) Zie hiervoor, bl. 432.

(7) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 50.

broeders, de Graven van *Egmond*, *Hoorne*, *Hoogstraten*, BREDERODE en anderen, 1555—1568
zonder dat zij hiervan eens bewust waren. ORANJE alleen wist wat ORANJE wilde.

Er is beweerd, dat de Prins eenen bepaalden afkeer had van het regeringstelsel van FILIPS en dit, wat *de Nederlanden* betrof, trachtte omver te werpen (1). Maar waarop grondde zich die afkeer? Welke aanleiding had FILIPS aanvankelijk daartoe gegeven? Vóór zijne reis naar *Spanje*, had hij bewilligd al wat hij, uit zijn standpunt als Vorst beschouwd, bewilligen konde. Hij had steeds getracht de Nederlanders aan zich te verbinden, hen uitsluitend met de hooge staatsambten begiftigd, welke onder MAXIMILIAAN en KAREL V dikwerf door vreemdelingen bekleed werden, en de Nederlandsche Grooten over het geheel met eene lankmoedigheid behandeld, welke men zelfs bij minder alleenheerschende Vorsten bezwaarlijk zou aantreffen (2). Om hen te believen, had hij GRANVELLE, welke de belangen zijns Meesters behartigde, zonder die der *Nederlanden* te kwetsen, uit deze gewesten verwijderd (3). Hij had zijne handelingen naar de bevelen, vermaningen en raadgevingen zijns vaders geregeld, wiens nagedachtenis den Nederlanders nog immer dierbaar was (4). Alleen wordt hem te laste gelegd, dat hij door het oprigten van eenen Raad voor Buitenlandsche Zaken te *Madrid*, die *bijna* geheel uit Kastilianen was zamengesteld, alles aan het oppertoezigt van Spanjaarden *scheen* te willen onderwerpen, hetgeen *welligt* de onafhankelijkheid der Nederlanders in gevaar kon brengen (5). 's Konings daden in dien tijd onderschragen geenszins deze vrees. FILIPS was naijverig op zijn gezag; doch eerst toen het volk gewapend opstond, kerken en kloosters plunderde en vernielde, zich de grofste ongeregeldheden veroorloofde, en acht gaf noch op de bevelen des Konings, der Landvoogdes of der Stadhouders, maakte hij van geweld gebruik, om zijn gehoond en wettig gezag te handhaven. Zeker had hij door zijne onstaatkundige en blinde hardnekkigheid, om den Hervormden die vrijheid van godsdienst te weigeren, welke zij eischten, tot verzet en tegenstand aanleiding gegeven, ofschoon JAN *van Nassau* zelf erkende, dat het aan FILIPS, gelijk aan elken Vorst in *Duitschland*, regtens toekwam, de openbare preek in zijne Landen te verbieden (6). ORANJE zelf

(1) GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. Préface, p. CLIII.

(2) Zie hiervoor, bl. 58—62, 65, 66, 67, 75, 76, 78, 80, 84, 86, 87, 90, 106, 145, 256.

(3) Zie hiervoor, bl. 75, 83, 84, 95, 96, 98, 103, 105, 107, 110, 113, 118, 120, 122—126, 132—135, 136, 145, 148, 151, 159.

(4) Zie hiervoor, bl. 59, 72, 76, 78, 81, 82, 84, 89, 90.

(5) Zie hiervoor, bl. 205.

(6) *Archives de la Maison d'Orange*, T. II, p. 345—355. Vgl. hiervoor, bl. 424.

1555—1568 had nimmer iets anders dan weldaden van FILIPS genoten; hij was steeds met onderscheiding door hem behandeld geworden, en eerst na vijftienhonderd vijf en zestig werd de goede verstandhouding tusschen hen verbroken (1). 's Prinsen hoofdgrieve tegen het regeringstelsel des Konings was, gelijk hij dikwerf verklaarde, de kettervervolging. »Ik kan niet billijken," zeide hij, »dat de Vorsten het geweten der onderdanen dwingen, en hun de vrijheid van geloof en godsdienst ontrooven willen (2)." Een edel beginsel voorwaar en door welk WILLEM *de Eerste* zich verheven toonde boven den bekrompen geest, de vervolgzucht en onverdraagzaamheid zijner eeuw. Nogtans verloochende hij dit beginsel, ongetwijfeld ondanks zich zelven, door het vervolgen der Hugenooten in zijn prinsdom *Oranje*, en het nu en dan uitvoeren van 's Konings bevelen tegen de Hervormden in *de Nederlanden* (3). Men heeft betoogd, dat het beschermen en voorstaan der Hervormde godsdienst het eenig doel van ORANJE's streven geweest is; men heeft hem als den beschermer en verdediger der Protestantsche Kerk, inzonderheid als den Geloofsheld van het Calvinismus beschouwd (4). Maar door zich als zoodanig te vertoonen, zou hij de Roomschgezinden, en alzoo het grootste gedeelte van de bevolking der *Nederlanden*, van zich verwijderd hebben. Blijkbaar trachtte hij aanvankelijk alle Nederlanders te vereenigen, om elken Spaanschen invloed te verdringen (5). Zeer juist, naar ons inzien, is aangetoond, dat ORANJE, tot op zijne uitwijking uit *de Nederlanden*, voor het uiterlijk Katholijk was en bleef; waarbij men heeft aangemerkt, dat er geene mogelijkheid is den Prins, wegens de belofte, welke hij bij zijn huwelijk met ANNA *van Saksen* ter eene zijde aan den Koning, ter andere aan den Landgraaf van *Hessen* deed, en de verzekeringen, welke hij sedert aan beide en aan de Landvoogdes omtrent de inachtneming zijner belofte gaf, van groote dubbelzinnigheid vrij te pleiten (6). Hij

---

(1) Zie hiervoor, bl. 58, 72, 81, 82, 89, 116, 117. GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. Préface p. XXI, XXIII.

(2) Zie hiervoor, bl. 174.

(3) Zie hiervoor, bl. 73, 157. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. I. p. 461, T. II. p. 52, 53, 69. GROTIUS, *Annal.* Lib I, p. 18. Men vergelijke hierbij BROES, FILIPS *van Marnix*, D. I. bl. 146—149, welke 's Prinsen gedrag in dezen tracht te verdedigen, of liever te verontschuldigen.

(4) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. III, p. LII, 55.

(5) *de Gids* voor 1845, D. I. bl. 452.

(6) *de Gids* voor 1846, D. II. bl. 613 (2). Zie hiervoor, bl. 114—117. Voeg bij de aldaar aangehaalde Schrijvers nog GACHARD, *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 375—

toonde zelfs zich zeer gebelgd, wanneer men zijn Katholijk geloof verdacht hield (1). 1555—1568
Het kan zijn, dat »indien het zijn vaste wil en ijverige toeleg was, om het nieuwe geloof tegen onregtvaardige en wreede vervolging te beschermen, hij teregt berekende hierin niet te kunnen slagen, ten zij hij voor zich aan de Roomsche Kerk getrouw bleef (2)." Maar op denzelfden tijd, dat hij den Paus zijne gehechtheid aan de alleen zaligmakende Kerk verzekert, de Hervormden in zijn prinsdom *Oranje* vervolgt, en de Roomsche godsdienst *notre vraye et ancienne religion* noemt, erkent hij voor den Keurvorst van *Saksen*, dat de leer, naar de Augsburgsche geloofsbelijdenis, de *ware* is (3). En toen hij later die *vraye et ancienne religion* verlaat, omhelst hij niet de *ware leer* der Lutherschen, maar die der Calvinisten, welke hij de *verfoeijelijke* (*méchante*) genoemd had (4). Was dat wankelen en weifelen »naar gemoedsovertuiging gerigt, of niet veel meer naar hetgeen zich in den loop van zaken voordoet als wijs en voorzigtig om te doen? Bij de geloofswisseling zoo wel van ORANJE als van HENDRIK IV pleeg het hooge bestuur te wezen bij de staatkunde met eenig onderschikken van de waarheid aan de nuttigheid (5)."

Heerschzucht was bij WILLEM *den Eerste*, even als bij HENDRIK *den Vierde*, de drijfveer, en staatkunde de leidsvrouw zijner daden (6). Weinig groote mannen waren groot genoeg, om niet heerschzuchtig te zijn. Indien ORANJE de Roomsch-Katholijke Kerk verliet moest hij kiezen tusschen LUTHER en CALVIJN, en deze keuze viel hem allermoeijelijkst. »Naast neigde hij tot de Lutheranen; maar tot deze overgaande, zou hij zich scheiden van de Calvinisten; van de Calvinisten zou hij zich afscheiden, ver het grootste deel der Nederlandsche Protestanten, voor wier bescherming hij is opgetreden, en daarnevens ook de gezeleerden, van wier ijver en moed in tijd en wijle meest te verwachten ware. Zal hij dan liever, met eenig plooijen van zin, aan

---

377, en het zoo even in het licht verschenen werkje: *Het huwelijk van* WILLEM *van Oranje met* ANNA *van Saksen*, door J. J. VAN DER HORST.

(1) Zie hiervoor, bl. 179.

(2) BROES, FILIPS *van Marnix*, D. I. bl. 144.

(3) *Archives de la Maison d'Orange*, T. I. p. 50, 53, 102, 103, 105, 106. 2de Ed. Zie hiervoor, bl. 74, 115, 116.

(4) Zie hiervoor, bl. 74. De Roomschgezinde BORGNET noemt den Prins deswege »*déiste*, regardant le culte extérieur comme la partie accessoire de sa croyance." PHILIPPE II *et la Belgique*, p. 28. Men vergelijke echter hierbij BROES, FILIPS *van Marnix*, D. I. bl. 135, 149, 194—200, 210—219.

(5) BROES, FILIPS *van Marnix*, D. I. bl. 194, 195.

(6) BROES, FILIPS *van Marnix*, D. I. bl. 195—206.

1555—1568 de Calvinistische partij zich voegen? Maar dit doende, geeft hij alles verloren aan de zijde der Duitsche Vorsten en van den Keizer, die, tegen het Calvinismus hoogelijk opgezet, voorspraak en bescherming uitsluitend vasthechten aan het Lutherdom. Zoo acht dan de voorzigtige WILLEM van menige zijde geraden dusver in de Roomsch-Katholijke Kerk te volharden (1)." Eerst na zijn ontwijken voor ALBA en toen alle banden tusschen hem en den Koning verbroken waren, verklaarde hij zich in vijftienhonderd drie en zeventig voor de Hervormde Kerk, naar de leer van CALVIJN. »Dit zal gedeeltelijk het gevolg geweest zijn van godsdienstig onderzoek, maar gelijk ORANJE bij zijn intreden in het verloren Vaderland, aan de Roomschgezinden, ten einde hen niet van zich te verwijderen, terstond gelijke godsdienstregten toedeelde, zoo was hetgeen hem naar de Hervormden stuurde boven Lutheranen of Doopsgezinden, wel meest zijn schrander overleg om deze, ver de grootste partij binnenslands, en buiten schier de eenige van welke hij wakkeren onderstand kon hopen, digst mogelijk zich aan te sluiten (2)." En zoo was het indedaad. Het voorstaan en verdedigen van vrijheid van godsdienst was zeker opregt gemeend bij ORANJE. In geloofsdwang voorzag hij naar waarheid den ondergang van het handeldrijvend *Nederland*. Wie zal het derhalve wraken, dat hij zich met kracht en nadruk daartegen verklaarde? Maar was dit het *hoofddoel* zijner handelingen, of alleen het *middel* om daartoe te geraken? Wat hij zich eens over de Protestantsche Duitsche Vorsten liet ontvallen, »dat zij de godsdienst alleen bezigden, om hunne plannen te bereiken," mag welligt ook op hem toepasselijk zijn (3). Eenen man van zijne eerzucht moest het geweldig grieven, dat hij niet Opperlandvoogd geworden was, dat hij zelfs geene zitting had in de *Consulta*, en GRANVELLE boven zich geplaatst zag. Zouden hierin niet de hoofdbeweegredenen van 's Prinsen verzet tegen het bestuur des Konings, en van zijn haat tegen den Kardinaal te ontdekken zijn? Omstandigheden, welke geene menschelijke wijsheid vooruit konde berekenen, voerden hem verder dan hij oorspronkelijk bedoelde, hetgeen zich misschien bepaalde tot het verkrijgen van de Opperlandvoogdij over *de Nederlanden*, naar welke hij reeds vroeger gestreefd had (4). Want hoewel eenige Nederlandsche Edelen van Vorst wenschten te veranderen, en de Landvoogdes zich overtuigd hield, dat de Prins van *Oranje* zich van den staat wilde meester maken (5); ofschoon WIL-

(1) BROES, FILIPS *van Marnix*, D. I. bl. 145, 146. Vgl. bl. 151.

(2) BROES, FILIPS *van Marnix*, D. I. bl. 151, 152.

(3) Zie hiervoor, bl. 116. GROTIUS laat het twijfelachtig, of 's Prinsen ijver voor de godsdienst, niet aan de zucht zij toe te kennen om bij het volk wel te staan. *Annal.* Lib. 1. p. 18.

(4) Zie hiervoor, bl. 77.

(5) Zie hiervoor, bl. 226, 340, 374.

LEM reeds vroeg en steeds op middelen bedacht was, om wanneer de Koning geweld gebruikte, geweld daar tegen over te stellen (1), en hij openlijk verklaarde, dat de Vliesridders en de Raad van State, van welke beide hij lid was, eigenlijk het roer des bewinds in handen moesten nemen (2); ofschoon GRANVELLE wel gelijk kan gehad hebben, »dat de Nederlandsche Grooten besloten hadden, de zaken daarhenen te leiden, dat het bestuur aan hen geraakte, en de Koning buiten hen niets vermogt (3);" en eindelijk, ofschoon WILLEMS woorden in vijftienhonderd drie en zestig tot MONTIGNY »eens zal de dag komen, op welken wij de sterksten zullen zijn," van verstrekkende ontwerpen getuigen (4), kan men echter veilig vooronderstellen, dat hij eerst na vijftienhonderd acht en zestig, het stoute plan gevormd heeft, *de Nederlanden* aan FILIPS te ontwringen (5). »Zoo de tegenstand, dien WILLEM *van Oranje* als *Staatsman* uit een *staatkundig* oogpunt begon en doorzette, de algemeen menschelijke, echt Christelijke belangen in zich opgenomen en verwezenlijkt heeft;" zegt een scherpzinnig navorscher der geschiedenis; »zoo WILLEMS werkzaamheid ten zegen voor ons vaderland, ten zegen voor zijn vorstelijk geslacht, ten zegen voor hem zelven geweest is, erkennen wij daarin eerbiedig de hand der Voorzienigheid, die alles aan hare oogmerken heeft dienstbaar gemaakt; maar om den wille van geschiedkundige waarheid en historische kritiek, noeme men WILLEM *van Oranje* in vijftienhonderd zes en zestig nog geen geloofsheld; men zie in hetgeen hij deed of sprak, naliet of zweeg, niet de wankele stappen van eenen Geroepenen, niet de eerste schreden eens Heiligen; men make hem niet tot een JOSAPHAT, een HISKIA, een DANIËL (6)." 1555—1568

Mogen bijoogmerken den Prins van *Oranje* en eenige andere Nederlandsche Grooten, in het verdedigen en voorstaan van vrijheid van godsdienst, geleid hebben, ongetwijfeld stond dit laatste geheel en onverdeeld op den voorgrond bij verre de meeste der verbondene Edelen, vooral bij hunne Hoofden LODEWIJK *van Nassau*, BREDERODE, CULEMBORG en MARNIX *van St. Aldegonde* (7). Men heeft hun Bondgenootschap gewraakt als in strijd met de beginselen van het Protestantismus in dien tijd. Wanneer men echter de beweegredenen, welke de Nederlandsche Edelen tot het Verbond aan-

---

(1) Zie hiervoor, bl. 219, 227, 279, 314, 357, 362, 363, 374.

(2) Zie hiervoor, bl. 224.

(3) Zie hiervoor, bl. 119.

(4) Zie hiervoor, bl. 131.

(5) Zie hiervoor, bl. 195, 205.

(6) *de Gids* voor 1845, D. I. bl. 452, 453.

(7) Zie hiervoor, bl. 205.

1555— 1568 spoorden (1), oplettend nagaat, zal blijken, dat zij geheel in overeenstemming met die beginselen gehandeld hebben. Zij volgden althans de leer van den Schotschen Kerkhervormer JOHN KNOX, welke, toen weinig jaren geleden, in een staatkundig geschrift onder anderen het moeijelijk vraagstuk behandeld had, in welke gevallen verzet tegen het Hoog Bewind veroorloofd is? en tot deze slotsom gekomen was: »Opstand is zekerlijk niet geoorloofd; maar het geheele volk kan zich met volkomen regt tegen maatregelen van dwingelandij verzetten. *De Adel is de beschermer der volksvrijheid.* De Edelen mogen niet hunne broeders laten vermoorden. Nogtans mogen zij nooit uit eerzucht en staatkunde opstaan, maar alleen, om de zuivere godsdienst te verbreiden (2).” Wanneer men nu in het oog houdt, dat de Nederlandsche Hervormden in gemeenschap stonden met hunne geloofsgenooten in de onderscheidene Landen, waar de Kerkhervorming was doorgedrongen (3), dan is het gansch niet onwaarschijnlijk, dat een ALDEGONDE dit geschrift van KNOX gekend, en daarin het eerste denkbeeld van het Verbond der Edelen gevonden hebbe. Men wete daarbij, dat ALDEGONDE in *Geneve* de lessen van CALVIJN had bijgewoond, ten tijde dat KNOX zich aldaar bevond, wien hij kan hebben ontmoet en leeren kennen, en welke kort daarna het genoemde werk in het licht gaf. Neemt men dezen zamenhang aan, dan gaat er, naar ons gevoelen, over het ontstaan van het Verbond der Edelen een nieuw licht op, waar men tot hiertoe weinig op gelet heeft (4).

Toen ORANJE naar *Duitschland* was vertrokken, maakte BREDERODE zich ’s Prinsen raad ten nutte, om, nu alles verloren scheen, voor eigen behoud te zorgen. Het is niet onwaarschijnlijk, dat op dit tijdstip en uit hemzelven het verzoek om genade is uitgegaan, hetwelk door EGMOND, te zijnen behoeve, bij de Landvoogdes is ingediend. Denkelijk werden de voorwaarden der verzoening door EGMOND aan MARGARETHA voorgesteld; zij kwamen hierop neder: »dat BREDERODE *Amsterdam* zou verlaten, en allen van daar doen vertrekken, welke er tijdens zijn verblijf ingekomen waren; dat hij zijn krijgsvolk zou afdanken, en geen ander aannemen; dat hij allen, die zich op hem beriepen en verlieten, van hunne verpligting zou ontslaan, en hij zelf alle verbindtenissen en bondgenootschappen laten varen en geene nieuwe aangaan; dat hij in de stad en het kasteel van *Vianen* terstond bezetting van den Koning zou innemen; dat hij zich in alle opzigten als een goed en getrouw Leenman en onderdaan gedragen, en met betrekking tot het verledene, zich aan de goedertierenheid of regt-

---

(1) Zie hiervoor, bl. 198—201.

(2) P. HENRY, *Leben* CALVINS, B. III. S. 401.

(3) Zie hiervoor, bl. 224, 226

(4) Deze opmerkingen zijn wij aan den Heer Mr. H. J. KOENEN verschuldigd.

vaardigheid des Konings onderwerpen zou; dat hij, eindelijk, hangende 's Konings verdere besluiten hieromtrent, het Land verlaten, en alleen het vruchtgebruik zijner goederen, welke hij door zijne beambten kon laten besturen, genieten zou." Deze voorstellen werden echter door de Landvoogdes verworpen, dewijl zij twijfelde, of BREDERODE die wel zou aannemen. Om denzelfden tijd, wees zij een verzoek van de moeder des Graven van *Hoogstraten*, om genade voor haren zoon, van de hand, hetwelk mogelijk met de voorslagen van EGMOND in verband stond (1). 1555—1568

Nu BREDERODE vergiffenis geweigerd was en zijn toestand in *Amsterdam* door de verslagenheid der gemeente en de meerdere stoutmoedigheid der Regering, daar thans de Landvoogdes alom de overhand had en MEGEN de stad met een aanval bedreigde, hoe langer zoo hagchelijker werd, bleef hem niets anders over, dan voor de omstandigheden te zwichten. Hij wilde echter niet »met oneer," gelijk hij zich uitdrukte, *Amsterdam* verlaten, en verzocht derhalve aan de Regering eene schriftelijke getuigenis, dat hij zich tijdens zijn verblijf, stil en bedaard gedragen had. Zulk een getuigschrift, en zoo als hij dit verlangde, voorzien met het zegel der stad, werd hem ter hand gesteld. De Regenten betuigden hem daarin hun dank voor zijn vredelievend gedrag in de stad, en verklaarden zich genegen, hem alle eer en achting naar hun vermogen verder te bewijzen. Een dergelijk verzoek van de Edelen, welke zich bij BREDERODE bevonden, werd echter afgewezen, even als zijne eigen aanvrage, om eenige schepen ter vervoer zijner knechten, hetgeen de Raad, hoofdzakelijk uit vrees voor het misnoegen der Landvoogdes, niet waagde toestemmend te beantwoorden. Eindelijk verklaarde BREDERODE zich bereid met zijne manschappen te vertrekken, indien men hem op zekere bedijkte landerijen in de *Berger- en Kleimeren* achtduizend gulden wilde voorschieten, ter bestrijding zijner achterstallige schulden. Op verzoek der Regering, welke verlangde, den onwelkomen gast en de zijnen »kwijt te worden," verstrekten ADRIAAN PAUW en HERMAN ROODENBURG op hun eigen naam, doch voor rekening der stad, welke hierin niet wilde gekend zijn om den ondank van het Hof te ontgaan, en onder beding van schadeloosstelling, die ook daarna geschied is, hem deze som, op voorwaarde, dat hij nog dien zelfden avond zou vertrekken. Het was zondag. Op het afscheidsmaal aan zijne vrienden beklaagde zich BREDERODE »dat men den eed van het Bondgenootschap zoo kwalijk gehouden had, en hem in zijn goed voornemen niet genoeg behulpzaam geweest was." Dit laatste doelde ook op het gedrag van eenige aanzienlijke Hervormden te *Amsterdam*, welke, vier weken te voren, bij eer en trouw beloofd hadden, den honderdsten penning hunner goederen op te brengen, om in de elfduizend gulden te voorzien,

22 v. Grasm. 1567

27 v. Grasm. 1567

(1) SCHELTEMA, HENDRIK *van Brederode*, bl. 83—86.

1555–1568 welke BREDERODE aan wapenen, pakhuishuur, reisgeld als anderszins besteed had; doch bij het openen der kist, in welke de beloofde gelden moesten gestort worden, waren niet meer dan zevenhonderd en vijftig gulden gevonden. Des avonds omtrent elf uren ging hij scheep met zijne echtgenoote en een aanzienlijk getal Edellieden. De Regering had gezorgd, dat de sleutels bij den boom waren en twee karveels op stroom, benevens een waterschip, voorzien van geschut en volk, om hem tot aan *het Vlie* te geleiden. BREDERODE's toeleg was echter, *Amsterdam*, door verstandhouding van binnen, dien nacht door zijne krijgsbenden, onder bevel van GIJSBERT en DIEDERIK *van Batenburg*, bij verrassing in te nemen, hetgeen ongetwijfeld gelukt zou zijn, indien zij tijdig genoeg gekomen waren. Den geheelen nacht van zijn vertrek was hij voor *Jaap Hannes*, een gehucht in *Amstelland* aan den Zeedijk, met zijn schip blijven liggen, en eerst na het mislukken van den bewusten aanslag, naar *het Vlie* gestevend. Hij begaf zich naar *Embden*, toen naar *Bremen*, en vond eindelijk eene schuilplaats op de heerlijkheid van Graaf JOOST *von Schauenburg*. Men heeft gevraagd, welk nut het verblijf van BREDERODE te *Amsterdam* heeft te weeg gebragt? Er is geantwoord: »zijne tegenwoordigheid heeft uitgewerkt, dat gedurende zijn oponthoud, het verschrikkelijk tooneel van burgerkrijg, hetwelk kort vóór zijne komst de stad tot het uiterste gebragt had, niet herhaald is geworden, hetgeen de Regering zelve dankbaar erkend heeft; dat, op *Groningen* na, *Amsterdam* de *laatste* stad was, in welke de tegenomwenteling, door de Landvoogdes beoogd, tot stand kwam; dat eindelijk daardoor aan duizenden de gelegenheid verschaft werd, zich in veiligheid te stellen, eer zij binnen het bereik waren van ALBA's wraak." Hij was van de Hoofden des Verbonds de laatste, welke het Land verliet. Voortdurend hield hij briefwisseling met zijne vrienden te *Amsterdam* en elders, doch mogt zijne hoop op een gunstiger ommezwaai van zaken niet vervuld zien. Ingedaagd door den Hertog van *Alba*, doch niet verschenen, werd hij verbannen en al zijn goed verbeurd verklaard. Doch vóór de uitspraak van dat vonnis, was hij den vijftienden van Sprokkelmaand vijftienhonderd acht en zestig op den huize *Harnhof* of *Harenburg* in de vesting *Rekelinghuizen* in den bloei des levens overleden »aan eene kortstondige doch hevige ziekte, welke zijne vijanden aan onmatigheid in het drinken, zijne vrienden aan eene meer onschuldige oorzaak hebben toegeschreven." Hij werd begraven te *Gemmen* in het Land van *Kleef*. Zijne weduwe, bij welke hij geene kinderen verwekt had, hertrouwde een jaar na zijn dood met den Paltzgraaf FREDERIK *den Derde*, en werd later, volgens voorwaarde van de Gentsche bevrediging, in het bezit zijner verbeurd verklaarde goederen gesteld, in zoo verre als daaromtrent door hem bij uitersten wil geene andere beschikking gemaakt was (1).

---

(1) SCHELTEMA, HENDRIK *van Brederode*, bl. 90—115, 125—127, vergeleken met de *Archives*

HENDRIK *van Brederode*, in vijftienhonderd een en dertig te *Brussel* geboren, 1555—1568
stamde af uit het oud-adellijk geslacht van dien naam, welks stamvader uit het eerste Hollandsche Gravenhuis was voortgesproten (1). Hij wordt afgeschilderd als een man »lang van gestalte, rosachtig van aangezicht, blond van haar, welgemaakt van lijf en leden, zeer beleefd en milddadig, goed van verstand en begrip, onverzaagd en kloek ter wapenen, maar zeer haastig van hoofd en wat halsstarrig in zijn voornemen. In zijne jeugd had hij tot zinspreuk: *Peut-être;* in later leeftijd: *Heere! bewaar ziel en eed* (2)." Zijn karakter is vooral in de laatste tijden zeer uiteenloopend besproken geworden (3). Na een naauwgezet wikken en wegen van hetgeen zoo ter gunste daarvan als omgekeerd is aangevoerd, onderschrijven wij het oordeel van eenen allezins bevoegden regter. »HENDRIK *van Brederode*," zegt hij, »was van hooge geboorte en fier op zijne afkomst, vurig, ondernemend, rusteloos. Zijne grootmoedigheid, die tot zelfopoffering kon stijgen, zijne stoutmoedigheid, die tot roekeloosheid kon overslaan, zijne opregte volksgezindheid, die hem de harten der menigte opende, zijne bespraaktheid, zijne gevatheid, zijne ijdelheid zelve, zouden hem in een tijd als dien, waarin hij optrad, onderscheiden hebben, indien niet zijn hooge rang hem noodzakelijk zijne plaats had aangewezen aan het hoofd der verbondene Edelen. Men beschuldigt BREDERODE van geneigdheid tot den drank, van oploopendheid, die hem de heerschappij over zich zelven deed verliezen. Dat er grond voor beide beschuldigingen is, kan niet ontkend worden. Maar de bewijzen ontbreken, dat de eerste ondeugd op zijne handelingen, als hoofd van het

---

de la Maison d'Orange, T. III. p. 60, 61. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 534, 539. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austr. Belg.* Lib. XVII. p. 425. CAMPANA, *della guerra di Fiandra* T. I. p. 30, en BENTIVOGLIO, *Hist. d. Nederl. Oorl.* bl. 65, wiens verhaal in dezen geheel onjuist is. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 349, 350. STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. VI. p. 331, 332. GIJSIUS, *Oorsp. d. Nederl. Beroert.* bl. 265. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 168. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 146, 147. WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. I. B. VII. bl. 302. KOK, *Vaderl. Woordenb.* D. VIII. bl. 1014—1016. Mr. H. J. KOENEN, ADRIAAN PAUW, bl. 64, 65. Mr. M. C. VAN HALL, HENDRICK, *Graaf van Brederode*, bl. 96—101. *De Gids* voor 1845, D. I. bl. 532—537, alwaar op bl. 273—275 de verschillende gevoelens over het uiteinde van BREDERODE getoetst worden. GRANVELLE werd berigt, dat BREDERODE binnen twee dagen aan het zijdewee (*pleuris*) was overleden. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 17.

(1) *Alg. Gesch. d. Vaderl.* D. II. St. I. bl. 31.

(2) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 168.

(3) Zie Mr. M. C. VAN HALL, HENDRICK, *Graaf v. Brederode*, het *Antwoord* op dat geschrift door Mr. G. GROEN V. PRINSTERER, het *Wederwoord* des Heeren V. HALL, en de even zaakrijke als scherpzinnige beoordeeling der beide eerstgenoemde geschriften in *de Gids* voor 1845, D. I. bl. 267 enz.

1555—1568 Verbond, eenigen invloed hebbe uitgeoefend; de gevaarlijke strekking der laatste werd vaak krachteloos gemaakt door zijne innige verkleefdheid aan den Prins van *Oranje*. Gewoon zijne eigene inzigten aan die van dezen voortreffelijken Staatsman te onderwerpen, volgde hij met gedweeheid diens ingevingen, en zou niet geschroomd hebben van overijlde stappen terug te treden binnen het pad, door de voorzigtigheid en gematigdheid van dezen gebaand. Wel verre van met VIGLIUS voor een goed deel op BREDERODE de schuld te werpen van de jammeren, die in vijftien honderd acht en zestig en de daarop volgende jaren ons Vaderland hebben getroffen, houden wij staande, dat, hadden alle Edelen, die het Verbond teekenden, voor de uitbreiding daarvan zoo krachtig geijverd, hadden zij met evenveel schranderheid voor de uitvoering van dat Verbond gewaakt, en tot het uiterste toe den geest daarvan zoo trouw gehandhaafd als BREDERODE deed, de bange jaren van ALBA's tijrannij zouden welligt nimmer zoo verderfelijk op *Nederland* hebben gedrukt. De fiere houding van den Nederlandschen Adel zou óf den Koning tot toegeeflijkheid gedwongen en hem strikt verbonden hebben gehouden aan het eenmaal ingewilligde, óf het pleit, wie in *Nederland* heerschen zou, eene Spaansche Inquisitie of eene Natie, in hare belangen behoorlijk door hare hoofden vertegenwoordigd, ware vroeger in het open veld, en, wat ook de uitslag had mogen zijn, roemrijker voldongen geworden (1)." Laat ons hier bijvoegen, dat geen der verbondene Edelen voor de zaak, welke zij als heilig beschouwden, zoo veel heeft opgeofferd als BREDERODE (2). Wie hunner ook eenen omkeer van zaken wenschte, als een middel tot herstel zijner verwarde geldmiddelen, zeker BREDERODE niet, gelijk de uitgestrekte goederen en bezittingen, welke hij in *de Nederlanden* achterliet, getuigen (3). Op zwakken grond steunt het vermoeden, dat hij niet vrij was van staatszucht en het oogmerk had, door de verdrijving van FILIPS, zichzelven den gravenhoed van *Holland* op het hoofd te zetten (4). Zeker is, dat hij zich zulk eene onwrikbare genegenheid bij het volk had verworven, dat het berigt van zijn dood geen geloof vond, en zich lang de meening staande hield, dat hij nog leefde en als verlosser des volks terugkomen zou. Eindelijk, »beschouwt men de gebeurtenissen van vijftien honderd zes en zestig als de *grondlegging der Nederlandsche vrijheid;* beschouwt men de werkzaamheid van eenen LODEWIJK *van Nassau*, van eenen MARNIX in dat licht, dan weten wij niet aan wien meer dan

(1) *de Gids* voor 1845, D. I. bl. 551, 552.

(2) Zie hiervoor, bl. 280.

(3) V. HALL, HENDRICK, *Graaf van Brederode*, bl. 103—109.

(4) *de Gids* voor 1845, D. I. bl. 545, 546.

J. F. C. Reckleben sculps.

aan BREDERODE den eernaam toekomt, niet slechts van *Medegrondlegger*, maar zelfs 1555—1568
van *Hoofdgrondlegger* onzer vrijheid (1)."

De krijgslieden, door BREDERODE in *Amsterdam* achtergelaten, plunderden vóór hunnen aftogt het Karthuizers klooster, vernielden al wat in de kerk was, en mishandelden de monniken. Daarna kwamen eenige hunner hoplieden voor de Haarlemmerpoort en verzochten, dat men hen uit de stad van mondbehoeften en schepen zou 5 v. Bloeim. 1567
voorzien, om het IJ over te steken; aan het eerste werd door de Regering voldaan, het laatste geweigerd; doch de Hervormden zonden hun aan den boom, onder schijn van koorn, nog eenige zakken buskruid toe in kleine vaartuigen. Met deze vaartuigen, waarschijnlijk, vertrokken zij, op het berigt dat de Graaf van *Megen* met dertien vaandels *Sloterdijk* genaderd was, naar *Waterland* (2). Aldaar verlieten hen de Heeren van *Batenburg* en andere aanvoerders, die over de *Zuiderzee*, vermoedelijk langs *Vlieland*, naar *Embden* wilden stevenen. Maar door zes gewapende vaartuigen van den Graaf van *Aremberg*, onder bevel van ERNST MULERT, aangetast, moesten zij zich overgeven, en werden met hunne roofgoederen te *Harlingen* opgebragt. De gebroeders BATENBURG, ANDELOT, WINGLE en MAXIMILIAAN *van Blois*, gezegd COCQ *van Neerijnen*, werden naar *Vilvoorden* gevoerd en even als hunne lotgenooten, de Friesche Edelen SJOERT BEIJMA, HERMAN *van Galama* en WILLEM *van Bouwema*, tot op de komst van ALBA in hechtenis gehouden. Van de overige manschappen, ten getale van omtrent honderd, werden vier en twintig tot de galeijen verwezen, zeven opgehangen, eenige in vrijheid gesteld (3). Inmiddels was de Graaf van *Megen*, nadat *Amsterdam* hem eenige levensmiddelen had verstrekt, de knechten van BREDERODE gevolgd. Doch kort vóór zijne komst te *Medemblik*, hadden zij zich te scheep begeven en waren, ofschoon hij hen terstond met eenige kleine vaartuigen achterna zette, behouden te *IJpesloot*, bij *Amsterdam* aan den Muiderdijk, gekomen. Van hier trokken zij door *de Veluwe* en *de Betuwe* naar *Heussen* en aldaar over den *Rijn*, verscheurden hunne vaandels en verliepen. Zij, welke MEGEN in handen vielen, werden óf dadelijk over de kling gejaagd, óf naar *Amsterdam* en verder naar *Brussel* vervoerd, en aan den lijve gestraft. Drie vaandels voetvolk, welke te *Vianen* waren gebleven, voeren over *de Lek*, onder bevel van ALBRECHT *van Huch-*

(1) *de Gids* voor 1845, D. I. b. 451, 452.

(2) SCHELTEMA, HENDRIK *van Brederode*, bl. 115, 116.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 533, *Sententiën van* ALVA, bl. 76—82. V. D. HAER, *de Init Tumult.* Lib. II. p. 479. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 350. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 331. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 169. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 148.

1555—1568 *tenbroek*, WILLEM *van Nijveld* en JAN *van Renesse*, om de schans aan *de Vaart* te bemagtigen. Hertog ERIK *van Brunswijk* dreef hen uiteen en nam RENESSE gevangen, die naar het slot *Vredenburg* te *Utrecht* gevoerd werd. ERIK maakte zich tevens meester van *Vianen* en *Ameide*, en plunderde het kasteel *Batenstein*, weleer de verblijfplaats van HENDRIK *van Brederode. Amsterdam* moest NOIRCARMES met zijn krijgsvolk, in weerwil der Regering en Gemeente, innemen (1). Eerlang echter werd hij aldaar door den Graaf van *Bossu* vervangen, wien, bij voorraad, het stadhouderschap over *Holland*, *Zeeland* en *Utrecht* was opgedragen (2).

De ontbinding van het Bondgenootschap der Edelen bragt de steden onder 's Konings gezag terug. Met evenveel drift en ijver als kort te voren de beelden en altaren, werden nu de kerken der Onroomschen afgebroken en de balken er van in sommige oorden, bovenal in *Vlaanderen*, tot galgen gebezigd en de stichters daaraan opgehangen (3). EGMOND meldde den Koning, dat hij in dat gewest binnen ééne maand tijds de zaken op den ouden voet hersteld had; dat het volk ontwapend was, de Hervormde Leeraars gevlugt waren, en hij de beroerten in den aanvang zou belet hebben, indien hij toen, even als thans, over acht of tien vaandels voetvolk had kunnen beschikken (4). Om de rust te handhaven en nieuwe beroeringen te voorkomen, werden de voornaamste steden met krijgsvolk bezet, in eenige nu en later kasteelen opgeworpen, en alom de burgers bevolen, hunne vuurwapenen over te leveren (5). »Aldus en zoo plotselijk viel de hooge hoop en overmoed van Adel en Gemeente, en was er nu noch Heer, noch stad, noch volk zoo stout, dat zich verroeren durfde (6)." Het vernieuwen en gestreng toepassen der bloedbevelen, en inzonderheid de schrik voor ALBA's naam, vermeerderden het uitwijken van ingezetenen en vreem-

---

(1) *Sententiën van* ALVA, bl. 31, 129, 307, 336, 337, 340. V. D. HAER, *de Init. Tumult.* Lib. II. p. 478. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI, p. 330. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 169. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 148. GIJSIUS, *Oorsp. d. Nederl. Ber.* bl. 265. WAGENAAR, *Beschr. v. Amst.* St. I. bl. 305—307. SCHELTEMA, HENDRIK *v. Brederode*, bl. 116—119. KOENEN, ADRIAAN PAUW, bl. 64, 65.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 534, 544. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 149.

(3) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 332, 333.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 524. *Correspondance de* GUILLAUME *le Taciturne*, T. II. p. 498, 499.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 531, 542, 544, 545, 550, 554, 557, 561. BOR, *Hist, d. Nederl Oorl.* D. I. B. IV. bl. 179, 180. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 333.

(6) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 148, 149.

delingen, zoodat het Land met eene geheele ontvolking bedreigd werd. Te *Amsterdam* was het getal vlugtelingen zoo groot, dat er dikwijls schepen ontbraken, om hen, meest naar *Oost-Friesland*, over te voeren. Men berekent, dat tweeduizend verbondene Edelen en wel honderd duizend huisgezinnen om dien tijd zich met hunne goederen, welke op meer dan twee millioenen guldens geschat werden, naar elders begeven hebben (1). Aan deze uitgewekenen wordt de opkomst van vele welvarende en bevolkte steden in *Duitschland*, *Engeland* en in andere gewesten toegeschreven, waar zij hunne nering, handel en kunstvlijt overbragten. Zij bleven echter getrouw aan hunne zeden en kleederdragt, in de hoop, eenmaal weder naar het Vaderland te zullen terugkeeren (2). Te *Embden*, het voorname toevlugtsoord der Nederlanders, en waar reeds in vijftienhonderd twintig de Kerkhervorming was ingevoerd, vormde KLEMENT KOORNHERT, insgelijks derwaarts gevlugt, het ontwerp, den Nederlandschen handel, welke toch wegens de komst van ALBA dreigde te verloopen, naar die stad over te brengen, en ontwikkelde dit plan in een uitvoerigen brief aan den Prins van *Oranje* (3). De Landvoogdes trachtte zoowel door bedreigingen als schoone beloften, het uitwijken te beletten (4). »Maar het verloop, werd van dag tot dag grooter, het geld eene willige waare: verkoopende menig zijne onroerende goederen, of die ten hoogste belastende. Eenigen, onder schijn van vrijheid des gewissen te zoeken, maakten zich te zoek voor hunne schuldeischers, die zij niet zagen te voldoen. Velen, dien het vertrekken ongelegen kwam, voegden zich naar den tijd, gingen dagelijks ter misse, daar zij in jaar en dag niet geweest waren; kochten de Geestelijken om, en valsch getuigenis van altijd Roomsch geleefd te hebben. De rijke huizen stonden open, de disch gedekt voor de geestelijkheid, die nooit met grooter eerbiedenis en nederigheid gevleid werd. De anderen, daarentegen, achterhaald op woorden, op werken, en dikwijls aangegeven (bedragen) door degenen, die met hen ter preke plagten te loopen, vonden zich nergens veilig (5).” De hoop op genade was vervlogen, sinds men wist, dat de Hertog van *Alba* met een gezag in *de Nederlanden* zou bekleed worden, gelijk aan dat der Landvoogdes. Vruchteloos vermaande MARGARETHA den Koning,

1555—1568

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 546, 547, 571. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 196. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 56.

(2) V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 56 verso.

(3) KOENEN, ADRIAAN PAUW, bl. 72—78.

(4) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. III. bl. 172, 175.

(5) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 159.

1555—1568 daar nu de rust volkomen hersteld was en zij zich sterk genoeg achtte, deze ook voortdurend te handhaven, geene krijgsmagt naar *de Nederlanden* te zenden; er was geen vijand meer te bestrijden; de komst der Spanjaarden zou de gemoederen verbitteren en op nieuw beroeringen verwekken, welke grootendeels gestild waren op hare toezegging, dat geen vreemd krijgsvolk in het Land zou komen (1). Doch FILIPS had eenmaal onherroepelijk besloten, met de Nederlanders den weg der gestrengheid te bewandelen, en op den eersten van Lentemaand de magt van ALBA, als Kapitein-Generaal, in den volgenden open brief uitgebreid. »FILIPS enz. Allen enz. Daar wij onzen Neef en Groot-Hofmeester DON FERNANDO ALVAREZ DE TOLEDO, Hertog van *Alba*, Markgraaf van *Coria*, Ridder van onze Ordo van het Gulden Vlies, aangesteld hebben tot Kapitein-Generaal in onze *Nederlanden* en over het leger, welk wij er laten bijeenbrengen, en over al het krijgsvolk, dat er is en er nog geworven zal worden, om den muitelingen weerstand te bieden, zoowel als tot de andere oogmerken, in zijne aanstelling uitgedrukt; en dewijl dagelijks zoo vele niet te voorziene zaken zich opdoen en van tijd tot tijd zich kunnen opdoen, uit welke groote moeijelijkheden kunnen voortvloeijen, waartegen wij wenschen te waken; en opdat de bovengenoemde Hertog in niets verhinderd worde, om uit te voeren, wat hij voor onze dienst noodig zal achten, naar onze bedoeling, welke wij hem in het bijzonder hebben te kennen gegeven; zoo hebben wij, om te eerder tot ons bovengenoemd doel te geraken, welk voornamelijk de dienst van God, het welzijn onzer genoemde Landen, leenmannen en onderdanen betreft, en opdat men ons de verschuldigde gehoorzaamheid bewijze, ons genoopt gevonden te geven, gelijk wij bij dezen tegenwoordigen brief geven, aan genoemden Hertog van *Alba* in alle zaken, welke hij oordeelen zal middellijk of onmiddellijk, en op welke wijze het ook zij, tot ons genoemd doel te leiden, ***alle zoodanige magt als wij aan onze bovengenoemde zuster, als Landvoogdes der gezegde Landen, gegeven hebben, zonder eenig voorbehoud;*** verstaande, dat elk en een iegelijk naar al hetgeen de Hertog van onzentwege, in geval hierboven gemeld, zal gedaan en bevolen hebben, zich gedragen en daaraan gehoorzamen zal, alsof het door ons in eigen persoon gedaan en bevolen ware. Derhalve verzoeken wij genoemde Mevrouw de Hertogin, onze zuster, en bevelen aan al onze Luitenants, gewestelijke en bijzondere Stadhouders, Bevelhebbers, Kolonels, Kapiteins en Oorlogslieden, Raadsheeren, Overheden en andere Ambtenaren, en in het algemeen aan al onze Leenmannen en onderdanen, den bovengenoemden Hertog van *Alba* als onzen eigen persoon te gehoorzamen in hetgeen hij hun, en van

(1) STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. VI. p. 334. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. IV. bl. 180. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 152.

onzentwege, zal bevelen, als hebbende een zoodanigen last; en dit zoo lang, tot wij derwaarts zijn gekomen, hetgeen wij hopen dat binnen zeer kort zal geschieden, of tot wij anders zullen bevolen hebben: want aldus behaagt het ons. Ten getuige hiervan, hebben wij den tegenwoordigen brief eigenhandig onderteekend en er ons groot zegel laten aanhechten (1)." Het schijnt, dat ALBA later nog eene andere aanstelling, en wel in de Spaansche taal, als Kapitein-Generaal, en een berigtschrift (*instructie*) ontvangen heeft. Over dit laatste toonde hij zich weinig tevreden, dewijl het te kleingeestige voorschriften bevatte betrekkelijk het beheer der geldmiddelen en de krijgstucht (2). Onder dagteekening van den negentienden van Lentemaand, gaf FILIPS aan het Hof van *Mechelen* en de overige Nederlandsche Hoven schriftelijk kennis van zijn aanstaand vertrek naar *de Nederlanden* en van ALBA's benoeming tot Kapitein-Generaal, met bevel, dezen in alles als hem zelven te gehoorzamen (3). 1555—1568

Het is geenszins te verwonderen, dat de Landvoogdes zich door 's Konings handelwijze zeer gekrenkt gevoelde, en op ontslag uit hare betrekking ernstiger aandrong (4). Reeds had zij vroeger FILIPS onbewimpeld te kennen gegeven, dat hij zich niet alleen weinig bekommerde om hare belangen, maar ook om haren goeden naam. »Door de buitengewone grenzen," zeide zij, »binnen welke Uwe Majesteit mijn gezag beperkt heeft, hebt Gij mij alle magt ontnomen en van de middelen beroofd, om de zaken van dit Land geheel te herstellen; en nu Gij ziet, dat deze op een goeden voet gebragt zijn, wilt Gij anderen de eer daarvan geven, terwijl ik de vermoeijenissen en gevaren alleen er van heb doorgestaan.... Ik heb derhalve besloten, vóór ik hier het leven verlies, gelijk ik er reeds mijne gezondheid verloren heb, mij terug te trekken en het overige mijner dagen in rust en aan de dienst van God gewijd door te brengen, ofschoon niet met mijn echtgenoot, wegens de kwade verstandhouding, die tusschen ons bestaat, gelijk Uwer Majesteit bekend is, en welke alleen is voortgevloeid uit mijne zucht, Uwe Majesteit boven alles te dienen en genoegen te geven." Ten slotte had zij den Koning met nadruk verzocht, haar spoedig te ontslaan, en hem onder het oog gebragt, dat zij slechts voor den tijd van twee jaren was aangesteld, en er nu acht in onophoudelijke vermoeijenissen had doorgebragt, waarvoor hij, naar het scheen, haar geenen dank wilde weten (5).

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 626, 627.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 530.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 627, 628.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 532, 534.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 523, 524.

1555—1568 Belangrijk voor de kennis van het karakter van FILIPS is zijn antwoord op dezen rondborstigen brief. Hij betuigt daarin, »dat hij met veel smart het misnoegen der Landvoogdes heeft ontwaard, maar zich verwondert, dat zij hem zoo hartstogtelijk en onberaden heeft kunnen schrijven. Hij begrijpt niet, hoe zij er aan denkt, bij den tegenwoordigen staat van zaken, zich aan het bewind te onttrekken. Verwachtte zij van al hare moeiten en zorgen geene andere belooning dan den roem, de godsdienst in den ouden staat hersteld te hebben, dan moest zij zich aan hem verpligt gevoelen, dat hij haar daartoe de gelegenheid verschaft heeft; maar zij moet ook vertrouwen, dat hij, die haar als zijne zuster bemint, hare belangen niet zal vergeten, en dat hoe langer hij uitstelt haar in dit opzigt door daden zijne verknochtheid en achting te toonen, hoe schitterender het bewijs zal zijn, welk hij daarvan zal geven. — Derhalve verzoekt hij haar, zich verzekerd te houden, dat hij, wel verre van iets van haar gezag te ontnemen, integendeel haar een veel grooter dan ooit te voren geven en niet dulden zal, dat iemand haar van de vrucht harer werken beroove. — Indien hij nog geen besluit omtrent hare bijzondere zaken genomen heeft, moet dit toegeschreven worden aan zijne begeerte, zoodanige maatregelen te nemen, welke hun beiden voegen; is hij ten volle overtuigd, dat wanneer zij elkander zullen zien, hetgeen zoo God wil niet lang meer zal duren, zij tevreden zal zijn over zijne wezenlijke zucht, haar genoegen te geven en te toonen, hoe weinig reden zij heeft, zich over hem te beklagen (1).”

MARGARETHA liet zich door deze even vleijende als onopregte betuigingen tevreden stellen. Zij bevestigde hoe langer zoo meer haar gezag, en bedwong met nadruk nieuwe beroeringen, welke te *Antwerpen* ontstaan waren (2). Den Hoogen Raad te *Mechelen* en den overigen Geregtshoven werd aangeschreven, allen, die zich aan de verledene opschuddingen hadden schuldig gemaakt of daarvan verdacht gehouden werden, zonder eenig acht te slaan op voorregten en zonder eenig verder beroep, naar de uitgevaardigde strafbevelen te veroordeelen. Bij een rondgaanden brief, werden de Regenten, zoo wel der goede als der kwade steden, gelast de namen dergenen, welke het Land verlaten wilden, op te teekenen, hen te beletten te vertrekken en tot gehoorzaamheid aan God en den Koning te vermanen (3). Het is niet te verwonderen, dat zij,

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 540, 541.

(2) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 78. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 550 (1).

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 635, 638. Onder de *goede* steden telde men toen: *Leuven*, *Brussel*, *Kortrijk*, *Fiernes*, *Dendermonde*, *Aalst*, *Arras*, *St. Omer*, *Aire*, *Bethune*, *Bergen in Henegouwen* *Ath*, *Rijssel*, *Douay*, *Orchies*, *Namen*, *Luxemburg*,

die over hare tegenpartij geheel gezegevierd had, niet zeer gezind was, de afgevaardigden 1555—1568 van de Keurvorsten van *Saksen* en van *Brandenburg*, van GEORGE FREDERIK, Markgraaf van *Brandenburg*, CHRISTOFFEL, Hertog van *Wurtemberg*, WILLEM, Landgraaf van *Hessen*, en KAREL, Markgraaf van *Baden*, als middelaars te ontvangen. Zij antwoordde dan ook op hun uitvoerig, nu en dan in vrij hevige bewoordingen opgesteld vertoog ter gunste der Hervormden in *de Nederlanden*, bij monde van den Geheimschrijver SCHARBERGER, »dat zij zich over het haar aangeboden geschrift verwonderde; dat hunne Meesters en Heeren niet wel onderrigt waren van hetgeen in *de Nederlanden* was voorgevallen, en geloof hechtten aan de verdichtselen van muiters en rustverstoorders; dat de Koning en zij hunnen pligt vervuld hadden, door deze oproermakers te bedwingen; en dat geen der Vorsten, uit wier naam dit nutteloos verzoekschrift was ingediend, in zijne staten zooveel moedwil en zulk een openbaren opstand zou geduld hebben (1)." HOORNE was in het Land terug gekeerd en hield met EGMOND en andere Heeren zamenkomsten, waarover FILIPS aan de Landvoogdes zijn misnoegen te kennen gaf (2). EGMOND spaarde moeite noch vleitaal, om 's Konings gunst te verwerven (3). Maar terwijl hij den Vorst van zijne gehechtheid en trouw verzekerde, onderhield hij briefwisseling met ORANJE, wien hij van den staat van zaken onderrigtte (4). GRANVELLE spreekt van eenen brief, in welken de Graaf den Prins meldde, dat hunne wegen (*menées*) ontdekt waren; dat de Koning zich wapende, wien zij geen tegenstand konden bieden; dat zij derhalve moesten veinzen en zich zoo goed mogelijk schikken, tot zich de gelegenheid opdeed, hunne plannen te verwezenlijken (5). Algemeen werd 's Konings komst als het eenige middel beschouwd, om de herstelde rust en den vrede in het Land te bewaren; die van ALBA daarentegen zag

---

Thionville, *Dordrecht*, *Haarlem*, *Gouda*, *Rotterdam*, *Enkhuizen*, *Zierikzee*, *Vlissingen*, *Zutphen*, *Kampen*, *Zwol*. Onder de *kwade* steden: *'sHertogenbosch*, *Lier*, *Maastricht*, *Limburg*, *Gent*, *Brugge*, *IJperen*, *Oudenaarde*, *Bailleul*, *Cassel*, *Valenciennes*, *Doornik*, *Amsterdam*, *Delft*, *Utrecht*, *Leiden*, *Brielle*, *Middelburg*, *Nijmegen*, *Roermonde*, *Venlo*, *Bommel*, *Deventer*, *Leeuwarden*, *Groningen* en *Mechelen*.

(1) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 80—99. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 538. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 329, 330. VIGLIUS, *Ep. ad.* HOPPERUM, p. 427. HOPPERUS, *Epist.* p. 131.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 532, 534.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 545, 547.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 578, 587.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 561.

1555—1568 elk onheilspellend te gemoet (1). De Landvoogdes zelve deelde in deze gevoelens. Het bevel van FILIPS, om de voorregten der Nederlanders te vernietigen, de plaatselijke overheidsbetrekkingen door ambtenaren des Konings te laten bekleeden, kasteelen op te rigten, goederen verbeurd te verklaren, belastingen uit te schrijven zonder toestemming der Staten, niemand van degenen, die zich vergrepen had, vergiffenis te schenken, en de benden af te danken, die zij geworven had, kwam haar ter uitvoering allermoeijelijkst voor. Zij had den Graaf van *Megen* naar *Zeeland* gezonden, om den Koning te ontvangen, wiens ophanden zijnde komst haar in *de Nederlanden* zou houden, welke zij anders besloten had, zoodra ALBA gekomen was, te verlaten; in elk geval maakte zij toebereidselen, om in den loop van Wijnmaand te vertrekken (2). Blijkbaar kon de Landvoogdes in de oogen van FILIPS geen goeds meer verrigten, en van daar, dat haar bevelschrift tegen de scheurmakers te *Antwerpen* uitgevaardigd, hoe gestreng ook, door hem werd afgekeurd (3). Er is geen twijfel aan, dat hij thans trachtte, den geheelen staat van zaken in *de Nederlanden* omver te werpen; en onder de loopende geruchten dier dagen behoorde ook dit, dat hij deze gewesten tot een afzonderlijk rijk wilde verheffen, onder den naam van het *Koningrijk België* (4). Hoe dit zij, FILIPS oordeelde tot het uitvoeren zijner plannen geen geschikter werktuig te kunnen vinden dan den Hertog van *Alba*.

DON FERNANDO ALVAREZ DE TOLEDO, Hertog van *Alba*, in vijftien honderd acht geboren, stamde af uit een zeer aanzienlijk geslacht, hetwelk in *Kastilië* eene gewigtige rol gespeeld had, en zijn oorsprong uit de oude Moorsche Koningen van *Toledo* afleidde. Van daar wordt ALBA, welke zich steeds op deze Koninklijke afkomst beroemde, in de geschriften van zijnen tijd schimpswijze de *Moor* of *Marane*, de verachtelijkste scheldnaam in *Spanje*, betiteld. Sinds zijne vroegste jeugd tot het krijgsmansleven opgeleid, rijpte hij in de legers en oorlogen van KAREL V tot den bekwaamsten veldheer zijner eeuw. De Keizer had zich van hem in verscheidene belangrijke ondernemingen bediend, en FILIPS meende in hem den waren man getroffen te hebben, om de Nederlanders te bedwingen. Maar juist daarin lag 's Konings misstap; *de Nederlanden* behoefden niet bedwongen, slechts op eene andere wijze ingerigt (gereorganiseerd) te worden. De uitslag van 's Hertogs zending, heeft de keuze van FILIPS veroordeeld. ALBA was door langdurige ondervinding een groot krijgsman, meer voorzigtig nog dan dapper, maar hem ontbraken ten eenenmale

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 552, 558, 559.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 556. Vgl. p. 542, 544.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 550—552, 562.

(4) *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 104.

J. F. C. Reckleben sculps.

de eigenschappen van den staatsman, en deze werden hoofdzakelijk gevorderd, om de taak, hem opgelegd, naar eisch te volvoeren. Hij was krijgsman zoowel aan het Hof, als op het slagveld (1). Het moge waar zijn, »dat hij eens krijgsmans hardvochtigheid had en in alles uit het beginsel van pligt handelde, en deze pligt het militair gebied tot grond had dat geen tegenspraak gedoogt (2);" maar deze verontschuldiging is veel meer eene beschuldiging. ALBA verdient het vreesselijk verwijt van op burgerlijke zaken de krijgswetten toegepast en getracht te hebben, volken, die voorregten en vrijheden bezaten, aan de tucht en de lijdelijke gehoorzaamheid van den soldaat te onderwerpen (3). Hij zelf kende geene hoogere wetten dan de bevelen zijns Meesters, welke hij blindelings opvolgde, al moest dit ook aan duizenden het leven kosten. Trotsch en tot wreedheid toe gestreng, onverbiddelijk, wraakzuchtig en geldgierig, trouweloos, geveinsd en heerschzuchtig van aard, werd hij door de Nederlanders, die hem tijdens het verblijf des Konings hadden leeren kennen, welligt nog meer gehaat dan gevreesd. Zijn inwendige spiegelde zich af in zijn uiterlijk voorkomen. Hij was middelmatig doch gedrongen van ligchaamsgestalte, trotsch van gang en houding, onverpoosd werkzaam en matig in spijs en drank, sprak zelden en offerde weinig tijd aan den slaap op. Zijn lang, mager, scherpgeteekend, strak gelaat, werd door zijne dreigende blikken en gebaren nog onbehagelijker, en deze, gevoegd bij eene brullende stem, konden eene geheele vergadering schrik aanjagen (4). 1555—1568

Vóór het vertrek van ALBA werd in *Spanje* rijpelijk overwogen, door welke middelen de zaken in *de Nederlanden* konden hersteld worden. In een geschrift, door HOPPERUS opgesteld, wordt tot dat einde voorgeslagen: dat men het regtsgeding opmake van hen, welke de onlusten berokkend hebben; dat men de voornaamsten straffe, maar dengenen vergiffenis schenke, welke, hunne dwaling erkennende, voortaan als Katholijken willen leven; dat het gezag der strafbevelen en van het geloofsonderzoek hersteld worde; dat men het dragen van de kleedij (leverij) der Bondgenooten verbiede; dat zij, die den Koning wel gediend hebben, eene belooning ontvangen; dat de besluiten der Trentsche Kerkvergadering naauwkeurig opgevolgd, en de nieuwe bisdommen ingevoerd worden; dat men de ambten en kerkelijke bedieningen zonder omkooping of gunst verleene, hetgeen sinds drie of vier jaren niet geschied is; dat men allen, Grooten en Geringen, verbiede zich met het bestuur van zaken te bemoeijen, het zij in het geheim, het zij in het openbaar, of vergaderingen te houden, bondgenootschap-

(1) BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 278, 279. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VII. p. 453.

(2) BILDERDIJK, D. VI. bl. 166. Vgl. PUCKLER-MUSKAU, *Mém. et Voyag.* T. I. p. 220.

(3) GROEN V. PRINSTERER, in de *Archives de la Maison d'Orange*, T. IV. p. 261.

(4) ASTORGA, *Leven van* ALBA, D. II. bl. 504.

1555—1568 pen aan te gaan, eene bijzondere kleedij te dragen, verzoekschriften, bij wijze van vereeniging, aan te bieden en dergelijke. In een tweede geschrift van dezelfde hand en waarschijnlijk uit denzelfden tijd als het vorige, wordt voorgesteld: 1°. dat men een bepaald getal Vliesridders benoeme, om met de leden van den Geheimen Raad, eenige uit den Raad van State en dien van *Braband*, onder het oppertoezigt van de Landvoogdes en den Hertog van *Alba*, Kapitein-Generaal, diegenen te vonnissen, welke gevat zijn of gevat zullen worden; zij moeten gezamenlijk alle aangeklaagden vonnissen, uitgezonderd Ridders van het Gulden Vlies »*die niet kunnen gevonnisd worden, dan door huns gelijken*"; ten aanzien van hen moeten de Ridders alleen regters zijn, en de Raadsleden, als bijzitters, het regtsgeding instellen (*instruire*) en hunne meening (*avis*) uitbrengen; 2°. dat al hetgeen sinds den eersten van Slagtmaand vijftien honderd vijf en zestig van het bewind is afgeperst, herroepen worde; 3°. dat de vonnissen van al de regtbanken der *Nederlanden* onder den Hoogen Raad (van *Mechelen*) behooren (1)."

GRANVELLE, welke nog steeds op het vertrek des Konings zelven naar *de Nederlanden* aandrong, en tot goedertierenheid en gematigdheid vermaande, werd niet gehoord (2). Met een vertoog in dien geest, wendde zich ook de Keizer weder tot FILIPS, welke verzekerde dat hij tot zachtmoedigheid geneigd was, op denzelfden tijd, dat ALBA met de uitgestrektere volmagt, van welke hierboven gesproken is, den togt naar *de Nederlanden* ondernomen had (3). Den vijftienden van Grasmaand was de Hertog uit *Madrid* naar *Carthagena* vertrokken, waar hij tien dagen later aankwam. Hier vond hij de krijgsbenden en mondbehoeften reeds ingescheept, en ging, na de ontvangst van honderd duizend dukaten uit *Sevilië*, den vijfden van Bloeimaand met dertig galeijen, welke ANDREAS DORIA en COSMO DI MEDICI gezonden hadden, onder zeil naar *Genua*, van waar hij den vier en twintigsten dier maand den Koning zijne aankomst berigtte (4). Hersteld van eene derdendaagsche koorts, welke hem te *Milaan* eenigen tijd had opgehouden, monsterde hij zijn leger te *St. Ambrosio*, aan den voet der *Alpen*. Het voetvolk
3 v. Zomermaand. 1567 was uit vier afdeelingen dier oude soldaten zamengesteld, welke in de oorlogen van KAREL V gevormd waren, en voor het beste krijgsvolk der wereld gehouden werden;

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 528, 529. Vgl. hiermede het ontwerp van bestuur voor *de Nederlanden*, hiervoor bl. 206—210. Zie ook *Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 73—79.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 531, 534, 545, 560. T. II. p. 8.

(3) *Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 41, 46.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 529, 530, 532, 539. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 279. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 345.

de Napelsche afdeeling, drie duizend twee honderd en dertig man sterk, in negentien vaandels ingedeeld, was onder bevel van ALFONSO D'ULLOA; de Siciliaansche, aangevoerd door JULIANO ROMERO, bestond uit tien vaandels, elk van honderd twee en vijftig man; de Lombardijsche telde twee en twintig honderd man, in tien vaandels verdeeld, onder SANCHO DE LODOGNO; en de Sardinische zeventien honderd acht en twintig man, in veertien vaandels gesplitst, en had GONSALVO DE BRACCAMONTE tot aanvoerder; alle vier oorlogsmannen van naam en ondervinding. Bij elk dezer vaandels voegde ALBA nog vijftien Spaansche busschieters, voorzien van dubbelhaken, zoodat het voetvolk acht duizend acht honderd acht en tachtig man te zamen uitmaakte. De ruiterij bestond uit twee zwaar geharnaste en drie ligtgewapende kornetten Spanjaarden, drie ligt gewapende kornetten Italianen, twee kornetten Albanezen, en twee vaandels busschieters, in alles bijna twaalf honderd man. DON FREDERIK DE TOLEDO, de zoon van ALBA, was Opperbevelhebber van het voetvolk, en zijn onechte broeder DON FERDINAND van de ruiterij, over welke daarenboven ANTONIO OLIVEIRA als Commissaris-Generaal was aangesteld. Onmiddellijk onder ALBA zelven stond als Generaal-kwartiermeester (*praefectus castrorum*) CHIAPINI VITELLI, Markgraaf van *Cetona;* en GABRIEL SERBELLONI was Opperveldtuigmeester. Onder de talrijke vrijwilligers, welke den Hertog volgden en zich door wapenfeiten vermaard gemaakt hadden, behoorden SANCHO D'AVILA en de beide BASTA's, die van de geringste tot hooge krijgsrangen waren opgeklommen, de even bescheiden als ongemeen bekwame FRANCISCO VERDUGO, en de dappere, regtschapen MONDRAGON, een der tien helden, welke bij den slag van *Muhlberg* met het zwaard in den mond de *Elbe* overzwommen, en onder een hevig geweervuur den vijand de vaartuigen ontnamen, van welke KAREL V naderhand eene schipbrug liet vervaardigen. Na de monstering, begaf zich ALBA naar *Turijn*, om den Hertog van *Savoye* te begroeten, welke hem den beroemden vestingbouwkundige (*ingenieur*) FRANCISCO PACCIOTTO of PACIECO medegaf, om in het opwerpen van sterkten in *de Nederlanden* van goeden raad te dienen. Terstond na 's Hertogs terugkomst, trok het leger op; de voorhoede, bestaande uit de Napelsche afdeeling voetvolk, de ligte Italiaansche en de zwaar gewapende Spaansche ruiterij, werd door ALBA zelven aangevoerd; de middeltogt (het *centrum*) zamengesteld uit de Lombardijsche afdeeling, vier kornetten Spaansche ruiters en den legertros, stond onder bevel van DON FREDERIK; en over de achterhoede, bestaande uit de twee afdeelingen Sicilianen en Sardiniërs, en de Albanesche ruiters, gebood CHIAPINI VITELLI (1). De lijftogtmeester FRANCISCO IBARRA trok met

1555—1568

(1) ALBA genoot 's maands als Kapitein-Generaal 1260 kroonen, en zijn Biechtvader twee dukaten 's daags. DON FREDERIK VAN TOLEDO 600, DON FERDINAND 542, en CHIAPINI VITELLI 500 kroonen elke maand. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 181.

1555—1568 SERBELLONI het leger vooruit; de laatste om de hinderpalen, welke den togt mogten belemmeren, uit den weg te ruimen; de eerste om te zorgen, dat huisvesting en levensmiddelen voorhanden waren. De plaats, welke des morgens door de voórhoede was verlaten, werd des avonds door den middeltogt, en den volgenden avond door de achterhoede bezet (1).

Aldus trok het leger door *Piemont* over den berg *Cenis*, langs de heirbaan, welke men acht, dat door HANNIBAL is aangelegd, in *Savoye*. Hier ontving ALBA een schrijven van de Landvoogdes, waarbij zij hem in bedenking gaf, of het niet raadzaam zou zijn, een gedeelte zijner benden terug te zenden, dewijl de zaken in *de Nederlanden* op een goeden voet stonden, en het bezigen van geweld op nieuw misnoegen, en erger nog dan ooit, mogt verwekken. »Ik heb volk van ijzer getemd," zou ALBA gezegd hebben, »en zal ik nu geen volk van boter kunnen temmen (2)?" Zeker is, dat hij zich op zijn lastbrief beriep en den togt voortzette. Gelukkig en ongehinderd voerde hij zijn heir, hetwelk in *Savoye* met zeven duizend Italianen was versterkt geworden, door de enge passen, langs de afgronden, en over de bergstroomen der *Alpen*, waar eene geringe magt toereikend zou geweest zijn het te vernielen, althans te beletten voorwaarts te trekken; het volk zou alsdan in het gebergte van gebrek omgekomen zijn, daar op elke legerplaats slechts voor éénen dag en voor een derde der benden leeftogt voorhanden was. Maar de Hertog gaf door het onderhouden van de stiptste krijgstucht den bewoners van *Graauwbunderland*, *Geneve*, *Bern*, *Zurich*, en der Fransche grenzen, die allen zich gewapend hadden, dewijl zij zich niets goeds van de nabijheid eens Spaanschen legers voorspelden, geene reden tot vijandelijkheden. Op den veertienden dag bereikte hij *Bourgondië*, waar vier onlangs geworvene vaandels ruiterij zich bij hem voegden, toog toen door *Lotharingen*, welks Hertog hem met vele eerbewijzingen ontving, en kwam tegen het einde van Hooimaand in *Luxemburg*. Hier sloeg hij vooreerst zijn leger neder, hetwelk eerlang, versterkt door vijf afdeelingen Duitschers en driehonderd ruiters onder DE LODRON, OBERSTEIN en SCHAUENBURG, met trosboeven en een overgroot getal vrouwspersonen, meer dan vier en twintig duizend menschen telde. »Weinigen," zegt een ooggetuige, »verheugden zich over 's Hertogs komst; veeleer zag elk 's Lands ondergang te gemoet, uithoofde van den bekenden moedwil en de losbandigheid der soldaten, vooral van degenen, welke in *Italië* gediend hadden, terwijl bovendien de Spanjaarden door de Nederlanders algemeen gehaat werden (3)." Vele van 's Konings getrouwste dienaren, wenschten

(1) PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austr. Belg.* Lib. XVIII. p. 432. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 350—353. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 351—353.

(2) HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 161.

(3) Zie den brief van den Geheimschrijver PRAATS, een Spanjaard, welke sinds vier en dertig

GRANVELLE in *de Nederlanden* terug (1). ALBA zelf begaf zich naar *Diedenhoven* (*Thionville*), waar BARLAYMONT, GASPAR DE ROBLES en andere Edelen hem opwachtten en namens de Landvoogdes begroetten, aan wie hij, tot datzelfde doel, FRANCISCO IBARRA gezonden had. Hij verdeelde zijne krijgsmagt in de voornaamste steden van *Braband* en *Vlaanderen* derwijze, dat zij in twee of drie dagen kon bijeengetrokken worden; en zond den Graaf van *Lodron* met drie duizend man naar *Antwerpen*, om de Walen, onder den Graaf van *Mansfeld*, *den Jonge*, dien hij niet vertrouwde, af te lossen. Ondanks het verzoek der Landvoogdes, *Brussel*, waar alles rustig en den Koning getrouw was, van inlegering te verschoonen, werd de voorstad met krijgsvolk bezet (2). 1555—1568

Onder de Nederlandsche Grooten, welke zich haastten, den Hertog van *Alba* te verwelkomen en zijne gunst te verwerven, was de Graaf van *Egmond*. Men verhaalt, dat de Hertog, den Graaf ziende naderen, uitriep: »Ziet daar den grooten Ketter!" EGMOND verbleekte, doch hield deze waarschuwende woorden meer voor scherts dan ernst, toen de Hertog hem met een vriendelijk gelaat ontving, schijnbaar hartelijk omarmde, en twee overschoone paarden van hem ten geschenke welwillend aannam (3). Met gelijke geveinsdheid ontving ALBA te *Leuven* den Graaf van *Hoorne*, wien hij dikwerf schriftelijk, in de toegenegenste bewoordingen, van zijne vriendschap verzekerd en uitgenoodigd had, hem te bezoeken (4). Verzeld door een aanzienlijken stoet Nederlandsche Edelen en zijne lijfwacht, hield hij des middags om drie ure zijnen intogt te *Brussel*. Hij werd van stadswege niet verwelkomd, en EGMOND, AARSCHOT, noch MANSFELD, welke zich bij de Landvoogdes bevonden, reden hem te gemoet. Bij zijne aankomst aan het paleis, weigerde 22 v. Oogstmaand. 1567

---

jaren in *de Nederlanden* in zaken van staat gediend had. *Correspondance de* PHILIPPE II T. I. p. 558.

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 559.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 549, 559, 564, 565. *Archives de la Maison d'Orange*, T. III. p. 103, 114—118, 120—125. PONTUS HEUTERUS, *Rer. Austr. Belg.* Lib. XVIII, p. 432, 433. BURGUNDIUS, *Hist. Belg.* Lib. III. p. 353—355. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 353—356. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 181. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 52. verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl 161, 162. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 31—32. verso. LANARIO, *le guerre di Fiandra*, p. 24, 25. Deze schrijvers verschillen van elkander in het verhalen van kleine bijzonderheden.

(3) BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 182. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 53. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 162. WATSON, *Hist v.* PHILIPS II, D. I. bl. 292.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 563. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 182. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 162.

1555—1568 MARGARETHA's lijfwacht zijnen hellebardiers den toegang. Op denzelfden dag had niet ver van daar, een Edelman van den Graaf van *Mansfeld*, door burgers ondersteund, aan een dienaar van den eischer bij den krijgsraad (*auditeur-militair*) eenige landlieden uit *Namen* ontweldigd, welke wegens het vermoorden van Spaansche soldaten gevat waren. ALBA vond de Landvoogdes in haar slaapvertrek, waar zij gewoonlijk gehoor verleende; zij stond en deed geene beweging voor- noch achterwaarts. Hij bleef eenigen tijd met ongedekten hoofde en toen hij zich, op haar herhaald verzoek, gedekt had, spraken zij, altijd staande, een half uur met elkander; de Hertog met veel eerbied, de Landvoogdes met stugge hoogheid. De meeste leden van den Raad, de Bevelhebber der stad, en eenige dienaren van de Landvoogdes morden, dat men den Hertog had laten binnenkomen, vóór hij zijne lastbrieven getoond had. ALBA, hiervan verwittigd, zond die in met den brief des Konings. MARGARETHA, ten hoogste over de handelwijze van FILIPS verontwaardigd, verklaarde stellig, dat zij vertrekken wilde. Niettemin ontving zij, een paar dagen later, den Hertog ten uiterste minzaam, betuigde dat zij zeer tevreden was over zijne komst, en niemand met meer genoegen zou gezien hebben dan hem. Zij maakte eenige aanmerkingen over het verschil van dagteekening in zijne aanstellingen en in de brieven des Konings, welke hij met zich gebragt had, en vroeg vervolgens, wat het doel zijner zending ware? De Hertog antwoordde, »dat hij met eene krijgsmagt gezonden was, om het geregt te onderschragen en de bevelen der Landvoogdes ten uitvoer te leggen, opdat de Koning, bij zijne komst, het Land in rust en vrede mogt vinden." Hij trachtte haar te overtuigen, dat noch zucht naar eer, rijkdom of grootheid, noch vijandschap tegen iemand hem aangespoord hadden, deze zending op zich te nemen, maar alleen, om den wil des Konings te gehoorzamen. De Landvoogdes vroeg hem toen, met welke zaken hij dacht te beginnen; wie zij in den raad zou roepen, en wie daar buiten sluiten? Even hoffelijk werd dit door den Hertog beantwoord, welke verklaarde, niet minder te allen tijde tot hare dienst bereid te zijn dan BARLAYMONT en AREMBERG. Het gesprek kwam nu op de Duitsche krijgsbenden; de Landvoogdes oordeelde, dat zij afgedankt moesten worden; de Hertog ontweek een bepaald antwoord, zeggende, dat men spoedig daarover het besluit des Konings te wachten had. Eindelijk kwamen zij op de huisvesting der soldaten; MARGARETHA drong op het sterkste aan, dat *Brussel* daarvan ontlast wierd; maar ALBA bleef op dit punt onverzettelijk. »Indien gij daarover klagten hoort," zeide hij, »moogt gij de schuld werpen op mijne koppigheid en hardnekkigheid; ik zal mij gaarne met den haat belasten, welken de genomen maatregel tegen mij zal verwekken." Voorts was er nog sprake over de naar *Lier* gezondene afdeeling, en het stichten van een kasteel te *Antwerpen*. Over het regelen der levensmiddelen, welke de burgers der steden aan de krijgsbenden moesten leveren, zou de Hertog met de Heeren raadplegen; de tegenwoordigheid

der Landvoogdes werd, naar zijn oordeel, daarbij niet gevorderd; men zou haar den uitslag dezer beraadslaging mededeelen (1). 1555—1568

Onmiddellijk na dit onderhoud, drong de Landvoogdes op haar ontslag bij FILIPS aan. Door zijn gedrag te haren opzigte, verklaarde zij zich op het gevoeligst getroffen; hij moest haar veroorloofd hebben, het bewind neder te leggen, vóór de komst van ALBA; de Hertog immers deed alles wat hem goeddacht, niettegenstaande zij van een ander gevoelen was, zoo als onder anderen uit de verdeeling der krijgsbenden duidelijk bleek (2). In nog krachtiger bewoordingen gaf zij hem, weinig dagen later, in eenen vertrouwelijken brief haar leedgevoel te kennen. Om hare eer te sparen, moest hij niet gedoogd hebben, dat, terwijl zij nog tegenwoordig was, een ander dat buitengewoon gezag kwam uitoefenen, hetwelk zij dezen niet benijdde, maar voor haar zoo vernederend was. Diep griefde het haar, dat zij tot een eeuwigdurend voorbeeld zou strekken, hoe weinig men van hem voor bewezene diensten te wachten hadde; want nimmer zou hij er kunnen ontvangen, welke te vergelijken waren bij die zij hem bewezen had. — Zoo de Koning haar weinig dankbaarheid betoont, zij troost zich met de gedachte, dat zij voldaan heeft aan hetgeen zij aan God, aan de wereld, en aan zich zelve verschuldigd was. Zij herinnert hem voorts den staat, in welken hij *de Nederlanden* verliet, schetst de vermoeijenissen, welke zij ondergaan, de gevaren, welke zij geloopen heeft en betuigt, dat zij in negen jaren tijds geen uur rust genoten, en hare gezondheid, haar leven zelfs, in de waagschaal gesteld had. »Is het regtvaardig," vraagt zij, »nu ik het Land tot rust gebragt en Uwe Majesteit daarover meer dan ooit tot onafhankelijk en alleenheerschend Vorst gemaakt heb, dat een ander de vrucht inoogste van zoo veel werkzaamheid en moeite?" Nogmaals dringt zij op haar ontslag aan, en zoo de Koning haar niet antwoordt, zal zij dit als eene stilzwijgende toestemming beschouwen, en vertrekken (3). In een open (officiëelen) brief van dezelfde dagteekening, klaagt zij insgelijks over het groot gezag en de talrijke krijgsmagt van ALBA, hetgeen alom schrik en verbazing verspreidde. Uit hopeloosheid op vergiffenis, en uit vrees voor de aanstaande ellende, hadden omtrent honderd duizend menschen met hunne roerende goederen het Land verlaten. Zij zelve en de overgeblevenen stelden alleen hun vertrouwen op de komst des Konings; en opdat deze te zekerder mogt verwacht worden, had zij, vier dagen geleden, den Heer van *Wackene*, als Vlootvoogd in plaats van den Graaf van *Hoorne*, met negen wel toegeruste oorlog-

29 v. Oogstmaand. 1567

8 v. Herfstmaand

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 565, 566, 567, 569, 570.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 567.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 570, 571.

1555—1568 schepen naar *Spanje* gezonden. Mogt de Koning zijne komst langer uitstellen, dan verzocht zij hem ten ernstigste, haar uit het moeijelijk bewind te ontslaan (1).

ALBA had het huis des Graven van *Culemborg* tot verblijf gekozen (2). Zijne Spanjaarden waren ten uiterste misnoegd over de rust, die in het Land heerschte, en verwenschten dengenen, welke hen uit *Italië* gevoerd had, te meer omdat de pest en roode loop vele verwoestingen onder hen aanrigtten. Daar zij al de Nederlanders als ketters beschouwden, die hunne goederen verbeurd hadden, maakten zij zich meester van hetgeen onder hun bereik kwam. Grooten en geringen, allen waren over de komst dezer onheilspellende gasten ter nedergeslagen. Eenigen echter verhieven openlijk hunne stem tegen de Spanjaarden. Zelfs de biechtvader der Landvoogdes noemde, in hare tegenwoordigheid, hen openlijk van den preekstoel: »verraders, dieven en vrouwenschenders.” MARGARETHA zond hem deswege, maar ondanks haar zelve, naar zijn klooster terug. Steeds vermeerderde haar afkeer voor den Hertog, wien zij dit in hare gesprekken niet ontveinsde. In vlagen van gemelijkheid nam zij voor, om, in afwachting van haar ontslag, van de eene stad naar de andere te reizen, en de zaken aan het lot over te laten (3). De Hovelingen waren verlegen, hoe zich te gedragen. »Zij konden,” gelijk zij zich uitdrukten, »de opgaande zon, ALBA, niet zoo aanbidden, of de ondergaande, MARGARETHA, moest er bij lijden.” Zij verlangden derhalve naar ’s Konings bevelschrift, waarbij den Hertog het geheele beheer van zaken werd opgedragen, dewijl de tegenwoordige tusschenregering, of liever regering van tweeën, aan menigvuldige zwarigheden onderhevig was (4). De kortzigtigen wisten niet wat zij wenschten, en lieten zich door eene geveinsde minzaamheid verschalken (5).

Met reikhalzend verlangen wachtte ALBA de gelegenheid af, om, zoo mogelijk, al de verdachte Nederlandsche Grooten met éénen slag te treffen. Door middel van EGMOND, naar het schijnt, trachtte hij HOORNE en HOOGSTRATEN, die zich te *Keulen* bevonden, naar *Brussel* te troonen, onder den schijn, van hen over ’s Lands zaken te raadplegen. Bij den Prins van *Oranje* deed hij daartoe geene pogingen, wel overtuigd, dat zij te vergeefs zouden zijn. HOORNE werd in den valstrik gelokt; maar HOOGSTRATEN verlangde een vrijgeleide, en konde bovendien vooreerst niet komen, daar het schot

(1) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 357.

(2) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 356.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 564, 565, 568, 571, 575.

(4) VIGLII *Epist. ad.* HOPPERUM, p. 448.

(5) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 357.

van een vuurroer hem de halve hand had weggenomen (1). ALBA meende echter de volvoering zijns plans niet langer te moeten uitstellen. Op den negenden van Herfstmaand riep hij den Raad van State bijeen, om de ontwerpen ter versterking van *Diedenhove* en *Luxemburg* te onderzoeken. De Graven van *Egmond*, *Hoorne*, *Aremberg* en *Mansfeld*, de Hertog van *Aarschot*, NOIRCARMES, CHIAPINI VITELLI, FRANCISCO IBARRA en twee vestingbouwkundigen waren tegenwoordig. Na het eindigen der zitting, werd de Graaf van *Egmond* door SANCHO D'AVILA, Hoofdman van 's Hertogs lijfwacht, en de Graaf van *Hoorne* door den Hopman SALINAS, Slotvoogd van *Port-Hercule*, gevangen genomen. EGMOND was zoo onthutst, toen SANCHO D'AVILA hem zijn degen afvroeg, dat hij niet wist, wat te zeggen. Terwijl de zitting nog duurde, had de geheimschrijver ALBORNOZ den Heer DE LALOO, geheimschrijver des Graven van *Hoorne*, bij zich gelokt en laten vatten. De Hoplieden JUAN DE ESPUCHE en SALAZAR hadden middelerwijl den Heer van *Backerzele*, op wien zij reeds eenige dagen loerden, gevangen naar het verblijf van ALBA gevoerd; en op den morgen van dienzelfden dag was in de omstreek van *Antwerpen* op eene eenzame plaats, de Burgemeester VAN STRAALEN door den Graaf van *Lodron* opgeligt en naar *Lier* gebragt, zonder dat iemand het was gewaar geworden. Onmiddellijk na de in hechtenisneming van EGMOND en HOORNE, begaf zich ALBORNOZ naar de woningen van den laatstgenoemde en van BACKERZELE, en nam hunne papieren in beslag. Dit alles geschiedde door beschikking van DON FERDINAND DE TOLEDO, terwijl de Hertog den Raad bijwoonde (2). ALBA verwittigde terstond den Koning van het gebeurde en dat dit geene opschudding verwekt had, integendeel, dat in *Brussel* de grootste rust heerschte, ja Grooten en Kleinen zijne handelwijze zelfs goedkeurden (3). Op welken grond deze rust en die goedkeuring steunden, blijkt uit 's Hertogs boodschap aan eenige voor- 1555—1568

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II. T. I. p. 573, 578. STRADA *de Bello Belg.* Lib VI. p. 357, 358, die echter verhaalt, dat HOOGSTRATEN zich reeds op weg naar *Brussel* bevond, toen hij nog tijdig genoeg vernam, wat er gebeurd was, om in allerijl weder naar *Duitschland* te vlugten.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 573, 574. Vgl. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 184, 185. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 54 verso. GYSIUS, *Oorspr. d. Nederl. Beroert.* bl. 292. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 163. LE PETIT, *Chron. de Holl.* T. II. p. 165. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p, 358, 359. BENTIVOGLIO, *Hist. d. Nederl. Oorl.* bl. 77, 78. CAMPANA, *della Guerra di Fiandra*, T. I. p. 33, 34. V. D. VYNCKT, *Hist. d. Troubles*, T. II. p. 221—227, wier berigten echter, althans wat de bijzonderheden betreft, afwijken van het door ons gevolgde officieele verslag.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 575.

1555—1568 name burgers, welke zich den volgenden dag bij hem vervoegden, om de reden van het gevangennemen der beide Graven te mogen weten, »dat hij zijn leger van Spanjaarden, Italianen en Duitschers liet bijeentrekken; zoodra dit in de stad was binnengerukt, zou hij hun antwoord zenden (1).” Den Spaanschen afgezant te *Rome* verzekerde hij, dat men nog meer personen in hechtenis had kunnen nemen, maar dat de bedoeling des Konings niet was, het bloed zijner onderdanen te storten; en »ik,” voegde hij er bij, »ben daartoe van nature ook niet geneigd. Ik hoop, dat deze Heeren zoodanig rekenschap van hunne daden kunnen geven, dat elk hunne trouw en onschuld, waarover thans verschillend gesproken wordt, zal erkennen. — Het grieft mij tot in de ziel, dat het met de zaken zoo ver gekomen is, en men tot zulk een maatregel de toevlugt heeft moeten nemen.” Hij gaf tevens berigt van het voorgevallene aan den Paus, den Keizer, en aan de Hertogen van *Beijeren* en *Brunswijk*, als Ridders van het Gulden Vlies. MANSFELD was ten hoogste verbaasd over ALBA’s bedrijf, en ontveinsde zijn leedwezen daarover den Koning niet, vooral met betrekking tot zijn schoonbroeder, den Graaf van *Hoorne*, dien kwade tongen alleen konden beschuldigd hebben, en voor wien hij ’s Vorsten goedertierenheid inriep. Uit vrees dat zijn zoon, welke aanvankelijk deel aan het Verbond der Edelen genomen had, een gelijk lot mogt treffen, zond hij hem ten Lande uit. Onbeschroomd beweerde hij tegen ALBA zelven, dat het gevangennemen der beide Graven eene schending was van de voorregten der Vliesridders, en verklaarde, dat hij reeds aan een ander Ridder had voorgesteld, de leden der Orde bijeen te roepen, om te overleggen, hoe in dit geval te handelen. De Hertog keurde goed, dat hij hem in persoon daarover aansprak; »het was beter,” zeide hij, »op deze wijze te handelen dan, zoo als voorheen, vergaderingen te houden, die hij, onder welk voorwendsel ook, niet zou dulden. Wat de voorregten der Orde betrof, daarover had de Koning, na rijp onderzoek, uitspraak gedaan, waaraan men zich moest onderwerpen.” MANSFELD en de overige Ridders stelden zich met dit antwoord niet tevreden. Op hunne herhaalde klagten, verwees hen de Hertog naar den Koning, wien hij ondertusschen vermaande, hun geen ander antwoord te geven, dan dat de zaak door kundige en naauwgezette mannen was onderzocht, naar wier berigt hij besloten had, dat de feiten, den Graven van *Egmond* en *Hoorne* te laste gelegd, niet onder het regtsgebied van het Kapittel der Orde van het Gulden Vlies behoorden; en dat hij, dus vrij zijnde om in deze zaak naar goeddunken te handelen, bevolen had, met den aangevangen regtsvorm voort

---

(1) *Archives de la Maison d’Orange*, T. III. p. 126. Welke verslagenheid en angst onder alle standen heerschten, getuigt de brief van de Gravin *van den Berg* aan hare moeder JULIANA *van Nassau*, p. 127, 128.

te gaan. Voorts raadde hij den Koning ten ernstigste af, wanneer MONTIGNY mogt 1555—1568 gevat worden, de Vliesridders bijeen te roepen, ofschoon hij ook verzekerd konde zijn, dat deze in zijnen geest zouden vonnissen (1).

EGMOND en HOORNE zaten te *Brussel*, elk in een afzonderlijk vertrek, tot den twee en twintigsten van Herfstmaand, toen zij door den Hopman SALINAS naar *Gent* gevoerd werden. Hun geleide bestond uit twee vaandels busschieters te paard, welke den voortogt vormden, eene afdeeling voetvolk, in welker midden zij geplaatst waren, en drie vaandels ligtgewapende ruiters, die de achterhoede uitmaakten. EGMOND zat in een draagstoel, HOORNE in een gewonen wagen. Op een pistoolschot afstands van *Brussel*, keerde het voetvolk terug, behalve drie honderd man, welke nog twee mijlen verder gingen, en toen door vijfhonderd voetknechten uit *Aalst*, waar ALONSO DE ULLOA met zevenhonderd man zich bevond, vervangen werden. Hier overnachtten de beide Graven, welke den volgenden dag, begeleid door de ruiterij en twaalfhonderd voetknechten, den togt voortzetten. Halfweg *Gent* werd het geleide door vijfhonderd man uit de bezetting dier stad versterkt, zoodat de gevangenen aldaar binnenkwamen, onder bedekking van zeventienhonderd voetknechten en vijfhonderd ruiters. Zij werden in het kasteel opgesloten en onder de hoede van SALINAS gesteld, op wiens waakzaamheid en trouw de Koning zich verlaten konde. Al deze voorzorgen achtte men noodig wegens het groot aanzien van EGMOND bij de Nederlanders, »die geen anderen Koning kenden dan hem (2).” De overige gevangenen werden in de cellen van *St. Gudula* bewaard onder het opzigt van FRANCISCO DE TORRES (3).

ALBA had aanstonds door MANSFELD en BARLAYMONT de Landvoogdes van de in hechtenisneming der beide Graven kennis gegeven, en zich tevens verontschuldigd, dat zulks buiten haar weten geschied was, dewijl de Koning het uitvoeren van den last voor haar geheim had gehouden, opdat zij, die het Land moest besturen, niet den haat des volks mogt op zich laden. MARGARETHA was verontwaardigd, maar bedwong hare gevoeligheid (4). De Paus, de Hertogen van *Beijeren*, *Brunswijk* en *Kleef* daarentegen, gaven hunne tevredenheid over ALBA’s daad te kennen. FILIPS konde geene woorden genoeg vinden, om ’s Hertogs gedrag te prijzen en hem dank te betuigen. Hij schreef aan zijn gezant te *Rome*, dat de gevangennemingen in *Vlaanderen* het

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 575, 576, 577, 578, 582. *Archives de la Maison d’Orange*, T. III. p. 127.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 582.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 582, 583.

(4) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 360.

1555—1568 begin waren van de maatregelen, welker uitvoering de rust en tucht in *de Nederlanden* moest herstellen (1). Men verhaalt, dat GRANVELLE, op het hooren van hetgeen te *Brussel* geschied was, vraagde: »of men ook den Zwijger had?" en toen dit ontkennend beantwoord werd, uitriep: »is deze eene het net ontsnapt, dan heeft ALBA nog niets gevangen (2)." Maar hoe men buitenslands ook over het gedrag des Hertogs mogt denken, het vatten van zoo vele aanzienlijke lieden, dreef eene menigte inwoners weder ten Lande uit. ALBA wilde dit beletten noch straffen, omdat de rust der *Nederlanden*, naar zijn gevoelen, niet bestond, » om lieden, die door anderen waren misleid geworden, het hoofd voor de voeten te leggen (3)." Onder deze vlugtelingen behoorde THOMAS VAN THIELT, Abt van *St. Bernard* bij *Antwerpen*, welke met vijfendertig duizend kroonen ontweek, doch daardoor zijne abdij van zestig duizend gulden jaarlijksch inkomen opofferde; hij huwde in het Land van *Kleef* en werd later Hervormd Predikant, eerst te *Haarlem* en toen te *Delft* alwaar hij overleden is (4).

Gelukkig waren degenen, die tijdig genoeg ontweken. Kort na de gevangenneming van EGMOND en HOORNE, werd door ALBA, op voorslag van VIGLIUS, eene afzonderlijke regtbank tot onderzoek naar de bewegingen in *de Nederlanden*, onder den naam van *Raad van Beroerten* (*el Consejo de las Altercaciones*) ingesteld (5). VIGLIUS verontschuldigde zich wegens zijne hooge jaren en het geestelijk ambt, dat hij sinds vijf jaren bekleedde, zitting in dezen Raad te nemen, welks leden op zijne voordragt gekozen werden; hij beloofde het middel aan de hand te geven, deze regtbank te vestigen, zonder de voorregten van *Braband* te schenden, en dat zij de Ridders van het Gulden Vlies zelfs in regten konde vervolgen (6). Deze Raad was oorspronkelijk uit zeven leden zamengesteld, onder voorzitterschap van ALBA zelven, welke er dagelijks zeven uren in doorbragt (7). Het getal leden werd later tot twaalf vermeerderd, en bestond uit de Heeren BARLAYMONT en NOIRCARMES, den Licenciaat

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 580, 581, 584, 587, 590.

(2) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 360.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 576.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 575. T. II. p. 35. VIGLII *Epist.* ad HOPPERUM, p. 440. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 185.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 565, 570. *Interrogatoires du Conseiller* DELRIO, in V. D. BERGH's *Gedenkstukk.* bl. 321.

(6) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 573. VIGLII *Vita*, p. 37, 52. *Epist.* ad HOPPERUM, p. 442.

(7) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 573, 578.

JUAN DE VARGAS, ADRIAAN NICOLAÏ, Kanselier van *Gelderland*, JAKOB MEERTENS en 1555—1568
PIETER ASSET, Voorzitters der Geregtshoven van *Vlaanderen* en *Artois*, JOAN DE BLASSERE, Raadsheer in den Hoogen Raad van *Mechelen*, JAKOB HESSELS en JAN DE LA PORTE, Raadsheeren in het Hof van *Vlaanderen*, LODEWIJK DELRIO, Fiskaal van *Bourgondië*, BELIN BIESE en JEAN DU BOIS, welke laatste het ambt van Procureur-Generaal bekleedde. Griffiers waren VLIERDEN, DE LA TORRE, PRAATS en MESDAG (1). Verscheidene van hen onttrokken zich allengs aan dezen Raad, zoodat eindelijk de werkzaamheden op drie of vier leden, ja, genoegzaam op DE VARGAS alleen aankwamen. DE VARGAS wordt door Spaansche schrijvers zelfs als trotsch, wreed, hebzuchtig en wraakgierig van aard afgeschilderd. Toen hij *Spanje* verliet, waren drie regtsgedingen tegen hem aanhangig. De Graven van *Hoogstraten* en *Nieuwenaar* verklaarden openlijk, dat zij niet gelooven konden, dat men een man, die gevonnisd en uit *Spanje* gebannen was, had aangesteld, om over de zaak der Nederlandsche Grooten te oordeelen. De Hertog verzocht den Koning, de genoemde regtsgedingen te doen schorsen, tot DE VARGAS in *Spanje* teruggekeerd zou zijn. FILIPS antwoordde, dat hij op zijn onderzoek, of dit geschieden konde, het berigt had ontvangen, dat men den loop van het regt ter gunste van niemand konde stuiten. »Ook dat wil ik niet," voegde de Koning er bij, »maar men zal al het mogelijke verrigten, dat de belangen van DE VARGAS door zijne afwezigheid niet benadeeld worden. De geruchten, te zijnen opzigte verspreid, moeten hem weinig grieven, daar ik over zijn persoon en diensten zeer voldaan ben, zoo als hij uit den brief, dien ik hem geschreven heb, zal bespeurd hebben (2)." DE VARGAS, welke door zijne onwetendheid en slecht Latijn zich bij zijne onmenschelijkheid nog belagchelijk maakte, vond een ijverigen medewerker in JAKOB HESSELS, die met eene nicht van VIGLIUS gehuwd was (3). Men verhaalt, dat deze HESSELS bij de zittingen gewoonlijk zijn roes uitsliep, en als zijn gevoelen gevraagd werd, dommelend antwoordde: *ad patibulum, ad patibulum!* (naar de galg, naar de galg). Niet ongegrond wordt dit voor een verzinsel gehouden, uit den haat tegen zijne bediening voortgevloeid (4). Er werden zaakgelastigden (commissarissen) van den Raad van Beroerten in de onderscheidene

---

(1) *Not. ad* VIGLII *Vitam*, p. 190. *Procès des Comtes d'*EGMONT *et de* HORNE, T. I. p. 7, 8. CHAPPUIS, *Hist. Gén. de la Guerre de Flandre*, Liv. III. p. 62. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 53 (verso.)

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 5, 12.

(3) VIGLII *Epist. ad* HOPPERUM, p. 450, 496, 498, 523, 544. VIGLII *Vita*, p. 33. V. METEREN, *Hist. d. Nederl. Oorl.* B. III. bl. 53 verso. HOOFT, *Nederl. Hist.* B. IV. bl. 164.

(4) WAGENAAR, D. VI. bl. 253.

1555—1568 gewesten aangesteld, welke naar het gedrag van de bedienaren van het regt, tijdens de onlusten, onderzoek moesten doen en een schriftelijk verslag daarvan aan den Hertog indienen (1).

12 v. Herfstmaand 1567 De Raad van Beroerten opende zijne werkzaamheden met het verhoor van CASEMBROOT, uit wien men begreep de meeste inlichting nopens de gepleegde wanbedrijven te zullen ontvangen. Spoedig werden zijne papieren met die des Graven van *Hoorne*, des Heeren VAN STRAALEN en van anderen onderzocht. Zij waren in grooten getale en bevatten belangrijke stukken, maar men bespeurde, dat er vele waren verbrand geworden. ALBA konde niet genoeg DE VARGAS roemen, die met jeugdigen ijver hem in dit onderzoek behulpzaam was, en te wiens gevalle, daar deze de landtaal niet verstond, hij beval, alle zaken in het Latijn te behandelen (2).
9 v. Wijnmaand. Eerlang besloot de Raad, de bezittingen des Prinsen van *Oranje* en die van al de schuldigen aan te slaan. In alle Nederlandsche gewesten werden gevolmagtigden en ontvangers over de verbeurdverklaarde goederen der vlugtelingen en gevangenen, ter zake der beroeringen, aangesteld (3). »Alvorens vonnis te vellen," schreef de Hertog aan den Koning, »zal ik U afschrift zenden van de beschuldigingen ten laste dezer Heeren, opdat Gij, na inzage daarvan, en om het geschreeuw van die Vliesridders te doen ophouden, diegenen van hen, welke in *Spanje* zich bevinden, bijeenroept en in hunne tegenwoordigheid verklaart, dat de schuldigen van hun ridderteeken beroofd zijn, waardoor zij met te minder tegenspraak in regten achtervolgd kunnen worden." FILIPS zette aan den kant: »daartoe worden zes Ridders gevorderd, en die, geloof ik, zijn hier niet (4)." DE VARGAS en DELRIO waren, naar 's Hertogs getuigenis, de eenige Raadsleden, welke lofwaardige vlijt aan den dag legden. Zij hadden de papieren van ORANJE, HOORNE en HOOGSTRATEN onderzocht, en daarin voldoende bewijzen tegen hen gevonden. Men twijfelde ook niet, veel ten laste des Graven van *Egmond* te zullen ontdekken, want behalve de papieren, bij CASEMBROOT in beslag genomen, lokte men nog dagelijks uit dezen laatste nieuwe bekentenissen en verwachtte, dat hij wonderen zou openbaren, wanneer hij op de pijnbank gebragt was. De Raad had voor de doodstraf van ANDELOT, MAXIMILIAAN *van Blois* en FILIPS. *van Wingle*, welke te *Vilvoorden* zaten, gestemd. »Ik zeg *gestemd*," voegde ALBA er bij, »omdat ik, tot nu toe, dien Raad geen last heb

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 654.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 576, 578, 583, 606.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 642.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 583, 584.

willen geven, vonnis te vellen. Ik heb voorgenomen, deze drie Heeren niet te laten regten, vóór dit aan allen kan geschieden. Op mijn aandrang heeft ook de Raad gestemd en verklaard, dat zij, die het *Compromis* geteekend hebben, schuldig zijn aan de misdaad van hoog verraad." FILIPS was van gevoelen, dat dit op allen kon toegepast worden, welke de Verbondene Edelen begunstigd en ondersteund hadden; ja, dat zij, als bevorderaars en aanstokers der bewegingen, zelfs nog schuldiger waren dan deze. Gaarne zou de Hertog over de opbrengst der verbeurd verklaarde goederen beschikt hebben, maar hierin ontmoette hij tegenwerking van den kant der Landvoogdes en van den Raad der Geldmiddelen. Hij erkende, dat het *Spanje* onmogelijk was, steeds gelden voor *de Nederlanden* te verschaffen, en dat deze gewesten in zichzelve de middelen voor hun onderhoud moesten vinden; maar dit was eene zaak, welke hij niet zonder medewerking der Landvoogdes kon ondernemen. Indien hij alleen de magt in handen had, zou hij dit reeds begonnen en met de kastijding der steden vereenigd hebben; want de onzekerheid »in welke de burgers over hun lot verkeeren, zou hen nopen, gewilliger de geldelijke maatregelen des Konings toe te stemmen." FILIPS hield zich insgelijks van de noodzakelijkheid overtuigd, dat *de Nederlanden* zichzelve onderhielden; en daar, naar zijn oordeel, de middelen, om hiertoe te geraken, de inwilliging der Staten niet zouden verwerven, zoo vermaande hij ALBA, zoodanige maatregelen te nemen, dat men deze inwilliging niet behoefde. Zelfs kon de Hertog naar eigen goeddunken handelen, wanneer hij vond, dat de zaken op de lange baan geschoven werden, moeijelijk te regelen zouden zijn, en er te veel tijd mogt verloren gaan, met den Koning te raadplegen (1). 1555—1568

Ondertusschen had FILIPS in het verzoek der Hertogin van *Parma* bewilligd en ALBA, bij voorraad, met de Opperlandvoogdij der *Nederlanden* bekleed. »Daar onze zuster, de Hertogin van *Parma* en *Piacenza*, Opperlandvoogdes onzer *Nederlanden*," zegt hij in den aanstellingsbrief, »zoo onderscheidene en herhaalde malen, zoowel uit hoofde harer ongesteldheid, als van haar groot en billijk verlangen, zich naar onzen neef den Hertog van *Parma* en *Piacenza*, haren echtgenoot, te begeven, van wien zij zoo vele jaren afwezig is geweest alleen om ons te behagen en in den genoemden post te dienen, en langer dan zij ons aanvankelijk ingewilligd en toegestemd had; en tevens, om voortaan meer rust te genieten, ons verzocht heeft, dat het ons mogt behagen, haar van bovengenoemd bewind te ontslaan en te veroorloven, zich terug te trekken, hebben wij onze bewilliging in haar zoo dringend verzoek niet langer kunnen of willen weigeren, ofschoon wij bovenmate gewenscht hadden, dat zij, welke met zoo veel moeite en zorg, zoo loffelijk en met zoo veel beleid de zaken 8 v. Wijnmaand. 1567

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 589—591, 609.

1555—1568 bestuurd heeft, zich had laten bewegen, daarmede voort te gaan. En aangezien het ons, voor het tegenwoordige, niet mogelijk is, om redenen, welke wij aan onze zuster bovengenoemd, aan de bijzondere Stadhouders, Staten, Hoven en Steden der *Nederlanden* hebben medegedeeld, ons in dit jaargetijde derwaarts te begeven, hetgeen wij voorgenomen hebben, met Gods hulp, aanstaande Lente ten uitvoer te brengen, en wij ondertusschen deze onze Landen niet ontbloot kunnen laten van iemand, die, wegens het vertrek der Landvoogdes en tijdens onze afwezigheid, de gezegde Opperlandvoogdij waarneme; en daar wij reeds onzen neef en Groot-Hofmeester DON FERNANDO ALVAREZ DE TOLEDO, Hertog van *Alba*, Markgraaf van *Coria*, Ridder van onze Orde van het Gulden Vlies, hebben aangesteld tot Kapitein-Generaal in de genoemde Landen en over het leger, hetwelk wij voornemens zijn bijeen te brengen, en over al de krijgslieden, die er zijn en die geligt kunnen worden tot het doel in zijne aanstelling uitgedrukt; tevens acht slaande op de groote ondervinding en getrouwheid, welke wij altijd bevonden hebben in den persoon van onzen neef den Hertog van *Alba*, en de groote liefde en genegenheid, welke hij onze dienst en voornamelijk alles toedraagt, wat hij weet, dat ons ter harte gaat, zoo als bovenal het welzijn, de rust en het geluk van onze *Nederlanden*, leenmannen en onderdanen; doen wij weten, dat wij benoemd, aangesteld en gelast hebben, gelijk wij benoemen, aanstellen en gelasten, den gemelden Hertog tot de gezegde Opperlandvoogdij, om haar te houden, waar te nemen en uit te oefenen met zoodanig gezag, kracht en volkomen magt, bijzonderen last, regten en voorregten, en geheel op dezelfde wijze en in denzelfden vorm als wij aan onze bovengenoemde zuster gegeven en toegestaan hebben, gelijk in de bevelen en voorschriften, welke wij haar daarvoor hebben gezonden en hier als herhaald en ingevoegd achten, meer uitvoerig is aangewezen en verklaard; en dit bij voorraad, zoolang en tot wij daarover anders zullen bevolen hebben, wanneer wij herwaarts komen, hetgeen wij hopen, dat zonder gebreke op den aangegeven tijd geschieden zal. Wij bevelen en gelasten allen, hem als zoodanig te erkennen, te eerbiedigen, en in den genoemden post te gehoorzamen; want alzoo behaagt het ons (1).” Ongetwijfeld was reeds vóór het vertrek van ALBA uit *Spanje* het besluit genomen, hem tot Opperlandvoogd te benoemen. Hij ontving ten minste toen geheime bevelen: 1°. om al de voornaamsten van den Lande, welke zich tijdens de onlusten vergrepen hadden, en de meest schuldigen onder het volk op te ligten en voorbeeldelijk te straffen; 2°. middelen te beramen, om zich geld te verschaffen; 3°. de winkels der boekdrukkers en boekverkoopers te onderzoeken; 4°. kinderscholen op te rigten; 5°. de bloedbevelen af te kondigen en te handhaven; 6°. de nog steeds onafgedane

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 650.

zaak der bisdommen te regelen; eindelijk 7°. de steden te tuchtigen en het besteden harer inkomsten te bepalen. Na dit alles zou men van algemeene vergiffenis spreken, maar vóór deze af te kondigen, trachten van eenige lieden, onder den naam van minzaam vergelijk, eene aanzienlijke som gelds te trekken; dan zou een Pauselijk gezant komen, diegenen vrijspreken, welke van de vergiffenis wilden gebruik maken, en daarna het geloofsonderzoek weder herstellen (1). 1555—1568

Bij een rondgaanden brief verwittigde FILIPS de Staten en de Geregtshoven der *Nederlanden* van ALBA's aanstelling, en tevens van de redenen, welke zijn eigen vertrek derwaarts vertraagd hadden (2). Voorts betuigde hij, in een eigenhandig schrijven aan MARGARETHA, zijn hartelijken dank voor den onvermoeiden ijver, het beleid en de bekwaamheid, met welke zij de zaken in een tijd van zoo vele beroeringen bestuurd had (3). Op zijn last, verwittigde haar RUY GOMEZ DE SILVA, dat hij, ten blijke zijner tevredenheid, haar jaargeld van achtduizend dukaten op veertienduizend gebragt had, welke haar niet konden ontnomen worden, dan tegen uitbetaling van honderd veertig duizend dukaten in geld (4). Al deze besluiten werden zeker veel later dan hunne dagteekening luidt afgezonden, niettegenstaande FILIPS, reeds vóór geruimen tijd, den geheimen wensch koesterde, dat de Landvoogdes zich aan het bewind onttrok (5). Zij bleef vooreerst het bestuur, ten minste der burgerlijke zaken, waarnemen. Het krijgsbeheer berustte geheel bij den Hertog van *Alba.* Hij zond den Graaf van *Aremberg* met tweeduizend Spaansche voetknechten en twaalf of vijftien honderd Nederlandsche ruiters den Koning van *Frankrijk* ter hulpe tegen de Hugenooten (6). Om de grenzen tegen gevreesde aanvallen uit *Duitschland* te dekken, werden de Graven van *Megen* en van *Mansfeld*, elk met drieduizend man, naar hunne stadhouderlijke gewesten, en duizend Spaansche ruiters in de omstreken van *Kleef* gezonden; en de Paltzgraaf WOLFGANG, de Markgraaf van *Baden*, en de Hertogen FILIPS en ERIK van *Brunswijk* verzocht, 13 v. Wijnmaand 1567

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 29.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 652. KERVYN DE VOLKAERSBEKE, *Lettres inédites de* PHILIPPE II, *et de* MARGUERITE *de Parme*, p. 11—14.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 651. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 187.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 583.

(5) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 390 (2), 592 (3).

(6) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 361, 362. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 220. Vgl. *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 591, 597, 602, 607, 608, 610, 616.

1555—1568 manschappen te ligten. Maar ter bestrijding der kosten waren de middelen niet toereikend. Alba drong derhalve op geldelijken onderstand bij den Koning aan. »Voor het oogenblik," schreef hij, »is niets uit *de Nederlanden* te trekken, of van de kooplieden een reaal op de opbrengst der verbeurd verklaarde goederen te erlangen, tot zij den uitslag zien van het spel, hetwelk begonnen is (1)." De bedoeling des Konings omtrent *de Nederlanden* was nog onbekend, hetgeen de gemoederen zoo wel der goed- als kwalijk gezinden met angstige onzekerheid vervulde, waardoor de rust des Lands op het spel gezet werd (2). Filips evenwel gaf den Hertog zijne hooge tevredenheid te kennen, dat hij den staat van zaken aldaar op den tegenwoordigen voet gebragt had, en beloofde hem van de benoodigde gelden, ter uitvoering zijner plannen, te voorzien (3). Trouwens alba's staatkundige beginselen konden niet anders dan hem behagen. De Hertog immers verklaarde: »een Vorst, welke met zijne onderdanen in onderhandeling treedt, kan niet zeggen, dat hij gehoorzaamd wordt; de gewone vrucht van dergelijke overeenkomsten zijn onlusten en oproeren; krijg tusschen Vorst en onderdaan moet zoo veel, mogelijk vermeden worden, maar niet ten koste van de godsdienst en het behoud van den staat; de Koning kan geene overeenkomst treffen, ten ware hij in het geestelijke en in het wereldlijke eenige punten toegave; maar in het geestelijke kan hij dit niet, zonder inbreuk te maken op de regten van God, welke dit niet zal dulden; en in het wereldlijke niet, zonder zijn eigen gezag te kwetsen; beter een verwoest Land, voor God en den Koning door den oorlog behouden, dan een bloeijend gewest zonder krijg, bewoond door den Helschen geest en de Ketters, zijne dienaars (4)."

De Landvoogdes had inmiddels 's Konings toestemmend besluit, ten opzigte van haar verzoek, ontvangen. Het is niet onmogelijk, dat het ongunstig gevoelen van fray lorenzo over margaretha daartoe iets heeft bijgedragen. Hij beschuldigde haar, dat zij niet die maatregelen had genomen, welke 's Konings dienst vorderden; dat zij het geloofsonderzoek ontijdig gestaakt, en het drukken van het Verzoekschrift der Edelen veroorloofd had. Nog heviger had hij zich over haar uitgelaten, sinds hij in vijftienhonderd zes en zestig uit *de Nederlanden* naar *Spanje* was teruggekeerd. »De Landvoogdes," zeide hij tot den Koning, »heeft zeer zware missla-

(1) *Correspondance de* philippe II, T. I. p. 597.

(2) *Correspondance de* philippe II, T. I. p. 602.

(3) *Correspondance de* philippe II, T. I. p. 605, 610.

(4) *Correspondance de* philippe II, T. I. p. 608, 609.

gen begaan door het niet opvolgen van de bevelen Uwer Majesteit in vele zaken, welke personen betroffen, die met openbare ambten bekleed waren of moesten worden. In vier jaren is niets gebeurd van hetgeen de Katholijken verzochten, of der godsdienst voordeelig kon zijn, maar integendeel, men heeft gedaan, wat de Ketters en hunne begunstigers begeerden. De Landvoogdes wilde nooit de verdachte ambtenaren, erkende beschermers der Ketters, afzetten. Indien zij, gelijk wij haar verzochten, de stedelijke besturen uit Katholijken en niet uit Ketters had zamengesteld, zouden de zaken niet tot dat uiterste gekomen zijn, waarop zij zich thans bevinden. Zij kan zich niet verontschuldigen, omdat men haar gewaarschuwd heeft; maar zij wilde ons hooren noch zien, terwijl zij daarentegen allen ontving, welke de Prins van *Oranje* en de Graaf van *Egmond* tot haar zonden. In zaken van staat wilde zij nimmer BARLAYMONT gelooven; eens dat hij zich openlijk verklaarde tegen een besluit, waardoor zekere plaatsen en regtsgebied in *Henegouwen*, ten nadeele Uwer Majesteit, aan MONTIGNY gegeven werden, en beweerde, dat men vooraf de toestemming van Uwe Majesteit moest verzoeken, antwoordde zij hem, dat, zoo hij haar in alles wilde tegenwerken, hij maar in hare plaats moest regeren; er toornig bijvoegende, dat zij zou uitvoeren, wat zij besloten had en er dan Uwer Majesteit kennis van geven. Zoo zeer verachtte zij den Graaf van *Aremberg* en den Hertog van *Aarschot*, dat toen Uwe Majesteit dezen laatste tot lid van den Raad van State benoemde, zij haar levendig misnoegen daarover betuigde, en achttien dagen lang de opene brieven, haar gezonden, terughield. Als de Zamengezworenen verzochten, dat Uwe Majesteit den Raad van State en dien der Geldmiddelen zou schorsen, zeide zij onbeschroomd, dat zij zich zou terugtrekken, indien Uwe Majesteit aan dat verzoek geen gehoor verleende." Ten slotte beweerde hij, dat bij het begin der onlusten, MARGARETHA, onder voorgeven van geschenken aan hare schoondochter te zenden, dertien wagens met kostbare voorwerpen naar *Italië* had gezonden, hetgeen algemeen gemor had verwekt, zelfs tegen den Koning, welke de bevolking op deze wijze van de vrucht harer nijverheid beroofde." Te regt vaart FRAY LORENZO uit tegen den voornaamsten geheimschrijver en raadsman der Landvoogdes, ARMENTEROS, wien hij te laste legt, door allerlei onzedelijke middelen een vermogen van zeventig duizend dukaten te hebben bijeengezameld, en die, wegens zijne geldzucht, door het verbitterde volk gewoonlijk *Argenterios* genoemd werd (1). MARGARETHA uitte jegens den Koning hare erkentelijkheid voor het verleende ontslag, en voegde hem

1555—1568

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. XXXIX—XLIII. De Hertog van *Alba* begrootte het bijeengeschraapte vermogen van ARMENTEROS op tachtig duizend dukaten. Zie *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 62.

1555—1568 22 v. Slagtm. 1567 deze treffende woorden toe: »Hoewel ik van hier ga, zal ik nimmer vergeten, wat ik aan Uwe Majesteit en deze Landen verschuldigd ben, welker behoud voor U van zooveel belang is. Daarom smeek ik Uwe Majesteit nederig en met alle liefde, goedertieren en genadig jegens hen te zijn, waar ik dikwijls hunne hoop op gevestigd heb. Bedenk, dat hoe grooter de Koningen zijn en hoe meer zij der Godheid naderen, hoe meer zij ook de Goddelijke goedheid en barmhartigheid moeten navolgen; dat al de Vorsten, welke over deze Landen regeerden, altijd slechts de raddraaijers der bewegingen gestraft, maar de menigte vergiffenis geschonken hebben, wier berouw voor hen voldoende was. Anders, Sire, en zoo men met gestrengheid te werk gaat, is het onmogelijk, dat de goeden niet met de kwaden lijden, en er geen algemeene ramp en vernietiging van den staat uit voortvloeije, waarvan de gevolgen door Uwe Majesteit wel kunnen berekend worden (1).” Tevens verzocht zij den Koning, dat de steden, en inzonderheid het getrouwe *Brussel*, van den last der inlegering mogten bevrijd worden, die des te drukkender moest zijn door het gebrek aan krijgstucht, waarover ALBA zelf, zoo als weinig later ook over het wegloopen zijner soldaten, zich bij FILIPS beklaagde (2). Even als zij, vermaande GRANVELLE hem steeds tot goedertierenheid en barmhartigheid; hij moest trachten de liefde zijner onderdanen te winnen; wat langs dien weg bewerkt werd zou duurzamer zijn, dan het geen door geweld werd verkregen. Niettemin gaf de Kardinaal zijne goedkeuring aan de instelling van den Raad van Beroerten en meende, dat de Koning nu de middelen bezat, om zijn gezag voor altijd in *de Nederlanden* te vestigen, waar thans de zaken met de vereischte geheimhouding behandeld werden, hetgeen vroeger het geval niet was, toen men alles, wat in den Raad gesproken en verrigt werd, op de gastmalen ruchtbaar maakte. De ware geest der voorzegging bezielde hem echter niet toen hij betuigde, »dat God ongetwijfeld de oproeren in *de Nederlanden* had toegelaten, om den Koning de gelegenheid te verschaffen, aldaar in alles de gevorderde tucht en regel te brengen, hetgeen voor den Koning even dienstig zal zijn, als de opstand der gemeenten van *Kastilië* voor den Keizer geweest is (3).”

De Landvoogdes verwittigde de Spaansche gezanten te *Weenen*, *Parijs* en *Londen* van haar ontslag, om dezen Hoven hiervan kennis te geven (4). Vóór zij het

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 602. Vgl. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p. 364, 365.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 602, 604, 606, 615.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 595, 599.

(4) STRADA, *de Bello Belgico*, Lib. VI. p. 363.

bewind nederlegde, onderhield zij den Hertog van *Alba* in den Raad van State over de algemeene vergiffenis, welke men, naar haar oordeel, moest verleenen, even als het verlof tot het bijeenroepen der Algemeene Staten, om eene bede te verkrijgen, daar die, welke voor negen jaren was ingewilligd, verschenen was; ten slotte beval zij de belangen des Lands den Hertog dringend aan. ALBA ontweek heuschelijk een antwoord op de beide eerste voorstellen, maar dankte de Hertogin voor de eer, hem door hare aanbeveling bewezen. En op hare vraag, hoe hij dacht te handelen met degenen, wien zij brieven van waarborg (*lettres d'assurance*) gegeven had, antwoordde hij, dat men daarin te ver gegaan was; de Koning konde wel vergiffenis schenken, maar niemand waarborgen (1). 1555—1568

MARGARETHA's laatste daad van gezagvoering, naar het schijnt, was het uitvaardigen van een bevelschrift aan de Geregtshoven, dat plegtige omgangen, vasten en gebeden gehouden wierden, om de barmhartigheid Gods voor de Christelijke Kerk af te smeeken; en te zorgen, dat het jubelfeest, door den Paus uitgeschreven, behoorlijk waargenomen werd (2). Had zij eenige dagen te voren aan de gewestelijke Staten, de Geregtshoven en de Steden in een uitvoerig geschrift van haar aanstaand vertrek uit *de Nederlanden* en de redenen, welke haar daartoe genoopt hadden, kennis gegeven, thans kondigde zij hun aan, dat de Koning in haar verzoek bewilligd, en den Hertog van *Alba* tot haren opvolger benoemd had. Zij vermaande hen dezen als zoodanig te eerbiedigen en te gehoorzamen, verzekerde dat de Koning als een genadig Vorst in de aanstaande Lente zou komen, en beval hen in de bescherming en hoede Gods (3). Den laatsten van Wintermaand maakte ALBA bij een open brief bekend, dat hij het Opperbewind had aanvaard en tot 's Konings aanstaande komst niets zou verzuimen, wat tot bevordering van de welvaart en den vrede des Lands strekken konde (4). MARGARETHA had den vorigen dag *Brussel* verlaten. De aanzienlijkste mannen des Lands betuigden haar, uit algemeenen naam der Staten, hunne deelneming en smart over het gemis van eene Vorstin, welke *de Nederlanden* met zoo veel schranderheid bestuurd had. Hetzelfde werd haar ook door al de naburige Mogendheden schriftelijk, of bij monde van afgezanten te kennen gegeven. De Staten van *Braband* boden haar een geschenk van vijf en twintig duizend, 19 v. Wintermaand. 1567

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 611.

(2) *Correspondance de* PHILIPPE II. T. II. p. 655.

(3) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II. p. 657. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 186, 187. CAMPANA, *della guerra di Fiandra*, T. I. p. 36. verso.

(4) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. II, p. 658.

1555—1568 en die van *Vlaanderen* een van dertig duizend gulden aan, welke zij aannam, te meer, daar zij vroeger nimmer van hen iets had willen ontvangen, zoo als anders gebruikelijk was, en bovendien voor de kosten harer reis nog tachtig duizend gulden tegen rente moest opnemen. Tot aan de uiterste grenzen van *Braband* werd zij door den Hertog van *Alba*, de geheele reis over, op haar verzoek, door den Graaf van *Mansfeld* begeleid. Uit *Luxemburg* drong zij nogmaals bij den Koning op het spoedig verleenen eener algemeene vergiffenis ten sterkste aan, en riep zijne bijzondere gunst in voor MANSFELD, den Heer van *Beauvoir*, DE SEPMERIES, ASSONVILLE, den Algemeenen Schatmeester SCHETZ, en den geheimschrijver BERTY, wegens de goede diensten, welke zij Vorst en Land bewezen hadden. Zij begaf zich regtstreeks naar *Parma*, waar zij door haren gemaal en den hoogen Adel plegtstatig werd ontvangen (1). Later hield zij haar verblijf te *Ortona* in het Koningrijk *Napels*, waar hare jaarwedde werd uitbetaald (2). Deze uitbetaling geschiedde, naar het schijnt, niet zeer geregeld; althans in een ten jare vijftienhonderd twee en tachtig verschenen blaauwboekje komt voor, dat zij te *Namen* in kommer versmachtte (3). Hare gedachtenis was derwijze in achting bij de Nederlanders, dat niemand onder anderen te *Douay* het Minderbroederklooster, door haar herbouwd, voorbijging zonder voor haar wapen, in den gevel geplaatst, zich het hoofd te ontdekken en eerbiedig te buigen (4). Grootendeels was zij deze achting en genegenheid aan de rampvolle jaren verschuldigd, welke de onrustige dagen van haar bestuur volgden, en tot welker even ontzettend als belangwekkend verhaal wij thans overgaan.

---

(1) *Correspondance de* PHILIPPE II, T. I. p. 613, 616. T. II. p. 6, 9, 12, 20. VIGLII *Epist ad* HOPPERUM, p. 397, 448. STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI, p. 365, 366. BOR, *Hist. d. Nederl. Oorl.* D. I. B. IV. bl. 188. CHAPPUYS, *Hist. Gén. de la guerre de Flandre*, Liv. II. p. 64.

(2) V. D. VYNCKT, *Hist d. Troubl.* T. II. p. 231.

(3) V. CORVIN-WIERSBITZKY, *de Tachtigj. Oorl.* D. I. bl. 461.

(4) STRADA, *de Bello Belg.* Lib. VI. p 366.

I N H O U D.

ZESDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

JAAR 1543—1555.

KAREL V *sluit een verdrag met* Denemarken, *waarbij zich* Zweden *en* Engeland *voegen*, bl. 5. — *Wat daartoe aanleiding gaf*, bl. 6. — *Nieuwe beden van* Braband *en* Holland *slechts gedeeltelijk ingewilligd*, ald. — *Krijgsbedrijven*, bl. 7. — *Dood van* RENÉ, *Prins van* Oranje, ald. — *Vrede met* Frankrijk *gesloten*, bl. 8. — *Nieuwe beden gevorderd*, ald. — *Onveiligheid ter Zee*, bl. 9. — *Bepalingen tot behoud der fabrijken*, ald. — *Hernieuwde bevelschriften tegen de Hervormingsgezinden*, bl. 10. — *De Landvoogdes eischt nieuwe onderstandgelden*, ald. — *Komst van den Keizer in* de Nederlanden, bl. 11. — *Hij wordt in de* Geldersche *steden gehuldigd en vertrekt weder naar* Duitschland, ald. — *Hij rust zich ten krijg tegen de Protestantsche rijksleden*, ald. — *Verbeteringen in het binnenlandsche bestuur door de Landvoogdes*, bl. 12. — *Uitbreiding van de magt der Stadhouders*, ald. — *Oorzaken en gevolgen hiervan*, bl. 13. — *Belemmering der haringvisscherij*, ald. — *De Geestelijkheid tot deelneming in de belastingen gedwongen*, ald. — *Geschillen over de leenroerigheid der* Nederlanden *aan het* Duitsche *rijk*, bl. 14. — *Regeling dier betrekking op den rijksdag te* Augsburg, bl. 16. — *Weigering der* Friezen *zich daaraan te onderwerpen*, bl. 17. — *Hoe men die sedert opgevat heeft*, ald. — *Vijf schepen ter bescherming der haringvisscherij ingewilligd*, bl. 19. — *Eene Keizerlijke bede door* Holland *gaaf toegestaan*, ald. — *Sterfbed van den Graaf van* Buren, ald. — *Bepaling des Keizers over de erfopvolging*, bl. 20. — *Komst van zijn zoon* FILIPS *hier te lande*, bl. 21. — *Hij wordt in verscheidene gewesten gehuldigd*, ald. — *Eed door hem daarbij afgelegd*, ald. — *De Staten van* Friesland *wenschen eenige verandering in den eed, hetgeen geweigerd wordt*, bl. 23. *De Keizer verklaart de leengoederen van Ketters verbeurd, en vaardigt eenige andere strafbepalingen tegen hen uit*, ald. — *Ontsteltenis door deze te weeg gebragt*, bl. 25. — VIGLIUS *tracht die te verdedigen*, ald. — *Eenige wijziging door den Keizer tot 's volks genoegen er ingebragt*, bl. 26. — *Voortgang der vervolging om de godsdienst*, ald.— *Hernieuwd bevelschrift tegen de kleederpracht*, bl. 27. — *Tegen het schrijven van brandbrieven, in* Friesland *algemeen*, ald. — *Verdrag met* Frankrijk *en* Schotland, ald.— *De Keizer door onlusten in* Duitschland *benaauwd*, bl. 28. — *Oorlog met* Frankrijk, ald. *Toerustingen der* Nederlanden *daartegen*, bl. 29. — *Schepen ten oorlog uitgerust ter bescherming der haringvloot*, bl. 30. — *De* Franschen *bemagtigen verscheidene plaatsen in* de Nederlanden, bl. 30. — *De Keizer belegert vruchteloos* Metz, bl. 31. — *Groote geldelijke offers van* de Nederlanden *geëischt*, bl. 31. — *Krijgsbedrijven in het volgende jaar*, bl. 32. — *De Keizer beraamt een huwelijk van zijn zoon met de Koningin van* Engeland, ald. — *Ontworpen huwelijksvoorwaarde*, ald. — *Misnoegen der Engelschen over dezen echt*, ald. — FILIPS *wordt door den Keizer met de rijken van* Napels *en* Jeruzalem *beschonken*, bl. 33. — *Hij begeeft zich naar* Engeland *en huwt* MARIA, ald. —

Wantrouwen der Engelschen *tegen hem*, ald. — *Inval der* Franschen *in* de Nederlanden bl. 34. — *Krijgsbedrijven te land en ter zee*, ald. — *Nieuwe beden gevraagd*, bl. 35. — *Toenemende welvaart en weelde in deze gewesten*, ald. — *De Staten klagen vruchteloos over het verkrachten der voorregten*, ald. — *Landplagen in* Nederland, bl. 36. — *De Jezuiten uit* Nijmegen *gebannen*, ald. — *Dood van* MAARTEN VAN ROSSEM, bl. 37. — WILLEM *van* Oranje *in zijne plaats tot bevelhebber van het leger te velde benoemd*, bl. 38. — *Zijne verrigtingen als zoodanig*, ald. — *Zware beden van* Braband *en* Holland *gevorderd*, ald. — *Men besluit de landsimposten voortaan jaarlijks te verpachten*, bl. 39. — *Gunstig gevolg van dien maatregel*, ald. — *Keizer* KAREL *besluit afstand van den troon te doen*, ald. — *Redenen die hem daartoe bewogen hebben*, ald. — *Laatste gunstbewijzen des Keizers aan* de Nederlanden, bl. 40. — *Plegtige overdragt dezer gewesten aan* FILIPS, bl. 41. — *De Landvoogdes legt tevens haar bewind neder*, bl. 43. — *Hernieuwde eed door* FILIPS *aan de Algemeene Staten afgelegd*, bl. 44. — *De* Friesche *afgevaardigden huldigen hem staande*, ald. — *Het niet wegruimen hunner grieven doet hen besluiten*, *den Koning*, *vóór de herstelling daarvan*, *geen geld op te brengen*, ald. — *Die van* Overijssel *verlangen*, *dat de hulding in hun gewest geschiede*, ald. — *Geheele troonsafstand van Keizer* KAREL, bl. 45. — *Hij scheept zich met zijne beide zusters uit* Zeeland *naar* Spanje *in*, ald. — *Zijn verder leven en dood*, bl. 46. — *Zijn karakter*, bl. 47. —

TWEEDE HOOFDSTUK.

JAAR 1555—1568.

Bloeijende staat der Nederlanden *bovenal van* Vlaanderen *en* Holland, bl. 49. — *Aard der bewoners dier gewesten*, bl. 51. — *Hunne strijdhaftigheid*, bl. 52. — *Aard en uiterlijk van* FILIPS, ald. — *Omstandigheden onder welke* FILIPS *de regering aanvaardde*, bl. 55. — *Weinige genegenheid tusschen Nederlanders en Spanjaarden onderling*, ald. — *Grieven den Nederlanders sedert* MAXIMILIAAN *aangedaan*, bl. 56. — *Hunne gemeenebestgezinde rigting*, ald. — *Wantrouwen tegen* FILIPS, bl. 57. — FILIPS *hernieuwt de lastbrieven der Ambtenaren*, ald. — *Hij stelt den Hertog van* Savoije *tot Landvoogd aan*, bl. 58. — WILLEM *van* Oranje *en anderen tot leden van den Raad van State benoemd*, ald. — FILIPS *benoemt eenige* Nederlandsche *Edelen tot Ridders van het Gulden Vlies*, ald. — *De verdere staatsligchamen in* de Nederlanden, ald. — FILIPS *hernieuwt de bevelen tegen de Ketters*, bl. 59. — *Ernstige tegenstand dien de afkondiging ontmoet*, *vooral in* Braband, ald. — *Magt en invloed van dat gewest*, bl. 60. — FILIPS *beschrijft de Algemeene Staten te* Brussel *bijeen*, ald. — *Weigering der gewesten van den honderdsten en vijftigsten penning*, bl. 61. — *Verscheidene gewesten met moeite tot eenige geldelijke opbrengst overgehaald*, ald. — Friesland *weigert die geheel*, *tenzij hunne grieven hersteld worden*, bl. 62. — *Vredebreuk der* Franschen, ald. — FILIPS *vertrekt naar* Engeland *en erlangt hulptroepen*, ald. — *Nederlaag der* Franschen *bij* St. Quentin, bl. 63. — FILIPS *sticht tot gedachtenis daarvan het Escuriaal*, bl. 64. — *Verovering van* St. Quentin *en einde van den veldtogt*, ald. — *Hongersnood in* de Nederlanden, bl. 65. — *De Staten van* Holland *verzetten zich tegen het gebruik der* Fransche taal, bl. 66. — *Opgaaf der staatsschuld aan de Staten overgelegd*, ald. — *Zij weigeren op nieuw de voorgestelde heffing*, ald. — *Bewilligen slechts onder harde voorwaarden eenige gelden* bl. 67. — Calais *door de* Franschen *heroverd*, ald. — *Voordeel dat* Nederland *hiervan trekt*, ald. — *Krijgsbedrijven der* Franschen, ald. — EGMOND *brengt hun eene zware nederlaag toe bij* Grevelingen, bl. 68. — *Eene Engelsche vloot doet eene landing op de* Fransche *kust doch met ongunstig gevolg*, bl. 69. — *Dood van Koningin* MARIA *van* Engeland, ald. — *Vredehandeling met* Frankrijk *beproefd*, ald. — *Deze wordt te* Cercamp *geopend*, bl. 70. — *De afgebroken onderhandelingen worden het volgende jaar hervat*, bl. 71. — *De vrede tusschen* Engeland *en* Frankrijk *afzonderlijk gesloten*, ald. — *Wordt door dien met* Spanje *gevolgd*, ald. — *Voorwaarden daarvan*, bl 72. — *Onder-*

trouw van FILIPS *met de dochter van* HENDRIK II, ald. — *Dood van den* Franschen *Vorst*, ald. — *Gewigtig gevolg van het verblijf des Prinsen van* Oranje *in* Parijs, bl. 73. — *'s Prinsen getuigenis dienaangaande*, ald. — *Geldgebrek van* FILIPS, bl. 74. — *De Staten weigeren hem den verlangden onderstand*, ald. — *Zijne toegeeflijkheid daaromtrent*, ald. — *Moeijelijkheden bij het eischen van beden*, bl. 75. — FILIPS *besluit, zich om geldelijken onderstand tot* Spanje *te wenden*, ald. — *Blijken van* FILIPS *genegenheid voor de* Nederlanders, bl. 76. — FILIPS *geloofsijver door* GRANVELLE *aangevuurd*, ald. — *Bepalingen deswege den Ridders van het Gulden Vlies opgelegd*, bl. 77. — *De Hertogin-Weduwe van* Lotharingen *dingt naar de openvallende Landvoogdij*, ald. — *Verscheiden mededingers doen zich op*, ald. — MARGARETHA *van* Parma *hiertoe benoemd*, bl. 78. — *Herstel en inrigting van den Raad van State*, bl. 79. — *Eene afzonderlijke Consulta daaruit gevormd*, ald. — *Het gezag hierdoor geheel in handen van* GRANVELLE, ald. — *Verdere Staatsligchamen*, ald. — *Bezwaar van* GRANVELLE *tegen de vergaderingen der Algemeene en gewestelijke Staten*, ald. — *Stadhouders en omvang van hun ambt*, bl. 80. — *Lastbrief van den Prins van* Oranje *als Stadhouder*, bl. 81. — *Hij neemt eenige ambten aan en weigert andere*, bl. 82. — *Redenen voor de laatste hem toegeschreven, en beoordeeling daarvan*, ald. — *Opgave van het krijgsvolk in* de Nederlanden *aanwezig*, bl. 83. — FILIPS *verlangt de besluiten der Kerkvergadering van Trente in te voeren*, bl. 84. — *Hij besluit, het getal der Bisschoppen aanzienlijk te vermeerderen*, ald. — *Onderzoek naar den invloed van* GRANVELLE *op dit besluit*, ald. — *Komst der Hertogin van* Parma *hier te lande*, ald. — *Laatste Kapittel der Orde van het Gulden Vlies*, bl. 85. — *De Koning draagt de Hertogin in eene zitting der Algemeene Staten te* Gent *de Landvoogdij op*, ald. — *Tweeledig vertoog door de Algemeene Staten aan den Koning ingediend*, bl. 86. — *Aanmerkingen hierover*, ald. — *Gematigd antwoord van* FILIPS, ald. — *'s Vorsten genegenheid omtrent* de Nederlanden, bl. 87. — *Hij scheept zich te* Vlissingen *in naar* Spanje, bl. 88. — *Zijne denkwijze omtrent* WILLEM *van* Oranje, bl. 89. — *Hij komt na eene gevaarlijke zeereis in* Spanje, ald. — *Geeft aanstonds blijken van zijn ijver voor het geloof en de Inquisitie*, bl. 90. — *Hoe weinig reden hij den* Nederlanders *tot misnoegen had gegeven*, ald. — *Oorzaken van de steeds veldwinnende onrust bij burgers, Edelen en de geestelijkheid*, ald. — *Schets van het leven en karakter van de Landvoogdes*, bl. 92. — *Van* GRANVELLE, bl. 94. — *De Stadhouders wenschen de benden van Ordonnantie te vermeerderen*, bl. 95. — *Algemeen dringt men aan op de verwijdering der* Spaansche *benden*, ald. — *Moeijelijkheden waarin het bewind des Lands zich gewikkeld ziet*, bl. 96. — *De tegenzin in de* Spaansche *benden groeit steeds aan*, bl. 97, — *Eindelijk heeft het vertrek der Spanjaarden plaats*, bl. 98. — *Buitensporigheden in* Zeeland *door hen gepleegd*, ald. — *Afkeerigheid van het vermeerderen der Bisschopszetels*, ald. — *Verdediging van dien maatregel*, ald. — *Staat van het Kerkelijk gebied in* de Nederlanden, bl. 99. — GRANVELLE *tot Kardinaal verheven*, ald. — *Verdeeling van het geestelijk gebied in* de Nederlanden, ald. — *De inkomsten van de nieuwe Bisschoppen uit de onder hen staande kloosters en abdijen gevonden*, bl. 100. — *Misnoegen der mindere geestelijken over de inkrimping hunner inkomsten en regten*, ald. — *De bestaande hooge geestelijkheid mede over de vermindering van haar gebied verbolgen*, bl. 101. — *De hooge Adel evenzeer over dien maatregel ontevreden*, ald. — FILIPS *tracht, op raad van* GRANVELLE, ORANJE *ter gunste dier regeling te stemmen*, ald. — *Stichting eener hoogeschool te* Douai, ald. — *De ontevredenheid der hoogere standen gaat op de mindere over*, bl. 102. *Algemeene vrees voor het* Spaansche *geloofsonderzoek*, ald. — *Verzet der Geestelijken en Staten van* Braband *tegen het aantasten der kloostergoederen*, ald. — *Dit voorbeeld wordt, doch zonder goed gevolg, door verscheidene steden gevolgd*, bl. 103. — GRANVELLE'S *tegenzin in de oprigting der Bisschopszetels*, ald. — *Zijn schildering van den toestand van* Nederland, ald. — FILIPS *klaagt over de halsstarrigheid der steden*, bl. 106. — *De bevolking voortdurend opgezet*, ald. — *Woelziek gedrag der Edelen, inzonderheid van* MANSFELD, ald. — GRANVELLE *dringt aan op de overkomst van* FILIPS, *die zich op geldgebrek beroept*, bl. 107. — *Uitgeputte staat der schatkist*, ald. — *Tegenstand op verscheidene wijze tegen het bewind des Lands*, ald. — *Hekeling der geestelijkheid door de Rederijkers, en uitbreiding der Protestantsche leerstellingen*, bl. 108. — *De* Nederlandsche *Grooten trachten hiervan partij te trekken*, bl. 109. — *Afkeer van*

GRANVELLE *en oorzaken daarvan*, ald. — ORANJE *en* EGMOND *beklagen zich over hem bij den Koning*, *en vragen hun ontslag als leden van den Raad van State*, bl. 111. — *Antwoord van* FILIPS *hierop*, bl. 112. — GRANVELLE *maakt zich gehaat bij de Grooten*, bl. 113. — *Zijn betrekking met* ORANJE, bl. 114. — *Misnoegen van* FILIPS *over 's Prinsen huwelijk met* ANNA *van* Saksen, ald. — ORANJE'S *antwoord aan de Landvoogdes hierover*, bl. 115. — *Zijne dubbelzinnige handelwijze in dezen*, ald. — *Hij blijft desniettemin het vertrouwen des Konings en van* GRANVELLE *genieten*, bl. 117. — *Wordt tot Landvoogd over* Bourgondië *aangesteld*, ald. — *Verzet zich tegen het bevel des Konings*, *om de benden van Ordonnantie naar* Frankrijk *te zenden*, bl. 118. — GRANVELLE *raadt* FILIPS *aan hierin te berusten*, ald. — *De Landvoogdes roept de Vliesridders en Stadhouders naar* Brussel, *om over de zaken des Lands te raadplegen*, ald. — *Zij worden door* ORANJE, *doch vruchteloos*, *tot eenstemmigheid aangespoord*, ald. — *De Landvoogdes besluit*, *den heer van* MONTIGNY *naar* Spanje *te zenden*, ald. — *Ophelderingen door de Landvoogdes aan den Koning omtrent* GRANVELLE *gegeven*, bl. 119. — GRANVELLE *zelf vraagt den Koning*, *om bescherming tegen zijne belagers*, bl. 120. — *Oordeel van den Kardinaal over de* Nederlandsche *Edelen*, bl. 121. — *Hij dringt aan op 's Konings overkomst*, bl. 125. — *Onwankelbaar vertrouwen en lofspraak van* FILIPS *op* GRANVELLE, ald. — *Voortduur van den haat tegen* GRANVELLE, *en overmoed der Grooten*, bl. 126. — *Treurige toestand van de geldmiddelen en verdedigingswerken der* Nederlanden, ald. — *Toevloed der Hugenooten uit* Frankrijk, *vooral in* Antwerpen, bl. 127. — *Invloed van* ORANJE *en* BERGEN *op de Staten van* Braband, ald. — *Zij dringen aan op de bijeenroeping der Algemeene Staten*, *waartoe de Landvoogdes geheel ongenegen is*, ald. — *Nieuw blijk van den haat tegen* GRANVELLE, ald. — *De Landvoogdes zendt een gezant naar de krooning des Duitschen Keizers*, bl. 128. — ORANJE *begeeft zich*, *tegen haar uitdrukkelijk verbod*, *mede derwaarts*, ald. — *Een aantal* Nederlandsche *Edelen vergezellen hem*, ald. — *Wat oogmerk hun toegeschreven wordt*, ald. — MONTIGNY *komt uit* Spanje *terug*, bl. 129. — *Het tusschen hem en* FILIPS *verhandelde*, *hetgeen in den Raad van State weinig bijval vindt*, ald. — *Zamenspanning der Edelen tegen* GRANVELLE ald. — *Hoezeer zij gevreesd werden*, bl. 130. — *Mislukte pogingen van* GRANVELLE, *om de Edelen te bevredigen*, ald. — *Uitgeputte staat der schatkist*, bl. 131. — *Bijeenkomst van eenige Edelen*, ald. — *Het aldaar opgesteld verzoekschrift aan den Koning*, bl. 132. — *Vertrek der Stadhouders uit* Brussel, ald. — *Redenen van hunne handelwijze*, ald. — GRANVELLE'S *verklaring ten aanzien van het den Koning ingediend stuk*, bl. 133. — *Redenen tot achterdocht tegen eenige Grooten*, ald. — *Schimpschriften op den Kardinaal verspreid*, ald. — *Aanhoudende klagten over het gezag door hem uitgeoefend*, bl. 134. — *'s Konings antwoord aan* ORANJE, EGMOND *en* HOORNE, ald. — *Scherp vertoog door deze aan de Landvoogdes ingeleverd*, bl. 135. — *Zij zenden een afschrift er van aan den Koning en blijven uit den Raad van State*, ald. — *Verklaring door hen en eenige Edelen aan de Landvoogdes gedaan*, bl. 136. — *Velen keuren deze hunne vereeniging af*, bl. 137. — *Overmoed en willekeur der zamenspannende Edelen*, ald. — *Zij sterken de geestelijkheid in haar verzet*, ald. — *Invloed van* ORANJE *op* EGMOND *en de Edelen*, bl. 138. — *Oordeel des Kardinaals over hem*, ald. — *Beleedigingen dezen aangedaan*, ald. — *Vruchtelooze poging der Landvoogdes*, *hem met de Grooten te verzoenen*, bl. 139. — *De Landvoogdes zendt haren geheimschrijver naar den Koning*, ald. — *Inhoud van zijn lastbrief*, ald. — FILIPS *neemt den raad van* ALBA *in*, bl. 140. — *Meening van* GRANVELLE, bl. 141. — FILIPS *denkt ernstig aan zijne overkomst*, ald. — *Hij wijst de ondersteuning*, *hem door* Frankrijk *aangeboden*, *van de hand*, ald. — *De Landvoogdes ten laatste genoodzaakt de Algemeene Staten te beschrijven*, bl. 142. — *Zij verzetten zich tegen de bijwoning er van door* GRANVELLE, *en bewilligen de gevraagde bede*, ald. — *Moeijelijke toestand van* GRANVELLE, *die op zijn ontslag en de overkomst van* FILIPS *blijft aandringen*, bl. 143. — *Gunstige wijze waarop de Landvoogdes over de Edelen*, *in het bijzonder over* ORANJE, *zich uitlaat*, bl. 144. — *Hagchelijke toestand waarin zij zich bevindt*, ald. — *Het heimelijk verblijf des Hertogs van* Brunswijk *in* Nederland *wekt de achterdocht van* ORANJE *op*, bl. 145. — GRANVELLE *staat steeds aan allerlei beschuldigingen ten doel*, bl. 146. — *Beschimping hem door de Edelen aangedaan*, bl 147. — *Terugkomst van* ARMENTEROS *uit* Spanje, ald. — FILIPS *verdedigt* GRANVELLE *en gelast de Landvoogdes*, *het bijeenroe-*

pen der Staten te verschuiven, ald. — *Hij raadt echter heimelijk den Kardinaal het Land te verlaten*, ald. — *Deze vraagt der Landvoogdes verlof*, bl. 148.— *Ongerijmde geruchten omtrent hem verspreid*, ald. — GRANVELLE *vertrekt naar* Bourgondië, bl. 149. — *Zijn verdere levensloop*, ald. — *Zijn karakter en begaafdheden*, bl. 150. — *Vreugde door zijn vertrek veroorzaakt*, bl. 153. — *De hooge Adel keert naar* Brussel *terug*, ald. — *Voornaamste aanhangers van den Kardinaal*, bl. 154. — *Schrijven van* ORANJE, EGMOND *en* HOORNE *aan den Koning*, bl. 157. — *Diens antwoorden daarop*, ald. — *Gedrag dezer Edelen*, ald. — *Wat hunne bedoelingen destijds waren*, bl. 158. — *Vrees voor de terugkomst van* GRANVELLE, ald. — *Hij blijft den Koning en de Landvoogdes van raad dienen*, *hetgeen* ORANJE *niet verholen blijft*, ald. — *Uitbreiding van het gezag van den Raad van State*, bl. 160. — *Men begint aan dezen*, *in plaats van aan de Landvoogdes*, *verzoekschriften te rigten*, ald. — *Het gezag der Landvoogdes wordt tot niet teruggebragt*, ald. — *Het handhaven der bevelen tegen de Ketters vermindert allengs*, ald. — *Handel in ambten bij de leden van den Raad van State in zwang*, ald. — GRANVELLE *ziet de zaken der* Nederlanden *donker in*, *gelijk ook* VIGLIUS, ald. — *Onverschilligheid der Landvoogdes omtrent* GRANVELLE, bl. 161. — *Haar brief aan den Koning deswege*, ald. — *De Landvoogdes geheel op de zijde der Edelen*, bl. 162. — FILIPS *betuigt haar zijne tevredenheid*, bl. 163. — *Men begint aan de komst van* FILIPS *te twijfelen*, ald.— *Het gerucht verspreidt zich*, *dat* DON CARLOS *herwaarts zou komen*, bl. 164. —*Meening omtrent de Onroomschen en handelwijze jegens hen*, ald. — *Men verlangt uitbreiding van den Raad van State*, ald. — *De Landvoogdes verklaart zich thans geheel tegen* GRANVELLE *en de zijnen*, ald. — FILIPS *beveelt het invoeren van de besluiten der kerkvergadering van* Trente, bl. 166. — *Hij dringt bij de Landvoogdes aan*, *de Ketters te vervolgen*, ald. — *Wederstand dien zij hierin ontmoet*, ald. — *Zij ondersteunt de uit* Engeland *gevlugte Roomsch Katholijken*, bl. 167. — FILIPS *hoopt nog eene verzoening tusschen den Kardinaal en de Edelen te bewerken en spoort de Landvoogdes daartoe aan*, ald. — *De Landvoogdes verklaart zich thans geheel tegen* GRANVELLE, bl. 168. — *Ook even ongunstig laat zij zich tegen den Koning over* VIGLIUS *uit*, bl. 169. — *De Staten van* Vlaanderen *klagen over het geloofsonderzoek*, bl. 170. — *Het gezag der Stadhouders steeds meer uitgebreid*, ald. — *Ongunstige invloed hiervan op de regtsbedeeling*, ald. — *Botsingen tusschen* Utrecht *en* HENDRIK *van* Brederode, ald. — *Het Land verkeert in een jammerlijken toestand van verwarring*; bl. 171. — *De Landvoogdes raadpleegt den Raad van State over het zenden van een gezantschap naar den Koning*, ald. — *Oordeel der Kardinaalsgezinden over den staat des Lands*, ald. — *Op aandrang van* ORANJE *wordt tot het zenden van een gezant besloten*, *en hiertoe* EGMOND *gekozen*, bl. 172. — *De Landvoogdes tracht*, *op verlangen van* FILIPS, *deze zending te doen uitstellen*, bl. 173. — ORANJE *verklaart zich tegen den ontworpen lastbrief voor* EGMOND, ald. — *Zijn oordeel over 't geen de toestand des Lands vorderde*, ald. — *Het berigtschrift dien overeenkomstig gewijzigd*, bl. 174. — VIGLIUS *dringt aan op zijn ontslag*, ald. — EGMOND *vertrekt uit* Brussel, bl. 175. — *Eenige Edelen doen hem uitgeleide tot* Kamerijk, ald. — *Zonderling verbond door hen*, *te zijnen behoeve*, *daar aangegaan*, ald. — *Oordeel van* ARMENTEROS *over den Graaf van* EGMOND, ald. — *Nadeel den* Nederlandschen *handel door de* Engelschen *toegebragt*, bl. 176. — *Na vele handelingen wordt het handelsverbond vernieuwd en het verkeer hersteld*, bl. 177. — *Oproer in* Antwerpen, ald. — VIGLIUS *erlangt*, *op zijn verzoek*, *ontslag als Voorzitter van den Raad van State*, bl. 178. — *Hij blijft echter nog vijf jaren genoodzaakt dien post te bekleeden*, bl. 179. — *De Prins van* Oranje *verlangt eene proostdij voor zijn broeder*, *en maakt voor zich zelven aanspraak op zoutgroeven in* Bourgondië, ald. — *Vereerend onthaal den Graaf van* Egmond *in* Spanje *ten deel gevallen*, bl. 180. — FILIPS *wint het gevoelen van een Raad van Godgeleerden in over de godsdienstvrijheid*, *door de Nederlanders gevraagd*, bl. 181. — *Zijn antwoord*, ald. — *'s Vorsten eigen denkwijze*, ald. — *Laatste gehoor van* EGMOND, ald. — *Deze komt in* Brussel *terug*, ald. — *Hij houdt de ontvangen bevelen geheim tot* ORANJE'*s komst aldaar*, bl. 182. — *Berigtschrift door* FILIPS *aan* EGMOND *gegeven*, ald. — *De Landvoogdes ontvangt kort daarna een bevelschrift des Konings in geheel anderen geest*, ald. — *Misnoegen van* ORANJE, EGMOND *en* HOORNE *daarover*, bl. 183. — *Inhoud van dit berigtschrift*, ald. — *Eene meerdere aansluiting der misnoegden is hiervan het gevolg*,

bl. 184. — *Wijze waarop, volgens* PEREZ, *de Koning de staatszaken behandelde*, ald. — *De Landvoogdes roept eenige Godgeleerden en Regtsgeleerden te* Brussel *bijeen, om over 's Konings lastbrief te raadplegen*, ald. — *Advies door hen uitgebragt*, bl. 185. — *Verdeeldheid in den Raad van State hierover*, bl. 186. — *Misnoegen bij het volk daar door verwekt*, ald. — *Dit vermeerdert niet weinig door het bevel tot het invoeren van de besluiten der* Trentsche *Kerkvergadering*, ald. — *De kettervervolging met nieuwen ijver doorgezet*, bl. 187. — *De Landvoogdes raadt den Koning tot wijziging der bevelschriften dienaangaande*, ald. — *Felle tegenkanting, die de geloofsonderzoekers ontmoeten*, ald. — *Het bezoeken der Onroomsche hoogescholen komt meer en meer in zwang*, bl. 188. — *De misnoegde Grooten trachten vruchteloos* BARLAYMONT *tot hunne zijde over te halen*, ald. — *Oordeel van* GRANVELLE *over hen*, ald. — *De Landvoogdes schikt zich in alles naar hun verlangen*, ald. — *Verwarde toestand des Lands*, bl. 189. — Vianen *het middelpunt der misnoegde Edelen*, ald. — *Klagten over 's Konings dralen in het nemen van de maatregelen, door hen voorgesteld*, bl. 191. — *Raad van* GRANVELLE *aan* FILIPS, ald. — *De Landvoogdes dringt bij* FILIPS *aan op antwoord*, ald. — *Schrijven van* FILIPS *aan de Landvoogdes*, bl. 192. — *Misnoegen hierdoor opgewekt*, bl. 193. — *De Geheime Raad verlangt de onverwijlde uitvoering van 's Konings bevelen*, ald. — ORANJE, EGMOND *en* HOORNE *verlangen de afkondiging, waartegen* VIGLIUS *zich vruchteloos verzet*, bl. 194. — *Gevoelen van* ORANJE *over den staat van zaken*, ald. — *Verschillende meeningen omtrent dezen Vorst*, bl. 195. — *Het misnoegen wordt steeds algemeener*, bl. 196. — *Aanspraak van* VIGLIUS *aan de Vliesridders*, ald. — *Bijeenkomst van Hervormde Edelen bij* VAN PALLANT, bl. 197. — *Aldaar wordt tot het aangaan van een verbond besloten*, bl. 198. — *Inhoud van dit stuk*, bl. 199. *Eerste onderteekenaars daarvan en verdere deelnemers*, bl. 201. — *In hoeverre* ORANJE *er kennis van droeg*, bl. 203. — *Wat men van de deelneming van andere hooge personen te houden hebbe*, bl. 204. — *Beschouwing van het verbond*, bl. 205. — *Ontwerp in dezen tijd op last van* FILIPS *opgesteld, tot herstel der* Nederlandsche *zaken*, bl. 206. — *Onderzoek naar den opsteller daarvan*, bl. 210. — *De Landvoogdes deelt 's Konings besluit aan de Stadhouders en geregtshoven mede*, ald. — *Haar schrijven aan den Koning deswege*, bl. 211. — *Verschillende redenen tot bezorgdheid voor haar*, ald. — *Bij de vrees voor hongersnood, geeft* FILIPS *verlof tot den uitvoer van eene groote hoeveelheid graan uit* Spanje, bl. 212. — *De genegenheid hierdoor verwekt, wordt weder uitgewischt door zijne werkeloosheid bij de zeerooverijen der* Engelschen, ald. — *Oordeel van* D'ASSONVILLE *over* de Nederlanden, ald. — *Voortdurende onrust en spanning bij het volk*, bl. 213. — *Vermeerdering der Hervormingsgezinden*, bl. 214. — *De ellende des Lands drijft velen tot landverhuizing*, ald. — *Voordeel voor* Engeland *hieruit ontsproten*, bl. 215. *Gedrag van* ORANJE *en* EGMOND, ald. — *Algemeen dringt men op gematigdheid ter zake van de godsdienst aan*, ald. — ORANJE *doet dit bij geschrift aan de Landvoogdes*, bl. 216. — *Deze dringt aan, dat de Prins zijne betrekkingen blijve waarnemen*, bl. 218. — *Zij beproeft den Koning tot toegevendheid te stemmen, en stelt hem eene bijeenroeping der Algemeene Staten voor*, ald. — *Het werven van krijgsvolk door den Hertog van* Brunswijk *wekt groote ontsteltenis*, ald. — *De Prins van* Oranje *ziet om naar hulp uit* Duitschland, bl. 219. — ORANJE *en* HOORNE *verwijderen zich van het Hof*, bl. 220. — *Aangroeijende stoutheid van het volk en de Edelen*, ald. — *Beschouwing van het regt der Edelen tot verzet*, bl. 221. — *Uitspraak in het verzet der* Brabandsche *steden tegen het geloofsonderzoek*, ald. — *Bijeenkomst van Edelen te* Breda, ald. — *Wat daar verhandeld werd*, bl. 222. — *Denkwijze van een der Edelen, over 't geen hen te doen stond*, ald. — *Bijeenkomst te* Hoogstraten, bl. 223. — *Wat daar waarschijnlijk verhandeld is*, bl. 224. — *Weifelend gedrag van* EGMOND, ald. — *Overdreven geruchten te* Brussel *verspreid*, bl. 225. — *De Landvoogdes is onzeker, hoedanig te handelen*, bl. 226. — *Smeekschrift der Edelen door* LODEWIJK *van* Nassau *opgesteld, en onderteekenaars daarop geworven*, ald. — ORANJE *begeeft zich naar* Holland *en zoekt steun bij de Protestantsche* Duitsche *Vorsten*, bl. 227. — *Beraadslagingen in den Raad van State*, ald. — *De Landvoogdes roept de Stadhouders en Ridders van het Gulden Vlies te* Brussel *bijeen*, bl. 228. — *Zij gelast de benden van Ordonnantie, op nieuw den eed aan den Koning afteleggen*, ald. — *Eenige Edelen veroordeelen de bloedbevelen, en achten eene algemeene vergiffenis noodig*, ald. — *Het wantrouwen, door de volksligting van*

den Hertog van Brunswijk *verwekt, wordt door het bevel tot staking daarvan niet weggenomen*, ald. — *De Landvoogdes ontvangt berigt van de aanstaande komst der verbondene Edelen te* Brussel, bl. 229. — *Verschillende maatregelen van voorzorg door haar dien ten gevolge genomen*, ald. — *Onrust en vrees vooral in* Braband *heerschende*, ald. — *De Stadhouders en Vliesridders te* Brussel *gekomen*, bl. 230. — *De Landvoogdes wint ieders bijzonder gevoelen in*, ald. — *Bijeenkomst van den Raad van State, de Vliesridders, en den Geheimen Raad*, bl. 231. — *De Landvoogdes vraagt het gevoelen der vergadering over den staat des Lands*, ald. — *Beraadslagingen en gevoelens der leden*, bl. 232. — *Advies van den Prins van* Oranje, bl. 233. — *Er wordt besloten, de verbonden Edelen, doch ongewapend, te ontvangen*, bl. 234. — *Maatregelen door de Landvoogdes genomen*, ald. — *De Raad van State weigert zijne medewerking tot eenige daad van gestrengheid*, ald. — *Wat omtrent de wenschen der verbonden Edelen verspreid werd*, bl. 235. — *De Landvoogdes verlangt op nieuw, dat de Koning een besluit neme*, ald. — ORANJE *dringt aan op het ongewapend verschijnen der Edelen*, ald. — *Deze laatsten wenden zich tot den Keizer en de Rijksvorsten*, ald. — *Inhoud van hun vertoog aan den Keizer*, ald. — FILIPS *weigert de aangeboden tusschenkomst des Keizers*, bl. 236. — *Komst der verbonden Edelen in* Brussel, ald. — ORANJE *en* HOORNE *verlangen uit de ridderschap van het Gulden Vlies te treden*, bl. 237. — BREDERODE *neemt den bondgenooten den eed af*, ald. — *Hun smeekschrift door* ORANJE *gewijzigd*, ald. — *Zij begeven zich in statigen optogt ten Hove*, bl. 238. — *Aanspraak van* BREDERODE *aan de Landvoogdes*, ald. — *Inhoud van het smeekschrift door hem overhandigd*, bl. 239. — *Antwoord der Landvoogdes*, bl. 241. — *Meening van den Raad van State*, bl. 242. — *Het antwoord aan de Edelen gegeven*, ald. — *Deze besluiten tot een nader verzoek*, bl. 243. — *Inhoud daarvan*, ald. — *Mondeling antwoord van de Landvoogdes, en wederantwoord van weerszijden*, bl. 244. — *Bevel tot gematigdheid aan Overheden en Geloofsonderzoekers gegeven*, bl. 245. — *Oorsprong van den naam van Geuzen, der bedelzakjes en napjes*, bl. 246. — *Tegenpenning door de andere partij gedragen*, bl. 247. — *Aanspraak van* BREDERODE *aan de Edelen*, bl. 248. — *Hunne verdere maatregelen*, ald. — *Zij verlaten* Brussel, bl. 249. — *Aanspraak van* BREDERODE *aan het volk te Antwerpen*, ald. — *De pogingen der verbonden Edelen verwekken zoowel vrees als vreugde*, bl. 250. — *Een eerste gevolg er van is eene beraamde verzachting der bloedbevelen*, ald. — *Inhoud dezer matiging*, ald. — *Er wordt besloten, die niet aftekondigen, maar het gevoelen der geregtshoven, Stadhouders, en voornaamste personen daarover in te winnen*, bl. 251. — *Te gelijker tijd wordt tot een gezantschap naar* Spanje *besloten*, ald. — *Na de weigering van* EGMOND, *wordt deze last door* BERGEN *en* MONTIGNY *met tegenzin aangenomen*, ald. — *De Landvoogdes doet nieuwe pogingen, om* ORANJE *en* HOORNE *te bewegen aan het bestuur te blijven*, bl. 252. — *Deze, even als* EGMOND, *stemmen hierin met weerzin toe*, ald. — *De bijzondere Staten opgeroepen, om over de moderatie te raadplegen*, ald. — *Onwettige wijze waarop dit plaats greep*, ald. — *Verschillende afkeurende stemmen verheffen zich er tegen*, bl. 253. — *De afreis van* BERGEN *en* MONTIGNY *vertraagd zijnde, brengt de Landvoogdes hun berigtschrift ter kennis van* FILIPS, bl. 254. — DEL CANTO, GRANVELLE *en* D'ASSONVILLE *dringen bij* FILIPS *op zijne overkomst aan*, bl. 255. — FILIPS *berigt zijn voornemen daartoe, en geeft aan de Landvoogdes zijn denkwijze over den stand van zaken te kennen*, ald. — *Zijn brief aan eenige* Nederlandsche *steden*, bl. 257. — *Hij vermaant de Landvoogdes, de Algemeene Staten niet bijeen te roepen, en deelt haar zijne denkwijze omtrent de* Nederlandsche *Grooten mede*, bl. 258. — GRANVELLE *dringt aan op zachtheid bij 's Konings overkomst*, bl. 259. — *Na lang dralen gaan* BERGEN *en* MONTIGNY *op reis naar* Spanje, bl. 260. — *Inhoud van hun berigtschrift*, ald. — *De Landvoogdes geeft herhaalde blijken van hare ongunstige denkwijze over het bondgenootschap der Edelen*, bl. 261. — BREDERODE *en* LODEWIJK *van* Nassau *beklagen zich deswege bij de Landvoogdes*, bl. 262. — *Oordeel van* D'ASSONVILLE *en* DEL CANTO *over de bedoelingen der Edelen*, ald. — *Voortduur der vervolging om de godsdienst en klagten daarover*, bl. 263. — *Nieuw bevelschrift tegen de Onroomschen uitgevaardigd*, ald. — *Opmerkelijk vertoog van dien tijd aan den Koning van* Spanje ald. — *De Staten van* Holland *besluiten bij de Landvoogdes, om opschorting van het geloofsonderzoek te verzoeken*, ald. — *Hunne gemagtigden te* Brussel *wordt de inlevering ernstig ontraden*, bl. 266. — *Na herhaalde wijzigingen en verzachtingen hierin ge-*

bragt te hebben, wordt het der Hertogin aangeboden, doch met onbevredigenden uitslag, bl. 267. — *Het openlijk preken komt meer en meer in zwang*, bl. 268. — *De Landvoogdes verlangt, dat de Edelen dit zullen keeren*, bl. 269. — *Het preken geschiedt steeds meer openlijk en gewapend*, ald. — *De Hervormden te* Antwerpen *dringen bij de Regering op vrije godsdienstoefening aan*, bl. 270. — *Deze wendt zich tot de Landvoogdes, die er* ORANJE *en* EGMOND *wenscht heen te zenden*, ald. — *Weigering van* ORANJE *en redenen daarvoor door hem aan zijn broeder opgegeven*, ald. — *Komst van* BREDERODE *te* Antwerpen, *en verwarring aldaar heerschende*, bl. 271. — *De Landvoogdes beweegt den Prins derwaarts te vertrekken*, ald. — *Hij wordt door* BREDERODE, *aan het hoofd van eene groote menigte, met gejuich ingehaald*, bl. 272. — *Hij herstelt met veel moeite de rust in de stad*, ald. — *De Onroomschen eischen thans kerken voor zich*, bl. 273. — *Misnoegen van* ORANJE *over hunne te ver gedreven eischen*, ald. — *Zijn wensch naar verdraagzaamheid*, ald. — *Hij roept de ondersteuning van den Landgraaf van* Hessen *in*, bl. 274. — GRANVELLE'S *oordeel over* ORANJE, *en raad aan* FILIPS *omtrent hem*, ald. — *Gevoelens van eenige andere* Spaanschgezinde *Grooten*, bl. 275. — *Komst van 's Pausen gezant naar den Keizer in* de Nederlanden, ald. — FILIPS *weinig gezind hem te ondersteunen*, ald. — *De Landvoogdes tracht hem op eene heusche wijze af te schepen*, bl. 276. — *De drang der omstandigheden noodzaakt de Landvoogdes, den Koning om afschaffing van het geloofsonderzoek te vragen*, ald. — *Zij vindt bij de meeste Stadhouders weinig geneigdheid, de wapens tegen de Onroomschen op te vatten*, bl. 277. — *De Graaf van* Megen *houdt echter ijverig de zijde der Landvoogdes*, bl. 278. — ORANJE'S *ontslag wordt, ondanks* GRANVELLE'S *raad, niet door* FILIPS *gegeven*, ald. — *Staatkunde hiervan*, ald. — *Oordeel van sommigen over den Prins*, ald. — ORANJE *en* HOORNE *buitenslands als de hoofden der* Nederlandsche *misnoegden beschouwd*, bl. 279. — *Deze dringen thans ook meer openlijk op verdraagzaamheid aan*, ald. — BREDERODE'S *ijver voor de Hervorming*, bl. 280. — *Ontvangst van* MONTIGNY *aan het* Spaansche *Hof*, bl. 281. — *De raad der Landvoogdes niet zonder invloed op 's Konings gedrag jegens hem*, bl. 282. — *Komst van* BERGEN *in* Madrid, ald. — *Handelingen met de beide gezanten*, ald. — *Moeijelijke toestand waarin zij zich bevinden*, bl. 283. — *Vruchteloos vragen zij verlof tot de terugreis*, ald. — *Ook de Landvoogdes dringt vergeefs hierop aan*, bl. 284. — *Zij worden met wantrouwen behandeld*, ald. — *Merkwaardig schrijven van* MONTIGNY *aan zijn broeder*, ald. — *Ziekte en geldgebrek van* BERGEN, bl. 285. — *Zijn dood*, bl. 286. *Zijn karakter*, ald. — MONTIGNY *wordt gevangen gezet te* Segovia, bl. 287. — *Zijn dood*, ald. — *Wat daarvan bekend is*, ald. — *Zijn karakter*, bl. 288. — *Regeringloosheid in* de Nederlanden, ald. — *Het bijeenroepen der Algemeene Staten wordt met onstuimigheid van de Landvoogdes geëischt*, bl. 289. — *Oproerig geschrift onder het volk verspreid*, ald. — *Treurige toestand des Lands*, ald. — *Krachtige schildering daarvan door de Landvoogdes*, ald. — *De hoofden der verbonden Edelen besluiten tot eene algemeene vergadering te* St. Truijen, bl. 290. — *Zij komen, ondanks de weigering des Bisschops van* Luik, *aldaar in grooten getale bijeen*, bl. 291. — *Onstuimig gedrag van sommigen aldaar*, bl. 292. — *Wat daar besloten werd*, ald. — *Antwoord op een verzoekschrift van Onroomschen*, bl. 293. — *Onderteekenaars daarvan*, ald. — *Nadere aanvraag der Onroomschen*, bl. 294. — *Bescheid der Edelen*, ald. — *Opmerkingen over de handelwijze der Edelen aldaar*, bl. 295. — *Wat men van de geruchten deswege verspreid te denken hebbe*, bl. 296. — *De Landvoogdes tracht de Edelen te doen uiteengaan, en slaat hun het zenden van gemagtigden voor*, bl. 297. — Duffel *tot de plaats der zamenkomst bepaald zijnde, treden* ORANJE *en* EGMOND *daar met de afgevaardigden der Bondgenooten in onderhandeling*, ald. — EGMOND *nogmaals met den Hertog van* Aarschot *tot hen gezonden*, bl. 298. — *Er wordt besloten tot het indienen van een antwoord te* Brussel, bl. 299. — LODEWIJK *van* Nassau *en elf Edelen begeven zich derwaarts*, ald. — *Zij weigeren hun antwoord aan de gevolmagtigden der Hertogin mede te deelen*, ald. — *Inhoud van hun vertoog*, bl. 300. — *Op verlangen der Landvoogdes geven zij nog eenige nadere opheldering*, bl. 303. — *Geruchten omtrent de werving der Hertogen van* Brunswijk, bl. 313. — *De Landvoogdes verklaart, hiervan onkundig te zijn*, ald. — *Van de andere zijde denkt men er aan, geweld met geweld te keeren*, ald. — *De Landvoogdes tracht de volkwervingen der Verbondenen in* Duitschland *te doen verbieden*, bl. 314. — *Hevige spanning aller gemoederen*, ald. — *De Landvoogdes ziet haar*

gezag dagelijks afnemen, ald. — *De beeldstorming barst los*, bl. 315. — *Uitbreiding dezer razernij*, ald. — *Schrijven der Landvoogdes daarover*, ald. — *De Landvoogdes roept den Raad van State bijeen, doch hare voorstellen tot te keer gaan der beeldstorming, stuiten af op den tegenzin van* EGMOND, bl. 316. — *Snelle uitbreiding der beeldstorming in* Vlaanderen, ald. — *Zij woedt allerhevigst in* Antwerpen, bl. 317. — *De Prins van* Oranje *weigert het aanzoek der regering van* Antwerpen, *derwaarts terug te keeren, ten ware hem onbepaald gezag verleend worde, waartoe besloten wordt*, bl. 320. — *Beeldstorming in* Braband, bl. 321. — *In* Middelburg, 322. — *In* Amsterdam, bl. 323. — *In andere plaatsen van* Holland, bl. 324. — *In* Gelderland *en* Overijssel, bl. 326. — *In* Friesland *en* Groningen, bl. 327. — *Opmerkingen over deze woede*, ald. — *Of men de Geestelijkheid of den Adel voor de aanleggers of medeweters er van te houden hebbe*, bl. 328. — *De beeldstorming door* BREDERODE *en* ORANJE *afgekeurd*, bl. 331. — *De Landvoogdes roept den Raad van State en de Vliesridders bijeen*, bl. 332. — *Vruchteloos verlangt zij van* ORANJE, EGMOND, HOORNE *en* HOOGSTRATEN, *de wapens op te vatten*, ald. — *Schimpschrift op de Landvoogdes*, ald. — *Deze besluit naar* Bergen *in* Henegouwen *te wijken*, bl. 333. — *Zoowel de Edelen als de burgers verzetten zich daartegen*, ald. — *De Graaf van* Mansfeld *tot bevelhebber van* Brussel *benoemd en de burgerij tot rust gebragt*, ald. — *De Landvoogdes belooft, niemand om het bijwonen der preek te zullen moeijen waar dit openlijk geschiedt*, bl. 334. — *De afgevaardigden der Edelen dwingen de Landvoogdes, eene openlijke verklaring daarvan uit te vaardigen*, ald. — *De Edelen eischen nog eene nadere beveiliging, die hun ook gegeven wordt*, bl. 336. — *De afgevaardigden der verbondene Edelen verklaren hun verbond, zoolang deze verzekering onderhouden wordt, als vernietigd te beschouwen, en bekrachtigen dit met eede*, ald. — *Hiervan aan de Stadhouders, Steden en Hoven kennis gegeven*, bl. 337. — *Getuigenis der Landvoogdes, hoe zij in dezen alleen gedwongen had gehandeld*, ald. — *Zij acht den Koning niet verpligt, haar woord gestand te doen*, ald. — *Verschillende beschouwingen van dit verdrag*, bl. 338. — *Gunstige gevolgen, die er door te weeg gebragt werden*, ald. — *Er ontstaan echter weldra hier en daar moeijelijkheden*, bl. 339. — *Hulpelooze toestand der Landvoogdes*, bl. 340. — *Welke oogmerken men den bondgenooten toeschreef*, ald. — *De Landvoogdes verlangt gewapende hulp van* FILIPS, ald. — ORANJE *herstelt de rust in* Antwerpen, bl. 341. — *Verdrag daar ter stede met de Hervormden gesloten*, ald. — *Gezindheid des Prinsen van* Oranje *jegens de Calvinisten*, bl. 342. — *De Lutherschen vragen en verwerven gelijke regten*, ald. — *Oordeel van den Prins van* Oranje *over het verdrag*, bl. 343. — *De Landvoogdes keurt het af, waarover* ORANJE *zich gevoelig toont*, ald. — *De Landvoogdes tracht hem te bevredigen*, bl. 344. — *Tusschen beide blijft echter vijandschap bestaan*, ald. — *Aan wiens zijde het regt in dit geschil was*, bl. 345. — *De Landvoogdes wantrouwt de Stadhouders, inzonderheid* EGMOND, *wien zij slechts het noodigst krijgsvolk toestaat*, ald. — EGMOND *beklaagt zich hierover*, bl. 346. — *Hij volhardt in zijn misnoegen en vertrekt naar* Vlaanderen, *waar hij te* Gent *en elders een verdrag met de Onroomschen sluit*, ald. — *Hij en* MEGEN *vervolgen echter strengelijk de beeldstormers*, ald. — HOORNE *herstelt de rust te* Doornik, *waar hij een verdrag met de Onroomschen sluit*, ald. — *Dit wordt hem door de Landvoogdes euvel afgenomen*, bl. 347. — HOOGSTRATEN *herstelt de rust in* Mechelen, ald. — *IJver door sommigen in het straffen der beeldstormers aan den dag gelegd*, ald. — *De zaken des Lands geheel door drie of vier leden van den Raad van State geregeld*, ald. — *De Landvoogdes tracht een verbond tusschen sommige Koningsgezinde Edelen en Steden te bewerken*, bl. 348. — MANSFELD *deelt bovenal in het vertrouwen der Landvoogdes*, ald. — *Zijne berigten aangaande de oogmerken der bewegingspartij*, ald. — *De Landvoogdes dringt weder op 's Konings overkomst aan*, ald. — *Zij tracht de volksligtingen der bondgenooten in* Duitschland *te beletten*, bl. 349. — *Verslag van* BREDERODE *aan* LODEWIJK van Nassau *over den staat van zaken in* Holland, ald. — *De Staten van* Holland *verlangen vruchteloos de tegenwoordigheid van* ORANJE, bl. 350. — *Onlusten te* Amsterdam, *waarvan een verdrag met de Calvinisten het gevolg is*, bl. 351. — *De Landvoogdes zendt* D'ASSONVILLE *naar den Prins* van Oranje, ald. — *Wat tusschen beide verhandeld werd*, ald. — *Indruk dien de tijding der beeldstorming op* FILIPS *maakte*, bl. 353. — *De Staatsraad acht zijn onmiddellijk vertrek naar* de Nederlanden

onvermijdelijk, ald. — FILIPS *wendt zich, doch vergeefs, tot den Paus om geldelijken onderstand tot de reis*, bl. 354. — *Of de Koning werkelijk voornemens is geweest naar* de Nederlanden *te komen*, ald. — *Hij deelt der Landvoogdes zijn gevoelen over den staat van zaken mede*, bl. 355. — *Bewijzen voor zijne geneigdheid, om met gestrengheid te werk te gaan*, bl. 356. — *Hij weigert de aangeboden tusschenkomst des Keizers*, ald. — *Bijeenkomsten en handelingen van de hoofden der bondgenooten*, ald. — *Zij zoeken hulp bij de Protestantsche Duitsche Vorsten*, bl. 357. — *Hunne volkswervingen in* Duitschland *op bevel des Keizers gestaakt*, ald. — *Het onderling vertrouwen tusschen Roomschen en Onroomschen door de beeldstorming verbroken*, ald. — *Vele leden van het verbond trachten zich met de Landvoogdes te verzoenen*, ald. — LODEWIJK *van* Nassau *moet op haar bevel* Brussel *verlaten*, bl. 358. — *Hare en 's Konings oogmerken zijn voor* ORANJE *geen raadsel*, ald. — *Deze worden door verscheiden brieven bevestigd*, ald. — *Mondgesprek van* EGMOND *met* ORANJE *en eenige andere Edelen te* Dendermonde, bl. 360. — *Wat daar behandeld werd*, bl. 361. — *Vertrek van* ORANJE *naar* Holland, bl. 363. — *Hij herstelt de rust te* Gorcum, bl. 364. — *Bezoekt* BREDERODE *te* Vianen *en sluit vervolgens eene overeenkomst met de Onroomschen te* Utrecht, *waar, in stad en gewest, de Katholijken hunne kerken terug ontvangen*, ald. — *Op de weigering van het Hof van* Utrecht *vraagt en erlangt de Prins de goedkeuring van de Landvoogdes hierop*, bl. 365. — *Mondgesprek van* ORANJE *met* FLORIS *van* Pallant, bl. 366. — ORANJE *beschrijft de Staten van* Holland *en stelt hun eenige bepalingen voor omtrent het preken*, ald. — *Meening der Staten hierover*, bl. 367. — ORANJE *begeeft zich naar* Amsterdam, bl. 368. — *Op zijn dringend aanzoek verzacht de Landvoogdes eenigermate hare bevelen omtrent het preken aldaar*, ald. — *Hij legt met veel moeite de daar heerschende oneenigheden bij*, bl. 369. — *Naar de Landvoogdes worden afgevaardigden gezonden, om hare goedkeuring te vragen op de aangegane schikking, die echter geweigerd wordt*, bl. 370. — *De Landvoogdes verlangt, dat* ORANJE *zijn vaandel en de Edelen van* Holland, Zeeland *en* Utrecht *een nieuwen eed van trouw aan den Koning doet afleggen*, bl. 370. — *De Prins draagt deze taak aan den Voorzitter en een der leden van het Hof van* Holland *op*, ald. — *Zijn vaandel is tot het afleggen van den eed weinig genegen*, bl. 371. — *Onderhandelingen met* Denemarken *over den Sontschen tol*, ald. — *De Landvoogdes dringt bij den Prins aan, bij de keuze van nieuwe stedelijke Regenten vooral goede Katholijken te kiezen*, bl. 372. — ORANJE *vertrekt uit* Amsterdam, ald. — *De Staten van* Holland *deelen hem hun antwoord mede en bieden hem een geschenk van vijftigduizend gulden aan, dat door* ORANJE *geweigerd wordt*, ald. — *Op zijne reis naar* Antwerpen *ontvangt hij te* Breda *bezoeken van onderscheidene verbonden Edelen*, bl. 373. — *Wapening en volksligting van* FILIPS, ald. — *Geruchten omtrent de plannen der bondgenooten*, ald. — ORANJE *aangespoord openlijk de Augsburgsche geloofsleer te belijden*, bl. 374. — *'s Prinsen antwoord*, ald. — *Zijne pogingen eene vereeniging der Calvinisten met de Lutherschen te bewerken*, bl. 375. — *Deze blijven vruchteloos*, bl. 376. — *Beide gezindten vereenigen zich echter tot het aanbieden van een smeekschrift aan den Koning*, ald. — *Inhoud van dit stuk*, ald. — *Oordeel daarover*, bl. 379. — *Allerneteligste toestand der Landvoogdes*, bl. 380. — *Schrik en verwarring in het land*, ald. — *De Prins van* Oranje *slaat onderscheiden middelen tot herstel der rust voor*, bl. 381. — *Zijne verdraagzame gevoelens vinden bij niemand weerklank*, bl. 383. — LODEWIJK *van* Nassau *wordt gelast* Brussel *te verlaten*, ald. — *De Landvoogdes tracht vroegere vergunningen aan de Hervormden in te trekken*, ald. — *De misnoegde Grooten wapenen zich*, ald. — *Vruchteloos zoekt* ORANJE *hulp bij de Duitsche Vorsten*, bl. 384. — *Hij weigert, openlijk voor zijne godsdienstige gevoelens uit te komen*, ald. — *Verdediging van zijn gedrag in dezen*, ald. — *Hij neigt meer en meer tot verlaten van het Land*, ald. — *Hij zendt eenige afgevaardigden naar de Duitsche Vorsten*, bl. 385. — ORANJE, EGMOND *en* HOORNE *verdedigen hun gedrag*, bl. 386. — *De laatste beklaagt zich over de Landvoogdes*, ald. — *Maatregelen van bedwang door deze genomen*, bl. 387. — *De wenschen van* ORANJE, EGMOND *en* HOORNE *sluiten zich meer en meer aan die der verbondene Edelen aan*, bl. 388. — *Het bijeenroepen der Algemeene Staten door* GRANVELLE *afgekeurd, die echter tot zachtheid raadt*, bl. 389. — GRANVELLE'S *gezindheid omtrent* ORANJE, bl. 390. — FILIPS *blijft onverzettelijk en verzamelt eene sterke krijgsmagt*, bl. 391. — *Zijne betuigingen aan de Landvoogdes en anderen*, ald. — *De*

benoeming van ALBA *tot opperbevelhebber logenstraft deze*, bl. 392. — GRANVELLE *keurt deze keuze af*, ald. — *Veinzen van* FILIPS *jegens de Landvoogdes*, bl. 393. — *Krachtige taal van* FRAY LORENZO, *om* FILIPS *te bewegen naar* de Nederlanden *te gaan*, ald. — FILIPS *maakt alle schikkingen tot zijn vertrek, doch laat het daarbij blijven*, bl. 395.— *Werkzaamheid der Landvoogdes*, bl. 396. — *Hare vermaning aan de geestelijkheid*, ald. — *Zij tracht een verbond tusschen de Katholijke steden te bewerken*, bl. 397. — *Verweerschrift der verbondene Edelen*, ald. — *Voortdurende onrust in* Holland *en elders*, bl. 400. — *Fiere houding der Friezen, die 's Konings bevelschrift weigeren af te kondigen*, bl. 401. — *De Landvoogdes beklaagt zich over de verwarring in* Vlaanderen *heerschende*, bl. 403. — *Verzoekschrift van* LODEWIJK van Nassau *en anderen aan den Keizer*, bl. 404. — *Waarom deze alleen bemiddelend kon optreden*, bl. 406. — *De partijen nemen eene steeds vijandiger houding tegen elkander aan*, bl. 407. — *Verschillende gebeurtenissen ten bewijze hiervan*, ald. — *Het Land door beroering, gebrek en hevige buitensporigheden geteisterd*, bl. 409. — *De Landvoogdes doet* Valenciennes *belegeren*, bl. 411. — *Eene tot ontzet opgekomen bende wordt verslagen*, ald. — *De Landvoogdes gaat tot steeds krachtiger maatregelen over*, bl. 412. — *Ongunstig oordeel van* VIGLIUS *hierover*, bl. 413. — *Een nieuwe eed van trouw aan den Koning geëischt*, ald. — ORANJE *en eenige andere Edelen weigeren dien*, ald. — *De strengheid der Landvoogdes wekt op vele plaatsen nieuwe onlusten*, bl. 414.— *De gewestelijke Staten tegen haren zin bijeengeroepen*, bl. 416. — *Eenige Nederlandsche Edelen bij het leger van* ALBA *als bevelhebbers aangesteld*, bl. 417. — *Misnoegen van de Landvoogdes over* ALBA's *komst*, ald. — *Aanstellingsbrief van dezen veldheer*, bl. 418. — *Schrik door het berigt van zijne komst verwekt*, bl. 422. — ORANJE *dringt op nieuw om hulp bij de Protestantsche Vorsten aan*, bl. 423. — *Hij begeeft zich naar* Antwerpen *en wordt door de regering verzocht, de zaken met de Onroomschen te regelen*, bl. 424.— *Handelingen daarover met* ORANJE *en* HOOGSTRATEN, *daartoe door de Landvoogdes gemagtigd*, bl. 425. — *Deze geven den verbonden Edelen aanleiding tot het indienen van een derde smeekschrift*, bl. 427. — *Inhoud van dit stuk, door* BREDERODE *te* Antwerpen *gebragt*, bl. 428. — *De Landvoogdes weigert dezen vrijgeleide*, bl. 429. — *Antwoord van* MARGARETHA *op het haar ingediende vertoog*, bl. 430. — *Zij gaat voort met het nemen van krachtige maatregelen*, bl. 431. — ORANJE *wantrouwt haar en weigert te* Brussel *te verschijnen*, ald. — *Haar hooge toon tegen* EGMOND, bl. 432. — *Deze meer en meer tot de zijde der Koningsgezinden overhellende*, ald. — *De bewegingspartij hierdoor niet ontmoedigd*, bl. 433. — BREDERODE *sluit een verbond met de hoofden der Hervormden, en wapent zich*, ald. — *Hij doet* 's Hertogenbosch *verrassen*, bl. 434. — *Het werven van volk in* Antwerpen *op last der Landvoogdes slechts gedeeltelijk belet*, bl. 435. — BREDERODE *gaat voort met volk bijeen te zamelen*, ald.— MEGEN *bezet* Utrecht *om het tegen een aanval van hem te beschermen*, bl. 436. — *Hij poogt vruchteloos* Vianen *in te sluiten*, bl. 437. — *Verscheiden Geldersche steden tot gehoorzaamheid aan den Koning teruggebragt*, ald. — *In* Friesland *tracht* AREMBERG *de Roomsche godsdienst te herstellen*, bl. 438. — *Velen verlaten hierom het gewest*, bl. 439. — *Ook* Groningen *door hem bemagtigd*, ald. — *De bewegingspartij tracht zich van* Walcheren *meester te maken*, bl. 440. — *De afgezonden bende stuit het hoofd te* Vlissingen, *en keert in de nabijheid van* Antwerpen *terug*, bl. 441. — *Een bevel van* ORANJE *en de Antwerpsche regering in schijn door haar gehoorzaamd*, ald. — *Zij wordt door* LANOY *geheel verslagen*, bl. 442. — *Hevig oproer te* Antwerpen *gedurende drie dagen*, ald. — *Het verdrag, waardoor de rust hersteld wordt, door de Landvoogdes slechts ten halve goedgekeurd*, bl. 446. — *Val van* Valenciennes, ald.— *De Landvoogdes hierdoor nog meer aangemoedigd, gelast de Hervormde leeraars het Land te ruimen*, bl. 449. — Antwerpen *neemt bezetting in en wordt door de Landvoogdes bezocht*, ald. — BREDERODE *besluit, zich in* Amsterdam *te werpen*, bl. 450. — *Staat dier stad*, bl. 451. — *Wijze van zijne komst aldaar*, bl. 453. — *De Landvoogdes zendt haren geheimschrijver, om hem de stad te doen verlaten, doch zonder vrucht*, ald. — *Deze wordt overvallen en van zijne papieren beroofd*, bl. 455. — BREDERODE *tot bevelhebber der stad aangesteld*, bl. 456. — *Ongunstige loop der zaken voor de bondgenooten elders*, bl. 457. — ORANJE *herhaalde malen doch vruchteloos aangezocht, op nieuw den eed van trouw aan den Koning af te leggen*, bl. 458. — *Hij verklaart zich van zijn*

bewind ontslagen te achten, bl. 459. — *Houdt eene zamenkomst met* EGMOND, MANSFELD *en* BERTY *te* Willebroek, bl. 461. — *Zijn afscheid van* EGMOND, ald. — *Zijne inzigten van de toekomst*, bl. 462. — *Hij vertrekt naar* Breda, bl. 463. — *Zijn schrijven aan den Koning en berigt van zijn vertrek naar* Duitschland, bl. 464. — *Hij vertrekt derwaarts*, bl. 465. — *Zijn afscheid van de Landvoogdes*, ald. — *Diepe indruk dien zijn vertrek in* de Nederlanden *maakte*, bl. 467. — *Onderzoek naar het doel van* ORANJE'S *daden*, ald. — *Naar dat van de verbonden Edelen*, bl. 477. — EGMOND'S *verzoek om genade voor* BREDERODE *door de Landvoogdes verworpen*, bl. 478. — BREDERODE'S *vertrek uit* Amsterdam, bl. 479. — *Zijne verdere lotgevallen en dood*, bl. 480. — *Zijn karakter*, 481. — *Wat er van zijne krijgsbende werd*, bl. 483. — *De zaken op den ouden voet veelal hersteld*, bl. 484. — *Velen verlaten het land, hetgeen de Landvoogdes vruchteloos poogt te beletten*, bl. 485. — *Zij vraagt vergeefs aan* FILIPS, *geene krijgsmagt te zenden*, bl. 486. — *Lastbrief aan* ALBA, ald. — *De Landvoogdes over diens magt gekrenkt, vraagt haar ontslag*, bl. 487. — *Antwoord van* FILIPS *waardoor zij zich laat bevredigen*, bl. 488. — *Vertoog der Duitsche Vorsten ter gunste der Hervormden door de Landvoogdes euvel opgenomen*, bl. 489. — *Oogmerk van* FILIPS *met het zenden van* ALBA, bl. 490. — *Karakter van dezen veldheer*, ald. — *Oordeel van* HOPPERUS *over den staat van zaken*, bl. 491. — *Togt van* ALBA *herwaarts*, ald. — *Zamenstelling van zijn leger*, bl. 493. — *Zijne komst en geveinsde behandeling van* EGMOND *en* HOORNE, bl. 495. — *Zijn intogt in* Brussel *en eerste ontmoeting met de Landvoogdes*, ald. — *Deze dringt op haar ontslag aan*, bl. 497. — *Buitensporig gedrag zijner benden*, bl. 498. — *Gevangenneming van* EGMOND *en* HOORNE, bl. 499. — *Klagten over schending der voorregten van de Orde van het Gulden Vlies*, bl. 500. — *Gevolgen dezer gevangenneming*, bl. 501. — *Instelling van den Raad van Beroerten*, bl. 502. — *Zijne handelingen*, bl. 503. — *Ontslag der Landvoogdes*, bl. 505. — ALBA *tot Opperlandvoogd aangesteld*, ald. — *Zijne staatkundige beginselen*, bl. 508. — *De Landvoogdes maant nogmaals den Koning tot zachtheid aan*, bl. 510. — *Zij dringt bij* ALBA *op het uitvaardigen eener algemeene vergiffenis aan*, bl. 511. — *Verlaat het land*, bl. 512. — *Hare verdere lotgevallen*, ald. — *Achting waarin hare gedachtenis bleef*, ald.

VERBETERINGEN.

Bl. 78.	regel	17	v. boven:	de hoogste achting koesterde; *lees:* **de hoogste achting koesterde, of althans betuigde.**
» 84.	aant.	3.	. . .	hij was doctor; *lees:* **hij was doctor in de godgeleerdheid.**
» 89.	»	2.	. . .	heerscht eenen toon; *lees:* **heerscht een toon.**
» 125.	regel	1	v. boven:	binnen kort herwaarts te komen; *lees:* **binnen kort zelf herwaarts te komen.**
» 136.	»	12	»	wier verantwoording; *lees:* **welker verantwoording.**
» 195.	»	23	»	ORANJE's eerstvolgende handelingen enz.; *lees:* **ORANJE's eerstvolgende handelingen toonen, naar men meent, de onwaarschijnlijkheid, zoo niet de geheele onjuistheid dezer bewering genoegzaam aan.**
» 219.	»	13	»	de zuiverheid zijner bedoelingen enz.; *lees:* **de zuiverheid zijner bedoelingen, meent men, kan bezwaarlijk in twijfel getrokken worden, daar enz.**
» 347.	»	22	»	Graaf van *Rassinghien*; *lees:* **Heer van *Rassinghien*.**
» 407.	»	23	»	JAKOB DE LA TORRE, geheimschrijver van den Geheimen Raad; *lees:* **JAKOB DE LA TORRE, haren geheimschrijver.**
» 424.	»	26	»	naar het Romeinsche regt; *lees:* **naar het staatsregt.**
» 461.	»	18	»	schriftelijk ontvouwd heeft. *Voeg hierbij:* **Niet dan na rijpelijk en gemoedelijk het voor- en tegen overwogen, en den raad der Duitsche Vorsten ingeroepen te hebben, had hij zijn besluit genomen (*Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 52 etc.)**
» 469.	»	1	v. onder:	ongetwijfeld is ook met diens voorweten de tweede aanslag tegen *Zeeland* beraamd; *voeg hierbij:* **zelfs wordt alle twijfel, in dit opzigt, geheel uit den weg geruimd, daar Graaf LODEWIJK *van Nassau* in Sprokkelmaand 1567 den Landgraaf van *Hessen* meldt, dat »de Prins zich naar *Zeeland* zal begeven en vierduizend man bijeen brengen, opdat dit gewest, rijk aan levensmiddelen en geld en in staat alleen den *krijg te verduren*, gedekt (*geschlossen*) worde; dat de Prins vervolgens aan de Landvoogdes zal voorstellen, het Land voor den Koning te zullen bewaren, mits zij haar krijgsvolk afdanke.". *Supplément aux Archives de la Maison d'Orange*, p. 57.**

PLAATSING DER PLATEN.

Mr. AERT VAN DER GOES, Advocaat van *Holland*	tegenover	bl.	12.
FILIPS DE TWEEDE.	»	»	52.
LAMORAAL, Graaf van *Egmond*	»	»	68.
FILIPS VAN MONTMORENCY, Graaf van *Hoorne*.	»	»	88.
MARGARETHA VAN OOSTENRIJK	»	»	92.
ANTONIE PERRENOT, Kardinaal van *Granvelle*	»	»	152.
JOACHIM HOPPERUS.	»	»	156.
Geuzenpenningen, enz.	»	»	246.
Bijeenkomst te *Dendermonde*.	»	»	362.
Prins WILLEM I stilt het oproer te *Antwerpen*	»	»	442.
HENDRIK VAN BREDERODE.	»	»	482.
FERDINAND ALVAREZ DE TOLEDO, Hertog van *Alba*	»	»	490.

NB. De platen voorstellende ADOLF VAN NASSAU, het sneuvelen van ADOLF VAN NASSAU, ALBA kondigt 's Konings bevelschrift te *Antwerpen* af, en de voorstelling van het beleg en ontzet van *Leiden* moeten in het volgende stuk geplaatst worden.